

0
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17

6

8

HOSPITAL REAL
DE AGADA
No. 40
288

~~Sancho Calvancia
GENERAL~~

del colegio de la comp^a de Sta de granada Ba

TITVLORVM
OMNIVM IVRIS
TAM CIVILIS, QVAM
CANONICI EXPO-
SITIONES,

B-12071

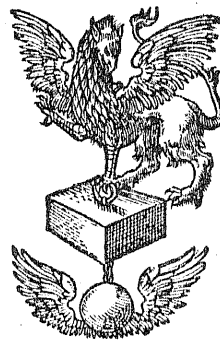
SEBASTIANO Brant, I. V. Doctore
celeberrimo autore.

HIS ACCESSIT

*Modus studendi in utroque iure, per Ioannem
Baptistam Caccialupum.*

Omnia ad vetustorum exemplatiũm fidem
nunc demum diligentissimè repurgata.

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

LVGDVNI,

APVD ANTONIVM GRYPHIVM

M. D. LXXVIII.

SEBAST. GRYPHIVS STV-
diosi Jurisprudentie candi-
datis S.

* *

VM aliquot iam annos pro suscepta ab incunte
aetate vitae meae ratione. in recognoscendis ve-
terum scriptis, summa fide, diligentiaque sim-
versatus, non alienum ab instituto meo factu-
rus videbar, si melius ulè iam habentibus hu-
manitatis studiis, vestra causa paululum à consuetudinis meae
curriculo deflesterem, primisque etiam Jurisprudentiae pro-
gymnasmatibus aliquid opis afferre conarer. Neque enim sa-
tis fideliter vestris studiis consuluissem, si quos à trivialibus
adhuc gymnasiis versantes, commodis semper arinis instru-
xissemus, eisdem nunc grauioribus disciplinis mancipatos,
destituissemus inermes. Porò quemadmodum non ita mul-
tum interesse putamus, inermisne miles in aciem prodeat. an
eiusmodi armis instructus, quibus, cum res exigat, saluè tue-
ri non possit: ita non magnopere referre putamus, omni-
proptus librorum suppellectile destituamini, an corruptissimis
istis editionibus, hoc est, meris ingeniorum crucibus, prodeatis
instructi. Proinde cum non ita pridem in haec Titulorum Iu-
ris enucleationes incidissem, vtilissimas quidem illas, cæte-
rum multis mendorum millibus indignissimè conspurcatas,
rem vobis non ingratam me facturum arbitrabar, si omnes
ingenij neruos in hoc vnum intenderem, vt opus hoc vestris
studiis aqua & igni magis necessariam, quam exactissimè
restitutum, ornatissimèque typis excusum, in publicum
exiret. Qua quidem in re si nostram vobis operam
non ingratam fuisse intelleximus, non pa-
tietur in posterum quidquam in hoc
genere diutius à nobis deside-

rari. Valecte.

* *

3
IN TITVLORVM
IVRIS INTERPRETATIO-
nem, ad Doctorem Andream Hel-
mut, Sebastiani Brant

Præfatio.

*

ERET admiratione dignum, ornatissime
vir, totiusque eloquentiae & facundiae col-
lumen, ac longè princeps, cur ego adoles-
cens nullius peritiae, aut artis bone gnarus,
hanc mihi vrsurpem prouinciam, vt ausim non modò de
iuris principijs, sed & maximè ad te virum omnium
acutissimum scribere, cuius domi iura nascuntur, No-
ctuas profectò Athenas fero. Et, vt apertius loquar,
balbutiens ego, indicari potius abs te, quam videri
volui. Quamobrem cum te nouissem virum humanum,
ac perdoctum, mihi que fauentissimum: sumpsì animum,
liberiusque, me as ad te lusi pueriles ineptias. Cum enim
nuper inter auditorum gregem, velut alter Tityrus
(vt solco) hoc est, mercenarius, legi Titulos, seu maus
Rubricas, totius iuris & legitima scièntiae primordia &
elementa, interpretarer: factum est, vt me inconsulto ex
mea lectione (ceu Tages ex glebula) opus insperatum,
& fortè suo non indignum autore, prorupit. Quod cum
ego planius elimare, seu fortè superflua, aut perperam
posita interlinire properarè, impressorum importunitas
(quibus nihil sat is festinatur) me à interuertit diligen-
tià. Quid multa? còtinere nò potui equum Lydiu ad cur-
rèdu accinctu: actares est vti vides. Tibi tamè viro ce-
leberrimo, què aut abre Aulum (assellu, vel Mes-
sallum,

a 2

4
*salam, aut, si pateris, Q. Scauolā appellauero: tibi, in-
quā, hoc opus, quā uilumcunq, sit, dedicare statui: ut &
tibi pars cura, & lima labor incumbere: teq, participē
latratus (quem nobis minime defuturū scio) efficerem.
Latret igitur criticus quisquis uolet, modo nunquam
latrare desinat: nostra enim ad euentum se festinat, &
in medium res. Tibi nominatim hoc opusculum dica-
tum emittere placuit. In qua interpretatione multis
quidem omnia, & pluribus cognita: grata tamen &
utilia iuuenibus reperies: nonnulla tamen quae uel al-
tius repezenda, uel copiosius differenda fuerunt, stri-
ctim enarrauimus: ne magnitudo principij plus quā
par est excresceret. Et ne epistole modum excedam,
iam finem loquendi facturus, paululum quippiam de le-
galium titulorum laudibus annectam, quae quidem sunt
prima cunabula, & ciuilis prudentia praexercitamen-
ta, à sacratissimis legumlatoribus deriuata, ac impe-
riali splendore illuminata. Ea est nobilis illa rerum do-
mina, per quam reguntur omnia, & sine qua factum est
nihil, in Authen. ut om. obe. iudi. prouin. in prin. collat.
v. Ipsa est quae neminem in paupertate uiuere sinit, ne-
que su anxietate mori, in Authen. de here. & fal. in fi.
coll. j. & ex qua cautè agens nihil poterit damnificari:
ut ibi. Ipsa est sanctissima ciuilis sapientia, quae pretio
nummario non est aestimanda. l. j. ff. de var. & extraor.
cog. Et est firmissima quo ad mundum: Insti. de re. diui.
§. sancta. & sine ea orbis diu persistere non posset, in
Authen. habita. C. ne si. pro pa. per quam non minus
prouidetur humano generi, quā si patria armis de-
fenderetur. l. aduocati. C. de aduo. diuer. iud. Ipsa est
quae nobilitat addiscentes. l. prouidendum. C. de postu.
exhibet: magistratus, in prae. Insti. circa si. & honores
condu*

5
*conduplicat. ca. venerabilis. de prob. & ca. de multa.
Et ut uera per omnia fatear, suos professores per or-
bem terrarum facit gloriosè principari, eosque immor-
tali gloria post exutum hominem in caelestibus afficit.
Atque ut uno omnia concludamus uerbo, Satius, ak
satius percastor foret, omnino reticere, quā parum
de eius laudibus loqui: ut Sernius noster Honoratus de
Carthagine inquit. Tu tamen uir Iureconsultissime,
qui totius patria nostra oraculum existis, si quid minus
quā oporteat, ampliū uel quā deceat dixerimus:
tua praesentia, & repetita lectione illustrabis.*

Viue, Vale, & superes longaeui Nestoris annos,
Eloquij princeps Scauola docte, Vale.

*Basilea ex adibus nostris Calend. Maij,
Anno M. CCCC. v.*

EXPOSITIONES
TIT. VTRIVSQUE
IURIS,
PER SEBASTIANVM
BRANT.

 *M difficile, imò impossibile sit, ut bono per-
agantur exitu, quae malo sunt inchoata princi-
pio. j. quæst. j. principatus. & uisusque rei
potissima pars sit principium. l. j. ff. de orig. iur.
Magnum igitur Deum, & saluatorem nostrum
Iesum Christum, & eius auxilium inuocantes, in Authen. de
ar. in princi. oportet iuri operam daturos prius erudire animā
quā corpus. in proce. ff. §. illud. & istud sibi ponere princi-
pium, sine quo totum corruet ædificium. j. q. j. Cū Paulus.
ac dicere cum Marone Vergil. Ab Ioue principium. glo. in ca.
a j sedes.*

sedes. de referri. Aliàs enim præpòsterus diceretur ordo : deficiente humano subsidio. conuocare ad auxilium diuinum. de Con. dist. j. Omnis Christianus. in fi. Quia igitur ardua prima via est, vt dicit glòf. in l. ij. ff. de verb. sig. ideo à facilioribus & leuioribus studium quodque, præcipuè tamen Iuris inchoandum est: Ne in desperationem, quæ plerunq; iuuenes auertit, Iuris studiosos inducat. Instit. de inst. & iur. §. His ergo.

LEXVM itaque imperialium facturus interpretationē, ab explanatione Titulorum exordiri statui, & id quidem quàm breuissimè : post vbi paululum quippiam de libris legum, ac eorum cognitione & differentia in medium asseremus.

LIBRI legum principaliter tres reperiuntur. Digestorum, siue Pandectarum primus appellatus, eo quia degerit omnes disputationes legum & in se, quasi in suo aluo continet. C. de vet. iur. enunc. l. ij. §. cum omnia. Pandectæ dicuntur à pan, quod est : orum, & decten doctrina, quia totius Iuris doctrinā continent: vt dicit gl. in proœ. Instit. §. igitur. vel potius à πᾶν, quod omne significat. & δέχεται, id est capio : dicuntur enim libri aliqui vniuersaliter comprehendentes : hinc Pandectæ legum, Theologiæ vel Medicinæ denominantur. Et continet hic liber Digestorum tres partes principales: quæ deinceps in quinquaginta particulares distributæ sunt libros, qui cõprehenduntur in Digesto Veteri, Infortiato, & Nouo. Vetus Digestum tractat principaliter de his, quæ vetustiori Iure, puta à Iure naturali originem sumpserunt: quemadmodũ sunt quasi omnes contractus & placitandi vsus, qui sunt à Iure naturali, saltem secundario, hoc est, Iure gentium introducti. Inst. de iure nat. §. Ius autem gentium. Propter istam puritatem & simplicitatem veteris Iuris, quale in Digesto veteri cõtinetur, liber iste Veteris ff. solet alba pelle, puròque cooperto tegi.

Secunda pars Digestorum est Digestum Infortiato, appellata eo vocabulo propter fortes leges circa hereditates disponentes, vt dicit gl. in rubro infortiato: vel est vocabulum magistrale, de quo disputare curiosum est, vt ibi dicit glòf. Et propterea, solet nigra pelle vestiri: quia de causis hereditariis, & bonis defunctorum tractat: quo euètu lugubris vestis, hoc est, nigra, eligi debet. ff. de his qui not. infam. l. genero. iunct. glòf. ff. & in l. Decreto. C. cod.

Tertia pars ff. appellatur Digestum nouũ : eo quia post vetus Ius x i. tab. noua contineat Prætorum edicta, tractans de ciuim

Pandecte.

Digestum Veteris.

Infortiatum.

Nouum.

eriminibus, & delictis, & eorum pœnis. & ideo rubea & sanguinolenta veste induitur.

SEXCVNDOVS liber legum est Codex, qui quodammodo eodẽ continet titulos, qui & in libris ff. continetur. Nisi quod Codex modicos habet superadditos, & de nouo inuentos. & est iste liber nouior, & recentior quàm leges ff. Vt dicit text. in l. ij. C. de vet. iur. enucl. & ideo florida & viridi veste induitur.

Tertius liber legum est Volumen, continens in se primò institutiones imperiales, secundò tres libros vltimos Codicis: hoc est, decimum, vndecimum, & duodecimum: qui ideo non fuerunt repositi ad alios nouem libros Codicis, tractantes de Iure priuato: quia hi tres continent Ius publicum, & tractant de iure fisci, nec vnquam leguntur in scholis: vt dicit glòf. Instit. de Inst. & iur. §. fi. Tertio continet Volumen nouè collationes Authenticorum. Quarto Consuetudines Feudorum, quæ Collatio decima appellatur. Adduntur & hodie quædam Extrauagantes, quæ Collatio xi. solet appellari: & ab ista cõgerie & conuolutione variorum librorum, hic liber Volumen appellatus est. Et quia partim Codicis & nouarum constitutionum, & partim etiam quædam pœnales & fiscales sanctiones continet, & in nonnullis locis pœnam transgressoribus irrogat, idcirco bipartita veste, viridi puta & rubea coloratus insedit.

Codex.

Volumen.

Collat. Authentic.

RUBRICAE DIGESTI VETERIS.

LIBER I. De Iustitia & iure.

IMPERATOR Iustinianus expositurus iura populi Romani, præmittit de Iustitia, à qua veluti matre, & quasi fonte quodam, omnia iura emanant. Quod enim Iustitia vult, id Ius prosequitur. Videndum ergo quid sit Iustitia quid Ius: vnde dicatur, & quot sint eius positiones. Iustitia est constans & perpetua voluntas, ius suum vnicuique tribuens. A Iustitia Ius appellatur, sicut filia à matre. Est Iustitia autè Ius, ars boni & æqui, cuius meritò quis nos Sacerdotes appellat, id est, sacra iura ministrantes. Ius est duplex, Publicũ Iuris diuiseo.

& priuatum. Publicum spectat ad statum Reip. principaliter: Priuatum ad singulorum vtilitatem. Priuatum Ius triplex est: Naturale, quod natura omnia animalia docuit: Gentium, quod apud omnes gentes æqualiter obseruatur: Ciuile, quod vnaquæque ciuitas sibi constituit. Ius ciuile duplex est: Scriptum, quod consistit in sex partibus, Lege, Plebiscito, Senatusconsulto, Principum placito, Prætorum edicto, & in prudentum responso. Non scriptum Ius est, quod vsus approbauit.

De origine Iuris ciuili, omnium magistratum, & successionem prudentum.

Origo omnis Iuris in ciuitate Romana ex lege XII. tabularum est exordium. Initio enim ciuitatis Romanæ, populus sine certa lege, manu solius Regis gubernabatur. Aucta postmodum ciuitate Romana, Romulus populum in triginta partes

Curia. diuisit: quas partes Curias appellauit: quia tunc Reip. curam gerebant: per quas ipse leges quasdam Curiatas ad populum

Ius Papyrianum.

tulit. Tulerunt & sequentes Reges: quas omnes Sextus Papyrius vno libro conscripsit: & ab eo appellatum Ius Papyrianum: Deinde expulsis Regibus propter violatam Lucretiam, omnes leges exoleuerunt, in desuetudinemque abierunt: & populus Romanus cepit quasi viginti annis magis consuetudine, quam lege viui. Postea ne id diutius fieret, constituti sunt publica autoritate decem viri, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus Atheniensium & Lacedæmoniorum, vt dicitur in Inst. de iur. nat. §. & non ineleganter quorum nomina ponuntur vij. dist. c. ij. Has leges in tabulis æneis scriptas pro Rostris posuerunt: datumque est eisdem decem viris vno anno Ius prædictas leges corrigere, & si opus esset interpretari: qui animaduertentes aliquid deesse primis legibus, alias duas eisdem tabulas adiecerunt: & ita ex accidenti appellatæ sunt Leges XII. tabularum. His legibus laus, cepit interpretatio prudentum desiderari: quæ disputatio prudentum communi nomine appellatur Ius ciuile. Ex his legibus eodem tempore actiones compositæ sunt: quibus inter se homines disceptarēt, quæ pars Iuris legis actiones, id est, legitimæ actiones appellatur. Et ideo eodem tempore hæc tria iura nata sunt: Leges XII. tab. Ex his fluere cepit Ius ciuile: ex iisdem legibus Actiones compositæ sunt. Augescente ciuitate euenit vt plebs in discordiam cum patribus veniret, & secederet in montem Auentinum,

Lex XII. tab.

Prudentum responsa.

tinum, sibiq; iura constitueret, quæ Plebiscita vocantur, & postea pro lege assumpta: vt inter Plebiscita, & Leges species constituedi interesset, potestas autem esset eadem. Deinde ob difficilem congregationem populi & plebis cura Reip. ad Senatorem deducta est, qui se cepit interponere: idq; ius appellatur *Senatusconsultum*. Eodem tempore Magistratus vel Prætorum edicta. re dicturi essent, seq; præmuniret: quæ edicta Prætoris, vel ius honorarium appellantur: quia ab honore Prætoris venerat. Nouissimè euenit vt necesse esset Reipublicæ per vnum consulum. Igitur constituto Principe, data est ei potestas, vt quod constituisset, ratum esset: quæ Principalis constitutio, vel Principis placitum appellatur.

De legibus & Senatusconsultis, & longa consuetudine.

Lex est, quod populus Romanus Senatorio Magistratu, vel luti Consule constituebat. Vel, Lex est, cui omnes homines decet obedire. Legis virtus hæc est, Imperare, vetare, permittere, punire. Senatusconsultum est, quod Senatus iubet, atq; constituit. Non enim ambigitur, Senatum Ius facere posse: hinc Vel- leianum, Macedonianum, & alia multa. Consuetudo est, Ius non scriptum, quod pro lege seruatur. cum deficit lex, j. dist. Consuetudo. Nam diuturni mores consensu vterium approbati legem imitantur. Inst. de iur. nat. §. Ex non scripto. Et est consuetudo optima legum interpret. l. Si de interpretatione. infra eodem.

De constitutionibus Principum.

Quod Principi placet, legis habet vigorem: quicquid enim Imperator per epistolam statuit, vel cognoscens decreuit, vel de plano interlocutus est, vel edicto præcepit, legem esse constat. Iste leges appellantur Constitutiones. Et quædam sunt generales, quæ sine dubio omnes ligant. Quædam personales, quæ nec ad exemplum trahuntur: quia quod Princeps alicui ob merita indulget, vel poenam irrogauit, vel alicui sine exemplo subuenit, personam non egreditur: & illud appellatur Priuilegium, quasi priuata lex.

De statu hominum.

Status hominum dicitur conditio, vel qualitas personarum, qua quis plurimum potest. Et appellatur hic titulus in Inst. de iure personarum. Omnes ergo homines, vel personæ, aut

Liber, sunt liberi, vel serui. Liber dicitur, qui ex naturali facultate facere potest quicquid libet: nisi quod vi aut iure prohibetur. §.

Seruus. Iij. Seruus autem dicitur, qui ex constitutione iurifigentium, alieno domino contra naturam, id est, contra ius naturale, subicitur. Appellatus seruus, eo quod Imperatores captiuos in bel-

Mancipia. lo seruari iubebant, ne occiderentur. Qui etiā Mancipia dicti sunt, quia manu capiuntur. Omnis Seruus aut nascitur, vt ex ancillis nostris: aut fit, & hoc dupliciter: vel iure gentium per captiuitatem vt §. vel Iure ciuili, quando liber homo maior viginti annis, ad pretium participandū se venundari passus est, ignoranti conditionē suam. Liberi homines in duplici specie re-

Ingeniti, periciuntur. Aut enim sunt Ingeniti, qui ex matre liberati sunt: *Liberti*. n. Aut Libertini, qui ex seruitute manumissi sunt.

De his qui sunt sui, vel alieni iuris.

Cognitis personis, quæ alieno iuri subiectæ sunt: similiter etiam intelligimus quæ sui iuris sunt. Est autē duplex potestas seu ius personarum: Dominica videlicet, quæ sub se habet seruos: quicquid enim seruus acquirit, id domino acquiritur. Est & potestas patriæ: Liberi enim nostri, quos ex iustis nuptiis procreauimus, in potestate nostra sunt. Sed ex ciuibus Romanis, id est, liberis hominibus, quidam sunt Patres familiæ, quidam Filii familiæ, quædam Matres familiæ, quædam Filie familiæ. Patres fam. sunt qui suæ potestatis sunt: siue sint puberes, siue impuberes. Simili modo Matres fam. Filij autem, & Filie fam. dicuntur, qui sub aliena, id est, patriæ potestate sunt.

De adoptionibus, & emancipationibus.

Adoptio est actus legitimus, per quem quis fit filius, qui alius non est: inde appellata Adoptio, quia optionis filius quis efficitur. Est autem Adoptio duplex: habet enim se vt genus & species: cum diuidatur in Arrogationem, & Adoptionem simplicem. Arrogatio fit autoritate Principis: quando ille cui sui iuris est, arrogatur: quo casu qui adoptat, interrogatur, an velit eum quem adoptaturus fit, in suum sibi filium esse. Et is qui adoptatur interrogatur, an id fieri patiatur: inde & Arrogatio dicta, quo casu transit adoptatus cum omnibus bonis & liberis in potestatem adoptatoris. Adoptio simplex fit imperio magistratus, id est, cuiuslibet Iudicis, de eo qui in potestate parentis est, & manet in eiusdē potestate, adoptione etiam facta. Vnde solet dici: Arrogo qui suus est, & habet meus esse. *Emancipatio*. necesse: Patris adopto suum, nec patris definit esse. Emancipatio

tio dicitur, cum filius à patre suo quasi manumittitur, vt exeat de patriæ potestate. Fit autem multis modis vt ius patriæ potestatis soluat. Aut enim per mortem patris naturalem, vel ciuilem: Aut per ademptionem alicuius magnæ dignitatis: quales enumerantur in Auth. constitut. quæ de dign. coll. vj. & aliis modis no. Instit. quib. mod. ius pa. po. sol.

De rerum diuisione & qualitate.

Omniū rerū duo sunt genera, quædam sunt Diuini iuris, Res diuini & veluti res sacræ, religiosæ, & sanctæ. Aliæ humani iuris, veluti *humani iuris*. res profanæ. Quod diuini iuris est, id nullius in bonis est. Dicuntur autem res sacræ, quæ publicè consecratæ sunt, vel ritè per pontifices dedicatæ: siue in agro, siue in ciuitate sint. Et dif-

ferunt Sacer & Sacrarium: quia Sacer locus est, qui consecratus est: Sacrarium autē locus in quo sacra reponuntur. Religiosum locum vnusquisq; sub voluntate facit, dum mortuū infert in locum suum, id est, in fundum proprium. Sanctum est, quod ab iniuria hominum defensum atque munitum est. Sanctū dictum à sagminibus: Sūt enim, Sagmina quæ dā herbæ quas legati Romani ferre solent, ne quis eos violaret. Sicut legati Græcorum ferūt ea, quæ vocantur Cerynthea. Et propriè dicimus Sancta, quæ nec sacræ, nec profanæ sunt, sed sanctiōe quadam confirmata: vt leges sanctæ sunt, & muri, & portæ ciuitatum: quia pœnales sanctiōes cōstitutæ sunt in eos, qui aliquid moliantur in portis vel muris, & ideo si quis violauerit muros, capite puniatur. Sicut qui transcendunt scalis admotis, vel alia qualibet ratione. Hinc Lucanus in 1. Fraternali sanguine muri. Hæ res quæ humani iuris sunt aut sunt publicæ, aut priuatæ. Quæ publicæ sunt, nullius in bonis esse creduntur: ipsius enim vniuersitatis sunt: Priuatæ autem sunt, quæ singulorum sunt. Præterea quædam res sunt corporales, quæ scilicet sui natura tangi possunt, veluti fundus, homo, &c. Incorporales sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea quæ in iure consistunt: sicut hereditas, obligatio, cōtractus, vsufructus, seruitutes: & his iure naturali communia sunt: & ista concedunt occupanti: sicut est aër, aqua profluens, & mare, & littora maris, & omnia quæ in his reperiuntur. Alia autem flumina pene omnia, & portus, & ripæ publica sunt, id est, ad vsum totius populi concessa: nam proprietatis nulli acquiritur. Quædam res sunt vniuersitatis, nō singulorum: veluti quæ in ciuitatibus sunt: vt theatra, stadia, & si

qua alia sunt communia ciuitatum.

De senatoribus.

Senator est vir consularis dictus à senio, vel senectute: solis enim senibus cura Reip. demandabatur. l. semper. infra de iure immu. & l. ad Rempublicam. de muner. & hono. hi etiã Patres conscripti dicebãtur, quia eorum nomina scripta erant in diadematis capium eorum, vt dicit glo. Inst. quib. mod. ius pa. po. sol. §. filius fam. Et erant centum numero senatores Romã, vt colligitur ex l. si. in princi. C. de petit. hæred. & inde eorum iudicium Centumvirale appellatum fuit, vt ibi Martialis. Hunc miratur adhuc centum grauis hasta virorum. Et in alio loco de filio Reguli: iam clamor centumque viii. Hi & Senatores consulta fiebant, vt supra diximus.

Centumvirale iudicium.

De officio Consulis.

Officium Consulis est, vt ex senatusconsulto cõsiliij causam examinet. Ortum habuit creatio Consulum ex eo: cum enim expulsi essent reges, Romã constituti sunt duo, penes quos summum ius esset: qui ab eo, quod plurimum Reipub. consulerent, Consules appellati sunt. Ne tamen per omnia regiam sibi potestatem vendicarent: lata lege factum est, vt ab eis pro uocatio esset: neve possent in caput ciuis Romani animaduere, nisi iussu populi. Solum relictum est eis vt coercere possent, & in vincula publica duci iubere. Inde erat quod duodecim lictores cum fascibus, id est, virgis & laqueis Cõsulẽ præcederent: à quibus iuxta mandatum consulis malefactores, seu rebelles ligarentur: vnde etiã Lictores dicti: & sanguineis virgis, si opus foret, cæderentur.

Lictores.

De officio Præfecti prætorio.

Præfecti prætorio officium ex eo sumpsit originẽ, vt essent æquales magistris equitum. Nam cum apud veteres Dictatoribus summa potestas committeretur, elegerunt sibi Dictatoribus militiæ gratia Magistros equitum, qui secundam post eos potestatem gererent. Cum autem regimen tum Reip. ad Imperatores translatum esset: electi sunt à principibus Præfecti prætorio, ad similitudinem Magistrorum equitum: & quia præficiẽbãtur prætorio imperiali, vbi causas examinabãt, ideo præfecti prætorio appellati sunt. Et data est eis plenior licentia ad disciplinã publicã emendationem: & intantum aucta est eorum auctoritas, vt appellari à Præfectis prætorio non possit. Habent & aliud priuilegium, quia minores ætate ab aliis magistrat

Magister equitum.

Præfecti prætorii.

gistratibus, nisi ab ipsis Præfectis prætorio restitui nõ possunt. & iste est illustis.

De officio Præfecti vrbi.

Præfectus vrbi est, cui à domino Imperatore commissa est vrbi administratio. §. l. j. §. cum vrbe. Et est eius potestas maxima in ciuilibus & criminalibus causis Nam in ciuilibus contentiosam iurisdictionem sibi vendicauit. In criminalibus punit capite, etiam inconsulto principe: vt §. de leg. iij. l. j. §. hi. Et est Præfectus maior omnibus magistratibus in vrbe: vt §. l. iij. Et habet duplex priuilegium: quia liberat à patria potestate, & à curiali conditione, vt in Auth. cõstitutio. quẽ de dign. coll. vj. & C. de decur. l. vltim.

De officio Quæstoris.

Apud veteres crebrior fuit opinio, Tullũ Hostilium tertium Romanorum regem, primum in Remp. Quæstos introduxisse, & à genere quærendi Quæstos dictos. Nam cum æarium, siue filcus populi auctius esse cœpisset, vt essent qui illi præessent, constituti sunt Quæstos, qui pecuniã præessent: dicti ab eo, quod inquirendã & conseruandã pecuniã causa creati essent. Constituti etiam erant à populo Quæstos qui capitalibus rebus præessent, & sententiis legendis, quorum meminit lex xij. tabu. Talis erat Minos apud Vergiliũ, cũ ait: Quæstor Minos vrnam mouet. Solebant etiã ex Quæstoribus quidam prouincias fortiri, & surrogari à Proconsulibus. Erant & Quæstos qui candidati principis appellabantur: hi solis libris principalibus legendis vacabant, & in senatu epistolas principis legebant: vt dicit glo. in proœm. Institut.

De officio Prætoris.

Postquã electi erant duo Consules, & hi vrgente necessitate aliquando bellis finitimis auocaretur, neque essent qui in ciuitate ius reddere possent: factum est, vt Prætor quoq; crearetur, qui Vrbanus appellatus est, eo quod in vrbe ius redderet: post aliquot deinde annos nõ sufficere eo Prætorẽ, cũ multa turba etiam peregrinorum in ciuitate veniret, creatus est & alius Prætor, qui Peregrinus appellatus est, ab eo, quod plerumq; inter peregrinos ius dicebat. l. ij. §. de orig. iur. dictus Prætor grimmus. à præũdo, quasi Prætor: hinc prætura, dignitas Prætoris: hinc Prætorium, tabernaculum prætorum: vt inquit Fest. Pomp. Et Prætor est officium eius Romã tantum: in prouinciis enim eligunt Præsi

Prætor vrbanus.

Prætor peregrinus.

Prætor.

Præsi

Album prætoris.

Præfides. Et habent potestatem condendi edicta sub breuiloquio, & in Albo, id est, in loco quodam publico & eminenti dealbato. scribebant: & si quis hoc album corrupisset, tenebatur poena quinquaginta solidorum, ut infra de iur. om. iud. l. si quis id. Horum edictorum compendiosa breuitas amplam materiam præbuit Iuriconsultis interpretandi & respondendi de iure. Nec possunt constitui nisi tres: licet olim fuerint xvij. ut j. eod. l. vlti. & §. de origin. iur. l. ij. §. diuis deinde Augustus de offic. præfect. nig. hanc rubricam vide C. eod. titul.

De officio Proconsulis & legati.

Proconsul est, qui cum potestate consulis in provincias mittebatur: dictus quasi Consul procul missus. Et talis ubiq; proconsularia insignia habet statim postquam urbem egressus est: hoc est, sex falces & lictores: amplius habere non potest. Non tamen exercet ea quæ sunt iurisdictionis, nisi in provincia ad quam missus est. Postquam verò provinciam suam ingressus est, potest mandare iurisdictionem Legato suo, qui quasi delegatus ipsius proconsulis dicitur. Istos legatos non oportet principem consulere, sed suum proconsulem, qui in ea provincia maius imperium habet omnibus post principem. Legati autem Proconsulis nihil proprium habent: nisi à Proconsule eis mandetur. Proconsul verò portam Romæ ingressus deponit imperium: ut infra l. vlt. Et in hoc differt à Præfide: quia Proconsul eligebatur ex consulibus urbis Romæ ad aliquam provinciam regendam, quasi cōsul procul missus: ut infra de offic. præfid. l. j. Ille autem est præfides, qui cum non esset consul prius, eligebatur ad provinciam regendam. In legato autem proconsulis duo sunt specialia: primum quia cognitio de quolibet crimine ei demandari potest: non ita in alio nisi in casu. infra eod. l. solent. j. responso. & §. sed hoc. & de offic. eius cui mand. l. vna. Item pronuntiat de crimine suspecti tutoris. licet alius delegatus non possit. Instit. de suspect. tut. §. datum. poenam verò grauiorem irrogare non potest. infra eod. l. si quid.

De officio Præfecti Augustalis.

Præfectus Augustalis dicebatur, qui omnia tributa per Aegyptiacam diocesim in cura & providentia sua habebat. Dicitur Augustalis, quia Augustus eam dignitatem primus ei Præfecto qui Alexandriam inhabitavit, concessit. Et appellatur præfectus Aegypti, vel Augustalis: ut in auth. de app. §. illud cuius, & Co. de rap. vit. l. j. & in authen. de nox. §. vlt. Et iste inter me

diōs

diōs magistratus spectabilis est.

De officio Præfidis.

Nomen Præfidis generale est, eò quòd Proconsules & Legati Cæsaris & omnes provincias regentes, licet Senatores sint, Præfides appellantur: Proconsulis autem appellatio specialis est: ut diximus §. de offi. procons. Et est Præfides clarissimus: ut j. de priu. car. l. j. Et habet Præfides provinciam maius imperium omnibus in ista provincia post principem: Et in solos homines suæ provincie imperium habet, dum in provincia est. Qui si excesserit provinciam, priuatus est. Curet tamē is qui provincia præfide est malis hominibus provinciam purgare: nec distinguitur vnde sint. Et si milles velit renūtiare imperio vel dignitati, non poterit se separare ab imperio. j. e. l. legatus, nisi faciat in manu principis à quo habet: ut §. de orig. iur. l. ij. §. deinde cum placuisset.

De officio Procuratoris Cæsaris.

Procurator Cæsaris est, qui ex mandato Cæsaris causas & negotia agit. Et quæcumq; acta aut gesta sunt à Procuratore Cæsaris, sic à Cæsare comprobantur: atq; si ita à Cæsare gesta essent. Et sicut ad Procuratorem Cæsaris rerum tantum pertinet administratio: ita ad Iuridicum Alexandriæ iuris tantum, & non rerum spectat sollicitudo. Contentiosa autem iurisdictione totius Aegypti pertinet ad Præfectum Augustalem.

De officio Iuridici Alexandriae.

Iuridicus Alexandriae est qui demandatam iurisdictionem à principe in ciuitate Alexandria Aegypti habet, de quo §. titulo proximo.

De officio eius cui mandata est iurisdictione.

De iurisdictione ordinaria tractatur in titulis præcedentibus: hic autem titulus continet eam iurisdictionem, quæ est in delegando: scilicet quis delegat, & cui, & qua causa: & qualiter delegatus officium suum explicet.

De officio Assessorum.

Assessor est, quem sibi iudex ad decisionem causæ associat. Omne officium Assessorum in his causis constat: In cognitionibus causarum civilium & criminalium quod iuris esse debeat. Et ei cui assidet persuadeat in postulationibus: ut videat an sit infamis qui postulat: scilicet aduocatus. Item ut eum interroget, & ei opponat ad veritatem inquirendam: & eum tacere faciat, quando sibi videbitur. Item in libellis conuentionalibus recipiendis, si bene concipiantur: si malè, ut respuat, vel dentibus

dentibus laceret. Itē in epistolis Iudicibus alterius provincie mittendis: vt & testes recipiantur, & sibi cautē remittantur.

LIBER II.

De iurisdictione omnium Iudicum.

*Iurisdictionis
diuisio.*

Iurisdictionis prout est genus, diuiditur in Merum imperium, Mixtum imperium, & Simplicem iurisdictionem. Est autē Iurisdictionis potestas de publico introducta cum necessitate Iuris dicendi, & æquitatis statuendæ. Merum imperium est, habere gladij potestatem, & anima luertere in facinorosos homines: quod etiam Potestas appellatur. Mixtū imperium est, cui non solum inest merum imperium, sed etiam iurisdictionis: quod in danda bonorum possessione consistit. Iurisdictionis simplex, est etiam Iudicis dandi licentia.

*Quod quisque Iuris in alium statuit, ipse
eodem iure utatur.*

Hoc edictum, summā habet æquitatem: quia nititur ex lege diuina: vt. Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris. vt in prin. decret. Et sapientis dicitur autoritas, Patere legem quam ipse tuleris. cap. Cum omnes. de Constitut. Quis igitur aspernabitur idem Ius sibi dici cum sit litigator, quod ipse aliis dixit cum esset magistratus? Qui ergo magistratum vel potestatem gerit, si aliquid in aliquem noui Iuris statuerit, ipse quandoque aduersario eius postulante eo iure uti debet.

Si quis ius dicenti non obtemperauerit.

Non obtemperare iudicē.

Concessum est omnibus Iudicibus, suam iurisdictionē pœnali iudicio defendere: id est, multam vel pœnam pecuniariam ei, qui iurisdictioni eius illudere conatur, imponere. Ille dicitur non obtemperasse Ius dicenti, qui quod extremum est in iurisdictione non fecit: veluti si quis rem mobilem vindicare à se passus non est, sed duci eam vel auferri passus est. Cæterum, & si sequentia recusauit, ex tunc non obtemperasse videtur: sed habet locum aliud edictum: scilicet, Ne vis fiat ei, qui in possess. missus est.

De in Ius vocando.

In ius vocare, est iuris experiendi causa vocare. Et enumerantur in hoc titulo personæ quæ in ius vocati non debent: & apponitur pœna contrarium facientibus,

Si

*Si quis in ius vocatus non ierit, siue eum
quis vocauerit, quem ex edicto
non debuerit.*

Si quis in ius vocatus non ierit: id est, legitime citatus non comparuerit, à competenti iudice, qui eum vocauit, vel vocari fecit, pro iurisdictione iudicis condemnabitur. Rusticitati tamen hominis parcendum erit. Datur autem actio incerti, *Actio incerti.* quando pœna certa non est adiecta, in id quod interest, quando quis vocatus non venerit, vel vocatus non comparuerit, cum vocari non debuerit. Multis autem modis potest euenire, quod scilicet citatus non tenetur comparere. Vt si in citatorio exprimat causa ex qua quis non tenetur comparere coram illo iudice: puta si esset causa spiritalis, quæ non debet agitari corā seculari iudice. Vel causa liberalis, quæ non debet agitari corā minori iudice. vt l. placet. in f. C. de peda. iudi. Vel si esset causa ex qua persona cōueniri nō posset munita speciali seu singulari priuilegio, vt patronus actione famosa, vel similes. Vel si esset de his qui in ius vocari non possunt. vt l. ij. §. de in ius vocando. Item si exprimeretur in citatoris locus aliquis inhonestus: vt l. si cum dies. §. si arbit. j. de arbitris. Idem si exprimeretur tempus feriatum. j. de fer. l. j.

In ius vocati ut eant, vel soluant.

Olim vocatus in ius euitabat multam: siue ipse iret, siue alium mitteret, qui satildaret, ipsum sistere: hodie necessarium habet vocatus personaliter ire, aut ex sua persona satildare fideiussoribus interuenientibus: aut cauere sine fideiussoribus. Et fideiussor de veniēdo ad iudicium debet dari idoneus, *Fideiussor idoneus.* Coniunctæ tamen personæ reputantur idoneæ, & recusans eos recipere punietur: vt j. l. j. & ij.

*Ne quis eum, qui in ius vocatus est,
vi eximat.*

Iurisconsultus tractaturus de iudiciis, premisit de iurisd. om. iudic. in specie, & in genere. Quo viso, quia iudiciū incipit à citatione. Instit. de pœn. te. litig. §. Omnium. posuit de in ius vocando. Sed quia in ius vocati quandoque non vadunt, & ideo puniuntur, posuit rubricā. Si quis in ius voc. non ie. Quandoq; non vadunt legitime, quia dāt fideiussores nuntio. de eūdo, & stando in iudicio: ideo posuit rubricā præcedentem. Quandoque nullum fideiussorem dant, & ideo ad iudicium ducuntur per familiam: & eo tēpore quo ducuntur, aliquis eos vi eximit

b

mit

mit de manu familiarum: ideo ponitur hæc rubrica. Ne quis eum. Quandoque nullus eum eximit, sed ad iudicium ducitur, vel sponte venit, & ab eo petitur satisfactio de stando iuri vsque ad sententiã: & de hoc loquitur titulus sequens, qui satisfactio cogatur. & alij sequenti. tit. de fer. Et ponit hæc rubrica partem edicti, nõ totum edictum. Edictum autem tale est: Prætor ait, ne quis eum qui in ius vocatus est, vi eximat: ne ve faciat dolo malo, quo magis eximeretur: vt l. sed eximendi. §. prætor. j. eo. In eum qui aduersus prædicta fecerit: quantum per actorem in litẽ iurabit, iudicium dabo: vt colligitur ex l. si per alium. §. in eam. j. cod. Et proposuit prætor hoc edictum, vt metu pœnæ compesceret eos, qui in ius vocatos est, vi eripiunt. Et est verbum Eximedi generale. Eripere enim est de manibus auferre per raptum: Eximere autem est quoquo modo auferre: puta si quis non rapuerit quenquam, sed moram fecerit, quo minus in ius veniret, vt actionis dies exiret: vel res tempore amitteretur. Et datur in eum, qui vi exemerit, actio in factum: quæ non id continet, quod in veritate est: sed quanti ea res ab actore æstimata est, de qua controuersia est.

*Edictum.**Eripere.**Eximere.**Actio in factum.*

Qui satisfacere cogantur, vel iuramento promittant vel sua promissioni committantur.

Satisfactio eo modo appellata est, quo satisfactio. Nã sicut Satisfacere. Satisfacere dicimur ei, cuius desiderium implemus: ita Satisfacere. Satisfacere dicimur aduersario nostro, qui pro eo quod à nobis petiit, ita sibi cauimus, vt eum hoc nomine securum faciamus, datis fideiussoribus. Sed etiam pignoribus potest, si velit, quis cauere. Si autem qui fideiussorem dare debet, dare nõ potest, remittitur iuratoriæ cautioni: vt iuret, se fideiussorem dare nõ posse, & se facere quod caueat. Immo etiam nuda promissio sufficit, & hoc partibus placeat. Insti. de re. diui. §. venditæ. & l. sancimus. C. de verb. signific.

Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caueatur.

Præcedens titulus ponit satisfactiones, quæ sunt pro liberis hominibus: iste autem titulus continet, quomodo pro seruis caueatur. Dicitur autem Noxialis actio, quotiens seruus noxiam, id est, damnam dat: qui etiam propterea quod noxiam committit, Noxa appellatur: sicut aliàs dici solet: Noxia delictum. delinquens noxa vocatur. glo. l. instituit. de noxal. act. §. j.

Noxa.

Si quis

Si quis ergo promiserit iudicio fisci eum, de quo noxialis actio est, debet eum in eadem causa exhibere: id est, in simili statu, & qualitate, in qua tunc cum promittitur fuerat, quousque sententia feratur.

De eo per quem factum erit, quo minus quis in iudicio sistat.

Hic titulus coërcet dolum eius, qui impedit aliquem iudicio fisci. Nec est superfluus iste titulus: licet supra habeatur alius titulus, Ne quis eum qui in ius voc. Quia in quatuor differt hic titulus ab alio: quia alius titulus non habet locum, nisi vbi vis facta est, quo minus sistat: hic autem habet locum etiam sine vi. Secundò, quia alius titulus non consulit nisi vocanti in ius, id est, actori: hic autem etiam vocato. Tertiò, quia alibi agitur quantum in litem iuratum est. hic solum ad interesset: dicendo secundum gl. hic. Quartò, quia hic titulus locum habet post citationes & satisfactiones receptas: alius ante cõpationem. licet Bar. hanc quartam differentiam non approbet.

Si quis cautionibus, in iudicio sistendi causa factis, non obtemperauerit.

In titulis præcedentibus ponitur, quãdo quis dolo, vel vi alterius, in iudicio non sistit: in hoc titulo ponitur, quando quis per casum fortuitum excusatur. Et in primis excusandus est ille, qui longius abest: illi enim pro singulis diebus vicena millia passuum numerari debent. Sunt & aliæ causæ quibus cauens excusatur vt comparere necessariò non teneatur, quæ omnes exprimentur hoc titulo.

De feriis, & dilationibus, & diuersis temporibus earum: & ex quibus causis feriæ non impediuntur.

Feriæ sunt, quæ ad hoc deputantur, vt homines quiescant, & diuinis, vel aliis rebus necessariis intenti sint. Dicitur sunt feriæ à feriendis, id est, mactandis victimis, quæ diebus festiuis offerantur. Et sunt triplices feriæ. Quardã indictæ in honore Dei: & solennes feriæ, de quibus de cons. dist. iij. per totum. Aliæ sunt feriæ repentinæ, vel indictæ, quæ per principem, vel superiorem propter aliquod repentinum negotium inducuntur: vt si nascatur principii filius, vel ob rem bene gestam aliquod festum impo-

Feria triplex.

natur. Tertiz sunt feriz ob necessitatem hominum inductz, vt sunt vindemiarum, & melsium: quibus tamen feris partes renuntiare possunt: quia in eorum fauorem inductz. c. fi. de *Dilationes.* feris. Dilationes sunt induciz quz dantur quandoque ad probationes faciendas. Et est Dilatio quz datur à iure vel ab homine ad aliquid explicandum. Dicta Dilatio, quia differt negotium.

De edendo.

Edere. Edere, est actionem, vel causam in iudicio publicè demonstrare. Est enim equissimum, eum, qui acturus est, edere actionem: vt exinde sciat reus, vtrum cedere, an contendere ultra debeat. Et si contendendum putat, veniat instructus ad agendum. Edere est etiam copiam describendi facere. Et ponitur hic titulus in gerundio, videlicet, de Edendo: & non, de Editione: ad ostendendum, necessitatem esse impositam edere debenti. Et tractatur in hoc titulo triplex editio: scilicet, actionis, instrumentorum, & rationum. Sed ratio editur in principio, cetera in processu causz: vt dicit glossa hinc super rubro.

De pactis.

Postquam editus est libellus, de quo supram tit. proximi, quandoque facit actor pactum gratuitum reo: ideo ponitur rubri, de Pactis. Quandoque inuicem transigunt, ideo sequitur de Transactionibus. Quandoque inuicem non potest esse concordia: ideo necessarium quod litigetur: & partes quærunt sibi aduocatos, & procuratores: ideo in sequenti libro ponitur de

Pactum. Postulando: & subsequenter de Procur. Pactum autem à *Pactio.* actione dicitur. Vnde etiam Pacis nomen appellatum est. Et est Pactio, duorum pluriùmve in idem placitum, & consensus: id est, spontaneus consensus. Conuentionis autem verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotij contrahendi transigendique causa consentiunt, qui inter se agunt. Nam si *Conuentio.* curi conueniri dicuntur, qui ex diuersis locis in vnum locum colliguntur, & veniunt ita qui ex diuersis animi motibus in vnum consentiunt, id est, in vnam sententiam concurrunt, conuenire & pacisci dicuntur.

De transactionibus.

Transactio. Qui transigit, de re dubia, & lite incerta, neque finita, componit. Et dicitur Transactio pactum remissionis: à trans, & ago. Et differt in eo à Pactis: quia qui paciscitur, rem certam, & indubitatam sua liberalitate remittit, cum is, qui transactionem facit,

facit, rem dubiam, & incertam litem, sopire facit. Et dicitur Transactio, quasi actionis transitio: ab actione enim transit, qui transigit: & ita is qui agit, propriè dicitur transigere: reus autem impropriè dicitur transigere. C. eod. l. j. Et est effectus transactionis, quia ex ea datur exceptio in omni causa ex qua agebatur. C. eod. l. sub prætextu. & infra cod. l. non est, nisi reus dolo occultauit speciem, in qua deceptus est actor: vt infra de pact. l. tres.

LIBER III.

De postulandi.

Postulatio. **Q**uia in editione actionum, & in causz processu necessarii sunt aduocati, vel postulatōres: ideo de his ponit. Est autem Postulare, desiderium suum vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni præest, exponere: vel alterius desiderio contradicere. vt j. eod. l. j. §. postulare. & quod dicitur, Suum, intellige quando postulat pro se: Amici, quando pro alio: & ponit verbum Iurisdictioni: pro qualibet notione: vt j. de reg. iur. l. ait prætor. & sic etiam apud arbitrum compromissarium potest postulari. Et dicuntur hi postulatōres, Patroni causz: item *Patroni causz.* Aduocati. vt j. de var. cognit. l. j. §. aduocatos. Et Togati dicuntur. C. eod. lib. vel fortè à genere vestis, quz dicitur Toga, qua *Togati.* olium utebantur.

De his qui notantur infamia.

Infamia est status, & honoris diminutio, & amissio: hinc Infamis dicitur, quasi valde famosus, id est, ignominiosus. vel infamis, quasi sine fama, vel priuatus sua fama. Fama autem, siue opinio, vel æstimatio idem significant. Et est fama *Fama.* illaz dignitatis status, legibus ac moribus comprobatus, & in nullo diminutus. Et hæc fama quandoque minuitur, quandoque consumitur, vt ex toto pro extincta habeatur: scilicet cum maxima, vel media capitis diminutio interuenit, & de hac neque in hoc titulo, neque C. eodem, tractatur, quasi superfluum sic, de ea fama cõsumpta dicere, vel quærere. Quilibet enim scit, vel scire potest vno verbo, quod ad nullum civile, vel publicum officium is, cuius fama consumpta est, adhiberi potest. Minuitur verò cum ciuitas, & libertas retinetur, sed eius ca statim pœna plectimur: vt j. de var. cog. l. pe. §. æstimato. & §. minuitur. & §. consumitur. Et talis est duplex. Facti, & Iuris.

Infamia facti. Infamia facti irrogatur, cum opinio alicuius apud graues & honestas personas deprimitur, vel diminuitur: & de hac infamia facti modicum in Iure traditur. Sed sunt duo eius effectus: primus, quia ea repellit à dignitate: nisi propter inopiam non legitimi competitoris. Secundus, quia repellit à querela inofficiosi. C. de dignit. l. ij. & infra. de Decur. l. Generaliter. §. Spurios. & C. de Inoffic. testam. l. Fratres. Iuris infamia quandoque irrogatur ipso facto, id est, ipso Iure. propter hoc quod aliquid factum est: quandoque demum lata sententia: quandoque ex genere pœnæ hoc est, propter impositionem pœnæ. Ipso facto, vt si mulier deprehendatur in adulterio. §. de rit. nupt. l. Palam. §. Quæ in adulterio. Idem in muliere quæ nubet, vel stupro cognoscitur intra tempus luctus: vel nubet contra iuramentum suscepta liberorum tutela. C. de secund. nupt. l. j. & ij. & in Authent. de Restit. & ea quæ pa. §. Vnum. & de nupt. §. Si autem. & §. eo. l. Vxores. vel qui bina sponsalia, vel binas nuptias contraxit. §. eo. l. j. in fi. & l. Quid ergo. §. Si quid. Ex genere pœnæ irrogatur infamia, si tale delictum commisit quis, quod damnatus, vel confessus in iudicio, vel pactus pecunia fieret infamis. Et est effectus infamiæ, vt quis repellatur à postulando, vt ab honoribus repellatur: non dico à muneribus curialibus, vel ciuilibus. Et huius effectus gratia posuit Imperator specialem titulum. & vnicam legem de infamibus. C. lib. x. Est & alius, qui repellitur ab accusando: vt infra de Accusat. l. Qui accusare.

De Procuratoribus, & Defensoribus.

Procurator est, qui aliena negotia mandato domini administrat. Et potest esse procurator omnium rerum, vel vnius duntaxat. Et constituitur vel præsens, vel per nuntium, vel per epistolam. Et est vsus procuratorum perquam necessarius: vt qui rebus suis ipsi superesse non volunt, vel non possunt, saltem per alios possent vel agere, vel conueniri. Et dicitur procurator pro parte actoris: Defensor verò ex parte rei. Et loquitur hic titulus de procuratore ad iudicia: de procuratore enim ad negotia loquitur §. tit. Mandat.

Quod cuiusque vniuersitatis nomine, vel contra eam agatur.

Titulus præcedens loquitur generaliter de procuratoribus, qui vt plurimum constituntur à singularibus personis: hic autem titulus de eo, qui nomine vniuersitatis, vel collegij, vel cõmunitatis

nitatis agit, siue contentitur: qui proprie Actor vel Syndicus Actor, dicitur. Omnes enim quibus permillum est habere corpus col legij, vel societatis, vel cuiuscunque alterius negotiationis, vel luiti pistorum, aut aliorum artificum, possunt habere res communes, arcam communem, & actorem, siue syndicum, per quem quod communiter agi fierique oporteat in iudiciis, vel extrà, fiat.

De Negotijs gestis.

Iste titulus necessarius est. & eius materia: quia magna utilitas absentium versatur, ne indefensi rerum possessionem, aut venditionem patiantur, vel pignorum distractionem, vel pœnæ committendæ actionem, vel iniuria rem suam amittant. Et ideo si quis absentis negotia gesserit, licet ignorantis, tamē quicquid utiliter in rem eius expenderit, vel etiã ipse se in rem absentis alicui obligauerit, habeat eo nomine actionem. Itaque eo casu vtro citroque nascitur actio, quæ appellatur Negotiorum gestorum: in qua (sicut æquum est) gerentem actus sui rationem reddere, & eo nomine condemnari, si quid vel non vt oportuit gessit, vel ex his negotiis retinet. Ita ex diuerso iustitiam est si utiliter gessit, præstari ei quicquid eo nomine vel absentis ei, vel absentium est.

De Calumniatoribus.

Accusatorum temeritas tribus modis punitur: vt per Turpilianum desistant: & si non desistant, sed diuersam partem adiuuent, perdita iam sententia, puniuntur extra ordinem: quia sunt præuaticatores: vt infra de Præuatic. l. ij. & l. Accusator. & l. Ab Imperatore. Item si non desistant, sed calumniantur, puniuntur lege Remia. Calumniator est, qui falsa crimina, vel causam iniutam scienter intentat. Et contra talem qui calumnia causa aliquid fecit, vel vt non faceret pecuniam accepit, intra annum in quadruplum eius pecuniæ, quam accepisse dicitur, actio competit: post annum autem simpli in factum actio datur. Et datur hoc iudicium non solum in pecuniariis causis: sed etiam ad publica crimina: si quis accipiat pecuniam ob ea instituenda, vel non instituenda. Calumnia autem pœna est eadem, vel similis, quæ imponeretur accusato, si conuictus fuisset de crimine: vt C. cod. l. vlt. & infra. Ad Turpil. In priuatis.

De in integrum restitutionibus.

Restitutio in integrum, est prioris status reintegratio. Et hinc solet dici, Res redit ut pridem, cum status redditur idem. glof. in cap. Quia de elect. Per hanc materiam plurifariè hominibus vel lapsis sua facilitate, vel circumscriptis aduersarij dolo, subuenitur: siue metu, ut §. tit. seq. siue calliditate, ut §. tit. ij. siue ætate, ut §. tit. iij. siue absentia, ut §. titu. iij. incidant in captionem.

De eo, quod metus causa
gestum erit.

Metus. Quod metus causa gestum est Prætor ratum non habet. Et est metus instantis periculi, vel futuri causa, metis trepidatio. §. eo. l. j. Nec est necessariū periculum esse præsens, dummodo metus sit præsens, de futuro periculo. §. eo. l. Metu. j. Respō. Et

Vis. dicitur Metus, quia mentem tenet. Vis autem est maioris rei impetus, cui resisti non potest. §. l. ij. aduersus quā non proficit custodia §. loca. l. sed de damno. Metus alius est probabilis, qui cadit in hominem constantem, & discretum. Non probabilis, qui cadit in hominem miserum, timidum, & inconstantem: ut

Vis multiplex. §. eo. l. v. vj. vij. Vis autem multiplex est: quædam Compulsua, quæ imponit necessitatem contrariam voluntati contrariæ: quia id facit, quod non faceret, si esset liberi arbitrij. Ex hac inducit actionē, Quod metus causa. Quædam Expulsua, quæ inducit interdictum Vnde vi. Quædam Ablatiua, quæ inducit actionem vi bonor. raptorum circa mobilia: ut §. de Vi & vi armat. l. j. §. iij. Quædam Turbatiua. hæc inducit interdum uti possideris in rebus soli, & in rebus mobilibus, Vtrobi, cum duo se possidere contendunt. Quædam Inquietatiua: hæc inducit interdictum: Quod vi aut clam: ut si quis à me prohibitus, vel putans se prohibendum, quid faciat in meo.

De dolo malo.

Per materiā illius tituli subuenitur aduersus varios & dolo sos, qui calliditate quadā aliis obfuerunt. Verba autem edicti talia sunt: Quæ dolo malo facta sunt, si de his rebus alia actio nō erit, & iusta sit causa, datur actio de dolo: ne vel illis malitia sua sit lucrosa, vel istis simplicitas dānosa. Dolus autem malus est machinatio quædā alterius decipiēdi causa: cum aliud agitur, & aliud simulatur. Vel est omnis calliditas, fallacia, machina

chinatio, ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum, adhibita contra ius & bonos mores. Et habetur in hoc titulo mentio Doli mali: quia veteres etiam Bonum dolum dicebant, & pro solertia, id est, astutia hoc nomen accipiebant, maximè si aduersus hostem, latronēve quis machinetur. hinc Vergil. II. Aeneid. Dolus an virtus, quis in hoste requirat.

De minoribus xxv. annis.

Minores dicuntur, qui nondum compleuerunt xxv. annos facta computatione de momento ad momentum. Vnde non sufficit tetigisse vltimum diem: sed oportet peruenire ad idem momentum. Succurritur autem minoribus si liberi sunt: serui enim nunquam restituuntur. Quicquid igitur cum minore xxv. annis natu gestum erit, vti que res erit animaduertā, dicit Prætor. Iustissima fuit huius edicti æquitas: quia cum inter omnes constet, fragile esse & infirmum huiusmodi ætatis consilium, & multis captionibus suppositum, multorumq; infidiis expositum: auxilium eis Prætor hoc edicto pollicitus est, & aduersus captionem opitulationem: quia cum vsque in hanc ætatem adolefcentes curatorum auxilio reguntur: ergo per se rei suæ administratio eis committi non debet, quamuis bene rem suam gerentibus. Cessat autem hæc restitutio, vel ratione doli sui, vel mendacij sui, vel sacramenti sui corporalis, vel priuilegio libertatis, vel priuilegio parentis, vel patroni: contra quem vult restitui, vel semel denegata est restitutio: de quibus speciales tituli in C. ponuntur.

De capitis diminutione

Capitis diminutio, est prioris status commutatio. Et ponitur hic caput pro statu. Consistit autē status in tribus, in libertate, ciuitate, & familia. Quia ergo libertatem amittit, dicitur pati maximā capitis diminutionē: quod contingit de his, qui efficiuntur serui poenæ, vel passii sunt se venundari, vel renocati sunt in seruitutem propter ingratitudinem, & familia. Qui autem perdit ciuitatem, dicitur pati mediā capitis diminutionem, quod cōtingit de his, quibus interdictum est aqua & igni. Item in deportatis, id est, perpetuè proscriptis. Cum autem libertas & ciuitas retinetur, & familia tantum mutatur, dicitur esse minima capitis diminutio: quod contingit his, qui dati sunt in adoptionem, vel qui emancipati sunt.

b §

Ex

*Ex quibus causis maiores xxv. annis in
integrum restituantur.*

**Restitutio
maiorum.** Maiores restituantur quandoq; causa militiæ, quandoque si causa Reip. absentes fuerunt: de quibus speciales titu. in C. sunt Generaliter autem restituantur qui absentes fuerunt per merum iustum. §. eo. l. ij. & iij. Itē quia fuerūt absentes detenti in vinculis, vel à privata persona, puta à latrone: vel à publica, hoc est, Iudicis autoritate. Item qui ita alligati sunt, vt sine dedecore in publico apparere non possint: vt §. eo. l. Succurritur: & l. In eadem causa. & ex variis aliis causis. Verba autē huius edicti talia sunt: Si cuius quid de bonis diminutum est: cum is motu, aut sine dolo Reipub. causa abesset. siue in vinculis, seruitute,ve, hostiumq; potestate esset: item si qua alia iusta causa esse videbitur. in integrum restitutio concedatur. Ratio huius edicti est, quia læsum, id est, amissum ius, per id tempus, quo quis Reip. operam dabat, vel aduerso casu laborabat, corrigitur. id est, restituitur, vel emendatur: nec non aduersus eum succurritur, ne vel obsit, vel profic quod euenit.

*De alienatione iudicij mutandi & susci-
piendi, causa facta.*

**Mutatio ius
dicij.** Dicitur in titulo Mutandi iudicij, id est, euitandi, quo ad se: & suscipiendi, quo ad alium, cui alienauit. Cum Prætor intelligeret iudiciorum exitum interdum duriores nobis cōstitui, opposito nobis alio aduersario, in eam quoq; rem prospexit, vt si quis alienando rem, alium nobis aduersarium suo loco sustinuit: puta si alterius prouinciæ hominem, aut potentiorē nobis opposuerit aduersarium: aut eum, qui vexaturus est, idq; operam in fraudem nostram fecerit: tanti nobis tenetur, quanti nostra interest alium aduersarium nos habuisse.

*De receptis, qui arbitrium recipiunt
vt sententiam dicant.*

Receptis. De præparatoriis iudiciorum explicito priusquam de iudiciis ipsis aliquid tractetur. Arbitros, qui se ad instar iudiciorum habēt, inferamus. Tractat autem hic titulus de Receptis neutraliter, id est, de arbitriis: vel de receptis masculinè, id est, de arbitris receptis à litigatoribus: vel de litigatoribus receptis ab arbitris. Vicissim enim sese in fide sua recipiunt partes, vt sententiæ itent: arbitri, vt fideliter examinent, & pronuntient. Assumunt enim partes Iudicis, non consiliatoris. §. eod. l. Si de Arbitrium. §. Receptis. Est autem Arbitrium trius actus trium perso-

personarum sub arbitrio litigantium, vel sic: Est trius personarum actus sub pecuniaria quaestione, in quasi iudicio contententium. Nam arbiter contendit ad inquisitionem veritatis: Actor, vt ei reus condemnatur: Reus: vt absolatur ab actore. Et dicitur Arbiter quandoque quilibet **Arbiter.** vir bonus super aliquo æstimando electus. §. pro sol. l. si societatem. Quandoque ponitur pro iudice delegato, vel quasi delegato. vt §. qui sat. cogan. l. arbiter. Quandoque pro iudice ordinario. §. de iudic. l. antepen. Quandoque pro dispensatore rei suæ. C. man. l. in re. In omni re potest assumi arbiter, nisi prohibeatur à lege. Prohibetur autem à lege in causa criminali publica, vel priuata: Sed in causa ciuili, licet sit de crimine facta **Arbiter in
quibus causis
prohibeatur.** non infamat arbitri sententia. Item in causa liberali nō potest esse arbiter: quia fauor libertatis est, vt maiores iudices debeat habere. Item in populari actione non potest esse arbiter: ne occasione pœnæ præmittatur faciendum quod publicè fieri expediret. infrā. eo. l. non distinguemus. §. Iulianus. & §. de liberali. & §. de his qui no. infam. l. quid ergo. §. ex compromisso. Constituitur autem **Cōpromissum
quomodo con-
stituitur.** arbitrium, partibus adinuicem stipulantibus pœnam, si arbitri non pareant sententiæ: vel vbi vterque promisit purè pœnam, id est, non sub alia cōditione, nisi hac, nisi arbitri pareatur sententiæ. Et licet vtratum sit in duos compromitti: tamē difficile est si dissentiant, quia non inuenitur maior pars: vnde compromissum sine exitu videtur futurum, propter naturalē facilitatem hominum ad dissentiendum. Tamen lex adhibet tale remediū. vt vbi dissentiant duo arbitri, cogat eos Prætor tertiam eligere personam certam, cuius autoritati pareatur. §. eo. litem. §. si duos. & §. principaliter. Et est duplex arbiter: Iuris: quem ius elegit, & sibi causam certam examinandā exprimit, & committit, vt in c. suspicionis. de offic. dele. c. cum plures. & talis per omnia æquiparatur iudici: & ab eius sententia potest appellari. c. ab arbitris. de offic. deleg. lib. vj. Alius est arbiter communi consensu partium electus, & à sententia illius non appellatur. C. eo. l. ij. de quo in c. cum dilectus. eod. tit. De dissente **Comuni con-
sensu electus.** sententia inter arbitrum & arbitratores, vide per do. Andr. Siculum in c. quinquauallis. de iureiur.

Nautæ, Carpoes, Stabularij, vt recepta restituant.

Nautā in hoc titulo accipere debemus eū, qui nauim exercet: quamuis nautæ appellentur omnes, qui nauigandæ nauis causa

Exercitor. causa in nauis sunt. Sed de exercitore duntaxat, qui Patronus nauis, aut magister appellatur, intelligitur. **Caupones.** & Stabularios eos intelligimus, qui cauponam, aut stabulum exercēt vel eorum institores & ministri. Stabularij autem sunt hospitales hominum equitantium. Sicut & Caupo viatorum. Quicquid erga tales homines saluum fore, id est, ad custodiendum receperunt nisi restituant, contra eos actio datur. Et est maxima utilitas huiusmodi actionis: quia necesse est plerunque eorum fidem sequi, resque custodiæ eorum committere: & sæpe sunt leues homines, præsertim in Italia Hen- selini.

LIBER V.

De iudicijs: & ubi quis agere vel committi debeat.

Iudicium. Iudicium multis modis sumitur, ut ponit gl. in regula, in iudicijs, de regu. iur. lib. vj. Et Institut. quib. non est per. fa. test. §. præterea. Hic autē sumitur pro actione, qua cōtra aliquem in iure experitur. Et est iudicium legitimus actus triū personarū, scilicet Iudicis, Actoris & Rei. c. forus. de verb. signi. Et ponitur in titulo, de iudicijs: nō, de iudicio. Est enim iudicium aliud ciuile, aliud criminale: aliud singulare, aliud vniuersale: **Ciuile.** de quibus per ordinem titulorum tractabitur. Ciuile iudicium est, cum causa instituitur ad commodum priuatum, & cōcluditur parti aliquid esse dandum, vel exhibendum. **Criminale.** cum agitur de aliqua pœna pro crimine imponenda: vel concluditur pœnam esse applicandam sisco. **Singulare.** quod datur pro rebus particularibus: puta domo, fundo, **Vniuersale.** equo, &c. Vniuersale est, cum petitur vniuersum ius: ut bonorum possessio, aut hæreditas.

De inofficioso testamento.

Querela inof- ficiosa. Inofficiosum dicitur testamentū, quod factū est cōtra officium pietatis paternæ: quasi non officiosum id est, inhumanū. Et datur querela inofficiosi omnibus tā parētib. quàm liberis. Cognati autem à latere, & præsertim qui sunt vltra fratres, non agunt querela inofficiosi. frater autē admittitur turpibus personis institutis: nisi & ipse turpē vitam agat. Est ergo inofficiosum testamētū dicere: hoc est, allegare quare ex hæredari vel præteriri nō debuerint: quod aliquādo accidit, cum parētes falsō stimulatī, vel nouercalibus delinimentis, instigationibusq; corrupti, liberos suos vel ex hæredant, vel prætercūt.

De

De petitione hæreditatis.

Dictū est de inofficioso testamēto, cuius querela præparatoria est vniuersalis iudicij, id est, petitionis hereditatis: quæ quidē quandoq; est directa, quādoq; vtilis. primò ponitur de directa: postea de vtili, id est, de fideicō. hæreditatis petit. Et sic directa dicitur mihi dari hæreditatis petitio: quia de iure ciuili admitto. Et datur ab intestato, vel ex testamēto succedēti per legem, vel senatusconsultum. Item per se, vel per alium, vt j. l. j. ij. & iij. Directa autē datur cōtra eum, qui possidet pro hærede, vel pro possessore, qui nullam causam possidendi habet, nec contendit se hæredem: vel si contendit se, tamen per mendacium. §. eo. l. regulariter. & licet. & l. pro hærede. Proposito autem petitionis hæreditatis libello, faciendæ sunt interrogationes possessori, qualiter possideat: vt §. de interrog. act. l. j. in princip. hoc est an credat se hæredem. Si respondeat, credo. ergo proceditur in petitione hæreditatis: quia possidet pro hærede. Si respondeat, non: queratur titulus: quem si probauerit, non procedetur in petitione hæreditatis. Si non probauerit, præsumitur quòd pro possessore possideat. & sic intelligitur quod dicitur C. eo. cogi. Pro hærede autem possidet, qui putat se hæredem esse: pro possessore verò possidet prædo.

Si pars hæreditatis petatur.

Præcedens titulus ponit, quid iuris si tota petatur hæreditas. Nunc quid si pars? Vbi attendendum est, an is, qui partem petit, omnino certus sit de ea: & tunc attende, an possessor ius habeat: puta, qui cohæres, an non: vel vtrum non sit certus, de quo tractatur in §. fi. illius. l. j. Et plures hæredes debent agere contra plures possessores: nec potest vnus eligere vnum, alius alium. Et si sint plures ad quos hæreditas pertinet pro diuiso, potest aliter ab altero conueniri hac actione, vel famil. ercisc. si fatentur se hæredes. infra. l. j. §. quinimo. & §. proinde. Et non differ hæc actio à præcedenti, specie, sed numero.

De possessoria hæreditatis petitione.

Post ciuiles actiones hæredibus propositas prætor etiam eos posuit, quos ipse quasi hæredes fecit: hoc est illos, quibus bonorum possessio data est: per quam petitionem hæreditatis tantundem consequetur bonorum possessor, quantum ex ciuilibus actionibus hæres consequi potest.

De fideicommissaria hæreditatis petitione.

Ex hoc titulo proponitur actio his, quibus restituta est hæreditas.

Petitio hæreditatis.

Pro hærede possidere.

Bonorum possessio.

reditas. Nam quicumque susceperit restitutam hereditatem ex senatusconsulto Trebelliano, fideicommissaria hereditatis petitione vti poterit contra possessores: & dantur ei eadem actiones, quæ hæredi, & in hæredem competunt.

LIBER VI.

De rei vindicatione.

Rei vindicatio. DE vniuersali iudicio supra dictum est: datur sola ratione dominij, vel quasi: & possessionis, vel quasi. Et oportet vtrunque interuenire: scilicet, ex parte actoris dominium, vel quasi: & ex parte rei possessio, vel quasi: vt quia dolo deserat possidere. vt est gloss. no. Institut. de act. §. j. in verb. possideat. Et appellatur hæc actio aliàs in rem: & tunc competit, quando rem tradi, vel dari, est in obligatione, id est, quando rem, non personam dico mihi esse debitam. Et habet ista in rem actio locum in omnibus rebus mobilibus, tam animalibus, quam in his quæ anima carent, & in his quæ solo continentur: id est, immobilia sunt. Et per hanc actionem non solum singulæ res vindicantur: sed etiam grex, & armentum, & equitum. Et competit ei, qui aut iure gentium, aut iure civili dominium acquisiuit. Et est duplex Rei vindicatio: vna Directa, de qua in hoc titulo: alia Vtilis, de qua infra. in titul. si ager vec. & datur ista vtilis ratione quasi dominij: at emphyteutæ, superficiario, conductori vectigalium: dummodo ad modicū tempus conduxerit.

De Publiciana in rem actione.

Publiciana. Ista actio Publiciana dicta est à Publicio prætor, qui eam inuenit: vt est tex. Institut. de act. §. aliæ. Et datur, quando quis petit id quod traditum est ex iusta causa à non domino: & dū vsucaptum non est. Nam si esset vsucaptum, vel præscriptum, non competeret hæc actio: quia Publiciana domino non datur. Completa autem vsucapione, esset verus dominus de iure civili: & ideo sibi daretur rei vend. Et vt detur Publiciana quin que sunt necessaria: scilicet traditio, vel quasi: quod dicitur propter incorporales, quæ tradi non possunt: vt §. de acqui. re. do. l. seruus. §. incorporales. Secundò, quod ex titulo apto, id est, iusta causa ad mutationem dominij, puta venditione, vel similibus. §. eo. quicumq; in prin. Tertio, quod à nō domino acceperit: nam aliàs dominium esset translatum: vt infra eo. l. j. §. j. Quarto, quod bona fide acceperit: vnde credidit se dominū factum

factum esse tunc. vt infra de acqui. re. do. l. eum qui à furioso. §. prætor. Quintò, quod credit se hodie, cum eam proponit, dominum non esse aliàs sibi esse contrarius. Sed ex his quinque; duo sunt difficilia agenti, scilicet probatio traditionis & tituli. reliqua consistunt in intellectu agentis, cum sit de sua conscientia quæ per testes probari non possunt, sed per iuramentum: vt est gl. in l. Fulcinus. §. quid sit latitare. infra ex quib. caus. in poss. ea. de hoc gl. Instit. de act. §. aliæ. in verb. dicit. Io. Andr. in addit. Spec. de propriet. §. nunc dicendum. versic. j. & tit. de act. §. ij. versic. quid si velis.

Si ager vectigalis, vel emphyteutarius petatur.

Coniunctio Vel, in hoc titulo ponitur expositiue pro id est: nam idem sunt. Et dicitur Ager vectigalis: nam reditus, siue pensio pro eo præstatur: id enim solemus Vectigal appellare. Omnes autem agri: aut sunt vectigales, aut nō vectigales. Vectigales vocantur, qui in perpetuū locantur, id est, hac lege, vt quandiu pro his vectigal pendatur, id est, persoluatur: tandiu neq; ipsi qui conduxerint, neque his qui in locū eorū successerint, auferre eos liceat. Non vectigales sunt, qui aut à nobis excoluntur, aut ab aliis priuatis: quemadmodū agros nostros colendos dare solemus, puta in annum. Qui ergo in perpetuū agrum conduxerit, licet non efficiatur Dominus, competit ei tamen in rem actio vtilis aduersus quemuis possessore, etiam aduersus verum dominum: ita tamen, si vectigal soluat. Emphyteusis autem Latine dicitur melioratio: vt dicit gloss. Instit. de loca. §. adeo. de quo dicemus C. de iure emphyt.

Ager vectigalis.

Emphyteusis.

LIBER VII.

De vsufructu, & quemadmodum quis utatur.

Vsufuctus est ius, id est, seruitus, alienis rebus vtendi vsu fruendi, salua rerum substantia. Est enim vsufuctus ius in corpore, quo sublato, & ipsum tolli necesse est. Et est duplex vsufusus uctus, formalis, & causalis. Formalis est, de quo hic loquimur: qui est seruitus quando separatus est à proprietate. Causalis autem est, qui cum sua causa, id est proprietate, coniunctus est. Constituitur vsufuctus multis modis, vel in re stemto, vel inter viuos per pactiones, & stipulationes. Et constituitur non in tantū in fundo, vel ædibus, verum & in seruis, & iumentis, cæterisq; rebus. Et est emolumentum vsufuctus maxinū, & attenditur secundū qualitatem rei. Si enim constituitur vsufuctus in prædio rustico: quicquid in fundo nascitur, quid

Vsufructus.

Formalis.

Causalis.

Vsufuctuarij

commodum.

quicquid inde percipi potest, vel ipsa natura, vel industria hominis, ipsius fructuarij est: sic tamen, ut fruatur arbitratu boni viri. Rectè enim colere cogi potest. Aucupari, & venari poterit in prædio: si tamè fructus prædij sit in venatione, puta erat viuariū, vel simile: vt j. eo. l. v. usufructuariū. §. j. & de vlt. l. venatione. Et si erat sylua cædua, ex ea poterit cædere, & vèdere. Si non erat cædua, grâdes arbores cædere non potest. Cædet tamen pedamèta & ramos ad vineā suā, vel ad quamlibet necessitatem suā: dum tamen fundum non faciat deteriozem. j. eo. l. item si fundi: in prin. & §. aucupationem. & §. vlti. & l. ex sylua.

De usufructu accrescendo.

Accrescendi ius. Quandoq; usufructus legatus est duobus coniunctim: & tunc est inter usufructuarios ius accrescendi: vno enim nolente, aut repudiante partē suam, totum accrescit suo cōfructuario. Si autem separatim vniciq; parti usufructus sit relictus, sine dubio ius accrescendi cessat. Item qui vocantur ad vsumfructum non ex verbis testatoris, ius accrescendi non habent. j. l. j. §. si. Similiter inter legatarium puræ proprietatis, & legatarium usufructus non est locus iuri accrescendi. l. ij. §. cod.

Quibus modis usufructus amittatur.

Usufructus amittitur quinque modis: Primò, morte naturali ipsius usufructuarij. Secundò, capitis diminutione maxima, vel media. Tertiò, si usufructuarius non vtatur per modum, & tempus: id est, pro arbitrio boni viri: vel id est, per moderatum tēpus, puta per decem annos inter præsentēs, & viginti inter absentes. Quartò, per consolidationem, vel confusionem rei: id est, si usufructus formalis redeat ad suā causam: id est, proprietatem: quod tunc fit, quando fructuarius nanciscitur proprietatem: vt infra. eod. l. si seruus. Vel quando usufructuarius cedit vsumfructum proprietario: nam extraneo cedendo nihil ageret. Quintò, rei mutatione, vel interitu. Si enim usufructus ædium mihi constitutus est, & ædes corruant, vel exustæ sint in totum, sine dubio extinguitur usufructus, in tantum vt nec atæx, nec cæmentorum usufructus amplius debeat. Institut. eod. §. fin.

De usufructu earum rerum, quæ vsu consumuntur, vel minuuntur.

Omnium rerum constitui potest usufructus, quæ in patrimonio cuiuscunq; consistere possunt: ideo etiam earum rerum quæ vsu tolluntur, vel minuuntur, usufructus constitui potest: si-

cut

cut est vinum, oleum, frumentum, vestes, aurū, argentū, quibus proxima est pecunia numerata: quæ assidua permutatio- ne quasi extingui videtur. Est tamen improprie in his rebus usufructus: quia non potest esse vsus vini, vel frumenti, salua rerū substantia. Vtilitatis tamen causa permissum est, vt & in his rebus usufructus constituatur. Et ab usufructuario cautio desideranda est: vt quādo cunq; ille moritur, aut capite diminutus sit, eiusdē qualitatis, id est, bonitatis similes res restituatur: aut æstimatis rebus illis, certæ pecuniæ nomine iuxta valorē earundem caueatur. Perit ergo talis usufructus solum duobus modis, morte scilicet, & capitis diminutione.

Si usufructus petatur, vel ad alium pertinere negetur.

Si fructuario fundo seruitus aliqua debeat, usufructuarij quidem seruitutem non vendicabit, sed vsumfructum: Ac per hoc vicinum, si nō patiat eum ire agere, compellere potest: quasi non patiat eum vti frui. Et consequenter omnia admicula ad usufructuarium spectant: sine quibus vti frui quis nō potest. Vti frui ius sibi esse, ille solus potest intèdere, qui habet vsumfructum: dominus autem fundi non potest: quia qui habet proprietatem vtendi fruendi, ius separatū non habet. Sunt autem pro usufructu prodiæ actiones Confessoria & Publiciana: quæ dantur ei, qui usufructuarius est. Et datur Confessoria ei cui cōstituitur usufructus à domino. Publiciana autem datur ei, cui constituitur à non domino. Et prodiæ sunt ad similitudinem rei vendicationis: dantur enim ratione dominij vel quasi, & possessionis vel quasi. Ratione dominij competūt directò ei, qui dominus est fundi, cui acquiritur seruitus. Ratione quasi dominij competūt vtiliter ei, qui non est dominus sed habet ius in re: puta creditor, & fructuarius, vel superficiarius, vel similis: vt j. si seruit. vend. l. ij. §. hæc autem. & de remiss. l. j. §. item Iul. & de superfi. l. j. §. vlti. Item dantur de ratione possessionis aduersus eum, qui possidet agrum debentem seruitutem: vt j. eod. l. vbi. §. vtrum. vel quasi possidet: vt si dolo defuerit possidere, vel si liti se obtulit: vel si sit superficiarius agri debentis seruitutem. j. eod. l. vlti.

De operis seruorum.

Operæ seruorū eiusdē modis, quibus vsumfructū diximus, constituuntur. Libertis autē aliter sit impositio operarū: vt dicemus j. de oper. lib. Si igitur in seruo cōstituitur opera, habet

c

ius

Vti frui.

*Confessoria.
Publiciana.*

ius in persona ille, cui debetur opera. Sicut & ille, cui debetur usufructus, vel usus. Et ideo operæ seruorū inter personales seruitutes computantur. Et consistit opera serui in actu, id est, ministerio, vel diurno officio. Et omnis fructus hominis in operis consistit: sic econtrā, in fructu hominis operæ sunt. Et ut in cæteris rebus fructus, deductis necessariis impensis, intelligitur: ita & in operis seruorum. Cui ergo legatæ sunt operæ serui, ille usum eiusdem habere intelligitur.

De usu, & habitatione.

Vsus rerum. Nō solum usufructus, ut supra dictū, est, sed etiam nudus usus id est, sine fructu constitui potest: qui & ipse iisdem modis constitui solet, quibus & usufructus. Cui ergo usus relictus est, uti potest: frui verò non. Et si cui domus usus relictus est, potest eū coniuge sua, & familia & liberis ibi habitare: potest etiam hospitem recipere, & inquilinū: dummodo ipse inhabitet. Nam sine eo nec hi quidē habitare possunt, neq; locabit, neq; concedet habitationē sine se: nec vendet usum. Si autem habitatio legetur, tunc effectu quidem penē idē sunt legatum usus & habitationis. Sed in hoc differunt: quia habitatio potest locari: usus verò non. Itē qui habet usum, plenius ius habet, quā qui simplicē habitationē: quia cū usus est datus, ille præter habitationē ius habet deambulandi, & gestandi, & lignis ad usum quotidianū, & horro, & pomis, & oleribus, & florib⁹, & aqua utetur ad usum suū, nō ad abusum. Et est habitatio personalis seruitus, sicut usufructus: & eodem modo constituitur, sed in domo tantū. Et relictā habitatione, videtur esse relictā in vitā hominis, nisi breuius statuatur tempus. Non autem extinguitur non utendo, vel capitis diminutione: ut Insti. cod. §. l. c. si cui. & C. cod. l. cū antiquitas.

Vsufu etuarius quemadmodum caueat.

Cautio vsufu etuarij. Si alicui usufructus legatus est, æquissimū est, ut de vtroq; caueat: scilicet, se vsurū boni viri arbitratur. Et cū usufructus ad eum pertinere desinet: se restitutum quod inde extabit. Et interponitur hæc cautio, siue res sit mobilis, siue immobilis. Et continet ista stipulatio, qua cauet se perceptū iri usum fructum boni viri arbitratur: hoc est, nō deteriorem causam se usufructus facturū: ceteraque quæ in re sua faceret diligens paterfamilias. Et ista cautio habet duas causas: Vna, si aliter quis utatur, quā vir bonus arbitrabitur, & c. Alia, de usufructu restituendo: quartū prior statim committetur, postquam aliter fuerit

fuerit usus & sæpius committitur. Sequens committitur finito usufructu. Et interponitur hæc cautio, etiam si usus sine fructu legatus est: vel si habitatio vel operæ hominis, vel cuiuscūque alterius animalis relictæ fuerint.

LIBER VIII.

De seruitutibus.

OMnes seruitutes aut sunt personales, aut sunt rerum, quæ Reales dicuntur. Personales dicuntur, usufructus, usus, habitatio, operæ, siue ministerium seruorum. Et dicuntur personales: quia personis debentur, & semper cum personis finiuntur. Reales autem seruitutes, siue rerum, quæ melius dicuntur. Prædiales, eò quòd rei appellatio nimis est larga, complectens etiam immobilia, & incorporalia. §. si cert. pet. l. j. prædij verò nomine immobilia tantum complectitur. Et tales sunt duæ: Urbanorum prædiorum, & Rusticorum. Et iterum seruitutes prædiorum alia in solo consistunt, id est, in proprietate fundi: alia in superficies, id est, in materia super ædificata.

De seruitutibus prædiorum urbanorum.

Urbanorum prædiorū iura sunt altius tollendi, & officij di luminibus vicini, aut non extollendi. Item stillicidiū auertēdi in tectū vel in aream vicini: aut non auertēdi. Item immittēdi signū in parietē vicini, aut proiciēdi aliquid, aut protegēdi: ceteraq; istis similia. Et dicuntur prædia urbana, omnia edificia ubicunque posita, etiā si in villa sint. Et dicuntur urbanae seruitutes, quia prædijs urbanis debentur. Nā ad hoc, quòd sit seruitus urbana, necessariū est, quòd sit prædiū urbanum, cui debetur seruitus: & quod ei debeatur ut urbano. Si enim iter, vel via, quæ rusticae sunt seruitutes, debeatur domui: tamen quia deberi possunt non intuitu ædificij, sed solum: nihilominus dicuntur rusticae seruitutes. arg. §. titu. prox. l. certo generi.

De seruitutibus rusticorum prædiorum.

Rusticorum prædiorū seruitutes sunt, quæ prædijs rusticis debentur. Et sunt hæc: iter, act⁹, via, aqueductus. Iter est ius eūdi ambulandi hominis: non etiā agendi iumentum, vel vehiculū. Siue ergo homo eat solus, siue vehatur sella, vel lectica, vel equo, vel quouis animali, iter dicitur. Seorsum verò à se non potest agere iumentū, vel vehiculū ducere, qui iter tantū habet. Insti. eo. in prin. Actus, est ius agēdi vel iumentū, vel vehiculū ita qui iter habet, actū non habet: qui actū habet, iter habet, id est, commoditatē itineris, eòq; potest uti etiā sine iumentis: nō

tamē habet duas seruitutes: vt j. de annu. l. j. Via est ius eundi, agendi, & ambulandi. Nam & iter, & actum in se via continet: vt Insti. eo. §. iij. Sed hoc amplius habet quā actus, quia via latitudo in potestū octo pedes habet: in anfractu, id est, ubi flexum est, sed eci. Latitudo autē actus, & itineris ea est, quæ demonstrata est: quod si nihil dictum est, hoc arbitrio statuendū est. Item ille qui viam habet, ius trahendi vel lapidem, vel trabē, vel ferendi rectā hastā habet: quæ non permittuntur ei, qui habet actū: spectatur enim, quod fructus eo modo possunt lædi. Aquæ ductus est ius aquæ ducendæ per fundū alienū siue fistula vtatur aqua, siue quolibet alio fictili instrumento: non lapide strato. Inter seruitutes rusticorū prædiorū computatur etiā Aquæ haustus, id est, ius hauriendi aquam de puteo, vel fonte vicini. Itē pecoris ad aquā appulsus, id est, ius apellendi pecora agri mei per prædiū vicinum ad fontē vel puteum. Ius pascendi: pecora cibi causa. Calcis coquendæ, & arenæ fodierendæ, vt ex his fiat vasa, vel instrumenta, vel granaria, vel ædificia in meo prædio vicino: quibus fructus prædij mei reponantur, vel exportentur, vel quid simile fiat, quod ad culturam vel fructum agri mei percipiendum necessariū est. Et est hoc generale in omni prædiali seruitute, quod hactenus tenent earum constitutio, quatenus expediat prædij: id est, ad fructus eorum percipiendos: & ideo etiam dicuntur Prædiales.

Communia prædiorum tam urbanorum, quā rusticorum.

Quæ sint specialia vrbani & rusticis prædiis, & quod propriis iuris singula habeant, in præcedentibus titulis tractatur. Sed quæ in quibusdā vrbana & rustica prædia conueniunt, & quādam communionē inter se habent: ideo tractatur in hoc tit. quæ sint communia vtriusque seruitutibus. Illud tamen sciendū, quod seruitutes prædiorū omnium ab eo denominatæ sunt, quoniam sine prædiis constitui nō possunt. Nemo enim potest seruitutē acquirere vel vrbani, vel rustici prædij, nisi qui prædiū habet. Nec quisquam debere, nisi qui & ipse habet prædium.

Si seruitus vendicetur, vel ad alium pertinere negetur.

Oēs actionēs cōpetentes pro seruitutibus rusticis vel vrbanis eorū sunt, quorū sunt prædia, & ideo quia parū esset seruitutē habere, nisi eius nomine posset institui actio: ideo de actionibus nomine seruitutū, vel occasione earū cōpetentibus tractat

Confessoria. hic titulus. Dantur autē pro seruitutibus duæ actiones, tā Confessoria, si scilicet sibi seruitutē cōpetere cōtendit: quā Negatoria, si scilicet sibi seruitutē sibi cōpetere cōtendit: quā Negatoria,

quæ domino, qui negat datur: de quibus diximus §. si vsus. per.

Quemadmodum seruitus amittatur.

Quibus modis, & qualiter seruitus nobis acquiratur, in præcedentibus expositū est. Sed quia nihil adeo stabile aut firmū in humanis rebus est, quod non patiatur aliquam immutationem: ideo etiā quemadmodum seruitutes amittantur, aut perdantur, futurum erit. Et primò per confusionē: vt ecce si prædij tuū seruiat mihi: & eius dominiū sibi nactus in solidū, vel tu in solidum nactus es dominiū mei, extinguitur seruitus. Secus si cōmunicarem tibi meū pro parte. Iura autē prædiorum morte, & capitis diminutione non perit. Omnes autem seruitutes per non vsu scilicet x. annorum inter præsentēs, & viginti inter absentes amittuntur: excepto itinere, sepulcro debito, & via publica: quæ similiter non perit non vtendo. Amittuntur seruitutes remissione: vt si debes seruitutem altius non tollendū: & permiserit tibi altius ædificare: vel si debeas seruitutem stillicidij immittendi in aream tuam, & permiserit tibi in ea ædificare. Vel si debes mihi seruitutem per fundū tuum, & permiserit tibi in loco seruitutis ædificare, vel aliquid facere. Et intellige hoc de remissione, nō de precaria cōcessione: nā illa nō amittit, sed retineri facit seruitutem. §. cōmunia prædij. si precaria. & j. eod. l. si stillicidij. Et potest seruitus retineri non solum per nosmetipsos: sed & per socium, & fructuariū, & bo. si. pos. satis enim est fundi nomine itum esse.

LIBER IX.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.

Lex XII. tab. voluit, vt si quadrupes diceretur fecisse pauperiem, id est, damnum, & verum esset: quod aut id quod nocuit id est, ipsum animal quod noxiā cōmisit, aut æstimatione noxiæ id est, dāni offerretur. Pauperies autē est damnum, sine iniuria faciēdū datur: nec enim dici potest animal iniuriā fecisse, quod sensu caret. Et tūc habet locū hæc actio, quādo quadrupes cōmota feritate, id est, præter naturā sui generis nocuit: puta si æquus calcitrosus calce percussit, aut bos cornu petere solitū petierit, aut mula, propter nimiam ferocitatē. Si autē propter iniquitatē id est, asperitatē, aut propter culpam multo, aut si plus iusto onerata quadrupes in aliquē onus eiecerit, cessabit hæc actio. Itē si canis cū duceret ab aliquo asperitate sua euaserit, cessabit hæc actio: & tenebitur qui canē ducebat dāni iniuriæ. Et sicut ista actio directè datur, quādo quadrupes no-

Quot modis seruitus amittitur.

Pauperies.

cuit: ita utilis competit, quando aliud animal pauperiem fecit.

Ad legem Aquilianam.

Aquila lex. Lex Aquilia plebiscitum est: nam Aquilius Tribunus plebis eam à plebe interrogavit: proponitur autem propter damnū actio legis Aquilia: vel damni dati. Et dicitur damnū à demo, vel à diminutione patrimonij. vt *§. de damn. insect. l. iij.* Nam quodcumque dixeris, non errabis. Et locum habet cum danū culpa est datum. Si ergo damnus nullo modo sit datū, vt quia res inde non est facta deterior, vel etiam facta est inde melior cessat Aquilia: vt, ecce oliuam meam maturam decerpisti, vel fegetem defecisti maturam, vel uvas maturas, non proiiciens eas in terram, cessat Aquilia. Et erant olim tria capitula, siue capita huius legis. hodie sunt duo tantum: scilicet primum & tertium: secundum autem in defuerudinem abiit, tertio in eius loco posito. Lege Aquilia capite primo cauetur, vt qui seruū, seruamve alienam, quadrupedem, vel pecudem alienā iniuria occiderit, quanti id eo anno plurimi fuerit, tantum eius dari domino debet. Et contra inficiantem, id est, negātem datur hæc actio in duplum. Et pecudis appellatione veniunt hæc omnia pecora, quæ gregatim pascuntur: veluti oues, capri, boues, equi, muli, asini, & sues. Canes autem, vrsi, & leones, & pātheræ magis in numero bestiarum sunt quàm pecudum. Tertio capite legis Aquilia tenetur, qui præter hominem & pecudem occisum damnus dederit: puta si quis vserit, fregerit, ruperit iniuria (id est, culpa) quanti ea res erat in diebus triginta proximis, tanti domino condemnabitur.

De his qui deiecerunt, vel effuderunt.

Titulus iste exponitur, id est, de his ex quorū domo est aliquid deiectū, vel effusum: vel qui deiecerint, vel effuderint, quod vulgò iter sit, vel in quo consistitur: quantum ex ea re danū datū, factum ve erit in eum qui ibi habitauerit actio datur. Et est publice vtile, imò summa utilitas huius edicti: vt sine metu & periculo per itinera cōmeari liceat. Si quid etiā suspensum decidat, similiter deiectū dicitur quāuis nemo effuderit, vel eiecerit.

De noxalibus actionibus.

Noxalis actio. Noxales actiones appellatur, quæ non ex cōtractu, sed ex noxa, id est, culpa, atque maleficio, per seruos nostros dato, contra nos dominos instituitur, quarū actionū vis, atque potestas hæc est, vt aut per æstimationē damni per seruum datū dominus soluat: aut si eo grauatus fuerit, liceat sibi deditio, id est, tradi

traditione istius corporis, quod deliquerat, euitare litis æstimationem. De materia huius tit. diximus *§. Si ex no. caus.*

LIBER X.

Finium regundorum.

Actio Finium regundorum, nascitur quando fines cōpētrūt turbantur: & proponitur ad distinctionē finium propriorum cuiusque faciendam. Et habet locū in rusticis prædiis tantum. In vrbanis autem prædiis locum habere non potest: quia vrbana prædia sibi non sunt confinia: sed magis dicuntur *Vicina*. *§. eod. l. iij. §.* Hoc iudicium. Confinia enim ea dicuntur, quæ ad eō sibi proxima sunt, vt nullus medius paries interponatur. Sed vrbana parietibus distingui consueverunt. Et ideo vbi non possunt dirimi fines occasione controuersie finitorum, permittitur iudicium finium regundorū, id est, dirimendorū, vel separandorū: quo casu opus est, vt ex alterutrius prædio alij adiudicandum sit: & is cui adiudicatur, pro eo quod ei adiudicatur certa pecunia condemnandus est. In iudicio finium regundorū. Communi diuidendo, Famil. ercisc. Singulæ personæ duplex ius habent, Actoris & Rei.

Familia erciscunde.

Quia sæpe nihil prodest petere, nisi & liceret diuidere. Nā sepius expediunt commissa negotia plures, vt dicit glos. in l. Si plures. *§. de Adm. tut.* Item naturale vitium est, negligi quod commune: vt sibi nihil habere, qui non totum habeat, arbitretur: deniq; suam quoque partem corrumpi patitur, dū inuidet alienæ. **Q**uando & quibus quart. pars. l. ij. Ideo ponuntur hæc diuisoria iudicia. Et exponitur Familia hoc titulo, id est, *Familia*, hæreditas, sicut etiam in l. si. C. de Verb. sig. Erciscundæ autē, id est, coërcendæ, vel diuidendæ. Erētū enim antiqui dicebāt, teste Festo: tamen coërcere, & Erciscere verbū, id est, frequēter *Erciscere*, coërcere. Et vitur antiquo modo Comitorū loquēdi, dicētes: Erciscēdæ, pro Erciscēdæ: & Regūdorū, pro Regēdorū. Diuidēdo, pro diuidēdo propter affinitatē istarū vocalū inter se, vt dicit Priscianus lib. i. artis Gramaticæ. Sic & Plautus in Amph. Vt vos in vobris vobis mercimonis emūdis vēdūdisq; &c. Et proficiscitur hæc actio ex l. xi. tab. Nam cohæredibus volentibus à cōione discedere, necessarium videbatur aliquā actionem constitui, qua inter eos res hæreditariæ distribuerentur: quo casu Iudex cognoscat ante omnia, an actor sit cohæres. Nisi enim cohæres sit, neque adiudicari ei quicquam

quàm oportet, neq; aduersarius ei cōdēnandus est. Per familie circiscūdā actionē diuiditur hæreditas, siue ex testamēto, siue ab intestato, siue ex lege XII. tab. siue quacunq; lege deferatur hæreditas, vel ex Senatuf. vel ex cōstitutione. Et gñaliter corū duntaxat diuidi hæreditas potest, quorū potest esse hæreditas.

Communi diuidendo.

Communi res. Communi diuidendo iudicio communiū rerū diuisionem petimus: vbi ergo res cōmunis nō est, cessat cōmuni diuidendo actio. Et nō refert, an res inter aliquos cōmunis sit cum societate, vel sine societate: semper enim datur hoc iudiciū. Cū societate dicitur res cōis, veluti inter eos, qui pariter eandē rē emerūt, animo in eūdā societatis: sine societate dicitur res cōmunis inter eos, quibus eadē res testamēto legata est. Per hoc iudiciū corporaliū rerū sit diuisio, quarū rerū dominiū habemus nō etiā hæreditatis. Nec in ista actione venit vniuersitas, sed res singulares tantū veniūt: vt j. eo. l. per hoc iudiciū. Item in hac actione nihil venit vltra diuisionē rerū ipsarū, quæ cōes sunt: & si quid in his dāni datum aut factum sit. Item veniunt sumptus facti in re cōmuni nomine meo, vel nomine socij. Itē veniunt percepta ex re communi, vel propter rem communē. Item venit in hanc actionē, ne inuito socio aliquid fiat in re communi. Est autem hæc actio ex quasi contractu: vt Insti. de ob. quæ ex quasi contract. §. Si inter. Mistra est in rem & in personam: ciuilis est, quæ hæreditibus datur, & in hæredes.

Ad exhibendum.

Exhibere Hæc actio necessaria est, & effectus eius in vsu quotidiano, & maximè propter rei vëdicationē introducta: est enim præparatoria rei vëdicatione. Exhibere autē est facere in publico (id est, apud Iudicē) potestati videndi & apprehēdēdi ipsam rē: vt ei qui agit experiūdi sit copia j. eo. l. ij. In hac actione actor oīa noscere debet, & dicere argumēta rei, de qua agitur, quæ necessariò faciūt instructionē: vt si pro seruo agatur, debet dici rufus sit, an alb⁹, vel niger: paruus vel magn⁹, & qualitātē mēbrorū. Sic & in aliis rebus sunt signa dicēda. Itē si erat instrumentū, debet fieri facultas legēdi: itē & describēdi. Et propriè dicitur Exhibere, id est, extra secretum habere: vt j. de tab. exhi. l. iij. §. Quid sit. & de hom. lib. exhi. l. iij. §. Aut prætor. & de Verb. sig. l. vii. Et cōpetit hæc actio cōtra quenuis possessōrē. Fit autē condēnatio in hac actione in quantū fuerit, si rei vëdicatione ageretur. Est autē hæc actio arbitraria. Insti. de act.

§. Præ

§. Præterea. & ideo ferri possūt in ea duæ sentētiæ: Stricti iuris est, vt ceteræ arbitrarie: personalis est, vt dicit j. c. l. ij. §. Est autē.

LIBER XI.

De interrogatorijs actionibus.

Quædam interrogaciones olim fiebant propositis actionibus. Interrogabatur enim hæres in iure (id est, apud Iudicē) qua ex parte hæres sit, quoties aduersus eum actio instiuitur, & actor dubitat. Et erat interrogatio tunc necessaria: cum in personā, id est personalis actio agebatur. Et compellebatur aduersarius respondere ad interrogaciones, etiā ante litem contestatā. Hodie autem talibus interrogatorijs non vti-mur: quia nemo cogitur ante iudicium de suo iure aliquid respondere. Idcōq; minus frequētantur, & in desuetudinem abiērūt. Itaq; tantummodo ad probationes litigatoribus sufficiūt ea quæ ab aduersa parte sponte cōfessa fuerunt apud Iudicem.

De quibus rebus ad eundem Iudicem eatur.

Si inter plures Familiæ circiscūdā, id est, hæreditas diuidēdā actio agatur, & inter eosdē Cōi diuidēdo iudicio altero in tentato, aut Finium regundorum, eundem Iudicem adire debent, quo facilius coire cohæredes vel socij possint: & in eundem locum omnium præsentia fieri debet. Et hoc contingit tribus rationibus. Primò, ratione cōiunctionis causæ: quia sunt consortes, & coniuncti. Secundò, ratione reconventionis: nam cum quilibet est actor & reus: ergo quilibet agit & reconuenitur: apud eundem ergo Iudicem hoc fiat. Tertiò, ratione absurditatis euitandæ: posset enim esse, quod vnus aliter adiudicaret quàm alius, vel aliter fines designaret.

De seruo corrupto.

Qui seruū aut seruam alienū vel alienā corrupisse, vel ei quā persuasisset, quo deteriorē eū faceret, cōuincitur, quān ea res erit in duplū actio datur. Et datur directa actio domino cuius seru⁹ corruptus est. Vtilis autē datur eis, qui habent ius in seruo: vt vsuariis, usufructuariis, creditorib⁹, & bonæ fidei emptoribus. Corruptus autē seruus siue de bono fiat malus, siue de malo deterior: & fit hoc per suasionem. Est autē Persuadere *seruum*. pliusquā cōpelli, & sibi parere: vt j. c. l. j. §. Persuadere. Aestimatur autē in hac actione quān deteriorat⁹ est seruus in corpore, vel in animo, ex persuasione mala. Itē æstimatur res quas subtraxit incōtinētī post corruptionē & postea quān fugit à domino. Si autē ex intervallo post singam det dānū, vel iurripiat,

c § non

non estimatur in hac actione contra corruptorem. Restituitur autē in duplum damnū datū, nec distinguitur viuat, vel mortuus sit seruus, vel manumissus: vt §. eo. l. Si quis. §. vlti. & l. in hoc. & l. Neratius. Ad similitudinem huius actionis datur patri utilis actio, filio vel filia corrupta, in eam summā, quā ipse aestimauerit suo iurciurādo: vt tamē Iudex refrēnare possit talem aestimationē: sicut facit in actione iniuriarū. Insti. de iureiur. §. pœna. de hoc Insti. de act. §. omnes autē actiones, in gl.

De seruū fugitiuū.

Actio vtilis. Quia ex corruptione seruorū sæpe contingit eos fugere, & derelinquere dominū suū: ideo tractatur hęc materia fugitiui serui. Est autem Fugitiuus qui ea mente recedit à domino, ne postea reuertatur ad eū, licet mutato consilio redeat: quia ne-

Fugitiuus. mo tali peccato pœnitens desinit esse nocens. Erro autē dicitur, qui animo redeūdi quandoq; discedit: vt §. de ædil. edict. l. quis sit fugitiuus. §. errorem. Ille ergo qui seruū fugitiuum celat, id est, occultat, fur est. Est autē Celare quādo quis vult ignorare ad quē ea res pertinet, alicuius emolumētī causa: quo casu etiā lege Favia de plagiariis criminaliter tenetur: vt dicem⁹

Celare. §. ad l. Fa. de plag. Prouidetur autem domino volenti requirere seruū: quia potest adire præsidē: vt vel per se, vel per magistratus, vel per milites stationarios, vel apparitores, dominū adiuent in requirēdis fugitiuis: & si non fecerint, mulctantur in centū solidis. Et eadem multa imponitur in eū, qui quæri apud se prohibuit. Debet enim quilibet etiā senator pati in domo sua scrutari cubicula, & vestigia occultatis. Itē datur potestas cuilibet cōprehendenti fugitiuū seruū, vt ipsum diligēter custodiat, antequam in publicum exhibeat, id est, magistratui tradat: imò vincire permittitur vt §. l. j. & ij. & l. diuus.

De alea lusu, & aleatoribus.

Lusus. Lusus aleæ est omnis qui viribus fortunæ nititur: & est oīs prohibitus, ne fiat in pecunia: præterquā si quis certet hasta, vel pilo iaciēdo, vel currēdo, saliendo, iuctando, pugnando: sit enim causa virtutis, id est fortitudinis corporis: vt in Authē. vt om. obe. iu. in prin. Itē pro eo, quod ponitur in cōuiuio vescenti causa, permittitur ludere familiā, vt sic possint aliqui ludere inter se causa comestionis faciēdæ. Aliās si ludatur in ludo prohibito, nō tener spōsio: imò quandoq; datur repetitio. Aleator autē est, qui lusum aleæ consuevit apud se causa sui emolumētī exercere: sicut & in cauponibus dicitur. §. nauæ, caup. stab.

stab. l. j. §. caupones. Hic autem odiosus est iuri, vt neque iniuriarum, neque lege Aquilia agere possit, si ludi occasione vbi-
cunque, vel quodocunque fiat ei damnū vel iniuria: vt quia dicatur falsos talos dedisse, vel corruptum vinum vendidisse. Sed etiā fiat ei furtū domi eo tempore, quo alea apud eum ludebatur, non datur ei actio furti, à quocunque fiat furtum. Domus autem pro habitatione & domicilio hęc ponitur. Et Lufor, qui compulit collusorem ludere, mulctatur, aut in latumias ducitur, id est, in carcerem: quia ibi latent incarcerati. vt §. eo. l. j. §. vlt. solent enim quidam cogere ad ludum, vel ab initio, vel dum victi retinent amissa. §. eod. tit. l. ij.

Si mensor falsum modum dixerit.

Quia in actione Finium regum, necessarium est mensorem adhiberi, qui fines contententiū metiatur: ideo ponitur hęc, quid iuris sit, si mensor dixerit falsum modum. Datur autem aduersus mēsores agrorum actio in factum: ab eo enim nos falli nō oportet: Nam interest nostri, ne in modi, id est, mēsurę renuntiatione fallamur, si fortē de finibus cōtentio sit, vel emptor scire velit venditor cuiusmodi, id est, quantæ mensurę ager venditus sit. Et quia talis mensor operam suam beneficij loco præbet, datur ei non merces, sicut in locato: sed quoddā ad remunerādum, quod Honorarium appellatur. Et punitur dolus malus duntaxat in mensore. Nam si imperitē versatus est, sibi imputare debet: qui eum adhibuit. Similiter si negligēter egerit æquē mensor securus erit: dummodo non sit lata culpa, ista enim dolo comparatur.

De religiosis, & sumptibus funerum, & vt funus ducere liceat.

Religiosus locus est, in quo aliquis est sepultus, etiā si seruus sit. l. ij. j. respō. §. e. de quo §. de rerū diui. Funeris verò sumptus dicitur, qui ideo fit, vt funus ducatur, vel sepeliatur: puta si quid est impensum in elatione mortui, vel ad corpus custodiendū, vel commēdandū, vel in locū, vel in marmor emendū vbi sepeliatur defunctus: qui locus etiā dicitur Sarcophagus, à sarcos quod est caro, & phagin, quod est comedere: vel in vestem collocandā cum defuncto, quam cum eo voluit sepeliri: & quicquid corporis causa antequam sepeliatur consumptū est, funeris impensa, & potest repeti. Cōtinetur etiam hoc edito, quōd nec homo mortuus, nec ossa hominis mortui in locum purum alterius, aut in illud sepulcrum, in quo ius non est, inferantur. Qui enim hoc fecerit, tenetur ad pretium loci

aut vt corpus tollat. Si verò in sepulcrum alienū inferat, tene-
Purus locus. tur de sepulcro violato pœna centū aureorum. Et dicitur Pu-
Sepulcrum. rus locus, qui neque sacer, neque sacratus est: neq; religiosus,
 sed omnibus his rationibus caret. Sepulcrum est, vbi corpus
 mortui ossave hominis condita sunt. Et non totus locus qui
Monumentum. sepulturæ destinatus est, fit religiosus: sed solū quatenus cor-
 pus humatum est. Monumentum autem generaliter res est
 memoriz causa in posterum prodita: in qua si corpus vel re-
 liquiæ inferatū, fiet sepulcrum. Si verò nihil eorum inferatur,
Cenotaphiū: erit monumentum, quod Græci Cenotaphiū appellant: quod
Munimentum. secundum variam orthographiam vel novum, vel commune,
 vel vacuum significat sepulcrum. Munimentum autem est id,
 quod causa muniendi eius loci factum sit, in quo corpus im-
 positum est: sicut sunt elatri, vel inserta ferramenta: & illud
 non spectat ad sumptus funeris.

De mortuo inferendo, & sepulcro adificando.

Inferre. Qui inferendi mortuū ius habet, non prohibeatur inferre,
 id est, sepelire. Videtur autem prohiberi, siue in locum suum
 prohibeatur inferre, siue in itinere impediatur. Et propositum
 est hoc interdictum propterea, quia religionis interest, monu-
 menta extrui, & exornari. Prohibetur autem ædificare sepul-
 crum is, qui prohibetur talem materiam conuohere, quæ ædi-
Adificare se- ficationi necessaria sit: vel si machinam quis alligare prohi-
pulcrum. beatur. Prohibetur etiam hoc interdicto, ne mulier prægnans
 mortua sepeliatur antequam partus ei excidatur.

LIBER XII.

De rebus creditis: & si certum petatur: & de condictione.

Res creditæ. **R**es creditæ dicuntur, quæ ex quocunq; contractu, quo si-
Credere. dem alienam sequitur, nobis debentur. Est enim Credē-
 di vocabulum generale: & dicimur credere, cuiusq; rei assen-
 tiamus, si ex eo contractu aliquid recepturi sumus. Appellatio-
 ne autem Rei venit pecunia, & omnis species etiā facta, id est,
 ea quæ in facto consistunt. Certum autem hoc titulo mutuū
 est, quod peti dicitur, id est, repeti, cum à debitore mutuū re-
Condicere. petimus: pro quo datur nobis condictio, id est, repetitio: Con-
Mutui datio. dicere enim apud antiquos repetere dicebatur. Mutui autem
 datio consistit in his rebus, quæ pondere, numero, vel mēsurā
 consistunt: vt est vinum frumentum, aurum, argentum & pe-
 cunia. Hæ enim res in genere suo functionem recipiunt, id
 est,

est compositionem, vel comparationem. In aliis autem rebus
 non potest consistere mutuū, quia aliud pro alio iniuro cre-
 ditore solui non potest. Appellata autem est mutui datio ab *Mutuū.*
 eo, quod de meo fit tuum: & ideo si non sit tuū, non nascitur
 obligatio. Creditum ergo à mutuo tantū differt, quantum genus
 à specie. Nam creditum cōsistit etiam extra eas res, quæ pon-
 dere, numero, & mensura continentur: sicuti si eandē rem re-
 cepturi simus, creditū est. In mutuo autem non eandē speciē,
 quam dedimus, sed idem genus repetimus, quod ideo Certū *Certum.*
 appellatur. & pro eo datur condictio certi generalissima quæ
 cōpetit ex omni causa, id est, ex omni obligatione, siue sit nata
 ex contractu certo, siue ex incerto: dum tamen pura sit obli-
 gatio: nam ante diem vel cōditionem agere non potest cre-
 ditōr. l. certi. §. eod. Est & Certi condictio specialis, quæ com-
 petit in solo mutuo: & hæc à quibusdam dicitur. Si certum pe-
 tatur: vt sit proprium nomen eius actionis. Alij autem appel-
 lant eam Certi condictionem specialem pro mutuo: de quo
Certi condictio. per glo. l. isti. quib. mod. re contra. obl. §. j. in ver. condictio.
De iurjurando siue voluntario, siue ne-
cessario, siue iudiciali.

Iurjurandum secū dum Pia. est affirmatio vel negatio adhi- *Iurjurandum.*
 bita religione. Et competenter potuisset appellari factum iu-
 ratum, vel Ius iuratum. Et continet iurjurandi religio maxi-
 mum remedium expediendarum litū: quo vel ex pactione li-
 tigatorum, vel ex autoritate iudicis deciduntur controuersia.
 Et habet speciem quandā transactionis: ac maiorem autori-
 tatē quàm res iudicata. Reperitur autem multiplex iuramen-
 tum in corpore iuris: quoddam enim Volūtarium, quod pars *Iuramentum*
 parti extra iudiciū præbet: ideo sic dictum, quia ex voluntate *multiplex.*
 defertur, & voluntate suscipitur. & relatiū vel delatiū voluntariē
 suscipitur, vel recufatur §. eo. l. iurjurandū quod Quoddā Ne-
 cessarium, quod ipse iudex defert, & etiā contringit ad iuran-
 dū. Nec enim potest hoc sacramentū referri, nec recufari, nisi
 prætendatur iusta causa recufationis. C. eo. l. generaliter. §. sui
 autem. Quoddā Iudiciale, quod defertur à parte parti in iu-
 dicio iudice approbante & confortate: dictum à iudicio. Istud
 non est necessarium subire, imo potest recufari. C. eo. l. delato.
 Et ista iuramenta dicuntur de veritate, de quibus loquitur
 hic tit. Est etiam iuramentum in litem, quod procedit in infi-
 nitum: & est de affectione, de quo infra tit. prox. Est & iu-
 ramentum

ramētum Calumniæ, & hoc de credulitate: de quo dicitur C. de iureiur. cal. cau. fa. Item iuramentum tutoris, vtrum sit creditor vel debitor pupilli: & hoc similiter dicitur de credulitate: de quo in auth. vt hi qui obl. se per. ha. res mi. §. j. col. vj. Itē Testis, & hoc de veritate: vt C. de testi. l. i. iurandum. Item Purgationis. C. de his qui ad eccl. confu. l. quanti. Item ratio ætatis: vt in constitutione de pace tenen. l. hac edictali. §. sacramento. Item Iudicis & Aduocati: vt C. de iudic. l. rem nō nouā. Est ergo. Effectus iuramenti, vt dato iureiurando nihil aliud queratur, quā an iuratum sit: remissa quæstione an debeatur, quasi satis probatum sit iureiurando. Est & manifestæ turpitudinis, & confessionis, nolle iurare, nec iurandū referre.

De in litem iurando.

Præcedens iuramentum est de iure: hinc sequitur vnum iuramentum, quod est ex voluntate, siue affectione, & appellatur hoc iuramentum in litem, quia æstimatio litis iuxta affectionem iurantis taxatur. Et datur illud iuramentum in actionibus in rem, id est, realibus, quorum sunt decem: vt Institur. de actio. §. præterea. Et in actione ad exhibendum, & in bonæ fidei iudiciis iuratur in litem. Sed iudex potest, præfinire certam summam, vsq; ad quam iuretur. Item & si iuratum fuerit, licet iudicem absolueret vel minoris cōdemnare. Nec potest alius iurare in litem, quā dominus litis.

De conditione causa data, causa non secuta.

Conditio. Conditio hinc, & in omnibus titul. seq. exponitur, id est, repetitio. Si quis ergo ob rem non inhonestam dederit pecuniā, puta vt si filius emancipetur, vt seruus manumittatur, vel à lite discedatur: causa secuta, propter quā dedit, repetitio cessat. Si autem causa secuta non fuerit, potest condicere, id est, repetere, quicquid taliter datum est.

De conditione ob turpem causam.

Condicere ob turpē causam. Prior titu. de conditione ob causam, futurā causam tantū respicit, honestā tamen: hinc verò titu. etiā præteritā & futurā, & non honestā respicit, sed turpem. Omne igitur quod datur, aut ob rem datur futurā, aut ob causam datur præteritā. Si ob rem, aut turpē, aut honestam. Ob turpē, aut quia dantis sit turpido, non accipientis: aut accipientis duntaxat, non etiā dantis: aut vtriusque. Ob rem igitur honestam datum, ita repeti potest si res propter quam datum est, secuta non est. Quod si turpis causa accipientis fuerit tantum, etiam si res secuta sit, repeti

repeti potest: vt puta si dedi tibi decem, ne sacrilegium faceres, ne furtū, ne hominem occidas: quas specie condici potest, id est, repeti. Item etiam si iudici dedi, vt secundum me in bona causa pronunciarer, est locus conditioni: iudicem enim corū perē videor. Vbi autem & dantis & accipientis turpido versatur, non potest repeti: veluti si pecunia detur, vt male iudicetur: vel si quis in adulterio deprehensus redemerit se, quia in pari causa turpitudinis, potior est conditio possidentis. l. in pari. infra de reg. iuris.

De conditione indebiti.

Si quis indebitū ignorans soluit, per hanc actionem condicere potest, id est, repetere. Sed sciens se non debere, si soluit, cessat repetitio. Et est triplex indebitum. Primo modo naturaliter, & civiliter: vt quādo nullo modo debet: Secundo, quādo est naturaliter indebitū, sed debiti civiliter, vt pater in chirographo ante biennium. Item quoties mihi quis civiliter & naturaliter tenetur, si pacto vel iureiurando liberatur, remanet civiliter debitum, sed naturaliter indebitum. Et hæc duo indebita indistinctè repetantur: siue per ignorantiam facti probabilem, vt in alieno facto: siue non probabilem, vt quia in suo facto: siue per ignorantiam iuris. Nam non nocet iuris ignorantia in damno vitando. Tertio modo est indebitum civiliter, sed naturaliter debitum: vt inter patrem & filiū, & inter fratres in eiusdem potestate patris existentes: item inter dominū & seruū: item in legato minus solenni, vel etiam solenni, si saltem per Falcidiā minuatur: item in eo qui est absolutus per sententiam. In talibus autem indebitis solutis distinguitur, an per errorem iuris soluantur, & tūc non repetuntur: an facti & minus probabilem, & tunc idem: an per probabilem, & tunc repetuntur. Item quæ causæ hanc actionem inducant, habentur in l. sufficit. j. eo. Item quæ faciunt eam cessare, habentur in l. si procurator. in fi. Item in quantum detur, ponitur in l. indebitum. & l. indebiti. j. eod.

De conditione sine causa.

Est & alia species conditionis: Si quis enim sine causa promiserit, vel soluerit aliquod indebitū, quod promisit sine causa: vt quia credebatur se teneri ex testamento ad legatum præstatum, cum non valeret testamentū, vel erat ademptum in codicillis: condicere quantitatem non potest, quam non dedit, sed ipsam obligationem. Sic ergo conditio sine causa locū habet

aliquando cum conditione indebiti, si indebitum solutum est. Item & sine eadem, si non est solutum, sed promissum. Item concurret cum conditione ob causam: ut si fuit ab initio causa aliqua promissionis, sed ea secuta non est: ut infra. eod. l. j. §. sed si ob causam. Item concurret cum conditione ob turpem causam: ut si ex parte dantis non interueniat turpitudine. Idem concurret cum conditione furtiua: ut C. eod. l. pen. fur enim de fructibus conditione sine causa conuenitur, & conditione furtiua. ut C. eod. l. pen. & infra. de condic. furt. l. In re. §. vlti.

LIBER XIII.

De conditione furtiua.

Conditio rei.

Conditio, id est, repetitio rei furtiue soli domino rei datur, cuius res est surrepta. Item hæredi eius: ut infra. eod. l. j. §. sed nec. Neque alius ea conditione tenetur, quam ille qui furtum fecit, aut hæres eius. Et per decisionem furti non tollitur conditio. Differunt autem Actio furti, & Conditio furtiua: quia furti actio pœnam petit legitimam: Conditio verò rem ipsam. Propter hoc fit, ut neque furti actio per conditionem, neque conditio per furti actionem consumatur. Est itaque in optione eius, cui furtum factum est, agere actione furti, vel condicere: id est, hanc actionem instituere, vel rei vindicationem: vel ad exhibendum actionem: & hoc in odium furum, ut pluribus actionibus teneantur: Institut. de actionib. §. sic itaque. versic. Pianè.

Actio furti.

De conditione ex lege.

Quandocunque obligatio aliqua, vel actio, ex noua lege introducitur, nec cautum est, quo genere actionis experiamur: agendum est conditione, hoc est, beneficio illius legis, quæ hoc introduxit. Exemplum potest poni in nudo pacto donationis: ex quo datur conditio ex lege: ut C. de donat. l. si quis argentum. §. vltim. & in nudo pacto de salario præstando: ut C. de suffrag. l. j. Item in l. si quis in tantam. C. vnde vi. in c. sæpe. de restit. spo. in cau. redintegrandi. iij. quæst. j. cum seq.

De conditione triticaria.

Triticaria conditio locum habet in omni specie & quantitate remisi debita sit ex causa mutui. Item, & in re corporali: puta seruitute personali, vel prædiali. Item, & pro possessore, quamuis obligatus est mihi dare. In rebus autem meis conditio non

non competit tibi contra furem. §. eod. l. j. & ij. Sic ergo & in certis, non tamen omnibus, quia nõ in mutuo. Et in incertis, puta seruitutibus, locum habet conditio Triticaria. Vnde videtur quod istæ duæ conditiones habeant se ut excedentia & excessiua. Vnde autem dicatur Triticaria, in nullo quidem loco reperitur: potest tamen probabiliter dici, quod assumptum nomen à Tritico autore: non dico prætoris: ciuiliis est enim actio, sicut omnes conditiones. Sicut de Publiciana dicitur Institut. de act. §. Quia sanè. Item qualiter in ea fiat condemnatio, habetur in l. pen. eod. titul.

De eo quod certo loco dari oportebit.

Quia nonnunquam varia fit æstimatio rei, propter locorum diuersitatem: ideo positus est hic titulus, quo cõtinetur, quod si quis alio loco, quam in quem dare promiserit, soluerit; sit stipulatori facultas agendi actione huius tituli, quæ arbitraria est. id est, iudicis officium plurimum in ea exuberat. Iniquum enim erat, si promissor ad eum locum, in quem daturum se promississet, nunquam accederet: quod vel data opera faceret, vel quia aliis locis distringeretur, non posse stipulationem ad sibi debitum peruenire: ideo visum est, vtilem actionem, id est, effectiua, in eam rem comparare.

De constituta pecunia.

Constituere largè dici potest, quisquis pro alio se obligat. Sed hic ponitur pro eo tantum, qui quod alius debet, se solutum constituit. Nec distinguitur, ex qua causa quis debeat, certa, vel incerta: ciuili, vel honoraria: dum tamen debitum efficaci ter poterit peti, & exigi, vel saltem solutum retineri: ut quia naturale ratum erat debitum: nã quod debet seruus meus, vel filius: ego nomine eius constituere possum me solutum etiam ultra vires peculij. Nomine autè meo ultra vires peculij si constitua, non teneor. §. eo. l. j. §. vii. & l. ij. Per hoc editum Prætor fauet naturali æquitati, qui constituta ex cõsensu facta custodit: quoniam graue est fidem fallere. Fit autem constitutio nudo pacto. Item fit pure, & in diem, & sub conditione. Item fit inter præsentem, & absentes. Itè fit quibuscumque verbis, idoneis saltè ad exprimendum hunc sensum, quod debitum pacificatur se solutum §. eo. l. qui autè. §. vlti. Est autè effectus constitutionis, quia

Effectus constitutionis, quia ex ea nascitur actio de constituta pecunia, siue aliquid in pòdere, numero, vel mēsurā, siue in specie vel in facto constituitur. Pecunia

Nomen enim Pecuniæ generale est: quia possibile est omnes

res in pecuniā conuerti. C. eod. l. ij. Sublata ergo actione receptina, iufficiat hæc actio in omnibus. Si autem plures sint cōtitutores, tenetur quilibet in solidum: sed habet beneficiū epistolæ, vt diuidatur actio inter omnes, qui tempore litis contestatæ sint soluendo. Et est hæc actio prætoriam, personalis, & perpetua: Instit. de act. §. de pecunia. & C. eod. l. ij.

Commodati, vel contraria.

Commodatum est alicuius rei ad aliquem specialem usum gratuitò facta concessio. Dicitur Concessio & non Trālatio: quia is, qui cōmodat, retinet dominium & possessionem. §. e. l. rei commodatæ. Et dicitur gratuita, & c. nam interueniente mercede, vel specie, transit in locationem, vel in cōtractum innominatum, do vt facias: vt Instit. mand. §. vlti. Ad aliquem usum, ideo dixi, vt notetur differentia inter Commodatum &

Præcarium.

Præcarium. Præcarium enim cōceditur sine certi vsus præsumptione: vnde quodcumq; reuocari potest. §. de precar. l. cum precar. Commodatū autem ad certū usum conceditur: vt commodatū equum, vt ad villam duceres: scilicet, vt fenestris supponeres, & c. vnde Commodatū non reuocatur, nisi finito vsu, ad quem est concessum. Alioquin tenetur cōmodator contraria cōmodatū. Adiuuari enim nos, non decipi, beneficio oportet. §. eod. l. in commodato. §. sicut. Et dicitur Commodatum quasi cōmodo vtentis datum. Consistit Commodatū in rebus cōmodabilibus, & se mouentibus, & in immobilibus. Itē & in incorporalibus, puta seruitute habitandi: vt §. eod. l. ij. Ex Commodato autem duæ oriuntur actiones: Directa, quæ datur cōmodanti & eius hæredi contra commodatarium, & hæredem eius: quæ continet restitutionem rei non deterioratæ: nec enim videtur reddata res, si reddatur deterior: vt §. eod. l. seruū. §. j. & ideo debet præstari interese, vt ibi dicitur. Contraria autē datur commodatario, & eius hæredi contra cōmodantē, & eius hæredem: & proponitur ad impensas maiores in ægritudines seruū commodati factas. Item qui cōmodauit scenis vasa vitiosa, tenetur Contraria: si infusum vinum vel oleum corruptum, effusumve est. Item venit in Contrariam, ne intempestiuè reuocetur commodatum. Item si commodator rem commodatam mihi surripiat, & ego ignorans eum surripuisse, præstiti ei æstimationem rei, vel interese.

*Quibus rebus
commodatum
est.*

De pignoratitia actione.

Pignoris obligatio cōtrahitur re, & gratia vtriusque, id est, creditore

creditoris & debitoris: vt Instit. quib. mod. re con. ob. §. creditor. Nam ita demum locum habet Pignoratitia, si res interueniat, id est, creditor eam à debitore accipiat, vel accipiat auctoritate iudicis. §. vt in possess. l. is cui. §. quæri. Licet Hypothecaria sola conuentione nascatur, & rei traditio nihil ad eam operetur, nisi in casu l. non est. §. j. §. eod. De Hypothecaria tractatur infra de pigno. Sed hinc de pignoratitia actione directa, & contraria agamus. Habet autem directa locum soluto debito creditori, vel aliter satisfacto: nec aliter nascitur pignoratitia. Satisfactum autem accipimus quemadmodum voluit creditor, licet non sit solutum: siue pignoribus aliis sibi voluit cauere, vt ab hoc recedat, siue fideiussoribus, siue reo dato, siue pretio aliquo, vel nuda conuentione. Item exungitur pignus, no uatione voluntaria. Idēque si accepti latio sit facta, vel pactum de non petendo: vel iusurandum sit præstitum à debitore deficiente creditore, quod ei non debet. Et datur pignoratitia ei, qui obligauit pignus suum vel alienum domino volente, vel ratum habente. Contraria verò datur creditori ad multa: si enim decipiatur à debitore vel re ipsa, vel ex eius proposito: quia obligauit ei rem alienam, vel alij obligatam: nisi ea res sit ampla. Item si in accipiendo pignore decipit eum debitor: vt si ostenderit ei corpus æneum, vel stanneum, quod dicitur esse aureum, vel argenteum: & similibus casibus.

Satisfactum.

LIBER XIII.

De exercitoria actione.

Exercitoria datur cōtrahentibus cum magistro nauis, cōtra exercitorem, qui magistrum præposuit: scilicet in eam causam, in quam præpositus est expressè, vel tacitè. Et est summa utilitas huius edicti. Cū interdum ignari, cuius conditionis, vel quales sint magistri nauium, cum eis propter nauigandi necessitatē cōtrahamus: æquum fuit eū qui magistrū nauis præposuit, id est, exercitorem, teneri. Sicut tenetur qui institutorē tabernæ vel negotii præposuit, imò maior necessitas contrahēdi cū magistro nauis, quàm cū institutore est. Res enim patitur vt de cōditione institutorū quis dispiciat, & sic contrahat. In nauis magistro non ita: nā locus, & tempus nō patitur pocius deliberandi consilium. Et debemus intelligere magistrum nauis eum, cui totius nauis anchora, id est, gubernatio à domi-

Magister nauis.

no mandata est. Si enim cū alieno nauta quis in navi contra-
xerit, non datur actio exercitoria. Quāquā ex delicto cuius-
vis eorum qui nauigādi causa in navi sint, detur actio in exer-
citorē. Et in hoc differt iste titulus à superiori. Nau. caup. stab.
vt recep. rest. quia tit. noster contra exercitorē ex cōtractu so-
lius magistrī nauis obligat. Alius autē obligat exercitorē pro
omni delicto in navi à nauis cōmissō. Et ratio huius differen-
tiæ est: alia enim est cōtrahēdi causa alia delinquēdi: qui enim
magistrū prapōnit: contrahi cum eo permittit. Et ideo omnia
facta magistrī debet prastare, qui eū prapōsuit: alioquin con-
trahentes deciperentur. Qui autem nautas habet in navi, non
cōtrahi cum eis permittit: sed dolo & culpa carere eos curare
debet. Exercitorem autē appellamus eum, ad quem obuentio-
nes & lucra, ac reditus omnes ex navi perueniunt, siue is do-
minus sit, siue à domino nauem, recepturus in se periculum,
conduxit vel ad tempus, vel in perpetuum.

Ad legem Rhodiam de iactu.

Lege Rhodia cauetur, vti si iactus mercium gratia leuan-
dæ, id est, alleuiandæ nauis factus sit, tale damnum sarciat om-
nium contributione; quia pro omnibus datum est. Tenetur
itaque contribuere & ille, cuius est nauis, quia nauē habet sal-
uā. Item & ille qui fecit iactū rei suæ causa leuandæ nauis, cō-
tribuere debet etiam pro rebus iactatis. Et alij simul nauigan-
tes vnusquisque pro æstimatione rei suæ, quæ salua perman-
sit. Et dictus est hic tit. propterea ad legem Rhodiam de iactu:
quia in Rhodo insula Lyciæ, eius frequentia prius fuit propter
frequētem vsu mercatorum, qui ibi fuit: vt habetur in des-
cre. distinct. ij. ca. Rhodiæ. Qui ergo leuandæ nauis gratia
res aliquas proiciunt, non hanc mentem habent, vt eas pro de-
relictō habeāt: quippe si inuenirent eas, ipsi reciperent: & si sus-
picari fuissent in quem locum iactæ essent, inquirerent eas:
perinde ac si quis onere pressus in viam rem abiecerit, mox
cum aliis reuersurus, vt eandem auferret. Qui ergo tales res
recepit, suis dominis restituere debet: quod si animo lucran-
di tales res retinere contenderit, furtum committet. Authent.
nauigia. C. de furtis.

De institutoria actione.

Sicut titulus præcedens, de exercitoria, loquitur de eo, qui
nauis prapōsitus est: ita hic titulus de his, qui prapōsiti sunt ne-
gotio, quos Institutores appellamus. Dicitur institutor ex eo, quia
negotio

negotio gerendo instet. Nec est cura vtrum sit prapōsitus ta-
bernæ, an cuilibet alij negotiationi: Est ergo æquum, quod si
cur commoda sentimus ex actu institutorum: ita etiam obligari
nos ex cōtractibus ipsorum, & conueniri. Si quis ergo insti-
tor in negotio sibi commissō contraxerit, poterit conueniri
hac actione dominus, qui eum prapōsuit, vel instituit stationi;
vel negotiationi gerendæ in eam causam, in quam prapōsi-
tus est, expressè vel tacitè. Et sic dicitur Institutoria, ab institore
scilicet prapōsito: quamuis Exercitoria nominetur à prapō-
nente. Et non est Institutoria proprium nomen actionis: sed di-
citur actio ex empto vel vendito institutoria: vt infra eod. l. cui-
cunque. §. non tamen.

De tributoria actione.

Dominus qui aliàs in serui cōtractibus magnam habet pri-
uilegium, quia de peculio duntaxat tenetur: cuius peculij æsti-
matio sit, deducto eo quod domino debetur, vel his qui sunt
in Domini potestate. Tamen si sciet seruū, in peculiari mer-
ce negotiari: vocatur ex hoc edicto in tributum à creditoribus,
veluti extraneus creditor, vt sit eiudem conditionis cum
aliis. Et porrigitur hoc edictum ad omnes negotiationes. Et
aliud est esse peculiarem mercem, & aliud peculium: quia Pe-
culiū accipitur deducto quod domino debetur: Merx autem
peculiaris, etiam si nihil sit in peculio, dominum tributoria o-
bligat: ita demum, si sciēte eo negotiabitur. Et sciētiā intel-
ligemus, si sciuerit dominus, & non protestabitur: id est, nō cō-
tradictet expressè, tenebitur actione tributoria. Et non solum
ad seruos pertinebit actio tributoria: verum etiam ad eos, qui
nobis bonā fidē seruiunt, siue liberi, siue serui alieni sint, vel in
quibus vsu fructū habemus, dummodo merx, in qua pe-
culiariter negotietur, ad nos pertineat. Per hanc actionē tribui
iubetur dominus, quod ex ea merce, & quod eo nomine rece-
ptū est. Et inde Tributoria appellata: quia dominus simul cū
aliis debitoribus in tributum vocatur, id est, in contributionē.
Non autem totum peculium venit in tributum: sed id dunta-
xat, quod ex ea merce est.

*Quod cum eo, qui in aliena potestate est, nego-
tium esse gestum dicatur.*

Filius familias factus sui iuris emancipatione, vel dignitate
vel morte patris, vel cōsimilibus modis, tenetur ex primis cō-
tractibus, in quantum facere potest: quia actio contra filium, est

*Beneficium fili-
lijfamil.*

eo quod sui iuris sit, de iure civili admittitur. Sed per Prætorē restituitur per titulum illum §. de mino. per hunc autem titulum postea modificatur. Et sic habet duplex beneficium filius famil. vnum in restituendo, aliud in modificando. Et introducta est materia huius tituli à prætore, propterea quod qui con- traxerit cum eo, qui in aliena potestate sit, etiam si deficient su- periores actiones, id est exercitoria, institoria, tributoria, nihi- lominus tamen, in quantum ex bono & æquo res patitur, con- sequetur sibi debitum. Siue enim iussu eius, cuius in potestate est, negotium gestum fuerit, in solidum eo nomine actio da- tur, de quo infra tit. quod iussu. Siue non iussu sit, tamen in re eius versum fuerit, eatenus introducit actionem, quatenus in rem eius versum est, de quo infra, de in rem ver. Siue neutrum eorum sit, de peculio actio constituitur, vt infra de pecul. Ideo autem datur hoc priuilegium emancipato filio, quod teneatur in quantum facere possit: quia sic alterato statu, videretur esse alius homo, quam fuerat prius: vnde & de subtilitate iuris non tenetur primis creditoribus. Sed tamen de æquitate tene- tur eis ex illo edicto, de capite minutis. Illud enim edictum creditoribus primis resuscitat veteres actiones viles, vel indul- get actiones in factum: vt §. de cap. min. l. j. hoc autem edi- ctum, Quod cum eo, &c. hic modificat actionem, in quantum facere potest emancipatus, vt dixi.

Ad Senatusconsultum Macedonianum.

Licet ex quolibet contractu facto cū eo, qui in nostra pote- state est, teneamur quoquo modo: vt §. ti. prox. hoc tamen sal- lit in filiofam. in duobus casibus: vnus est in voto: vt §. de pollic. l. si quis rem, §. voto. Alius in mutuo, de quo tractat hic titu. vt non teneatur ipse filius, nec pater cum effectu, prohibente hoc Senatusconsulto. Verba autem Senatusconsulti hæc sunt: Cū inter cæteras sceleris causas Macedo vsurarius æs etiã alienū adhibuisset, & sæpe materiam peccandi & occidendi parentes malis hominibus præstitit: pater, ne cui filiofam. pecunia ab eo mutuo data etiam post mortem parentis præiudicaret: vt scirent qui pessimo exemplo scenerarent (id est, vsuram com- mitterent) nulla posse actione expectata patris morte, quod ita expendissent, repetere. Et est ratio, quia sæpe filij onerati ære alieno creditorum pecuniarum, quas in luxuriam consu- mebant, vitæ parentum insidiabantur: vnde appellatū est Ma- cedonianum Senatusconsultum, quia in odium Macedonis vsura

Macedonianū

vsurarij factum est. Sed fallit hoc Senatusconsultum multis casibus no. per gloss. Instit. quod cum eod. §. illud aliquid, per do. Sic in cap. quia plerique, de immun. ecclie. & in cap. fin. de solu.

LIBER XV.

De peculio.

Peculium quandoque ponitur pro cuiusque matrimonio: vt infra ad Trebel. l. cogi. tamen improprie quandoque ponitur pro pecunia parata Præsidij causa: vt §. de leg. iij. l. Si chorus, §. j. Quandoque ponitur pro rebus paraphernalibus: vt §. de iure dor. l. si ego, §. dotis. Quandoque ponitur pro his tantum quæ iuste obueniunt seruo: vt §. de acquir. poss. l. ser- uus. Quandoque autem ponitur & proprie pro eo quod ser- uus domini permisso separatim habet à rationibus domini- cis: deducto tamen si quid domino debetur, vel his qui sunt in potestate sua, vel tutela, vel cura. Diciturque peculium, quasi pusilla pecunia, siue patrimonium pusillum: vt §. eo. l. de positi. §. vlt. & l. sed & si damnum, §. peculium. Competit autem pec- ulij actio contrahentibus cum seruo, vel filiofam. patre, vel domino nolente, vel inuito: licet secus sit in institoria §. eo. l. si quis, §. vlt. & l. quoties, j. respon.

Quando actio de peculio est annalis.

Post mortē eius, qui in alterius potestate fuerit, postea quam is emancipatus, manumissus, alienatusve fuerit duntaxat de peculio, & si quid dolo malo eius, in cuius potestate est, factū erit, quo minus peculij esset, in anno, quo primū de ea re ex- periundi potestas erit, iudicium datur: quoadiu autem seruus vel filius in potestate est, de peculio actio perpetua est (id est, esse potest) post mortem autem eius, vel postquam emanci- patus, manumissus, alienatusve fuerit, temporalis esse incipit, id est, annalis. Annus autem utilis computabitur. Et merito in hoc casu prætor fecit temporariam actionem. Nam cū mor- te vel alienatione extinguitur peculium, sufficiebat vsque ad annum produci obligationem.

De in rem verso.

Si illi qui in potestate sunt aliena nihil in peculio habet, hi tamen qui eos habent in potestate in solidum tenentur, si in rem, id est, utilitate eorum, quod receptum est, conuersum sit: quasi cum ipsis potius contractū videatur. Nec videtur frustra de in rem actio permissa: potest enim fieri, vt in rem versum sit, & in rem verso.

d 4 ceter

cesset de peculio actio. Quid enim si dominus peculium ademit sine dolo malo? Quid si morte serui extinctum est peculium, & annus utilis præterit? De in rem verso nanque actio perpetua est, & locum habet siue peculium ademptum sit, siue actio de peculio anno finita est. Datur autem hæc actio quotiescunq; seruus voluntate domini gerendo negotium eius utiliter vel non utiliter aliquid ei emerit, vel pro eo aliquod pactum iniuit. Nam etiam si ad luxuriam materiam, vel ad delicias, vel ad turpes sumptus aliquid domino volenti emerit, vel gesserit, tenetur dominus de in rem verso. §. eo. l. iij. §. necnon. & l. si res. §. quod seruus. Si autem non voluntate domini seruus, gerendo negotium eius, aliquid ei emerit, vel obligationem pro eo iniuit, & ita posita in rem domini vertit, & si quidem voluntarie non ad utilitatem, non tenetur dominus de in rem verso: sed debet pati creditorem imposita auferre sine domus sue iniuria. Si autem gessit utiliter, vel necessarium, tenetur dominus de in rem verso, etiam si ratum non habeat, ut si triticum accepit, ut aleret familiam, aut pecuniam mutuo receptam dominico creditori persoluit. Competit autem hæc actio in quantum versum est in rem domini. Si ergo in totum sit versum, agitur in totum: si pars, agitur pro parte. §. eo. l. si pro parte.

Quod iussu.

Merito ex iussu domini vel patris infolidum aduersus eum iudicium datur: Nam quodam modo cum eo contrahit, qui iubet. Datur igitur hæc actio, cum iussu, vel mandato domini contrahit seruus: siue dirigatur iussus ad contrahentem, siue dirigatur ad seruum. Nec est in eo opus verbis, vel scriptura: nec distinguitur, dirigatur specialiter in vno contractu, an generaliter. Nam qualitercunque dominus vel rati habitio, vel subscriptione, siue per epistolam, verba, aut nuntium voluntatem suam circa contractum serui accomodat, & tenetur quod iussu infolidum. Et est quedam differentia inter Iubere, & Mandare: quia iussus importat necessitatem, sicut & præceptum, vel imperium. Mandatum autem non importat necessitatem, sed voluntatis sententiam. Sed quantum ad hanc actionem, non est differentia inter ea, ut liquet ex prædictis. Datur autem hæc actio hæredibus, & in hæredes, & in perpetuum, & in quantum iussus interuenit. Nec est proprium nomen actionis, sed adiectio, ut de Institoria diximus, & de quibusdam aliis.

*Iubere.
Mandare.*

LIBER XVI.

Ad Senatusconsultum Velleianum.

Senatusconsultum Velleianum, bene consulens fragilitati mulierum statuit ne foeminae pro aliquo intercederent (id est, fideiuberent) vel pro alio promitterent. Nam sicut ciuilia officia, ut sunt iudicia arbitraria, & his similia, foeminis sunt adempta, ita multo magis adimendum eis fuit officium, in quo non sola opera & nudum ministerium earum versatur: sed etiam periculum rei familiaris, id est substantiae. Sunt autem verba Senatusconsulti hæc: Quod M. Silanus & Velleius Tutor Cōsules verba fecerunt de obligationibus foeminarum, quæ pro aliis reæ fierent, quid de ea re fieri oporteret, de ea re ita consuluerunt. Quod ad fideiusionem, & mutui dationes pro aliis, pro quibus intercesserunt foeminae, pertinet: tametsi antea videtur irrius dictum esse, ne eo nomine ab his petitio fiat. Neve in eas actio detur cum eas virilibus officiis fungi, & eius generis obligationibus obstringi non sit æquum. Tulit autem hoc Senatusconsultum opem mulieribus propter sexus imbecillitatem, quæ multis casibus huiusmodi suppositæ atque subiectæ sunt. Sed ita demum eis subuenitur, si deceptæ sint: non si decipiant. Nam deceptis, non decipientibus opitulatur, vel subuenitur. Cessat autem hoc Senatusconsultum his casibus: Casibus in senis mulier spondendo tenetur: Pro libertate, pro dote, renuntiet, & si Decipiet, pretium capiat, cautæque secundo, Res sua succedat illi pro quo fideiuisit. gloss. in l. j. infra eodem.

De compensationibus.

Compensatio est debiti & crediti inter se, id est, ex vtraque parte contributio. potest enim vnusquisq; creditor suum, eundemque debitorem petentem repellere, si paratus est compensare. Et est compensatio ideo inuenta, quia interest nostra potius non soluere, quam solutum repetere, propter laborem & expensas quæ fiunt in iudiciis, & propter moram iudiciorum. Cessat autem compensatio his casibus: primo, quando ille qui præest exercitui mandat alij, ut omnem copiam rei exercitui admittat: quod non fecit, & propterea conuenitur mandati: tunc enim non compensat in eius odium. Item depositarius propter suam perfidiam non compensat. Instat. de action. §. in bonæ fidei. Item ratione

*Quando cessat
compensatio.*

incertitudinis: vt si alter debitum neget: vt C. cod. l. fin. §. pen. Item propter fauorem: vt in Repub. si quid ei debetur ex Calendario, id est, libro rationum: vel ex vectigalibus, vel ratione frumenti, vel tributi, vel alimentorum, vel ratione statutorum, vel sumptuum: vt C. cod. l. in ea. Et dicitur Compensatio quasi communis pensatio: ac si aperte diceret lex, non nisi in ponderibus & quantitatibus locum habet: vt C. cod. l. si constat. Si verò ab vtraque parte debetur species, vel ab vna species, ab altera quantitas, vel ab vtraque parte pecunia, sed vt species, non admittitur compensatio. C. de rei vendic. l. si pecunia. & §. de pign. act. l. si conuenerit.

*Compensatio
videt.*

Depositi.

*Depositum in
quibus rebus
consistat.*

Depositum est, quod custodiendum alicui datum est, id est traditum: dictum ex eo quod ponitur: praepositio enim De, auget depositum: vt ostendat, totum fidei eius commissum, quod ad custodiam rei pertinet: & in totum videatur separata custodia à deponente. Consistit autem depositum in rebus mobilibus, & se mouentibus tantum: nisi forte vbi sequestrum deponitur. Et est proprie in sequestro depositum, cum res aliqua inter plures in controuersiam deducitur, & ipsi in solidum certa conditione custodienda tradunt, vt reddatur ei qui vincit: ergo istud depositum fit à pluribus tantum, & in solidum ab vnoquoque. Cum verò rem communem plures deponunt, pro parte vnusquisque deponit. Item depositi quod fit apud sequestrum possessio non remanet apud deponentes: nisi aliter sit actum: scilicet vt causa custodiae tantum detineat sequestrer. §. eo. l. proprie. & l. licet. & de verb. sign. l. sequestrer. Est aliud speciale in hoc deposito, quia sequestrer non potest renuntiare hoc officio recepti depositi, nisi iustissima causa interueniente, & eadem interueniente raro est ei restituenda res, qui vicerit, sed oportet arbitrio Iudicis apud adem aliquam deponi. §. cod. l. ei §. vlti. & in hoc casu competit actio depositi sequestraria. §. cod. l. si in Asia. §. cum sequestro. Et habet naturam depositum, quod si in tumultu, ruina, incendio, naufragio, aliquid depositum sit, si cum deponens illud reperet, depositarius depositum recepisse inficiatur, (id est, negat) tenebitur in duplum eius quod recepit: alius tenetur solum in simplicium: & ista dicitur depositi Directa. Est & Contraria, quae datur depositario & eius haeredi in deponente & eius haeredem: in qua venit quod vtiliter est impensum à depositario in re deposita.

*Depositii contra
ria.*

Hæc

Hæc actio est ciuilis & personalis: nec in ea iuratur in litem. §. cod. lex ciuitatis non est: quia regulariter nulla contraria infamat §. de his qui not. infam. l. fur. §. vltimo. Item bonæ fidei est: Instit. de act. §. actionum.

LIBER XVII.

Mandati.

Obligatio mandati in consensu contrahentium consistit: ideo per nuntium quoque, vel per epistolam mandatum suscipi potest. Item siue rogo, siue volo, siue mando, siue alio quocunque verbo scripserim, ideo saltem mandati actio est: & est mandatum ab eo, qui gratuito suscepit exhibendum. Mandatum enim nisi gratuitum nullum est. Nam originem contrahit mandatum ex officio & amicitia. officio autem contraria est merces. Interueniente autem pecunia res ad locationem & conductionem potius respicit. infra eo. l. j. §. vlt. Sed non omne mandatum est obligatorium: nam quod tua tantum gratia tibi mandem, superuacuum est mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio nascitur: veluti si mandem tibi, vt pecunias tuas potius in emptiones prædiorum colles, quam in vsuras, vel econuerso: cuius generis mandatum magis est consilium, quam mandatum: & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio obligatur, etiam si non expediat ei cui datur: quia liberum est cuique apud se explorare, an expediat sibi consilium. Quamdo autem mandatum fit mei gratia tantum, veluti si mandem tibi vt negotia mea geras, vel vt fundum mihi emas. Itæ quando fit mea & aliena gratia: vt si tibi mandem, vt mihi & Titio fundum emas. Item quando fit tua & mea: veluti si tibi mandem vt sub vsuris crederes ei, qui in rem meam mutaretur. Item tua & aliena: veluti si mandem tibi vt Titio sub vsuris crederes pecuniã: his casibus nascitur obligatio, & datur actio mandati contra mandantem, dummodo similiter mandatarius fines mandati custodierit, neque in aliquo excesserit: sed susceptum mandatum adimpleuerit. Et dicitur Mandatum quasi ex manu mea datum. Ex mandato oriuntur duæ actiones: Directa, quæ competit cum ceperit interesse eius qui mandauit. Contraria autem actio mandati competit, cum procurator impleuit mandatum iniunctum.

*Mandati quæ
do obligato-
rium.*

*Actiones man-
datis.*

Pro socio.

Societas est duorum vel plurium conventio honeste celebrata, ob commodiorem usum & vberiores questum contracta, secum

secundum Tullium. Insti. eo. §. super rub. Et potest societas coiri vel in perpetuum, id est, donec viuunt contrahentes: vel ad tempus, puta biennium, &c. vel ex tempore puta à natali Christi proximo in futurum: vel sub cōditione. Et cōtrahitur societas siue vniuersorum bonorū, siue alicuius negotiationis: similiter etiā vnus rei tantum. Et potest coiri re & verbis, id est, coniunctim interueniente re, & iuterueniente stipulatione: vel etiā per nuntium. Dissoluitur autē societas renuntiatione, morte naturali, & ciuili, id est, capitis diminutiōe maxima vel media: vel etiā aduersa fortuna superueniente: vt si quis ex sociis bonis cesserit, vel bona sua publicata fuerint. Insti. eod. §. soluitur.

LIBER XVIII.

De contrahenda emptione, & de pactis inter emptores & venditores compositis.

O Rigo emendi & vendendi à permutationibus cōpōit: olim enim non erat ita nummus sicut hodie: neq; aliud Merx, id est, res vendita, & aliud pretium vocabatur: sed vnusquisq; secundum necessarium temporum ac rerū cum vtilibus sibi inutilia permutabat: quoniam plerunq; euenit, vt quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper, nec facillē concurrat, vt cum tu haberes quod ego desiderarem, inuicem habere quod tu accipere velles: ideo electa est materia auri vel argenti, cui publica ac generalis æstimatio difficultatibus permutationum subueniret: eaque materia forma publica percussa (id est, numismate) vsus dominiumque non tam ex substantia, quàm ex quantitate sua præbet. Vbiunq; ergo pecunia datur vt aliquid aliud accipiatur, Emptio est, & venditio. Vbi autem alia res præter pecuniam pro cōsimili vel alia re datur, est permutatio, non emptio. Et in eo differunt Emptio & Permutatio: quia in permutatione vtrunq; dicitur Merx & Pretium, & vterque Emptor & venditor appellari potest. In venditione autem sicut aliud est vendere, aliud emere, & alius emptor, alius venditor: ita aliud est pretium, id est, pecunia, alterum merx, id est, res vendita. Itaque & sine pretio venditio nulla est. Est autem emptio iuris gentium, & ideo consensu peragitur, & inter absentes contrahi potest per nuntium ad hoc destinatum, & per literas.

De in diem additione.

Addico, ex ad, & dico cōpōnitur: & est videri per licitationem, hoc est, in vditione publica, vbi alius alio maius pretium pollicetur, vt sibi potius quàm alteri venalia addicantur: vnde

Addictio, & titulus de in diem additione: quem quidam non-
Addictio.
stri temporis iuris periti non intelligentes, emendant dicentes, de in diē adiectione: vbi non verba modo, sed sententiā ac ius ipsum corruerunt: quo verbo Cicero pro Cecinna sæpe vtitur. In de Addicti apud veteres dicebantur, qui prætoris pronuntiatione ac iussu, cum soluendo non essent, creditoribus vendebantur: de quibus crebra apud Lium mentio habetur. Et Addictus morti, destinatus dicitur. Cicero lib. offi. iiii. Et is qui morti addictus esset. &c. Dicitur ergo in diē additio generaliter, quando vendo tibi rem hoc pacto, quod si aliquis in diē talem meliorem conditionem attulerit, sit tibi inempta. Et dicitur melior conditio afferri, si aliquid pretio sit additū: vel maturior solutio, aut facilius afferatur: vel locus opportunior soluendo pretio adiciatur: vel persona idoneior accedat ad emptionem. Si quis extiterit qui meliorem conditionem afferat, deinde prior emptor paratus sit plus adicere, cessabit obligatio secundò constituta.

De lege commissoria.

Lex commissoria est speciale pactū quod in venditione apponitur: & habet locum quando vendo tibi rem & trado, & si nō solueris hinc ad mensē, vel aliud tempus expressum in cōuentione, quod res sit inempta, & cadat in commissum. Itaque cum venditor fundi in cōuentione cauit, vt si ad diē pecunia soluta non sit, vt fundus sit inemptus: ita debemus intelligere fundum inemptum, si emptor inemptum esse velit, quia id emptoris causa cauetur: & ideo lex commissoria in venditionibus adiecta exercebitur si emptor volet, non eo inuito: quia quod fauore alicuius, &c. C. de legib. l. quod fauore.

De hereditate, vel actione vendita.

De vditione incorporalium loquitur hic titulus. Tenet autē hereditatis vditio, cum aliqua est hereditas que venierit, nisi dolus emptoris cōtractui dederit causam. C. e. l. quæ nondū. Si verò nulla sit hereditas, puta viuētis, aut eius qui nullus est de iure ciuili, vt quia seruus est: vel quia nec est ille, neque fuit in rerū natura, cuius hereditas vditur, venditio est nulla. infra eo. l. j. Nec enim potest esse emptio sine re: quia non emittitur alea, vel spes. infra. e. l. cum hereditatē. quo casu tenebitur venditor emptori reddere pretium, & præstet ei suum interest, & expensas, quas in eam rem impendit: scilicet per actionem

Venditor hæreditatis ad que tenetur emptori.

nem ex emptio, licet non teneat emptio. Firma autem & valida existente venditione, & venditore suam hæreditatem pendente, ad multa tenetur venditor emptori. In primis res hæreditarias tradere debet emptori si sint apud eum, licet non vendiderit eas. Est enim aliud vendere hæreditatem; aliud res hæreditarias. Quod si non sint apud eum, vel dubitatur que sint vel ubi sint res hæreditariæ: cedere debet actiones omnes hæreditarias, quæcunque sibi cõpetunt ex hæreditate, vel etiam quas ipse occasione hæreditatis cõstituit: vt si accepit fideiussorẽ ab hæreditario debitore, vel si nominauit, vel litem contestatus est: vt infra eo. l. ij. §. peruenisse. & §. non solum. Amplius etiam præstat veditor emptori, quod ad se peruenit, vel perueniet de hæreditate: præstabit ergo prena venditarum rerum, licet alij donauit ea. Item & ea que alienauit præstabit, &c. De Actionibus autem venditis sciendum, quod omnes actiones vendi possunt siue sint puræ, siue conditionales, siue reales, siue personales: & tenetur venditor, si nihil debeat debito, vel si habeat exceptionẽ. Non autem tenetur prestare locupletem debitorem, vel in summã certam, nisi in contractu sit dictum, infra eo. l. si nomen & l. quidẽ. & l. nomina. & C. eo. l. vti. Et siue venditor nominis cedat actionem emptori, vtetur directis emptor: siue non cedat, emptor habebit viles actiones & in personam & in pignora j. eo. l. emptori. & contra principales debitores, & contra fideiussores. &c.

De rescindenda venditione, & quando liceat ab emptione discedere.

Disceditur ab emptione.

Res integra.

Duas partes habet hoc rubrum. Rescinditur enim aliquando venditio, & hoc altera parte inuita: puta quando facta est cõtra prohibitionẽ iuris, vel lege impediẽte, vt si eũ filiosa, aut seruo facta sit, aut propter metum adhibitum. Itẽ propter dolum emptoris, & nõ alterius. Itẽ per actiones ædilitias, redhibitoria, & quanto minoris. Item ratione erroris. Item ratione solennitatis obmissæ. Quandoque autẽ, licet discedere ab emptione etiã perfecta, & hoc volente vtraque parte: de quo loquitur secũda pars tituli. Emptio enim & venditio sicut consensu cõtrahitur, sic à contrario resoluitur consensu antequam res fuerit secuta. Potest enim dum res integra est conuentione nostra infecta fieri emptio. Et dicitur res integra, si res in totum, vel pro parte, verẽ, vel interpretatiuẽ non fuerit tradita: nec pretium in totũ vel pro parte fuerit solutũ. Interpretatiuẽ dicitur

dicitur res tradita, cum perierat penes venditorem. est enim liberatus, ac si tradidisset emptori: j. eo. l. cum emptor.

De periculo, & commodo rei venditæ.

In re vendita & nõ tradita sæpe contingit periculum. Ideo de hoc tradit lex regulã, vt perfecta venditione omne commodum & incommodũ, quod rei venditæ contingit, pertineat ad emptorem j. eo. l. j. Sed potest tradi melior regula rotunda & quadrata. Cum venditio sit purẽ sine scriptis certæ speciei, quæ degustationem non exigit, omne periculum pertinet ad emptorẽ, excepto casu publicationis nisi pactũ, culpa, mora, caliditas tradentis interuenierint. Dicitur primo in regula Purẽ: quia si sub cõditione fiat, & ante conditionis euẽtũ pereat res, perit venditori: licet secus sit si facta sit deterior. j. eo. l. quod vi pendẽte. Sine scriptis ideo dicitur, quia sicut propter conditionem non existentẽ est emptio imperfecta, ita & si scriptura non sit completa quam interuenire voluerunt: vnde idem in periculo statuerunt. C. de fide instr. l. contractus. & C. eo. l. cũ inter. & Instit. eo. §. cum autem. Speciei dicitur, quia si in genere sit facta, puta, vendis mihi hominem, nunquã spectat periculum ad emptorem, etiam si omnes serui quicunque sunt in mundo perirent: quia genus interit non potest j. eo. l. lectos. & l. eum. & l. quod si neq;. Certæ ideo dixi, quia si sub incertitudine sit vendita, licet sit speciei, nõ tamẽ semper spectat periculum ad emptorem: puta, vendo Stichum vel Pamphilũ: si enim moriatur vterq; vel simul, vel diuersis temporibus, periculũ est emptoris: secus si alter eorũ tãtum pereat. Nam eius periculũ spectat ad venditorẽ. s. de contrahen. empt. l. si in emptione. §. pen. Item degustationẽ non exigit, &c. quia si exigit degustationẽ, seruat distinctio. gl. & Doct. Instit. §. cum autem. in ver. statim circa finem. Item. Excepto casu publico. ideo dixi, quia illud periculum respicit venditorem. j. eo. l. si fundũ. Item. De pacto ideo dixi: quia ex natura contractus venditor de dolo & lata culpa & leui tenetur nõ de casu. j. eo. l. cum custodiã. & l. si vendita. pactũ verò etiã in fortuito casu derogat. j. eo. l. si in venditione. Item, De culpa dixi: quia si culpa inest casui, vel præcedat, spectat periculum ad venditorem qui culpam adhibuit sicut in comodato. Itẽ, De mora. ideo dixi, quia ex ea spectat periculũ ad venditorem: vel si emptor vel veditor fuerint in mora, posterior mora præpõderabit primæ: & transfert hæc mora periculum in morosum. Quod autẽ dictum est in

in Periculo rei venditæ: idem intelligendum & in Commodo.

De feruis exportandis.

Seruus dicitur exportari, qui ea conditione venditur, vel eo pacto à domino distrahitur, ne amplius in eo loco moretur: sed de vno loco in alium, vel de vna ciuitate in aliã, vel de vna prouincia in aliam transferatur. Si ergo seruus fuerit distractus, id est, venditus, ne aliquo loco moretur, puta Romæ vel Bononiæ, potest ille qui vëdidit, talem legem remittere, ipsam que Romæ retinere. Propter domini enim securitatem custoditur lex, id est, pactio apposita in venditione ne forte vxori suæ se immisceat, vel simile quid faciat. Ideo etiam renuntiare potest Dominus fauori pro se introducto. De significatione huius vocabuli Exportare, dicitur C. quæ res expor. non de.

LIBER XIX.

De actionibus empti, & venditi.

Actio empti.

Quia parum prodest emere & vendere, nisi actiones essent constitutæ quæ venditiones exequerentur, & emptiones ad effectum deducerent: ideo proditæ sunt duæ actiones: vna empti, quæ datur, si res vendita non tradatur: & agitur in id quod interest emptori: & aliquando tale interesse pretium egreditur, si forte plus interest, quàm res valeat, vel emptor aptus est. Vtitur ergo actione ex empto is qui emit. Cùm enim actio ista bonæ fidei sit, nihil magis sibi congruit, quàm id præstari, quod inter contrahentes actum sit. Quod si nihil sit conuentum, ea præstabitur, quæ naturaliter insunt. Per contrarium autem datur actio ex vendito venditori cui pretium nõ solum fuerit: qui potest ex vendito agere contra emptorẽ, vt pretium conuentum sibi persoluarur: & præterea etiam interesse petere eius, quanti interest, ipsum pecuniam tempore promisso non habuisse. Et generaliter quibuscuque datur actio ex empto, si emissent per se, vel per alios, eisdem datur ex vendito, si venderunt per se, vel per alios: sæpe tamen reperitur actionem ex vendito, vel venditi, competere emptori. Et econtrã actionem ex empto competere venditori. Veteres enim vicissim vel promiscuè, his vocabulis utebantur: idem in locatione, & conductione. j. eod. l. veteres.

Actio ex vendito.

Locati, & conducti.

Locatio & conductio cùm naturalis sit, & omnium gentium: non verborum solennitate duntaxat, sed & nudo consensu contrahitur.

trahitur. Est autem Locatio personæ, reive ad vsum facta concesso, mercede in pecunia numeranda conuenta. Alioquin si de re alia danda faciendæ conuenerit, non erit locatio: sed innominata forma negotij: ex quo ageretur actione incerti, id est, præscriptis verbis. s. cõmuni diuid. l. si conuenerit. & depositi. l. j. §. si quis seruum. Locator ergo dicitur, qui eo quod factum est, alium vti permittit, cõuenta mercede. Cõductor vero econtrã, qui eo, quod alienum est, vtitur pacta mercede. Si ergo domum meam te conuenta mercede habitare permitto, tu conductor, ego Locator dicor. j. eod. si tibi. & l. cùm fundũ. & l. si quis fundum. Tu quoque si operas tuas mercede in re mea ponas: diceris locator operarum tuarum: ego earundem conductor. Si verò tibi opus faciendum mercede conuenta de dero: respectu operis ego locator, tu verò conductor diceris. j. eod. l. Item queritur. §. j. & §. si gemma. & §. si fullo. Et quandoque diceris Redemptor. j. eod. l. qui insulam. §. qui ædem. & l. ea lege. §. vlti. Et hæc est emptio mirabilis in pecunia & opera cum sumptu: sed respectu operæ econtrario est. Sæpe tamen vnum pro alio ponimus: vt de actione empti supra diximus. Et datur ex locatione duæ actiones: Vna actio ex Locato quæ datur locatori pro re locata deteriorata: aut pro mercede persoluenda, aut pro possessione euacuanda finito tempore conductionis. Alia actio ex Cõducto, quæ datur conductori si re quam conduxit ei frui non liceat.

*Locator.
Conductor.*

Redemptor.

Actio locati.

Conducti.

De æstimatoria actione.

Actio æstimatoria dicitur, id est, actio præscriptis verbis, quæ de æstimate proponitur: & dicitur Aestimatoria, quia iudex suam interponit æstimationem. Nam cùm res æstimate vendenda datur, verbi gratia: Dicit aliquis, tene hunc librum, & vendas pro decem, & reddas mihi aut eum, aut eius æstimationem. Olim dubitabatur, vtrum ex vendito esset actio, propter æstimationem: an ex locato, quasi rem vendendam locasse videat: an ex conducto, quasi operas conduxisset: an mandato: quia mandato meo hoc fecit. Melius itaque visum est hanc actionem proponi, quæ appellatur Aestimatoria actio, & agitur præscriptis verbis. Quoties enim de nomine contractus actio, alicuius ambigitur, & conuenit aliquam actionem dari: danda est æstimatoria præscriptis verbis, quæ datur, quatenus ipsa res incorrupta reddatur. Aut æstimatio de qua conuenit præstetur: cum distinctione tamen quis alterum rogauerit, vt rogantis

gantis sit periculum. §. de præscript. verb. l. si rogauerit. Si autem ita dicat: Vendas rem pro decem, si verò pluris vendas, tuum sit: tunc periculum indistinctè est accipientis. §. eo. l. j. de illo per gl. Instit. de act. §. actionum. in ver. de æstimat.

De rerum permutatione.

Permutatio. Inter contractus innominatos præcipuus est cõtractus permutatio. quæ proxima est emptiõni & venditiõni. Est autem permutatio vnus rei per alteram præstatio: statque in generali nomine. Quippe omnis contractus nominatus vel innominatus in larga appellatione potest dici permutatio, ex quo inuicem datur, & accipitur. Ergo & venditio & locatio. Sed ex inopia nominum, quia plura sunt negotia quàm vocabula. §. de præscrip. verb. l. iij. obtinuit vt præfata permutatio, quæ erat olim ante monetam percussam, de qua §. de contrahen. emp. in speciebus tantum contrahatur. Sicut & olim cõtrahatur antequàm esset pecunia percussa, vel venditio inueta. Sicque licet hoc nomen permutatio ita competenter declinetur, sicut & venditio & locatio: tamen quia latè pater, & nimis est incertus secundum significationem verberum contractus iste qui dicitur permutatio, censetur innominatus: quia caret nomine certo, id est, speciali. Nam vt dixi, omnem significat contractum ex quo quid datur, vel accipitur: sicut & dicimus Do vt des. §. de præscrip. verb. l. naturalis meus. in fi. §. j. & ista potest esse ratio quare i. j. §. eo. appellat permutacionem contractum innominatum. Potest enim assignari alia actio: nam contractus illi duntaxat nominati sunt, ex quibus statim nascitur obligatio: vt vides in deposito, commodato, venditione, locatione: in his enim statim interuentu rei nascitur obligatio: vt pariat actionem in re deposita, commodata, &c. Instit. quibus mod. re contra. ob. §. Item is cui. & §. penul. & supra de pact. l. iuris gentium. j. responso. Permutationis autem contractus licet factus sit voluntate partium, & ideo naturalem hinc inde in duxerit obligationem, non tamen dat actionem: imò exigitur rei interuentus, & tunc non ex rei interuentu, sed ex præcedenti pacto agitur. C. eo. l. ex placito. Sed in deposito, commodato, &c. ex re tradita initium paratur obligationi, vt dictum est. Ergo secundam ista, donatio hodie dicitur contractus nominatus: quia ex solo pacto dat actionem: sed olim erat contrarium. C. de donationibus. l. si quis argentum. §. vltimo. Contrahitur permutatio tunc demum, quando conuenit vt certa species

Contractus nominati.

permutatio cõtrahitur.

species detur pro certa. puta. Stichus pro Pamphilo, hic codex pro isto Bartolo. Ex permutatione nascuntur duæ actiones, Præscriptis verbis, & Condictio ob causam: quod prosequere, vt Instit. de actio. §. actionum.

De præscriptis verbis, & in factum actionibus.

Actio præscriptis verbis ideo dicitur certa, quia præscripta verba erant huic actioni. Et habet locum in tribus generibus negotiorum. Primò in pactis incontinenti apposis. C. de pact. inter empr. & vend. l. ij. Secundò vbicunq; dubitatur de actio ne circa contractum: nam cum deficiunt vulgaria atque vilita actio num nomina, præscriptis verbis agendum est. Ad quã actionem necesse est confugere, quoties cõtractus existant, quorum appellationes neque iure ciuili proditæ sunt. Natura enim inductam est, vt plura, &c. Tertio datur in tribus contractibus innominatis scilicet Do vt des, Do vt facias, Facio vt facias. In quarto autè, scilicet Facio vt des, datur de dolo. l. natu lis. j. eo. §. quod si facio. Et venit in actione præscriptis verbis omne quod veniret actione quæ daretur ex simili contractu, puta Do rem vt rem accipiam: id venit hic, quod veniret in venditione. Do vt facias, id veniet quod venit in locatione. §. de pos. l. j. §. in conducto. & j. l. j. §. sed si facio. veniet ergo interese in actionem istam. & dolus si culpa lata & leuis: vt veniret in simili contractu: Ciuilis est hæc actio Præscript. verb. & eadem ipsa dicitur in factum. §. eo. si tibi polienda. Non tamè omnis in factum est Præscriptis verbis, sicut ea quæ de damno dato proponitur, & ex quolibet edicto vel interdicto. Et Actio præscripti locum habet nedum in contractibus & quasi, sed in maleficiis & quasi, vbicunq; æquitas suadet dari actionem. §. eo. l. quando habes quoties. & ideo dicitur eius tenor in multis & variis articulis locum. admittit. C. de sacrosanct. eccel. l. sancimus. Stricti iuris est hæc actio, perpetua est, personalis est, hæredibus competit, & in hæredes: de hac Instit. de act. §. actionum.

LIBER XX.

De pignori bus & hypothecis, & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.

Inter Pignus, & Hypothecam quantum ad actionem hypothecariã nihil interest. Nã de quacunq; re inter creditorem & debitorem cõuenit, vt sit pro debito obligata, hac appellatione

c 2 latione

lacione vtraque continetur: Sed in aliis est differentia: Nā Pignoris appellatione duo oportet interuenire: vnum, quod res sit mobilis: dicitur enim pignus à pugno: quia pugno vel manu traditur, vel tradi potest. §. de verb. signi. l. plures. §. pignus.

Secundum, quod traditur creditori. Sed ea quæ sine traditione nuda conuentione tenentur, propriè Hypothecæ appellatione continere dicimus. Patet igitur, quod si res est mobilis, & non tradatur: siue est immobilis, & tradatur vel non, dicitur Hypotheca. Contrahitur obligatio pignoris conuentionalis sola conuentione, vnde sibi tale nomen imponitur. §. de pignor. act. l. j. in prin. nec in ea conuentione est necessaria scriptura, vel præsentia personarum: quia & inter præsentēs, & inter absentes per nuntium vel epistolam contrahitur obligatio pignoris. Et sunt scripturæ de his, vt quod actum est per eas, possit facilius probari. Pignus autem prætorium, & iudiciale non contrahuntur sola conuentione, sed necessariura est, vt quis veniat in possessionem, vt §. de pign. act. l. non est mirū.

Hypotheca.

Hypothecaria quando nascitur, & cui.

Nascitur Hypothecaria actio ex obligatione pignoris, quæ est in rem, & eadem dicitur quæ Seruiana. §. de pact. l. si tibi. §. de pignore. & Instit. de act. §. item Seruiana. Item datur creditori, & eius hæredi, & contra quemlibet possessorem pignoris. Item est arbitraria. Instit. de act. §. Præterea. Item quandoque tollitur decennio, quandoque vicennio, quandoque xl. annis: sed non tollitur triennio, vt no. C. si aduer. credi. & de præscrip. xxx. vel xl. ann.

In quibus causis pignus vel hypotheca tacite contrahitur.

Qualiter per conuentionē expressam contrahatur obligatio pignoris dictum est: sequitur qualiter cōtrahatur tacite ex vi, & potestate legis: & hoc quidem in multis & variis casibus contingit. Nec est opus omnes singulariter enumerare: sed digniora exempla proferamus in mediū. Ecce enim marito obligata sunt omnia bona eius, qui promittit sibi dotē pro muliere: Sic & mulieri omnia bona obligata sunt marito, pro restituenda dote. C. de rei vx. actio. l. j. §. & vt plenius. Item locatori fundi fructus ex eo percepti obligati sunt tacite. Itē omnia inuecta, & illata domino sciente, vt ibi sint perpetuū, domino obligata sunt: secus in his quæ inferuntur ad tempus. Itē matris, quæ conolat ad secundas nuptias, bona tacite obligata sunt filijs prioris matrimonij: vt restituat mater quæ lucrata est à

Tacita hypotheca quibus datur.

est à priori marito. C. de secun. nupt. §. penult. hac edictali per. Item bona defuncti mariti tacite obligata sunt pro paraphernalibus rebus restituendis. C. de pact. conuent. tam super do. l. vi. Item bona defuncti, pro legatis, & fideiusoribus. C. communia de le. l. j. Item pro tributis vniuersa bona eorum qui censentur. C. eo. l. j. Item contrahentis cum fisco. C. cod. l. ij. & sic de similibus.

Quæ res pignari vel hypotheca obligari non possunt.

Licet dixerimus supra, corporalia posse obligari: tamen secus est in quibusdam fauore religionis: ecce enim monumentum non potest pignori obligari. C. eodem. l. ij. Sic & Ecclesiæ in Authent. de alie. emphyt. §. & quoniam. Idēque in sacris vasīs vel ornamentis ecclesiæ. C. de sacrosan. eccle. l. sancimus nemini. Nisi illa superflua sint in Ecclesia, & debitum imminuat ecclesiæ: vt in Authent. super eandem legem signata. & in c. lator. extra de pigno. Item liberi hominis nulla est obligatio, quia contraria est libertati, & naturæ: adeo vt si filium tuū obliges, nulla obligatio sit: imò à debito creditor cadit, &c. in Auth. vt nulli iudi. §. quia autem & huiusmodi. & C. eo. qui filios. In casibus tamen tenet obligatio, vt in redempto ab hostibus: & cum pater ob necessitatē famis filium obligat, nā cum ei liceat vendere, multo fortius poterit obligare. Infrā de leg. j. l. senatus. §. vlti. & C. de pa. qui si. dist. l. j. & C. de cap. l. vlt. Item impeditur obligatio propter publicam utilitatem: vt in seruis aratorijs, & bobus aratorijs, & instrumentis aratorijs: ex hac enim causā tributorum illatio retardaretur. C. eo. l. vlti. & ante pe. & similibus.

Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur: & de his qui in priorum creditorum locum succedunt.

Pluribus modis aliquis in pignore potest esse potior: pura ratione causæ: si enim secundus creditor credit pecuniā, ad cōseruationem pignoris, & in ea causā pecunia est consumpta, præfertur secundus primo: veluti si nauis fuerit obligata, & ad armandam eam vel reficiendam credidi: mea enim pecunia saluā facit totius pignoris causam. Idē, & si credidit in cibaria nauarum, sine quibus nauis nō potuit salua peruenire. Itē & ratione causæ præfertur secundus primo, vt si expedit in fune rādo testatore: funeraria enim superat omne res alienum. §. de

Potior in pignore.

reli. l. pe. & l. at si quis. §. j. Item ratione temporis præfertur creditor primus secundo, ubi secundus non potest præterdere a-liquā prædictarum causarum, vel privilegium: vel quid simile. Est enim hæc regula in pignoribus. Qui prior est tempore potior est iure. C. eo. l. si fundam. hoc tamen est intelligendum de primo creditore, cui erat pignus obligatum: ita quod debitor obligationem non potuit resolvere invito creditore: vel si poterat, non tamen commodè. §. l. j. & l. prior. j. resp. & §. titu. prox. l. pen. Itē superficiario vel emphyteuta pignoxante, potior est causa domini pro pensione eius, quam cui obligavit emphyteuta, vel superficiarius. §. eo. l. etiam. Fallit autem dicta regula nedum ratione causæ, ut dixi, sed etiam ratione patris: ut, ecce pignori obligasti omnia bona tua, deinde tibi mutuo ut ex ea pecunia aliquam rem emas, & ut ea res mihi sit obligata, præferat enim primo. C. eo. l. licet. Item fallit ratione mendacij: ut si prior possessor eras in pignore, & ego secundus, præterdo contra te hypothecariam: sed tu negas rem esse eius, qui mihi & tibi eam obligavit. Nā si te de mendacio argueros possessionem transferes, licet prius tibi fuisse obligatam velis probare. C. eo. Authen. item possessor. sed restituta possessione audieris in iure tuo. Itē fallit ratione semiplenæ probationis: quid enim si confitearis te mihi debere ex tali causa, x. vel in priuata scriptura, vel coram testibus, & pignus mihi obligas: si quidem personalis actio mouetur contra debitorem, ea robur suum habet. Idemq; & si contra eundem agatur hypotheca: quia confessio vel scripturæ consentienti vel scribenti debet præiudicare, & c. Item fallit regula ratione privilegij dotis. Mulier enim & eius filij, vel descendentes ex ea, habent hypothecariam pro dote matris suæ contra omnes mariti creditores, licet anterioris temporis privilegio sint vallati. C. eo. l. vlt. Item fallit propter privilegium munitiæ, quod potentius est privilegio dotis, quando pecunia est credita, ut inde ematur militiæ: talis enim creditor præfertur omnibus anterioribus creditoribus, imò etiam præfertur mulieri. C. de pig. l. vlt. & in Authen. de exhib. re. §. optimum. & de equal. dot. §. quia verò. Et est magna potestas creditoris qui alius in pignore præfertur: habet eam exceptionem, si conueniatur ab auis: & si alij possederint, potest ab eis aduocare rem. Creditor autem secundus potest ab omni possessore aduocare rem, præter quam à priore, vel qui ab eo habet causam. §. cod. l. creditor. j. respon.

& l. i.

Creditor qui præfertur in pig. ore.

& l. si prior. §. si simpliciter.

De distractione pignorum, vel hypothecarum.

Distrahi pignus dicitur, cum à creditore venditur: potest enim creditor pignus ex pactione (quāuis eius ea res nō sit) alienare. Eo ipso enim quod debitor non reluit, id est, liberat pignus suum, videtur dare licentiam creditori de vendendo. Et tunc relinquitur arbitrio creditoris ex pignoribus sibi obligatis quibus velit distractis ad suam commodū peruenire. Sed hoc distinctionem recipit: quia aut actum est inter partes de vendendo, & nuntiabit creditor semel debitori de luendo pignore: & tūc vclat, in ista tamen conditione. Si autem conueniū fuit, ut non vendatur, nihilominus creditor vendere potest si tamē ter denuntiauerit debitori ut soluat, & cessauit. Alioquin furti tenetur. §. de pig. act. l. si conuenit. Est autem illa tercia denuntiatio faciēda, & postea necessarius est labi b. eaium. Sicut & multò magis ubi creditor non conuenit de contrahendo, vel non distrahendo. Sed ubi nihil conuenit, sufficit vna denuntiatio: & postea elapso biennio poterit fieri venditio. C. de iure dot. nupr. vlt. si est speciale quod istud pactum de non vendendo non præiudicat creditori, quin possit alienare pignus, & hoc propter publicam utilitatem, ne creditores retrahantur à mutuando, sed potius inuitentur.

Quibus modis pignus vel hypotheca soluitur:

Soluitur hypotheca, si ab ea discedatur voluntate creditoris, aut creditor paciscatur, id est pactum faciat de remittendo debitum: vel si conuenierit ut pro hypotheca fideiussor daretur, & ille datus sit: tunc enim satisfactum videbitur ut hypotheca liberetur. Intelligitur etiam satisfactum creditori, si iusiurandum delatum debitori datum est. id est, si deferente creditore iurauit debitor rem non esse hypothecæ obligatam. Item liberatur pignus siue solutum est debitum, siue eo nomine satisfactum est. Sed & si tempore finitum est pignus, idem dicere debemus: vel si qua ratione obligatio eius finita est: quia fortè ad conditionem fuit obligatum quousque Imperator venerit Romam, & c. Qui ergo paratus est soluere, meritò pignus videtur liberasse: qui verò non soluere, sed satisfacere paratus est, in diuersa causa est: nisi creditori placuerit satisfactio. Dicitur autem Satisfacere, qui non debitum ipsum soluit, sed pignus, vel fideiussorē dat: quàm satisfactio-

Satisfacere creditori.

Satisfacere.

c 4 nem

nem creditor inuitus admittere non tenetur. Si autem eam admiserit vice solutionis, sibi imputare debet. Item si creditor consenserit venditioni pignoris, liberatur hypotheca. Item si quoquo modo tollatur personalis & principalis obligatio. Si tamen tollatur ipso iure, & cum effectu, ut per confusionem vel successionem. Nam ubi tollitur ipso iure, sed non cum effectu, non præiudicatur in hypotheca: ut §. ad Trebel. l. debitor. & de exhib. rei iudic. l. penult. §. Latinus. Vbi verò actio principalis tollitur per exceptionem xxx. annor. nihilominus durat hypothecaria vsque ad xl. annos. & C. eod. l. ij. De dissolutione autem obligationis pignoris dicitur C. de remis. pigno. & de luitione pignori. per totum.

LIBER XXI.

De adilitio edicto, & redhibitoria: & quanto minoris actione.

Redhibitoria. **E**X hoc edicto dantur tres actiones. Redhibitoria, qua venditor rem venditam recipere tenetur. Est enim redhibere, facere ut rursus habeat venditor quod habuerat: quia reddendo id fiebat, idcirco Redhibitio est appellata, quasi red ditio. Et est tempus redhibitionis sex menses utiles ex die venditionis, quando emptor vitium rei supinè ignorauit: aliàs si sciuit, non agitur. Si autem ignorauit non supinè, sed absolute, tunc ex die quo sciuit. Secunda actio est *Quantum minoris*: quæ datur contra vendentem rem vitiosam, vel morbosam in tantam æstimationem quanti minoris ex vitio vel morbo latentiore ista est, quam fuerit æstimata tempore venditionis. *In factum.* Et datur ista actio ad annum vilem. Tertia actio est *In factum adilitium edictum*, quæ datur contra venditorem quanti interest emptori eam rem emptam non fuisse: & durat lx. dies. Et apponitur *Aediles*, hoc edictum ædilitium, quia ædiles curules has actiones posuerunt. Et dicti erant Aediles, quia edendorum, & ædium curam habebant. Edendorum in hoc, ut morbosam caro non venderetur, vel nimis grandi pretio, vel vitiosum animal. Aedium autem curam in hoc, ne quid in via positum esset. Item ne in cenderentur ædes: ut diximus supra, de offic. præfecti. vig. l. j. *Curules.* Curules autem ideo, quia propter eorum dignitatem in curibus redhibitoribus deferebantur. Et datur Redhibitoria ex quinque causis, *quando datur*, primò propter morbum, scilicet corporis: quando ex tali morbo vsus rei multum impeditur: aliàs enim non agitur. Secundò propter

propter vitium, quod dictum est abesse, cum adsit. Et dicitur Vitium, animi corruptio, etiam in iumentis. In seruo autem non dicitur Vitium, nisi sit fur, & erro: vel qui commisit crimè capitale, vel mortem sibi consciauit. Item si dictum sit adesse, cum absit: ut si multum est commendatus seruus venditus de industria & ingenio suo, cum tamè sit iners sclauus. Et est causa huius edicti, ut occurratur fallaciis vendentium, & emptori bus succurratur, quicumque à venditoribus decepti fuerint, etiam si venditor ignorauit: quia non curamus hoc casu, neque interest emptoris, an ignorantia venditoris fallatur, an calliditate. Est & aliud edictum ædilitium, ne quis canem, verrem, a- *Edictum comm- tra tenentes se ra animalia.* prum, vitulam, pantherem, leonem, aliudve animal quod nocet, quò vulgò iter sit, teneat: quòd si contra factum fuerit, & homo liber ex ea re petierit, e. solidi præstabitur. Si nocitum homini libero dicitur, quanti Iudici videbitur condemnatur: cæterarum rerum quantum damnum factum sit in duplum. §. cod. l. hi enim. §. j. & l. generaliter. & l. quò vulgò. Item pro damno potest agi vtili actione de pauperie. Instit. si quad. pau. se. di. §. vici.

De euictionibus, & stipulationibus dupli.

Venditor cum rem vendiderit, tenetur promittere emptori, quòd si quis eam rem euicerit (id est, probauerit esse suam) de restituendo, quòd eo nomine receperit: & vocatur ista cautio Euictionis stipulatio. Est ergo Euictio emptæ rei, vel ex alia iusta causa acceptæ per Iudicis sententiam abductio: vel alio euiciente, causæ amissio. Nec enim necessariū est semper rem abduci, ut videatur euicta. §. e. l. euicta. §. j. Ad hoc autem ut quis possit agere de euictione, tria debent interuenire. Primò quòd præcesserit contractus ad hoc habilis. Secundò quòd stipulatio de euictione sit interposita. Tertiò, quòd res sit euicta. Si igitur emptori libri, equi, vel prædij, vel alienius rei lis mouetur, debet hoc venditori denuntiare. l. emptor fundi. C. eod. tit. & requirat eum ut ipsam defendat. l. si rem. §. final. §. eod. Et ut adsit causæ, & causam instruat: puta dando instrumenta, vel testes, vel alia ad causam facientia, vel vitia, si quæ habet. Nisi enim hoc fecerit emptor, non potest agere de euictione, etiam re euicta. Fallit hoc, ubi per venditorem steterit, quo minus ei denuntietur: vel ubi ignoretur venditor. l. si ideo. §. præsentis. §. eo. Sunt autem quædam causæ, in quibus vendi-

tor emptori duplam promittere debet, si non aliud conuerterit. Sed nõ intelligamus hoc ex omni re necessarium fore: sed de his rebus, quæ pretiosiores essent: puta si margaritas, vel ornamenta pretiosa, vel vestes tericas, vel quid aliud non contemptibile, id est, magni valoris quis vendiderit. In aliis autẽ rebus fit stipulatio simplex.

De exceptione rei vendite.

Euincere. Contingit aliquando, quod postquam venditor rem vendit ipse, vel alius, qui ei similis sit, conatur eandẽ ab emptore euincere, id est, repetere. Contra quos emptor opponere potest exceptionem rei venditæ, & repellere ipsum venditorem, quãdo eius mandato alius vendidit: vel etiam si ipse venditor per se postea vellet vindicare, id est, probare esse suam. Et habet quis hanc exceptionem, etiam si res nondũ fuerit tradita, dummodo possessionem sine vitio nactus fuerit. Et prodest exceptio rei venditæ & traditæ non tantum ei, cui res est tradita: sed etiam successoribus eius, & secundo emptori.

LIBER XXII.

De usuris, & fructibus, & causis, & omnibus accessionibus, & mora.

Usura quando pes.

Accidit quandoque, quod ad principales petitiones, siue a personales sint, siue reales, aliquid aliud præter sortem (id est, debitum principale) peti potest: de quo tractat hic titulus. Et primò de usuris, quæ scilicet ex pecunia proueniunt, & dicitur accessio ciuilibus, quia extra corpus venit. Ite & de Fructibus, scilicet prædiorũ, quæ est naturalis accessio. ¶ vt de verb. signific. l. usura pecuniæ. Item & de Causa, vt de partu, & primo, & sequentibus: vt j. eod. l. equis. Item de omnibus accessionibus, scilicet prædictis, & aliis: quia non est nouum post specialia generale subiici verbum. s. ad legem Aquiliam. l. si seruus. §. inquit. Item quia occasione moræ, id est, negligentia debitoris, prædicta eueniunt, dicit etiam de Mora. Et intelligitur mora fieri, non ex re, sed ex persona: si interpellatus opportuno loco quis non solueat, dicitur esse in mora. Et est sciendum, quod olim de iure ciuili usuræ omnes erant permissæ: hodie autem ex quo leges in materia præsentis non dedignantur imitari factos canones: vt in Authent. de eccl. titul. §. primo. collatione nona. Ideo dicimus, quod etiam hodie de iure ciuili usuræ sunt prohibite. Est autem Usura quequid ultra sortem accipitur: vbiunque enim amplius requiritur, quàm

quàm quod datur, etiam si sit esca, vel vestis, vel alia res vilis, etiam quæ non consistat in pecunia quæ accedit sorti principali, quodcunque nomen ei imponas, usura est. Contra quod clamat diuina autoritas: Mutuum dantes nihil inde sperantes. ca. consuluit. de usuris. Et committitur usura in his rebus, in quibus est murum, id est, quæ consistunt in pondere, numero, & mensura. In aliis autem rebus, puta equo, vel domo aut libro, licitum est recipere sortem & lucrum: quia in his non transfertur dominium, sicut in mutuo, in quo res statim est periculo eius qui accepit. Ergo inconueniens esset, si aliquis pro tali re aliquid dando gravaretur. In sex autem casibus non committitur usura. Primò favore ecclesiarum: de usur. c. j. & c. conquectus. Secundò cum fideiussor seluit sortem & viuras, potest petere viuras à principali: de fideiuss. c. constitutis. Tertio cum pena petitur præter sortem. xij. q. ij. legibus. Quarto, cum petitur usura tanquam interesse, vt dicit gl. in d. c. eoque stus. & in l. eos. C. eod. Quintò, cum recipitur a iquid pro re, quæ non consistit in numero, pondere, vel mensura: vt supra diximus. Sextò ratione incertitudinis, de usur. c. in ciuitate. Et dicitur usura, quia usus rei venditur: & pro nudo usu aliquid recipitur.

Quando committitur.

Quando non.

Vnde dicitur.

De nautico favore.

Nauticum fœnus est, quod propter nauticam, vel quasi nauticam pecuniam exigitur. Est autem nautica pecunia, quæ periculo creditoris in nauigio suscepto datur traicienda. Quasi nautica est, vt cum periculum mutuatæ pecuniæ in me recipio: si aliqua conditio non existat, & existente conditio, id ipsum quod credidi recipiam cum centesima usura. j. eo. l. periculi. In his autem multa specialia sunt. Nam usuram centesimam licet stipulari, id est, tantum quantum est fors reuoluto anni spatio. Et incipit currere hæc usura, ex quo nauem nauigare conueniat: & quandiu pertinet periculum ad creditorem. j. eo. l. in nautica. & l. j. & ij. Item & hæc usura debetur ex nudo pacto. j. eo. l. peric. §. vlt.

De probationibus, & presumptionibus.

Probatio est rei dubiæ per argumenta ostensio, secundũ Azo. vel est rei dubiæ in iudicio per legitimos modos facta declaratio. Et secundum Pla dicitur à Probè aduerbio facit enim probè, qui probat: manifestat enim dubium, vincit aduersarium & cuitat penam non probantium. Vel dicitur Probatio, quasi pro palatio

propalatio vel manifestatio eius quod dubiū est, & est regula re, quod semper ei incumbit probatio, qui dicit: & ista regula est affirmatiua. Fallit autem in multis casibus nota per gl. Instru. de leg. §. quod autē diximus. & C. e. l. actor. & C. de eden. l. qui accusare. & in c. vno. vt cecl. bene. Præsumptio autē est triplex. Nam quædam est talis, cui statur, etiam si contrariū quis probaret. Et ista appellatur Iuris, & De iure: vt est in dote mulieris stipulata. Alia est, cui statur, donec contrariū proberur: vt si res sit patris, præsumitur hæredis esse. Tertia, cui non statur aliquo modo, nisi habeat adminiculum: vt probatio per priuatum instrumentum. C. eo. l. instrumenta. Et differt Præsumptio à Fictione: quia fingitur super eo quod est certum, præsumitur super incerto vt dicit glo. in l. vna. C. de rei vxo. act. Et sunt in materia præsumptionis varia vocabula: Aliquando appellatur Iudicium. C. de rei vendit. l. iudicia. Aliquando suspicio. l. absentem. infra de pœn. Aliquando Opinio. l. iij. §. eiusdem. infra de testib. Aliquando præsumptio Temeraria. de sent. excōm. inquisitioni. Aliquando præsumptio Non modica. c. super eo. de testibus. Aliquando præsumptio Probabilis. d. c. inquisitioni. Aliquando Vehemens. cap. literas. de restit. spol. Aliquando Violenta, quæ idem est quod vehemens. c. cum continentia. de hær. lib. vj. & de variis generibus præsumptionum est gl. in c. is qui. de spon. & in c. quanto. & c. scribam de præsumpt. ponit Bart. in l. admonendi. §. de iureiurando.

De fide instrumentorum.

Instrumenti appellatione, largo sumpto vocabulo, omnia ea accipienda sunt, quibus causa instrui potest: & ideo tã testimonia, quàm persona instrumentorū loco habentur. Strictè autē accipitur pro scriptura quæ sit ad probationem alicuius rei in futurū faciendā: vel scriptura ad memoriā alicuius rei cōfēcta. Et sunt inuenta instrumenta ad faciliorē probationē: Ficti enim scripturæ, vt quod actū est, per eas facilius probari possit. l. contrahitur. §. de pig. Et sunt tria vocabula principalis instrumenti: scilicet Originale, Authenticum, Exemplar. Item alia tria nomina inde extracta, scilicet Iudex, Exemplis & Siptū vel etiā memoria: vt C. de eden. l. Auth. si quis in aliquo. Et cui fides habeatur, tractat glo. in l. ij. infra eod. Nam soli publico instrumento habetur fides per se, id est, sine alicuius adminiculo: eo quod sine vituperatione aliqua appareat: vt in Auth. eo. tit. §. si verò moriantur. nisi is, contra quē profertur, probet esse

Præsumptio triplex.

Iuris & de iure.

Fictio. Præsumptio variè appellatur.

da.

Instrumentorum vario nomina.

esse falsum. C. eod. l. synceris. calūnicosam enim scripturā vim obtinere non oportet. infra eod. l. ij. Si verò non sit publicū instrumentum sed priuatum: fides non habetur ei, nisi per testes id probetur: vel per cōparationē literarū. C. de prob. l. instrumenta. Alioquin si est scripta manu illius, contra quē agitur, facit fidē contra scribentē. Quod si neget esse manū suam, recurratur ad comparationē literarū. l. comparationes. C. eo. ipse negans condemnatur in dupl., si probatur de manu sua confectū: in Authen. contra qui propriam. C. de non num. pec.

De testibus.

Vsus testimoniorum ab his præcipuè exigendus est, quorū fides non vacillat. Et possunt adhiberi testes non solum in criminalibus causis, sed etiam in pecuniariis litibus. Et recipiuntur hi in testimoniū quibus non interdicitur testimoniū: de quibus l. iij. §. j. & l. idonei & l. te. l. nullus. & l. ob carmen, & c. §. eo. vel qui nulla lege à dicendo testimonio excusantur: de quibus §. l. iij. §. lex Iulia. & l. inuiti. de test. quæ excusat senes, qui sunt maiores annis septuaginta: & valetudinarios, id est, qui morbo, detinentur: & milites, vel eos qui Reipu. causa absunt, vel quibus venire non licet. Dicebantur autem Testes antiquitus Superstites, eo quod super statu causæ proferebantur. Nūc autē parte nominis ablata per aphæresim Testes solum dicitur. c. forus. de verb. sig. Et in testibus considerantur hæc: Actus, cōditio, sexus, discretio, fama, Et fortuna. fides, in testibus ista requires. glo. in l. iij. infra eod. & in c. ij. extra eod.

De iuris & facti ignorantia.

In hac materia quatuor sunt quæ videntur idem, sunt tamē diuersa: scilicet Ignorantia, Nescientia, Error, & Titubatio. Primum sumitur in malā partem: qui scilicet debet scire, & ignorat: vnde dicitur, Qui ignorat ignorabitur. c. nisi cum pridē. de renun. Nescire autē in bonā & malam partē. Nā omnis ignorans nescit: sed non conuertitur. Error autē est, cum aliud est quàm credam. Quod autē aliud sit errare, quàm ignorare, patet, quia dicit lex. Si potest possessio acquiri ignorantē, ergo & erratū. infra de acqui. posse. l. si me in vacuū. §. j. Titubatio verò cum hinc inde diuersa vel cōtraria scire videor, nec alicui eorum magis animū applico. C. de condict. indeb. l. fin. Et licet in aliis sit differentia inter ista quatuor, tamen quantū ad hūc titulum non est differentia: nam omnia ad factum & ad ius referuntur. Et est regula in hac materia: Iuris quidem ignorantia cuique

Superstites

Ignorantia

Error

Titubatio

*Ignorantia in
res.*

cuique nocere, facti verò ignorantiam minimè: quod ita intel-
ligentia est, quòd iuris ignorantia non prodest acquirere vo-
lentibus, suum verò patentibus nō nocet. Et quod dicitur igno-
rantiam facti non nocere, ita intelligendū est, si non sit supina
ignorantia, id est, negligentia crassa vel affectata. Circa quod
sciendum, quòd ignorantia alia est iuris, alia facti. Iuris alia iu-
ris naturalis: alia quasi naturalis, alia civilis. Facti, alia est pro-
babilis: alia nō probabilis. Naturalis iuris ignorantia, est in fi-
liū, qui credebatur sibi licere pulsare patrem, vel nō procurare eū
furiosum, vel captivum non redimere, cum ipse filius sit ma-
ior xviii. ann. & ideo non parcitur ei, quòd minus exherede-
tur: vt in Authen. vt cum de app. cog. §. causas. coll. viij. De se-
cunda, scilicet quasi naturalis iuris, pone exemplum in liberto
& patrono. C. de in ius vo. l. ij. De tertio, scilicet iuris civilis,
pone exemplum in l. j. infra eo. Sed in hoc tertio merito sub-
distinguitur. Nam aut ignorans certat de damno vitando, &
tunc non nocet: vt §. dictum est. Fallit in debito. l. error. C. ad
le. Fal. Si autem ignorans certat de lucro captando, subdistingue,
an poterit consulere penitiores, & tunc ei nocet, id est,
non prodest. An non potuit consulere, & tunc non nocet. l. regu-
la. §. sed iuris. §. eod. Facti autem ignorantia si est probabilis, vt
in facto alieno tunc prodest in compendius, & nō nocet in dā-
nis. l. error. infra eod. Aut est non probabilis: vt est in facto pro-
prio: vel in alieno facto si est supina ignorantia, & tunc non ex-
cusat. Fal. autem prædicta de ignorantia iuris, vel errore,
in minoribus, solum in militibus: vt in l. regula. §. allegata.

LIBER XXIII.

De sponsalibus.

*Actus in spon-
salibus.*

Sponsus.

Sponsalia sunt mentio & repromissio futurarum nuptiarū.
Et dicuntur sponsalia à spondendo. Nam moris fuit veteri-
bus stipulari, & sponderi sibi vxores futuras: vide & Sponsi
Sponsæq; appellatio nata est. Et sufficit nudus consensus ad
constituenda sponsalia. Denique constat & absentem absenti
desponderi posse. Et hoc quotidie fit: dummodo hi qui absunt
sciant eorum nomine sponsalia fieri, aut si postea ratum ha-
buerint. Et in sponsalibus ætas contrahentium dissimilitudo non
est, sicut in matrimonii: quapropter pueri & minoris ætatis sponsa-
lia effici possunt: si saltem id fieri ab vtraque persona intelli-
gatur, id est si personæ non sint minores septem annorum: &
hoc tenet gl. Infit. de nupt. §. j.

De

De ritu nuptiarum.

Ritus nuptiarum exponitur, id est, de festiuitate, siue solen-
nitate nuptiarum. Et hæc quatuor, Matrimonium, Nuptiæ,
Coniugium, Consortium, idem significant. *Contruberniū*
Contrubernium, idem significant. *Nuptiæ.* Et sunt nuptiæ si-
ue matrimonium coniunctio maris & femine, indiuiduam
vitæ consuetudinem continens, & consortium omnis vitæ, &
diuini & humani iuris communicatio. Infit. de par. pot. circa
princip. iuncta gl. Et dicuntur nuptiæ à nubendo, id est, velan-
do: quia mulieres velatae & quasi sub nube incedere debent.
xxxij. q. v. hæc imago Matrimonium autem appellatum est, *Matrimonium.*
quia mulier nubit vt mater fiat: & quia onera, dolores, & peri-
cula partus mulier subit, ideo potius à matre, quàm à patre
matrimonium appellatur. c. si. de conuer. in fide. & l. fin. C. qui
po. in pig. Coniugium autem dictum, quia communi iugo &
æquali coniuges vitam trahere debent, licet aliquando dispa-
ritate. Consortium autem dictum est, quia omnis vitæ socie-
tas inter eos communicari debet. Sunt autem quæ nuptias fie-
ri prohibent, & factas dissolunt, quæ nō. per gl. Infit. de
nupt. §. sunt & alia. Et continentur his versibus: Aetas, condi-
tio, numerus, monachus & ordo. Adopt. nobilitas, sanguis,
rutela, potestas, Fons sacer, affinis, raptus, repugnat honestas:
Irrita quæ faciunt connubia legibus hæc sunt. Secundum ca-
nones autem Ioā. Andr. in summula super quarto Decret. ponit
alios versus istos, videlicet: Error, conditio, votum, cognatio,
crimen, Cultus, disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas. Si
suis affinis, si forte coite nequibus: Hæc copulanda verant, con-
nubia facta retractant.

De iure dotium.

Reipublicæ interest mulieres dotes suas saluas habere, pro-
pter quas nubere possint. Et appellatur Dos, datio quædam, quæ
nomine vxoris marito ad perferendum onera matrimonij cō-
stituitur. Et quia dos intuitu matrimonij fit, ideo dotis appella-
tio ad ea matrimonia non refertur, quæ consistere non pos-
sunt. Neq; enim dos sine matrimonio consistere potest, sed be-
ne e contra. Vbiunque igitur matrimonij nomen non est, nec
dos est. Et est duplex dos: Profectitia, quæ à patre vel à patre,
id est auctore paterno, vel proauo profecta est: de eius bonis vel ei⁹
facto. Siue igitur patres dedit dotem, siue procurator eius, siue
iussit alium dare, siue cum quis eius negotiū gerens dedisset,
parens

parens ratum habuerit, vel eius intuitu collata, Profectitia dos est. Si autem aliunde, puta ex bona fortuna pro muliere dos *Aduentitia.* constituitur, Aduentitia dos appellatur. Et licet dominium dotis maneat apud uxorem, tamen fructus dotis ad maritum pertinere debere æquitas suggerit, id est persuadet. cum enim ipse onera matrimonij subeat, æquum est etiam eum fructus percipere. Dotis autem causa data accipere debemus ea, quæ in dotem dantur: ceterum si res dentur, ea quæ Græci parapherna dicunt, quæque Galli peculium appellant, id est, quæ mulier habet præter dotem, non statim mariti efficiuntur: nisi sic dentur, ut eius fiant.

De pactis dotalibus.

Quando liceat pacisci super dote. Nedum ante nuptias licet super dote pacisci, sed etiã post. Non tamen super dote licet in omni casu vel omnibus pacisci ante nuptias, & post. vir enim cum uxore constante matrimonio paciscens super dote, si quidem donationis causa faciat, aut confertur pactum donationis super dote appositum in tempus matrimonij, & non tenet. Si verò collatum sit pactum post matrimonium solum, & tenet, nisi inuiterur quis ad surandum. Sunt & alia pacta quædam, quæ circa dotem apposta quandoque valent, quandoque improbata sunt, & moribus & legibus, & propterea inualida, de quibus tractat hic tit. & C. de pact. initis, &c.

De fundo dotali.

Fundus dotalis. Lex Julia, quæ dotali prædio prospexit, statuit, ne marito liceat obligare, aut alienare fundum dotalem: & idem de sponso. Dicitur autem Fundus dotalis, qui ab uxore marito in dotem traditur. Fallit hoc in quatuor casibus. Primò, quãdo maritus prouocatur ad diuisionem fundi dotalis, qui cum altero communis est. l. fi. C. de fund. dot. Secundò, nisi ex necessitate, puta aliter viuere non potest: vel ut exeat carceres. l. j. C. de liber. caus. Tertio, nisi cum vniuersitate bonorum ipsius mariti transeat. l. ij. j. co. titu. Quarto, nisi vertatur ad utilitatem mulieris. l. ij. j. co. titu.

LIBER XXIIII.

De donationibus inter virum,

et uxorem.

Comprobatum est moribus, id est, iure ciuili, ne inter virum & uxorem constante matrimonio donationes valerent: & hoc ideo, ne mutuo amore inuicem spoliarentur, si donatio

nationibus non obtemperarent: nec esset eis studium liberos potius educandi. Et sæpe futurum esset, ut destituerentur matrimonia, id est, separarentur, vel exhaurirentur: si non donaret is, qui posset: atque ea ratione euenturum esset, ut venalia essent matrimonia, quod esse non debet. l. ij. C. de iniuri. stipula. Volut igitur lex inter virum, & uxorem donationes prohibere, existimans honestum amorem ex animo pendere debere, non ex lucro: & ne concordia pretio conciliari videretur: neque melior in paupertatem incideret, & deterior ditior fieret. j. co. l. j. ij. & iij. Prohibentur igitur istæ donationes constante matrimonio fieri: quibus factis donans fit pauperior, & recipiens locupletior. Istæ appellantur Lucretiæ donationes. Remune ratiæ autem, puta si plebeius nobilem uxorem ducat, aut plebeia militem, vel rusticana virum literatum, aut dignitate præditum recipiat: potest in compensationem præminentis aut prærogatiæ nobilitatis aut dignitatis aliquid donare: istud enim constitutionibus principum permissum est. C. cod. titu. per totum.

De diuortijs.

De diuortijs, id est, disiungendis matrimonijs olim contra *Diuortium.* actis loquitur hic titulus. Est autem diuortium proprie inter coniuges, qui semel coniuncti legitime diuortiantur, id est, separantur. Repudium autem est inter sponfos, qui prius legitime coniuncti non fuerant, & nunc à coniunctione abstinent. Sed promiscue iura vtuntur his vocabulis. l. diuortio. §. j. de verbor. significat. Et erant olim multæ causæ ex quibus diuortia fierent, quæ enumerantur C. cod. l. consensu. Additis tribus per Iustinianum in Authen. de nupt. collat. iij. §. has itaque. Hodie autem paucae sunt: vt in Authen. vt liceat ma. & auig. §. quia verò plurimas. collat. viij. Secundum canones autem nullæ sunt causæ *Causa diuor.* diuortij veri: quia non fit diuortium, nisi ex causa consanguinitatis: & tunc non dirimitur, sed magis nullum declaratur. Itè propter adulterium: sed tunc non fit diuortium, quia aliã accipere non potest, licet debitum reddere nõ teneatur: vt dicit gloss. in l. diuortio. supra de nego. gestis. Diuortium autem dictum à diuersitate mentium: vel quia in diuersas partes eunt qui distrahunt matrimonium. Et in diuortio, non est nisi vnum verbum quod animo constituendi perpetuam dissolutionem facit, hoc modo: Res tuas tibi habeto: res tuas tibi agito. In repudijs autem, id est, in renuntiatione quæ in sponsalibus di-

*Qua necessa-
ria in repu-
dijs.*

scutiēdis fit, interuenit renuntiatio in hæc verba, Conditione tua non vtar. Et in illa necessarij sunt testes septem ciues Romani, puberes, & rogati. Item necessaria est scriptura, vel libellus: licet enim solo consensu contrahatur matrimonium: non tamen solo dissensu dissoluitur, sed necessaria est scriptura, fauor enim liberorum imperat solutionē matrimonij difficiliorē esse. Item necessarium est, quod daret voluntas eius, qui misit libellum repudij. Nam si pœnituerit eum, & per ignorantiam mutatae voluntatis obligatus est alteri: durat matrimonium nisi pœnitentia cognita, is qui accepit voluit matrimonium soluere: tunc enim per eum qui accepit soluitur matrimonium. C. eod. l. consensu. in prin. & infra. cod. si pœnituerit. Item necessarium est quod fiat remissio libelli animo constituendi perpetuam dissolutionem: quicquid enim calore iracundiae fit, vel dicitur, non prius ratum est, quam perseuerantia declarat iudicium animi fuisse. Ideoque per calorem misso repudio, si in breui reuersa est vxor, nec diuersisse viderur, infra. cod. l. diuor.

DIGESTI IN- FORTIATI TITVLII.

*

N hoc principio Infortiati non est caput noui libri, sed diuisio præcedentis vice simi quarti. Facti sunt enim pro dotibus tres singulares libri, vt est text. in proœmio ff. §. alterutri. Et constat vnum esse de spon. supra lib. xxij. Aliū de donat. inter vir. & vxor. vt supra lib. xxiij. sub quo & cōprehenditur præsens titulus. Tertius de impensis in rebus dotalibus factis: vt §. lib. prox. ergo hinc non potest esse caput libri: vt C. de vet. iure enucle. l. ij. §. post hos. Et dicitur Infortiatum addendo eius substantiuum, scilicet ius, vel Digestum. Appellatum ex eo (vt quidam volunt) quia forte ius, id est, officax, & validum circa hæreditates conuenit: vel ita denominatum ab eius inuente vel autore, sicut Publiciana, & Triticaria. Vel, quod melius est, nomen est magistrale, de quo disputare,

tare, cur impositum sit, relinquatur pertinacibus, secundum Tull. ad Herennium. Et quia plura sunt negotia quàm vocabula, supra de præscrip. verb. l. natura. Alij dicunt quòd ab Infortiati in Chaldæo vocabulo denominatur, quod idem est quod dispositio: quia vltimæ dispositiones & voluntates hoc libro continentur. vnde solet dici,

Sum liber fortis disponens prælia mortis,
Et clausis portis me discat lector in hortis.

*Soluto matrimonio quemadmo-
dum dos petatur.*

Quibus modis matrimonium dissoluatur, diximus supra de ritu nuptiar. & de diuor. quocunq; ergo modo dissoluatur matrimonium, habet locum hic titu. infra de verb. signific. l. cum quærebatur. Et not. quod dicitur matrimonio: alias enim nulla actio competit, si sciens non valere matrimonium dotem dederit. Si autem ignorans, conditio ob causam locum habet. l. j. C. de condi. ob caus. Quemadmodum, id est, per quos: vt §. eod. l. ij. Et à quibus, & in quantum. §. eod. l. maritum. Et quando, quod constat ex ipso rubro, scilicet soluto matrimonio: Petatur, id est, repetatur, & ita simplex pro composito ponitur. sic supra de pign. act. l. petenti. Debet itaque soluto matrimonio dos solui mulieri, & olim soluebatur sibi annua, bima, trima die, id est, quolibet anno tertia pars. Hodie autē immobilia statim: mobilia intra annum: vt C. de rei vxor. act. l. vna. §. ex actio. Fallit in casibus, quibus dos soluitur, sed non mulieri. Primò quando culpa mulieris solutum est ma-
Soluitur dos, sed non mulie
trimonium: puta propter eius adulterium, infra eod. l. Lucius. r. i. in si. nisi etiam vir deliquerit. infra eodem l. cum mulier. & l. viros. Secundò fallit, si pactum est lucranda dotis interpositum: vt in Authen. de sanct. episc. §. si verò constante. collat. ix. Item fallit si aliud potest obici mulieri: vt §. eod. si mulier. & l. sol. Item fallit si extraneus dedit, & pactus est sibi reddi. C. de rei vxor. actio. l. vna. §. accedit. Item fallit si est in potestate patris. §. eodem. l. ij. §. j. Et licet in titulo dicatur, soluto mat-
Repetitur dos
rimonio: tamen aliquando etiam constante matrimonio dos
constante ma-
repeti potest. Primus est, infra eodem. l. si constante. in prin-
trimonio.
cip. propter inopiam. videlicet mariti, quando euident. si mē apparuerit mariti facultates ad dotis exactionem non suffice-
re. Secundus est, supra de iure. dot. lege, quemadmodum. vt
quādo bona gratia matrimonium fuerit solutum: vt si factus
f 2 fuerit

fuerit monachus, quod esse potest. l. i. C. de episcop. & cler. & cap. si. de conuer. coniug. Tertius est C. de repud. l. j. Quartus, si maritus damnatur in metallum: nam hodie non soluitur per hoc matrimo. vt in Authen. de nupt. §. quod autem, colla. iij. & tamen dos repetitur. §. cod. si marito. Sunt & alij casus quibus constante matrimonio maritus non cogitur restituere dotem. potest tamen si vult: & valet restitutio. §. eo. l. quamuis. & l. sequen. aliàs si reddat vir dotem constante matrimonio, non liberatur, nisi quatenus mulier esset locupletior. l. j. C. si dos constante mat. solu. fu.

LIBER XXV.

Et Primus huius.

De impensis in rebus dotalibus factis.

Suprà titulo proximo tractatum est, quomodo soluto matrimonio dos debeat solui mulieri: Sed quia maritus in rebus dotalibus aliquando expensas facit, & aliquid ei impendit, quo dos diminuitur: fuit quaesitum, an in restitutione dotis possit illud retinere: & distinguit Iuriconsultus faciens triplices impensas: Necessarias, Viles, & Voluntarias. Necessariae sunt, quibus non factis res erat peritura, vel deterior futura: veluti aggeres facere, flumina auertere, vetera fulcire, iter rescicere, arbores in locum mortuarum imponere. Viles sunt, quibus non factis, res non erat peritura: sed eis factis, res est melior futura: veluti pecora praediis imponere, id est, stercora re. Voluntariae sunt, quas maritus ad voluntatem fecerit, & quae re ipsam exornat: vt balnea extruere, parietes depingere. In primis expensis, scilicet necessariis, dicit quod minuant dotem ipso iure, si consistat in pecunia, & spe dotis. vt si fundus, & pecunia in dotem datur, quantum in fundum impenditur, tantum in pecunia ipsa deberi definit. Si verò solus fundus in dote sit, tunc si tantum expenditur simul, vel etià diuersis vicibus, quanti est fundus, tunc ipso iure definit esse dotalis: sed tantum diu totus vel pro parte retinetur, quandiu impensae restituantur suprà de iure dot. l. si is qui. §. penultim. & finali. Si autem viles sunt, tunc per actionem negotiorum gestorum, vel mandati, si mandato mulieris fecit, repetuntur: voluntariae autem non repetuntur, etiam si mandato mulieris factae sunt: sed abraduntur, si possunt abradi sine laesione prioris status. C. de

rei

rei vxor. act. l. vna. §. sed nec ad impensam.

De actione rerum amotarum.

Quia in dissoluendis matrimoniis, per diuortium, vel aliter, aliquando fiunt amotiones rerum, quae repetitione etiam dotis per compensationem opponitur ob res amotas: vt in l. j. C. eo. ideo rerum amotarum titulus, hoc est, de amotione rerum, & earum actione, quae dicitur Rerum amotarum, supponit: Et dicuntur res amoueri quantum ad hunc titulum largè puta si celatae sint, id est, absconditae vel delatae, id est, asportatae, vel consumptae, vel contrectatae sint dolose non errando. Et est singularis actio rerum amotarum introducta aduersus eam, quae vxor fuit: quia non placuit, cum ea furti agere posse, quam societas vitae quodam modo dominam faceret rerum ipsius mariti. Nam in fauorem matrimonij turpis actio aduersus vxorem amouentem negatur. Et qui rerum amotarum instituit actionem, quatuor necessariò habet probare, vt lo-

Res amota:

Quatuor probanda in hac actione.

De agnoscendo liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis.

Senatusconsultum Plaucianum, quod factum est de liberis agnoscendis: duas species complectitur: vnam eorum qui agnoscunt, id est, tenentur agnoscere: alteram eorum qui falsum partum subiiciunt: Prima, vt veri liberi agnoscantur: Secunda, vt falsi, & suppositi repellantur, & examinantur an veri sint, vel falsi. Qui ergo falsum partum subiiciunt tenentur crimine falsi: & perpetuo, & soli parentes, vel quorum interest accusant. §. de falsis. l. qui falsi. §. j. Nec differtur haec accusatio in tempus pubertatis. Permittitur igitur mulieri per hoc senatusconsultum, si putet se praegnantem, denuntiare intra tri-

Plaucianum senatusconsultum.

Denuntiatio quod vxor sit praegnans.

f 3 ginta

ginta dies continuos post diuortium connumerandos. ipsi marito, vel parenti eius, aut ad domum denuntiare, si nullius eorum copiam habeat, Mulierem ex eo esse prægnantem. Et ex tunc maritus potest mittere custodes, aut eidem denuntiare quòd non sit ex eo prægnans: & est pœna mariti, quòd nisi aut custodes præmiserit, aut contra denuntiauerit, non ex se esse prægnantem, cogatur maritus partum agnoscere, id est, alere. Et si non agnouerit, extra ordinem, id est, arbitrio Iudicis pœna plectetur. Et pertinet hoc Senatufconsultum ad eos partus, qui post diuortium eduntur. Aliud est Senatufconsultum, factum temporibus diui Adriani, vt etiam si constante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo agatur, præiudiciali in rem actione qua se in filium vendicabit, vel in nepotem, dicens se ab eo genitum: vt ab eo percipiât alimenta, & successiõnem, quæ filij à parentibus percipere debent. Tenetur igitur per hunc titulum pater alere filios & nepotes, qui in artificio se nutrire non possunt. Et econtrâ filius patrẽ, auum, proauum, cæterosque ascendentes ex vtraque linea. Tenetur etiam patronus alere liberum, & econtrâ. Alimenta autem pro modo facultatum erunt præbenda indigentibus: alias enim qui tenetur præstare alimenta, & non facit, sed eũ abicit quem alere deberet, vel ei alimoniam denegat, videtur eum necare, ac si partum suffocasset, id est, antequam nasceretur extinxisset, vel natum ad fauces strinxisset. l. necare. j. cod. Generale tamen est in omnibus parentibus, vt nõ compellantur alere, si habeant quid obiciant liberis: & econtrâ. j. cod. l. si quis. §. sed & filius. & §. idem Iudex.

De ventre inspiciendo, custodiendõque partu.

Inspicere ventrem.

Quia vbi soluto matrimonio mulier fatetur se prægnantẽ ex viro, locum habet Senatufcons. Plaucian. vt scilicet de inspiciendo ventre, custodiendõque partu, seruentur ea quæ dicta sunt §. tit. proximo, vt videlicet mulier his, ad quos ea res pertinebit, procuratoribusve eorum, bis in mense denuntiãdum curet, vt mittant si velint quæ ventrẽ inspiciant. Mittantur autem mulieres liberæ dũtaxat quinque, hæq; simul omnes, inspiciant. Et ne qua earum dum inspicit inuita muliere ventrẽ tangat. Et pariat mulier in domo honestissimæ fœminæ, à Iudice deputandæ. Et in quo mulier paritura erit, ibi non plures aditus sint, quam vnus: nec plures mulieres liberæ sint, quàm decem

decem, vel ancillæ sex. Et hæ quæ intus futuræ erũt, excutiantur omnes, id est, inquirantur. in eo cõclauis ne qua prægnans futuri lumina, nec minus ibi sint, scilicet quia tenebræ ad subiiciendum partum aptiores sunt. Et quod natum erit, his ad quos ea res pertinet, si inspiciere volẽt, ostẽdatur, & apud eum educetur, apud quem parens iusserit. Econtrâ cum maritus prægnantẽ mulierẽ dicit, vxor autem negat: eligitur domus honestissimæ fœminæ, in qua vxor veniat: & ibi tres obstetrices probatissimæ & artis & fidei, quæ à Iudice assumptæ fuerint, eam inspiciant. Et si quidem omnes vel duæ retulerint prægnantẽ videri, tunc mulier custodem à viro adhibitum admittat, ac si ipsa hoc desiderasset. Si autem omnes vel plures non esse grauidam renuntiauerint, nulla causa custodiendi erit: poterit igitur Iudex mulierem ad se euocare, & apud eum interrogare, an se putet prægnantẽ: cogendãque erit respondere, & in ius venire, captis pignoribus, & distractis, si cõtempnet: vel imposita mulcta coercetur: & tunc locum habeat titulus noster.

Si ventris nomine mulier in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur.

Contingit aliquando quòd mulier quæ se prægnantẽ esse dicit, propterea in possessionem bonorũ mariti ventris nomine mittitur ipsa eandem possessionẽ dolo malo, id est, fraudulenter in alium trãfert: qua propter hoc edicto prospectũ est, vt in mulierem, quæ in alium hanc possessionem dolo malo transtulit, actio constituatur in factum, quanti interfuit eius ad quem possessio pertinebit. Et dabitur hæc actio etiam post annum, quia habet rei persecutionem, id est, datur ad interese: & recte à prætore prouisum est, ne dum in fauorem partus possessionem polliceatur causa ventris, aliis prædæ occasiõnẽ præbeat, id est, iniustæ acquisitionis materiam.

Si mulier ventris nomine in possessione calumnia causa esse dicatur.

Si de possessione ventris nomine queratur, & deserete hæredem mulier iurauerit se prægnantẽ esse, seruandũ est iusiurandum, nec tenebitur mulier quasi calumniæ causa fuerit in possessione missa: nec vis ei faciendã est post iusiurandũ, si tamẽ perierit, queratur veritas, an ex eo prægnãs fuerit. Et dicitur per calumniam in possessione fuisse, quæ sciens prudensque se prægnans

gnantem non esse, voluerit in possessionem venire. Competit autem actio ei cuius inter fuit in possessionem missam non esse, puta hæredi, vel ei qui substitutus fuit, vel qui ab intestato, si partus non fuisset, succedere potuisset. Et bene prouidit Prætor. Sicut enim facilis est circa bonorum possessionem danda mulieri ventris nomine: ita calumniam eius (id est, eam non esse prægnantem, vel ex alio grauidam) impunitam noluit relinquere.

De concubinis.

Concubina. Concubina olim dicebatur Pellex, postea autem Amica dicta est: nunc autem honestiori vocabulo Concubina appellatur, quæ lege coniugali soluta, ei cohæret, qui possit esse maritus, & secum concumbit: qua propter etiam Concubina appellata est, quæ & Focaria, id est, focum, vel culinam præparans: vel Clauigera appellatur, maxime si clerico cohæret. Et possunt in concubinato solum illæ mulieres retineri, in quas stuprum non committitur, id est, quæ non sunt virgines vel viduæ: vel in quas incestum non committitur, vt sunt cognatae, & moniales. Et regulariter ista potest esse concubina, quæ potest esse & vxor: vt in authen. vt lice. ma. & auiz. §. ad hæc. Coll. viii. Et cuiuscunque gratis concubinam habere posse palam est, nisi minor annis duodecim sit. Et quia concubinarum per legis nomen assumpsit, id est, effectum, vt sit legitima coniunctio, ideo extra legis est pœnam, scilicet adulterij vel stupri: intelligamus lege ciuili vel fori permissum esse concubinarum, non iure poli. Nam secundum diuinas & canonicas institutiones omnis fornicatio prohibita est. xxxij. q. iij. nemo si-bi blandiatur de legibus & c. meretrices.

LIBER XXVI.

Et secundus huius.

De tutelis.

Tutores. **T**utela est (vt Seruius diffiniuit) vis atque potestas in capite libero constituta. id est, violenta potestas, ad tuendum eum, qui propter ætatem suam se defendere nequit: iure ciuili data, & permissa à testatore. Tutores sunt, qui eam vim atque potestatem habent: ex qua re ipsi nomen acceperunt. Itaque appellantur tutores, quasi tuitores, atque defensores: sicut Aeditui dicuntur, qui ædes tuentur. l. j. §. j. §. de offic. Præfect. urb. Et est Tutela virile officium: foemine enim tutores dari non possunt.

possunt: nisi à principe filiorum tutelam specialiter postulent, & c. C. quædo mulier tut. offi. l. ij. sed hodie mater & auia ab hac impetratione omnibus præferuntur, si renuntiant secundis nuptiis, & Senatusconsulto Velleiano. exceptis testamentariis, in Authent. de hæred. ab intest. §. ex his. & in authen. ma. tri. C. quando mul. tut. offic. & l. omnes. C. ad Tertul.

De testamentaria tutela.

Triplex reperitur tutela: Testamentaria, Legitima, & Dativa. Inter quas quia Testamentaria principalior est, & magis priuilegiata, quandiu enim superest testamentarius tutor, non admittitur legitimus, vel datiuus: quia propter de testamentaria tutela præmittitur. Est autem Testamentaria tutela, quam testator in testamento suo facit. Est enim lege duodecim tabularum permissam parentibus liberis suis, siue masculini, siue foemini sexus, si saltem in sua potestate sint, tutores testamento date, & etiam posthumis vel nepotibus. Et dicuntur testamento dati tutores etiam hi, qui codicillis testamento confirmatis scripti sunt. Et testamento dati tutores non sunt cogendi satisfacere rem pupilli saluam fore, quia fides eorum à testatore videtur esse approbata.

Tutela testamentaria.

De confirmando tutore, vel curatore.

Tutores secundum testamenta rectè dari intelliguntur, si dati sunt à quibus oportet, id est, à patre: & quibus oportet, puta liberis. Et quomodo oportet, id est, quibus verbis, puta, Liberis meis tutore do: & vbi oportet, puta in testamentis, vel codicillis confirmatis. Si autem fuerit persona talis, quæ non potest dare tutorem, veluti mater, aut extraneus: aut talis persona, cui non potest dari, veluti pater filio non existenti in potestate aut codicillis non confirmatis: tunc quod deficit repletur à Consulari potestate. Et potest talis tutor per Iudicem confirmari. Et si quidem pater fuit qui dederit, amplius nihil inquiritur præest, sed simpliciter eum confirmat sine satisfactione, siue inquisitione. Si autem alius qui dederat, tunc inquiritur personam, si est apta. In confirmando autem tutore Prætor inquirere debet, an patris voluntas durauerit, vel an improbitas morum ipsius tutoris prius ignorata, vel celata emerferit, vel inimicitia cum patre, exarserint.

De legitimis tutoribus.

Legitimæ tutelæ sunt, quæ de latere sunt agnatis, & consanguineis.

neis. Item patronis, id est, his, qui ad legitimam hereditatem admitti possunt: & hi dicuntur Legitimi tutores: quia lex duodecim tabularum eos dat: & habuit in hoc lex summam prudentiam, ut hi qui sperarent successione pupilli si moreretur, iidem etiam tuerentur bona, ne dilapidarentur. Sunt autem agnati, qui per virilis sexus personas cognatione coniuncti sunt, quasi à patre cognati: veluti frater eodem patre natus fratris filius, neposve ex eo. Item patruus, & patrum filius & nepos. Hodie autem inter agnatos & cognatos quo ad tutelam nulla est differentia. Sed qui proximior est, sicut in successione ultiorum repellitur, ita & in tutela onus subeat dummodo nullo defectu ætatis, vel morbi sint impediti in Authen. de hæred. ab intestat. §. Ex his. Collat. ix.

*De tutoribus & curatoribus datis ab his, qui ius
laudandi habent, qui, & in quibus causis
specialiter dari possunt.*

Deficiente tutore testamentario vel legitimo, olim dabatur tutor ex lege Attilia per prætorem cum tribunis in civitate Romana. In provinciis autem ex lege Julia, & Titia per præfides: qui propterea Dativus appellatus erat, quia specialiter à Iudice datus: quoties etiam spes erat testamentarii tutoris, forte sub conditione aut die certo dati, interim tutor dativus in locum eius substituebatur, donec cessaret impedimentum testamentarii hodie autem iure novo desierunt tutores dari ex prædictis legibus. Et Romæ quidem præfectus & prætor, in provinciis verò præfes, & magistratus eius iussu: si facultates pupilli non sunt magnæ, dant tutores. Et si quidem facultates pupilli se extendunt usque ad quingentos solidos, possunt dari tutores à quocunque magistratu, etiam sine iussione præfidi: recepta tamè cautione rem pupilli saluam fore. de hoc Instit. de Atti. tut. per totum.

*Qui petant tutores & curatores,
& ubi petantur.*

Quidam sunt, qui minoribus non habentibus tutores, vel curatores, qui ex legibus eorum sint defensores, ex necessitate tutores petunt: ut sunt omnes qui impuberi possunt succedere, etiam mater impuberis. Et contestim est petitio tutoris facienda, id est, ubi primum potuit quis: hoc est, prætoris habuit copiam huic rei sedentis: nisi forte infirmitate quis detineatur, vel alia magna causa. Et idem in curatoribus impuberum, vel furiosorum

vel ventris est intelligendum. Item liberti impuberis ex necessitate petunt ei tutores: ipsi enim de hoc accusati puniuntur. & emendantur, si appareat propter negligentiam, vel malitiam non petuisse tutores. §. eod. l. Græca, si minores. Item ex necessitate petunt sibi curatores adolescentes in lite. C. eod. l. j. & Institut. de curat. §. item in iuri. Sunt & alij qui petunt ex voluntate, ut cognati & affines familiares parentum, & amici eorum, & educatores ipsorum puerorum, dicta l. si minores. Sunt autem *Vbi tutores petantur.* petendi tutores vel curatores minoribus in eo loco, unde ipsi ducunt originem, vel ex persona sua, vel ex persona patris, vel si vulgò concepti essent ex persona matris, & in eo loco ubi sunt eorum facultates. Si etiam alibi morantur, vel habent domicilium, etiam ibi recipiunt. §. tutu. prox. l. j. §. quod de hoc. C. ubi tuto. per totum.

De administratione & periculo tutorum, vel curatorum: qui gesserunt, vel non: & de agentibus, vel conveniendis ab uno, vel à pluribus.

Solent tutores cogi extra ordinem, id est, officio iudicis, ad gerendum atque administrandum tutelam: & si non voluerint, potest iudex eos captis pignoribus, vel indicta multa, aut banno coercere, supra si quis ius di. non obt. l. vna. & Indi. de satisf. tut. §. ult. Debet autem quivis tutor vel curator administrare: facto prius mox postquam ordinatus fuerit tutor à se publico inventario: & secundum solitum morem facta prius sibi traditione rerum. Nisi testatores, qui substantiam transmittunt, specialiter inventarium conscribi vetaverunt. C. arb. tut. l. ult. §. ult. Item debet administrare tutor vel curator præstito iuramento de rebus minoris utiliter agendis. & fit hoc iuramentum tunc, cum celebratur decretum, quod tradit ei curam, in Authen. ut hi qui ob. per. ha. res m. §. ult. non ergo debet prætermittere que putaverit utilia minori, neque admitte re que non utilia estimaverit. C. de episc. aud. l. de creationibus: Item debet tunc satisfacere pupillo vel alteri eius nomine rem pupilli saluam fore, nisi sit testamentarius, vel cum inquisitione datus, alioquin non potest administrare, neque aliquid ex bonis pupilli alienare. C. de tut. vel cur. qui sat. non de l. iij. & ult. Si autem fuerint plures, qui tunc gerent, habetur Instit. de satisf. tut. per totum.

De autoritate, & consensu tutorum.

Pupillus ex omni contractu sine tutoris autoritate celebrato obli

*Autoritas tu-
toris quando
necessaria.*

to obligari non potest, neque vllum actum gerere, per quem conditio eius deterior fiat. Est ergo in quibusdam casibus tutoris autoritas necessaria pupillis, quibusdam non est necessaria. Nam si quid dari sibi stipuletur pupillus, non est necessaria autoritas tutoris: quia conditionem suam meliorem facere potest sine autoritate cuiuscunque. Si autem pupilli alius promittant, vel patrimonium eorum diminuitur, necessaria est autoritas tutoris: quia rem suam non aliter deteriorem facere possunt, quam si tutoris accesserit autoritas. Et ideo nullam obligationem pupillus contrahere, neque hereditatem adire, neque fideicommissum agnoscere sine tutoris autoritate potest. Et tutor interponens iurum consensum, debet statim in ipso negotio praesens esse, & approbare quod agitur: post tempus vero, aut per epistolam interposita eius autoritas nihil agit. Est autem praestare autoritatem, cum quis dicit se probare id quod agitur: hoc est enim auctorem fieri. §. eod. l. etiam.

*Autoritatem
praestare.*

*Quando ex facto tutorum, vel curatorum minores
agere, vel conueniri possunt.*

Dolus tutorum.

Si tutor vel curator ex pecunia pupilli, cuius negotia administrant, mutuo dederint, vel praedia suo nomine emerint, datur minori, id est pupillo, cuius ea pecunia fuit, actio ad rem vendicandam, vel mutuum pecuniam exigendam. Dolus autem tutorum pupillo neque nocere neque prodesse debet: quod verum est, quando ex fraude illius pupillus non est factus locupletior. Regulare tamen est, quod ex pacto alterius alteri non datur actio. §. de re. iur. l. quo tutela. Idem intellecturi in adulto & curatore.

De suspectis tutoribus, & curatoribus.

Paupertas.

Suspectum tutorem dicimus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimvero tutor vel curator quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens, remouendus non est quasi suspectus. Instit. eo. §. vlt. & §. eo. l. suspectum. & C. eo. l. j. Sic ergo tutorem suspectum non facultates, sed fraudulenta vel calida conuersatio in rebus pupillaribus commendat. Et ex omni genere tutorum, siue testamentarii sint, siue legitimi, siue etiam datui, possunt tanquam suspecti remoueri. Et est haec actio, quasi publica, id est, omnibus patris: quinimo etiam mulieres admittuntur: sed haec solae, quae pietatis necessitudine mouentur: ut mater, nutrix, auia, & soror, & si qua sit similis, quae sexus verecundiam non transgreditur, ut fecit Calphurnia: sed pietate quadam iniuriam pupilli continere non potest: imo etiam tu-

Actio suspecti.

tor suum contutorem suspectum facere potest. Et qui remouetur tanquam suspectus, si ob dolum remouetur, est infamis: si ob culpam, id est, negligentiam, non erit infamis.

LIBER XXVII.

Et tertius huius.

De excusationibus & temporibus eorum.

EXcusantur quidam a tutela in perpetuum, ut mutus, & surdus: quidam ad tempus, minores, & furiosi qui habent dilucida interualla. Sunt & aliae multae causae, propter quas tutores & curatores excusantur: quia tres liberi Romae, & quatuor in Italia, & quinque in prouinciis praestant excusationem a tutela. Item procurator fisci excusatur. Item absens Reipublicae causa a tutela vel cura noua in totum excusatur: ab antiqua vero non nisi durante absentia. Item habens publicam potestatem a tutela excusatur. Item habens litem cum pupillo, de omnibus bonis, vel maiori parte excusatur. Item tres tutelae onerosae non affectatae diuersorum patrimoniorum tandiu praestant excusationem, quandiu durant. Qui probat se ita pauperem, quod tutelae vel curae superesse non potest, habet excusationem. Item infirmitas praestant excusationem. Item homo simplex, & ignarus literarum, habet excusationem. Item inimicitiae capitales, de quibus non est facta reconciliatio, praestant vacationem. Maior lxx. annis a tutela se excusat. Minor autem xxv. ann. etiam volens non admittitur. Idem obseruatur & in milite, & in militante. Item docens Grammaticam, Rhetoricam, vel Medicinam Romae, vel in patria inter constitutum numerum excusatur. Qui autem habet multas excusationes & vnam proponit, quam non probat, potest intra statuta tempora aliam proponere & probare. Sunt autem tempora statuta in iure, quia constitutus intra centesimum lapidem, id est, miliare, habet quinquaginta dies ad probandum excusationem a die scientiae. Constitutus vero ultra vnam dictam habet pro qualibet, xx. miliaria, & insuper xxx. dies: ita tamen quod semper non sint pauciores quam quinquaginta dies.

Causa excusationum a tutela.

Intra quatuordecim dies excusatio fieri debet.

Vbi pupillus educari, vel morari debeat, & de alimentis ei praestandis.

Disceptratur quandoque inter cognatos, vel familiares impuberis, vel inter quoscumque, vbi pupillus morari, vel educari debeat:

Pupillus apud quem educandus.

beat: an in domo tutoris, vel quondam paterna: ideo necessarium est prætorem causâ cognita id statuere, id est, nõ apud eum qui infidiaretur pudicitiz ipsius impuberis. infra eo. l. pen. Itẽ & si testator in testamento caussisset, vt filius educetur apud substitutum: tamen prætor æstimabit presentibus propinquis liberorum, an id pupillo expediat: hoc enim curabit prætor: vt sine vlla maligna suspitione alatur partus, & educetur: & ei concedat educationem: qui maiori affectione erga pupillum mouetur: & ita vel ex persona, vel ex conditione, vel ex tempore statuet, vbi potius sit alendus: considerando qualitatem & conditionem personarum. & an eo tempore, quo pupillus educatur apud te, possis ei succedere. In primis tamen matri pupillorum educationem debet concedere. si non vitricum si perinduxerit eis. §. eo. l. j. resp. & C. eo. l. j. & ij. Et ne tutores vel curatores controuersiam habeant quasi amplius dederint nomine alimentorum, quàm patiatur pupilli substantia: possulent vt arbitrio prætoris alimenta pro modo facultatũ pupillis vel iuuenibus constituentur. C. eo. l. vlt. In quo attendendum est, vtrum sint pupilli egeni, an diuites, an mediocriter se habentes. Et semper ita singulis annis expendi iubere, vt aliquid ex redditũ super sit. l. ius alimentorum. §. cod.

De tutela, & rationibus distrahendis, & vtilis

curacionis causa actione.

Actio tutela directa. De tribus actionibus tractat hic tit. Primõ de actione tutelæ directæ, quæ nascitur finita tutela. finitur autem nõ solum pu bertate, sed etiam morte tutoris, vel pupilli: & aliis modis, de quibus instit. quib. mo. tut. finitur. per totum. & quid in ea veniat, dicitur hic: & C. arbit. tu. per to. Secundõ tractat hic tit. de quadã actione, quæ dicitur actio de rationibus distrahẽdis, de qua infra l. j. §. de rationibus. & datur contra tutorem pro his, quæ sibi reliquit, in duplum. Et actione de rationibus distrahẽdis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rẽ ex bonis pupilli abstulerit dolo, vel non dolo, vt quia credebat sibi licere, vel pupillum concessurum. quõd si furandi animo fecit, etiam furti tenetur. l. ij. §. eo. Tertiõ tractat de actione curæ, id est, de actione vtili negotiorum gestorũ, quæ datur in curatorem. infra eo. l. si tutela. Et sunt istæ actiones separatæ, & vna aliã tollit: nam si vna est actum, non agetur alia: & contrã.

Contraria tutela.

De contraria, & vtili actione tutela.

Sicut finita tutela pupillus habet directam actionem tutelæ pro

pro mala, vel inuitili, aut negligenti administratione tutoris: ita & contrariam tutelæ actionem prætor præposuit, induxitque in vsũ, vt facilius tutores ad administrationem accederent: postquã scirent pupillum quenque sibi obligatum fore ex administratione. Et iuste introduxit hanc actionem prætor, vt prouocaret tutores, quõd promptiores de suo aliquid pro pupillis impendant: dum sciunt se recepturos id, quod impenderint. Et competit hæc actio non solum tutori, verum etiam ei qui pro tutore negotia gessit, etiam si curator sit vel pupilli, vel adolescentis, vel furiosi, vel prodigi, vel curator ventris, & cæteris omnibus curationibus ex iisdem causis dandũ est contrarium iudicium. Et durante tutela non competit, sed tunc demum finita tutela, sicut & actio tutelæ. Et veniunt in hoc iudicio ea tantum, quæ in pupillum, vel in rem eius impensa sunt: verum ea quæ debebantur aliis tutori, puta à patre pupilli, cum pro eis integra sit actio, non deducuntur in contrarium iudicium: nisi tutor ideo cessauit exigere, quia tutor erat: nam sicuti quodcunque aliud gessit pro vtilitate pupilli, id contrario iudicio consequitur: ita etiam id quod sibi debetur consequi debet, vel eius securitatem. §. eo. l. j. §. an in hoc.

De eo, qui pro tutore, vel curatore negotia gessit.

Duæ sunt partes huius tituli: vna est pro tutore, alia pro cuius tutoris gestore. sic & C. de nego. gest. l. qui pupilli. Et necessariõ propõ sicut prætor actionem pro tutore: quia plerunque incertum est pupillo, vtrum quis tutor verè exstat, an quasi tutor, cum tutor non sit, pro tutore administrauerit tutelam. Ideo in vtrã que causam actionem scripsit: vt siue tutor est, siue nõ sit qui gessit, tamen tenetur actione pro tutelæ. Pro tutore autem negotia gerit, qui officio tutoris fungitur in re impuberis, siue se putet tutorem, siue scit non esse. Ingit tamen se esse. Et qui pro tutore negotia gerit, eandem fidem & diligentiam præstat, quam tutor præstaret: quam autem præstet tutor, dicitur §. de tut. & ra. dist. l. j. in prin. & C. arb. tut. l. quicquid. & §. de ad min. tuto. diximus. Et ei, qui pro tutore negotia gessit, datur contraria actio tutelæ: de qua §. tit. proximo.

Quod falso tutore autore gestum esse dicitur.

Sæpe contrahentes decipiuntur, dũ fallus tutor adhibetur. Ideo introductum est hoc edictum, cuius verba hæc sunt: Inquit prætor, Quod falso tutore autore, qui tutor nõ fuerit, gestum

Remedia contra falsum tutorem. stum erit, dabo in integrum restitutionem. Er sunt tria remedia ex hoc edicto prodita. Vnum contra ipsum dolosum tutorem. §. eo. l. nouissimè. in princ. Aliud contra eum qui dolo fecit, vt non tutor autoritatem interponat. §. e. l. huius actionis. Tertium est de restitutione in integrum danda contrahenti cum pupillo, falso tutore autore: vt non noceat ei, quod egit cum pupillo, falso tutore autore, vel cum ipso tutore falso: & de hac restitutione dicitur §. eadem. l. §. fin. & l. seq. Et differt hic titulus à superiori proximo: quia hinc consulitur contrahenti cum pupillo falso tutore autore: alius ipsi pupillo prospicit. Item alius locum habet, siue sciat se non esse tutorem, siue credat se esse, cum non sit, vt dictum est §. rubro proxim. hinc autem tantum, quando scit se non esse. §. eo. l. nouissimè. in prin.

De fideiussoribus, & nominatoribus & hæredibus tutorum vel curatorum.

Quamuis hæres tutoris tutor non sit, tamen ea quæ per defectum tutorem inchoata sunt, per hæredem explicari debent: & de eo quod penes tutorem fuit, hæres quoque eius redere debet rationem. Est autem aliud, Postulare tutorem: aliud, Nominare. Nam postulare tutorem videtur, qui per alium postulat coram iudice, qui dare debet: Sed Nominare inter absentes fit: vt quando magistratus mittit nomina quorundam præsidii, quasi sint idonei: vt supra de tut. & cur. da. ab his, l. diuus. Nam & hi tenentur in solidum: vt C. de magi. con. l. j. & iij. Et qui postulat, tenetur etiam, nisi sit foemina. C. de administr. tuto. l. si. §. personis. Similiter & fideiussor & hæres fideiussoris ad eandem rationem tenentur, ad quam & ipse tutor. Et hoc si ipsi fideiussores à tutoribus nominati, præsentés fuerint, & non contradixerint: & nomina sua in acta publica scribi passi sunt. Et in eadem causa sunt affirmatores tutorum, qui scilicet tutores idoneos esse affirmauerint: hi enim fideiussorum vicem sustinent.

De magistratibus conueniendis, & eorum hæredibus.

Sciendum est, non solum tutores vel curatores, pupillis vel adultis, cæterisque personis ex administratione rerum tenentur: sed etiam in eos, qui satisfactionem accipiunt, subsidiaria actio datur. Nam si tantæ negligentiae sint magistratus, id est, iudex, vt cautionem omnem omittet, æquum est haberi eum loco fideiussoris, vt hæres eius teneatur. Et dicitur ista actio

actio subsidiaria aptitudine, non actu: quia non semper datur in subsidium: sed aliquando principaliter, aliquando nihil omnino. Cui hac scilicet distinctione, quia aut fuit vnus tutor vel curator, aut plures. Primo casu conuenitur prius tutor vel curator, & postea magistratus. Si verò plures, tunc aut omnes gesserunt tutelam aut curam, & omnes conueniuntur ante magistratum. Aut nullus gessit, & tunc idem. Aut alter tantum gessit, & alter non: & tunc subdistinguitur. Aut fuit diuisa tutela administratio per iudicem, vel testatorem: aut non. Primo casu pro sua gestione quilibet tenetur: & non pro alterius, & postea magistratus in subsidium. Fallit hoc in quatuor casibus: quibus vnus pro alterius parte tenetur, tamè post magistratum: scilicet si tutorem, vt suspectum remouendum, non remouit: vel tardè remouit: vel remouendo iura pupilli prodidit, vel non exegit cautionem rem pupilli saluam fore, cum videret eum non soluendo. Secundò casu, quando tutelæ administratio non fuit diuisa, conuenitur primò gerens: secundò magistratus, tertio non gerens, nisi in dictis quatuor casibus: vbi conuenitur etiã qui non gessit ante magistratum. Ista habentur in l. ij. C. de diu. tutela. & in l. etiam. & in l. Acmilium in fi. §. de administr. tut.

De rebus eorum, qui sub tutela, vel cura sunt, sine decreto non alienandis, vel supponendis.

Prohibiti sunt tutores, & curatores per senatusconsultum. Clementianum, & per orationem diui Seueri, prædia rustica vel urbana eorum, quos sub tutela vel cura habent, distrahere. id est, alienare: vel supponere, id est, pignori obligare: nisi parètes ipsorum pupillorum in testamento, vel codicillis cauerint, vt id fieri possit. Tunc enim licitum est ista alienare: etiam sine decreto iudicis, dum tamen seruetur forma in testamento tradita. Si autem aliàs res alienum (id est, debitum) ipsius pupilli tantum sit, vt ex rebus cæteris inde possit exolui: tunc prætor urbanus adeatur, qui pro sua religione æstimet, quæ possunt alienari, vel debeant obligari. In quo tria sunt necessaria: Primò, *Necessaria in decreto*, id est, iudicis præceptum: Secundò, *causa alienatione re di, puta res alienum*, id est, grande debitum: Tertio, *Præsentia rum pupilli*, tutoris vel curatoris. C. si propter pub. pen. l. fin.

De curatoribus furiosis vel alijs extra minores dandis.

Lege x. i. tabul. interdicatur prodigo bonorum suorum ad-

g ministrat

Furiosus. ministratio. Similiter & furiosi statim adueniente furore, ipso iure interdicti sunt, ne bona sua administrarent. Et ideo licet tales personæ maiores sint xxv. annis, intantum quod ratione ætatis, neque tutorem neque curatorem habere deberent: quia tamen in ea conditione sunt, ut rebus suis commodè superest-
Mente captus. se nequeant, dantur eis curatores. Similiter & mente captis, &
Surdus. surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant: quotum cum
Mutus. ratorum officium cessat adueniente sana mente, vel cessante furore, aut morbo, vel impedimento obstante.

LIBER XXVIII.

Et quartus huius.

De testamentis, & qui testamentum facere possunt, & quemadmodum testamentum fiant.

Testamentum. **T**ria dicit hic tit. Primò de testamentis. Est autem Testamentum voluntatis nostræ iusta sententia, de eo quod quis post mortem suam fieri velit, cum institutione hæredis. Et dicitur testamentum, quasi testatio mentis. Secundò, qui testamentum facere possunt: & quidem omnes possunt, qui specialiter non prohibentur: prohibentur autem certæ personæ, quæ continentur his verbis: Prodigus, & cæcus, mutus, surdus, furiosus: Morte damnatus, & carmine, mentisque captus: Impubes: & dubius obles, & religiosus: Cui non est seruus, existens cum patre natus: Cuique interdictum, dico quod octo bis isti, Qui modo tanguntur testari iure vetantur. Tertiò quemadmodum testamentum fiant. Et debent fieri secundum regulas iuris civilis: quæ sunt, ut septem testes inter sint, & rogati, & unico contextu, id est, continuatione. Et debet nomen hæredis palam dici in testamento nuncupatio. Testamentum autem in scriptis debet fieri coram septem testibus rogatis, & subscribentibus, & sigillantibus. Et quòd testator vel alius pro eo scribat nomen hæredis: ut C. eo d. l. hac consultissima. & l. iubemus. & in Authent. ibi posita.

De liberis & posthumi hæredibus instituendis, vel ex hæredandis, vel præteritis.

Pater faciens testamentum, debet suum, & filiam, posthumam, & posthumum, emancipatos, & in potestate, vel institueret, vel nominatim ex hæredare. Alioquin Suus hæres, id est, existens

existens in potestate testatoris, dicitur testamentum nullum. Emancipatus verò agit contra tabulas. Et, dicitur ille Suus, qui est in potestate, & in primo gradu, siue sit filius, siue nepos. Et cautum est, ne potè etiam non suum instituere, ne rumpat testamentum effectus suus. Et dicuntur Liberi omnes descendentes in finitum, liberorum. §. de verb. signifi. Posthumus autem dicitur proprie, qui post humationem, id est, mortem patris nascitur, id est, postquam pater datus est humo. Improprie autè dicitur etiam ille, qui factò testamento nascitur. l. iij. §. de iniust. rup. test. Et est duplex Posthumus: Suus, qui statim si nasceretur vivo testatore in potestate sua futurus esset. Posthumus autem Alienus est, qui incontinenti cum erit natus, non erit suus testatoris. Et hodie posthumus non potest ex hæredari: quia non potest committere causam ingratitudinis, qui non dum natus est. l. si quis. §. legis. C. de inoffic. testa. Sic etiam filij, & filiz non possunt ex hæredari, nisi iusta causa exprimat in testamento, & hæres institutus eandem probet. C. de lib. præter. Authen. non licet. Et sunt iustæ ex heredationis causæ xv. quas enumerat tex. in Authen. ut cum de appel. cog. §. causas. coll. viij. & gl. in c. quinta uallis. de iure iur. Præteriti autem ille dicitur, qui non est institutus in testamento ut oportet. nec ex hæredatus ex legitima causa: sed silentio testatoris prætermisus & talis habet querelam inofficiosi: de qua dictum est supra. de inoffic. testam.

De iniusto, rupto, & irrito factò testamento.

Proximo tit. positum est, quomodo liberi, & posthumi debeant institui, vel ex hæredari. Si autem hoc non fiat, quid iuris tunc sit, tractat hic tit. Nam eiusmodi testamentum dicitur aut iniustum, aut rumpitur, aut fit irritum. Circa quod sciendum, quòd testamentum non iure factum dicitur, ubi solènia iuris defuerunt, scilicet circa testes, & sigilla, & similia. & tale testamentum dicitur non iure factum. Aliquando testamentum est nullius momenti, id est, utilitatis: quando scilicet filius, qui fuit in patris potestate, præteritus est. Aliquando autem testamentum rumpitur: quòd scilicet testator paganus (id est, non miles) post primò testamentum factum secundò legitime faciat: vel quòd post testamentum incipit habere filium, vel nepotem, de quo in dicto testamento non est facta mentio: vel quòd testator postea patitur capitis dimin. Aliquando autè testamentum fit irritum, quando scilicet ex eo nemo adit hereditatem:

vt §. de test. l. si nemo. Postquam autem testamentum legitime factum est, nō rumpitur, licet testator postea dicat, quōd nō velit istud testamentum valere: vel postea incipiat facere aliud testamentum, & non perficiat: quia testamentum imperfectum nullum est, nisi fiat à milite: vel nisi in secundo reperiantur instituti, qui aliās successuri erant ab intestato: vel nisi testator istam voluntatem in effectum extrinsecū deducat: puta incidendo mēbranā, vel deponēdo sigilla, vel similia.

De his quæ in testamento delentur, inducuntur, vel inscribuntur.

Quia per delerionem, vel cancellationem eorum, quæ in testamento continentur, testamentum ipsum cassatur: ideo post materiam tituli præcedentis locatur hic titulus, quæ igitur in testamento delentur, vel inducuntur, si inconsultō deleta, vel inducta sint, nihilominus valent, si legi possunt post delerionem. Sed si non possunt legi, tunc distinguitur, an ante testamentū consummatum facta sint, vt tunc nō valeat: si post, valet. Si autem consultō sunt deleta, non valent: siue legi possint, siue non: & hoc voluntate domini, vel iussu factum sit. Id verō quod sine iussu domini scriptum, inductum, id est, interpositum, aut deletum est, pro nullo est. Legi autem sic accipiendum est, non quod tantum intelligi potest, sed oculis perspicui quæ scripta sunt. Nam si extrinsecus intelliguntur, fortē ingenio vel subtilitate alicuius, non ex vi ipsius literæ: sed ex his fortē quæ præcedunt in testamento, vel quæ sequuntur, non videntur legi posse.

De hæredibus instituendis.

Qui testatur, ab hæredis institutione plerumque solet initiū facere testamenti: ideo post materiam eorum qui testamentum possent facere, & qui institui debēt, tractat Iuriscōsultus de hæredibus instituendis, id est, qui possunt institui. Est autē instituere hæredes, id est, dominos intus in bonis suis statuere. Nam Hæres, id est, dominus: Instit. de hæred. qual. & diff. §. j. Et ideo dicitur intus: quia ita subintrat hæres in dominiū rerum defuncti, ac si eadem esset persona: vt in Authen. de iur. à mor. præ. §. j. coll. viij. potest autem vnusquisq; hæres institui: siue liber sit, siue seruus. Et seruus siue alienus, siue proprius. Et dicitur proprius seruus, in quo quis habet proprietatē, etiā si usufructus sit apud alium. Alienus autem seruus dicitur ille, in quo quis habet usufructū sine proprietate. Et

Inductum. Legi quando dicatur.

Instituere hæredes.

Hæres.

Seruus proprius. Alienus.

re. Et potest quis quoscunque velit hæredes instituire, & diui Hereditas in dere hæreditatē in quā plurimas partes vult. Regulariter autē hæreditas in xij. vncias diuiditur: quas partes, & earum vocabula ponit textus Instit. eo. tit. §. hæreditas. Et est triplex institutio. Propriā, cum aliquis instituitur in totum: vel in quoplex. ta: de qua loquitur hic titulus, & præsertim l. quories. §. hæred. di. j. c. Impropria institutio est, cum filius instituitur in legitima, vel in eo quod ad legitimā reducitur. Nā licet ista sit quota & pars, non tamen quota hæreditatis abstracta ab omni ære alieno. C. de rei vend. l. cū matre. §. h. Impropriissima institutio est, quando instituto hærede vniuersali, alius extraneus instituitur in re certa: quia talis institutio non est quota hæreditatis, nec bonorū ad eundem hærede vniuersali. l. ex facto. j. eo.

De vulgari & pupillari substitutione.

Hæredes autem dicuntur esse instituti, aut substituti. Instituti dicuntur primo gradu, id est, primo loco. Substituti autē secundo, vel tertio. Dicitur itaque Substitutio secūda institutio, etiam si sint vltiores. Sicut omnes secundæ dicuntur nuptiæ, quæ post primas contrahuntur. C. de secun. nupt. in rub. Et fit institutio, & substitutio hoc modo: Lucius Titius mihi hæres esto: ista dicitur Institutio, quasi prima hæres factio. Substitutio autem secūda institutio hoc modo fit: Si Lucius Titius mihi hæres non erit, tunc Seius hæres esto: si Seius nō erit, Sempronius esto: & sic consequenter potest quis in testamento quot gradus hæredum vult facere, & plures in locum vnus, vel vnū in locum plurium substituere. Sunt autem quinque genera substitutionum, Vulgaris, Pupillaris, Exemplaris, Breuiuolua, & Compendiosa: quas prosecuere, vt ponit gl. Instit. de pup. sub. §. qua ratione. & gl. in c. Raynuitius. de testa. & aliquid per gl. in cap. si potest. de test. lib. vj.

De conditionibus institutionum.

In institutione hæredum sæpe apponitur conditio, de qua hic tit. tractat. Est autem multiplex conditio. Quædam enim possibilis est, quædam impossibilis. Possibilis subdividitur in causalem, potestariam, & mistam. Potestaria dicitur, quæ dependet à potestate aut voluntate implere debentis: vt hæc, Si decem dederis. Causalis autem est, quæ dependet extrinsecus non à voluntate hominis, sed ab ipsa fortuna, vt hæc, Si nauis venerit ex Asia: Si pluet tali die. Mistra est, quæ partim à potestate hominis, partim à fortunæ euentu dependet: vt hæc, Si

Consul factus fueris, Si iueris pro me Romam. Impossibilis conditio tribus modis potest dici: vel Natura: vt, si cælum digito tetigeris, hæres esto. Vel de iure: vt, Si patrem ab hostibus non redemeris. nam hoc facere nos non posse præsumit ius. §. cod. l. conditiones. & l. filius. Et de his duabus dicitur, quod impossibilis conditio in institutionibus & legatis, vel fideicommiss. & libertatibus. pro non scripta habetur. §. col. j. Est tertia impossibilis de facto: vt, si montem aureum dederis, hæres esto, & talis institutio vel libertas nõ valet iuris præsumptione: quia præsumitur animus dandi defuisse. l. cum hæres. §. j. §. de stat. liber. Est & quædam quarta impossibilis propter perplexitatē, id est, intricacionem verborum: & hæc similiter vitiat: vt si faciam institutionem hoc modo, Si Titius hæres erit, Seius hæres erit: & si Seius hæres erit, Titius hæres erit: quia primò videor velle, quod solus Titius sit hæres si velit: & postea, quod Titius & Seius simul sint hæredes: & sic ista conditio vitiat, & non vitiat: quia verè nullatenus apparet de voluntate testatoris. l. si Titius. §. eo. In contractibus autem omnis impossibilitas vitiat contractum quæ est in faciendo: secus si in non faciendo: vt, si cælum non ascenderis. l. impossibilis §. de verbo. oblig. & l. non solùm §. de act. & oblig.

De iure deliberandi.

Hæredes instituti deliberat de aduenda hæreditate, an expedit eis hæreditatem admittere, vel repudiare? Deliberare autem nihil aliud est, quàm secum diligenter cogitare, vel in mentē sua reuoluere, vel cum amicis explorare, an expediat sibi admittere id, de quo quæritur. Subuenitur etiam hæredibus per prætorem, vt habeant copiam instrumentorum conspiciendorum: vt proinde instruere se possit, expediat necne agnoscere hæreditatem, infra cod. l. Aristo. & §. de acquiren. hæredit. l. Aristo. Datur hoc tempus ab Imperatore vsque ad annum: ab aliis autem Iudicibus datur vsque ad nouem menses: vltra enim dari non potest. Sed nec minus dari debet centum diebus. Medium ergo tempus est in potestate iudicantis. Sic ergo dabitur quandoque semel tantum, vt cum à principio dantur nouem menses quandoque dari poterit sæpius, vt cum à principio dedit minus nouem mensibus. C. cod. l. vlt. §. sed quia quidam. & infra eodem. l. j. §. vltimo Est autem effectus deliberationis, quia interim bona non debent diminui, nisi causa cognita: & his verbis non tantum alienatio prohibita

Effectus deliberationis.

bita est, verùm etiam exercitium actionum. Huiuscemodi autem deliberatio hodie non est necessaria, si quis inuentarium secundum legem facere voluerit. Nam si velit aliquis spectatissima hæreditatem adire, vel se immiscere, vt non postea repudiet eam, nullo indiget inuentario, cum omnibus creditoribus suppositus est, vt pote hæreditate ei ex sua voluntate infixi. C. cod. l. vltima. §. j. Item & legatariis tenetur in solidum, per Athen. de hæred. & fal. §. si verò non fecerit. Si verò quis non tribuanti animo respuendam vel abstinendam crediderit esse hæreditate: dicebat enim se repudiaturum, vel abstinaturum, non tamen respuerat, vel abstinebat: expectatur eius enuntiatio vsque ad tres menses. C. cod. l. vlt. §. similique modo. Si autem dubius est, vtrumne admittenda sit defuncti hæreditas, non putet sibi necessarium deliberationem, sed adeat vel se immisceat: omni tamen modo confecto inuentario ab ipso, vt exordium capiat inuentarium intra triginta dies postquam cognouerit hæreditatem sibi delatam: & intra alios sexaginta dies hoc inuentarium compleatur. Dicitur autem Inuentarium conscriptio rerum in hæreditate defuncti inuentarum: cuius utilitas est maxima: quia qui inuentarij beneficio hæreditatem adierit: ille non grauabitur propter improuissimum debitum: vel etiam prouissum, si hæreditas non est sufficiens. l. scimus §. ex omnibus. C. cod.

Inuentarium.

LIBER XXIX.

Et quintus huius.

De militari testamento.

Hic titulus ius speciale continet, quod concessum est militibus existentibus in expeditione, vt iuris communis solennitates circa testamenta cõdenda obseruare non teneantur. Habent enim milites liberam testamenti factionem: faciunt igitur testamenta quoquo modo velint, faciant quoquo modo poterunt, sufficiatque ad bonorum suorum diuisionem faciendam nuda voluntas ipsorum, omni solennitate remota. Et hoc quando est in prælio miles: tunc enim nullo vocato teste cõdere potest testamentum. l. milites. C. cod. l. dum tamen duobus saltem testibus probetur testamentum factum. §. cod. l. Lucius. Si autem non in conspectu, sed in tentorio fecerit, vocandi sunt duo testes. l. iuuus. §. eodem. Quod si nõ sit in

expeditione, sed domi: tunc iure communi utitur. l. penult. C. Miles unde. eod. Miles autem appellatur vel à militia, id est, duritia quam pro bonis sustinet: aut à malo, quod à nobis arcere solent: aut à multitudine, aut à numero mille hominum: dictum à Græ-
Chilia. co verbo chilia: nam Græci mille hominum multitudinē chilian appellāt: quasi millesimum quēque dictum: unde ipsum *Chiliarchon* ducem Chiliarchon appellant, id est, principem militiæ: *Exercitus.* citus autem nomen ab exercitatione traxit. Et competit hoc privilegium veris militibus, ut dicit Bald. in l. j. C. de iuris & fact. igno. non militibus tempore nostro: hi enim non faciunt ea: nec habent in se istas proprietates, quas enumerat gbf. in *Verfus.* l. pen. §. ex quib. caus. ma. Et continentur his versibus: Sigma, genus, scriptura: fides, examen, & ensis: Hæc faciunt militem, lex dicit Bononiensis.

De acquirenda hæreditate.

Adire hæreditatem, nihil aliud est, quàm velle eam habere: nam adire non tam facti est, quàm animi: imò in nuda & sola voluntate consistit. Nam hoc animo debet esse, ut velit esse hæres. Cæterùm si quid pietatis causa fecerit, si quid custodiæ causa, vel aliud, non quasi hæres fecerit, sed quasi alio iure, apparet eum non pro hærede gessisse: & ideo solent protestari liberi qui necessarii existunt, non animo hæredis se gerere quæ gerunt, sed aut pietatis, aut custodiæ causa, aut pro suo: ut puta patrem sepeliuit, vel busta fecit ei: si animo hæredis, pro hærede gessit. Enimverò si pietatis causa contrarium est.

Necessarii. Est autem multa hæredū differentia: quidam Necessarii tantum dicuntur: ut sunt serui à dominis instituti: qui dicuntur Necessarii: quia siue velint, siue nolint, coguntur esse hæredes: sed in præmium recipiunt libertatem. Alij sunt Sui & Necessarii: & sunt hi, qui in potestate & primo gradu testationis sunt. Et dicuntur Sui, quia etiam vivo testatore quodam modo bonorum domini sunt. Necessarii verò dicuntur, quia de iure civili velint nolint coguntur esse hæredes: sed de iure prætorio habent abstinendi licentiam, & sufficit si se non immisceant. j. eodem. l. ei qui se. & C. ut ab hæred. abstin. l. j. Tertij

Sui & Necessarii.

Extranei. dicuntur Extranei: & sunt, qui non sunt in potestate testatoris. Inter istos hæredes traditur talis differentia: quia si est Suus hæres, agnoscendo hæreditatem dicitur se immiscere, eò quia etiam viventibus parentibus ipsi quodam modo sunt domini rerum paternarum. Si autem hæreditatem noluerint, dicun-

dicuntur se abstinere. Si verò est Extraneus hæres, dicitur adire hæreditatem: & si non vult, dicitur repudiare: uterque autem dicitur acquirere hæreditatem. Et ideo titulus noster utitur verbo utriusque communi. Unde solet dici, Respuit extraneus, adit: & suus abstinet, atque Immiscet: semper acquirere constat utrunque.

Quemadmodum testamenta aperiuntur, inspiciantur vel describantur.

Gratia deliberationis & additionis hæreditatis, opus est tabulas testamenti aperiiri, ideo de hoc sequitur. Pollicetur autem Prætor cuicumque desideranti tabulas testamenti inspicere, vel etiam describere aut legere se facturum potestatem inspicendi, vel describendi: siue hoc suo, vel alieno nomine desiderent. Debet ergo ad hoc impetrandum Iudex adiri: quia neque siue Iudice transigi, neque apud Iudicē exquiri veritas aliter potest de his controversiis, quæ ex testamento proficiunt, quàm inspectis cognitisque verbis testamenti. Et ideo æquū fuit, ut desiderium volentis aperiiri testamentum recipere retur. Et dicitur propriè illud Testamentum, quod iure perfectū est. Sed abusive etiam ea appellamus testamenta, quæ falsa sunt, vel iniusta, vel irrita, vel rupta. Et cum ab initio aperiendæ sunt tabulæ testamenti, Iudicis officium est, ut cogat signatores si præsentés sint, convenire, & sigilla sua recognoscere, & iurare dicere verum, an sua sint, vel non: & an testamentum sit illius: vel negare signasse. Publicè enim expedit suprema hominum iudicia (id est, voluntates) exitum habere.

Testamentum propriè.

Si quis omissa causa testamenti.

Sæpe contingit, quòd instituti in testamento omittunt adire hæreditatem ex institutione, propter vitanda onera legatorum. & accipiunt hæreditatē ab intestato, usurpantes sibi us minimè concessum: tales incidunt in pœnā huius tituli. Datur enim contra eos utilis ex testamento actio: quod Prætor ideo statuit, ut voluntates defunctorum tueretur, & calliditati (id est, fraudi) eorum occurreret, qui omissa causa testamenti ab intestato hæreditatem totā partemve eius possideant, ad hoc quòd eos circumveniant (id est, decipiant) quibus aliquid ex voluntate defuncti deberi potuit. Et propter tria introducitur hoc editum. Primò, propter eum qui omittit ex testamento, & ipse idem tenet ab intestato, de quo §. l. j. in prin. Secundò, si quis per fraudem omiserit hæreditatem, ut ad legitimā perveniat,

g s niat,

niat, accepta inde pecuniastalis enim omittens tenebitur petitione legatorum. infra l. j. §. fin. Tertio, cum institutus omittat ut ad substitutum veniat. §. eod. l. si non solus.

De Senatusconsulto Syllaniano, & Claudiano, & quæritur testamenta non aperiuntur.

Hoc titulo punitur hæres, si hæreditatem adeat ante questionem habitam de familia: quædo enim testator necatus vel interfectus reperitur, non debet hæres aperire tabulas testamenti, neque adire hæreditatem, nisi prius questio (id est, tortura) habita sit circa familiam, quis testatorem interfecerit, ad eruendam veritatẽ nomine necati. Cum enim aliter nulla domus (quæ tamen cuique debet esse tutissimum refugium) tuta potest esse, nisi à domesticis domini etiã proprio periculo capitis custodientium tuerentur: ideo Senatusconsultum Syllanianum & Claudianum introducta sunt ad publicã questionem de familia necatorum habendam. Appellatione autem occisorum continentur, qui per vim aut per eadẽ sunt interfecti: ut puta iugulati, strãgulati, præcipitati, vel saxo, vel fuste, vel lapide percussis, vel aliquo telo necati. Et toties puniendi sunt qui auxilium domino non tulerunt, quoties potuerunt ei aduersus vim opem ferre, & non tulerunt. Et punit hoc Senatusconsultum eos, qui sub eodem tecto fuerunt. Qui verò nõ sub eodem tecto, sed in eadem regione fuerunt, nõ aliter puniuntur, nisi conscij fuissent. Qui ergo testamentum aperit hac inquisitione nondũ facta, vel aliquid aliud fecerit, in hanc popularem actionem incidit, cuius pœna in centum aureos ex bonis damnati, id est, hæredis extenditur: & pars dimidia ei, cuius opera conuictus erit, præmij nomine dabitur: reliqua pars in vsum publicum redigetur.

Si quis aliquem testari prohibuerit.

Aliam causam ponit perdendæ hæreditatis, quando quis prohibet aliquẽ, ne testetur: & habet locũ, quando cogo te, ut me instituas. Item & quando cogo te, ut alium instituas: ut C. cod. l. j. Quando impedio te testari vel de nouo, vel quia testamentũ primum mutare, vel testamentarium (id est, notarium scribentem testamentum) introire ad testatorem veto: tunc enim mihi denegantur omnes actiones pro eadẽ hæreditate competentes. Denegatisq; act. omnibus, hæreditas ad venientes ab intestato deuoluitur: aliàs si delinquens proximior reperitur

Occisi qui dicantur.

Prohibere quis dicitur. Testamentarij.

tur, vel habet pares in gradus, pars delinquentis ad fiscum spectabit. l. ij. infra eod.

De iure codicillorum.

Nunc de iure codicillorum (id est, de parua, vel minima scripta voluntate) differamus: qui ideo codicilli dicuntur, quia in breuiori chartula vel codice, id est, libello fiebant, quàm testamentum. Et solum in eis fideicommissa relinquiebantur. Et habent se codicilli ad testamentum, sicut scapha ad nauem. Et possunt codicilli fieri, etiam si nullum fiat testamentum. Si autem post codicillos quis testamentum fecerit, videtur codicillos confirmasse, nisi expressẽ eisdem reuocauerit. Et possunt plures codicilli fieri plures codicilli: & non requirunt solemnitates, nisi quod solum ad sint quinque testes, sicut & in qualibet vltima voluntate. C. eo. l. fin. & de fideicom. l. fin. Codicillis autem non potest dari hæreditas, neque auferri (licet directẽ) neque conditio hæredi in testamento instituta apponi, neque directã substitutio fieri: sed per fideicommissum bene.

LIBER XXX.

Et sextus huius.

De legatis, & fideicommissu, I.

Expedita materia testamentorum, nũc de accessoria testamenti, id est, de legatis Iurisconsultus ponit: cum regulariter secundum principale etiam accessorium reguletur. Et diuiditur iste titulus in tres libros, vel tractatus, in quibus nihil aliud, nisi de legatis disponitur: & est hoc factum, ut quidã voluit, propter proximitatem vitandum: quæ esset, si longa ista materia legatorum sub vno titulo posita fuisset. Vel quod melius est, utulus de legatis j. agit principalter de rebus legatis, quæ scilicet possint legari, vel non. Potest autem legari omnis res, vel propria, vel hæredis, vel etiam aliena, dummodo hoc vltimo casu hæres rem legatam redimat, & legatario præstet si possit: aliàs soluet ipsius rei æstimationem, quando testator sciuit re esse alienam, & illius rei commercium communiter haberi potest: aliàs si res legata non est in commercio hominũ, vel est, sed cum difficultate: tunc nec æstimationem hæres præstabit, nisi aliter appareat de mente testatoris. §. eod. l. si quis inquilinus. & nisi quando liber homo sibi legatur, qui fuerat redemptus ab hostibus. §. eo. l. senatus. §. fin. Et est Legatum donatio quædam

De legatis j.

Legatum quid.

quædam à defuncto relicta, & ab hærede præstanda: vnde solet dici: O puer hoc dictum tu credas esse legatum, Quod sit donatum, vel à testatore relictum. Et in quo differat à Donatione causa mortis, habetur Instit. eo. in prin. Vel Legatum est deliberatio hæreditatis, qua testator (ex eo quod vniuersum foret hæredis) alicui quid collatum velit. §. cod. l. legatum est.

LIBER XXXI.

Et septimus huius.

De legatis, & fideicommissis, II.

Qui possunt legare, & quibus. **I**N hoc libro principaliter tractatur de personis legantium, & legatariorum: potest ergo quilibet legare, qui & testamentum facere potest. Et similiter legari potest omnibus personis, quæ capaces sunt receptionis, & quæ ex testamento aliquid recipere possunt. Sunt autem quatuordecim personæ, quæ non possunt facere legata: de quibus glos. in l. si queram. §. de testa. & not. glo. Instit. quib. non est per. fa. testa. §. si. Et nouem personæ, quibus nihil potest relinqui, quas enumerat glo. in l. j. in frâ de iur. sic. & Instit. de lega. §. legari.

LIBER XXXII.

Et octauus huius.

De legatis, & fideicommissis, III.

Inter legata & fideicommissa. **I**urisconsultus hoc libro tractat de significatione verborum tam circa res legatas, quam circa personas legantium, & legatariorum. Supradicti tamen tituli non obseruant in omnibus istam specificam distinctionem inter hos tres libros de legatis traditam. Sæpe enim quod vni esset attribuendum, in alio ponitur: vt dicit glo. §. de leg. j. in rubro. Istud tamen summiariè sciendum, quod olim inter Legata & Fideicommissa lōga esset differentia: hodie tamen exæquata sunt Legata Fideicommissis per omnia, vt nulla sit inter ea differentia, nisi quæ tum ad vocabulum: & quod deest Legatis, repleatur ex natura fideicommissorum: & si quid amplius est in Legatis, per hoc crescat Fideicommissi natura: Instit. eo. §. j. Et quicquid statuitur in vno, statuitur in reliquo: imò esse Legatum est Fideicommissum, & econtrâ: & hoc in fideicommissis singularibus: nam vniuersalia fideicommissa adhuc aliquid singularitatis habent.

LIB

LIBER XXXIII.

Et nonus huius.

De annuis legatis, & fideicommissis.

Cum in annos singulos aliquid legatum sit, illud annum *Annuum legatum* appellatur. Et si non sit adscriptum, quo loco solui debet: quocunque tunc loco petetur, dari debet. Et cum aliquid in singulos annos legatum fuerit, tunc plura sunt legata: & primi anni purum est, sequentium autem annorum conditionale: videtur enim inesse hæc conditio, si viuat: & ideo mortuo legatario ad hæredem suum legatum non transit. Cum enim in singulos annos legatum relictum est, simile est usufructui, cum morte finiatur. Cum hoc autem ab usufructu *In singulos annos legatum* differt, quia capitis diminutione non finitur legatum in singulos annos relictum: quia legatum sequentis anni est aliud legatum: & sic istud habebit legatarius. cum plura sint legata: & in capite cuiuscunque anni inspicitur, an sit capax legati, vel non: & ideo in principio anni etiam solui debet. Si autem legatum sit per hæc verba: Hoc anno, vel Quo hbet anno: & tunc in fine anni fit solutio. l. qui hoc anno. §. de ver. oblig. Vnde solet dici: Annua si debes, tunc inspicias caput anni: Anno si debes, in fine teneberis anni. glo. Instit. de verb. oblig. §. omnis. & de inut. stip. §. qui hoc anno.

De usu, & usufructu, & redditu, & habitatione, & operis per legatum, vel fideicommissum relicto.

Iste tit. differt à tit. de usufructu, & usu, habitatione, &c. in quibus etiam tractatur de tali materia. Sed hîc in vltima volûate tantum profectur: alibi etiam inter viuos. Et est regulare, *Seruitus an possit legari.* quod nec usus, nec usufructus itineris, actus, viæ, aut aquæ ductus legari potest ab eo, cui debeantur huiusmodi seruitutes: quia seruitus seruitutis esse non potest. Nec obstat quod dicitur, quod omnium quæ in bonis sint legari possit usufructus: quia seruitus: neque ex bonis, neque extra bona sit: imò in alienis bonis est semper: quia sua res nemini seruitur. §. si usufruct. per l. vii frui. Possunt etiam liberi hominis operæ legari, *Opera legatarum* sicut & locari, & in stipulationem deduci: habitationis quoque legatum in singulos annos factum ab initio deberi constat.

De seruitute legata.

Quid iuris circa seruitutes constituendas, vel acquirendas sit, traditum est suprà in materia seruitutis. Sed quia hic testamenta,

menta, & legata quæ in his fiunt, examinantur: ideo etiam inter cætera ponitur hic titulus, tractans quomodo seruitus legari possit, & quid in eo legato veniat, aut quæ effectû habeat.

De dote prælegata.

Istud Præ, nihil operatur in toto utu, sicut & cum dicitur præ electo: vt C. de emen. l. i. & est figura epilepsis vel tautologia, secundum Azo. vel ideo dicitur dos prælegata, secundum Rogerium, quia ante tempus dotis tale legatum dotis vel relictum capitur. Ideo immerito prælegata dos, id est, præmaturè capipilis dici potest. Et cum dos prælegatur, illud dotis prælegacioni inest, & nihil plus, quod inerat actioni de dote, nisi in solo tempore.

De optione, vel electioe legata.

Optionis legatum est, vbi testator ex seruis suis, vel aliis rebus optare (id est, eligere) iusserat. Et olim habebat tale legatum in se conditionem: scilicet, si legatarius elegerit. Et ideo nisi ipse legatarius viuus optaret, ad hæredem tale legatum non transmittitur: hodie autem ex noua constitutione. l. fin. C. communia de le. data est licentia etiam hæredi legatarij optare: licet viuus legatarius hoc non fecit, & si plures sint legatarij quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo, talis discordia dirimenda est sorte, & fortuna erit iudex huius optionis: vt ad quem fors deueniat, illius sententia in optione præcellat. Et mittetur ista fors tali, vel alio modo, sicut supra de iudic. l. in his tribus.

Sors iudex.

De vino, tritico, & oleo legato.

Vino legato, etiam acetum continentur, quod paterfa vini numero habuit. Et si quis vinum legauerit, omne quod ex vinea natum vinum permanfit continentur: sed si nullum sit factum vel hydromelum, id est, potio de aqua & melle, & vini appellatione non continentur: sicut nec defrutum, id est, vinum bullitum neque acinaticium, neque cydonis, quod fit ex pomis, continentur. Sed œnomellum, id est, dulcissimum vinum, & passum continentur: & hoc verum si vini numero à testatore sunt habitæ: alias omnia vini appellatione continentur, quæ vini numero paterfa habuit, sicut zythum, & chanium, & cætera, quæ pro hominum affectione potationis loco longo tempore habentur. Et legato vino etiam vasa debentur, in quibus ad perpetuum vina seruari solent. De oleo legato quid continentur ponit l. iij. de tritico & frumento, & l. quidam hæredem. j. co.

De

De fundo instructo, & instrumento legato.

Fundus instructus dicitur, qui ea instrumenta habet, sine quibus fundi exercitium inutile esset. Qui ergo fundum instructum legat, videtur fundum cum suis instrumentis legasse. Est autem instrumentum apparatus rerum diutius mansurum, sine quibus exerceri nequirit possessio. Et sunt instrumenta fundi ea, quæ fructus querendi, colligendi, conferuandive gratia parata sunt. Et tractat hic titulus, de instrumentis fundi, & domus, & patrisfamilis, & hortii, & tabernæ, & capponis, & balnei, & villæ, & vræ, & pictoris, & piscatoris, & delanionis, & pistoris, & medici.

De peculio legato.

Peculio legato quicquid viuo testatore accedit, ad legatarium pertinet: quod autem post mortem non: nisi ipsi seruo legatum fuerit peculiû. Et seruo testamento manumissio non intelligitur relictum esse peculiû, nisi expressè appareat. Secus Peculium legatum, si inter viuos fuerit manumissus. Et seruus, cui legatum est peculium, non potest repetere eas expensas, quas pro domino suo expendit. Quid autem sit Peculium, dictum est s. de pecu.

De penu legata.

Si quis penum legat, continentur in legato omnia quæ sunt parata esui, & potui. Continentur etiam ea, in quibus solemus esse, id est, comedere: vt oleum, & garum (id est, salsamentum) amara, mel, & cætera similia. Est autem Penu, cella pro conferuandis esculentis & poculentis constituta: & in hoc differat à Cellario, quia Cellarium est paucorum dierum: vnde & Cellarium, in cella dicitur imparatum frumentum: Penu verò, ogi temporis, & dicitur penu peni, & penu penoris, & penu: Seruius i. Aeneid.

Penu.

Cellarium.

De suppellectili legata.

Supellex est domesticum patrisfamilis instrumentum, quod neque argento, aut vbe factum vel vesti annumeretur à patrifamilis. Id est, cæteræ res mobiles non animalia. Et legata suppellectili hæc continentur: mensæ, trapezophora, delphica, subfella, scamna, lecti etiam in argenteo, culcitra, totalia, mappa villotæ, vasa aquaria, pelues, aquinaria, candelabra, lucerna, trulla, & capsæ, & armaria, & vitrea escaria & pororia, & præterea omnes res quæ ad vsum communem patrisfamilis paratæ sunt: quæ nomen sui generis separatim non habent, Suppellectilis appellatione continentur.

LIBER

Et decimus huius.

De alimentis, & cibarijs legatis.

Alimenta. SI alicui legantur alimenta, debentur sibi cibaria, & vestitus, & habitatio: quia sine his corpus ali non potest. Alia autem quæ ad disciplinam pertinent, in legato non continentur, nisi probetur aliud testatorem sensisse. Sed si quis Diaria, vel Cibaria reliquit: neque vestiarij, neque calcearij debentur: quia de cibo testator tantum sensit. Est autem Diarium, quod alicui singulis diebus pro cibo relinquatur. Et si quis puero vel puellæ alimenta relinquat, adueniente pubertate legatum non expirat. Sed tandiu ei debentur, donec testator voluerit: quod si non appareat quid senserit, per totum tēpus vitæ suæ debentur. Si autem expressit, quod usque ad pubertatem alimenta relinquat: hoc casu pueri usque ad xvij. annum, puellæ usque ad xiiij. annum alantur. & hoc pietatis intuitu, & favore alimentorum.

De auro & argento, mundo, ornamentis, vnguentis, vestibus, vel vestimentis, & statu legatis.

Cum aurum argentumque legatur, quicquid auri argentique relictum est, in hæreditate hoc legato continetur, & hoc propter generalitatem verborum. Species autem ex auro vel argento facta non continetur: nisi testator omne argentum legaverit. Mundus est ornamentum mulieris, in quo mulier mundior fit: continentur & specula, matulæ (id est, vrinalia) vnguenta, vasa vnguentaria, & si qua similia dici possunt. Ornamenta autem muliebria sunt, quibus mulier ornat, veluti in aures, armille, viriole, anuli, & omnia quæ ad aliam nullam rem parantur, nisi corporis ornandi causa. Ex quo numero etiam sunt gemmæ, lapilli, vitæ, mitræ, semimitræ, laurica, acus cum margarita quam mulieres habere solent, reticula, crocifusia. Est ergo aliud esse mulierem mundam, aliud ornatam, ut solet contingere in his, quæ se mundaverint lotæ in balneo, neque tamen se ornaverint: & e contra, est aliqua mulier summe ornata, neque tamen emundata, si non lota sit. Vnguenta dicuntur non solum quibus vnguntur voluptatis causa, sed etiam valetudinis, id est, necessitatis: qualia sunt cornicina, glaucina, rosamirra, colum, nardum purum, quo quidem etiam

Mundus. Mundus est ornamentum mulieris, in quo mulier mundior fit: continentur & specula, matulæ (id est, vrinalia) vnguenta, vasa vnguentaria, & si qua similia dici possunt. Ornamenta autem muliebria sunt, quibus mulier ornat, veluti in aures, armille, viriole, anuli, & omnia quæ ad aliam nullam rem parantur, nisi corporis ornandi causa. Ex quo numero etiam sunt gemmæ, lapilli, vitæ, mitræ, semimitræ, laurica, acus cum margarita quam mulieres habere solent, reticula, crocifusia. Est ergo aliud esse mulierem mundam, aliud ornatam, ut solet contingere in his, quæ se mundaverint lotæ in balneo, neque tamen se ornaverint: & e contra, est aliqua mulier summe ornata, neque tamen emundata, si non lota sit. Vnguenta dicuntur non solum quibus vnguntur voluptatis causa, sed etiam valetudinis, id est, necessitatis: qualia sunt cornicina, glaucina, rosamirra, colum, nardum purum, quo quidem etiam

Vnguenta.

mulieres vnguntur, ut elegantiores & mundiores sint. Nihil refert an vestis, vel vestimenta legentur: & omnia lanæ, linæ, serica, vel bombycina, quæ induendi, præcingendi, amictiendi, ininterdendi, iniiciendi, accubandive causa parata sunt. Et quæ his accessionis vice accedunt, ut sunt picturæ, insitæ, vel quæ clavi veste insinuantur, vestimentorum vocabulo continentur. Vestimenta autem omnia aut virilia sunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiaria. Virilia sunt, quæ parata sunt causa ipsius patrisfamilias, veluti togæ, & tunicæ, pallioli, vestimenta, stragula, anstaria, & saga, id est, vestis vilis & rafa. Puerilia sunt, quæ ad nullum alium usum pertinent, nisi ad puerilem; veluti prætextæ, togæ, alicula, chlamydes, & talia quæ filiis nostris comparamus. Muliebria sunt quæ matris familias causa parata sunt, quibus vir non facile uti potest sine vituperatione: veluti stolæ, capitiæ, pallia, tunicæ, zonæ, mitræ, plagulæ, penulæ. Communia sunt, quibus vitur mulier cum viro: veluti penula, pallium, & reliqua huiusmodi: quibus sine reprehensione vel vir vel mulier utatur. Familiaria sunt, quæ ad familiam vestiendam parata sunt: sicuti saga, linthea, stragulæ, vestis ex pellibus, pelles caprinæ, & agnellinæ vestes. Si Statua: statuam quis leget, & postea ex alia parte brachium ei adiectum sit per testatorem, omnimodo statua à legatario vendicari potest, id est, potest petere legatarius statuam ipsam cum omni re adiuncta.

De liberatione legata.

Si quis debitori suo liberationem legaverit, legatum est vitæ: & neque ab ipso debitore, neque ab hærede eius potest hæres petere, neque ab alio qui loco hæredis est: quia debitor habet exceptionem ex tali legato: imò potest debitor etiam hæredem convenire ut liberet eum. Et potest legatum liberationis fieri vel in perpetuum, vel ad tempus iubere, ne hæres à debitore petat: & habebit hoc tempus liberationis non solum debitor donec viuat, sed etiam post mortem eius hæres suus, non solum, infra eod.

De rebus dubijs.

Quia in ambiguo sermone non utriusque dicimus, sed id duntaxat, quod volumus: & qui aliud dicit, quam vult, ille neque id dicit quod vox significat, quia non vult: neque id quod vult, quia non illud loquitur. Et quia tales perplexitates, ambiguitates, & amphibolegix, & cætera multa dubia, obscura, & caliginosa

in testamentis & legatis interdunt: ideo de interpretationibus rerum dubiarum hic titu. tractat.

De ad'mendis legatis. & fideicommissis.

Legata dicuntur adimi, quando ex eodem testamento siue codicillis ea quæ prius legata fuerunt reuocantur, vel in alium transferuntur. Et fit ademptio siue verbis contrariis, veluti qui legauit per verba Do, Legonita adimat, Non do. Non lego. Siue fiat verbis non contrariis, sed aliis quibuscunque verbis de notantibus reuocationem, ademptionem, vel translationem: puta Adimo, vel Pœniteo eius quod dedi, vel similia. Imò etiã nuda voluntate præsumpta fit ademptio: puta si testator factus sit inimicus capitalis ipsius legatarij post factũ testamentum. l. iij. §. eo. Sed si tales inimicitie postea cessent, & rursus amici fiant, tunc reconualefcit. l. quodd si iterum. §. eo. quia ambulatoria est defuncti voluntas vsque ad vitæ supremæ exitum. Transfertur autem legatum quatuor modis. Aut enim à persona in personam transfertur. Aut ab eo qui dare iussus est transfertur, vt alius det. Aut cum res pro re datur: vt pro fundo decem aurei. Aut quod purè datum est, trãsfertur sub conditione. l. translatio. §. cod.

Transfertur legatum.

De his quæ pœna nomine relinquuntur.

Legate pœnæ nomine is dicitur, qui in legato aliquid expressit quod coërcendi hæredis causa relinquitur: quo magis hæres aliquid faciat, vel non faciat: veluti si testator scripsisset. Hæres meus si filiam suã in matrimonio cum Titio non collocauerit, det x. aureos Seio. Vel ita: Hæres meus si seruũ Stichum non manumiserit, det Titio x. aureos. Et hec olim inutile erat tale legatũ pœnæ: hodie tamen legatum taliter siue ademptum siue translatum, ac etiã hæredis institutio pœnæ nomine facta valet: nisi sub conditione impossibili, vel legibus interdicta vel ignominiosa fiant: de hoc Insti. de le. §. fi.

De regula Catonianâ.

Catonis regula circa legata olim vsitabatur. Et continebat in effectu, quod ea legata, quæ caduca fieret, aut essent nulla, si testator statim facto testamẽto moreretur: quod ista nõ conualescerent, si testator diutius post testamentum superuinceret, & res iterum ad eũ statum peruenisset, à quo incipere potuisset: Puta, testator legauit rem ipsius legatarij ipsi legatario: istud legatũ esset inutile, si testator statim moreretur, quia res propria alicuius sibi legare non potest. §. sed si rem. Insti. de

legat. quia res semel sua non potest amplius fieri sua. Insti. de act. §. sic itaque. Sed si viuo testatore legatarius eandem rem alienauerit, & ita ad statum perueniat, vt amplius non sit legatarij, per regulam Catonianam non conualescit hoc legatum, sed erat inutile omnino. Iure autem nouissimo sublata est ista regula per l. vnam. C. de cad. tollen. & fallit aliàs in multis casibus quos not. gl. in verbo, falsa est. in l. j. §. cod.

De his quæ pro non scriptis habentur.

Si quis hæreditatem vel legatum sibi ipsi adscripsit, incidit in pœnas legis Cor. de fal. & nihilominus scripturæ suæ periti de habentur, ac si insertæ testamento non fuissent. Sic etiam quæ in testamento scripta sunt, & non intelliguntur quid significat, ea perinde sunt, ac si scripta non essent. Quæ pœnæ seruo relinquuntur extra causam alimentorum, pro non scripto habentur. Legatum quod alicui adscribitur qui in rebus humanis eo tempore non erat, vel qui in hostium potestate fuit, neque ab hostibus rediit, pro non scripto erit, & deficit.

De his quibus, vt indignis, legata auferuntur.

Legatarius qui testatorem de illicita negotiatione post mortem detulit, carere debet legato, seu fideicommissio, quæ sibi ex testamento relicta fuerant. Similiter & ille, qui manifestissimè comprobatus est id egisse, vt per negligentiam, & culpam suam mulier, à qua hæres institutus erat, moreretur. Aut qui testamentum dicere voluit inofficiosum, in quo sibi legatum est factum, vel si quis non obtemperauit mandato aut conditioni in testamento legali appositæ: vel inimicitie capitales interuenerunt inter legatarium & testatorem: vel si palam, & apertè testatori maledixit, & infaustas voces aduersus ipsum iactauerit.

LIBER XXXV.

Et vndecimus huius.

De conditionibus & demonstrationibus, & causis, & modis eorum, quæ in testamento scribuntur.

DE legatis supra dixit: in quibus, quia quandoque ponitur conditio, demonstratio, modus, & causa, ideo de his dicit. Est autem conditio quædam legati suspensio. *Conditio.*

in testamentis. & legatis intercidunt: ideo de interpretationibus rerum dubiarum hic titu. tractat.

De ad mendis legatis. & fideicommissis.

Legata dicuntur adimi, quando ex eodem testamento siue codicillis ea quæ prius legata fuerunt reuocantur, vel in alium transferuntur. Et fit ademptio siue verbis contrariis, veluti qui legauit per verba Do, Legonita adimat, Non do, Non lego. Siue fiat verbis non contrariis, sed aliis quibuscunque verbis de notantibus reuocationem, ademptionem, vel translationem: puta Adimo, vel Pœniteo eius quod dedi, vel similia. Imò etiã nuda voluntate præsumpta fit ademptio: puta si testator factus sit inimicus capitalis ipsius legatarij post factũ testamentum. l. iij. §. eo. Sed si tales inimicitie postea cessent, & rursus amici fiant, tunc reconualescit. l. quodd si iterum. §. eo. quia ambulatoria est defuncti voluntas vsque ad vitæ supremæ exitum. Transferitur autem legatum quatuor modis. Aut enim à persona in personam transferitur. Aut ab eo qui dare iussus est transferitur, vt alius det. Aut cum res pro re datur: vt pro fundo decem aurei. Aut quod purè datum est, trãsfertur sub conditione. l. translatio. §. eod.

Transferitur legatum.

De his quæ pœna nomine relinquantur.

Legate pœnæ nomine dicitur, qui in legato aliquid expressit quod coërcendi hæredis causa relinquitur: quo magis hæres aliquid faciat, vel non faciat: veluti si testator scripsisset. Hæres meus si filiam suã in matrimonio cum Titio non collocauerit, det x. aureos. Scio. Vel ita: Hæres meus si seruũ Stichum non manumiserit, det Titio x. aureos. Et licet olim inutile erat tale legatũ pœnæ: hodie tamen legatum taliter siue ademptum siue translaturum, ac etiã hæredis institutio pœnæ nomine facta valet: nisi sub conditione impossibili, vel legibus interdicitã vel ignominiosa fiant: de hoc Insti. de le. §. fi.

De regula Catonianã.

Catonis regula circa legata olim vsitabatur. Et continebat in effectu, quod ea legata, quæ caduca fieret, aut essent nulla, si testator statim facto testamẽto moreretur: quod ista nõ conualescerent, si testator diutius post testamentum superuiveret. & res iterum ad eũ statum peruenisset, à quo incipere potuisset: Puta. testator legauit rem ipsius legatarij ipsi legatario: istud legatũ esset inutile, si testator statim moreretur, quia res propria alicuius sibi legare non potest. §. sed si rem. Insti. de

legat. quia res semel sua non potest amplius fieri sua. Insti. de ac. §. sic itaque. Sed si viuo testatore legatarius eandem rem alienauerit, & ita ad statum perueniat, vt amplius non sit legatarij, per regulam Catonianam non conualescebat hoc legatum, sed erat inutile omnino. Iure autem nouissimo sublata est ista regula per l. vnam. C. de cad. tollen. & fallit aliàs in multis casibus quos not. gl. in verbo, falsa est. in l. j. §. eod.

De his quæ pro non scriptis habentur.

Si quis hæreditatem vel legatum sibi ipsi adscripsit, incidit in pœnas legis Cor. de fal. & nihilominus scripturæ suæ peritiã de habentur, ac si insertæ testamento non fuissent. Sic etiam quæ in testamento scripta sunt, & non intelliguntur quid significat, ea perinde sunt, ac si scripta non essent. Quæ pœnæ seruo relinquuntur extra causam alimentorum, pro non scripto habentur. Legatum quod alicui adscribitur qui in rebus humanis eo tempore non erat, vel qui in hostium potestate fuit, neque ab hostibus rediit, pro non scripto erit, & deficit.

De his quibus, vt indignis, legata auferuntur.

Legatarius qui testatorem de illicita negotiatione post mortem detulit, carere debet legato, seu fideicommissio, quæ sibi ex testamento relicta fuerant. Similiter & ille, qui manifestissimè comprobatus est id egisse, vt per negligentiam, & culpam suam mulier, à qua hæres institutus erat, moreretur. Aut qui testamentum dicere voluit inofficiosum, in quo sibi legatum est factum, vel si quis non obtemperauit mandato aut conditioni in testamento legali appositæ: vel inimicitie capitales interuenerunt inter legatarium & testatorem: vel si palam, & aperte testatori maledixit, & infanctas voces aduersus ipsum iactauerit.

LIBER XXXV.

Et vndecimus huius.

De conditionibus & demonstrationibus, & causis, & modis eorum, quæ in testamento scribuntur.

DE legatis supra dixit: in quibus, quia quandoque ponitur conditio, demonstratio, modus, & causa, ideo de his dicit. Est autem conditio quædam legati suspensio, *Conditio* cuius

Demonstratio quædam de futuro defectus vel confirmatio pendet. *Demonstratio* est quædam in existentibus vel præteritis accidentibus notitia quo magis legatum sit liquidum, adhibita. *Causa* dicitur quædam de præteritis præcedens iussio: quo testimonio nostro magis quem honorauimus. Sive est animi cõpulsio à nobis expressa. *Modus* est de futuro, & quasi cuiusdam remunerationis à legatario petiæ ex hortatio: quo non cõpleto, ita relicto quis priuatur, & sicut deficiente conditione ab initio nõ capitur. Et est natura Conditionis vt si sit potestatiua, ei obtemperetur, nec per eum, qui obtemperare debet, aliquid fiat, quo minus adimpleatur. quo casu pro impleta haberetur, & relictum capietur. C. de condi. infer. l. fi. Si verò est turpis, vel inhonestas, si quidem ex parte legatarij, pro non adiecta habetur: & idem de impossibili. Si autem ex parte hæredis ponatur, tunc legatũ vitatur. Instit. de leg. §. si. Si verò casualis, vel mista fuerit, euentus spectabitur. C. de cad. tollen. l. vna. §. si nauatẽ aliquid. In mista verò legatarius adiunatur, si per eum non steterit, sed per hunc, in cuius fortuitum casum steterit: vt C. de condi. infer. l. legatũ. Et fit *Conditio* per Si: s. de condi. inde. l. qui promisit fit etiam per Cũ: vt j. de verbo. oblig. l. quodcũque. §. non solum. Natura verò *Causæ*, vel *demonstrationis* est, vt quamuis falsa demonstratio, vel causa dicatur, legatũ tamen non vitatur: Instit. de leg. §. si quis in nomine. & C. de fal. cau. adiec. l. ij. Et fit *Causa* per *Quia*: demonstratio autem, ostendendo aliquid. Natura verò *Modi* hæc est, vt modus adimpleatur: vel per legatarium non stet. quo minus adimpleatur: & sic legatum non reuocatur. C. de his quæ sub mo. l. j. & *Vt*: ij. Et fit *Modus* per *Vt*. vt ibi: vnde solet dici: Sciro quòd vt modus est: & fit *conditio*: quia causa. de hoc glos. in cap. verum. de condi. appo. & Instit. de leg. §. longe magis.

Ad legem Falcidiam.

Quia lege Falcidia legata minuuntur, ideo de ea sequitur. Cũ enim lege xii. tab. libera erat legatũ potestas: vt liceret etiam totum patrimonium in legatis erogare. Cautum enim erat ea lege in hunc modũ: Vt quisque legatari suæ, ita ius esset. Sed quia opportunũ erat, gratia testatorum legandi licentiam coartare plerunq; enim intestati moriebatur, recusantibus scriptis hæredibus pro minimo aut nullo lucro hæred. rates adire. Lata est ergo nouissimè lex Falcidia, qua cautetur, ne plus legare liceat, quàm dodrantẽ. id est, nouen vncias toto rum

rum bonorum. Sive ergo hæres institutus sit, sive plures, etiam si essent mille, apud eum, cõsue pars quarta remaneat, cõmuniter inter eos diuidenda. Et dicitur Falcidia ideo, quia sicut *Falcidia*, falsæ scõnum, sic lex hæc legata refecat: vel à Falcidio autore dicta, sicut Publiciana, à Publicio. Instit. de act. §. alleg. de hoc ij. dist. quædam. & in c. Raynaldus. de testa glo. vlti. & in c. Raynaldus. in gl. potuit. Et antequam detrahatur Falcidia, detrahendum est prius ex patrimonio totum æs alienum: item funeris impensæ: Item pretium seruorum manumissorum. Et de residuo patrimonij debent fieri quatuor partes: ita quòd vna ex illis remaneat penes hæredem, de aliis tribus soluantur legata, vnicuique plus vel minus, secundum quod testator voluit: & si plus sit legatum, quàm sint vires patrimonij: id æs ante omnia deducitur, & postea Falcidia detrahatur. Vnde solet dici: Tunc defalcabis, cùm per legata grauans. glo. in cap. Raynaldus. de testa.

Si cui plus quàm per legem Falcidiam licuerit, legetur.

Si alicui plus quàm licuerit legetur: & dubitari iuste possit, utrum lex Falcidia locũ sit habitura, vel ne, subuenit pretor hæredi, vt ei legatarius satisfactus id est, caueat, quod si apparuerit eũ amplius legatorum nomine cepisse, quàm ex lege Falcidia capere licebit, quanti ea res est, tantam pecuniam sibi reddat: dolusq; malus ab eo absuturus sit: hoc est, si sciens legatũ indubitum cepit, vel dolo suo res interierit, etiam ex doli clausula, quæ in ista stipulatione supradicta continetur, tenebitur. Et si opponat exceptionem de rei interitu, poterit ipse repelli replicatione: quia dolo eius factum est. Et hæc cautio quæ propter l. Falcid. interponitur, fideiussorum habet præstationem.

LIBER XXXVI.

Et duodecimus huius.

Ad senatusconsultum Trebellianum, & Pegasianum.

Explicito tractatu qui ad fideiussores singularũ pertinet: Ererum: & tit. de lega. j. vsque huc: Nunc transeamus ad fideicommissa vniuersalia, & ad interpretationem senatusconsulti Trebelliani. Factum est enim senatusconsultum temporibus Neronis, viij. Kalend. Septembris, Anneo Seneca & Trebellio

bellio Maximo Consulibus: in quo disponitur quod ipse hæres institutus grauari possit per fideicommissum, ut restituat totam hæreditatem, vel partem eius: sed de his detrahete potest quartam, quæ Trebellianica appellatur. Et pro rata illius quartæ potest agere & conueniri contra debitores, & à creditoribus hæreditariis. Et differt in hoc ista quarta à quarta Falcidia: quia Falcidia refecat superflua legata particularia vsque ad dodrantem: sed Trebellianum refecat fideicommissa vniuersalia. Et hodie cessat Senatusconsultum Pegasianum, & in locum eius positum est Trebellianum: cuius vigore heres totus gatus restituere hæreditatem, potest retinere quartam, vel etiam solutam repetere: & pro ea potest agere & conueniri. Et dicuntur Fideicommissa ideo, quia olim nemo inuitus cogebat præstare id de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatem, vel legata relinquere, si relinquebant, committebant testatores fidei eorum, qui capere ex testamento poterant ut aliis restituerent: & ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo iuris, sed tantum pudore eorum qui rogabantur, continebantur. Hodie autem in iuris necessitate deductum est, ut hæres taliter rogatus, instante fideicommissario, etiam si nolit, inuitus compellitur ad ad eundem hæreditatem, & restituendam eandem ei, pro quo rogatus est: tentata tamen sibi quarta Trebellianica. Vnde solet dici. Tunc trebellianis, cum reddere cuncta grauaris. glo. in d. c. Raynutius. de testamen.

Quando dies legatorum, vel fideicommissorum cedit.

Cedere. Verbum Cedere duas habet significationes: aliquando enim exponitur, id est, incipere deberi. j. de verb. signi. l. cedere. Aliquando cedere dicitur quantum ad transmissionem: vt C. de cad. tollend. per totum. Pro huius pleniori notitia sciendum, quædam purè, id est, sine diei vel conditionis appositione relinquuntur quædam sub conditione. Et si quidem purum fuerit legatum, cedit eius dies à morte testatoris, scilicet quantum ad transmissionem, non quantum ad hoc, ut debeatur, aut peti possint. C. de cad. toll. §. cum igitur. Et in seruitutibus personalibus, vt sunt vsusfructus, vsus, habitatio, non cedit dies ante aditam hæreditatem: etsi purè sint relicte: nec quo ad petitionem: nec quo ad transmissionem, si decedat legatarius. Idem in aliis seruitutibus, & in quibusdam aliis casibus notat. Cod. de cad. toll. §. nouissimo.

Cedere seruitutes.

fimo. & j. eod. l. si habitatio. Hæreditate verò adita cedit dies quo ad petitionem, non quo ad transmissionem, cum non transeant ad hæredes. d. §. in nouissimo. & Instit. de vsu. §. finitur: nisi sint relicte Titio & hæredi. C. de vsu. l. cum antiquitas. Cetera verò legata cedunt à morte testatoris quo ad transmissionem, licet non possint peti nisi ea adita. Item si sunt relicte ex die certo, vel incerto, vel sub conditione, non cedit ante diem. l. ij. j. eod. & supra quando dies vsu. l. ce. l. j. §. si. Sed cetera legata ex die certo cedunt: vt C. de cad. toll. §. cum igitur. & sic constat quod supra diximus duobus modis diem cedere: veteriam not. d. l. vna. C. de caduc. toll.

Ut legatorum, seu fideicommissorum seruandorum causa caueatur.

Hærubrica in Codice cumulat eam illa, vt in possessionem legatorum, & c. quæ est j. prox. Oportet igitur satisfacere nomine legatorum: vt quibus testator dari legata, fieri ve voluit, in eadem legatariis vt detur vel fiat, dolusque malus ab futurus sit. Et pro hoc cogitur hæres semper satisfacere cuiuscunque sit dignitatis, vel quaruncunque facultatum. Fallit hoc in casibus: primò in fisco: secundò in legato repetito: tertio, si testator veuit: quarto, quando offertur cognitio, & dicit hæres. Hodie constat, hodie agamus quinto, quando calumniosè petitur: quia constat fideicommissum non deberi, vel constat repudiatum fideicommissum, vel hæreditatem non aditam. Item liberi testatoris non satisfaciunt, nisi testator præceperit. l. iubemus §. j. C. ad Trebel. Et non solum legatariis satisfacere oportet, sed etiam successoribus eorum & procuratoribus: & non solum hæredes cauent, sed etiam successores eorumdem. j. eo. l. j. Quando §. non solum. Est autem satisfactio præstanda demum adita hæreditate, vel agnita bonorum possessione.

Ut in possessione legatorum, vel fideicommissorum seruandorum causa esse liceat.

Suprà tit. proxim. proposita est quædam satisfactio, vel cautio fideiussoria, quam præstare debet hæres legatariis, vel fideiussoribus, de soluendis legatis, vel fideicommissis: quod si heres eandem cautionem præstare recusauerit, & non, vi iure cautus est, satisfactio deditur, mittitur legatarius vel fideiussor in possessionem bonorum cauta legatorum, vel fideicommissoribus: de qua missione tractat hic tit. Non tamè ex tali missione do-

minus esse incipit, nec tam possessio rerum ei quam custodia datur. Mittitur ergo solum causa custodiendi, neque ins habet expellendi heredem, sed simul cum eo possidere iubetur, ut saltem ratio perpetuæ custodiæ extorqueat ab herede rationem. Est tamen alia possessio hæredis, alia legatarij: hæres enim verè possidet, & vscupit: sed legatarius est in possessione iuris pignoris. §. pro hærede. l. ij. in prin.

LIBER XXXVII.

Et tredecimus huius.

De bonorum possessionibus.

Bonorum possessio est ius persequendi retinendique patrimonio siue rei, quæ cuiusque, cum is moritur, fuit. Et dicuntur bona vniuersitatis cuiusque successio qua succeditur ius mortui. suscipiturque eius rei commodum, & incommodum. Nam siue soluendo sint bona, siue non sint, siue damnum habeant, siue lucrum, siue in corporibus sint, siue in actionibus, in hoc loco proprie bona appellantur. Et in omnibus habentur bonorum possessores vice hæredum, non autem sunt veri hæredes: vnde non habent petitionem hæreditatis directam, sed bonorum possessionem. Et inducæ fuerunt bonorum possessiones à Prætoribus emendandi, supplendi, & coadiuandi iuris civilis gratia. Et competunt tam ex testamento, quam ab intestato. Prætor enim cum videret multos à iure civili excludi, secutus naturalem æquitatem, eisdem successione pollicitus est: non tamen fecit eos hæredes, quia id non potuit: cum hæreditas iuris civilis sit vocabulum: sed perinde concessit eis bonorum possessi. ac si hæredes à iure civili fuissent: & constituantur loco hæredum: vocanturque Bonorum possessores. Et sunt bonorum possessiones ex testamento duæ: Vna contra tabulas, alia secundum tabulas. Ab intestato verò erant octo: hodie verò tantum sex sunt bonorum possessiones ordinariæ: & septima extraordinaria, quæ locum habet, ut ex legibus nouis bonorum possessio detur: de quibus plenè Iustit. eod. §. quos autem Prætor. vsque §. cum igitur.

Si tabula testamenti extabunt.

Hic tit. differt ab illo §. si tab. testam. nullæ extiterint: quia hic dicit, extabunt: ibi, nullæ extiterint. Et est hic tit. communis bonor. possess. secundum & contra tab. Superior verò generalis

Bonorum possessores.

neralis omnium bonorum possessionum. Et sunt communia vtriusque secundum tabulas & contra tab. Primò in eo, quia vtraque competit capacibus: non capacibus non. §. de contra tabu. l. iij. §. liberi. Secundò, quia vtraque competit ex eisdem tabulis, id est eius qui potuit testari. §. de secund. tab. l. j. §. exigit. Tertio, quia ex quacunque materia scripta sit, vtraque competit. §. de secund. tab. l. j. in prin. Quarto, quia vtraque competit, tam ex testamento scripto, quam non scripto. Sed tunc dicitur secundum nuncupationem, vel contra nuncupationem: ut C. de secund. tabu. l. j. Quintò, quia competunt & dantur quando tabulæ sunt tempore mortis, licet postea intereant. §. de secund. tabu. l. j. §. sufficit. In multis autem differunt: ut §. de contra tab. l. illud. §. ad testamenta. Et in multis aliis conueniunt & differunt: ut patebit §. in specialibus tit. de secundum, & contra tab.

De bonorum possessione infanti, furioso, muto, surdo, cæco competenti.

Quinque personas exprimit hic tit. admittendas ad bonorum possessiones: de primis duabus tractat lex prima: præsertim §. tit. ij. l. non est ambigendum, vbi specialiter de furioso. de infante autem specialiter tractat, l. seruus. §. tit. ij. Alij verò tres, mutus, surdus, cæcus, procedunt iure communi in petenda bonorum possessione, & in die cedenda §. eod. l. ij.

De bonorum possessione contra tabulas.

Liberis præteritis, id est, non institutis ut oportet, præter præteritis bonorum possessionem contra tabulas testamenti paterni concedit: possunt enim petere bonorum possessionem in rebus paternis, non obstante, quòd pater in testamento suo nullam de eis fecerit mentionem. Et debemus accipere hoc loco Liberos, non solum naturales & legitimos, sed etiam adoptiuos si neque instituti neque exhæredati sunt, ritè possunt contra tabulare. Et vocantur ad bonorum possessionem contra tabulas eo iure & ordine, quo vocantur ad successionem iure civili. Et pertinet hæc clausula etiam ad posthumos præteritos. Si autem liberi sint exhæredati: & fortè minus legitimi, non habent hanc bonorum possessionem contra tabulas, sed in ipsorum arbitrio est instituere inofficiosi querelam, si velint.

*De legatis præstantis contra tabulas bonorum
possess. one petita.*

Hic titulus æquitatem quandam habet naturalem, & aliquid novum: vt hi qui iudicium patris, id est, vltimam voluntatem rescindunt per bonorum possessionem contra tabulas petitam, iuxta eius voluntatem saltem legata & fideicommissa quibusdam personis præstarent: hoc est, liberis, & parentibus ipsius testatoris, & vxoribus nurbisque dotis nomine legatum. Generaliter autem parentes & liberos prætor excipit, nec gradus liberorum parentumve enumerauit: ergo in infinitum eis præstabitur. Quisquis igitur ex liberis, parentibusve fuerit, ad legati petitionem admittetur: non obstante irritatione testamenti per bonorum possessionem contra tabulas factam.

De collatione bonorum.

Collatio bonorum, dicitur cõmunicatio, quasi in communelatio. Nam quod erat proprium, confertur, & cõmunioni subiicitur. Et habet hic tit. manifestam æquitatem: cum enim prætor ad bonorum possessionem cõtra tabulas emancipatos admittat participesque efficiat cum his, qui sunt in potestate bonorum paternorum: consequens esse credidit, vt suo quoque bona in medium cõferantur, qui appetunt paterna. Inter eos ergo dabitur Collatio, quibus bonorum possessio data est. Et fit collatio cum tali distinctione: Nã aut sunt hæredes ascendentes, & tunc siue ipsi succedat liberis eorum emancipatis, vel in potestate constitutis, non tenentur inter se inuicem aliqua bona conferre. Et idem per omnia in collateralibus & extraneis hæredibus, qui similiter non astringuntur sibi inuicem cõferre: siue tales personæ succedat ex testamento, siue ab intestato: quia hoc non reperitur aliquo iure cautum. Sic ergo titulus ille non habet locum in superscriptis personis, sed in solis hæredibus descendentibus, qui liberi appellantur, inter quos ita distinguitur: aut soli emancipati succedunt patri, vel auo: & tunc sola profectitia tenentur conferre sibi inuicem: vt probatur in l. vt liberis. C. de coll. Aut succedunt cum collateralibus vel extraneis, & idem quod supra. Aut succedunt cum aliis existentibus in potestate, & tunc emancipati conferunt suis in potestate constitutis sola profectitia, & econtrà sui emancipatis. Et sic est æqualitas inter eos in modo collationis. de hoc in Aut. ex testamento. C. de col. nisi testator aliud disposuerit, vt ibi.

De

De collatione dotis.

Licet pater faciens filio donationem tanquã benemerito, hoc expresso, vt communiter fit in instrumentis donationum, nõ tenetur filius istam donationem conferre: cum talis donatio dicitur peculium aduentitium potius, quã profectitium: vt not. gl. in Auth. vnde si parens. C. de inoff. testa. Tamẽ vbi pater tradit liberis ex aliqua causa, propter quã cogitur filio donare, puta ex causa dotis, vel donationis propter nuptias: vt in l. fi. C. de dot. promiss. & in l. qui liberos. §. de ritu nupt. & tunc talis donatio debet conferri: vt §. toto tit. & l. filia. & l. illam. C. de donat. Et est ratio, quia cum pater det ex iuris necessitate, videtur velle quod conferatur: & etiã, quia hæc donatio quaeritur filio in vita patris, idẽque conferenda est, vt probatur l. Pomponius Philadelphus. ff. famil. ercif. Et sic sorores maritatae & dotatae quæ volunt venire ad successionem hæreditatis paternæ simul cum fratribus, tenentur dotes suas conferre: & eodem modo frater alteri fratri donationem propter nuptias, quam pater ei contulit, quando ipse vxorem duxit.

De ventre in possessionem mittendo.

Sicuti liberorum eorum, qui iam in rebus humanis sunt, curam prætor habuit, dando eis Carbonianam, & contra tabulas cæteras possessiones. Ita etiam eos qui nondum nati sunt, propter spem nascendi, non neglexit. Nam & hac parte edicti eos intuitus est, dum ventrem mittit in possessionem vice, & loco bonorum possessionis contra tabulas. Oportet ergo omnimodo mulierem esse prægnantem ad hoc vt detur ei hæc bonorum poss. Nec sufficit se dicere prægnantem vt sibi competat hoc edictum. Quare nec tenet dano bonorum possessionis nisi verè prægnans fuerit, & mortis tempore, & eo tempore, quo se mitti in possessionem petit.

De coniungendũ cum emancipato liberis eius.

Per l. antiquã xxi. tab. solum sui succedunt: vt Instit. de hæred. ab intest. §. j. Et sunt Sui, etiã nepotes in potestate retenti, si pater eorum est emancipatus: vt Instit. de hæred. qua. & dif. §. sui. Per prætorem autem etiam emancipatus ac si in potestate permansisset: vt §. de bono. possess. contra tab. l. j. §. vocantur. Hanc discordiam sedat hic prætor, vt partem quã erat habiturus emancipatus, si in potestate fuisset, diuidat cum suis filiis: vt ipse dimidium, illi aliud dimidium habeant: & eis solum conferat, non aliis fratribus. Ideo dicitur ille titulus contingere

circum

Collatio quo-
modo fit.

Prægnanti da-
tur ventris bo-
no poss.

Que fiat necessaria in cōiunctione emancipacione.

emancipatos cum eorū liberis. Sed ad hoc quod fiat hęc cōiunctio, multa sunt necessaria. Primò, vt pater sit emancipatus, aliàs ipse solus succederet iure communi: vt §. e. l. j. in princip. Secūdò, quòd liberi eius sint in familia, id est, in potestate aui tempore quo is moritur. Terriò, quòd hi nepotes sint naturales & legitimi, non legitimi tantum, id est, adoptiui: vt §. co. l. si quis. Quartò, quòd hęcitas pertineat ad eos, scilicet nepotes, & filiū, scilicet quòd filius præteritus sit, & illi instituti: vel eorū: vel omnes præteriti & alius institutus, vel prorsus intestatus decessit. Quintò, quòd suo nomine pertineat, aliàs secus, infra eod. l. si nepos. Sextò, quòd hęcitas sit paterni generis, vt aui paterni: vel quod præteritio pro exheredatione habeatur. §. de contra tab. l. illud. §. ad testamenta. Septimò, quòd non sint exheredari filius & nepos: quia tunc in contra tabu. non iungerētur: quia omnino eis denegatur suo & alieno iure. Octauò, quòd emancipatus non sit in adoptionem datus: nam tunc fit ei iunctio, quia nec habet contra tabul. nisi sit constitutus, & alius cōmittat edictum: vt §. de contra tabul. l. non putauit. §. in adoptionem. Sed hoc edictum hodie locum non habet, quia sublata est differentia patrię potestatis: vt in Auth. de hęc. ab intest. §. j. coll. ix. Vnde solus filius hodie succedit, siue suus, vel emancipatus, & non nepos.

De Carboniano ed. lto.

Hoc edictum inuentū est à Carbone prætorē, & ab eo denominatū: sicut Publiciana à Publicio: Instit. de act. §. alix. Et habet locum hoc edictū, quando alicui filio non instituto, vel exheredato, sed præterito controuersia sit à possidente bona paterna: an inter liberos sit cōnumerādas. Et ita de statu eius, id est, filiatione simul & de bonis agitur: si tūc talis est impubes causa cognita, perinde possessio corporalis rerū hęceditarium sibi darur, ac si nulla de ea re cōtrouersia esset, & iudiciū in tēpus pubertatis causa cognita differtur. Et habet hoc edictum locum tam in masculis, quàm fœminis ex virili sexu descendētib; omnes enim cōmodum Carboniani habent: & generaliter his competit Carbonianum, quibus & contra tab. bo. pos. His verò qui repellūt à contra tab. bonorū possessio non cōpetit. Et vertitur causę cognitio in eo, vt si manifesta calumnia appareret eorū, qui infantibus bonorū possessionem peterent, non daretur bonorum possessio summam. Ergo cū petitur ex Carboniano edicto bonorū possessio, debet

debet prætor cognoscere: & si quidem absolutā causam inuenit, id est, sine dubitatione, euidentēq; probetur filium non esse: quod duobus modis probari potest: vt est text. in l. filiū. §. de his qui sunt sui vel alie. iur. negare debet ei bonorū possessio Carbonianum. Si verò ambigam causam, hoc est, vel modicum pro puero facientē vt non videatur filius euidenter non esse, dabit ei Carbonianam bonorum possessionē. Duę ergo causę sunt, de quibus prætor cognoscat. Vnde dādā Carbonianę possessionis, quę habet commodum illud, vt perinde ac si nullam controuersiam pateretur, impubes possessionem bonorum accipiet. Alia est causę cognitio, vtrū debeat differri in tempus pubertatis cognitio, an præterari possessio.

De bonorum possessionibus contra tabulas.

Iuriscōsultus secutus ordinem bonorū possess. primò supra tractauit contra tab. quia ista prius defertur, quàm secundum tabul. vt §. tit. proxi. l. ideòq;. Et nunc demum de secundū tab. quia ista posterior est. Sed imperator C. eod. tit. aliam habuit considerationem, præmittendo secundum tab. tanquam digniorē: quia magis nititur ex voluntate defuncti. Et debemus accipere Tabulas testamenti omnem figurā materię. Siue igitur Tabula testat. siue chartę, siue membranę, siue coriū alicuius animalis, tabula rectē dicitur. Nō tamen curamus hęc omnes tabulas, sed supremas, id est, eas, quę nouissimē factę sunt. Sufficit autē extare tabulas, etiā si non proferantur, si certū sit eas extare. Si autē apud furem sunt, vel apud eum apud quē depositę sunt: dubitari non oportet admitti posse bonorum possessionem. Nec enim opus est aperiri eas, vt bonorū possessio secundum tabul. cognoscat. Et est secutus prætor ordinem eq̄uissimū: voluit enim primò ad liberos bonorū possessionē contra tab. pertinere. Quod si hoc occupatū non fuerit, iudicium d. si uerū ēti sequendum est. Expectandi igitur liberi erūt quando bonorum possessionem petere possunt. Quòd si tempus fuerit finitū, vel ante decesserit, vel repudiauerit, vel ius petendi bonorum possessionem amiserit, tunc reuertitur bonorū possessio ad scriptos hæredes: & pro qua quisque parte hæres scriptus est, pro ea accipiat bonorum possessio. sic tamen, vt si non sit qui ei concurrat, habeat solus bonorum possessionem.

Si à parente quis manu missus fuerit.

Manu missus hoc titulo improprie pro emancipato ponitur *Manu missus.*
Scriuus

Emancipatus. Seruus enim dicitur manumitti: filius autem emancipari: vt C. quando aet. de pec. est an. l. j. Quia autem supra de bonor. poss. contra tabul. quæ datur liberis contra testamentum parentum actum est, vt ibi dictum est: nunc e contra de ea possessione, quæ parentibus contra testamentum liberorum datur: licet hæc non sit ita favorabilis, sicut alia, quæ recto ordine naturæ liberis debetur, non autem e contra: vt infra vnde lib. l. scripto. in fi. Et cautè dicitur in hoc titulo contra testamentum emancipati. Nam ille qui est in potestate, non poterat olim habere hæredem, etiam parentem, nisi haberet castrense peculium: & faceret testamentum & adiretur hæreditas: & tunc cessat contra tabul. & querela: vt C. de inoff. testa. l. fin. Similiter etiam in quasi castrensi non potuit per l. nam & si parentibus §. de inoff. testa. & d. l. fin. Hodie autem in quasi castrensi videtur quod habeat locum querela, & contra tab. vt C. de epis. & cler. Authen. presbyteros. Si autem non adiretur hæreditas, pater omnia occupat iure peculij: vt infra de cast. pec. l. ij. Sicut ergo pater pretereundo filium suum in testamento: patitur contra tabul. bonorum possess. filio adiudicari etiam emancipato: ita & filius etiam emancipatus patrem pretereiens, eundem exitum contra tabul. testamenti sui patitur: nisi parens pecuniam acceperit, vt filium emanciparet. vel postea filius in eum, quantum satis est, contulit: ne iudicia eius inquietet: vel nisi filius militare cœpit, militia vel armata, vel incermi: infra eod. l. j. §. si parens.

De bonorum possessionibus ex testamento militis.

Quia quædam specialia seruantur in bonorum possess. secundum tab. ex testamento militis, quæ in testamento pagani locum non habent: ideo de hac dicitur. Nō est autem dubium, quin voluntates eorum ratiæ esse debeant, qui in hostili loco, id est expeditione, vel procinctu suprema iudicia quoquo modo ordinassent, ibidemque diem suum obiissent. Omnes ergo qui eius sunt conditionis, vt iure militari testari non possint, quia forte milites nō sunt: si tamē in hostili loco deprehendantur, & illic decedant, quoquo modo velint, & quoquo modo possint testabuntur: siue præses sit provincie, siue legatus, siue quis alius, qui iure militari testari non potest. Itē nauarchos, id est, princeps nauis: & trierarchos classium, id est, qui præsunt nauibus triremib⁹, iure militari posse testari nulla dubitatio est.

*Nauarchi.
Trierarchi.*

De

De iure patronatus.

Suprà titulo secundo visum est, quomodo patri & patrono, quod vnum est, contra tabulas testamenti bonorum possessio detur. Nunc de omni iure patronatus tractat, quod in multis consistit. Primò enim succedunt patroni & eorum liberi libertis ab intestato decedentibus, si liberos nullos reliquerint. Ex testamēto autem si libertus habeat in bonis minus quam centum aureos, excluditur patronus penitus: si habeat plus quam centum, & instituat extraneum hæredem, non potest patronus excludi, quin habeat ad minus tertiam de bonis liberti: vt Insti. de suc. liber. post princ. Secundum ius est, vt patronatus non vocetur in ius à liberto sine venia: vt C. de in ius voca. l. ij. Tertius, vt libertus alar eum inopem: vt §. de lib. ag. l. si quis à liberis. §. solent. Quartam, vt turpem actionem, vel exceptionem contra eum non proponat: vt infra. de excus. do. l. apud Celsum §. aduersum. Quintum, vt possit eum ingratum in seruitutem reuocare: vt in Authen. vt liber. de cœt. §. j. Sextum, vbi patronum inuenerit, faciat ei reuerentiam. Suprà. de in ius voc. l. generaliter. Vnde dicitur: Patrono debetur honor, onus, utilitasque. Præsentem præsit, defendat, alatur egenus. Glof. in c. nobis. de iure patr. Et hæc iura multis modis tolluntur: quos ponit glof. Insti. de suc. lib. §. cum verò maiores.

De obsequijs liberis, & libertis, parentibus, & patronis præstandis.

Honori parentum ac patronorum tantum tribuitur, vt quamuis per procuratorem iudiciū accipiant, tamē nec actio de dolo, neque iniuriarum in eos datur. Interdictum quoque Vnde vi, non est aduersus eos reddendum. Et tanta pietatis ratio etiam militibus in parentes constare debet: quod si filius, etiam miles, in patrem aliqua commisit, pro modo delicti puniendus est. Et si filius patrem aut matrem (quos venerari oportet) contumeliis afficit, vel impias manus eis inferat, pro modo delicti, talis transgressa pietas punienda est. Et indignus est militiæ iudicandus, qui patrem & matrem de aliquo maleficio accusauerit: quia filio & liberto semper honesta, & sancta persona patris, ac patroni, videri debet. Et etiam magistri: vt dicit glo. in l. liberto. infra. eod. Item nec iusiurandum calumnie à patrono exigere potest. §. de iureiurand. l. si patronus, & l. iusiurand.

Patronorum success. & ius.

Magistri.

LIBER

Et vltimus huius.

De operis libertorum.

Operæ sunt diurnum officium, id est, officium quod quis exhibet alicui per diem, scilicet artificialem, non naturalem: vt §. de alim. leg. l. ij. & §. de verbor. sign. l. ij. §. j. Aliquando tamen Opera ponitur pro breuioris temporis officio, vt in salutando, vel assurgendo, & similia. vt §. de cond. indeb. l. si non fortem. §. libertus. Et consistit opera in actu. §. de op. ser. l. j. Et differt hic tit. ab illo, quia ibi de operis serui, hinc de liberti operis dicit. Et pollicetur prætor in hoc edicto se datum iudicium in libertos & libertas super operis præstandis, ad hoc vt emeret atque honoraret libertinas personas. Qui ergo operas præstare debet diurnas, non eo die præstare tenetur, quo promisit. Nec illi, qui sex horis antemeridianis paratus est seruire hodie: & alia die per alias sex horas liberatio eius dici contingit: quia opera non diuiditur. Et alix sunt operæ dici, hodiernæ, alix crastinæ.

De bonis libertorum.

Hoc edictum à prætore propositum est honoris, quem liberti patronis exhibere debent, moderandi gratia. Nam vt Seruius scribit, antè soliti fuerunt patroni à libertis durissimas res exigere, scilicet ad remunerandum tam grande & ingratum beneficium, quod in libertos confertur, cum ex seruitute in ciuitate Romanam perducuntur. Et quidè primus prætor Rutilius edixit, se amplius non daturum patrono, quam operatum & societatis actionem: videlicet, si hoc pepigisset, vt nisi obsequium ei præstaret libertus, in societatem admitteretur patronus: vt quia dixit dominus, ob hoc te solùm manumitto, vt mecum contrahas societatem: talis autem societas iure postea prohibita fuit: vt in l. Labeo. §. tit. prox. posteriores autem prætores pollicebantur patronis certæ partis bonorum possessio, quod & postea per imperiales constitutiones redactum est in id ius, quod habetur Instit. de succ. lib. & dictum est §. de iur. patr. circa prin.

De libertis vniuersitatum.

Municipes. Municipibus, id est, vniuersitati plenum ius in bonis libertorum libertarumque defertur: hoc est, illud ius, quod etiam patrono, possunt ergo omnino petere bonorum possessio libertorum, & tempora bonorum possessionis petendæ cedunt municipibus exinde, id est, ab eo tempore, ex quo decernere de petenda potuerunt: id est,

id est, eligere syndicum vel actorem.

De assignandis libertis.

Temporibus Claudij Imperatoris, Velleio Rufo, & Scapula consulibus, factum est senatusconsultum de assignatione libertorum: quo cauetur, quod patronus habens plures liberos in potestate, potest vni ex eis libertum assignare, siue ex testamento, siue ab intestato: quæ assignatio euanescit, si talis filius postea emancipatus fuerit: & ille cui assignatio est facta solus succedit liberto, exclusis aliis, etiam in eodem gradu constitutis. Est ergo Assignatio quædam prælegatio, & præ aliis liberis donatio: & potest fieri quacunque voluntate, & quibuscunque verbis, etiam nuda. §. cod. l. j. §. assignare. & pure, & sub conditione. §. cod. l. assignare.

Assignatio.

Si quid in fraudem patroni factum sit.

Libertus tenetur patrono suo relinquere partem debitam iuxta distinctionem §. de iur. patr. traditam. Si ergo libertus dolo malo, siue testamento facto, siue ab intestato decedens, aliquid fecerit, quo minus debita pars bonorum ad patronum, vel eius liberos perueniat: habet patronus actionem quæ appellatur Latiiana. Et est in factum actio personalis, & perpetua, quæ datur soli patrono ad reuocandum ea, quæ libertus in fraudem eius alienauit inter viuos, vel vltima voluntate, quo minus patronus habeat tertiam: vt §. eo. l. j. §. j. & Instit. de succ. lib. §. sed curam de hac actione Instit. de act. §. Item si quis in fraudem.

Si tabula testamenti nulla exstabunt.

Postea quam prætor locutus est de bonorum possessione eius qui testatus est, transitum fecit ad intestatos: eum ordinem secutus, quæ & lex xii. tab. secuta est. Fuit enim ordinariū ante de iudiciis, & voluntariis testamentis, & deinde de successione ab intestato loqui. Sed successione ab intestato in plures partes diuisit: fecit enim gradus varios, id est, capita: primum liberorum, secundum legitimum, tertium cognatorum, quartum viri & uxoris. Tunc ab intestato potest competere bonorum possessio, si neque secundum tabulam neque contra tabulam bonorum possessio agnita sit: vel si repudiata est à bono possessore testamento: tunc enim ab intestato bonorum possessio eam incipit. Rectè autem prætor à liberis initium fecit in successione ab intestato: vt sicut contra tabulam ipsis defertur: ita ab intestato ipsos vocet.

Vnde liberi.

Quidam libri habent hinc proprium titulum, Vnde liberi: alij autem non habent hinc titulum, sed ponunt istam legem sub tit. prox. §. si

i tab.

tab. testa. &c. Tractat hic titulus de primo ordine succedendi ab intestato. qui datur liberis descendentibus, siue suis, siue emancipatis: quibus ordine naturæ parentum hæreditas debetur: non autem econtrâ parentibus liberorū hæreditas. Parentes enim qui quid acquirunt. præsumuntur naturali ratione & communi voto liberis thesaurizare. Econtrâ autem liberorum bona ad parètes nõ recto ordine naturæ, sed turbato, & ex sola miseratione, id est, pietate, in solatium filij amissi conceduntur: vt *§. de iur. dot. l. in successione.* & de inof. testa. l. nam & si parentibus. ybi gl. dicit, Bul. dixisse, quando mortuus fuit filius suus; Ordine turbato succedis Bulgare nato. Et potest hic subiici regula, vt quicumque habent contra tab. habeat hanc bon. poss. vt *§. tit. prox. l. j. §. rectè.* Liberi ergo in bonis matris vel maternæ lineæ non habent hanc bon. poss. ita intelligitur, quod dicitur *C. de suis & leg. hæred. l. vlti.*

Vnde Legitimi, & Vnde agnati.

Agnatus. Coniunctio Et, hoc ut. ponitur expofitiuè: nam idem est legitimus & agnatus, omnes enim agnati legitimi dicuntur: quia lege *xii. tab. ad successione* vocatur. Et desertur hæc bon. poss. Vnde legitimi, nõ tantum masculis, sed etiã scemini: nec tantum ingenuis, verum etiã libertis. Est ergo cõmunis pluribus: nã & scemine possunt vel consanguineos, vel agnatos habere; Deficientibus igitur liberis, id est, suis hæredibus, deuoluitur hæreditas secundo ordine per hoc bon. poss. ad agnatos proximos ex lege *xii. tab.* & sunt illi, qui ex linea masculina decedunt, vel etiã ex adoptione, dummodo sicut in priori gradu: quidã tamen coniuncti per scemininum sexum admittantur sicut legitimi: vt filij sororis germanæ, vel vterinæ, & fratres emancipati: Itẽ vterini, & filij eorū. *C. de leg. hæred. l. pe. & vlt. Itẽ qui ad hæreditatem vocantur vel bon. poss. lege vel senatusconsult. Tertul. vel Orfic. habent hanc bonor. poss. j. l. ij. §. vlti. & l. iij.*

Vnde cognati.

Hæc bon. poss. datur coniunctis per scemininum sexum legitime, vel nõ legitime. Et quia ex iure ciuili originẽ non habet, ideo posteriori & tertio ordine ponitur: & eos inuitat, qui iure ciuili ad successione admitti nõ possunt, id est cognatos. Cognati autẽ appellati sunt, quasi ex vno nati, vel ab eodẽ orti, id est, progeniti: & qui quasi cõmune nascẽdi inuitum habuerunt. Et completitur hæc bon. poss. sextum gradum cognatorum: & ex septimo duas personas, scilicet filium, & filiam, sobrinum, & sobrinam.

brinæ. Si itaq; liberi, id est, primi ordinis hæredes, & post illos agnati, id est, secundi ordinis, minimè super sunt, qui venire possunt ad successione ab intestato: vocantur per Vnde cognati, id est, beneficio huius tituli, attrinẽtes ex linea proximiori scemina. & agnati capite diminuti, &c. Hodie autẽ agnati ante cognatos nullã habent prærogatiuã. Nec est aliqua differtẽtia agnationis & cognatiõis, dummodo aliis nullo defectu etatis vel morbi impediatur: vtin Auth. de hære. ab intest. *§. ex his. col. ix.*

De successorio edicto.

Successorium edictum ideo propositum est, ne bona hæredita successoria vacua sine domino diutius iacerent, & creditoribus iõgiõr edictum. mora fieret. Bene igitur prætor præstituit tempus his, quibus bonorum possessione detulit, & dare inter eos successorium edictum. Cum enim plures sunt species successione, & ordines, & in vna quaque specie sæpe plures existant dispari gradu persone. Ne igitur actiones creditorum differantur, sed haberent quos conuenirent, & ne facile in possessione defuncti mittantur, eo modo sibi cõsulerent: deo petendæ bono. poss. certum tempus præstinuit. Liberis itaq; & patribus tam naturalibus, quam adoptiuis, ob sanguinis prærogatiuã in bono. poss. petenda anni spatium, cæteris autem agnatis vel cognatis centum dierum dedit. Et si intra hoc tempus aliquis bon. poss. nõ petierit: eiusdẽ gradus personis accrescit: partes autem non petenti accrescunt petentibus. *C. quã. non pe. par. pe. ac. l. j.* Sed si nullus eius ordinis sit, deinceps cæteris bon. poss. perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is qui præcedebat ex eo nõ esset numero. Et dies præfixi ad bono. poss. debent esse vtilis. & absque solennitate aliqua bon. poss. coram iudice agnoscitur. Et olim erat successorium edictum solum de ordine in ordinem: hodie autẽ etiã de persona in personã: de gradu in gradum, & de capite in caput; vt not. *C. eod. super rub. & Instir. de bon. poss. §. cum igitur.*

De gradibus affinitatis.

Iurisconsultus cognatorum gradus, & affinitum nosse debet: quia legibus hæreditates & tutelæ ad quosq; proximam redire cõsueverunt. Et ex lege publicorum iudiciorum contra affines, & agnatos, nemo inuitus testimonium ducere cogitur. Nomen cognationis à Græca voce dictum videtur *κνρη*, sic enim illi vocant quos nos cognatos appellamus. Sunt autẽ Agnati omnes Cognati: sed non cõuertitur. Inter agnatos enim & cognatos Agnati. hoc interest, quod inter genus, & speciem. Nã qui agnatus,

& cognatus est: non autem qui cognatus est, agnatus etiā est. Alterū enim ciuile, alterum naturale nomē est. Gradus autem cognationis alij superioris ordinis sunt, alij inferioris, alij ex

Papentes. transuerso, siue à latere. Superioris ordinis sunt Papentes, qui vsque ad tritauum apud Romanos proprio vocabulo appel-

Maiores. lantur. Vteriores quia non habent speciale nomē. Maiores no-

Liberi. minantur. Inferioris ordinis sunt Liberi, qui vsque ad trinepo-

Posteriores. tem propria habent vocabula: vltra hos Posteriores vocantur.

Ex transuerso autem siue à latere Fratres, & sorores, & ex his

progeniti, item Patruī, Amitā, Auunculi, & Matererā, & eorū

Affinitas. liberi: quæ computatio qualiter fieri debeat, traditur In-

stit. de grad. cog. & in arbore cognationum. De affinitate autem, & eius computatione graduum habes Instit. de nupt. §. af-

finitatis. & peculiarem de ea arborem affinitatis. quam prole-

quere vt in c. non decet. de consanguin. & affinit.

Vnde vir & vxor.

Vir & vxor. Deficientibus cognatis, & his qui inter cognatos vocantur,

quarto ordine vir & vxor sibi succedunt, & excludunt fisco.

Ad hoc ergo requiritur, quod inter eos iustum matrimoniū

fuerit contractum: quia si iniustum fuerit matrimonium, non

datur eis bono. poss. sicut nec ex testamento vel ab intestato

per eos hæreditas peti potest. Vt autem hæc bono. poss. locum

habeat, oportet esse vxorem mortis tempore: si enim diuor-

rium secutum sit, hæc successio locum non habet. Similiter re-

pellitur mulier, si nubat intra annū luctus. C. de secund. nupt.

l. j. in fin. Item præferuntur vxori omnes consanguinei viri. C.

eo. l. j. Item quidam alij, qui sunt C. de hæc. decu. per totum.

Item qui ex liberalitate imperiali veniunt: vt C. si impe. liber.

so. sine hæc. decc. lib. x. Alias enim ipsi inuicem sibi succedūt

excluso fisco: vt C. eo. l. j. & hoc iure veteri. iure autem Auth.

est aliquid vt C. eod. authent. præterita.

De veteranorum & militum successione.

Militum suc- Bona militis intestati defuncti castrensia fisco nō vendicā-

cessio. tur, si hæres legitimus vsque ad quintū gradū intra tēpus sta-

tutū possessionē acceperit. Miles damnatus de aliquo crimine

militari, qualia multa sunt j. de re mil. per totum. nihilomi-

nus testamentū facere potest in bonis castrensibus, & iure mi-

litari: si sibi hoc concessum sit à principe: eiusque bona ab inte-

stato ad cognatos pertinent. Secus si sunt paganica, quæ fisco

applicantur. C. eo. l. & militi. Si autē punitus sit ex communi

crimine,

crimine, puta furo, homicidio, &c. omni casu fisco succedit.

Et est notandum, quod priuilegiū quod habet miles, vt teste- *Priuilegiū*

tur, quod alijs non poterit, non durat post missionem: vt In- *militū.*

stit. eo. j. responso. Sed factus in alijs priuilegijs. Veteranus au-

tem dicitur non solum legionarius, sed & omnis qui qualiter

cunque militauit, & honestū est à milite absolutus. §. de ex-

cul. tut. l. sed & milites. §. veteranus. & quæ priuilegia talis ha-

beat, habetur C. de vete. per totum. not. C. quando prouoc. nō

est necesse. l. veteranus. in glos.

Quibus non competit bonorum possessio.

A bonorum possessione repelluntur qui amiserint liberta-

tē, vel ciuitatem. petitur autem bonorum possessio, vt supra di-

xi. intra tempora statuta. Si autē repudiauerint, vel tempore

sint exclusi. statim possunt admitti sequentes. Nec in cursu tē- *Ignorantia hō*

poris bonorum possessionis, licet alicui præterdere ignorans *excusatur.*

trā: si tamen potuit consulere peritiores. C. eod. l. iuris. Item si

pater dolo fecerit, ne testamentum mutaretur, in quo filius

suus est institutus etiā emancipatus: vel si seruo instituto do-

minus dolo fecit, ne testamentum mutaretur, actiones cōpe-

tententes ex eodē testamēto pro adipiscēda bono. poss. eis dene-

gātur. & cōtinuatur materia huius tit. §. si quis au. test. prohi-

Vt ex legibus, senatūque consulti bo-

norum possessio datur.

Hæc est bonorū possessio septima extraordinaria: quæ op- *Extraordin.*

tima ratione inducta dicitur. vt Instit. de bono. posses. §. septi- *bono. posses.*

ma. & habet locū aliquando ex testamēto, aliquando ab inte-

stato: vt patet in defuncto apud hostes qui lege Cor. habet hæ-

reditatē: vt §. de test. l. lex Cor. & C. de cap. l. nec nos. Item ma-

ter alijs in testamēto institutis filijs, postea in puerperio decel-

sit, & filium quē gestabat in vtero præterit: præsumitur enim

hic filius institutus, & habet bo. pos. secundū tab. & hanc sep-

timā extraordinariā. C. de inof. test. l. si mater. Dicitur etiam

extraordinaria, quia ius nō tribuit, vt Carbonia. quæ datur vē-

tri, & quæ datur gratia agnoscendæ litis: vnde & datur sine

causâ cognitione. Quod in ordinarijs, quia ius tribuunt, cō-

trariū est §. de bono. poss. l. iij. §. si causa. & infra tit. pro xi. l. iij.

§. in bonorū. Item alia Edictalis, quæ ex edicto prætoris mor-

tui decernitur: alia Decretalis, quæ à viuo prætore decernitur.

Vel hodie, quia non est necessarium eam decerni, vel dari, di-

citur Iudicialis, à iudicis præsentia, quæ in eius agnitione exi-

git. §. de bon. poss. l. ij. §. à municipalibus. & insti. de bono. poss. §. vit. & secundum Azo. posset illud dici, vnam esse bon. poss. Edictalem. & eadem appellari Decretalem & Iudicalem: ex eo quod accipit efficaciam ex presentia Iudicis: nec est differentia inter Decretum & Decretalem. Vbiunque ergo danda est bono. poss. ex aliqua noua lege, datur ista extraordinaria.

Quis ordo in bonorum possessione seruetur.

Ordo succ. Ad bona defuncti intestati vocantur primò sui heredes: secundò legitimi. ad est, agnati: tertio proximi cognati: deinde, vir & vxor: sicut §. si tab. test. nullæ ext. l. j. & Inst. de hæred. ab intest. §. admonendi. Intestati igitur patris bonorū possessio datur liberis, nō tantū his, qui in potestate parentis vsq; in mortis tempus fuerunt: sed etiam emancipatis. §. eo. l. j. in fi. & C. qui ad bon. poss. l. ij. & Insti. de hæred. ab intest. §. emancipati.

De suis & legitimis heredibus.

Quæ sit successio de iure prætorio multis tit. hucusque iurifconsultus posuit. Sed quia pauca dicturus erat de successione iuris civilis: ideo istam postposituram tractat autem hic tit. de *Intestati* hæredibus qui veniunt ab intestato. Intestati autem proprie appellantur, qui cum potuerunt testamentum facere, testati non sunt: vel fecerunt testamentum, sed non iure. Aut id quod fecerant ruptum est agnitione postera, vel arrogatione, aut irritum factum est, vt per capit. dimini. testatoris. Aut si ex eo testamento nemo hæres exiit: aut per querelam, vel contra tab. testamento rescisso. His enim modis dicitur quis intestatus: vt est text. in l. j. in prin. §. eod. & Insti. de hæred. ab intest. in princ. & gl. in l. intestatus. ff. de verb. sig. Qui autem dicantur *Sui*, habetur Insti. de hæred. qua. & dif. §. j. Et qui *Legitimi*, habetur Insti. de legit. agn. tur. §. j. & de leg. ag. succel. post prin. Isti ergo legitime successioni ita locus est, si nemo ex testamento succedit. infra de regul. iur. l. quandiu.

Ad Senatusconsultum Tertullianum.

Ex lege xi. tab. mater à successione filij, & eorū, excludatur: beneficio tamen Prætoris postea sibi per Vnde cognati succedebat: postea autē Senatusconsulto Tertulliano, quod factū est tēporibus diui Adriani, mater ingenua habens tres filios liberos, libertina autē quatuor, ad eorū intestatorū testē successione admitterebatur ad solatium liberorū amissorum. Iure autem nouissimo. mater etiam nō habens nisi vnum filium, ad successione eius indistinctē admittitur, agnitis exclusis

*Tertullianū.
Senatuscons.*

cluis. Nec debet esse deterioris conditionis ea, quæ rarò peperit, quàm ea quæ sæpe. Sic etiā econtrā, filius & nepos veniunt ad successione matris & auæ ab intestato ex Senatusconsulto. Orficiano: quod Orficio & Ruffo Consulibus factū est. Et habet locum etiam si filius vulgò sit quæsitus, id est, qui nō habet certum patrem. N. si mater fuerit illustis, tunc enim tales cum legitimis ab intestato non veniunt. Secus in naturalibus ex licita consuetudine procreatis: vt C. ad Orfic. l. pen. Vnde dicitur: Succedit matri filius per Orficianum. Inuidiam portans econtrā Tertullianum gl. Insti. ad Orfic. circa prin.

Orficianum.

DIGESTVM NOVVM.

LIBER XXXIX.

Et primus huius.

De noui operis nuntiatione.

OC edicto, de operis noui nuntiatione, statuitur & permittitur, vt siue iure, siue iniuria opus nouum fieret, possit per denuntiationem legitimam inhiberi. Et est hoc edictū aduersus futura opera inductū, hoc est, aduersus ea quæ nō dum facta sunt, ne fiant. Nam si aliquid opus factū fuerit & completum, quod fieri non debuit, cessat hoc edictū de noui oper. nunt. Et erit trāseandum interdctum quod vi aut clam, vel aliud simile. Et dicitur opus nouum facere, qui aut ædificando de nouo, aut detrahendo aliquid ex veteri opere, primam faciem operis mutat. Et complectitur hoc edictū non omnia opera, sed ea sola, quæ solo, id est, terræ cōiuncta sunt, quorum ædificatio vel demolitio videretur opus nouum cōtinere. Quibus autem ex causis fiat hæc nuntiatio, habetur §. l. j. §. nuntiatio fit. Et quæ personæ nuntient, habetur §. eod. l. i. in provinciali. §. fi. & l. j. §. fin. & l. ij. Quibusque personis nuntietur, habetur §. eo. l. j. §. nuntiamus. Et in quibus locis nuntiatio fiat, habetur §. l. de pupillo. §. nuntiationem. Et quis effectus sit enuntiationis scilicet vt destruat quicquid factum est post nuntiationem: vt §. eo. prætor. in prin. & plenè de hoc toto ponitur in c. ij. de no. oper. nunt.

*Opus nouum
facere.*

*Nuntiationis
causa.*

De damno infecto, & de subgrun-
du & proiecctis.

Damnum infectum, est damnus nondū factus, sed quod futurū veremur: ideoque cautionem desideramus interponi. Et tractat hic tit. qualiter aduersus præterita opera ruinā minantia caueatur: & quia in subgrundis plerunq; hæc fiunt, ideo de his specialiter dicit. Et est Damnum & Damnatio ab ademptione, id est, ablatione dictum: est enim damnus, quasi diminutio patrimonij. §. l. iij. Proiectum autem, vel Proiectum illud dicitur, quod ita prouehitur, aut proicitur, ut nusquam requiescat: qualia sunt moeniana & subgrunda, id est, summitates ædificiorum. & de hoc in l. malum. §. j. de verbo. signi. & in l. si verō. §. Prætor. §. de his qui deicc. vel effud. & in l. si duo. §. videamus. & §. Labeo §. vi. poss.

De aqua pluua arcenda.

Quidam libri habent rubricā. De aqua, & aqua pluua arcenda: & ita Rogerius scripsit. §. co. si prius. in prin. vbi tractatur de alia aqua, quā pluuiali: quando, quibus, & à quibus, & qualiter sit concedenda habetur in ea. l. si prius. vsque in fi. & in l. in concedendo. & l. in diem. Item qui possint experiri hac actione aquæ pluuialis arcendæ, & contra quos, & quod sit Iudicis officium, habetur §. co. l. supra iter. §. Celsius vsque in fi. legis. Si igitur alicui aqua pluua damnus dabit, id est, dare poterit, auertetur aqua ista actione aquæ pluuiæ arcendæ. Et dicimus Aquam pluuiam, quæ de cælo cadit quandoque, in hunc, vel æstate, atque imbre exersit. siue per se hæc aqua cælestis nocere possit, siue cum alia mista sit.

De publicanis, & vectigalibus.

Titulus hic prouidet aduersus dāna & illicitas extorsiones factas à Publicanis. Sunt autē Publicani, qui publico fruuntur, id est, eo quod publicum est: vt est portus, & salina. Nam inde nomen habent. siue fisco vectigal pendant, id est, tanquā procuratores colligant: vel etiā tributum iure proprio, & ad suū commodum consequantur. Et omnes qui aliquid à fisco, vel aliqua ciuitate conducunt, rectè appellātur Publicani. Sed est differentia inter Vectigal, & Tributum. Vectigal enim est, quod præstatur ex rebus quæ vehuntur: & inde nomē assumptū. Et est octaua portio eius mercedis, quæ vehitur: cuius nomine est præstandū. C. de vect. & commi. l. vniuersi. & l. ex præstatione. Sed tributum, siue Annona, vel publica functio, siue

siue pensatio præstatur ratione soli, & à possidentibus: & dicitur etiam Censur: vt no. C. sine censu & reliq. l. ij. & C. de anno. & trib. l. j. & ij. & C. de exact. trib. l. in fiscalibus. Si itaq; Publicanus, aut eius familia vi aliquid ademerit, id restitutum non erit quando cunq; petente actore, intra annum in duplum, post annum verō in simplum actio datur. Qui autē vectigal non soluit, sed supprimit, & occultat merces, quātū est vectigal præstandum, statim fit cōmissio omnium rerum, id est, in pœnā res omnes sunt applicatæ fisco. Nam ex fraudati vectigalis crimine tota merx fisco committitur, & in pœnā sibi cedit. Et quod Commissum est, statim definit eius esse, qui crimen cōmisit. Et competit etiam contra eius hæredem cōmissi persecutio, quam habet fisco l. commissæ. & l. fraudati. §. eod.

De donationibus.

Sicut donantium voluntates diuersæ sunt, ita & Donationes inter se differūt. Dat enim aliquis quādoque ea mente, vt statim velit accipientis fieri, nec vilo casu ad se reuertī: & propter nullam aliam causam facit, quā vt liberalitatem, & munificentiam exerceat donator. Et hæc propriè Donatio appellatur, de qua hīc. Et ista nihil aliud est, quā liberalitas quædam, quæ nullo iure cogente conceditur: vt in l. donare. §. de reg. iu. Aliquando aliquis dat, vt demū tunc accipietis fiat, cum istud secutum est, cuius intuitu donat. Et hæc non propriè donatio appellatur, sed est Donatio sub conditione, vel modo. Aliquando quis ea mente dat, vt statim fiat quidem accipientis: sed si conualuerit & velit id ad se conuertī: hæc etiam non propriè dicitur donatio, sed appellatur Donatio quæ sub conditione resoluitur. Donatio autem prima ista principalis est, & appellatur inter viuos, eo quia nullo mortis intuitu fit. Et perficitur cum donator suam voluntatem scriptis, aut sine scriptis, id est, nudo consensu manifestauerit. Et talis donatio semel facta non potest faciliter, id est, sine causa, reuocari. Institui. de donat. §. aliz autem. Et dicitur donatio à dono, quasi donatio l. Senatus. §. j. §. titu. prox.

De mortis causa donationibus & capionibus.

Mortis causa donatio est, cum quis se habere mauult, quā cum cui donat: magisq; cum cui donat, quā hæredē suum. Sic & apud Homerum, Telemachus donat Pyrrho. Et in effectu dicitur mortis causa donatio, quando cunq; in donatione habetur mētio, vel suspicio mortis. Et tribus modis reuocatur

caturalis donatio: scilicet, per bonam valetudinem superuenientem, per poenitentiam donatoris, & si donatarius suo donatori præmoriatur. Et talis donatio causa mortis æquiparatur legato. In quibus autem differat à legato, ponit glo. Instit. de don. §. j. Mortis autem causa capimus, nõ solum cum quis suæ mortis causa donet nobis: sed etiam si propter alterius mortem id efficiat: veluti si quis filio vel fratre moriente donet Mæuius, ea conditione si conualuerit is, cuius intuitu donatur, reddatur sibi res: si decesserit, maneat apud Mæuium. Nam quidquid propter alterius mortem nobis obuenit, mortis causa ceditur. Et possunt omnes mortis causa capere, qui legata accipere possunt.

LIBER XL.

Et secundus huius.

De manumissionibus.

DE libertatibus tractaturus Iurisconsultus, præmittit titulum generalem de manumissionibus. Est autem Manumissio dæmo libertatis. Nam quandiu aliquis in seruitute est, manui, id est, potestati alienæ suppositus est: hinc Manumissus dicitur qui è manu, id est, potestate domini dimittitur: liberatur enim seruus manumissus à potestate dominica. Sicut enim per captiuitatem de iure gentium captiui manucapiebantur, & fiebant serui hostium, ac eo modo seruitus introducta fuit: vt Inst. de iur. pers. §. ser. & ob hoc etiam Mancipia d. cti, quasi manu capta: vt ibi. Ita & Manumissus dicitur libertus, qui olim seruus fuit, nunc autem ex manu, id est, dominica potestate liberatus.

De manumissu vindicta.

Iurisconsultus post generalem materiã manumissionis incipit dicere per species de eadẽ. Multis autẽ modis qui manu mittitur: aliquãdo enim ex sacris cõstitutionibus in sacrosanctis ecclesiis, scilicet sub aspectu populi & antistitis, id est, episcopi, & interueniente quacunq; scriptura loco actorum. C. de his qui in eccl. ma. l. j. & ij. Aliquãdo quis manumittitur vindicta, id est, causa cognita coram prætore, ob quã manumissio fit. Et dicitur ideo Vindicta fieri, quia Vindictus quidã seruus Vitelliorũ, qui prodidit filios Bati consulis Romani, tractantes de intrumittendis filiis Tarquinij, & de prodicione patriæ, in remunerationẽ mariti cognita iustitiæ, & dignitatis causa, ita

ita manumissus fuit: vt in l. ij. §. initium s. de orig. iur. & gl. Instit. qui manu. non pos. §. eadem. Sunt & alij modi manumittendi, de quibus Instit. de lib. §. multis autem modis. & C. pro quib. cau. ser. pro præmio. & C. communia de manumiss. l. i. fi.

De manumissionibus qua seruis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur.

Omnia collegia licita, id est, lege, vel senatusconsulto, vel constitutione approbata, habet potestatem manumittendi seruos suos: & eisdem manumissis, & libertis effectis iure patronatus succedunt: legitimam quoque eorum vendicabunt hereditatem: & de hoc etiam supra de liber. vniuers. l. j.

De manumissis testamento.

Qui testamento liber esse iussus est ita d. m. fit liber, si testamẽtũ valeat, & ex eo adita sit hæreditas: vel si quis omiffa causa testamẽti in fraudẽ ab intestato possideat hereditatẽ. Et si libertas datur testamẽto purẽ, statim postquam adita fuerit hæreditas cõpetit: etiam si ab vno ex hæredibus solũ adita fuerit. Si autem libertas data est in diem, id est, ex die, aut sub conditione, tunc cõpetit libertas cum dies euenerit, vel conditio extiterit. Ad tempus autem libertas dari nõ potest. Et dicitur hæc libertas Directa: quia directẽ vim & effectum capit ab ipso testatore. Alia est fideicommissaria, de qua j. titu. j.

De fideicommissarij libertatibus.

Libertas fideicommissaria est, quæ nõ directẽ ex verbis testatoris cõpetit: sed quia testator fidei heredis sui cõmisit, vt seruum vnum, vel plures, post mortem suam libertate donaret. & erit talis seruus libertus heredis, nõ testatoris: & appellatur Fideicommissaria, quia fidei heredis commissa est. Et qui bus verbis fiat, habetur Instit. de sing. re. per fideicom. re. §. fin.

De ademptione libertatis.

Libertas aliquando lege admittitur, id est, semel data reuocatur: quod fit in seruo de adulterio cum domina commisso accufato: vt Insti. de hered. instit. §. seruũ. Item in seruo qui seruatur intra sexaginta dies ob questionem adulterij: vt j. qui & à quibus. l. prospexit & C. de adult. l. verba. Item in casu l. lege Fauia. & l. seruus s. de manu. & hoc ex persona serui. Ex persona etiam domini quandoque prohibet lex, & tunc idem: vt infra qui & à quibus. l. quæsitũ. & s. de manu. l. qui poenæ. tunc libertas dicitur haberi pro non data: aut periade obseruatur, ac si postea à testatore adempta esset.

De statu liberis.

Statu liber. Statu liber est, qui statutam & destinatam in tempus, vel in conditionem, habet libertatem. Funt autem statu liberi vel conditione expressa: vt si sit relicta libertas, si nauis venerit ex Asia: vel alia similis. Fit aliquando vi ipsa, cum creditoris fraudandi causa manumittuntur: nam dum incertum est, an creditor iure suo utatur, interim statu liberi sunt: quia fias cum effectu in lege Aelia Sentia interuenit.

Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt.

Licet Manumissio datio sit libertatis, tamen quandoque contingit, aliquem ad libertatem peruenire sine manumissione, sed aliàs ex dispositione legis: vt contingit in seruo, qui vè ditus est ea conditione, vt intra certum tempus manumitteretur. Nam si etiam venditor & emptor sine hærede decesserint: nihilominus seruo libertas competit, etiam si prius venditor voluntatem suam mutasset. Item contingit in seruo languenti, quem ob grauem infirmitatem dominus pro derelicto habuit. Item in eo, qui necem domini detexit, & ob hoc præmium libertatis consequitur: talis enim fit Orcinus liber: id est, directo manumissus: vt Inst. de sing. re. per fideicom. rel. §. libertas. & in aliis casibus hoc tit. contentis.

Orcinus liber tus.

Qui, & à quibus manumissi liberi non sunt, & ad legem Aeliam Sentiam.

Lex Aelia Sentia.

Lege Aelia Sentia non potest quis manumittere seruum in fraudem creditorum, nisi sit testator, qui in defectum aliorum hæredum potest etiam in præiudicium creditorum vnum ex seruis suis cum libertate hæredem instituire: cuius nomine bona defuncti vendantur, & creditoribus satisfiat: quod ideo permissum est, vt bona defuncti non lacerentur per creditores. & iniuria afficiatur defunctus. Et ad hoc vt dicta libertas data in testamento dicatur tendere in præiudicium creditorum, & non valeat, duo requiruntur, Fraus scilicet & Consilium: de qua Inst. eo. §. in fraudem. Et olim minor viginti annis non poterat seruo dare libertatem, obstante lege Aelia Sentia, nisi ex iustis, & approbatis causis. Hodie autem sufficit cõpleuisse decimum septimum annum, attingisse decimum octauum, vt quis possit seruis dare libertatem in vitima voluntate, & c.

De iure aureorum annulorum.

Qui ius aureorum annulorum impetrauit, habetur & reputatur

tur vt ingenuus: & dicitur ista quasi ingenuitas: Olim enim liberti non poterant deferre annulos, nisi hoc à principe impetraretur: fuit enim delatio annulorum signum ingenuitatis & libertatis, & ob hoc soli liberi homines aureos deferrebant annulos. Qui ergo liberti scientibus & cõsentientibus patronis ius annulorum impetrauerant, habebantur pro ingenuis quoad multa: primò, vt habeat tutorem ingenuum: quod aliàs non haberet: vt §. de exen. tut. l. cum ex oratione. Itè quo ad honores, vt C. ad leg. Viscel. l. j. Item contrahit matrimonia cum nobilibus: vt §. de oper. lib. l. iij. in princip. In multis autem aliis reputatur vt libertus, de quibus gl. in l. pen. infra eo. Hodie autem omnes liberti de iure nouissimo sunt ferè ingenui: vt in Auth. vt lib. de ext. aur. non ege. an. §. j. collat. v.

De natalibus restituendis.

Interdum etiam si serui nati sunt ex post facto, nihilominus iuris interuentu ingenui fiunt. Nam si libertinus à principe natalibus suis restitutus fuerit, id est, ad ea iura, in quibus in initio omnes homines de iure naturali fuerunt, non in quibus ipse libertus nascitur: seruus enim natus est, & ideo iure naturali priuatus est. per restitutionem autem principis super natalibus factis perinde habetur, ac si ingenuus natus esset: nec patronus eius potest ad successionem venire. Et ob hoc imperatores non solent aliquem facillè natalibus restituere, nisi cõsentiente patrono, cui per hoc fit iniuria. Impetrato enim tali beneficio ius patroni adimitur.

De liberali causa.

Quibus modis præstanda sit libertas, per multos tit. hæctè vidimus: nunc quomodo in libertate quis se defendat. Quod sit per causam liberalem, id est, super libertate institutam. Sive quis in libertatem proclamat ex seruitute, sive in seruitutem petatur ex libertate, puta quia dicit dominus aliquem, qui se pro libero gerit, esse seruum suum, & petit eum sibi seruire, ac etiam seruitia præstare quæ serui præstant dominis suis: vel econtrà, ipse seruus si est in quasi possessione libertatis dicit, quod indebitè & iniustè eum teneo pro seruo, & tanquã seruum, cum seruus non sit, se dicit liber: & ideo petit se pronuntiare liberum, & mihi silentium imponi, neq; eum amplius inquietari: vel si de facto mihi seruit, petit se eximi de quasi possessione seruitutis. Et appellatur tales actiones pro liberali causa actiones præiudiciales in re, de quibus Insti. de act. §. præiudiciales.

Quibus

Quibus ad libertatem proclamare non licet.

Qui se passus sunt venundari, inter uenientibus quæ debent interuenire, ad libertatem proclamandi licentia denegatur. Sed si quis minor xx. annis, etiam ex causâ suprâ scripta, vel si maior sine causis suprâ scriptis se venundari passus sit, ad libertatem ei proclamare licet. Et pertinent ista senatuscõsulta etiã ad eos qui ex mulieribus, quæ se passæ sunt venire (id est, vendi) nascuntur. Nam sicut ei mulieri, quæ maior annis viginti se uenire passa est, ad libertatẽ proclamandi licentia denegatur. ita nec his quoq; qui ex ea nati tempore eius seruitutis erunt. Item descendentes de familiis latronũ prohibentur ad libertatem proclamare, si Domitianus imperator vel procurator fisci fecerit eos seruos per suum decretum. C. eod. l. j.

Si libertus ingenuus esse dicatur.

Si libertus alicuius alio agente, qui eum ad libertatẽ vocat, ingenuus pronũtiatus esse dicatur, potest patronus eius eum vocare in suum libertum, sine vlla præscriptione temporis: & erit modus agendi talis, quia petit patronus eum iustum esse suum libertum, & sibi debitam reuerentiã exhiberi ab eo, & præstare ea quæ solent liberti præstare patronis suis. Et econtrã, si quasi possessione libertinitatis, proponit libertus qualiter detinetur, & reputatur à tali indebitè & iniuste pro suo liberto: & ideo petit se declarari ingenuum. Sed si libertus est in quasi possessione ingenuitatis, quia nunquam præstitit seruitia: proponet, quod est in possessione ingenuitatis, & quod ipsum turbo & inquieto in dicta sua quasi possessione. Quare petet se pronũtiari esse ingenuum, & mihi silentium perpetuum imponi debere, ne eum de cætero inquietem.

*Ne de statu defunctorum post quin-
quennium queratur.*

Neque fisci, neq; priuati nomine post quinquennium querere licet de statu, id est, conditione defunctorũ: qui tempore mortis erant bona fide in possessione libertatis. Qui ergo peculium alicuius, vel suos posteros sibi tãquam domino ad iudicare debere prætendit, debet hoc facere intra quinquennium à tempore mortis: alioquin questio libertatis, quæ infertur filiis propter patris vel matris memoriã, nihil efficiet, propter præscriptionem quinque annorum, quæ statum defunctorũ tuetur: habita tamen distinctione, utrum in meliorem conditionem, quàm erat, ipse defunctus tempore mortis; an in deterius, &

riorem, quasi retractatẽ velit statum defuncti: de quo C. de oper. lib. l. quod ex. & l. si tuis. & l. mater tua. Et est hic casus quo procedit præscriptio sine possessione secundum Azo.

De collusionione detegenda.

Quia in iudicio liberalis causæ si aliquando collusio fit, vt quia dominus ex nimia sua indulgentia paratur seruos suos in ingenuitatẽ proclamare, & iudicari pro liberis, vt sic quasi ingenui quandoque senatores creentur, & propterea Dominus habiturus esset lucrum, & per tales ita degeneres inquinaretur amplissimus ordo senatorum, vel consulum in dignitate positorum, ad quam isti iudicati ingenui eligerentur: ideo senatuscõsultum factum est Domitiani temporibus, quo caueretur, quod si quis probaret collusionem esse factam quod iste homo, de cuius conditione est collusum fieret seruus illius qui collusionem detegeret. §. l. j. Si autem erat libertus, fiat libertus eius qui detexit §. de in ius vo. l. adoptiuum. §. patroni. Est autem Collusio sinistra, (subdola, & fraudulenta machinatio, seu prætentio quo aliquid simulatur, quod in veritate non est: vel quo iusta actio alicui competens remittitur, vel subicitur. Et potest collusio detegi, id est, releuari, intra quinquennium continuũ post sententiam ingenuitatis: sed medio tempore, id est, post sententiam super ingenuitate latam, & antequam collusio detegatur, quasi ingenuus talis reputatur, & habetur. §. eo. l. pen. Est & alia Collusio quæ fit per procuratores & aduocatos causarum, qui se superari in lite patiuntur. Sed & per principales personas similiter fit in criminibus: de qua collusionione, vel præuacatione, dicitur infra de præuar. vbi & poena eius ponitur.

LIBER XL I.

Et tertius huius.

De acquirendo rerum dominio.

Hic titulus generalis est ad omnem acquisitionẽ rerum, *Acquisitio d
iure gentium* quarum quinque sunt genera: vt Inst. de rer. diuisi. in princip. Quarundam enim rerũ dominium nascitur Iure gentiũ, quod naturali ratione inter homines equaliter feruatur; vt Inst. de iure natur. §. quod verũ. Inde decimus, quod illud quod nullius in bonis est, & tamen esse potest, id ratione naturali occupanti cõceditur. Omnia igitur animalia, quæ in terra, mari, & aere capiuntur: id est, feræ, bestiæ, volucres, & pisces,

Acquisitio iuris civilis.

picces, capientium fiunt. Inst. de re. diui. §. feræ. Quarundam rerum dominium acquirimus iure civili, id est, iure proprio ciuitatis nostræ, scilicet Romanæ: ut est per vsucapionem, præscriptionem, arrogationem, monachationem, deportationem, testamentum, successionem, bonorum possessionem, hæreditatis aditionem, de quibus singulis suis locis tractatur.

De acquirenda vel amittenda possessione.

Qualiter iure gentium acquiratur dominium expeditum est §. tit. prox. nunc qualiter iure civili, id est per vsucapionem. Sed quia possessionis causa cuiusque notitia pertinet ad vsucapiones, & ad præscriptiones, quæ non procedunt sine præambula possessione: ut §. tit. j. sine possessione. ideo de ea præmittit Iurisconsultus: & imprimatur hic titulus viceuersa in Codice, scilicet acquirenda, & retinenda possessione: hinc de admittenda: quod non multum est curandum. licet enim diuersa sint verba: sensus tamen est idem: cum enim intitulatur de admittenda possessione: ergo & de retinenda: id est, quousque retineatur: tandiu enim retinetur quoadiu non amittitur. Est autem

Possessio.

Possessio ius quoddam quo quis rem corporalem verè, vel interpretatiuè sibi habeat. Vel aliter. Possessio est corporalis rei retentio, corporis, & animi, & iuris adminiculo cõcurrente. De corporali ideo dixi, quia incorporalia propriè non possidentur. §. eo l. iij. in prin. Dicitur corporis, & animi, propter id quod est §. l. iij. Iuris adminiculo, ideo, quia ius operatur in acquirenda & retinenda possessione: quia quadoque possessio habet plurimum iuris, quandoque multum, quandoque parum. §. eod. l. possessione gl. in c. cum nostris. de concess. præbend. Vel dicitur ideo Iuris adminiculo: ad hoc enim quod sit iusta possessio, requiritur quod non sit improbata iure, ut in re sacra, & simili. §. l. qui vniuersas. §. j. Dicitur Possessio detentio, quia naturaliter tenetur ab eo qui insistit ei. Est enim appellata Possessio, quasi pedum positio, ut ait Labeo §. l. j. in prin. Sed quod dixi de corpore, non est intelligendum, quod semper sit necessarium corpore vel pedibus rei insistere. Sufficit enim visus oculorum, vel animi affectus, cum tradentis voluntate ad acquirendam possessionem. §. eo. l. quod meo. & l. j. §. pen. Et hæc talis possessio, quam quis corpore, vel oculis, & animi, affectu adipiscitur, Naturalis est. §. eo. l. j. in prin. id est, de iure naturali secundario, quod Gentium appellatur. Et hæc eadem possessio Naturalis, Civilis dici potest approbatione iuris civilis

Naturalis.

Civilis.

uillis: argum. de verb. signifi. l. lege. & de ori. iur. l. ij. in princip. Quare propriè non sunt duæ possessiones, vel proprietates duarum possessionum: imò est vna, inducta iure gentium, & approbata iure civili: vbi autem quis de prædio egreditur, nec est in conspectu, lex dicit retineri possessionem. C. eod. l. licet. intelligunt quidam civilem. Sed dominus Azo dicit semper retineri naturalem, quæ verè dici potest civilis, quia iuris civilis autoritate retinetur. Si autem me absente quis ingreditur meum prædium (quod possideo iuris civilis autoritate, ut dictum est) ingressus habet naturalem de iure naturali, licet Clandestina, si putauit, vel debuit putare se prohibendum. §. eo. l. clam possideri §. j. qui ad nundinas. & illam naturalem etiã de iure naturali interpretatur lex retineri solo animo, sicut in Fructuario dicitur, quia ei reuertenti, si non admittatur, datur interdictum. Vnde vi. §. de vi & vi arm. l. iij. §. vim vi. Possidet ergo vterque, vnus naturaliter, alius civiliter. Sic enim distinguitur iura possessionis §. de vi & vi ar. l. j. §. deicitur. & vti poss. l. si duo. & de precar. l. & habet. §. cum. Nam siue aliquis sit in re, siue non sit in re, tamen videat, nihilominus dicitur possidere naturaliter. Nam & naturalem acquirit propter visum. d. l. quod meo. §. si venditorem. ergo multo magis retinet. Civiliter autem dicitur possidere quis, cum nec est in re, nec res est in conspectu. Eo autem modo quo possessio acquiratur, eodem etiam amittitur, id est, corpore & animo. l. nihil tamen naturale. §. de regul. iuris.

Clandestina.

De vsucapionibus, & vsurpationibus.

Vsucapio est effectus possessionis: ut in l. siue possidetis. §. e. Et est introducta ad utilitatem omnium contra communcem equitatem naturalem. Cum enim de iure naturali nemo locupletari debeat cum alterius damno vel iniuria, ut in l. nam natura. §. de condi. inde: nihilominus introducta est vsucapio, ne rerum dominia diu, & ferè semper incerta essent: & in odium negligentium, quibus sufficere debet ad inquirendas res suas spatium temporis à iure statuti, quod habetur Inst. eo. in prin. Vt ergo aliquis esset suis litium: introduxerunt iura vsucapionum. est autem Vsucapio acquisitio vel adiectio dominij, per continuationem possessionis: quæ possessio est habita bona fide, & iusto titulo à tempore continuo à lege definitio: ut in l. iij. §. eod. Vsurpatio autem in hoc titulo est viucapionis interruptio, §. eo. l. naturaliter. Et interruptitur possessio rei immo

Vsurpatio.

k bins,

bilis, cum quis de possessione vi deicitur, vel alicui res mobilis eripitur: & quomodo cunque definit possidere, interrumpitur naturaliter possessio. Aliter autem capitur vsurpatio apud oratores, qui dicunt vsurpationem esse frequentem usum, ut in l. ij. §. eod. Quis autem possit vsucapere, & quæ res possit vsucapi, & quanto tempore, ponitur in l. iij. §. eod.

Pro soluto.

Pro soluto vsucapit, qui rem debiti causa recipit. Et non tantum illud quod debetur, sed & quodlibet pro debito solutum volenti creditori, hoc tit. vsucapi potest. Si igitur aliquid detur ex stipulato, vel ex aliquo contractu innominato, illud vsucapitur tantum titulo pro soluto. Si autem ex Titulo numeretur, ut ex causa legati, vel simili, tunc vsucapitur eodem tit. & etiam tit. pro soluto.

Pro emptore.

Pro emptore possidet, qui re vera emit: nec sufficit tantum in ea opinione esse, ut putet se pro emptore possidere: sed etiam debet subesse causa emptionis, vel saltem iustissimus error. §. eo. l. quod vulgò. Et in vsucapione pro emptore duobus temporibus inspicitur bona fides. Itè oportet quod emptio sit pura: ut §. eo. l. ij. §. ij. Itè non vsucapitur pro emptore res illa, quam dederis mihi in solutum pro ea quam emi, ut §. eo. l. ij. §. cum Stichum. Quandoque tamen vsucapitur pro emptore quod non est emptum, ut ecce fundus est emptus, & ampliores fines possessi sunt, totum enim lingo tempore capitur: quia vniuersitas eius possidetur, non singulæ partes. §. eo. l. ij. §. sed si fundus. & hoc si possessi sunt bona fide, cum crederet vendentis esse; secus si ipse adiceret partem alterius fundi empto fundo, sciens non contineri cum empto. §. eod. l. qui fundum. §. j.

Pro hærede.

Aliter accipitur hæc: & aliter §. de petit. hæred. titulus pro hærede. Hic enim verè, alibi falsò hæredes dicuntur. Et ille vsucapit pro hærede, qui possidet rem quam & defunctus vsucapiebat pro emptore, ut sic duobus modis possideat, quod esse potest §. de acquir. posses. l. iij. §. ex plurimis. Item ille qui apud defunctum rem vitiosam, non purgatam vitio, possidet pro hærede: ut §. de vsucap. l. vbi. §. j. Item ille qui iustissimè errat, ut §. de vsucap. l. non solum. §. j. Item ille qui tenet rem, in qua defunctus carebat titulo: tenebat tamen pro sua, & bona fide: ut infra eodem tit. l. plexique. Et hoc si est extraneus, quia

vsucapere pro hærede.

quia vsucapio pro hærede, non habet locum in suis hæredibus: quia sui hæredes titulum habere non videntur: ut pote cum viuo etiam patre domini quodammodo æstimetur. §. l. ij. §. filium. & C. eo. l. si nihil. Licet si pater inchoasset aliquam rem pro hærede vsucapere, etiam ipsi perficere possent. Item non habet locum, nisi vbi quis verè est hæres. Hunc est, quod si institutus hæres non habet factionem testamenti, non vsucapit pro hærede. §. eod. l. vlti.

Pro donato.

Pro donato ille vsucapit cui donationis causa res à non domino tradita est: aliàs si dominus donasset, fieret accipiens statim etiam dominus. Nec sufficit opinari, sed oportet esse verè donatū, ad hoc ut vsucapio procedat. Item exigitur, quod donatio teneat de iure. Si enim pater suo filiofamil. dona uerit, & postea decedat, filius pro donato non vsucapit: quia ratione patriæ potestatis donatio fuit nulla. §. eo. l. j. §. respon. & §. j. & §. pro hæred. l. ij. §. filii. Et nisi hæres ratam habeat donationem illam. §. eod. l. si pater. Sed vbi hæres ratam non habet, filius forè vsucapit pro quasi legato, tacitè confirmata donatione.

Pro derelicto.

Quod pro derelicto habetur, instar donationis est. infra de stipul. ser. l. quod seruus. & dicitur pro derelicto haberi, quod dominus ea mente abiecerit, ut id in numero rerum suarum amplius esse nolle. Instat. de re. diui. §. fin. Si igitur res pro derelicto habita sit, statim nostra esse definit, & occupatis statim fit: quia eisdem modis res desinunt esse nostras, quibus acquiruntur. Acquiruntur autem occupatione, ut §. de acquir. rer. domi. ideo per deoccupationem amittuntur. §. de reg. iur. l. nihil. & l. ferè quibus cunque. Et isto modo non habet locum vsucapio pro derelicto, quia statim res fit occupantis: ex quo erat derelinquentis. Sed si à non domino aliquid pro derelicto habitum est, aut haberi putamus à vero domino, possumus id vsucapere, etiam si ignoramus à quo derelictum fuerit.

Pro legato.

Legatorum nomine is videtur possidere, cui legatum est à non domino. Pro legato enim possessio & vsucapio nulli alij, quam ei cui legatum est, competit. Et nemo potest legatorum nomine vsucapere, nisi ille, cum quo testamenti factio est passiva, id est, cui potest aliquid in testamento relinquere: quia possessio legatorum ex iure testamenti proficitur.

Pro dote.

Iustissimus titulus vſucapionis eſt, qui appellatur Pro dote: vt qui in dotem rem alienam accipiat, vſucapere poſſit ſpatio ſolenni, quod habetur in l. vna. C. eod. id eſt, eo tempore, quo ſolent, qui pro emptore vſucapiunt. Nec eſt cura, virum ſingulariter per ſe tantū res illæ alienæ fuerint datæ in dotē: an pariter vniuerſæ res mulieris in dotē dentur, id eſt, quando ille qui dotem conſtituit, inter ceteras res quaſdā alienas dedit: tūc enim pro alienis cōperit titulus pro dote, quando videlicet matrimoniū contractū tenet. Nam ſi ceſſet matrimoniū, ceſſat etiā vſucapio: quia nulla eſt dos ſine matrimonio. Hæc tamen vſucapio pro dote procedit cum diſtinctione, an res fuerit tradita æſtimata, vel inæſtimata: vt C. eod. l. vna.

Pro ſuo.

Eſt ſpecies quaſdā poſſeſſionis quæ vocatur Pro ſuo. Et hoc modo poſſidemus omnia quæ mari, terra, aëre capimus, aut quæ alluſione fluminū noſtra ſiunt. Itē quæ ex rebus alieno nomine poſſeſſis nata poſſidemus: veluti partū hæreditariæ aut emptæ ancille pro noſtro poſſidemus. Similiter fructus naturalis rei emptæ, aut donatæ, aut quæ in hæreditate inuenta eſt. Et dicitur Pro ſuo tribus modis. Primò ſtriçtè, quando de ſicit alius titulus, vt hic. Secūdo largius, quando cōcurrit cum quolibet alio titulo pro ſoluto, qui eſt generalior aliis: vt j. eo. l. hominem. Tertio largiſſimè, vt quæcunq; pro ſe poſſidet: vt j. eo. l. ij. & tunc dicitur ad differentiam creditorum, & ſimiliū, qui non pro ſuo poſſident. Et hoc tertio modo non eſt titulus vſucapionem patiens: quia iam quilibet poſſeſſor, etiam malæ fidei, etiā ſine titulo, vſucaperet. In materia autē noſtra pro ſuo poſſeſſio talis eſt, cum dominium nobis acquiri putamus, & ex ea cauſa poſſidemus, ex qua acquiri ſolet: vt, ſi tuum ceruum, credens non manueſſi, cepi: vel tuam gemmā, credens nullius, in littore inuenio. Item vbiſcunq; eſt iuſta cauſa vſucapiendi, & deficit alius titulus, datur pro ſuo: vt j. eod. l. ſi.

LIBER XLII.

Et quartus huius.

De re iudicata, & de effectu ſententiarum: & de interlocutionibus iudicum.

Videtur quomodo res acquiruntur per præſcriptionē, videndum eſt quomodo aliter, ciuilitè ſcilicet, per ſententias iudicum.

iudiciū. Eſt autem Res iudicata, quæ ſinem controuerſiarum Res iudicata, pronūtiatione iudicis accipit: quod vel cōdemnatione, vel abſolutione contingit. j. eo. l. j. Eſt autem autoritas rei iudicatæ *Autoritas rei iudicatæ.* maxima inter eos inter quos lata eſt: quia cum nō ſit appellatum, ſtandū eſt ei omnino. id eſt, parendū eſt. Sed & ſi appellatum ſit, præſumitur cōdemnati volūtas quod velit ſententiæ parere. C. eo. l. j. in prin. & l. ad ſolutionē. In caſibus tamen receditur à ſententiā propter æquitatē ſuperueniens caſus. Itē eſt autoritas rei iudicatæ, vt non reſcindatur prætextu computationis, vel calculi. C. eo. l. ij. niſi error calculi exprimat in ſententiā: vt ſi iudex ita pronūtiauerit: cum cōſtet Titū Scio ex illa ſpecie quinquagintā, & ex illa ſpecie xxv. debere, idcirco Titium Scio in centū cōdemno. j. quæ ſen. ſine ap. re. Itē non reſcinditur res iudicata prætextu nouorū inſtrumentorū. C. eo. l. ſub ſpecie. Eſt autoritas rei iudicatæ: quia ex ea indulgetur actori actio de re iudicata, vel in factū j. eo. l. miles. §. vit. & C. de reb. cre. l. actori. Interlocutiones autem non obtinent vicē rei iudicatæ: nec enim omnis vox iudicis iudicati cōtinet autoritatē. C. de ſen. & inter. l. ex ſt. pulatione. & l. poſt ſententiam. Eſt autē ſententiā interlocutoria ſemiplena ſententiā. *Sententiā interlocutoria,* quæ profertur inter principium cauſæ & ſinem ſuper emergentibus negotiis. Vel profertur loquendo inter partes ſine ſolennitate: puta, ſi iudex iuſſerit, vt is cōtra quem teſtes producendi ſunt in alia prouincia, illuc pergat, procuratorē ve mittat. C. de fide inſtru. l. iudicis. De tribus ſpeciebus ſententiæ eſt gloſ. ij. quæſt. j. in ſumma & gloſ. cle. vna. de ſequeſtr. poſ.

De conſeſſis.

De verè cōdemnatis dictum eſt: ſequitur vt videamus de quaſi cōdemnatis, id eſt, de conſeſſis. Ita rubrica locū habet poſt litem conteſt. ſed edictū de interro. act. locum habet ante litem conteſt. Eſt autē in hac materia regula talis: Conſeſſus in iure contra ſe, quod ius & natura non reſpuit, vel certā ſpeciem vel quantitatem ſe debere, vel factum, cuius nomine cū alio poſſet eſſe actio, vel rem meā eſſe, pro iudicato habetur. Conſeſſio verò extra iudiciū plenè non præiudicat alicui, niſi habeat in ſe vim pacti, puta, quia facta eſt cū cauſa certa expreſſa. Et habetur conſeſſus pro iudicato, niſi errauerit in facto. inſtr. à eod. l. non fatetur. cuius probationē inducere poteſt vſq; ad ſententiā C. de iur. & ſac. igno. l. error. Ante litem verò cōteſt. ſi quis conſiteatur in iure, id eſt, ante magiſtratū vel *Conſeſſio quæ do præiudicat.*

iudicem, in præiudicium suum, & velit, facilius consequitur veniam. §. de inter. actio. l. de arate. §. qui iusto. Et est effectus confessionis, quia in confessum nullæ sunt partes Iudicis, nisi in condemnando. §. ad leg. Aquil. l. proinde. §. vlti. Vnde & confessio statim currunt tempora quatuor mensium infra eo. l. certum. §. vlt. & l. si confessus. infra de custod. & exhib. re.

De cessione bonorum.

Condemnati & confessi si satisfacere nõ possunt, in carcere solent detrueri. arg. C. eo. l. j. & si. cuius timore sit cessione bonorum. Est autem Cedere bonis, bona dimittere. & deserere creditorum improbitati & insidiarum. Cedens autem bonis ante omnia debitum agnoscere debet, aliàs non auditur invito creditore, qui habet probationes in proprio. §. eo. l. pe. præterquam vilis vestis, ne sit carne nudus: quia tales vestes ad tegendum carnem etiã damnatis ad mortem relinquuntur. l. diuus. §. de bon. dam. & ibi Bart. & Dyn. ergo multò fortius cedenti bonis: sic dicit Cy. in l. j. C. eo. Cedens autem bonis propter hoc non liberatur aliquo modo à debito, nec civiliter, nec naturaliter: quia si peruenit ad pinguiorem fortunã, ex integro potest conueniri: sed nec tunc conuenitur, nisi in quantum potest facere. Institu. de act. §. si. deducto semper ne egeat. §. de reg. iur. l. in condemnatione. de materia in ca. Odoardus. de sol. Est autem humanissimum remedium huius beneficii, quia iudicatus nõ retruditur in carcerem si cedat bonis. Nec post xl. dies datur creditoribus dilacerandus, sicut refert Aul. Gell. contineri in l. x i i. tab.

Quibus ex causis in possessionem eatur.

Quomodo agatur cum vocato in ius cõparenti & condemnato supra traditum est. Si autem vocatus non venerit, quomodo ex quibus causis secũ agatur, videamus. Mittitur enim actor in possessionem bonorum cõtumaciter absentis, aliquando causa custodiae ex primo decreto, aliquando ut efficiatur dominus ex secundo decreto. Sunt autem tres ferè causæ ex quibus in possessionem mitti solet omnium bonorum. Primò rei seruandæ causa. id est, debiti, vel quantitatis. Secundò legatorum seruandorum gratia, cum agitur personali actione ex testamento pro quantitate. §. vt in post. leg. l. certa. Tertiò veteris nomine, de qua §. si mulier ven. no. Est & quarta, vt ex Carboniano, vt §. de Carb. edict.

Damni

Damni etiam infecti nomine, si non caueatur, sit missio: sed non vniuersorum nomine, sed duntaxat rei, de qua timetur: vt §. de dam. infect. l. iij. §. j. & l. quamuis. de materia ista in c. quoniam frequenter. §. j. in aliis, vt lite non contest. cum similibus.

De bonis auctoritate Iudicis possidentibus vel venundandis.

Missis creditoribus in possessionem, qui hoc petere possunt, quando aliquid eis pure debetur, & absente debitore vocato cõtumaciter: distinguitur utrum conueniatur actione in personam, aut in rem. Si in personam, & est maior xxv. annis, & cõmpositus mentis, si latitat causa fraudandi debitores, illi soli possunt possidere, & vendere aduersus quos latitauerit. Est autem Latitare, titulare turpiter se occultare, vt euitet occursum creditorum. §. titu. prox. l. Fulcinius. §. j. ij. & iij. Si autem non latitat animo fraudandi, sed absens est ex quacunque causa probabili, vel nõ probabili, necessaria, vel voluntaria, creditores mittuntur in possessionem bonorum omnium: & habent custodiã & obsecrationem: non tamen possident, neque permittitur eis bona vendere. Item creditor non diminuit bona vescendi causa, imò teneatur fructus restituere debitori, vel compensare. Et prodest hæc missio in possessionem facta, nedum missio, si ipse est verus creditor, sed etiam aliis creditoribus omnibus. C. eo. l. vlt. §. j. & §. eod. l. cum vnus. Post missionem autem in possessionem creditores postulant à Iudice, concedi sibi venditionem bonorum debitoris latitantis: & quanto tempore elapso debet concedi venditio, tractat l. vlt. §. si autem hi qui. C. eod. Si autem in rem agitur, obserua quod ponit rex. in §. in reali. c. quoniam frequenter. vt lite non contest.

De priuilegijs creditorum.

Inter creditores potiores sunt illi, qui acceperunt pignora, eis qui habent personales actiones tantum: vt C. qui pot. in pign. hab. l. eos. Inter hypothecarios autem obinet regula, Qui prior est tempore, potior est iure: nisi in casibus quos plenius profequimur. §. qui pot. in pign. Inter eos autem qui habent personales actiones tantum, estimantur priuilegia ex causa, non ex tempore. §. eo. l. priuilegia. Sic ergo erit satisfaciendum prius ei, qui habet priuilegium, quam qui non habet. §. quod cum eo qui in alien. pot. l. iij. & de pecun. l. ex facto. §. vti. Vel si vterque sit priuilegiatus, & paria sint priuilegia, & pares tituli, vt quia ambo depositores sunt, debet concurrere: vt §. sit. proxim. l. si ven-

tri. §. in bonis. & §. ratio. Inter creditores autē non privilegia-
tos occupantis est melior cōditio: hoc est, si vigilauerit vt sibi
satisfiat à debitore, qui soluendo non erat, antequam bona
debitoris possideantur. Nam postea quam bona coperunt
possideri, omnia creditorum iura paria sunt facta: Ius enim
ciuile vigilatibus scriptum est. supra de pecul. l. summa. & in-
frā, de his quæ in fraudem credit. l. pupillus. in fi. Item si vtro-
que creditore instante debitor vni voluit gratificare, debet il-
lud omnibus communicare, vel eadem portio singulis quærit.
§. tit. prox. l. si non. §. j.

De separationibus.

Creditores hæreditarij, iū illi quibus legauit testator, pos-
sunt postulare separari bona defuncti à bonis hæredis: vt ta-
mē primò satisfiat creditoribus hæreditariis, quàm legatariis.
Nisi essent legatarij quibus obligatus erat defunctus, nō qui-
bus ipse legauerit. Hæredis autem bona referuntur credito-
ribus eius, aded vt si creditores vel legatarij decepti sunt in
postulatione separationis: vel si hæres postea multa lucratus
est: non tamen admittitur ad bona hæredis, quia petendo se-
parationem, ab eius persona recesserunt. Hæredi autē aduen-
ti non datur separationis beneficium, nisi in casu, scilicet, cum
quis adiit hæreditatem ex Trebel. cōstitutus, & non est fideicō-
missarius cui restituat. Idem & in alio casu, cum seruus do-
mino extitit necessarius hæres & bona patroni nō attingit: po-
stulabit enim separari quicquid post mortē domini acquisie-
rit, & quod ei à testatore deberetur. §. eod. l. j. §. vi. Sed si attinge-
rit bona, cessat separatio. Si autem esset minor xxv. annorum,
posset in integrum restitui. §. de minor. l. ait prætor. §. non so-
lūm. Est autem Separatio diuisio quædam, & segregatio vnius
peculij, vel patrimonij, ab alio.

Separatio.

De curatore boni dando.

Si hæres sub conditione institutus, nec implere conditionē
vult, nec respondere. an sit aditurus, vel nec: curator bonis con-
firmendus erit ad cōservanda bona dūtaxat, vel ad vendendū
quæ sunt mora peritura. Et si graue æs alienum sit, quod ex
pœna crescat, debet talis curator æs alienū soluere, alienando
etiam non peritura. Sicut cum venter in possessione est. supra
de ventre in poss. mittēd. l. j. item si periculū & l. curator. §. j.
Vel sicut pupillus hæres tutorem non habens, solet ei decerni
curator. §. l. j. in fi. Adeatur ergo Prætor à creditoribus, vel aliis
quorum

quorū interest propter spera successione: isq; curatorem cu-
ratorēque constituat ex cōsensu maioris partis creditorum:
quæq; per tales curatores sic creatos acta, facta, gestaq; sunt
rata habebuntur. Datur itaque curator diuersimodē: quādo-
que bonis defunctorū, vt hīc in l. j. Quandoque absentū C. *Curator qui-
bus detur.*
de cap. & post l. reu. l. iij. & §. ex quib. caus. ma. l. ab hostibus. §.
j. Quandoque bonis debitorū soluere nolentium. §. eo. l. fi. &
§. tit. prox. l. j. Item quandoque præsentis: vt C. de bon. quæ li-
be l. fi. §. in fin. Itē quandoque morbo impeditis. C. de cu. fur.
l. j. Cætera genera curatorum ponit gl. §. de mun. & hon. l. j. §.
fin. facit §. de priuileg. cred. l. Idem priuilegium. §. j.

*Quæ in fraudem creditorum facta sunt, vt in
integrum restituantur.*

Alienata per debitore in fraudem creditorum, excusis bo-
nis debitoris reuocantur, ac si alienata non essent, per actionē
quæ appellatur Pauliana, à Paulo eius inuentore: vt §. de v. sur. *Pauliana.*
l. videamus. & §. eo. l. hac in factū. Si igitur debitor meus frau-
dulēter alienauit bona, nec tantū super se, vnde mihi satisfiat,
habet locū hæc actio. Et sic agere debeo primò ex contractu,
& ipsum si cōpareat condemnari facere. vel si nō compareat,
pronuntari me in possessionē &c. Requiritur ergo quatuor
in hac actione. Primò, quod sit debitor ex mutuo, vel simili
causa. Item quod debitū fuit efficax, & sine exceptione. Item
quod cōsilio, & fraude alienauit. Itē quod re tali alienata non
inueniat tantū in bonis iam discussis, vt mihi satisfiat. l. j. §. eo.
Nec liberatur cedendo bonis à carcere propter commissam
fraudem in alienando bona in fraudem creditorū: vt est text.
sing. in l. fi. §. fi. §. eo. licet aliās debitor cedendo bonis liberetur
à pœna carceris. l. fi. C. qui bo. ced. poss. Itē si quid acquirat ille
debitor fraudulentus, excutitur vsq; ad peram & facultū: licet
aliās solum excutatur, in quantum facere potest: vt dicit gl. in
d. l. fi. De hoc plenē Instit. de act. §. item si quis in fraudem.

LIBER XLIII.

Et quintus huius.

*De interditiis, seu extraordinarijs actionibus
quæ pro his competunt.*

Q Valiter de iure ciuili agatur, supra dixit. Nunc qualiter
de iure Prætorio, quo plerunque pro possessione inter-
dicto agitur: vt institu. eo. in princip. Et erat interdictum olim
k § nihil

nihil aliud, quam quædam formata & solennis verborum conceptio, quibus Prætor aliquid fieri iubebat, aut prohibebat: quod tunc maximè faciebat, cum de possessione aut quasi inter aliquos cõterebatur. Instit. eo. in princ. Et dicta sunt Interdicta, quia inter duos redduntur: licet quidam dicant appellari ab interdicens, id est, prohibendo. Instit. eo. §. sunt. Et hodie

*Interdictum
Interdicta in
vis domini.*

inter Interdicta & Actiones nulla est differentia. Est ergo Interdictum actio prætoria. Interdictorum autem alia sunt prodita gratia iuris diuini, alia gratia iuris humani. Gratia iuris diuini quatuor sunt: De mortuo inferendo: De sepulchro ædificando: item, Ne quid fiat in loco sacro, vel immittatur: Itè id quod factum est, vel immisum, tollatur: vt §. eod. l. ij. §. j. & ne quid

Humani.

in loc. publi. l. ij. §. locorum. Humani verò iuris causa quædam competunt propter utilitatem priuatam: quædam propter publicam: vt de locis publicis, & viis, & fluminibus publicis. §. e. l. j. §. quæ sunt. Propter priuatam autem utilitatem induta sunt Interdicta quædam gratia iuris sui rudi: vt Interdictum de liber. exhib. vel vxore exhibenda: vel liberto. Quædam gratia officij

Officium.

ruendi: & est Officiu quod homo debet homini ex natura: vt Interdictum de lib. hom. exhib. Quædam gratia rei familiaris dantur. Itè quædam sunt adipiscendæ possessionis: vt Quorũ bonorum: Quorum legatorum: & Saluianum. Alia causa retinendæ possessionis: vt Vti possid. & Vtrobi. Alia causa recuperandæ vt, Vnde vi, & Directum, & vile. Sunt & Interdicta quædam duplicia: vt Ne vis fiat ei qui miss. est in possess. Item quædam continent causam veræ proprietatis: vt secundũ Interdictum De itinere Actuq; priu. Et Interdictum quod datur

De aqua ex castello ducenda. Quædam verò obtinent causam quasi proprietatis: vt quæ cõpetunt pro locis sacris, religiosis, & lib. exhib. Itè quædam sunt Prohibitoria: quædam Restitutoria: quædam Exhibitoria, & quædam Mistæ. Item quædam sunt An-

*Interdicta pu
blica.*

nalicia: quædam perpetua. Itè quædam sunt Publica, id est, cuiuslibet de populo cõpetentia: & sunt septem. De lib. ho. ex h. Ne quid fiat in loc. sacro. Ne quid fiat in reli. Ne quid fiat in pub. Ne quid fiat in flumine vel mari, quo prius nauigetur. Itè Ne quid fiat in flumine, vel ripa. vt aliter aqua fluat. q̃ priori æstate. Itè Interdictum Vt in flu. pub. lacu, fossa, vel stagno liceat nauigare. Est & octauũ populare: scilicet, Vt liceat reficere cloacas publicas, licet earũ refectio principaliter ad magistratũ pertineat. Priuata autè Interdicta sunt vigintiocto: De mortuo inferendo. Quorũ

Priuata.

bonor

bonorum. Quorum legatorũ. Vnde vi. Vti possid. Vtrobi. De tab. exhib. De lib. exhib. De liberis educandis, Saluianũ. De præcario, Ne vis fiat ei qui in poss. De loco publico fruendo, De superficiebus, De itinere actuq; priuato, De aqua quotidiana & æstiuæ, De iuris resciscendis, De fonte, De cloacis priuatis resciscendis, Quod vi aut clam. De arboribus cædendis, De glande legèda, De migrado. De operis noui nuntiatione. Itè Interdictum Fraudatoriu, quo pupillo tutoris creditor tenetur, si eũ consiliũ fraudis participasse cõstabit. vt fraudaretur pupillus, qui cõuenturus erat tutorẽ. infra de solu. l. pupilli. j. responso. Sũt præterea alia plura vtilia & accessoria Interdicta, quæ sub præiactis directè inueniuntur. Et circa Interdicta sunt notanda quatuor negatiua. Primũ quod nullũ Interdictum infamat infra de vi, & vi arm. l. neque. Secundũ, quod nullũ proponitur solẽnter, sicut nec aliqua actio, id est, cum solennitate verborum. Vnde omnia Interdicta sunt extraordinaria: Instit. eo. §. vlt. Tertiu, quod in nullo Interdicto habetur ratio fructuum ante lit. õi est. nisi in Interdicto Vnde vi, infra e. l. Interdictis. & de vi, & vi arm. l. j. §. ex die. Quartũ, quia nullum redditur inter non subiectos. C. eo. l. ij. Et tria possunt notari affirmatiuè. Primũ, quia omnia Interdicta personalia sunt, & tamẽ scripta sunt in rem, quia datur contra quemlibet possidẽtem, infra eo. l. j. §. penulti. Itè in omni Interdicto habetur ratio fructuũ post lit. contest. infra eo. l. antep. Item loco cuiuslibet Interdicti redditur actio in factum. Instit. eo. in princ. §. fin.

Quorum bonorum.

Digniora sunt Interdicta quæ competunt pro vniuersitate, quam quæ pro reb⁹ singulis: ideo de eis primò. Est autè Interdictum Quorũ bonorũ directũ, & vile, inter omnia alia Interdicta solũ vniuersale. Et datur Directũ ei, qui est bonorum possessor: Vtile verò ei, qui succedit iure ciuili ex testato, vel ab intestato. C. eo. l. j. & j. l. j. Sic & directũ hereditatis petitio datur hæredi: Vtilis autè bonorũ possessori. s. de bono. posses. hæred. pe. l. j. Intentatur hoc edictũ interdum contra eum qui possidet pro hærede, vel pro possessore. Est perpetuũ hoc Interdictum: Et nominatur sic à primis verbis Interdicti. Verba autem Interdicti hæc sunt: Quorum bonorũ si ex edicto meo illi possessio data est, quod de his bonis pro hærede aut pro possessore possides, possiderẽsve si nihil viucaptũ esset: quòdque dolo malo fecisti, vt id desineres possidere, id illi restituas:

tuas nisi incontinenti paratus sis probare res tuas: vt not. C. de edicto diui Adr. tol. l. ij.

* Quod legatorum.

* Quorum legatorum.

Causa adipiscendæ possessionis hoc interdictū introductū est, sicut & præcedens. Et datur hæredi, & bonorum possessori, & cuilibet vniuersali successori, & hæredibus hæredum. Et datur contra legatarios qui non ex voluntate hæredis occupauerunt legata. Nec enim debent sibi ius dicere, occupatis legatis, sed ab hærede petere, infra eo. l. j. in princip. & §. j. Et quod dictum est in legatariis, seruatur etiam in his, quibus donatū est causa mortis, & in hæredibus eorum. Item si legatarius auctoritate prætoris est missus in possessionem causa legatorum seruandorum: cum hæres nō satisfidaret, deinde hæres satisfidaret, vel paratus sit satisfidare, tenetur legatarius hoc interdicto. §. eo. l. j. §. quæsitum. & §. legatorum. Hæredi autem nocet si accommodauerit voluntatem legatario post aditam hæreditatem, vel in ipsa apprehensione, vel postea, vel ante. Et si plures sint hæredes, & vnus consentiat legatario, alter non: qui non consentit habebit interdictum. §. eod. l. j. §. quod ait prætor. & l. prodest. Est tamen notandum, quod hoc interdictum datur contra hoc titulo possidentem, scilicet pro legato. Sed ille qui possidet pro hærede, vel pro possessore, conuenitur hæreditatis possessione, vel quorum bonorum. Verba autem interdicti hæc sunt, Quod quis legatorum nomine, nō ex voluntate hæredis, occupauit: id restituat hæredi.

Ne vis fiat ei, qui in possessionem missus est.

Hic titulus tanquam generalis ad omnia possessoria interdicta est, id est, ad omnes, qui à prætore in possessionem missi sunt, pertinet. Conuenit enim prætori, omnes quos in possessionem misit, tueri. Et datur hæc actio non tantū contra eum, qui prohibuerit quem venire in possessionem: sed & in eum, à quo quis è possessione pulsus est cum venisset in possessionem. Nec exigitur vtrum vim fecerit qui prohibuerit. Verba autem edicti hæc sunt: Ait prætor: Siquis dolo malo fecerit, quo minus quis permissu meo, eivse cuius iurisdictione de ea re fuerit, in possessione bonorum sit: in eum in factum iud. citū, quanti ea res fuit, dabo.

De tabulis exhibendis.

Ei, qui vitur interdicto Quorum bonorū. & Quorū legatorū, expedit agere hoc interdicto, vt tabulæ testamenti exhibeant

beantur, & sibi cognitæ fiant. Et differunt actio ad exhibendum. & in factum, & hoc interdictum. & illud, quemadmodū testamenta aperiantur: vt not. §. ad exhib. l. ij. in fi: Si quis igitur confiscatur penes se esse testamentum, iubendus est exhibere. Tempus ei dandum est vt exhibeat, si non potest in præsentiarum exhibere. Sed si neget se exhibere posse, vel oportere, hoc interdictum competit. Et pertinet non tantum ad testamenti tabulæ, verum ad omnia quæ ad causam testamenti pertinent: vt puta & ad codicillos: siue supremæ tabulæ sint, siue priores: siue testamentum valeat, vel ruptum sit alio iniquo vitio: & ad omnem scripturam testamenti, siue perfecta, siue imperfecta sit. Verba interdicti hæc sunt: Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti sui pertinentes reliquisse dicetur, siue hæc penes te sint, aut dolo malo tuo factum est, vt desinant esse, ita eas illi exhibeas. Item si libellus, aliudve quid relicum esse dicetur, decreto (id est, edicto isto) comprehendam. Sed quandoque cessat hoc interdictum vt §. cod. l. fin. & in tabulis viui. infra eod. l. pen.

Tabula testis.

Ne quid in loco sacro fiat.

Interposito titulo superiori occasione illorū titularum, scilicet Quorum bonorum, & Quorum legatorū, redit ad propositam materiam, scilicet, Ne vis fiat ei, & c. scilicet ad prohibitoria interdicta: & primò de dignioribus, est enim hæc causa diuini iuris. §. de interdict. l. ij. §. j. Sacer autem locus est, qui ritè per pontifices Deo consecratus est: Instit. de re. diui. §. nullius. Verba edicti hæc sunt: In loco sacro facere, in ve eum immittere quid, veto. Et pertinet ad ea quæ in loco sacro sūt deformitatis, vel incommodi causa: non si ornamenti causa. Exrenditur etiā ad res sanctas, vt sunt muri, itémq; portæ ciuitatis Romanæ, & in aliis sanctis locis, vt in muris municipiorū aliquid facere, quo damnum aut incommodum irrogetur, nō permittitur. Itaque neq; muri, portæ habitari sine permisso principis propter fortuita incendia possunt. infra l. fin.

De locis, & itineribus publicis.

Cuilibet in publicum petere permittendum est id quod ad vsum hominum pertinet: veluti vias publicas, itinera publica. Et ideo quolibet postulante, de his interdictum redditur. Iter autem publicum, via militaris dicitur: Vicinalis autem dicitur publicum, vbi priuati conferunt ex agris suis. De triplici genere via vicinalis vicinarum habetur infra tit. prox. l. ij.

Ne quid in loco publico, vel itinere fiat.

Superiori titulo specialiter, hinc generaliter in omni publico loco dicitur: ut infra eo. l. ij. §. publici. vel superior titulus preparatorius est, nec est ibi aliquid interdictum: hinc autem quatuor proponit. Primum in l. ij. in princip. Secundum in §. ait prætor. & sunt prohibitoria tantum. Tertium in §. prætor ait. & est restitutorium. Quartum in §. si. & est prohib. totium. In loco igitur publico prætor prohibet ædificare, & interdictum proponit. Verba interdicti hæc sunt: Ne quid in loco publico facias. sine eum locum immittas, quæ ex re illi quid damni detur, præterquam quod lege. senatusconsulto, edicto, decreto ve principum tibi concessum est. De eo, quod factum erit, interdictum non dabo, restitutorium videlicet. Ratio huius interdicti est. quia loca publica privatorum vñibus deseruiunt, iure scilicet civitatis: non quasi propria cuiusque privati hominis, id est, iure servitutis. Et tantum iuris habemus ad obtinendum usum publicum, quantum quilibet ex populo ad prohibendum habet. Et appellatio Publici loci continet areas, insulas, agros, vias publicas: itineraque publica. Viarum quædam publicæ sunt, quædam privatæ, quædam vicinales. Publicas vias dicimus, quas Græci basilicas, nostri prætorias, alij cõsulares vias appellant. Privatæ viæ sunt, quas Agrariis quidam dicunt. Vicinales viæ sunt, quæ in vicis sunt, vel quæ in vicis ducunt. Et pertinet hoc interdictum ad vias rusticas tantum: ad vrbicas verò non: harum enim cura pertinet ad magistratus.

De loco publico fruendo.

Interdictum hoc publicæ utilitatis causa proponi palam est: tucur enim prætor vectigalia publica, dum prohibetur quis vim facere ei, qui id fruendum conduxerit. Verba edicti hæc sunt: Quo minus loco publico, quem is, cui locum ad ius fuerit, fruendum alicui locavit: ei qui conduxerit, sociòve eius, ex lege locationis frui liceat, vim fieri veto. Ultra legem autem, vel contra legem locationis, non debet audiri qui frui desiderat. Solet tamen concedi, ut imagines, & statuas, quæ ornamento Reipub. sunt futuræ, in publicum ponantur.

De via publica, & si quid in ea factum esse dicatur,

& de aedibus curiilibus.

Aedilium curiilium cura. Studeant aediles curules eas, quæ secundum civitates sunt vias, ut adæqueantur, & effluxiones non noceant domibus, & potestatem faciãt vbiçunq; oportet. Et ut parietes domorum cili

efficiãtur ne labiles sint. Curent etiam, ut nullus effodiat vias, neque subruat, neque construat in viis aliquid: vias reparent, aqueductus purgent quæ sub dios, id est, cælo sunt. Studeant ut ante ergasteria nihil profectum sit, vel propositum præterquam si fullo vestimenta siccet, aut tector trochos, id est, rotas exterius ponat. Non permittant rixari in viis, neque sterora proicere, neque morticina, neque coria iacere.

De via publica, & itinere publico reficiendo.

Titulus iste non ad aliud pertinet, nisi quod qui viam publicam reficiebat, videbatur aliquid facere: sed hoc facere nō est prohibitum. Dicit ergo de via publica qualiter reficiatur, & amittatur: præterea hinc titulus de via vrbana & rustica, sed superior titulus, tantum de rustica, & ideo non si per se hinc titulus, Verba edicti hæc sunt: Quo minus illi viam publicam iterve publicum aperire, reficere liceat, dum ne ea via, idve iter deterior fiat, vim fieri veto. Viam aperire, est ad veterem altitudinem, latitudinemque restituere. Sed & purgare refectiois, purgare, portio est: purgari autem proprie dicitur ad libramentum proprium, id est, modum, vel pulchritudinem redigere, sublato quod superest. Reficit autem & qui aperit, & qui purgat, & Reficere, omnes omnino qui in pristinum statum deducunt. Et dabitur hoc interdictum perpetuò, & omnibus, & in omnes. Et habet condemnationem in id quod actoris intererit.

De fluminibus, & ne quid in flumine publico, ripave eius fiat, quo peius navigetur.

Flumẽ à Rivo magnitudine discernitur, aut æstimatione vel opinione circuncolentium. Fluminũ quædã sunt perennis, quædã torrentia. Perenne est, quod semper fluit: Torrens est, quod tantũ hyeme fluit. Fluminum quædam publica sunt, quædam nō. Publicum flumen, ut Cassius diffinit, est quod perenne, id est, perpetuum est. & si iam non omni tẽpore fluat, quia forte estate aliqua exaruit. Verba edicti hæc sunt: Ne quid in flumine publico, ripave eius facias, ne quid in flumine ripave eius immittas, quo statio, iterve navigij detentus fiat. Ripa est id, quod flumen cõtinet naturalem rigorem cursus sui tenes. Stationem dicimus à sta. locis igitur locus demonstratur, vbiçunq; naues tãtẽ stare possunt. j. de verb. sig. l. portus. Navigij solemus dicere etiã ipsam navẽ. Iter ergo navigij id est, iter navis. Navigij appellatione etiã rates continentur, & connexiones trabium: quia plerũque & ratiũ vsus accessarius est. Dicitur autem deterior flatio,

statio, itérque deterius fieri, si vltus eius corrumpatur, vel difficilior fiat, aut minor, aut rarior, aut si totum auferatur. Ripa ca putatur esse, quæ plenissimum flumen continet.

Ne quid in flumine publico, ripæ eius fiat, quo aliter aqua fluat, quam in priori ætate fluxerit.

Differt à superiori ut, quia illud propter nauigij vtilitatem, hoc propter agrorum, vel aliam quàm nauigij, prohibet quicquam in flumine fieri. Item ille de nauigabim, vel quasi: hic de omni flumine: vt infra l. j. circa prin. Item differt ab inferiori, quia hîc prohibetur fieri in publico, ibi e contra verat fieri vim facienti, & vtenti. Verba edicti hæc sunt: In flumine publico, in ve ripa eius facere, aut in id flumen, rî amve eius immittere, quò aliter aqua fluat, quam in priori ætate fluxerit, veto. Et est inductum hoc interdictum, ne derivatombus minus concessis flumina arefcant: vel muratus alucus vicinis aliquam iniuriam faciat, vel afferat: pertinet autem ad flumina publica, siue nauigabilia sunt, siue non. Et generaliter tunc interdicto hoc quis tenetur, si mutetur aquæ cuius per hoc quod factum est, dum depressior, vel altior fiat aqua, ac per hoc rapidior sit cum incommodo accolentium. & si quid aliud vitij accolat ex facto eius qui conuenitur sentient, interdicto locus erit.

Vt in flumine publico nauigare liceat.

Hoc interdicto prospicitur, ne quis in flumine publico nauigare prohibeatur. Sicut enim ei qui via publica vt prohibetur interdictum supra positum est: ita hoc quoque proponendum prætor putauit. Sed si privatam sit flumen, interdictum cessat. Verba edicti hæc sunt: Quo minus illi in flumine publico nauigare, ratem agere, quòve minus per ripam operare, exoneratè liceat, vim fieri veto. Item aut: vt per lacum, fossam, stagnum publicum nauigare liceat, interdicam. Est autem Lacus, qui perpetuam habet aquam: Stagnum est, quod temporalem continet aquam ibi stagnantem: quæ quidem aqua plerumque hyeme congelatur. Fossa, est receptaculum aquæ manufactum.

De ripa munienda.

Ripas fluminum publicorum reficere, & munire, vtilissimum est. Sicuti igitur de via publica reficienda interdictum positum est: ita etiam de ripa fluminis munienda proponendum fuit. Verba edicti hæc sunt: Quo minus illi in flumine pub

Lacus.
Stagnum,
Fossa.

publico ripæ eius opus facere, ripæ, agræ, qui circa ripam est, tuendi causa liceat (dum ne ob id nauigatio deterior fiat) si tibi damni infecti in annos decem boni viri arbitrato vel cautum, vel satisfactum est, aut per illum non, stat, quo minus boni viri arbitrato cauetur, vel satisfidetur, vim fieri veto. Merito adiecit, Dum ne ob id nauigatio deterior fiat. Illa sola enim refectio toleranda est, quæ nauigationi impediendo non est. Et licet ripæ, lacus, fossæ, vel stagni muniendi causa prætor nihil hîc cauit: idem tamen erit obseruandum, quod in ripa fluminis munienda.

De vi, & vi armata.

Primum Vi, ponitur hîc in genere, secundum in specie. Et idem est dicere, sicut in C. vnde vi. De interdictis igitur quæ sunt prohibitoria expedito, nunc de restitutoriis dicit: vt Instituti. de interdict. §. j. Habet autem locum hoc interdictum, cum quis per vim possessionem soli amisit: vim dico expulsuam, non compulsuam. Si enim compulsus possessionem rerum tibi tradidero, cessat hoc interdictum, & datur actio, Quod metus causa. §. eodem l. si rerum. Item vim dico, non legitime admissam: qui enim expulsus est, si incontinenti velit recuperare possessionem suam, potest quidem incontinenti autoritate sua: non ex interuallo. §. eodem l. iij. §. cum igitur. Et accipe incontinenti, id est, antequam ad alia extranea diuertat negotia. §. de verbo. obliga. l. continuus. §. j. Sed & ille, qui nondum est adhuc expulsus, sed quæ quis vult iniuste expellere, potest resistere vim inferenti, & propulsare vim illatam, ad defendendam possessionem: cum moderamine tamen inculpatæ tutelæ: id est, defensionis. Et eadem l. j. Quod autem defensio dicatur inculpatæ, & cum moderatione facta, attēditur circa tria: Primum, quòd fiat cum similibus armis: secundò, quòd incontinenti: tertio, quòd animo propulsandi iniuriam, non irrogandi. Verba huius edicti hæc sunt: Vnde tu illum vi deiecisti, aut familia tua deiecit: de eo, quòdque ille tunc ibi habuit tantummodo intra annum: post annum verò de eo, quod ad eum qui vi deiecit peruenerit, iudicium dabo. Et pertinet hoc interdictum ad solam atrocem vim: & ad eos tantum qui de solo deiciuntur: puta de fundo siue ædificio: ad alium autem non pertinet.

Vti possidetis.

Post interdictum Vnde vi, quod possessionem restituit. sequitur

quitur hoc, quod defendit. §. l. j. §. consequenter. & est interdictum retinendæ possessionis. Habet autem locum hoc interdictum Vti possidetis, in rebus immobilibus omnibus: & solidum tamē talia sunt, quæ possunt possideri. §. eo. l. j. §. pe. Non autē possidētur forū basilica, & res sacræ. §. de acqui. poss. l. j. §. vlti. Itē habet locū hoc interdictum in incorporalibus, vt in quasi possessione vsufructus, vel vsus. §. eo. l. vlt. vel aliarū seruitutum. §. de ferui l. quoties. Verba edicti hæc sunt. Vti eas ædes, de quibus agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero possidetis: quo minus ita possideatis, vim fieri veto. De cloacis hoc interdictū non dabo: neq; pluris quā quāti ea res erit, intra annū, quō primum experitū di potestas fuerit, agere permittā. Causa huius interdicti fuit, quod separata esse debeat possessio à proprietate. Fieri enim potest, vt alter possessor sit, dominus non sit: alter dominus quidē sit, possessor non sit. Fieri, etiam potest vt possessor idem, & dominus sit. §. ea. l. §. huius. Quoties ergo inter litigatores est proprietatis controuersia: aut conuenit inter litigatores, vter possessor sit, vter petitor: aut non conuenit. Si conuenit, absolutum est: ille possessoris commo, quem conuenit possidere, alter petitoris onere fungetur. Sed si inter ipsos contendatur, vter possideat, quia alteruter se magis possidere affirmat: tunc si res soli sit, in cuius possessione contenditur, ad hoc interdictum remittentur, quod vulgō Vti possidetis appellatur: & datur huius rei causa, ne vis fiat ei qui possidet.

De superficialibus.

Simile est superiori interdicto: vt §. ea. l. §. proponitur. Hoc interdicto tueretur prætor eū, qui superficiē defendit, id est, materiem ædificij sine solo. Verba interdicti hæc sunt Vti ex lege locatiōis siue cōductionis superficie, qua de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero fruimini: quo minus ita fruamini, vim fieri veto. Si qua alia actio de superficie postulatur, causa cognita iudicium dabo. Omnia quæ in Vti possidetis interdicto seruantur hic quoque seruantur. Appellamus autem Superficiaras ædes, quæ in conducto solo positæ sunt quarum proprietates & ciuili, & naturali iure eius est. cuius & solium: & idem si emit fundū, non tamen vt soli dominium transeat, sed sola licētia habēdi, & tenēdi superficie. §. l. j. §. qui superficiem. Est ergo superficialitius dominus vtilitate, non iure directo, & habet in rem: vt no. §. l. j. §. qui superficiem, in fin.

De

De itinere, æstiuæ priuato.

Superiori titulo de possessione rerum corporalium retinenda, hic de possessione rerum incorporalium. Et est hoc interdictum prohibitorium, pertinēs ad rusticas tatummodo seruitutes. Verba interdicti hæc sunt: Quo itinere, actūq; priuato de quo agitur, vel via, hoc anno, nec vi, nec clam, nec precario ab illo vsus es; quo minus ita vtaris, vim fieri veto. Hoc interdicto prætor tantū inquiri, an itinere, actūq; hoc anno vsus sit, non vi, non clam, non precario, & in hoc tueretur eum, licet eo tempore, quo interdictū reddatur, vsus non sit. Siue igitur habuerit ius viæ, siue nō habuerit: in ea cōditione est, vt ad tutionē prætoris pertinet. Si modo hoc anno vsus est, vel modico tempore, id est, nō minus quā triginta diebus. Neque enim ad præsens tempus refertur vsus: quia plerumque itineribus, vel via non semper vtarur, nisi eum vsus exegerit. Itaque anni temporis spatio conclusit vsū.

De aqua quotidiana, & æstiuæ.

Vsus aquæ, sicut iuneris, est quædam quasi possessio. Ideoq; hanc, sicut illā, prætor tueretur interdicto reddito. Et est hoc interdictum prohibitorium, & interdum restitutoriū, pertinet ad aquam quotidianā. Duo autem sunt genera aquarū: Quotidiana, & æstiuæ: quotidiana ab æstiuæ differt vsu, non iure. Quotidiana aqua ea est, quæ duci assidue solet, vel æstiuo tempore, vel hyberno, etiam si aliquando ducta non est. Nō enim ideo quotidiana dicitur, quia quotidie ducitur: sed ea, qua quis quotidie possit vti, si vellet: quāquam, quotidianam interdum hyeme ducere non expediat, etiam possit duci. Æstiuæ autē ea est, qua æstate sola vti expediat: sicut diximus vestimenta æstiuæ, saltus æstiuos, castra æstiuæ, quibus interdum etiam hyeme, plerumq; autē æstate vtamur. Et generaliter ex proposito vtētis, & ex natura locorū, aqua æstiuæ à quotidiana discernitur. Nam si sit talis aqua, quæ perpetuō duci possit: ego tamen ea sola æstate vtar, dicendum est, hanc aquam esse æstiuæ. Rursus si talis sit aqua, quæ non nisi æstate sui natura duci possit, æstiuæ dicitur. Et si ea sint loca, quæ natura non emittat aquā nisi æstate, dicendum erit rectē æstiuam dici. Verba interdicti hæc sunt: Vti hoc anno aquā, de qua agitur, nec vi, nec clam, nec precario ab illo duxisti: quo minus ita ducas, vim fieri veto. Hoc anno, prætor dicit, hoc est, non quotidie: sed hoc anno, vel vna die, vel vna nocte. Et loquitur prætor de ea fo-

1 2 la aqua.

Superficiarie ædes.

Aqua quotidiana.

Aqua æstiuæ.

la aqua, quæ perennis est: nulla enim alia duci aqua potest, quam quæ est perennis. infra l. j. §. loquitur.

De riuo.

Parum prodesset ius aquæ, de qua supra dixit, nisi liceret purgare riuum: nec tam necessaria est resectio iuncturæ, quam riuorum: quia non resectis riuis, omnis usus aquæ aufertur, & homines sibi necarentur: & sanè aqua peruenire, nisi resecto riuo, non potest. At non resecto iunere, difficultas tatum eundi, agendique fieret, quæ temporibus æstiuus leuior esset. l. fi. §. eo. Ideo hoc interdictum utilissimum est: nam nisi permittatur alicui reficere, alia ratione usus incommodabitur. Verba edicti hæc sunt: Riuos, specus, septa reficere, purgare aquæ ducendæ causa, quo minus liceat illi, dum ne aliter aqua ducat, quam uti priori æstate: non vi, non clam, non precario à te duxit, vim fieri veto. Riuus, est locus per longitudinem depressus, quo aqua decurrat. Specus, locus est ex quo despicitur, inde Spectacula sunt, dicta. Septa sunt ea, quæ ad incile opponuntur aquæ cõpellendæ deriuandæ, ve ex flumine causa: siue ea lignea sint, siue lapidea, siue ex alia qualibet materia sint ad continendam, transmittendamque aquam exco-

Riuus.
Specus.
Septa.

Incile.

Reficere.

gitata: quæ appellamus Sclufam. Incile autem est locus depressus ad latus fluminum, ex eo dictus quòd incidatur, inciditur enim vel lapis, vel terra, vnde primum aqua ex flumine agi possit. Sed & fossæ, & putei hoc interdicto continentur. Reficere, est quod corruptum est, in pristinum statum restaurare. Et sunt verba reficiendi, tegere, substruere, sarcire, ædificare: Item aduehere. apportatæque ea, quæ ad eandem rem opus est continentur. Purgandi verbum ad eum riuum pertinet, qui resectione indiget. §. l. j. §. purgandi.

De fonte.

Seruitutes non tantum aquæ ducendæ esse solent, verum etiã hauriendæ: & sicut discretæ sunt seruitutes ductus aquæ, & haustus aquæ: ita interdicta separatim redduntur. Et proponitur hoc interdictum ei qui fontana aqua uti prohibetur. Verba edicti hæc sunt: Vti de eo fonte, quo de agitur, hoc anno aqua nec vi, nec clam, nec precario ab illo usus es: quo minus ita vtaris, vim fieri veto. De lacu, piscina, puteo, itè interdicam. Hoc interdictum locum habet, si quis prohibeatur uti aqua: hoc est, siue haurire prohibeatur, siue etiam pecus ad aquam appellere. Hoc interdictum de cisterna non compe-

tit:

tit: Nam cisterna non perpetuam clausam, nec viam habet aquam: ex quo apparet, in his omnibus exigendum, ut viua aqua sit: cisternæ autem imbribus concipiuntur. Coercere aquam, est continere sic, ne desinat, vel dilabatur: dummodo non permittatur alicui nouas venas quærere, vel aperire. is enim in nouat aliquid præter id, quo præcedenti anno usus est. Sed & de lacu, puteo, piscina reficiendis, purgandis, interdictum competit. Et omnibus personis dabitur, quibus permittitur interdictum de aqua æstiuæ. §. eod. j. §. fin.

De cloacis.

Cloacæ indigent purgatione, sicut riuus, ut scetor cesset, & commoditas veniat. Hoc interdictum propositum est de cloacis priuatis: publicæ enim cloacæ publicam curam merentur. Cloaca autem est locus concauus, per quem colluuiæ quædam fluat. Curauit autem Prætor per hæc interdicta, ut cloacæ & purgentur, & reficiantur: quorum vtrunque & ad salubritatem ciuitatum, & ad tutelam pertinet. Nam & celum pestilens & ruinam minantur immunditiæ cloacarum, id est, si non reficiantur. Verba interdicti hæc sunt: Quo minus illi cloacæ quæ ex ædibus eius in tuas pertinet ædes, qua de agitur, purgare, reficere liceat, vim fieri veto: damni infecti, quod operis vitio factum sit cauere iubebo. Duo sunt interdicta sub hoc titulo: vnum prohibitorium, quo prohibetur vicinus vim facere, quo minus cloaca purgetur, & reficiatur. Alterum restitutorium, vbi dicitur, quod in cloacam publicam factum siue immissum habes quo usus eius deterior sit restitatur. Item ne quid fiat immuteturve, interdicam. Quod ex ædibus eius in tuas pertinet, & hoc est dirigitur, extèditur, peruenit. Et tam ad proximū vicinum hoc interdictum pertinet, quam aduersus vltiores, per quorū ædes cloaca currit. Imo potest in vicini ædes venire, & rescindere pauimēta, purgandæ cloacæ gratia: dum tamen paratus sit restaurare id, quod ex necessitate reficiendæ cloacæ causa rescindat. §. l. j. §. quod ait prætor.

Quod vi, aut clam.

Superiora interdicta respiciunt futurū tempus: hoc præteritum. Vel sic, Diximus supra separatim de vi tam præterita, ut vnde vi, quæ præsentis, ut Vti possidetis: nunc de quodam multo, scilicet tam de vi quæ pro eo quod clam factum est, quam pro præterito, & præsentis datur: vt §. eo. l. is qui. §. quod ait prætor, & qualitercūq; sit factum, agitur quod vi aut clam. §. eo. is qui in

Coercere aquam.

Cloaca.

puteū. in prin. Itē de Vi. tractatur vsq; ad §. clam. in l. ij. postea de Clam. vsq; ad §. hęc verba. in l. v. & ibi exponit quod factū est. Et est interdictum hoc restitutoriū. per hoc occursum est calliditati eorum, qui vi aut clam quædā moluntur: iubētur enim restituere ea. Verba edicti hęc sunt: Quod vi aut clam factū est qua de re agitur, id cum expetundi potestas erit restitutas. Et pertinebit ad sola opera, quæ in solo vi. aut clam facta fuerint. Vi factum videtur, si quis cōtra quā prohiberet fecerit: vt si quis contra testationem, denuntiationemq; fecerit, vel si cum sciret se prohiberi, per vim molitus est. ne prohiberi possit. l. l. §. quid sit. Cīā facere videtur, qui celauit aduersariū. neque ei denūtiavit si modō timuit eius controuersiam, aut debuit timere. Seruius etiā eum clam facere ait, qui existimare debuit, sibi controuersiam futuram: quia non opinionem eius, & respiciā estimationem sequi oportet, ne melioris cōditionis sint stulti, quā periti. l. iij. infra eodē. Hęc verba, Quod vi aut clam factum est, ita exponitur, quod tu, aut tuorum quis fecerit, aut tuo iussu factum est. §. l. aut qui. §. hęc verba.

Vi factum.

Clam facere.

De remissionibus.

Sicut nūtiatio parit interdictū Quod vi aut clam, vt supra diximus: ita & remissio tollit, vt supra tit. j. l. si alius. §. j. Et ponuntur sub hoc titulo, remissiones faciendę ei cui nuntiatum est. Et sunt tres, vna ex conventionē: alia à iure. quādo scilicet tenuit nuntiatio: & tertia quādo nō tenet, quia potest sperni: nam tunc lex habet pro remissa. Et verba Prætoris ostēdunt, remissionē tunc factam valere, vbi nuntiatio non tenet. Nuntiationem autem tunc Prætor voluit valere, vbi ius est nūtiandi prohibere, ne se inuito fiat. Sed si nō habet ius nūtiandi, siue satisfactio interueniat, quo casu sit remissio ipso iure, siue non, remissio facta ex conventionē vel etiā Iudice, hoc tantū remittit, in quo non tenuit nūtiatio cum effectu. Is habet ius nūtiandi nouū opus, qui aut dominium aut seruitutem habet. Verba edicti hęc sunt: Quod ius sit illi prohibere, ne se inuito fiat, in eo nuntiatio tenet: cæterū nuntiatione immisam facito.

De precario.

Precarium.

Precarium est, quod precibus petenti vtēdum cōceditur, tandiu, quādiu is qui concessit patitur: quod genus liberalitatis ex iure gentium descendit. Et distat à Donatione, eo quod qui

qui donat, sic dat, ne amplius recipiat, supra de dona. l. j. in prin. Qui precario concedit, sic dat, quasi tunc recepturus, cum sibi libuerit precariū soluere. §. l. ij. & l. & habet. & l. cum precario. Et est simile Commodato. Nam & qui commodat suam rem, sic commodat, vt nō faciat rem accipiētis, sed vt ei vti re cōmodata permittat. Differt tamen à cōmodato, vt diximus supra cōmod. Verba edicti hęc sunt: Quod precario ab illo habes, aut dolo malo fecisti, vt desineres habere, qua de re agitur, id illi restituas. Hoc interdictum restitutoriū est, & naturalem habet in se æquitatē. Nanque precariū reuocare volenti cōpetit. Est enim natura æquum, tandiu te libertate mea uti, quādiu ego velim: & vt possim reuocare, cū mutauero voluntatem. Habere autem precario videtur, qui possessionē vel corporis, vel iuris, id est, rei incorporealis, puta seruitutis adeptus est, ex hac solummodo causa, quod preces adhibuit, & impetrauit precibus, vt sibi possidere, aut vti liceat: veluti si me precario rogaueris, vt per fundū meum tibi ire vel agere liceat: vel vt in tectum, vel arcam ædium mearū silicidium, vel tignum in parietem immissum haberes. §. l. ij. §. fina. & l. sequen.

Commodatū.

Precario habere.

De arboribus cadendis.

Hoc interdictum cōpetit non solum domino ædium, sed etiam ei, qui vsusfructū habet, quia etiā ipse interest arborem istam non impēdere. Nam nisi dominus adimat arborem, quæ alienis ædibus impēdeat, permittitur ei, cui arbor officit, vt si vellet succideret eam, lignaque tolleret. Verba edicti hęc sunt: Quæ arbor ex ædibus tuis in ædes illius impēdet: si per te stat, quō minus eam adimar: tūc quō minus eam illi arborem adimere sibi que habere liceat, vim fieri veto. Et est hoc interdictum prohibitoriū. Arboris appellatione etiam vites continentur. infra arb. furt. cæ. l. vitem. in prin.

Arboris appellatio.

De glande legenda.

Glandis nomine omnis fructus cōtinetur. §. de verb. signi. Glans, l. qui venenum. §. glandis. & per hoc edictum datur licētia domino legendi glandem, id est, quemcunque fructū ex arbore sua in fundū vicini cadentem. Verba edicti hęc sunt: Glandē, quæ ex illius agro in tuū cadit, quō minus illi tertio quoque die legere, auferre liceat, vim fieri veto. Et cōputatur, primus, secundus, & tertius dies ab eo tempore, quo cecidit glans. Et ideo ponit die tertio, quia collectio glandis vix durat ad ter-

l. 4. tum

tium diem, nam citius colligitur: vel quia duobus aut tribus diebus euertuntur in terram. ut nulli eorum nomine cōpeteret actio, cum sine dolo tuo fructus esse in rerum natura desierit. Non quia interdictum tam breui fopiatuſ tēpore: nā intra annum duraret, si fructus staret, & plus. §. de act. & obli. l. in honorariis. Sed si dolo desisset habere, tunc intra annū teneretur. §. de prescript. verb. l. qui seruandarū. §. si. Et est utilitas huius edicti secundū Azon, quia necessitas imponitur ei, in cuius terram cecidit, ut singulis tribus diebus semel liceat auferre: & sic exponitur quoque, id est, singula tertia die. glos. pen. §. eodem.

De libero homine exhibendo.

Hoc interdictū proponitur tuendæ libertatis causa: videlicet, ne homines liberi retineantur à quoquā. Neq; enim multum à specie seruitutium differūt, quibus non datur facultas recedendi. Verba edicti hæc sunt: *Quem liberum hominem dolo malo retines, exhibeas. Verbū Liberū, ad omnem liberū hominē pertinet, siue pubes sit, siue impubes: siue masculus sit, siue femina: siue vnus, siue plures: siue sui iuris sit, siue alieni. Hoc enim tantū spectamus: an liber sit. Exhibere est in publicū producere, & vidēdi, tangēdiq; hominis facultatem præbere: propriè autē exhibere, est extra secretū habere. l. iij. §. ait prætor. §. eo. Hoc interdictū omnibus competit. Nemo enim prohibēdus est libertati fauere. §. ad exhib. l. si liber. Et cum hoc interdicto concurrat etiam accusatio legis Fauie de plag. §. ad leg. Fau. l. non statim. & C. ad leg. Fau. l. si fratē, & versa vice, qui agit Fauia, poterit nihilominus hoc interdictū habere. l. iij. in prin. §. eo.*

De liberis exhibendis, seu deducendis.

Hoc interdictū proponitur aduersus eum, quē quis exhibere desiderat eum, quē in potestate sua esse dicit: & cōpetit ei, qui in potestate habet. Neq; curat prætor cur apud eū sit, qui exhiberi debet, quemadmodū in superiori interdicto: sed omni modo restitūdū putauit, si in potestate est. Verba edicti hæc sunt: *Qui, quæcūq; in potestate Lucij Titij est, si is, eāve apud te est: dolo uel malo tuo factum est, quod minus apud te esset: ita eum, eā uel exhibeas. Hoc interdictum priuatum & perpetuum est: suiq; iuris tuendi cōparatū, ut filius exhibeatur. Est & aliud interdictum hoc titulo, scilicet de Liberis deducendis*

ducendis: & datur eis, & in eos, quibus & in quos datur superior: sed datur ad aliud, scilicet ut quia possit ducere eos in quos habet ius ductionis, id est, qui sunt in potestate sua. Et tamen notandum in hoc interdicto, & in notione pratoria, quam pater habet, quod si potest, agit pro filio impubere ducendo, aliās differtur res in tempus pubertatis, aliās repræsentetur: idque ex persona eorum, inter quos erit controuersia, & ex genere causæ constituendum est. Nam si is qui se patrem dicit, autoritatis, prudentiæ, fidei exploratæ esse, usque in diem litis impubere apud se habebit. Is uero qui controuersiam facit, si humilis, calumniator, notæque nequitæ sit, repræsentanda cognitio est.

Vtrobi.

De possessione rerum mobilium habet locum hoc interdictū. Sed eius vis exæquata est interdicto Vti possidetis: quod de rebus soli competit: ut is hoc interdicto vincat, qui nec vi, nec clā, nec precario, dum super hoc ab aduersario inquietatur, possessionē habeat. Verba edicti hæc sunt: *Vtrobi hic homo, de quo agitur, maiore anni parte fuerit, quod minus is eū ducat, vim fieri veto. Vtrobi exponitur, id est, apud quem: & componitur ex vtrum & vbi: & sic vtrum, pro apud, & vbi pro quem. Is autem ex duobus potior erat in hoc interdicto, qui maiore parte anni possederat. Sed hodie qui possidet tēpore litis cōtesta, potior est. Insti. de interdict. §. sed hodie. & C. e. l. j.*

De migratio.

Hoc interdictū De migratio, id est, recedendo, proponitur inquilino, qui soluta pōsione vult migrare, id est, exire, vel recedere cum rebus suis: potest ergo inquilinus liberè per hoc interdictum cum rebus suis de habitatione migrare, si tamen locatori satisfaciatur de pensione, & de dāno, si quod in domo cōducta dederit. Colono autem non datur hoc interdictum, sed aliās extra ordinem officio Iudicis ei subuenitur: si velit non dico migrare, sed colonariā post exactum tempus constitutum derelinquere. §. l. j. §. j. Verba edicti hæc sunt: *Si is homo, quo de agitur, non est ex his rebus, de quibus inter te locator & actor (id est, inquilinum) conuenit, ut quæ in eam habitationē, qua de agitur, introducta, importata, ibi nata, facta uel essent, ea pignori tibi pro mercede eius habitationis essent: siue ex his rebus essent, & ea merces tibi soluta, cōre nomine satisfactū est, aut per te stat quod minus soluat: ita quo*

minus ei qui pignoris nomine eum induxit, inde abducere liceat, vim fieri veto. Et datur hoc interdictum inquilino etiam de his rebus, quæ non ipsius sunt: sed fortè cõmodatæ ei, vel locatæ, vel apud eum depositæ sunt. §. l. fin.

De Saluiano interdicto.

Saluianum. Saluianum interdictũ datur locatori fundi rustici contra colonũ, & eius hæredẽ: vile verò datur eis contra extraneum possessore pro adipiscenda possessione eorũ, quæ tacite locatori sunt obligata. §. l. j. & C. eod. l. j. & §. de inter. l. ij. §. hoc autẽ, Et est hoc interdictũ adipiscendæ possessionis cõparatũ. eoque vitur dñs fundi de rebus coloni, quas pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset. Insti. de inter. §. interdictũ quoq; & sufficit tacitũ pactũ. C. locat. l. certi iuris. Differt autẽ hoc interdictũ à Seruiana: quia in Seruiana oportet locatorem probare colonũ fuisse interdictũ tẽpore obligationis. §. de pig. l. j. §. cùm prædium. Sed interdicto isto sufficit, si probet ipsum possedisse. §. l. j. vt dicit gl. in d. §. interdictũ. & Insti. de act. §. itẽ Seruiana. Et sicut Seruiana vel quasi Seruiana dicitur à seruãdo, vrbibizita & Saluianũ à saluando, id est, retinẽdo dicitur. Omne enim ius aut in acquirendo, aut in seruãdo, vel saluãdo, aut in amittẽdo consistit §. de leg. & sen. con. l. fin.

LIBER XLIIII.

Et sextus huius.

De exceptionibus, seu præscriptionibus, & præiudicialibus.

EXceptio dicta est, quasi quædam exclusio, quæ interponi actioni cuiusq; rei solet, ad excludẽdũ id, quod in intentionem cõdemnationis deductum est. Sicut autem Exceptio auctorem excludit, ita Replicatio reum. Nam Replicationes nihil aliud sunt, quàm exceptiones, & à parte actoris veniunt: quæ quidem ideo necessariæ sunt, vt exceptiones excludant, vel oppugnent. Sed contra replicationẽ solet dari Duplicatio, & cõtra duplicationẽ Triplicatio, & cõtra triplicationẽ Quadruplicatio: & deinceps multiplicantur nomina, dũ aut reus aut actor obiicit. §. l. ij. §. j. Exceptiones quædã dilatorias, quædã petẽptorias. Dilatoria est, quæ differt actionẽ, veluti procuratoris exẽplo: nam qui dicit, non licere procuratorio nomine agi, nõ profus hte mĩciatur, sed personã euitat. l. ij. §. si. §. eod.

Perp

Perpetuæ & petemptoriæ sunt, quæ semper locum habet, nec *Perpetuæ*, euitari possunt: qualis est Doli mali, Rei indicatæ: & si quid *Petemptoria*, contra leges senatũve consulta factum esse dicitur. Itẽ pacti de non petendo, & de variis exceptionibus est gl. Insti. eo. §. appellantur & gl. ij. q. vj. si quis episcoporum. & in c. exceptio nem. de except. Præscriptio secundum quosdam est exceptio *præscriptio*, ex tempore causam trahens. Vel fortè ita diffiniatur præscriptio longi temporis, sicut & vsucapio triennij, nam per vtrunque acquiritur dominiũ: licet per primam directum, per istã vile. Et est inducta præscriptio longa, considerata vtrinque causa, id est, ex parte possidentis fauore, & ex parte eius qui non petit, odio. Locum autem habet ista præscriptio longa in rebus immobilibus, non in rebus mobilibus: nisi in seruo rustico, qui cùm sit glebæ portio, cum gleba (vt ait Pla.) vel etiã sine gleba, secundum Azo, præscribitur: vt infra de diuers. & temp. præscript. lon. Et exiguntur in præscriptione ea quæ §. de vsucap. diximus. De præiudicialibus autem exceptionibus, vel præiudicialibus actionibus habetur infra l. si post. & l. fundum. §. Insti. de act. §. præiudiciales.

De diuersis, & temporaliibus præscriptionibus, & de access. omnibus possessionum.

Quia tractatus de vtilibus diebus frequẽs est, videamus qd *Habere potest* Experiundi potestatem habere. Et quidẽ in primis exigendũ *statem exper* est, vt sit facultas agendi per se, vel per aliũ. Item quoddã habeat *riundis*, potestatem cõueniendi eũ per se, vel per aliũ respondentem: *præscriptiones* & ius reddendis copiã. Et ita intelligitur quod dicitur, tẽpora *diuersa*, vsucapionis esse vtilia, præscriptionis verò continua, vt dicit gl. Insti. de vsucap. in princ. Diuersæ autem sunt præscriptiones: quædam vnus die, alia duorum: vt §. de appell. l. à sententia. §. si. & quando appel. sit. l. j. §. biduũ. Quandoque triũ. C. de iudi. l. si. Et hoc proficui vterius, magis laboriosum est quàm subtile. Verus, Quærite quos agitatur labor, atq; alias re *vsucapio*, perite. De vsucapione tamen triennij die, quod per eã queritur dominiũ. C. de pact. l. traditionib. dũmodo quatuor interueniãt, scilicet bona fides, & titulus. & quod res nõ sit vitiosa, & quod possessio sit continuata vsque ad vltimã diẽ, quã tetigisse sufficit: & idem in præscriptione x. vel xx. ann. infra eo. l. in vsucapione. Secus in præscriptione, scilicet personalium actionum, vt infra de act. & obl. l. in omnibus. Itẽ per præscriptionẽ x. vel xx. ann. non queritur dominiũ, vt dicit glo. hic super

super Rub. no. C. de ho. ma. Auth. ibi posita. Item vsucapio nõ intertupitur hinc cõtest. quod secus est in præscriptione: quod dic vt not s̄ de rei v̄dic. l. si post acceptum. Item per præscriptionem xxx. ann. non inducitur nisi exceptio: quia tẽpus nõ est modus & c. infra de act. & obl. l. obligationũ ferre. §. placet. Sunt & alie præscriptiones diuersæ. Sed notandũ quod quædam præscriptiones habent continua tẽpora. sicut generaliter omnes. nisi specialiter inueniamus lege cautum cõtrã: scilicet quod sit. Alie vtilia: & hæc subdividuntur, quia quædã ad sui principium. & processum, ad quod sunt tria necessaria, vt diximus s̄. in princ. Alie ad sui principium tãtum: vt s̄. de calumn. l. annus & s̄. de ædil. edic. l. cũ lex. & s̄. de adul. quiuquẽnum.

Accessiones.

De accessionibus autem possessionũ nihil in perpetuũ id est, generaliter diffinire possumus: cõsistit enim in sola æquitate: & tribuntur his, qui in locum aliorũ succedunt, siue ex contractu, siue ex voluntate vltima. Et diuina possessio, quæ prodesset ceperat defuncto, etiam hæredi prodesset: & generaliter in vsucap. & præscriptio. continuantur tempora in vniuersalem & particularem successorem. Instit. de vsucap. §. diuina. & infra l. de accessionibus.

Possessio diuina.

De doli mali, & metus exceptione.

Ideo hæc exceptionem prætor proposuit, ne cui dolus suus per occasionem iuris ciuilibus cõtra naturalem æquitatem proficit.

Dolo quando quid fiat.

Quãdo autẽ dolo quid factũ dicatur, ex facto, id est, ex qualitate facti intelligitur. C. de rescin. vend. l. dolus. Et fit dolo tã in cõtractibus: vt s̄. de act. empt. l. Iulia. §. si venditor. & §. seq. quã in testamẽtis edendis, vel suppressendis: vt C. si quis alii. test. prob. l. j. & ij. & C. ad leg. Corn. de fal. l. eum. quã etiam in legibus cõdendis, vel interpretandis, vel cãcellandis, vt faciebat quidam Falco Papiensis: vt dicit gl. in l. j. in si. j. eo. & temporibus nostris Bald. fecisse fertur. Et proposita est hæc exceptio ex eadẽ causa, ex qua proposita est actio de dolo. Generaliter autẽ dicendum est, ex omnibus in factum exceptionibus oriri exceptionẽ doli: dolo enim facit, quicunq; id, quod qualibet exceptione elidi potest, petit. l. ij. §. generaliter s̄. eo. Et vt dicit gl. in l. qui se debere ff. de condi. et. ob. causam. Exceptio doli est quadruplex: Vna quæ oritur tẽpore cõtractus, vt si dolo induxisti me ad promittendũ tibi decẽ. Secunda, quæ succedit in locũ non numeratæ pecuniæ. Tertia, quæ succedit in locũ pacti & iurifurãdi. Quarta, quæ succedit in locũ facti.

Exceptio doli quadruplex.

sive intencionis. Et est exceptio doli, exceptio eius, cui opponitur personalis: vt contra dolum tãtummodo opponatur, & non cõtra alium non committentem dolum: sed ex parte opponentis est in rem: vt est tex. in l. ij. §. j. eo tit. Et in probando articulum doli duo debet deduci: videlicet dolum fuisse adhibitum in tali re sibi petita. Et per ipsum actorem fuisse metum commissum. l. ij. §. j. ver. debet igitur. De exceptione doli hic repetere potes id quod s̄. quod me. caut. irad. tum est.

Quarum rerum actio non datur, & de exceptione iurifurãdi.

Actio quãdoque à principio non nascitur, vt in turpibus: vt j. de verb. oblig. l. generaliter. & l. seq. Quãdoque nascitur, sed inefficax est: vt cùm dolus vel metus interuenit: vt C. de iur. stip. l. dolo. Quãdoque efficax, sed postea fit inefficax, vt per pactum, vel similem causam: vt suprã tit. j. & ij. iij. & iij. nõ ergo de omnibus hic titulus dicit: sed de quibusdã & inordinatẽ Exceptio autem iurifurãdi vicem rei iudicatæ obtinet, & non immeritò: cùm ipsemet aduersarium suum iudicem de causa sua fecerit, deferendo ei iuramentum. j. l. j. in prin. & ideo post iurandum nihil aliud queri debet, nisi iuratum fuerit. Instit. de act. §. item cùm quis aduersario. Exceptio enim iurifurãdi licet actionem non tollat, eam tamen elidit. Instit. de except. §. æquẽ, vbi plenẽ de hac exceptione.

De litigiõss.

Suprà de exceptionibus, inter quas exceptio quæ propter contractũ super re litigiosa initũ cõpetit, ideo de ea. Est autẽ litigiosa res mobilis, vel immobilis, vel se mouẽs, de cuius dominio causa mouetur inter petitorẽ & possessore: aut per iudiciariã conuentionem, aut per preces principi oblatas & iudici insinuatas, ac per eũ aduersario interpellatoris cogitis: vt in Auth. de litig. in rubro. Nec requiritur litis cõtest. ad hoc, vt dicatur res litigiosa: sed sufficit reo dari libellũ, & insinuari petitionem secundũm Azo. Pœna autem emẽtis rem litigiosam hæc est iure veteri: quia si petat eam rem ab eo qui nouit litem, datur cõtra eum & hæredẽ eius exceptio: si tamen emptor sciebat litigiũ cùm emit per se: hodie verò & dãti & accipiẽti alia imponitur pœna. Ille enim qui accipit emptionis vel donationis titulo, vel ex quolibet alio cõtractu rẽ litigiosam: si quidem sciebat eam litigiosam, non tantum cogitur redhibere, sed etiam priuatur pretio, quod necesse habet dare

si se

fisco. Nec enim cedit lucro alienantis: imo ipse tantundem de suo necesse habet fisco prestare. Si autem ille qui accipit, ignorat rem litigiosam, redhibitio quidem rei sit omnino, & ei pretium restituitur, vel ipse ab eo liberatur. Item tertiam partem eiusdem pretij recipere debet à venditore, quia deceptus eum: debuit enim ei manifestare rem in litem esse: & venditor alias duas partes necesse habet fisco prestare. Et habebit locum hæc poena etiam in donationibus: ut verè æstimatione facta, cum pretij datio non est, rem ad alium transferens multetur. Sicut tamen casus in quibus lex permittit reo alienare rem litigiosam: hoc est, titulo dotis, vel donationis ante nuptias, vel transactionis, vel per divisionem rerum hereditariarum, vel per legatum. C. eo. l. ult. Ius Authen. tamen corrigitur in legato. De ista materia per glo. in c. ecclesia. ij. ut lit. non contestata.

De actibus & obligationibus.

- Obligatio ex contractu.** Obligaciones autem ex contractu nascuntur, aut ex maleficio, aut ex quasi contractu, vel quasi maleficio. Obligaciones ex contractu, aut re contrahuntur, aut verbis, aut consensu, aut literis. Re contrahitur obligatio, veluti mutui donatione. Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione, & responsione, cum quid dari fieri stipulamur. Sed aut proprio nomine quisque obligatur, aut alieno. Qui alieno nomine obligatur, si de iussor vocatur. Consensu sunt obligaciones in empr. & ved. loca. conduct. socie. mandato. Ex maleficiis nascuntur obligaciones, veluti ex furto, ex damno, rapina, iniuria, quæ omnia unius generis sunt: nam hæc tantum ex re consistunt, id est, ex ipso maleficio: cum alioqui ex contractu obligaciones non tantum re consistant, sed & verbis, & consensu. Ex quasi contractu autem, & quasi maleficio, quemadmodum obligaciones contrahuntur, in propriis titulis fastit. habetur. Est autem **Obligatio iuris vinculum**, quo necessitate astringimur alicuius rei solvendæ gratia secundum nostræ civitatis iura: Instit. **Actio.** de oblig. circa princip. Actio autem est ius prosequendi in iudicio quod alicui debetur: Instit. de act. circa princip. Actio- num genera duo sunt: in rem quæ dicitur Vendicatio: & in personam quæ Condictio appellatur. In rem actio est, per quam rem nostram, quæ ab alio possidetur, petimus: & semper aduersus eum qui rem possidet datur, vel dolo fecit, quo minus possideret: Instit. de act. §. j. In personam actio est, qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid, vel dandum,

dandum. Et semper aduersus eundem locum habet, & aduersus heredem eius. §. j. cod. l. actionum. §. j. Omnes actiones aut civiles sunt, aut honorariæ: id est, prætoriarum. Omnes actiones aut poenales sunt, aut rei perfecturarum. Omnes actiones aut bonæ fidei sunt, aut stricti iuris. Omnes actiones aut in simplicium, vel duplum, vel triplum, vel quadruplum dantur: ultra non. Omnes actiones aut sunt consecutivæ solidi, aut dantur in quantum quis facere potest. Omnes actiones aut sunt perpetuæ, aut temporales: quod prosequere, ut Instit. de act. per totum, & de perpet. & temp. act.

LIBER XLV.

Et septimus huius.

De verborum obligationibus.

DE obligationibus in genere supra dictum est, nunc in specie. Est autem Verborum obligatio, quæ ex interrogatione præcedente, & responsione sequente contrahitur: cum quid dari, fieri vel nobis stipulamur: quæ & Stipulatio dicta est, exinde quod stipulum apud veteres firmum appellabatur, forte à stipite descendens. Stipulationum quædam in dâdo, quædam in faciendo consistunt. §. eo. l. stipulationum quædam. Stipulationum alie iudiciales sunt, alie prætoriarum, alie conventionales, alie communes tam prætoriarum quam iudiciales: de quo §. eo. l. stipulationum alie. & Instit. in proprio titulo. Et debet esse continuus actus stipulantis & promittentis: & communis stipulanti respondere oportet: ut tamen aliquod momentum nature intervenire possit. Ex stipulatione duæ proficiuntur actiones: tam condictio certi, si certa sit stipulatio: quam ex stipulatu, si incerta sit: Instit. de verb. obl. post princ. Quando autem dicatur certa, habetur. §. cod. l. stipulationum quædam certæ. Omnis stipulatio aut purè, aut in diem, aut sub conditione fit: quod prosequere ut Instit. de verb. oblig. §. omnis.

De duobus reis constituendis.

In stipulationibus de quibus supra, aliquando plures interveniunt: nam & stipulandi & promittendi duo, pluresque rei fieri possunt. Plures rei stipulandi sunt, qui ab uno eandem rem in solidum stipulantur, & ipse post omnium interrogationem omnibus promittit: puta cum duobus separatim stipulantibus ita promissor respondeat, Vtrique vestrum dare spondeo. Nam si prius Titio sponderit, deinde alij interroganti respondeat: alia atque

atque alia erit obligatio, nec credentur duo rei stipulandi esse: Insti. eo. post. prin. Plures rei promittendi sunt, qui eadem stipulatione eandem rem in solidum promiserunt: puta, Meuius decem aureos dare spondes? & Titius x. aureos dare spondes? respondeat singulis separatim. spondeo: Insti. eo. §. duo. Et dicitur reus stipulandi qui stipulatur, id est, interrogat, & obligationem sibi acquirit. Qui vero promittit, reus promittendi habetur. §. eo. l. j. & capitur hic reus à re, quæ in stipulationem deducitur, non à reatu: sed alij à re, id est, reatu, alij à re, id est, contractu, alij à re, id est, firmitate, ideo, quia efficaciter stipulatur, & efficaciter tenetur: ut dicitur gl. hic in l. j. & Insti. eo. in prin. Sic Vergilius. v. Aeneid. Voti reus exta que falsos.

De stipulatione seruorum.

Seruus ex persona domini ius habet stipulandi. Ideo quicquid stipulatur seruus, acquiritur domino viuenti, quomodo eumque stipuletur. Eo autem, scilicet domino mortuo acquiri hereditati iaceti: quia ista vice personæ defuncti sustinet. Insti. eo. in prin. Sed stipulatio in qua seruus stipulatur factum per se adimplendum, hoc non acquiritur domino. Seruus autem communis simpliciter stipulatio acquirit unicuique dominorum, pro rata portione dñij, quod vnusquisque in ipso seruo habet: nisi ius suum vnus, vel nominatim vni, vel talem rem, quæ vni tantum ex eis acquiri potest stipulatus fuerit. §. eo. l. seruus communis.

LIBER XLVI.

Et octauus huius.

De fideiussoribus, & mandatoribus.

Quinq; sunt modi intercedendi pro alio, seu species personarum, quæ pro aliis fideiubent, scilicet Fideiussor, qui ante & post obligationem principalis fideiubere potest. Mandator autem ante obligationem principalis tantum. Nisi in vno casu, ut cum mando creditori, ut non vigeat debitorem suum ad solvendum vsque ad mensum periculo meo. §. si post. versi. plane. l. si vero non remunerandi. supra mand. Constitutor post obligationem contractam tantum. Et differt à fideiussore in tribus. Primò, quia constitutor nudo pacto obligatur: Insti. de act. §. de pecunia. Sed fideiussor solum per stipulationem. l. blanditus C. eod. Item constitutor potest obligari in alia re quam principalis: Item citriori die: sed fideiussor

for, non secundum gl. in d. §. si post. Sponsor vero est, qui sponte & sine rogamine intercedit pro alio, præsentem principali debitor: qui sponsor etiam habet actionem mandati. qui patitur. §. mand. Expromissor est, qui promittit pro alio non obligato: vel non solum fideiubet, sed etiam in totum liberat eum: ut cum promittitur domino, ut seruum suum manumittat. Eleganter §. seruus pactionis. §. de dolo. An autem omnes isti habeant beneficium diuisionis, dicitur gl. quod sic, in l. in personam. §. j. §. de pact. Excepto Expromissore, & Fideiussore, quando se obligat ut principalis, & ut fideiussor. Et habent etiam illi aliud beneficium de fideiussoribus, scilicet ut prius conueniatur principalis, quam fideiussor, iuxta Autem. præfente. C. eo. Exceptis istis duobus ultimis, hoc dicitur gl. in d. l. in personam. §. j. §. de pact. & gl. in d. §. si post. & per gl. in Autem. de fideiuss. §. j. colla. j. In omnibus autem obligationibus possunt assumi fideiussores. Et appellantur ideo Fideiussores, quia fide sua iubent aliis credi. Solent enim Creditores pro eo qui promittit ideo fideiussore accipere, ut melius sit sibi cautum: Insti. eo. in prin. Ideo enim præstantur fideiussores: ut id quod à debitor consequi non possit, consequatur & exigatur à fideiussore. Insti. de repli. §. si facit l. Titius. §. ad Treb.

De nouationibus, & delegationibus.

De obligationibus qualiter contrahantur diximus, & earum accessoriiis: nunc qualiter tollantur, & primò per nouationem. Et licet nouatio fiat per delegationem, ut §. eo. delegare. Iuriconsultus tamen ponit genus, & speciem: quia maximè tractat de ea nouatione quæ fit per delegationem. sic C. de ser. & aqua. in rub. Nouatio autem est prioris debiti in aliam obligationem, *Nouatio.* vel ciuilem & naturalem, vel naturalem tantum transfusio, atque translatio: hoc est, cum ex præcedenti causa ita noua constituitur, ut prior perimatur. Nouatio enim à nouo nomine accipit, & à noua obligatione. §. eod. l. j. Et omnes res quæ possunt subici dominio nostro, possunt transire in nouationem: dummodo sciamus nouationem ita demum fieri, si hoc agatur ut nouetur obligatio. Si vero hoc non agatur, due erunt obligationes. §. eo. l. ij. Et generaliter fit nouatio interuentu nouæ personæ liberæ. Et licet forte secunda obligatio non sit efficax, ut quia facta cum pupillo sine tutoris autoritate: nihilominus tollitur prima iure nouationis. §. præterea. Insti. quib. mod. tol. ob. Hodie autem non fit nouatio, nisi expressè dicatur in-

ter partes: Institu. quib. mod. ob. tol. § sed cum. & C. eod. l. fin.
Delegatio. Delegare autem est vice sua alium dare rem creditori, vel
 cui creditor iusserit. Fit autem delegatio vel per stipulationem,
 vel per litem contestationem. infra eod. l. delegare.

De solutionibus, & liberationibus.

Solutio. De nouationibus quæ æquivalent solutionibus dixit §. tit. j.
 l. si rem. in fi. Nunq̄ generaliter de solutionibus. Et est Solutio
Liberatio. rerū, & ita in facto. Liberatio est obligationū: & ita iure intā-
 tum. Largissimè tamē ponitur Solutio aliàs pro qualibet liber-
 ratione. §. eo. l. solutionis. Et singulos casus in hoc tit. & C. eo.
 inuenire magis est laboriosum, quàm subtile: vt dicit glo. hñc
 super rubro. Solutione autem eius quod debetur tollitur om-
 nis obligatio, siue principalis, siue accessoria: siue fiat Solutio
 à principali debitore, siue ab alio, etiā inuito debitore: Institu.

Quibus casibus Solutio nō liberat. quib. mod. tol. ob. in prin. Fallit in quatuor casibus. Prim⁹ est,
 in creditore, vel debitore pupilli: qui cum fuit datus tutor, ta-
 cuit se debitore vel creditore. Nam si est creditor, perdit cre-
 ditū: si est debitor, nō liberatur soluendo, si soluit dum admini-
 strat. Nā ipsi non possūt esse tutores: quia verisimile est, quod
 liberos radent, vel lacerabunt rationem: vt in Aurent. minoris.
 C. de da. tu. Secund⁹ si in re soluta deficit aliquid ius: vt si
 soluit rem quæ prius alteri erat obligata, l. si rem meam. §. eo.
 Vel si soluitur, & de euictione non cauetur. l. Iul. §. qui fundū.
 §. de verb. oblig. Vel quādo res promissa redditur in deteriori
 statu, quàm fuerit tempore promissionis. arg. l. iij. §. si reddita.
 §. cōmo. Et sic solutione eius quod debetur, scilicet legitime
 & perfecte facta tollitur obligatio. Secus si imperfectè, vel il-
 legitime lege prohibente: vel ratione iuris deficientis in re.
 Ita intelligitur gl. mag. Institu. quib. mod. tol. ob. circa prin.

De acceptationibus.

Acceptatio. De naturali libertate supra dixit, nō de ciuili: nam per ac-
 ceptationem tollitur obligatio, & sic æquiparatur solutioni.
 Sed differunt, quia Solutio est vera, & realis: quando interue-
 nit, sed Acceptatio ficta, & imaginaria: nec requiritur pecu-
 nia numerata in acceptatione: & ideo non potest opponi ex-
 ceptio non numerata pecunie. Sic potest opponi instrumen-
 to chirographario. l. si acceptatio. §. inter. infra. Nisi probare-
 tur per accepto ferentē, quod spe futuræ numerationis libera-
 tio per mutuā interrogationem, qua vtriusq; cōtingit ab eod-
 dem

dem nexu absolutio. l. j. infra eod. Et est imaginaria Solutio.
 Quod enim ex verborum obligatione Titio deberetur si ve-
 lit Titius remittere, poterit sic fieri: vt patiat hęc verba de-
 bitorem dicere: Quod ergo promisi, habesne acceptum? &
 Titius respondeat, habeo, acceptumque fero. Solæ autē ver-
 borum obligationes acceptatione tolluntur, & non aliæ, nisi
 in stipulationem deducatur. Est enim prodita stipulatio quæ
 vulgò Aquiliana appellatur: per quam stipulationem contin-
 gat omnium rerum obligatio in stipulatum deduci, & eā per
 acceptationem tolli. Stipulatio enim Aquiliana renouat om-
 nes obligationes: & à Gallo Aquilio ita composita est. §. est
 autem. Institu. quib. mod. tol. oblig.

De prætorijs stipulationibus.

Prætoriarum stipulationum tres videntur esse species: Iu-
 diciales, cautionales, & cōmunes. Iudiciales eas dicimus, quæ
 propter iudicium interponuntur, vt ratum fiat: vt iudicatum
 solui ex operis noui nuntiatione. Cautionales sunt, quæ instar
 actionis habent, & vt fiat nouatio intercedunt: vt de legato
 stipulatio, & de tutela: & raram rem haberi, & damni infecti.
 Communes sunt stipulationes, quæ sunt iudicio sistendi cau-
 sa. Et omnes stipulationes natura sui sunt cautionales: hoc
 enim additur in stipulationibus, vt quis cautior sit, & securior,
 interposita stipulatione. Stipulationum prætoriarum quedam
 sunt quæ satisfactionem exigunt: quedam nudam repromis-
 sionem, quales perpauca sunt. infra eod. l. j. §. stipulationum
 istarum. Et dicuntur Prætorie, quia à mero prætoris officio
 proficiuntur. Institu. de diuis. stipul. §. prætorie.

Rem pupilli saluam fore, vel adlescentis.

Ista species est prætoriarum stipulationum. Et cauetur hac
 stipulatione pupillo per satisfactionem. Et tenetur hac stipula-
 tione tam is, qui tutor est, quàm qui pro tutore negotia ges-
 sit, vel gerit: vel fideiussores eorum. infra l. iij. §. illud. Et com-
 mittitur hęc stipulatio tunc demum finita tutela. Et genera-
 liter continuatur hęc materia cum ea, supra de admittit. tut.

Iudicatum solui.

Aliam speciem prætorie stipulationis ponit: & sit hęc ante
 litem cōtestat. vt §. qui satisf. cog. l. de die. §. si seruus. Et olim à
 quocūque suo vel alieno nomine cōueno reali vel personali
 act. præstatur. Sed hodie nō præstatur ab eo, qui suo nomi-
 ne conuenitur: vt Institu. de satisf. in princip. & §. sed hodie.

Defensor autem rei præstat, etiam si habeat mandatum: vt C. de satisfd. l. j. in fi. & si dominus est præfens. fideiuber pro procuratore suo: Instit. de satisfd. §. si aliquis. Si absens est ipse procurator, inuenit fideiußores. infra eod. l. si ad defendendum. Et continet hæc satisfdatio tres clausulas. Primò de defendendo: Secundò de dolo, quòd absit. Tertiò quòd iudicatum soluere promittat, vt dicit gl. Instit. de satisfd. §. j. in verb. satisfdationem. Et ab ista vltima macula denominatur rota ista satisfdatio: vt nomen sit cõsequens rei: Instit. de don. §. est & aliud.

*Rem ratam haberi, & de rati-
habitione.*

Dux sunt partes huius rubr. vt patet per exempla. infra eo. Vna rem ratam haberi, id est, quomodo, & quando quis promittit rem ratam haberi, secundum Irn. Alia de ratihabitione. Et traditur hæc vna regula, quòd procurator actoris debet cauere de rato, id est, rem ratam dominum habiturum, si dubitatur de eius mandato. l. j. C. de procur. & in l. non solum. §. alieno. eod. tit. l. §. Circa quod ponuntur tres casus: quia si constat eum habere mandatum, non cauet de rato. Aut constat eum non habere, & tunc non admittitur etiam cum cautione rati: nisi sit coniuncta persona, vel valde amicus. l. sed & hæ. in princip. supra de procur. & tunc cum cautione rati. l. Pomponius. in fi. eo. tit. vel pro festinante perire: id est, pro eo contra quem lata est sententia mortis. Nam quilibet admittitur, etiam sine mandato, ad defendendum eum, eo etiam inuito. l. non tantum. infra de appel. vel pro recuperanda possessione absentis. & spoliati. l. j. C. si per vim vel alio modo. secundum Bart. in d. §. si alieno. Si autem dubitatur de mandato, & dicitur dubium negatione: vt voluit glos. in l. j. C. de his qui ad lib. proel. vel quando procurator docet de suo mandato per vnum testem: vel producit mandatum contra quod opponitur, vel producit literas cum sigillo, iuxta l. si procuratorem. §. de procurator. tunc ad supplementum admittitur cum cautione de rato: quod verum est in procuratore simplici, sed in procuratore in rem suam non admittitur, nisi plene doceat de mandato. l. non solum. §. qui alieno. supra de procurator. vbi Bartol. & Bald. & gloss. in verb. habiturum. in §. si autem. Instit. de satisfd. & glo. in ca. p. j. de procurat. De ratihabitione autem habetur in regula, ratihabitione. & regula, ratum. de regul. iur. lib. vj.

L I B

Et nonus huius.

De priuato delictis.

Cum sit expositum superioribus libris de obligationibus ex contractu, vel quasi: sequitur de obligationibus ex delicto. Omne autem delictum aut publicum est, aut priuatum: id est, priuatum, quo ad interesse nostrum priuatim agimus, nobisque aliquid dari aut applicari debere pro delicto in nos commissio petimus. Et nascitur ista obligatio ex re ipsa, id est, ex maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, iniuria, quæ singula qualia sunt, suis locis dispiciemus. Et circa ista delicta traduntur certæ regulæ. Vna, quòd in omnibus actionibus quæ ex delicto oriuntur, siue civiles sint, vt actio legis Aquiliæ, & furti non manifesti, siue honorariæ, id est, prætoriar: vt actio vi bon. rap. & actio furti manifesti: hoc placet, vt noxa caput sequatur. infra l. j. in fin. & instit. de noxa. §. sent autem. Secunda regula: Nunquam plura delicta concurrentia, etiã in eundem hominem, & eandem rem, ex diuersis tamen factis, faciunt vt vllius impunitas detur. Neque enim delictum ob aliud delictum minuit pœnam. infra l. ij. in princ. cuius regulæ octo exempla ibi secundum ordinem ponuntur. Tertia regula: Quicumque actionem pro priuato delicto intendit ciuiter, id est, pro interesse suo, nõ tenetur se subscribere, si ordinario iure vtitur: si extra ordinem eius rei pœnam exercere velit, id est, accusationem vt pœna imponatur: & sic ad vindictã, tunc subscribere eum crimen oportebit. l. fin. infra eo. de subscriptione autem intelligo vt infra de accus. l. libellorum.

De furtis.

Furtũ à furno, quod est nigrum dictum Labeo ait: eò quòd clãra, & obscurè fiat, & plerunq; nocte: vel à fraude, vt Sabinus ait: vel à ferèdo, id est, auferèdo, sibi enim affert & alius aufert: vel à Græco sermone ἀπό τῶ φέρειν. Græci enim à ferendo φέρειν dixerunt fures. Est autem Furtum contractatio rei alienæ inuito domino fraudulosa, lacri faciendi gratia: vel ipsius rei, vel etiã vsus eius, vel possessionis suæ: quod lege naturali, id est, diuina, prohibitum est admittere. infra eo. l. j. in fi. & Instit. de ob. quæ ex ma. §. furtum. Furtorum genera duo sunt, Manifestum & Nec manifestũ: fur manifestus quẽ Græci συμφω-
Furtum manifestum
non appellant: hoc est cum, qui deprehenditur cum furto: & *nifestum*.

III 3

parui

Nec manifestum.

parui refert à quo deprehēdatur, vtrū ab eo, cuius reis fuit, an ab alio. Nec manifestū furtū, quid sit apparet: nam quod manifestum non est, hoc sine dubio nec manifestum est. §. eo. l. nec manifestum. Ad hoc autem quod detur actio furti, ista requiruntur, quæ his verbis continentur. Versus: Actio nō dabitur nisi mobile, fraude alienū Asportet domino inuito, fur lucra secutus: vt patet ex distinctione §. posita.

De tigno iniuncto.

De furto in genere dixit: Sed quia imittite tignū, alienū suis domib⁹, est species furti, ideo de hoc lex xli. tab. neq; sol uere permittit tignū furtiuū ædibus, vel vineis iniunctū, neque vendicare. Et prouidenter quidē in hoc lex effecit, ne vel ædificia sub hoc pretextu diruantur, vel vinearū culturæ turbentur. Sed in eum qui conuictus est iniunxisse, in duplū dat actionem: vt §. de acq. rer. do. l. cum in suo, & Instit. de rer. di. uis. §. cum in suo. Tigni appellatione continetur omnis materia ex qua ædificium cōstat, vinearūq; necessaria. Vnde & tegulam, & lapidē, & testam, cæteraq; si qua ædificiis sunt utilia, tignū appellant. Tigna enim à tegendo dicta sunt §. de ver. sig. l. tigni. & §. ad exh. l. gēma. §. tigni. imō & calx, arena, tigni appellatione continētur. Et omnia necessaria in vineis, puta per tica, quæ ponuntur in longum, vt vites sustententur: & pedamenta, quæ figuntur in terram. §. eo. l. j. §. hoc amplius.

Tignum.

Si quis testamento liber esse iussus fuerit: & post mortem domini ante aditam hereditatem surripuisse, aut corripuisse quid dicatur.

Seruus facies furti heredi.

Suprà de furtis in genere, à quacūque persona perpetratis, habuimus: & in quacunque re mobili, & postea de quodā speciali furto tigni iniuncti: sequitur videre modo de quodā alio. Et nota, quod ista rubrica secundum glo. nostram nō ponitur materialiter, sed significatiuē: & ponit verba edicti prætoris habentia plenum intellectū, vel ponit casum totius tituli. Vnde quod sequitur in nigro. est cōmentatio rubricæ. Poena delinquentis contra hunc titulum, est intra annū vilē in duplum: & de hoc etiā §. de man. rest. l. Titia. §. pen. Et habet hæc actio in factum naturalem potius, quàm civilem in se æquitatē. Si quidem ciuilis deficit actio. Sed naturæ æquum est nō esse im punitum eū, qui hac spe audacior factus est: quia ne que vt seruum se coerceri posse intelligit, spe eminentis libertatis: neque

que vt liberum damnari, qui hereditati furtum fecit. infra, eodem. l. j. §. j.

Furti aduersus nauas, cauponas, & stabularios.

Differētiam inter hunc tit. & §. nau. caup. stab. notauimus ibi. In eos igitur quæ naues, cauponas, stabula, exercebūt: si quid à quoquam eorum, quos, quæve ibi habebunt, furtū factum esse dicitur iudicium datur: siue furtū opere & cōsilio exercitoris factū sit, siue eorū culpa, qui in ea nauis nauigādi causa essent. Nauigandi autē causa accipere debemus eos, qui adhibentur vt nauis nauiget, hoc est, nauas. Et in duplū actio est: cū enim in caupona, vel nauis, res petierit, ex edicto prætoris obligatur exercitor nauis, vel caupo: ita vt in potestate sit ei⁹, cuius res surrepta est, vtrū malit cū exercitore, honorario iure, an cū fure iure ciuili experiiri. Et ratio huius edicti est, quia aliquatenus culpæ reus est, qui operæ malorum hominū vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur: Instit. de oblig. ex quasi male. §. si. & §. eod. l. j. §. penul.

Si familia furtum fecisse dicatur.

Utilissimum id edictū prætor proposuit, quo dominis prospiceret aduersus maleficia seruorū: videlicet, ne cū plures furtum admittūt, euertāt domini patrimoniu si omnes noxæ dederit, aut pro singulis æstimationē litis offerre cogatur. Datur igitur arbitriū hoc edicto, vt si quidem velit addicere noxios seruos, possit omnes dederit qui participauerunt furtū. Enimvero si maluerit æstimationem offerre, tantum offerat, quantum si vnus liber homo furtum fecisset, & retineat familiā suam. Hæc autem facultas datur domino, cū eo ignorante furtum factum est. Sed si sciente eo, nō datur ei hæc facultas. Is autem intelligitur scire, qui scit, & potuit prohibere.

Arborum furtim cæsarium.

Si furtim arbores cæsaræ sint, datur actio ex lege Aquilia, & ex lege xli. tabul. sed Iudex in posteriorem deducat id, quod ex prima consecutus sit: & ex reliquo condēnet eū. Et omnes qui arbores, & maximē qui vites cæderint, si criminaliter conueniantur etiam tanquam latrones puniri debent. §. eod. l. iij. Et appellatione Arboris continentur vitis, hederæ, harū dines, & salictum. Cædere, est non solum succidere, sed etiam ferre cædendi causa. Cingere, est deglabrare. Subsecare, est subsecuisse. Huius actionis eadē cautela est, quæ est legis Aquiliæ. §.

Arboris appellatio. Cædere. Cingere. Subsecare.

eod. l. cædere. Et dicuntur arbores furtim cæſæ, quæ ignorante domino, celandique eius causa cæduntur.

Vi bonorum raptorum.

Ista est secunda obligatio ex maleficio, vel delicto priuato. Qui enim res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti: quis enim magis alienam rem inuito domino contrectat, quàm qui vi rapit? Ideò rectè dictum est, eum improbum furti esse. Sed tamen propriam actionem eius delicti prætor introduxit, quæ appellatur Vi bonorum raptorum. Et est intra annu quadrupli, post annum verò simpli. Et licet in plurali loquatur, tamen etiam qui vnam rem, licet minimam rapuit, ea tenetur: Inffit.

Raptor. eo. in princip. & §. l. ij. vbi ponuntur verba huius edicti. Differt autem Raptor à Fure solo animo: vt si erat animus ei palà & per vim auferendi, licet ibi neminè inueniat, tamen est raptor.

Fur. l. iij. §. de vi priu. Sed Fur est, qui habet animum vt faciat clam licet interdum deprehèdatur, ex qua deprehensione efficitur manifestus: arg. ex etymologia vocabuli. §. de furt. l. j. ibi furto, id est, nigro.

De incendio, ruina, naufragio, nauæ expugnata.

Huius edicti utilitas euidēs est, & iustissima seueritas: Siquidem publicè interest, nihil rapi ex huiusmodi casibus. Et quàmquam sint de his facinoribus etiam criminu executiones: at tamen rectè prætor fecerit, qui forenses quoq; actiones criminibus istis proposuit. Verba edicti hæc sunt: In eum qui ex incendio, ruina, naufragio, rate, nauèq; expugnata quid rapuisse, recepisse dolo malo, dānive quid in his rebus dedisse dicitur: in quadruplū in anno, quo primum de ea re experiūdi potestas fuerit: post annum in simplum iudiciū dabo. Item in seruum & familiam noxale iudiciū dabo. Ex incendio rapi dicitur, quod propter incendiū, hoc est, propter tumultū incendij, vel propter trepidationem incendij rapitur: quemadmodum solemus dicere in bello amissum, quod propter causam belli amittitur. Ruinæ appellatio refertur ad id tēpus, quo ruina fit: non tantum si ex his quæ ruerunt tulerit quis, sed etiā si ex adiacentibus. §. l. j. §. itē ruinæ. Ex naufragio rapere dicitur non solūm, si quis eo tempore tulerit quo naufragium fit, sed etiam si alio tempore tulerit, hoc est, etiam post naufragium.

Rapere ex incendio.

Ruina. Naufragio.

Expugnare nauem.

Nāq; res ex naufragio etiā hæc esse dicūtur, quæ in littore post naufragiū iacent. Expugnate nauem videtur, qui in ipso quasi præ

prælio & pugna aduersus nauē & ratē aliquid rapit: siue ipse expugnet siue prædonibus expugnātibus rapiat. Expugnatur nauis, cūm spoliatur, aut mergitur, aut dissoluitur, aut pertūdatur, id est, perforatur, aut funes eius præscinduntur, aut vela confciduntur, aut anchoræ inuoluuntur, id est, subtrahuntur de mari.

De iniuriis, & famosis libellis.

Iniuria eo dicta, quòd nō iure fiat, omne enim quod non iure fit, generaliter iniuria fieri dicitur. Specialiter autē Iniuria dicitur contumelia. & sic accipitur hoc titulo. Interdū autem iniuriæ appellatione damnum culpa datū significatur: vt in lege Aquilia dicere solemus. §. ad legē Aquil. sed & si quæcunque. §. j. Interdum iniquitatem iniuriā dicimus: nam cūm quis iniquè vel iniustè sententiam dixit, ex eo iniuriā, facere dicitur: quod iure & iustitia caret, quasi nō iuriam. Contumeliam autem à contemnēdo dicimus. Iniuria aut re, aut verbis fit. Re, quoties manus inferūtur: verbis autem, quoties nō inferuntur, vt cūm conuitiū fit. §. eod. l. itē apud Labeonem. §. conuitium. Dicitur enim iniuria fieri literis, vt per libellū vel carmen famosum. Nam si quis librū ad infamiā alicuius continentem scripserit, cōposuerit, ediderit, dolōve malo fecerit quo quid eorum fieret, etiam si alterius nomine ediderit, vel siue nomine: voluit Senatus, vt de ea re agere liceret illi, ad cuius iniuriam factus est. Et si condemnatus sit qui id fecit, instestabilis ex lege esse iubetur l. lex Cornelia. §. si quis librū. §. eod. Potest etiam talis criminaliter accusari, & imponitur poena capitalis. C. de famos. lib. l. j.

Contumelia.

Libellus famosus.

De extraordinariis criminibus.

Suprà de priuatis & nominatis, nūc de innominatis secūdum Azon. Vel si secūdū Roge. de priuatis delictis, ex quibus etiā ciuiles nascūtur actiones, posuimus suprà, dicturi infra de his criminibus, ex quibus solè criminales oriūtur actiones, & publicæ, ordinariāmq; poenā irrogantes: præmittimus de his criminibus, ex quibus sunt executiones criminales & extraordinariæ. Sollicitatores itaq; alienarū nuptiarū, itemque matrimoniorū interpellatores, etsi effectu sceleris potiri nō possunt, propter voluntatē tamen perniciosæ libidinis extra ordinem puniuntur. Item si quis contra bonos mores iniuriā faciat, vt si fimo corrupto aliquem perfuderit, cœno, luto obliuerit: aquas spurcauerit, fistulas, lacus, aut quid aliud ad iniuriam

riam publicā cōtaminauerit, in quos grauiter animaduerti folet, l. j. in pri. j. eodē. Sunt & alij multi casus, quibus Iudex ob commissum crimē pœnam extraordinariam, id est, pro qualitate criminis iuxta motū animi sui imponit, Et dicitur Extra ordinem imponere pœnam: quia non est ordinaria, & statuta pœna in iure pro his: sed Iudex ex bono & æquo arbitrabitur quid facto opus sit. j. l. facularij. §. sunt quædam.

De sepulcro violato.

Sepulcrum violatum. Sepulcri violati actio infamiā irrogat facta ex ea condemnatione. Si igitur sepulcræ quis diruat sine iudicis autoritate, cessat Aquilia: erit tamen agendū Quod vi aut clam, & sic ad opus restituendū. Et idē de statua q̄ de monumento euulsa est.

Statua.

Verba edicti hæc sunt: Cuius dolo malo sepulcrum violatum esse dicitur: in eum in factū iudicium dabo: vt ei ad quē pertineat, quanti ob eam rem equū esse videbitur, condēnetur. Si nemo erit ad quē pertineat, siue agere noller, quicumq; agere volet, ei centū aureorū actionem dabo. Si plures agere volent, cuius iustissima causa esse videbitur, ei agendi potestatem faciam. Si quis in sepulcro violato dolo malo habitauerit: edictū me aliud, quàm quod sepulcri causa factū sit, habuerit: in eum si quis agere eo nomine volet, ducentorū aureorū iudicium dabo. Sepulcri appellatione omnis locus sepulcræ cōtinetur. l. iij. §. prima verba. Et fit condēnatio in hac actione quatenus interest, scilicet ex iniuria quę facta est. Itē ex lucro eius qui violauit, vel ex dāno quod contigerit: vel ex temeritate eius, qui fecit. Nunquā tamen minoris debent condēnari, quàm solent extraneo agere: quod est centū aureorū contra violentē: item cc. contra habitatē. l. iij. §. qui de sepulcri.

De concussionibus.

Concussionis iudiciū publicum nō est regulariter. Si autē quis pecuniā acceperit, q̄ crimē minatus sit, potest publicum iudicium esse ex Senatus cōsultis, quibus pœna legis Corneliæ teneri iubentur, qui in accusationem innocentū coierint: vel qui ob accusandū vel nō accusandū, denuntiandū vel non denuntiandū testimonium, pecuniā acceperint. l. ij. j. eod. Est ergo priuatum crimen, vt tantum ille, qui passus est cōcussionem, possit etiā criminaliter accusare. Et dicitur Cōcussionis crimen, cum alicui terror inicitur alicuius mali futuri, puta si minister præsidis dixit, quod præsidis iussu debebat aliquem capere: & non dixit verum, sed propter hūc timorem aliquid fuit

Concussionis crime.

fuit ei datum: vt faciunt nūc ministri ciuitatum sæpe, secundū gl. in l. j. infra eo. Tales tenentur hoc crimine, vt hic: itē crimine falsi, vt infra eo. l. ij. & infra, de fal. l. j. & §. j. & l. Iul. repe. infra ad leg. Iul. repe. eadem. Item lege Rhemia, si accepit vt non accusaret, infra ad Turp. l. j. in prin. Itē edicto de calumniatoribus. §. de calum. l. j. §. j. ita dicit glo. fin. infra l. j.

De abigeis.

Abigei cū durissimē puniuntur, ad gladiū damnari solēt. Puniantur autē durissimē non vbiq; sed vbi frequētius est id genus maleficij. Alioquin & in opus nonnunquam temporarium dantur. Abigei autem propriē hi habentur, qui pecora ex pascuis, vel armentis subtrahunt, & quodam modo deprædantur, & abigendi studium quasi artē, exercent, equos de armentis, vel oues de gregibus abducētes. Et dicuntur Abigei: ab abigēdo: abigunt enim & abducunt pecora. Sed si minus quàm decem oues, aut quatuor vel quinque porci abducti, & abacti sunt, nō Abigeatus, sed Furtum est. l. fin. infra eo. nisi vt artē hanc exerceant: puta sæpe vnum, vel alterum pecus surripuerint. infra l. fin. §. qui sæpius.

De præuaticationibus.

Præuaticator est, quasi varicator, qui diuersam partē adiurat, prodita causa sua: quod nomen Labeo à varia certatione tractū ait. Nā qui præuaticatur, ex vtraq; parte cōsistit: quini mo ex altera potius, quia præualet animus. Is autē Præuaticator propriē dicitur, qui publico iudicio accusauerit, fictitiē admittēdo falsas defensiones, & bonas probationes dissimulādo. j. ad Turp. l. j. §. præuaticationē. Ceterū aduocatus non propriē præuaticator dicitur, & ideo extra ordinē solet puniri, siue publico, siue priuato iudicio præuaticatus sit, aut causam prodiderit. C. de aduo. diuer. iudic. l. j. & j. l. j. in fin. Hodie autē his, qui præuicati sunt propria vel abusu sua præuaticatione pœna iniūgit extraordinaria. j. l. ij. & infamiā: vt j. l. si is.

De receptatoribus.

Receptatorū pessimū genus est, sine quibus latere nemo diu possēt. Ideo præcipitur, vt perinde puniantur sicut latrones. Imò decē annis à sua terra debēt exulare, licet receptus aliter erat puniendus. §. de abig. l. fin. in fi. In pari etiā causa habēdi sunt, qui cū apprehēdere latrones possent, pecunia accepta, vel parte surreptorum, dimiserint. l. j. in fi. j. eo. Ratione autē sanguinis & cognationis mitius agitur cum receptatoribus,

Concussionis pœna.

ribus, qui neque absoluendi neque seuerè admodum puniendi sunt: Non enim par est eorum delictum, & eorum qui nihil ad se pertinentes latrones recipiunt. infra l. fin.

De furibus balnearijs.

Fures balnearij dicuntur, qui in balneis furantur: tales extra ordinem audiendi sunt, & causa cognita puniendi: dummodo sciamus in poenā eorum operis publici temporarij modum non egrediendum. Idem est in nocturnis furibus. Sed si telo se fures defendunt, vel effractores, vel ceteri hi similes, nec quēquā percusserunt, metalli poena: vel honestiores relegationis poena afficiendi erunt. infra l. j. in fin. Sed si interdiu, id est, diurno tempore furtum fecerint, ad ius ordinariū remittendi sunt: ut ciuilitè cōtra eos agatur in duplū, vel quadruplū. vt s. de poena delicti. in fi. quia mitius talis punitur, quā nocturnus. Sic & aliās est inter eos differentia s. ad legem Aquil. l. itaque. & infra de fidei. l. furem. Miles autem si in balneario furto deprehenditur, remittitur à militia ignominiosè. infra l. fin.

De effractoribus, & expilatoribus.

Effractores De his qui carcere effracto euaserunt, sumēdū supplicium **carcerum.** diui fratres rescripserunt: hi etiā qui de carcere eruperunt, id est, qui fugerūt erupto carcere. Siue effractis foribus, id est, ostiis domus, vbi erāt in captiuitate. Siue conspiratione cum ceteris qui in eadē custodia erāt, capite puniendi sunt. Sed si per negligētā custodū euaserunt, mitius puniendi. **Expilatores.** res hereditariā, qui sunt atrociores quā fures, in opus publicū vel perpetuū, vel temporariū dari solēt: honestioribus autem nulla specialis poena imposita est. Idcirco causa cognita liberū erit arbitriū iudici statuendi. Simili modo & saccularij, qui vetitas in sacculis artes exercentes, partem subducūt, partē subtrahūt, s. de extraord. cri. l. saccularij. & Detractarij (aliās Directarij) hoc est, qui in aliena cœnacula se dirigitur furādī animo, erunt puniendi, Item Effractores, qui effringūt, vt surripiāt. in hos & ceteros similes causa cognita statui debet prout admissum suggerit. In effractores variè animaduertitur: nam quidam effringunt vt euadāt: & tunc maior poena. infra l. j. in princip. Quidam sunt nocturni effractores vt surripiant, & tales atrociores sunt quā diurni: & ideo hi suffibus cæsi in metallū damnantur. Diurni verò effractores causa surripiēdi post furtum castigationem in opus perpetuum vel temporarium dandi sunt. infra l. ij.

Detractarij,
vel Directarij
vij.

Nocturni.

Diurni.

De crim

De crimine expilatæ hereditatis.

Ex hoc crimine non datur actio ciuilis, quod nō est in aliis criminibus, vt dicit gl. infra l. j. Si quis igitur alienā hereditatē expilauerit, id est, expoliauerit, vel surripuerit ex ea, extra ordinē solet coerceri per accusationem expilatæ hereditatis. Et ideo, extra ordinem auditur: qui a cūm furti agi nō possit, quia hereditati non fit furtū. infra l. fina. & sic nō datur ordinariū remediū, solū superest extraordinariū, id est, auxiliū præsidis. Et locū habet istud crimen, quando quis alienā hereditatē expilat, si hereditas nondum sit adita: vel etiā adita, sed res ab hærede nondū sunt apprehensæ: vel ab alio. infra l. ij. Et denegatur huius criminis accusatio cōtra eos, qui furti conueniri non possunt: & ideo nec vxor, quæ socia diuinæ & humanæ domus suscipitur ab hæredibus mariti, de eo crimine accusari non potest. l. vxor. infra eod. Sed conuenitur rei vend. & ad exhibend. & tenebitur de fructibus perceptis, & percipiendis, & consumptis mala fide. C. eo. l. aduersus.

Expilare hereditatem.

Vxor nō committit furtū.

Crimen stellionatus.

Stellionatus iudiciū famosum quidē non est, sed coërtionē extraordinariā habet. infra l. ij. dicitur Stellionatus ab anima li quodā reptili, quod est serpenti simile vel lacertæ, habēs varias & diuersas in modū stellarum maculas venenatas: hinc stellionatus crimē, id est, variū diuersūq; coloribus & maculis aspersum; de hoc gl. l. ij. Est ergo accusandus crimine stellionatus, qui varietatis & mendacij reus est. Locū habet accusatio ex hoc crimine, quādo deficiēte alia speciali accusatione, æquū est alicui subueniri contra delinquētē. Sicut enim in pecuniaria causa datur actio de dolo in subsidiū: ita & in criminibus, vbi cūque titulus deficit criminis, hoc crimē stellionatus obicitur: & dolo interposito tantū locum habet huius criminis accusatio: & possunt poni exempla, vt si rē obligatā quasi non obligatā vēdo, permuto, vel in solidum do, vel etiā obligo, vbi erat primo obligata. Item si quis imposturā facit, id est, bonis viris mendacia imponit, vel si fecit collusionē in necem alterius. l. l. ij. §. j. ij. & ij. Poena autē stellionatus nulla legitima est, cum nec crimen legitimum, id est, ordinariū: & ideo extra ordinem poena infligitur. l. l. ij. §. poena.

Stellionatus crimen.

Impostura. Poena stellionatus.

De termino moto.

Terminus dicitur finis, vel limes distinguens cōfinia agrorum: hinc Verg. l. i. Aen. Limes erat positus, litē vt discerne-

ret

ret agri. c. forus. de verb. sig. Dicitur itaq; motus terminus, si lapis ille terminalis, & limes amoveatur à priori & vetusto loco. Et est pèsimū factū eorū, qui terminos finitū causa positos protulerint. id est, ultra debitū finē posterint. Et licet ex legibus Agrariis olim varia pœna his imposta fuerit: hodie tamē modum pœnæ ex conditione personæ & mente faciēris statui oportet. infra l. ij. §. j. Terminorū itaque scienter aulfororum non erat olim multa pecuniaria: sed pro conditione admittentium personali coërtione transigendum est. §. l. j.

De collegiis illicitis, & corporibus.

Collegium dicitur eorum, qui simul cohabitant, qui simul colligunt vel colliguntur, & tres constituunt collegiū. infra de verb. sig. l. Neratius. Cū itaq; plures simul collecti cohabitāt, corpus constituere dicūtur, quod corpus collegiū vel vniuersitas appellatur. Sunt autē omnia collegia illicita, nisi quæ probantur licita, id est, à principe cōcessa vel admissa. infra l. si. §. in sum. & C. de hæred. insti. l. collegiū. principales autē constitutiones præcipiūt, ne patiātur esse collegia sodalitia: neve milites collegia in castris habeant. Sed religionis causa coire non prohibētur. Imò nec religionum collegia noua inconsulto Romano pontifice fieri possunt. c. si. de reli. do. & co. tit. c. j. lib. vj. Qui autem illicitum collegium vsurpauerint, ea pœna tenentur, qua tenentur hi, qui hominibus armatis loca publica, vel templa occupasse iudicati sunt, id est, maieſtatis, infra l. ij. & infra ad leg. Iul. ma. l. j.

De popularibus actionibus.

Popularē actionē dicimus, quæ sum ius, id est, proprium populi tuetur, vt in albo corrupto. §. de iurisd. om. iudi. l. si. quis id. & in actione in factū. de deiec. & effu. l. si verò. §. hæc autē. Et regulariter Populares dicūtur actiones, quæ non sunt rei familiaris persecutoriæ; sed ex æquo & bono extrinsecus ad vindictā propositæ sunt, qualis est actio sepulcri violati. l. iij. §. fin. de sepul. vio. Itē actio liberi hominis occisi, vel vulnerati. §. de deiec. & effu. l. si verò. §. hæc autem actio. Item pro eo quod positū est in subgrunda, vel protecto, vel mœniano, vel pergula. d. l. si verò §. prætor. & omnes aliæ actiones in factū, quæ redduntur hodie loco interdictionum proditorum de rebus publicis, populares sunt. §. ne quid in loco publi. l. ij. §. hoc interdicitū. Et ideo cuiuslibet de populo conceduntur, cū prætoris tamen indagine. l. ij. Sanè secundum R. popularis actio dicitur,

Illicitū collegium.

dicitur, quæ cuius ex populo datur. Cū verò priuatū sit crimen quod obiicitur. et duntaxat intēdere licet, cuius interest: non propter pecuniā exigendam: sed propter pœnam corporalē infligendam: pecuniaria verò petitio si cōpetat, cuiuslibet de populo datur: inspecta persona quæ ad agendum admittitur: cuius opinionis. & an sit idoneior: vel cuius intersit principaliter quæ ipsa fieri desiderat. ita dicit glo. hic super rubro. Semper enim is cuius interest præfertur in popularibus actionibus. §. l. iij. in fin. Omnes quoque populares actiones neque in hæredes dantur, neque supra annum extenduntur. §. l. fin.

LIBER XLVIII.

Et sextus huius.

De publicis iudiciis.

DE accusationibus quæ pecuniariter mouentur supra dictum est. Item quid de priuatis criminibus, vt furto, iniuria, rapina. Verū quia quādoque sunt de criminibus accusationes, & inscriptiones, ponit primò de criminibus publicis, & quæ sint. Et exponitur Publicis iudiciis, id est, legibus publicorū iudiciorum, vel accusationibus publicorum iudiciorum: quorum accusatio est terribilis ad vindictā, & publica, id est, popularis. vt Instito. eo. in prin. quamuis quandoque idoneior admittatur. vt diximus §. tit. proxim. Et est hic liber terribilis vt dicit rex. C. de ve. iur. enu. l. ij. §. scptimus. Non autē omnia iudicia, in quibus crimē vertitur, publica sunt: sed ea tantū, quæ ex legibus iudiciorū publicorum veniūt: vt, Iulia maie. Iulia de adul. Cornelia de ſica. & veneficis: Pœpia de parrici Iulia peculatus, Corne. de testamētis, Iulia de vi pub. Iulia de vi priua. Iulia ambitus. Iulia repetun. Iulia de annonæ. Et dicitur tribus modis Publicū: vno modo largissimè, vt omne iudicium quod sit ad vindictā, siue ad vtilitatem publicam, dicitur publicum: ita accipitur in l. interdictionum. §. co. l. & licitatio. §. quod illicite §. de publ. & vect. Alio modo dicitur largè. quādo quilibet de populo potest accusare. Ita accipitur Instito. de susp. tu. §. consequens. Circa hoc dat Bar. in l. j. §. co. vnā regulā, quod omne iudiciū quod non respicit offensam certæ personæ principaliter, de illo potest accusare quilibet de populo. Exemplum: dicit statutū Basiliense, summa ratione, ac singularis religionis intuitu hoc anno factum,

publica iudicia.

sum, vna duraturū: quòd si quis iurauerit per corpus Christi, aut eius membra, soluat quinq; solidos. Istud non respicit offensam certæ personæ principaliter, sed malos mores, ideo quilibet potest accusare. ita loquitur lex, Senatus. §. de iniur. Tertiò accipitur publicū iudiciū strictè: & ita accipitur in toto isto titulo §. l. j. Et ista sunt iudicia, ex quibus damnatus sitim efficitur infamis. l. j. §. de his qui not. infam. Vnde non sequitur, quilibet accusare potest, ergo est publicum iudicium prout accipitur hîc, vt fiat infamis: & sic strictè publicum iudiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. C.

Capitalia. Capitalia sunt ex quibus pœna mors, aut exilium est: hoc est, aque & ignis interdictio: per has enim pœnas eximitur caput de ciuitate. Nam cætera non exilia, sed relegationes propriè dicuntur: tûc enim & ciuitas retinetur. Non capitalia sunt ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coercitio pœna est.

De accusationibus, & inscriptionibus.

Accusatio. Dictum est de his, qui ad accusationem admittuntur: nûc de accusationibus. Est autem Accusatio nihil aliud, quàm reum criminis per libellum deferre, vel facere ad vindictā: vt colligitur C. eo. l. cū rationibus. & l. qui ignorat. l. si quis ex famil.

Accusator. & §. eo. l. libellorum. & de priuat. de h. c. §. l. vlt. Et est Accusator necessarius vbiq; que criminis vel delicti accusatio est admissa in publico, vel priuato crimine. C. eod. l. vlt. & §. eod. l. si cui. & vbiq; que de honore adimendo tractatur. §. de muner. & hono. l. rescripto. §. si quis. Tribus enim modis proceditur super crimine, per accusationem scilicet, inquisitionem, & denuntiationem: & sicut isti modi sunt inter se diuersi, & ad diuersum finem tendunt: ita & diuersimode instituuntur, & exercentur. vt extrauag. ad reprimendum. quomodo in crimine

Inscribere. læse maiest. proc. coll. xj. Vnde in eis traditur talis regula: Sicut accusationem præcedere debet inscriptio, ita & inquisitionem fama, & denuntiationem fraternam monito. vt in capite qualiter & qñ. tit. de accusa. & in ca. licet Heli. de simon. Qui ergo ad accusandū aliquem de crimine procedit, debet se inscribere, id est, adscribere. solenniter, ad pœnam talionis, quæ talis est, vt si ille in accusatione defecerit, quod eandem pœnam sustineat, & sustineat, quā sustinere debuisset, is quem accusare volebat & puniri. l. fin. C. eod. titu. Et debet accusationem suam tradere in scriptis cū inscriptione nominis accusantis, & ac-

cusati. & crimine, & mense quo commissum est crimen. & loco admissi criminis, & consulibus sub quibus est admissum. §. c. l. libellorū. in prin. & in auth. de exhi. reis. §. suscepto. Oblato autem libello, dabitur dilatio ad deliberandum xx dierū, Deliberatione facta comparere debet accusator, & accusatus, & lis contestari, atque opponi exceptiones accusanti: si quæ reo competant. Quod si non fiat: & ex interuallo, post litē contra eas opponat: non potest, quia lite contest. recipitur nomen accusati inter reos, vel statim, vel postea incōtinenti. C. ad l. Iul. de adul. l. adulteram. & in l. si maritus. §. præscriptione. eo. tit. postmodum probationem apertā, debet accusator in causa producere vt non emendicatis suffragiis decretorum, vel relationum credat iudex. C. de prob. l. scitam. C. eo. sing.

De custodia, & exhibitione reorum.

De custodia reorum iudex æstimare solet, vtrū in carcere recipienda persona accusata, vel non: & cū tali distinctione: Aut accusatus cōfiteatur de crimine: & tūc ponendus est in carcere. §. l. si cōfessus. & ex tunc citò condemnatur. vt tamen iterum, & iterum confiteatur. C. eo. l. si in ea. & l. si. Aut differtur, & tunc aut est graue scelus: & ponitur in carcerem. §. eodem. diuus. & interim custoditur se cundū formam, quæ habetur C. eod. l. j. quoniam. Si verò non adeo graue est crimen, committitur aliàs custodiendus: & maxime si fideiussores dat: quia nō est in vincula cōiciendus is, qui fideiussores dare paratus sit, nisi valde graue scelus admiserit: vt in l. diuus Pius. §. eod. potest igitur iudex pro criminis quod obiicitur accusato, qualitate, vel propter honorem quē habet accusatus, vel propter amplissimas facultates. vel pro innocentia personæ, quia talis est persona, quæ prima facie videtur, & præsumitur innocēs, vel pro dignitate eius qui accusatur, facere talē exhibitionē, quando scelus non est graue. Quando autem graue est, tunc mittitur semper in carcerem. Masculi autem tantū recipiuntur in carcere, & recepti diligenter custodiendi sunt à stratoribus, qui eis sternunt lectos, & ministris eorū: & à cōmentariis sibus, qui comitantur captiuos, & eorum habent custodiam & obseruationem. Et cū humanitate quadam isti omnes debent tractare incarceratos, nec debent accusatoribus crudelitatem suā videri preno: vel gratia affligendi incarceratos fame, vel angustia, vel siti, vel longa tate. subtrahendo eos audientibus: quia neminem audiūt. & à nemine audiuntur clamantes. Sin autem

contra hæc fecerint, iudex debet eis infligere capitalem pœnam: alioquin infamatur iudex, & periculum subibit pro motu superioris iudicis. Si autē incarceratus euasit de custodia, patitur custos eandem pœnam, quam pateretur carceratus. C. eod. l. ad commentariensis. nisi custos probauerit, incarcerationum euasisse casu fortuito infra eod. l. vlti.

Ad legem Iuliam maiestatis.

Crimen lese maiestatis. Proximum sacri ergo crimen est, quod Maiestatis dicitur. Est autem crimen lætæ maiestatis vbiunque quis aduersus populum Romanum, id est, aduersus principem, & eius securitatem committit: vbi contra urbem aliquid molitur, vel quod profugit ad hostes, vel quod hostes qualitercunq; iuuat, vel armis, vel pecunia, vel cõsilio, vel quod subiectas prouincias nititur facere rebelles, vel quod seditionem mouet in ciuitate, vel quod magistratus occidatur, vel princeps, vel qui circa latus eius militat, vel quod arma sumit, vel occupat loca contra Rempub. Et dicitur Lex Iulia, quia à Iulio inuenta: *Maiestas.* Maiestatis autem, quia summa maiestas, & imperium, vel potestas læditur: pœna autem committentium hoc crimē est, vt habetur in l. eorum. iuncta gl. infra eod. Et appellatur hoc *Perduellionis crimen.* crimen Perduellionis, quia probatio huius criminis, vt quidam dicunt, per duellum admittebatur, & non in alio casu. Alij dicunt, & melius, quia perduelles dicuntur hostes. Plau. in Amphi. Perduelles se in fugam penetrant. sic infra de verb. signifi. quos nos hostes. Dicitur ergo crimen perduellionis, id est, hostile. de quo Instit. de hæred. ab intest. §. per cõtrarium. Est & aliud crimen, quasi lætæ maiestatis vt in priuati carceris exercitio: vt C. de priuat. car. Et in falsa moneta. C. de falso. l. pe. vbi de hoc.

Ad legem Iuliam, de adulterijs, & stupro.

Ad legem Iuliam. Præcepta huius tituli traduntur §. de minorib. l. auxilium. §. fin. Et est enormius, & excellētius alijs criminibus: cum omne pactum est extra corpus, nisi fornicatio secundum Apostolū: qui enim fornicatur, in corpus suum peccat. Itē ex adulterio omnia pœnæ crimina proueniunt: iniuria, homicidū, periurium, falsa testimonia: hinc est quod non licet transigere: vt C. de transact. l. transigere. Et dicitur hic Titulus ad legem Iuliam, & c. nō quod à Iulio fuerint leges inuentæ, sed quia ad supplendum, interpretandum, & emendandum leges Iulij Casaris hæc leges prodierunt: ideo ad legem Iuliam appellantur:

lantur: Nam hæc lex lata est à diuo Augusto, l. j. §. eo. Est autē Adulterium illicitus coitus cum vxore vel sponsa aliena perpetratus. Et appellat lex stuprū, & adulterium promiscuē, vt in l. inter liberas. §. eo. Sed propriè adulterium in nuptam committitur propter partum ex altero susceptum, vnde nomen cõpositum est. Nam dicitur Adulteriū, quasi ad alterius thorum accessus: vel quasi ad alteram trāsitus. Cuius pœna est in scemina, & mare, vt habetur. C. eo. l. quamuis. Stuprum verò in virginem aut viduā committitur: de hoc in l. inter stuprum. infra de verbor. signifi. Cuius pœna est, vt Instit. de pub. iudi. §. ij. Incestus autem est, qui cum cognata, vel affini committitur infra eod. l. si adulterium cum incestus. §. nonnunquā. Lenocinium autem est, cum maritus de adulterio vxoris suæ aliquid ceperit: vel qui in adulterio deprehensam detinuerit. Nam qui patitur vxorem suam delinquere, matrimonium suū contemnit. Et qui de tali contaminatione non indignatur, meritō pœna adulterij configitur. Nam de lenocinio puniatur quis vt adulter: vt in l. ij. §. j. infra eod. & in l. qui domum.

Ad legem Iuliam, de vi publica.

Quia plerunq; adulteria & supra vi cõmittuntur, ponitur *Vi publica.* de vi publica, & priuata. Habet autē locū lex Iulia de vi publica: quādo cum armis facta est violentia, vel aliquid quod pro violentia reputetur, puta quod arma vel tela domi habuerit, vel in agro, vel in villa, vel in publico cū telo fuerit, vel homines in armis habuit causa seditionis. §. e. l. ij. & ij. Itē quādoq; etiā si fiat violentia, non puniatur, vt si fiat ad defensionem, & incontinenti, & cū moderamine inculpatae tutelæ: vt dixi §. de vi & vi arma. Alioquin ille qui est expulsus, cum aliquid fecerit ad vindictā, vel cum ex intervallo possessionē suā recuperauerit, etiā prædonem de ea expellendo, ciuilitè & criminaliter puniatur: vt C. eo. l. si quis. & Instit. de pub. iudi. §. Item lex Iulia. Cum autē incõtinenti quis resistit legitime: in aggressiōem redūdat culpa omnium delictorū commissorū tempore violentiæ, siue ex parte aggressiōis, siue aggressi aliquis occidatur. C. eo. l. si crimen. Singulos casus in quibus locū habet hæc lex, non prosequor: quia euidenter enumerantur §. e. per totū. pœna huius criminis est, aque & ignis interdictio, & deportatio, & omnium honorū publicatio. d. §. l. ex Iulia. Instit. de pub. iud. serui autem occiduntur si inscio domino. Si vero iubente domino, damnantur in metallum. C. eod. l. seruos.

Ad legem Iuliam de vi priuata.

Vis priuata. Vis priuata est, quando committitur sine armis. Nec dicitur ideo priuata, quia priuatum sit crimen, immo publicum est semper §. de pub. iud. l. j. Et est eius poena ad æpno tertie partis bonorum. C. eo. l. tutoris. Et amissio dignitatis, & famæ. §. eo. l. j. & d. §. lex Iulia, de vi. Vnde solet dici: Vis priuata rerum deponit ab ordine rerum, scilicet tertie partis, & dignitatis. Sed deportatur, si vis armata sequatur. gl. in c. ij. de or. cog.

Ad legem Corneliam, de sicarijs, & veneficijs.

Sicarij. Quia intenta vi illicita sepe committitur homicidium. C. ad leg. Iul. de vi publ. l. quoniam. & de rap. vir. l. j. in prin. Ideo de Sicarijs, id est, homicidis videamus. Sicarij autem dicuntur à sica, quod est ferreus culter utrinque scindens. Inst. de pub. iud. §. item lex Cornelia. vnde videbatur, quod tantum qui cum sica occiderent, hac tenerentur. Sed tamen generalius hic accipitur sica, sicut & telum per interpretationem iuris. vt contineat telum, & lapidem, lignum, & quodlibet ferrum. Nam occidens hominem telo, id est, quocumque quod manu mittitur: vel qui aliquem cum telo causa occidendi persequitur. l.

Sica. Cornelia de sica, punitur. Et est Sica, iste cultellus vel gladius, quem portant peregrini quandoq; in baculo quodam, ita vt non appareat. Vnde dicitur: Sica latens mucro est, sicarius inde vocatur. Eadem lege damnantur etiam capitali supplicio venefici: qui malum venenum necandi hominis causa fecerint, vel vendiderint, vel habuerint: vel qui incautionibus, & suffuris magicis homines occiderint. Et olim committens in hanc legem Cornel. non occidebatur, sed deportabatur, & omnia bona sua publicabantur. inst. à eo. l. ei. u. d. §. legis Corneliz. & l. pen. Hodie autem homicidas ferro persequimur, quia eos occidimus, & sic poena legis Cor. est mors, vt no. gl. ij. d. §. item lex Cor. Inst. de pub. iud. & not. §. l. j. vbi etiam colliguntur casus quibus quis hac lege tenetur.

Ad legem Pompeiam de paricidijs.

Pœna l. Cor. Lege Pompeia de paricidijs cauetur, vt si quis patrem, matrem, auum, autiam, fratrem, & sororem, & cæteros qui parentum aut liberorum vocabulo continentur aut aliqua affinitatis necessitudine iunguntur, occiderit: vel cuius dolo malo id factum erit, incidat in hanc asperissimam poenam legis Pompeiz: cuius poenam quia Pompeius statuit, ab eo denominata est. Sed accessionem inuenit Cornelius Sylla, vt §. de origi.

aut.

iur. l. ij. §. deinde Cornelius. Quæ poena talis est, vt nec ue gladio, neq; ignibus, aut alia solenni poena puniatur: sed infusus culeo, id est, corio, vel pelle, cum cane, gallo gallinaceo, & vipera, & simia, in vicinum mare, vel in amnem proiciatur, vt omnium elementorum vsu viuus careat, & ei cælum superstiti, id est, viuo, terra mortuo auferatur. Inst. de pub. iud. §. alia deinde. Et dicuntur Paricidæ quia parem, id est, æqualem sui generis, aut stirpis occidunt, qui & Parenticidæ, & patricidæ appellantur, secundum Prisc. eo quod parentes vel patres occidunt. Sed communius vocabulum est Paricida, quod ad omnes consanguineos referri potest, & sic etiam parentibus hoc crimine perpetrantibus conuenire. Et de hoc crimine & poena ponit Tull. in oratione pro Sexto Roscio.

Ad legem Corneliam de falsis, & de senatus consulto Liboniano.

Senatusconsultum Libonianum, factum est ad supplendum legem Cornel. Poena autem legis Corneliz de falsis, quæ etiam testamentaria appellatur, irrogatur in eum, qui falsum testamentum fecit. Est autem falsum, immutatio veritatis, vt in auth. de instru. cau. in princ. coll. vj. & dicitur immutatio ideo, quia falsatores studet immutare vera: vel imitari ea quæ vera sunt, vt falsa videantur verisimilia. Locum habet hæc lex Corn. de falso, commisso dolo, non aliter. C. eo. nec exemplum. Et committitur falsum pluribus modis: puta scriptura, siue quis scribat falsum, siue deleat verum: vt res, id est, rei veritas non appareat: & ita fecit illegibilem scripturam: non distinguo sit testamentum, vel aliud instrumentum, publicum vel priuatum, vel virtum sint tabulæ cereæ, vel ligneæ, vel rationes. §. e. l. j. §. qui in rationibus. & l. Paulus. §. Paulus. Item committitur dicto, veluti in teste falsum asserente, vel varium testimonium ferente. Et iudice scienter contra constitutiones iniquum iudicante, & qui ad prædicta consilium vel opem præstiterit, vt si iudicem vel testem corruperit: & qui falsis legibus vitur in allegando §. e. l. j. §. Itē. & §. sed & si quis. Et eius poena est deportatio in liberis hominibus omnium bonorum publicatio. In feruis autē vltimum supplicium sicut & in lege de sicarijs & veneficijs obseruatur. l. j. §. si. §. eo. & inst. de pub. iud. §. itē lex Cornelia. Libonianum autē senatusconsultum locum habet, cum quis pecuniam recepit vel

Falsum.
Pœna falsi.
Libonianum, senatusconsultum.

& §. ad legem Iul. de vi pri. l. ex Senatuf. & de cōcul. l. ij. Item locum habet eum quis ex testamēto militis sibi legatum adscribit: de quo per Spec. de fide instr. §. ad hæc.

Ad legem Iuliam repetundarum.

Hęc lex locum habet eum qui habet publicum officium pecunia data, vel promissa sibi, aliquid facit, quod facere non debet: vel omittit, quod facere debet: vt si ob iudicandū, vel nō iudicandum, Iudex accipiat, vel ob sententiam in Senatu cōsilioq; publico dicendam, vel ob accusandū, vel nō accusandū, vel ob Iudicem arbitrum ve dandū, mutandū, iubendū, vt iudicet: vel ob non dandum, mutandum, iubendū, vel ob hominem in vincula publica coniciendū, vinciendū, vinciriq; iubendum: vel ob hominē in vinculis dimittendū, vel ob hominem necandum, vel absoluendū, vel litem æstimandā, vel ob iudicium capitis pecuniarū faciendū, vel non faciendum: vel ob militem legendum, mittendū, ve. Et generaliter subiicitur clausula, vt urbani magistratus ab omni sordē abstineant: Nēve doni aut muneris in anno plus accipiant, quā quod sit centum aureorum, nisi à personis exceptis, à quibus lex iubet accipere, puta à cōsobrinis, & his qui sunt à priori gradu, & ab vxore, infra eod. l. ij. iij. iij. v. vj. & vij. *Esculenta* Esculenta tamen & poculenta recipit ab omnibus personis, quæ tamen non excedant edulium esum, & inter dies proximos prodiguntur, id est, cōsumi possunt. §. de offic. procōs. l. solent. §. vlt. & de offic. præf. l. si forte. Et pro hoc delicto locū habet duplex querela. Ciuilis actio in factū, vel cōdictio ex lege & Publica accusatio. Actio datur in quadruplum contra Iudicē pro eo, quod ipse vel eius domesticus, vel manipularius, vel minister accepit, vel rapuit, vel abstulit: vt ead. l. j. & debet istud quadruplū totū fisci esse: cum dātū obstat turpitudine sua, ne possit aliquid repetere. §. de iure fisci. l. Lucius. Est & Publica accusatio inducta pro hoc crimine quāuis duret officium magistratus. C. eod. l. iubemus. Et dicitur repetundarum, more Latinitatis antiquæ: hodie dicimus repetendarum: vt diximus suprā, famil. ercisf.

Ad legem Iuliam de annonā.

Annona. Lege Iulia de annonā pœna statuitur, quæ est §. de extraordinar. crim. l. annonam. aduersus eum, qui contra annonā fecerit, aut societarem coierit, quod annonā, id est, veditio frugū, vel bonitas fori carior fieret: vel qui nauē ferentē annonam, aut eius nauā retineat: vt in l. ij. §. cod. Non quod hæc lex cogat,

gat, aut cogere possit diuites, vt vendant frumentū si non volunt. l. nec emere. C. de iure deli. Sed punit eum qui emit, vt postea aliis carius reuēdat: vt no. gl. in l. annonā §. de extraor. crim §. alleg. Nisi necessitas famis urgeret: quia tunc possunt cogi habentes vt vendāt, sed iusto pretio. l. ij. C. de epif. aud. l. j. §. cura carnis, §. de offi. præf. v. b. Et incidunt in hanc legem, qui vadunt incantando frumentum in platea, & offerūt pro frumento plus debito, vt alij carius emant. Ita dicit Bar. *Incantantes frumenta.* in l. ij. §. si quis §. de crim. stel. quia extra ordinem possunt puniri: de hoc not. in c. j. de emptio. & vendit. Et est pœna statuta in hac lege xx. aureorum: etiam pœna criminis: vt legitur & not. in l. ij. infra eod.

Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegiis, & residuis.

Lege Iulia peculatus cauetur de eo, qui ex pecunia, vel re sacra, vel religiosa, vt in ornamentis sepulchrorum, vel publi. vt fisci, vel ciuitatis Romanæ aliquid abstulerit, vel interceperit: vel etiam cuius dolo malo id factū est. Et est eius pœna aquæ & ignis interdictio: in quam hodie successit *Deportatio.* Deportatio: vt §. l. ij. & in Authē. de nupt. §. deportatio. Tractatur & de alia lege, quæ dicitur De residuis, quæ lex Iulia locum habet contra eum, apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, aliāve qualibet causa, tota pecunia publica, vel pars pecuniæ publicæ quam accepit residit. Item & eadem lege tenetur, qui pecuniam publicam in usum aliquem acceptā retinuit nec erogauit. vt infra, l. ij. & iij. §. lege. Et incidunt in hanc legem *De residuis.* Officiales, sive Camerarij, qui habent ex officio publicas pecunias, vel qui habent vnā collectā impositā in communi, destinatam pro vsu & necessitate cōmuni, & finito officio sibi retinent, vel eandem pecuniam conuertunt in aliū usum: vt in l. ij. §. cod. Et pœna huius legis est in tertia parte: quā accepit amplius quā debet, id est, punitur in simplo, & in tertia parte simpli. §. l. iij. §. sed & qui pecuniam, *Sacrilegium eius pœna.* sacrilegium autem sit, cum quis rem sacrā interceperit, vel sustulerit de loco sacro, vel nō sacro. Aut eum quis rem non sacram de loco sacro asportauerit: vt in l. sacrilegi. post prin. §. eodē. Pœnam autem sacrilegij Iudex pro qualitate personæ, pro rei conditione, temporis, ætatis, & sexus, vel seuerius, vel clementius imponet. Multi enim sacrilegi ad bestias dātati sunt, nonnulli viuati combusti, alij in furca suspensi: vt in l. sacrilegij. §. eodē. Non

nunquam etiam capite puniti: vt in l. sacrilegi. Est ergo hodie extraordinaria hæc pœna: vt j. not. Et dicitur sacrilegium à sacro, & lego, quod est furari, vel subtrahere: hinc sacrilegus, qui sacrum furatur. Verg. in in Bu. Vel quæ sublegi (id est, furatus sum) tacitus tibi carmina naper.

Ad legem Iuliam de ambitu.

Hæc lex locū habet in quatuor casibus: Primò, si quis dederit clam pecuniā, vt aliquem ornatur honorem: non in vrbe Romana, nā ibi cessat hæc lex: cum princeps ibi eligat. l. j. infra eod. Vel si per preces, vt in l. si. C. ad leg. Iul. repe. Ideo dixi clam, quia palam potest dare pecuniā pro honore assequendo, sine administratione tamen: puta vt fiat nobilis, vel comes palatinus, vel doctor. Sed cum administratione nullo modo licet dare, nec occultè, nec palā: vt in Auth. vt iudic. sine quo quo suffrag. per tot. & de poll. l. j. §. j. & de offic. præsi. l. Barbarius. Secundò habet locū: cum quis stat in magistratu vltra annū. C. eod. l. j. Tertio, si quis studiosè, vel malitiosè ingreditur domum Iudicis cognoscētis de causā criminali, vt cū eo capret beneuolentiā, & amicitiam, vt ei in suis causis faueat: vt j. l. j. Quarto, si Iudex nouum vestigal instituerit, & exegerit: vt in l. si C. no. vest. impo. & c. Nam si exegerit, tenetur etiā reuertendarum. Ita dicit Bar. post gl. in l. j. §. j. eo. Et est pœna cœturum aureorum: vt j. l. j. Sed in casu deportatur, quando scilicet bis idem officium est assecutus. C. eod. l. j. nisi non reperiretur meliores: vt C. de assess. l. liceat. Itē in proconsule: vt §. de offic. proconsul. antepe. Et dicitur de Ambitu, ab ambio, quod est circumire, & blandimentis Iudicē vel magistratus circumuenire Virg. Regemque ambire Latinū. Et in c. quia per ambitiosam. de rescript. lib. vj.

Ambire.

Ad legem Fauiam, de plagiaris.

Plagiaris. Plagiarius est, qui hominem liberum, aut ingenuum, vel libertinum, inuitum cœlauit, & vinctum habuerit, aut emerit sciens dolo malo: vel liberum hominem donauerit, vel in dorem dederit: quo crimine obnoxius etiam est, qui liberū vendiderit: vel seruo alieno aut seruæ persuaserit vt à domino vel domina fugiat: vel qui eum, eamve inuito, vel insciente domino vel domina cœlauit, vinctum habuerit, emerit sciēs dolo malo: quīve in ea re socius erit: & eius legis Fauix pœna tenetur. Sed nō statim plagiarius est, qui seruos alienos in-

tercep

terceptos tenet. Sed potest furti contra talem agi: vt si opē ad furtum præstitit, vel quia etiā corripit vt fugeret. Sed qui surripuit seruum vt exportatione dominū cœlaret, ille plagiarius est: vt suprā, de furt. l. fullo. §. qui ancillam. & l. non statim. j. eodē. & not. in l. j. per gl. j. eod. Et est Plagium furtum alieni mācipij. Inde Plagiarius, qui tale furtum cōmittit. Olim erat pœna pecuniaria statuta in lege Fauia, quæ hodie in vsu esse desit: vt in l. in fuga. C. eod. & l. si. j. eod. hodie cōuicti de tali crimine puniuntur pro qualitate delicti: & aliquando in metallum damnantur, quādo sunt nobiles: si autē ignobiles, gladio: seruus autem siue libertus bestis subiicitur: vt C. eo. l. si.

Ad Senatusconsultum Turpilianum

& de abolitionibus criminum.

Temeritas accusatorū tribus modis detegitur, vel deprehenditur: & secundum hoc tribus pœnis subiiciuntur. Aut enim calumniaur, aut prauaricantur, aut tergiversantur. Calumniaur, est falsa crimina scienter intendere: vt suprā de infra. l. athletas. §. calumniator. Et irrogatur calumniatoribus pœna ex lege Rhemia, quæ talis est, q̄ pro publico iudicio similitudo supplicij, pro extraordinario pro motu Iudicis punitur. C. de accus. l. si. & de calum. l. si. & j. eod. l. & in priuatis. Præuaricari vero est vera crimina abscondere. j. de verb. sign. l. præuaricator. d. l. athletas. §. præuaricator. & §. de præuaric. l. j. Et qualiter punitur præuaricator, habetur §. de præuaric. l. ij. & l. accusator. & lab Imperatore. Et proprie iste est Præuaricator, qui colludit cum reo, & trāstatiuo munere accusandi defungitur: eo quod proprias probationes disimulet, falsas verò excusationes vel deceptiones admittat & recipiat tanquā bonas. j. l. j. §. præuaricator. Tergiversari est in vniuersum ab accusatio-

Calumniari.

Præuaricari.

Tergiversari.

Abolitio.

infirmum, id est, repentinis feriis, aut publicam gratulationem, aut ob rem prosperè gestam. Altero modo fit per accusatorem postulantem. Tertio modo fit per mortem accusantis, vel accusati, vel biennio transacto sine culpa accusatoris. §. eodem. l. abolitio. & l. vel ob rem. & l. aut priuatim. & C. si reus vel accusator mor. l. ij. & l. defunctis. Et illa quæ nullo modo postulante conceditur, à solo principe indulgetur, & illa inducit ferias repentinis. Alia quæ fit accusatore postulante, à quolibet ordinario, qui de crimine cognoscebat, tribui potest: non à legato. §. l. j. §. abolitio. Vbiunque autem accusator petit abolitionem, propterea quòd ab accusato accepit pecuniã vt desisteret, non est ei abolitio danda, nisi accusator accusauerit cognatas personas, vel accusauerit prosequendo iniuriã suam. Cod. eodem. l. penult. Nam quantò facilius admittitur prosequendo iniuriam suam vel suorum, tantò magis est venia dignus: sed in alio casu ob retinendum amorem propinquorum id ei conceditur. In prædicto autè casu quando recepta pecunia desistit, dolus suus & fallacia sibi obstant: accusatori enim semper est illicitum pecunia desistere. §. l. ab accusatione. & C. eod. l. si scemina. nisi in prædictis duobus casibus. Et est notandum, quòd abolitio Principis non habet locum in illis criminibus, in quibus accusanti & accusato incumbit probatio: infra cod. l. penult.

De requirendis reis, & absentibus damnandis.

Absentium privilegium.

Tantum est privilegium absentium, vt diu Imperatores noluerint absentes puniri, aut damnari: nec enim ratio patitur æquitatis, quæquam damnari inaudita causa, etiam lite contestata: vt C. eod. l. j. nisi in casu. Cod. de pœnis l. ne diu. & facit infra de pœnis. l. absentem. & C. de accusatio. l. absentem. Vbi ergo grauior pœna venit irroganda, non est absens condemnandus: sed prius requirendus, vt copiam sui præster, & bona eius describantur in publicum. in quo seruatur talis ordo. Primo enim debet requiri ad instar ciuilibus actionis: vt no. §. de public. iudic. l. inter. Secundò bona annotantur, dicendo: Omnia bona pono in banno fisci, nisi venerit intra annum: & describantur: vt infra l. si. & ab hac sententia conditionali potest appellari: vt C. si pendente. appellat. l. eius. fisci tamen non occurrat de facto ista bona, nisi post annum: vt infra l. ij. & l. si. Tertio.

quòd requiritur, quòd fiat per edicta publica: & ex quo innotescere potuit, sibi computatur annus. infra eo. l. annus. quòd si infra annum mortuus sit, criminis causa expirat, & perit, & bona eius ad successores transmittuntur: si saltem reus requisitus intra annum iudicem adierit, & satis obtulerit de stando iuri: vt infra l. j. in fi. & C. eo. l. j. C. si pendente appella. l. eius qui. N. si sit crimen, quòd morte non extinguitur §. tuu. l. in senatus. §. si propter.

De quæstionibus.

In criminibus seruandis & inuestigandis solet adhiberi quæstio. Est autè Quæstio inquisitio veritatis per tormenta. Nuda enim interrogatio, vel leuis territio non pertinet ad hunc tractatum §. ad Syl. l. j. §. quæstionem. Vel sic: Quæstio est tormentum, vel corporis dolor, ad eruendam veritatem adhibitus. Et verbo quæstionis continetur etiã ea, quam malam mansionem dicimus, id est, carcer. Quãdo igitur per vim, vel per tormenta interrogaciones fiunt, tunc quæstio intelligitur, vt §. de iniur. l. item apud. §. quæstionis. & de rei vedit. l. cum superuenis. Quando autè, vel quatenus hoc faciendum sit, hoc titu. tractatur. Nã diuus Augustus constituit, non esse à tormētis inchoandum. Sed tunc quãdo suspectus est reus, vel aliis indicibus, vel arguentis probatio adiuuatur. Vbi autem non sunt indicia, non est facienda quæstio. Nã quæstio est res fragilis, & periculosa, quæ veritatē fallit. Nam plerique patientia, siue duritia ita tormēta contemunt, vt exprimi ab eis veritas nullo modo possit. Alij tantum sunt impatientes, vt in quouis mētiri, quàm pati tormenta velint: & ita fit, vt etiam vario modo fatentur, vt non tantum se, verum etiã alios criminentur. Requiritur ergo ad quæstionem tria: Primò, quòd veritas aliter haberi non possit: nam tormētum infertur causa inuestigandi veritatē, & in subsidiū: vt in l. diuus Pius. i. nra eo. & v. q. v. c. illi. Secundò requiritur, quòd præcedat aliqua indicia siue presumptionis, vel semiplenæ probationis. Nam sine indicibus non est inferenda quæstio: vt in l. lex libero §. eo. Tertio requiritur, quòd quis perseveret in confessione in tortura facta, id est, quòd extra locum tormētorum iterum cōsistatur, ratificando priorem cōfessionem: ita tamen quòd non videat ista tormenta: aliàs videtur fecisse metu tormētorum, in l. ij. & ibi Bar. §. eod. & xv. quæst. vj. cap. j. & xxxj. q. ij. Lotarius. Et dicitur Quæstio à quærendo: quia iudex per tormētum inquit veritatē Et dicitur Tormentum

Quæstio.

Carcer.

Triarequisita ad quæstionem.

Tortmentum. Tortmentum, quasi torquens mentem: à torqueo. ita not. per Doct. in c. in contemptatione. de reg. iur. in decret.

De sanis.

Pœna est delicti, vel delictorū satisfactio, quæ lege, vel ministro legis imponitur. Et certū est, quod imponitur propter delicta. Sed in his attenditur, vtrum delictū proueniat ex animo, an non. Si enim ex animo non proueniat plerumq; nullo modo punietur, maxime si casu, vt, venando: vel impetu, vt per furorē fortē, vel ebrietate cōmittatur: vt §. ad l. Pom. de par. l. pen. & de offi. pref. l. diuus infra eo. l. respiciē. dum. Et aliquādo punietur leuius: vt cūm lasciuia, vel malo exēplo committitur: vt §. ad leg. Cor. de sic. l. iij. §. ij. & l. iij. §. j. & j. eo. l. absentem. §. vlt. Et iunt septē genera pœnarum quibus iudices aliquem alicui re passunt. Quædā enim pœnæ vitā adimūt, aut feruitutē minuant, aut ciuitatem auferunt, aut exilium, aut coërtionē corporis continent, vel sustium ad motionem, vel flagellorum castigacionem, vel vinculorum verberacionē, aut damnum pecuniarū cum infamia, aut dignitatis alicuius depositionē, aut alicuius actus prohibitionem, de quibus in l. si quis forte. in fin. cum duabus seq. infra eo. Capitaliū autē pœnarum istū sunt gradus. Nam summum suppliciiū videtur, Ad furcam dāmatio: item Vitū cōcrematio: item Capitis amputacionem. Ad bestias subitici. Deinde proxima mortis pœna & metalli coërtio, In insulam deportatio: vt in l. capitalium. infra eo. Est & aquæ & ignis interdictio: vt §. de pub. iud. l. ij. Est & alia pœna de qua. C. de mal. & inath. l. et si excepta. Est & alia §. ad leg. Pompo. de paric. l. penulti.

De bonis damnatorum.

Quicumque supplicium, id est, mortem naturalem, vel ciuitatis, vel libertatis amissionem patitur, eius bona publicantur: vt infra l. j. & C. eo. l. in metallum. nisi in duobus casibus not. in l. j. & C. de mul. quæ ter. propri. l. j. & C. de rap. virg. l. j. Iure autem nouissimo locum habet quod dicitur in Auth. vt nulli iudic. §. fin. Quod autem dicitur, damnati bona publicari, distinguendum est, vtrum feruus fuerit, tunc locum habet lex j. §. si liber. C. eo. An filiusfam. quo casu non auferitur patri peculium, etiam si erat castrense. C. eo. l. si filius. An fuerit patris, & tunc referretur, an curialis, an non curialis fuerit. Si curialis, & habeat filios masculos, & non filias, filij omnia habent. Si filias tantum, ipsæ habent dimidium, & cura reliquam dimidiam

Septem genera pœnarum.

diām. Si filios habet & filias: filij soli habent vnam dimidiam: & cum fororibus suis aliam partiuatur dimidiam pro virili portione. Vbi autem non est curi illis publicantur omnia: sed princeps ex æquitate concedit dimidium liberis damnati: & quādoque omnia, si magnus sit numerus liberorum. Sed vbi dimidia tantum publicatur, nihil conceditur liberis: vt in l. j. infra eo. in fin. & l. vlti. §. si plures. Patrono autē non auferuntur sua portio, damnato liberti. infra eo. l. vlti. §. si liberrum. In publicatione autem bonorum sciendum est, quod hodie non fit, si damnatus habeat cognatos vsque ad tertium gradum inclusiue. In crimine maiestatis nil inuouatur.

De bonis eorum, qui ante sententiam mortem sibi consciuerint, vel accusatorem corruerint.

Nunc de bonis quali damnatorum, id est, eorū qui mortē sibi infligunt. Super quo distingue: vtrū cōscientia delicti aliquis infligat sibi mortem, an alia causa, vt impatiētia doloris, vel ob pudorem æris alieni: & in his certum est non auferēda bona. Sed in primo casu distinguitur: an erat tale crimen, ob quod non erant publicanda bona, puta furtū, & tunc non auferuntur bona hæredibus, an casu quo erant publicanda, & tūc aut erat tale crimem, cuius accusatio poterat inchoari post mortem, vt repetundarū, Peculatus, & Læsæ maiestatis: & auferuntur hæredibus bona. Si autē non poterat inchoari post mortem, & non auferuntur bona, nisi consciuerit sibi mortē post litem contest. vel postquam fuerit in scelere deprehensus. infra de iure hsc. l. in fraudē. §. ij. & ij. & §. de iniur. rap. test. l. si quis ex hæredato. §. sibi autem. infra eo. l. vlti. vsq; ad. §. vlti. & C. eo. l. j. & ij. In capitalibus criminibus quæ pœnam mortis continent, non nocet aduersarium corrumpere: nō ignoscendum est ei, qui sanguinem suum qualitercunque redemptum per pecuniam voluerit. In his autē criminibus, quæ sanguinem non infligunt, qui aduersarium suum corruerit, hoc est, accusatorem, punietur: vt §. de præuari. l. fin.

De interdictis, & relegatis, & deportatis.

Triplex est exilium: Aut certorū locorū interdictio, vt aliquis Bononiæ vel Mutinæ non stet. Aut lata fuga, vt omnium locorū interdēatur præter certum locum: puta vt stet Mutinæ tantū, vel Bononiæ. Aut insulæ vinculiū id est, relegatio in insulam, vbi non stat cum hominibus. Relegatorū duo sunt genera. Sunt quidā qui in insulā relegantur, & sunt qui simpliciter

Corrumpere aduersarium.

Exilium.

Relegati. pliciter, vt prouinciis eis interdicitur, non etiam insula afsi-
gnetur. Et hæc est differentia inter Relegatos & Deportatos:
quod in insulam relegari & ad tempus, & in perpetuum quis
potest. Et talis ciuitatem Romanam retinet & testamenti fac-
tionem non amittit. Et si ad Tempus relegatur, neque tota
Deportari. bona, neque pars ei adimitur. Deportari autem non nisi in
perpetuum quis potest: & talis familiam perdit, & ciuitatem,
& bona sua. infra l. relegati & l. relegatorum §. hæc differen-
tia. Est enim deportatio damnatio in insulam ob aliquod cri-
men capitale animo perpetuo ibi manendi. Et illa dicitur
mors ciuilis, & comparatur morti naturali in illis, in quibus
mors ciuilis habet eundem effectum cum morte naturali: vt in
adeunda hæreditate, bono. possess. instituendo hærede, &c. per-
dunt enim ea quæ sunt iuris ciuilis, vt testari, & similia. Ea ve-
rò quæ sunt iuris gentium retinent: vt in l. quidam. §. de j. cen.
Interdictio. ita dicit gl. in c. placuit. ij. xvj. q. j. Interdictio autem est extra
eam prouinciã, in qua quis domicilium habet, vel in qua in-
cola est, prohiberi amplius morari, vel extra patriã suam mit-
ti. Et interdum solet etiam per sententiã quibusdam interdici,
ne intra patriæ territorium, vel muros morerentur: vel ne excedant
patriã: vel vt in vicis quibusdã morentur, aut suburbiiis:
vt fit Basilea. Item constituti in honoribus solent aliquando,
vel ad tempus, vel in perpetuum interdici honore, vel ne pen-
itus honorem adipiscantur: vt in l. relegatorum, infra eo.

De sententiam passis, & restitutis.

Serui poena. Passi sententiã dicuntur, quibus ob atrocitatẽ criminis ali-
qua ex solennibus pœnis per sententiã inflicta est, vel iniun-
cta: vt est vltimũ supplicium, seruitus pœnæ, damnatio in me-
tallũ, deportatio, & similes: tales enim per sententiã damnati,
dicuntur fieri serui pœnæ: supplicium enim eorũ Dominus est,
vt in l. iij. §. de his quæ pro nõ scrip. hab. licet iure nouissimo
nemo ingenuus bene natus fiat seruus ex supplicio: vt in Au-
then. de nupt. §. quia verò & §. quod autẽ. coll. iij. quod quo-
modo intelligi debet, not. glo. in Authen. sed hodie. C. de do-
nat. inter vir. & vxor. Et tales si ex indulgentia principis resti-
tuti sunt, & per omnia, pristinũ statũ recipiunt, scilicet quan-
tum ad honores, vel ordines, & similia: vt C. eo. l. j. & etiã ad
patriam potestatem: vt Instit. quibus mod. ius pat. pot. sol. §.
Restitutio
principis. cum autem. Est tamen differeñtia quibus verbis princeps uti-
tur. Nã si dicat, Restituo te: tunc ad omnia videtur restitutus:

vt §.

vt §. dixit: quia verbum Restituo, generale est. l. videamus. §. in
Fauiana. §. de vsur. & in l. fi. in fi. §. de verbo. sign. Sinaurẽ dicat
Indulgeo tibi: quo casu de pœna tantum remittenda cogi-
tasse videtur. C. eo. l. generalis. & l. tutor. & l. cum indulgẽtia.
& C. de genera. aboli. l. fi. quia pœna potest demi, culpa perẽ-
nis erit, id est, mala fama: vt dicit gl.

De cadaueribus punitorum

Corpora eorum, qui capitali crimine dãnati sunt, cognatis,
vel quibuslibet petẽtibus ad sepulturã danda sunt, & nõ ne-
ganda. Imò etiã corpora exustorum peti possunt. scilicet ossa
& cineres collecta sepulturæ tradi possunt. Tamen hoc debet
fieri ex indulgẽtia à principe petita, & concessa. Sic & Ioseph
petiit à Pilato corpus Christi: vt dicit gl. in l. j. eod. & facit C.
de relig. l. obnoxios. Aliquando tamen non permittitur maxi-
mè in damnatis causa læsæ maiestatis: vt in l. j. §. hodie. §. eo.
de hoc xij. q. ij. quæsitum. Prohibentur etiam sepeliri incen-
diarij xxij. q. viij. de incendiariis. item mortui in torneamẽ-
to: item qui seipsos interficiunt, &c. vide bonam gl. & ibi not.
per Doc. in c. ex parte. ij. de sepul.

LIBER XLIX.

Et nonus huius.

De appellationibus, & relationibus.

Nemo est qui nesciat, quàm frequẽs, quàmq; necessarius
est appellandi vsus: nam per eum vel iniquitas iudican-
tium damnosa, vel imperitia negligentium corrigitur. l. j. in-
frã eodem. licet nonnunquam bene latas sententias in peius
reformat: neq; enim vtiq; semper melius pronuntiat, qui no-
uissimus sententiã larurus est. Est autẽ Appellatio secundum *Appellatio.*
Azo. sententiã à minori iudice latã per inuocationẽ maioris
iudicis, pretextu iniquitatis primæ sententiæ, rescissio. §. de mi-
no. l. præfecti. & ad Turp. l. j. §. vlti. Vel est ab inferiori iudice
ad superiorẽ gradatim facta prouocatio: vt dicit gl. in c. ij. de *Relatio.*
confuet. lib. vj. & ij. q. vj. anteriorũ. Relatio verò, est remissio
causæ ad superiorẽ facta. Et eo ipso quodd iudex dicit, refer-
re velle negotiũ, non potest amodo cognoscere: vt C. de rela-
l. j. & C. de app. l. ex illo. Et debet iudex ilico relationis exem-
plum litigatoribus edere. cap. intimasti. de app. & §. l. ij. & iij.
C. de rela. Appellare potest ille qui est condemnatus, sit vnus
vel plures. C. si vnus ex plu. app. & c. ab vno. de appel.

A quibus

A quibus appellari non licet.

Superuacuum est admonere, à quibus non licet appellari, quia omnes sciunt, non esse à principe appellandum. cum ipse sit qui prouocatur: vt infra l. j. & in Authen. de sanct. episc. §. j. sed ab eius rescripto bene appellatur: vt §. tit. l. j. §. j. & C. eod. l. non est nouum. Interdum etiam imperator ita solet iudicem dare, vt non liceat ab eo prouocari: & tunc non appellatur secundum leges. Secus iure canonum: vbi sola friuola appellatio per hanc clausulam, Appellatione remota, remouetur: vt not. in c. pastoralis. de app. & ponit glo. fin. infra eod. l. j. Item qui ante sententiam professus in iudicio fuerit se non prouocaturum, vel extra iudicium cum aduersario suo paciscitur, indubitate auxilium appellationis perdit: vt infra l. j. §. si quis. & C. de temp. appell. l. j. in fin. An autem ab arbitris appellari possit, & à quibus, not. §. l. fin. & est hodie clare expeditum in c. ab arbitris. de offic. dele. lib. vj. Item à senatu non appellatur. Item non appellatur à sententia Præfecti pratorio. supra de sententia præfect. præ.

Quis, & à quo appellatur.

Appellare quis potest à diffinitua sententia, non ab interlocutoria: nisi in casu, cum iudex quæstionem in ciuili negotio, vel criminali habendam, contra leges interlocutus est, infra de appell. reci. l. ante sententiam. Et est hoc intelligendum de quæstione quæ fit per tormenta, non de quæstione principali, qua iudex interlocutoria sententia diffiniuit. §. titul. proxim. l. vltim. Item potest appellari à tota sententia, & à certo capitulo eius: tamen si appelleretur ab vno capitulo non rescinduntur ideo alia, nisi sint connexa. §. de minor. l. etiam. §. ex causa. vbi autem quis datus, ex pluribus facinoribus propter quædam appellauit, propter quædam non: si quidem appellauit in grauiori, differtur poena in leuioribus. Si verò appellauit à leuiori, grauium poena est omnino imponenda. §. nil noua. appellatio pendente. l. j. §. vlti. Item potest appellari à consultatione. Item potest appellari ab iniqua interpretatione sententiæ: si tamen is habuit potestatem interpretandi, veluti procurator Cæsaris, & præses prouinciæ: ita tamen vt in causa appellationis reddendæ hoc solum quæretur, an iure interpretatum sit §. eodem. l. ab executore. Item potest quis appellare à sententia iudicis ordinarij: Item à sententia iudicis delegati, licet delegatus sit à principe: vt dixi §. titul. proxim.

Quan

Quando appellandum sit, & intra qua tempora.

Appellatio fit apud acta, sola voce vel dicto, si dicat, appello. Si autem non apud acta quis appellat, libellus appellatorius offerendus est ei, à quo appellatum est, si est copia. Alioquin ei quem appellat. §. de appell. l. j. & ij. C. eod. l. litigato. l. eos. §. si autem. & infra eod. l. j. §. dies. & §. si quis. Libello autem appellationis porrecto iudici, si quidem recipiat, bene est: tunc enim & ipse iudex dare debet libellos dimissorios, siue apostolos intra xxx. dies, etiam non petente appellatore: sed & appellator cum instantia debet petere, infra de libel. dimisso. l. j. quod si non fecerit, imputatur ei: licet iudex male fecerit, qui non dedit ei. C. de appell. l. eos. §. appellationes. & l. iudicibus. Si verò non debuit eam recipere, quod ex multis causis contingere potest, infra de appell. recip. l. vlti. & C. quor. appell. non reci. nihil sibi præiudicat. Imò qui timere appellauit, punitur in quinquaginta libris argenti, & infamatur, & lare mediocre poenam corporalem subibit. C. de appell. l. eos. §. super his. & l. à proconsulibus. & C. quor. appell. non recip. l. ab executione. §. vlti. Fiebat olim appellatio intra biduum in propria causa, quod computabatur à die latæ sententiæ. In aliena pro appell. autem causa computabatur triduum, infra l. j. §. biduum. & §. dies. & §. in propria & C. de appellat. l. eos. §. si autem. Hodie verò decennium est indultum ad appellationem faciendam à recitatione sententiæ numerandum: vt in Authen. de appell. & intra quæ tempora. j. responso. quod tempus non currit, nisi à tempore sententiæ, & scientiæ. C. eo. l. j. & C. quo. & quan. iudex. l. ab eo.

De appellationibus recipiendis, vel non.

Non omnes appellationes recipiuntur: sed hæc solum, quæ sunt ab his, quorum interest, vel peculiariter: vt supra de appell. l. iij. §. j. vel affectione: vt §. de appell. l. non tantum. vel quibus mandatum est, vt procuratores, vel qui negotium alienum gerunt, quod mox reus ratum habet: vt infra l. j. Item qui friuolè, vel sine causa appellat, non auditur: vt in cap. vt debitus. de appell. Item vbi res dilationem non recipit, non permittitur appellare. §. de appell. l. constitutiones. veluti ne testamentum aperiat: vt C. eod. l. quisquis. Item ne frumentum in usum militum contrahatur. C. eod. l. fin. Item ne scriprus hæres in possessionem inducatur. Item si ex perpetuo edicto aliquid decernatur, non permittitur appellare quo minus id fiat. Item

o quo

Libellus ap-
pellatorius.

Intra qua tē-
pora appel.

Quorū appel-
licantur.

quo minus pignus vendere liceat. appellari non potest. §. eod. l. sin. Item non appellatur post lapsum decendij. in Authen. de appel. §. & scimus. colla. iij. nisi ratione ætatis vel alicuius casus pertinentis ad titulum in integrum restitutionis interueniat. §. de in integ. restit. l. vlti. & §. de mino. l. ait prætor. Item non appellatur ab executione, vel executore sententiæ, nisi in casu quando excedit modum iudicationis, vel quando nimis sicut exequitur sententiam: vt §. de appel. l. ab executore. & C. eo. l. ab executione. Item non appellatur à nominatione muneris publici utilitate priuata, vt tutelæ, vel curæ: nisi quando reprobatu executione. §. quando appel. sit. l. j. §. si quis. In sit. de execu. tut. §. qui autem. Item non appellatur à sententia condemnatoria criminis, cum publicè interfit statim puniri damnatos, vt sunt insignes latrones, & seditionum concitatores, vel duces factionum: vt §. de appel. l. constitutiones. idem est in raptu seminarum. C. de rapt. vir. l. j. §. si autem. Item non appellatur is, quem publicè constat esse debitorem, eo apertè, manifestèque conuicto. C. eod. l. vlti. Item nec appellatur conuictus is, à quo fiscalis calculi satisfactio postulat, aut tributariæ functionis solenne munus exposcitur. C. eod. l. abstinendum. Item non appellatur quis tertio in eadem causa, secundo verò regulariter appellatur. C. ne liceat in vna eadèmq. l. j. Interdum semel tantum appellatur: in Authen. de sanct. episc. §. si quis. & C. de appel. l. in offerendis.

De libelli dimissorij, qui apostoli dicuntur.

Post appellationem interpositam iudex, à quo appellatus est, literas dat ad eum, qui de appellatione cogniturus est, quas literas dimissorias siue apostolos appellant. Sensus autem literarum talis est: Appellasse Titium à sententia illius, quæ inter illos dicta est. Ideo à meo iudicio illum dimitto, & ad vestrum examen dirigo ad quod infra de verbo. signifi. l. dimissoria. Sufficit autem petere Apostolos instantè, & sæpius inter statuta tempora, id est, xxx. dies à die latæ sententiæ: vt C. eod. l. iudicibus. & in cap. ab eo. de appel. lib. vj. & si iudex non det, contestetur appellans hoc ipsum, & non nocebit ei, ex quo per eum non stat. C. de appel. l. eos. §. apostolos. & infra. l. vna. in fin.

Nihil nouari appellatione interposita.

Appellatione interposita, siue ea recepta sit, siue non, medio tempore nihil nouari debet: puta executio sententiæ, vel quid similes: & hoc ex duplici capite. Nam si fuerit recepta appellatio
ex eo,

ex eo quòd recepta est: vt in Authen. vt cum de appell. cog. in princ. & in Authen. vt nulli iudi. Si verò non est recepta, tunc nihil debet nouari, ne præiudicium fiat appellationi, quousq; deliberetur, utrum recipienda sit appellatio, an non. Recepta autem appellatione, tandiu nihil erit innouandum, quoad de appellatione pronuntiarum sit, utrum iusta sit, vel non. vt §. tiu. ij. l. sciendum. vel donec lapsa sint fatalia: quia tunc firma est sententia prima. C. de rem. appel. l. fi. §. illud.

Quæ sententia sine appellatione rescinduntur.

Aliquando contingit, quòd sententia lata, etiam si grauius parti indicat, rescinditur tamen, quamuis prouocatum non fuerit: vt cum contra sacras constitutiones inducatur, appellationis necessitas remittitur: vt §. de appel. l. expressum. Fallit hoc in certis casibus no. §. l. j. §. item cum contra. per gl. Item cum quis condemnatur ex edicto preemptorio, quod neque solenniter propositum est, vt debuit, neque in notitiam peruenit absentis: talis enim sententia, vt constitutiones demonstrant, nullius est momenti. infra l. j. §. cum ex edicto. Itè si error calculi in sententia esse dicatur, appellare non est necesse. Item si quis condemnatur in rebus quæ tempore dictæ sententiæ non sunt in rerum natura. Item si quis condemnatur in rebus, quæ in humanis non sint quo tempore datus est. Item si impossibile sit præceptum iudicis, impossibilitate iuris, vel nature: vt §. l. ij. & iij. Item nulla est sententia, cum non iudicauerunt omnes, qui debuerunt iudicare: puta ex duobus delegatis alter sine reliquo iudicauit. C. e. l. cum magistratus. & in Auth. vt iud. non expec. sacras ius. §. si autem duo. & §. de arbit. l. sicuti. Item nulla est ratione excessæ meræ in multando: vt C. eo. l. certa. & de modo multæ. vel ratione excessi temporis in iudicando: vt si erat delegatus datus, vt pronuntiaret ad certum diem. C. eo. l. cum non eo die. Item nulla est ratione pretij, si lata est per pecuniam. C. eod. l. venales. Itè decretum nominationis est ipso iure nullum, propter priuilegium minoris ætatis, vel veteranorum: vt C. eo. l. penul. & vlti. Sunt & alij modi plures, quibus sententia est nulla ipso iure, qui not. C. de sen. Et quomodo, & quam iudex.

An per alium causæ appellationum reddi possunt.

In causis vel rebus pecuniariis etiam per alium causæ appellationis reddi possunt. Sin autem non sit pecuniaria causa, sed

capitalis. per procuratorem agi nō licet. §. de pub. iudic. l. pen. §. ad crimen. Sed & si ea causa sit, ex qua sequi solet pœna vsque ad relegationem exclusiue, incipiendo computari à capitali descensiuè: non oportet per alium causas agi, sed ipsum principalem personaliter auditorio adesse debere. Sed si pecuniaria causa est, ex qua ignominia sequitur, potest per procuratorem hoc agi. Et generaliter quæ causa per alium agi non potest, eius nec appellatio per alium agi conceditur: vt j. l. j. in fi. Quæ autem causæ per alios agi possunt, ponit gl. j. l. j. per alios pos. §. j. in verbo ignominia, & gl. in c. j. de iudi. lib. vj.

Quæ causa per alios pos. §. j. in verbo ignominia, & gl. in c. j. de iudi. lib. vj. sunt agi.

Si tutor, vel curator, vel magistratus creatus appellauerit.

A muneribus publ. nō appel. Hi qui ad munera publica nominati & electi appellauerint, si legitimas causas non probauerint, periculo eorum erit, quicquid damni per moram appellationis Reipub. acciderit. Si autem apparuerit eos necessario appellasse, æstimabit p̄ses vel princeps, cui sit hoc damnum adscribendum. facit ad hoc. suprâ de appel. l. j. imperatores. §. si magistratus. & C. quâdo appel. sit. l. j. §. alia.

Eum qui appellauerit in provincia defendi.

Qui appellauerit, si appellationis causa peregrinetur, animo profecundi, vel exercendi appellationem, in provincia sua defendi debet in aliis causis: nec habet necesse personaliter defendere, aut personaliter respondere, hoc enim illis p̄statur, nec necesse habent se defendere, qui Reipub. causa absunt, infra l. j. tamen si non defendantur, sit missio, & venditio bonorum eius: vt suprâ quib. ex caus. in poss. cur. l. ad cognitionem.

Apud eum, à quo appellatur, aliam causam agere compellendum.

Iudex à quo in una causa appel. Hoc iure utimur, vt quamuis appellatio interposita sit, tamen apud eundem iudicem à quo quis prouocauerit, compelleretur alias causas, si quas habet, agere: cum habet ibi domicilium, aliàs contrâ: vt suprâ de iudi. l. j. §. & quoque Nec potest reputare iudicem sibi offensum, vt non debeat coram eo experiri, vel agere, cum possit denuo prouocare. C. de appella. l. & in maioribus. Sed eandem causam, in qua appellauit, nullo modo ibi agere tenetur: vt C. de appel. l. eos. Imò si ageret, discederet ab appellatione sua. cap. gratum. §. j. de offic. deleg. & in cap. cum venisset. de testa.

Si

Si pendente appellatione mors interuenierit.

Aliquando appellatio potrecta, & suscepta ab initio, extinguitur ex post facto. Circa quod sciendum, quod morte rerum interueniente, de quibus agitur, causam postea nihilominus agi posse: si fuerit res talis, quæ mortua possit esse vsui hominis, puta porcus, vel quid simile: maximè cum quis fuerit in mora: vt suprâ de cond. fur. l. si seruus fugitiuus. §. bonæ. Si verò non possit esse in vsu hominis: vt quia homo est, vel quid simile, quod mihi tenebaris restituere, & desit esse in rerum natura: ad rem quidem, vel propter rem ipsam principaliter p̄standū agi non potest: sed tamen agi potest propter peculium. Item potest agi ad pretium rei, si mora p̄cessit mortem rei. §. de verb. obl. l. inter stipulantem. §. si Stichum. & C. eo. l. quamuis. Si verò contigerit mors ipsi litigatoribus, si quidem civilis erit causa, appellatio facta durabit, etiam post mortem appellatoris, vt habeant necesse, vel prouocationem exercere, vel statutis acquiescere. C. eo. l. j. Si verò fuerit criminalis, siue reus siue accusator moriatur, extinguitur causa: si tamen nō expressè, sed tacitè bonorum fuerit facta ademptio: tunc enim quia expressum est inualidum, nec valet quod tacitè inest §. de serui. rust. p̄di. l. item. §. qui habet. vbi verò expressè sit ademptio bonorum, quasi duæ sunt sententiæ, quia duo sunt capitula: vnde vno irritato, nihilominus valet reliquum. C. si reus vel ac. mor. fu. l. vlti. Sed tamen vbi hæres causam appellationis tenetur profecqui, vel exercere, ad minus, quatuor menses habet ad exercendum appellationem, non ad deliberandum, etiam si minus supererat defuncto. Si verò plus supererat ei, & illud habet. C. cod. l. vitima. & C. de iur. deli. cum anterioribus.

De iure fisci.

Causa fiscal. Variæ sunt causæ, ex quibus nuntiatio ad fiscum fieri solet: nam si ille qui est incapax, puta deportas, hæreticus, dānatus in metallo, natus ex damnato coitu, siue hæres sit, siue legatarius, vel fideicommissarius se defert fisco, & profitetur se capere non posse: vel ab alio p̄uentus defertur: vt infra eodem. l. senatus. §. senatus, vel quod mors ab hæredibus non vindicetur: vt C. vbi cau. fisc. l. j. & C. de his quibus vt indign. l. j. vel quod indignus hæres quis nūtiatur: vt suprâ de his quibus vt indign. l. indignum. vel quod princeps hæres institutus est, & testamentum, siue codicilli surrepti esse nuntiantur, vel quod

dicatur quis thesaurū inuenisse in loco publico, vel fiscali: vel ex præuaricatione fiscum victū esse: vel talē decessisse, qui in capitali crimine est damnatus, & bona expressē adempta: vel qui timore, futuræ pœnæ se occidit: vel aliquem post mortem reum esse: vt §. de accusat. l. ex iudiciis. vel domum destructam esse per vim publicam, vel priuatā. §. ad leg. Iuliam. de vi publ. l. hi qui vel ab accusatione recessum, & ob id de calūnia, vel tergiversatione damnatum esse: vel rem litigiosam venundari: vt C. de litig. l. fin. vel pœnam fisco ex contractu priuato debent. §. eodem. l. auferitur. vel quod à Præside aduersus legē commissum esse vel factum: vt C. de assert. l. consiliarios. & C. ad legē Iuliam repetund. l. j. His enim casibus bona ad fiscum deferuntur: & dicitur fiscus suo iure talia bona occupare. Sed nuntiatio vacantium bonorū quadriennio finitur: vt §. l. j. Dicitur autem Fiscus, pecunia Regis, siue ærarium publicū, quo tales pecuniæ pœnales reponuntur. Inde dicitur, quod omnia quæ turpiter quæstita sunt, vel cum peccato detinētur, spectāt ad fiscum: vt in l. Lucius. §. eo. Et quod non capit Christus, capit fiscus: vt ibi. & xvj. q. vij. maiores. & propriæ, quid sit Fiscus, & vnde dicitur, ponit Bar. C. eo. super rubrica, li. x. & in l. in prouincis, in gloss. largitionales. C. de muner. & actu. Et de natura fisci ponit Bald. in quodam consilio, quod incipit Sanctissima & illustrissima.

De captiuo, & postliminio reuersis: & de redemptis ab hostibus.

Captiuo.

Iure gentiū capti in bello serui efficiuntur capientium: vt Instit. de iure nat. §. ius autem gentiū. Nam Imperatores iusserunt captiuos vendere, ac per hoc seruare, ne occiderentur. Inst. de iure perso. §. serui autē. & qui ita in captiuitate fuerāt à legitimis actibus prohibebantur: vt §. de testam. l. lege Cornelia. in fin. & §. liber. & posthum. l. penult. & vlt. Secutū est autem postea ius postliminij: quod est ius amissæ rei recuperandæ ab extraneo, moribus & legibus cōstitutum: vt habetur infra, l. postliminium. j. responso. Et dictum est Postliminium à limine, & post: vnde etiā qui ab hostibus captus est, & in fines nostros postea peruenit, postliminio reuersum rectè dicim⁹. Nā sicut in domo limina sinem quendā faciunt, sic & imperij sinem limen esse veteres voluerunt: ab eo Postliminium dictū, quia ad idē limen reuertebatur, quod amiserat: vt Instit. quib. mod. ius pat. po. sol. §. si ab hostibus. Et cōpetit ius postliminij

aut

aut in pace, aut in bello. In bello, cū hi qui nobis hostes sunt, aliquem ex nostris ceperūt, & intra præsidia sua perducerūt: nam si ex eodē bello is reuersus fuerit, postliminium habet: id est, perinde omnia restituūtur ei iura, ac si captus ab hostibus non esset: & sicut antequā in præsidia hostiū deduceretur, ciuis fuit, ita etiā intelligitur reuersus: vt si ad amicos nostros perueniat, aut intra præsidia nostra esse cœperit. l. postliminij. infra, eodem. Sunt autem Hostes, quibus bellum publicè populus Romanus decreuit, vel ipsi populo Romano: ceteri vero Latunculi, vel prædones appellantur: & qui à talibus capitur, non est seruus eorum, nec postliminium illi necessarium est. l. hostes. infra, eod. vbi Bart. tractat, an hodie inter Christianos, locum habeat ius postliminij.

De re militari.

Res militaris dicitur, quæ ad disciplinā & exercitiū militiæ pertinet. Hinc dicitur, quod omne delictum est militis, quod aliter, quàm disciplina communis exigit, committitur: veluti sequestrariæ, vel contumaciæ, vel desidariæ. l. omnem. in prin. §. eo. Et officium regentis exercitiū non tantum in danda, sed etiam in obseruanda disciplina cōstitit. Meminerit enim qui armato pro est, parcissimè dare cōmeatū, equum militare extra prouinciam suā duci non permittere: ad opus priuatū, piscatum, venatum, militi nō mittere. l. officium in prin. §. eod. Officium Tribunorū est, vel eorū qui exercitui præsunt, milites in castris cōtinere, & ad exercitationem perducere, clauis portatū suscipere, vigiliis interdū circumire, frumentationibus cōmilitonum interesse, frumentum probare, fraudē mensuræ coercere, delicta secundum suæ auctoritatis modū castigare, quere las cōmilitonū audire, valetudinarios inspicere. l. officium. §. j. §. eod. Sunt autem militū delicta quædam propria, quædam cum cæteris cōmunia: propriū militare est delictum, quod quis ut miles admittit, vt est trās fuga, emāsor, desertor. Ferro. Trās fuga est, qui ad hostes transfugit, & se militem dat cui nō licet. Emāsor est, qui diu vagatus ad castra reuertitur. Desertor est, qui per prolixū tēpus euagatus reducit. Erro, qui nunquā redit. Pœna militū huiusmodi est, castigatio fustis, & verberum, pecuniaria multa, munerū interdictio, militiæ mutatio, gradus deiectio, ignominiosa missio. In metallum autē, & in opus metalli non dabuntur, nec torquētur. §. eo. l. desertor. §. ij. & iij. Nec alias similes pœnas quæ plebeis cōueniūt: vt §. de

o 4 pœna.

Postliminij.

Transfuga.

Emāsor.

Desertor.

Erro.

pœ.l. mortis. §. iste. & C. de pœ.l. honor. & C. de que.l. milites. & ideo hodie de cōsuetudine non suspenditur. etiam ex delicto ex quo plebeius suspēditur: vt dicit gl. in d.l. desertorem. in ver. torquetur. *Missionū autem ex militia generales causæ sunt tres, honesta, causaria, ignominiosa: de qb' §. de test. mil.*

Missionū causa.

De castrensi peculio.

In castrensi peculio filius vicē patris familiās obrinet. l. ij. §. ad Macedo. & agit in eo filius sine cōsensu patris: tex. & ibi Bart. j. eod. l. miles. Est autem Castrense peculium, quod à parentibus, vel cognatis in militia degētibus, donatum est: vel quod ipse filius familiās militia acquisiuit, quod acquisitur nō fuisse nisi militasset. j. eod. l. castren. ita dicit gl. in c. licet de sepul. lib. vj. & in gl. Institut. per quas pers. nob. acq. §. j. de hoc in l. fori. & ibi Cyn. C. de aduoc. diuers. iudic. & C. de inoff. test. l. si. in quæ. vlt. & Bar. j. eod. si fortē. & l. si. C. de silentia. lib. xij. & Bald. in l. cum oportet. C. de bon. quæ lib. illud autē quod miles militia acquisit quod acquisiturus esset etiā sine militia, id peculium eius castrense non est. dicit l. castrense. in fm. & §. ex quib. caus. ma. his qui Reipub. Et in hoc castrensi multa sunt specialia, quæ hoc titulo tractantur.

Castrense peculium.

De priuilegiis veteranorum.

Veteranorum priuilegium inter cætera etiam in delictis habet prærogatiuam, vt separentur à cæteris in pœnis: nec ad bestias itaque datur veteranus, nec sustibus cædatur. infra. l. j. Et veteranis, & liberis veteranorum idem honor habetur, qui & decurionibus. infra. l. ij. Sunt autem Veterani quibus honeste sacramento solutis data est immunitas: vt colligitur in l. ij. infra. eod. Vel sunt non solùm legionarij, sed omnis qui qualitercunque militauit, & honeste est ab ipsa militia absolutus. l. sed & milites. §. veteranus. supra, de excus. tut. & præsertim si per viginti annos militauit: vt dicit gl. super rubro. C. de veter.

Veterani.

LIBER L.

Et vltimus huius.

Ad municipales: & de incolis.

Municipem facit aut natiuitas propria, vel paterna. infra. eodem. l. assumptio. aut manumissio, vt eius originem sequatur, à quo fuit manumissus. infra. eodem. l. eius. aut adoptio dum durat. infra. eodem. l. si is. Et propriè quidē Municipem

nicipes appellantur muneris participes. hinc & Municipiū ciuitas dicitur: eo quod recepti in ciuitate munera cum ciuibus subeūt, id est, publica officia. Sed abusuē Municipis dicimus suæ cuiusq; ciuitatis ciues, puta Cāpanos, Puteolanos: qui ex duobus igitur Campanis parētibus natus est, Campanus est. Sed & si ex patre Campano, matre autē Puteolana æquē municeps Cāpanus est, nisi fortē priuilegio aliquo materna origo inspiciatur: vt C. de incol. l. priuilegio. tunc enim maternæ originis erit municeps: vt puta Ilienſibus cōcessum est, vt qui matre Ilienſi est, sit eorum municeps: etiā Delphis, & Pōticis hoc idem tributum & conseruatum est. infra. l. j. §. j. Incola & his magistratibus parere debet, apud quos incola est, & illis apud quos ciuis est. l. incola j. j. eo. Et dicitur esse Incola, quia illius ciuitatis quam incoluit præcipuis. id est, muneribus, seu officiis, aut actibus publicis vitur. l. scire. j. eod. vel qui in aliquam regionem domicilium suum contulit: & idem est quod Aduena. l. pupillius §. j. j. de verb. signifi.

Incola.

De decurionibus, & eorum filiis.

Decuriones sunt dicti, ex eo quod initid, cū deducerentur coloniz sub conditione Romanorum, decima pars eorū qui deducerentur consilij publici gratia cōscribi solita sit. l. pupillus. §. decuriones j. de verbor. sig. de hoc C. de lat. liber. tol. in prin. erat enim Decurionatus ordo quidam in ciuitate, prouidens regimini ciuitatis: & sunt Consiliarij ciuitatis: vt gl. §. quod cuiusq; vniuers. l. nonnulli. & not. C. quæ sit long. cōsuet. super rubro. Et licet quilibet possit mutare domiciliū suū: vt §. ut. proxim. l. nihil decuriones tamē, qui sedibus ciuitatis ad quam pertinent relictis, in alia loca transfingrauerint, præses prouinciz reuocabit in patrium solū. & muneribus cōgruentibus fungi curet. l. j. j. eod. Et in quo differat Decurio à Curiali, no. C. eo. super rub. lib. x. Et quem honorem, & quod onus habeant decuriones, not. ibi. in l. j. gl. j.

Decurionatus. Consiliarij.

De albo scribendo.

Album erat tabula quædā, vel paries dealbatus, vel murus *Album præ* in quo edicta publica prætorum conscribebantur: vt dicit gl. *toris.* Institut. de æt. §. pœnales. & in Clement. dudum. de iudic. de quo Spec. tit. de dol. & cōr. §. restat Et qui tale album corrumpebat, egregiè puniebatur. l. si quis id quod §. de iuris. om. i. d. Et in hoc albo describebantur etiam Decuriones eo ordine, quo quisque eorū maximo in municipio functus est, & prout

vnusquisque eorum in ordinem venit. l. j. eo. Et in hoc albo decurionum & municipum ante scribebatur nomina eorum qui dignitates Principis iudicio consecuti sunt, & postea eorum qui tantum municipalibus honoribus functi sunt. l. fin. infra, eod.

De muneribus & honoribus.

Munerum civilium quedam sunt patrimonij, quedam personarum, quedam milita. Patrimonij munera sunt rei vehicularis, scilicet præbens vehiculū ad onus portandū. §. loca. l. cum in plures. §. vehiculum. Item nauicalaris, id est præbens nauem, &c. §. Decemprimatus, id est, cuiusdā qui præterat decem idem dicitur Decaprotus: vt §. l. iij. §. decaprotus. quia ab istis decem primatibus periculo ipsorum exactiones solenniū functionum celebrantur. Personalia sunt civilia munera, vt Defensio ciuitatis, id est, vt syndicus fiat. Legatio ad census accipiendos, vt patrimonium scribatur. Item cura prædiorum publicorum, frumenti comparandi, aquæ ductus, equorum Circensium spectacula, publicæ viæ munitiones, ac arcæ frumētariæ, calefactiones thermarū, annonæ diuisio, & quæcūq; aliz sunt curæ similes istis. Et generaliter personale munus est, quod corporibus cū labore & sollicitudine animi, ac vigilantia principaliter existit. Patrimoniale verò est, in quo sumptus maximè postulatur. l. j. §. j. & ij. infra, eodē. Quod autē ad honores pertinet, etiā is qui in patris potestate est, filium in potestate habet. l. ij. §. eo. Et qui originem ab vrbe Roma habet, si alio loco domiciliū constituerint, munera eius sustinere debent. l. iij. in prin. §. eod. Quæ autem propriè dicuntur munera patrimoniorum, & quæ personalia, habentur ad longum in l. munerum, infra, eo. & de Mistis, in d. l. munerum. §. mita.

De vacatione & excusatione munerum.

Licet omnis excusatio suæ æquitati nitatur, si tamē præter debitis aliquid sine iudice, id est, sine causæ cognitione credi deberet, aut si passim sine tēporis præfinitione, prout cuiq; libuerit, permissum fuerit se excusare, nō erūt qui munera necessaria in rebus publicis obeant. l. j. in princip. §. eodem quod malum esset: vt §. de origine iuris l. j. §. post originē. quare ne mini vacatio, vel excusatio à muneribus tribuitur, nisi causa per Iudicem cognita. Est autem Vacatio defectio, vel cessatio: & vacare, id est, deficere: vt infra de var. & extraordi. cogni. in rubro. & in l. j. circa principium. Item vacare est intēdere, vel

operā dare. §. de arb. l. non distinguemus. §. ex compromisso. de quo per Io. An. c. ij. vers. super scol. ne cle. vel mo. Et de vacatione ab officio quemadmodū in hoc titulo accipitur, ponit pulchrè Ang. in cōsilio suo cclxxxij. quod incipit: Pūctus. Excusatio autē est exceptio quæ ab eo proponitur, qui munus, id est, officiū publicum subire haberet animo illud euitandū, vel subterfugendi: de quibus hic in l. ij. & in hono.

Excusatio.

De iure immunitatis.

Titulus §. proximus ad munera euitanda, hic ad euitandos honores datur: licet quedam leges diuersis modis in vtroque ponantur. Vel ibi de subeundis, his de euitandis: & est similis diuersis titulorum. C. de aduoc. diuer. iudiciorum. & de aduoc. diuer. iudicum. Immunitates datæ personis, hæredibus non relinquuntur: sed generi posterisque datæ, in perpetuum succedentibus durant. l. iij. §. eo. Et dicitur immunitas priuilegium quoddam, vel remissio à iure, ad non subeunda munera, vel honores concessa: qualia multa enumerantur hoc titulo, quedam etiam §. tit. proxim.

De legationibus.

Legatio est functio publici muneris extra territorium, vel Legatio. prouinciā, aut locum constituendis subeunda. Et est legatus, Legator. principis, vel alterius Reip. nūtius aut orator pro aliqua ambasiata vel aliquod nudū: ministeriū exercēdū: de quo j. dist. c. ius gētū. & xcviij. dist. per tot. maximè in c. nobilissimus. Et tales legati, quatenus Reip. causa absunt, habent excusationē à muneribus & honoribus: vt hoc tit. & Insti. de excu. tut. §. si ponitur etiā hic pœna eius legati, qui legationē deseruit, cum distinctione, ex qua causa deseruerit: vt in l. j. & ij. & quandiu habet vacationem post reditum, not. in l. Paulus.

De administratione rerum ad ciuitatem pertinentium.

Quod ad certam speciē ciuitatis relinquitur, in alios vsus eouertere nō licet. §. l. j. nisi in casibus: vt §. eo. l. legatū. & §. de vsu fruct. leg. l. legatum ciuitati. & §. de oper. pub. l. pen. & de polli. l. Imperatores. in fi. & C. de expen. lud. l. j. lib. xj. Magistratus Reipub. non dolum solummodo, sed etiam latam negligentia, hoc amplius etiam diligentiam debent, id est, culpam leuem. l. magistratus infra eo. & generaliter, quomodo omnes res ad vsu Reipub. spectantes, vel eius curam per publicas personas geri & administrari debent, hic tractatur.

De

Vehicularis res.
Nauicalaris.
Decem primatus.

Personalia munera.

Patrimoniale munus.

Vacatio.

oper

De decretis ab ordine faciendū.

Quæcunque ad collegium, vel vniuersitatē pertinent, non aliter tractati debent, aut collegio præiudicare, quā si ab ipso ordine eiusdem professionis decretū intercedat. Illaq; decreta quæ non legitimo numero decurionū coadunato facta sunt, non valēt. l. ij. infra eodē. Non dicitur autem aliter ab ordine factum, quā duabus partibus adhibitis. l. iij. infra eo. Si autem duæ partes nō adfunt, potest inter duas numerari quam ipsa decreuerit. §. quod cuiusque vniuersi. nulli. & l. plane. Et quod semel ordo. decreuit, nō oportet id rescindi, nisi ex causa: vt si forte ad publicam vtilitatem respiciat rescissio prioris decreti. l. quod semel. infra eod.

De operibus publicis.

De operibus quæ in muris, vel portis, vel in rebus publicis fiunt, aut si muri extruantur, præses aditus principē consule re debet. infra l. de operibus. qui æstimabit an locari, vel destrui debeant propter pericula. l. si legatū. infra eo. & §. ne quid in loco fac. si. l. si. Et dicitur opus publicum, quod ad vtilitatem aut vsum Reip. principaliter pertinet. Et qui huic operi præest, Curator operum publicorum appellatur. infra l. j. circa princ. & l. j. §. curatores. Cuius officium est, obrinere à præside, ne fines publici à privatis detineantur: & si qui publici sunt, à privatis separentur: & publici reditus augeantur. Et si qua loca publica vel ædificia in vfu priuatorum inuenerit, æstimare vtrumne vendicanda in publicum sint, an vectigal ibi melius sit imponi: & illud quod vtilius esse Reipub. intellexerit, se qui. l. si legatum. in si. infra eodem.

De nundinis.

Nundinæ sunt immunitas à principe concessa ad habendū generale forū in sua possessione, vel villa, vel castro: vt ponit gl. in l. j. infra eo. Et potest cōcedi à solo principe: & nō utendo, qui impetrauit hoc priuilegiū decēnij tēpore, vsum amittit. l. j. §. eo. Sunt autē nundinæ necessariæ, & hominibus per quā vtilēs: eo quod & summæ prudētiæ & autoritatis apud Græcos Plato in lib. 1. ciuili cōuersationis, in ciuitate bene, beateq; instituta, negotiatores in primis necessarios dixit. Indiget enim ciuitas pluribus rusticis, & aliis ministrāibus inuehētibus in urbē, & euehētibus singula. Hi autē sunt Negotiatores, qui diuersas merces afferunt. l. ij. §. eo. Et sic Nūdinæ dicuntur celebratio generalis fori: vt hīc, & C. de mun. & §. de acqui

Curator ope-
rū publicorū.

Negotiatores.

Nundinæ.

acquir. poss. l. clam possidere. §. qui ad nundinas. Io. Ann. in c. nauigati. de vsur. aliter accipitur hoc verbū. §. pro loc. l. societas. Et ille qui impetrauit super nundinis rescriptū, nullū in mercatibus, atque nundinis, ex mercibus negotiatorum debet conuenire, aut venalitiis vel locorū temporali quæstu & cōmodo, priuata exactione nullū debet insequi: vel sub prætextu priuati debiti molestiā inferre concurrentibus ibidem. Cōcurrentes enim habent exceptionē, interim dum steterint nundinæ. Qui enim impetrauit rescriptū, debet esse contentus eo cōmodo, quod propter forum eius terra impingatur. Sed alij in nundinis cōtrahētes bene possunt conuenire debitores suos, quos obligauerunt, habentes ibi pergulā, vel stationem: vt §. de iud. l. hæres. §. proinde. & C. cod. l. j. & in c. j. §. contrahentes: de foro com. lib. vj.

De pollicitationibus.

Pollicitatio est promissio sponte, & nemine rogāte, facta. Pollicemur enim sponte, promittimus rogati, vel coacti. Seru. super l. Aen. Et differt in hoc à pacto, quia Pactū est duorum consensus, & cōuentio. Pollicitatio verò offerentis solius promissum. l. iij. §. eo. Et licet regulariter de iure ciuili ex nudo pacto non oriatur actio, vt diximus §. de pact. ex pollicitatione tamē, quam quis facit Reip. puta opus se facturū, vel pecuniā daturum, quis obligatur; & hoc si ob honorē promiserit sibi decretū, id est, ab ordine datum, vel dandum: vel ob aliam iustam causam. Si verò sine causa promiserit, nō erit obligatus: & ita multis constitutionibus & veteribus & nouis cōtinetur: si tamen sine causa promiserit & facere incepit, obligatus est qui cœpit. l. j. §. eo. & dicitur cœpisse, si fundamēta fecerit, vel si apparatus siue impensam in publico posuit: vt ibi.

De variis & extraordinariis cognitionibus. Et si iudex litem suam fecisse dicatur.

Præses provinciæ de mercedibus ius dicere solet, extra ordinē officio iudicis implorato, sed præceptoribus tantū studiorū liberalium. Liberalia autē studia dicuntur ea, quæ Græci Gymnasia appellāt: vt sunt Rhetores, Grammatici, & Geometræ: Medicorū quoq; eadē est causa, quæ & professorum, nisi quod iustior, cum hi salutē hominū agāt, illi studiorū curā: & ideo his quoq; extra ordinē ius dici decet. Est autē extra ordinē ius dicere, implorare officium iudicis ad mercedē cōstituedam,

Cœpisse dici-
tur.

Liber. alia stu-
dia.

Extra ordinē
ius dicere.

Cognitionum numerus. dam, & soluendā, & dandū salariū etiā si a principio nō fuerit constituta merces: vt j. l. j. §. medicorū. & in ipsa rubrica: & §. de dec. ab ord. fac. l. ambitiosa. §. ad idē. C. de profes. & med. l. medicos. l. lib. x. Cognitionū autē numerus cūm ex variis causis descēdat, in genera diuidi facillē nō potest, nisi summatim diuidatur in quatuor species: Aut enim de muneribus siue honoribus gerēdis agitur: aut de pecuniaria re disceptatur: aut de æstimatione alicuius, id est, fama vel opinione cognoscitur: aut de capitali crimine quaeritur. j. l. pen. Iudex autē qui litē suā fecerit, cōtra æquitatē pronūtiādo, nō propriē ex maleficio obligatus videtur, sed quia nec cōtra actū obligatus est, & utiq; peccassa aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri in factū actione, & in quātū de ea re æquū religioni iudicātis visum fuerit, poenam sustinebit, j. co. l. fi. & Insti. de obl. ex quasi malefic. circa prin.

De proxenetis.

Proxenetā est, qui inquirat volūtates aliquorū secundū gl. hīc super rubro. Et dicitur apud nos Licitor siue Mediator: hūc ducitur à *προξενία*, quod est, cōsilio. induco: & propriē dicitur compositor & mediator emibilibus & vēdibilibus. media videlicet ista persona, per quā aliquis cōtractus celebrandus, vel ineundus procuratur: & eius merces vel remuneratio dicitur Proxeneticiæ, quæ & Philotropa dicitur. j. l. j. & iure licito peti possunt. j. l. j. Hos & Græci Paranympbos appellāt, præsertim si conditionis alicuius ad matrimonium, vel amicitiaē quaerendæ inter aliquos, vel assensuræ, vel alicuius alterius rei proxenetæ & procurator sit, Sunt enim huiusmodi hominum officinæ in magnis ciuitatibus non improbables, in vēditionibus, cōmerciis, & cōtractibus licitissimò vtilēs l. fin. infra eo.

De censibus.

Census est præstatio tributī: vel est annua pētio, que de pro-uēribus rerū immobilium datur. no. j. q. iij. quæsitum. & in quo differat à tributo ponit Bar. in l. j. §. de pub. & vect. & Io. An. in c. ad audientiam. de præscrip. & ibi do. Anto. Et in quo differt census à pensione, no. glo. in Clem. j. de sup. neg. præl. in verb. *Italia.* pēsiones. Est autem sciendum quòd Italia non præstat tributum: quia domina prouinciarum: in Authē. vt om. obe. iudi. §. hoc considerantes. in glo. prouincias. coll. v. ne princeps prouinciarum facta sit sub tributo: vt dicit glo. C. sine cen. & reli. l. omnes. licet Albericus dicat, quòd est ancilla ancillarum, causas.

causas vide per Archi. xxij. q. v. non vos. Sunt enim quædam ciuitates quæ sunt iuris Italici, vt non soluant censum, vel tributum Romanis: de quibus l. fin. infra eod. & quædam coloniar, de quibus in l. j.

De verborum & rerum significat'one.

Cūm omneius, quo vtimur, vel ad personas, vel ad res, vel ad actiones pertineat: vt Inst. de iur. na. §. fin. de quibus omnibus in hoc volumine Pādectarū dictū est: sed quia in his vertuntur multæ dubitationes circa verborū & rerū expositiones, & interpretationes. ideo de hoc ponit. Verbū quandoq; strictā ponitur, prout est pars orationis; significatiuū actionis, & passiois: hūc autē largius ponitur secundū denominationē pro qualibet parte orationis. Et dicitur verbū ab aëris verberatu, quod cōmune accidens est omnibus partibus orationis. Rei etiā verbū est hūc vt generale accipiendū pro qualibet re mobili, vel immobili, aut se mouenti, vt diximus §. de reb. cred. Et verba significāt actiue, sed res passiuē: quia verba significāt, sed res significātur. Et est significare, de iōstare rem de qua quaeritur, propter nomine ei attributo: sed hūc largius sumitur, vt etiā si propriū nomē nō interueniat, sed quocunq; modo designetur res: vt §. si certū pec. l. certū. De significat'one autē verborū plenissimè & perfectissimè tradere nō possumus. Sunt enim quædā, quæ nō recipiunt perfectā doctrinam, vel propter infinitatē, vt in omnibus extraord. criminibus puniendis: vel propter cōfusionem rei, vt cūm quaeritur, quādo sio mora facta. §. de vsur. l. mora. vel propter infidelitatē hominū vel varietatē personarū, vt cūm quaeritur, quanta fides sit habēda testibus. Et ideo dicit lex, nō posse omnes casus qui quandoq; inciderint lege comprehendī: vt §. de leg. & sen. con. l. neq; & l. non possunt. & alibi, quòd plura sint negotia, quàm vocabula. §. de præscrip. verb. l. natura.

De regulis iuris.

Enim verò specialiter omni iure prætorio, & ciuili, per titulos diuersos tractādo de personis, rebus, actionib⁹, in quibus omneius cōsistit: vt §. de ista ho. l. j. nūc generales diffinit'ōes, siue traditiones annexemus. Nec enim nouū est, vt quibusdā specialiter enumeratis, generalis quædā subiciatur clausula, quæ omnia cōprehēdat: vt §. ad leg. Aquil. l. si seruus seruum. §. inquit lex. Est autē regula multorum similium collectio secundū Gramaticos: vel est, quæ tē quæ est breuiter enarrat. Et dicitur

dicitur regula, quia regi normam rectè viuendi præbet. Inde *Regula*. Regularis, quasi rectè viuens, vel sub regula viuens. Dicitur etiam regula, eò quòd rectà ducit, nec aliorum trahit. Per seius: Apposita intortos ostendit regula mores. Est enim regula re-
 stitudo vel certitudinis forma, per quã scriptor nouit modum rectè scribendi, & secutor modum rectè secandi, & sic de similibus. Ita per regulas modum rectè iudicandi cognoscimus. iij. distin. regula quasi regulariter vera quamuis patitur exceptiones: quia exceptio est de regula. xxxij. q. ij. dominus noster. Et constituitur regula per uerba quæ de sua natura omnia comprehendunt: ut sunt uniuersalia, affirmatiua, & negatiua. Item per uerba negatiua, & indistinctiua, quæ æquipo-
 nent uniuersali. C. de hered. uel. l. vlt. Officium regulæ est, plures similes casus simul iungere clauo rationis. ut in eod. l. j. ibi, quasi causæ coniunctio est, &c. Et solet dici, quòd per regulam non statuitur ius, sed ex iure sumitur regula: & ideo propriè loquendo, dici debuisset, non De regulis iuris, sed De iure regularium. Allegatur tamen regula pro iure, non tam ex origine, quàm ex forma. Et potior est eius causa, pro quo facit regula: habet enim aduersarius necesse ostendere rauone, quare in illo casu regula non loquatur. ut dicit gloss. eod. titu. lib. vj. super rubro. Quid autem sit ius, & unde dicatur, dictum est supra de iust. & iur. Et sumitur hic pro nostro iure, scilicet ciuili, non canonico.

Officium regulae.

CODICIS IUSTINIANI TITULI.

LIBER iste, secundus ex principalibus legum voluminibus, Codex diu Iustiniani dicitur: & *κατὰ τὸν δῶδον*, id est, est, per eminentiam, vel per Antonomasiã, id est, uice proprii nominis Codex appellatur. Sicut se habet Verbis, & Poëta, Apostolusq; uocabulum: ut Insti. de iur. nat. §. sed quoties & fortè ideo, quia Codex dicitur à cogèdo. Cogere enim vel imperare propriũ est Imperatoris, ut eius nomẽ denotatur, cuius est hic liber. Et hæc est præcipua legis

legis uirtus. ff. de legi. & se. con. l. legis. Vel dicitur à cogèdo, id est, cõponendo, uel congregando: sicut fructus dicuntur cogi. ff. de peti. hæred. l. a patre. §. vlt. Verg. Tityre coge pecus. Iustiniani dicitur ad differentiam trium ueterum codicum: Hermogeniani. Gregoriani. & Theodosiani: de quibus Iustinianus. *Iustinianus*. Intentio domini Iustiniani est ex illis tribus codicibus, & extrauagantibus constitutionibus, hunc codicem componere. Finis autem, siue utilitas, summa est: quia hoc opere perlecto facili modo erit accessus ad tutiores causarũ distinctiones: & quia ex hoc nono codice resultabit recitatio diuersarum constitutionum, & quia non est opus maxima mole pecuniarum.
In nomine domini nostri Iesu Christi, Codicis domini Iustiniani sacratissimi principis, per uetus Augusti, repetita prælectionis libri primi, Constitutio prima, de nouo codice faciendo.

Imperator tractaturus de Iustitia & iure, præmittit tres cõstitutiones, quæ uicem obtinent pro cõm. In quibus auditorem beneuolum, docilem, & attentum reddit. Et in hac prima constitutione imperat, uetat, permittit, punit: quæ quatuor sunt legis uirtutes. ff. de leg. & se. con. l. legis. Imperat, cum decem Philosophis, id est, uiris prudentibus committit, ut codicem componant: ut j. co. §. ideoque ad hoc, usque illuc: ita tamen, &c. Permittit, additionem, detractionem, mutationem: ut ibi, adicietes, &c. Uetat, ex alio codice recitationem fieri: ut in fin. l. Punit, ut infra l. proxi. §. falsi Docet etiam, quòd ipse sit aggressus: cum tradat hæc necessario corrigenda esse, &c. & ita quodam modo suum opus commendat.

De Iustiniano codice confirmando.

Superior constitutio facta fuit nondum cõposito hoc codice: hæc autè cum iam erat completus, ut probatur j. ead. l. §. iisdem prudētibus. & ideo ponit in rubrica de Iustiniano codice confirmando: quia antiquum codicẽ reiecit, & hunc confirmat. In principio autem huius cõstitutionis cõmendat utilitatem sui operis, probando qualiter ad Rempublicã spectat. Secundò mandatũ certis personis reperit iniunctũ, & eorum studiũ cõprobat. Tertio tradit de uilegum, & adiicit de pœna allegantium illicitas leges. Circa compilationem autem librorum legalium colligi potest, quòd decem fuerunt compositores primi Codicis Iustiniani: ut §. in constitut. prima. sicut *Compositores* etiam decem uiri fuerũt in petendis tabulis. ff. de orig. iur. l. ij. co. l. ii.

§. exactis. & vij. dist. cap. fuerūt. Item tres in Insti. vt in proœ. eiusdem §. cūmque hoc Deo. Et quindecim in compilatione Digestorum: vt Insti. in proœ. §. quas ex omnibus. & infra de ve. iur. enu. l. ij. §. quæ omnia. Item quinque in compilatione noui codicis infra tit. proxi. Ita dicit gl. f. in constit. j.

De emendatione codicis Iustiniiani, & secunda eius editione.

Hæc cōstitutio quatuor continet partes. Primò enim dicit, qualiter curat componere leges ad negotia dirimēda. Quod patet, quia iā fecit codicem, & confirmauit eundem. Secundo dicit, quòd post prædictum codicem factum, fecit ipse multas cōstitutiones, corrigens, & immutans leges de his quæ erant in codice, quæ cōstitutiones cūm non essent in corpore codicis, mandauit quibusdā sapientibus, vt primum codicem dissoluant, & istas immutent, vt eis videbitur, & sic nouum librum faciant. Tertio dicit hoc esse factū, & ideo mandat eum seruari, & nullam aliam Imperatoris legem, nisi de nouo faciat. Si autē aliquid fuerit scribi necessarium, in speciali libro nouellarum nomine assignabitur. Quarto & vltimò mittit cum senatoribus Constantinopolitanis.

De summa trinitate, & fide catholica: vt nemo de ea publicè contendere audeat, aut disputare.

Iustinianus æquitatis iustitiæq; statuta inquisiturus, præmittit de summa trinitate, à qua iustitia (sicut ex eius dīffinitione patet) ducit originem, & omnis æquitas splendescit in lucem: & quia super summa (id est, in æternum benedicta) trinitate nostra fides (quæ dicitur Catholica, id est, vniuersalis) cōsistit, ideo de ea ponit. Vel quia tractaturus est de iustitia, de eius parte præcipua prius exorditur, id est, de religione. Religionis autem principium est fides: cūm omne quod nō est ex fide, sit peccatum. extra de præscrip. c. fi. & xxvij. q. j. c. j. & nostra reparatio à fide sumpsit exordium: & nil boni possit superædificari vbi fidei deficit fundamentum. j. q. j. c. cum Paulus. Ideo Iustinianus sui operis posuit summam trinitatem, & fidei catholicæ fundamentum: vt dicit gl. h. c. super rubro. de qua quia publicè tractari sæpe non expedit, supponit vt nemo de ea, & c. Et dicitur summa, quia maior, imò maxima est omnium rerum: vtpote cūm ab ea, tanquam à prima causa, omnia procedūt: infra de vet. iur. enu. l. j. circa prin. Trinitas dicitur, propter personas quæ in diuinitate cōsistunt: vt enim alius est pater,

ter, alius filius, alius spiritus sanctus: ita alia est persona patris, alia filij, alia spiritus sancti: non tamen tres Dii, sed vnus tantum Deus: nec tres trium personarum substantiæ, sed vna tantum, quæ Græco vocabulo *ὁμία*, id est, indiuisa substantia dicitur: vt §. eo. l. ij. Est itaq; vt iam dictum est, trinitas in personis, vnitas in substantia, deitate, essentia, maiestate, gloria, æternitate, immensitate, incommutabilitate, omnipotentia: cuius laus, honor, virtus, & magnificentia per infinita seculorum secula. Fides autem quandoq; ponitur pro promissione: vt Insti. de rer. diui. §. venditæ. quandoque dicitur propositū, siue mentis intentio, in contractu, vel extra contractum adhibita: vel si fuerit in re alterius contrahentis, vel non contrahentis, adhibita ad eum decipiendum, vel vt ei præiudicetur. dicitur mala fides, seu intentio. Cæterum si fuerit vt tibi cōsulas, nec quenquam fallas, dicitur bona fides, credulitas: & in hac significatione sumitur h. c. Vnde Apostolus: Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium. Et intel lige credulitas, non cuiuslibet rei, sed circa trinitatē, & ea quæ salutis sunt æternæ. Et dicitur Fides ideo, quia fiet, omnino enim futurum est quod speratur. Vel dicuntur à fidis, quæ Græcè *ἰσθίς* dicitur: Sicut enim in cithara chordæ consonare debent ad perficiendam melodiam, & ita & inter amicos animata ad Deum, & cum Deo pectora nostra & corda cōsonare, & quadrare debent, ad constituendam consonantiā salutiferam, & cœlestem harmoniam. Dicitur autē Catholica, id est, vniuersalis, & vbique porrecta. Vnde dicitur in regio poemate: In omnem terram exiuit, & c. Hinc & imperator h. c. Cunctos populos, inquit, & c. Quæ autem sit fides catholica, & quid de indiuidua trinitate, ac incarnatione verbi credere debeamus, altior est materia, quàm præsens hoc opusculū vel capere, vel professio nostra explicare queat. Credimus autem auctoritatem Apostolorum, & Evangelistarum, cæterorumq; ecclesiæ Dei fundatorum. Item conciliorum quatuor Niceni, Constantinopolitani, Calcedonij, & Ephesini: vt §. eod. l. cunctos. & l. victor. §. suscipimus. Malè autē credentes multis personis afficiuntur, quæ explicātur, infra de hæred. & ma. l. j. ij. & l. quoniā. Sed & quædam ponuntur. §. eo. l. j. §. reliquos. & l. nullus. §. sciant. & §. qui verò. Bene credentes præmio vitæ æternæ afficiuntur, si tamen aqua & spiritu renati, & tabulā penitentiae post naufragium peccati arripuerint: vt infra l. j. §. h. c.

De sacrosanctis ecclesiis, & de rebus & privilegijs earum.

Quia mater fidei & religionis est Ecclesia: ut infra eo iube-
mus. ij. in fi. j. responso. ideo de sacrosan. eccl. ponit. Cui Ec-
clesiæ opus est rebus tam divino cultui, quam personarum ibi-
dem deservientium vsui suppeditantibus. Si quidem res sunt
necessariæ his, qui in ecclesiis obsecundant divinis mysteriis,
Qui enim altario seruit, de altari etiã vivere debet, secundum
Apostolum. Ideo subiungit, de rebus. In quibus quoniam ec-
clesiæ multis gaudent privilegijs, ideo dicit, De priviil. earum,
Ecclesia autem multis modis dicitur: Aliquãdo dicitur locus
consecratus, parietibus circumdatus, ubi consueverunt Deum
timentes peccatorum veniam postulare: ut in Authent. ut lic.
matri & aux. §. quia verò comperuntur. Et in hac significa-
tione fortitur privilegia multa: & est unum, quia non conce-
ditur humanis corporibus ut ibi sepeliantur, vel ut morentur
in choro cum clericis. infra eod. l. nemo. Et alia duo notantur
in defensione fugientium & quiete orantium: ut §. de his qui
ad ecc. confu. l. pgn. & vlti. Et unum in autoritate quam ma-
nualioni præstat, quasi ipsa sit coram iudice facta: ut §. de his
qui in eccl. manent. l. ij. Et aliud in prohibita habitatione, ut in-
frã de Iudæ. & eod. l. in synagoga. Sequens in prohibita om-
nino eius alienatione, etiam si monachi fame perirent: ut in
Auth. de alien. & emphyt. §. & quoniam. Secundò est ecclesia
omnium fidelium collectio. Et in hac significatione multa
fortiuntur privilegia circa dignitates quæ denegantur hære-
ticis, & conceduntur fidelibus. infra de episc. aud. l. nemo. & l.
jubemus. & in Auth. iusurand. quod præ. ab his qui ad. Ter-
tiò dicitur ecclesia persona constituta ad serviendum Deo,
vel collectio personarum plurium ad idem destinata. Et in
hac significatione multa fortitur privilegia infra eod. l. pen. &
vlti. & §. eod. l. j. & de hæred. intit. l. collegium.

De episcopis & clericis, orphanotrophis, & xenodochijs, pro-
chotrophis, & assistentibus, & monachis, & privilegijs eo-
rum: & castrensi peculio, & de redimendis captivis, & de
nuptijs clericorum vetitis, seu permissis.

Episcopus. Inter clericos Episcopus maiore obtinet gradum. Est enim
episcopatus culmen dignitatum: ut dicit gl. in cap. ij. de præb.
lib. vj. Et dicitur Episcopus ab *epi*, quod est super, & *monis*,
quod est speculatio. itaq; inspector vel superintendens dici po-
test. viij q. j. qui episcopatum. & xxj. distin. clericos. habet enim
superin-

superintendere circa clericos, & circa omnes subditos. xvj. q.
vij. omnes basilicæ. Sic & in archiepiscopo, & patriarcha: ut in
Auth. eo. tit. §. sanctissimus. & §. ut autè omnis. Vnde & potest
dici in eminenti specula ex eplo rectoris prouincie constitutus:
ut §. de pri. ca. l. j. Clericus autè dicitur à *κλῆρῶ* quod est fors: *Clericus*
quia in sorte domini electi sunt. c. c. secundum Apostolum: de
præb. & d. c. clericos. Horum officium est, ut Deo seruiat, sua di-
stribuat, ludis se non immisceant, nec spectaculis, nõ fideiuf-
sionibus pro publicis tributis, vel conductionibus alienarum
possessionum, nec curatores vel procuratores licitum, non passim
tutelis se immisceat: §. e. l. ij. & l. decernimus. & in Auth. eo. tit.
§. presbyteros. In castrensi peculio clericorum distinguitur Epif-
copus ab alijs clericis: Nam episcopus hoc ipso quod Epif-
copus est, sui iuris est, sicut & in multis alijs dignitatibus est: ut
in Auth. costi. quæ de dig. §. pe. & antep. & ideo nõ dicitur hæ-
bere peculium: ut §. de inoff. test. l. vlt. sed patrimonium, vel res suas
proprietas, in quibus licet ei testari, si probatum fuerit eum habuisse
ante episcopatum, vel post episcopatum, iure tamè cognationis
vsq; ad quartum gradum. Cæteræ autè res reseruantur dominio
ecclesiæ. Presbyter autè, vel quis clericus, bene possunt esse in
parentum potestate: & res ad se pertinentes habent in quasi ca-
strensi peculio: ut & testari possint in eis: ita tamè ut parietes eo-
rum legitimam ferant: ut in Auth. eo. tit. §. presbyteros autem.
Redemptio autem captiuorum per quem fieri debeat, & qualiter,
habetur: §. e. nulli. & in Auth. de eccl. tit. §. si quis autè. Qui au-
tè clerici nuptias contrahere possunt, habetur in Auth. de mo-
na. §. quod fieri. & in Auth. quo. oportet episcopos. §. neq; autè. &
de nupt. §. sed & si quis. & extra qui cle. vel vo. per to. Cõuersa-
tio autè mulierum omnimodo est interdicta episcopis, & mona-
chis, alioqui episcopus priuatur episcopatu. Presbyteri autè &
diaconi & subdiaconi, cum eis personis, quæ effugiunt omnem sus-
picionem, ut cum matribus & sororibus conuersari possunt: ut in
Auth. eo. tit. §. presbyteros. & quomo. oportet mon. viuere. §. nõ in
grediatur. de hoc de coha. cle. & mul. Orphanotrophi sũt recte *Orphanotrophi*
sunt gubernatores pauperum infantum. Prochotrophi sunt paupere *Prochotrophi*
tũ sustentatores. Assistentiæ autè sunt scemine debiliũ sustentatri-
ces. Xenodochium, locus est ubi pauperes peregrini recipiuntur. *Xenodochion*
Gerotocomio est locus ubi senes & valetudinarij. & propter *Gerotoco-*
senectutem tantum in mœnibus homines curantur: gl. in c. tributum. *mium.*

§. sancimus. xxij. q. viij. hinc dicit gl. in c. iij. de reli. Deponitur in brepho, hieron, orpho, pthochoq; xeno, Infirmus vetulus, puer, orphanus, & peregrinus.

*De episcopali audientia: & de diuersis capitulis
quæ ad ius, curamque, & reuerentiam
pertinent Pontificalem.*

Episcopalis audientia. Episcopalis audientia est iurisdicctio ipsius Episcopi, quâ habet in suos clericos, quandoq; ex necessitate: vt si clericus cõueniatur ciuilitè, vel pro crimine ecclesiastico: vt in Authen. de man. prin. §. si verò canonicũ. & in c. si quis contra. de for. cõp. Quandoq; ex voluntate: vt j. eo. si quis ex consensu scilicet de causa pecuniaria, nõ criminali: vt ff. de arb. l. non distin guemus. §. ite Jul. & hoc cum eligitur vt arbiter. Sed & vt Iudex ordinarius eligi potest: vt j. eo. l. episcopale. & ff. de iu. l. j. Aliquando etiã desideratur ex necessitate in quibusdã negotiis, quæ non omnino formã iudicij habent: vt in alienatione rei ecclesiasticæ: vt in Auth. de alic. & amph. §. per eos verò. & §. ab illis, & in ti. de ann. except. l. vt perfectus. & infra eo. l. si præsens. Ad curam autè & reuerentiam, id est, ad reuerẽdam sollicitudinem Episcopi multa spectant: scilicet vt curã habeat de incarceratis, & de redemptione captiuorũ, & vt puniatur damnati, & similia: vt j. eo. l. adiectos. & l. Iudices. & l. Christianos. & in Authen. de sanct. episc. §. pen.

De hæreticis, & Manichæis, & Samaritanis.

Hæreticus De ministris catholicæ fidei, & eorum priuilegiis diximus de aduersariis, & eorũ pœnis: scilicet de hæreticis in genere, & specialiter de Manichæis & Samaritanis q̄ perfidiores hæreticis sunt, & maiori digni pœna. Est autè hæreticus qui vel leui argumẽto à iudicio catholicæ religionis & tramite detectus fuerit deniare: vt j. eo. l. ij. Vel qui nõ est membrũ fidei catholicæ ecclesiæ, vel qui est diuersarum hæresum: vt in Auth. de priui. dotis. col. viij. Vel qui non credit secundũ quod prædicat quatuor cõcilia: vt j. eo. l. quicunq;. Dicitur ab *aiçeo*, vel *aiçmu*, quod est opto, seu eligo: vnde etiã Aphæresis, apud nostros ablatio dicitur. & Dizeresis quæ est diuisio, & Synæresis quæ est diuisorũ coniunctio. Dicitur itaq; Hæresis optio, siue electio. eligũt em̄ hæretici sectã specialem, & catholicæ religioni contrariã, vel diuersam. Cicero in Para. Estq; in ea hæresi, quæ multum sequitur florem orationis. Hæreticorum autè quidã prædicat turpiora, & in maximo sunt errore: vt Manichæi, Sa

marit

maritani, Borboritæ, Pagani, Montanistæ. Tascodrogi & Orphicæ: quibus omnis legitimus actus interdicendus est: vt j. eo. quicũq;. & l. multi. §. idcirco. & cũ aliis hominibus nihil ex legibus vel moribus habet cõmune & omnino tamen rei læsæ maieft. tenetur. j. eo. l. Manichæos. Et sunt Manichæi qui Christum dicunt nõ esse: vt dicit gl. j. d. l. Manichæos. & extiterũt à quodã Persa, qui vocatus est Manes: hic duas naturas & duas subitantis introduxit, id est, bonã & malã: & animas ex Deo quasi ex aliquo fonte manare asseruit: testamẽtũ verũ respuũt nouũ ex parte recipiũt. Ita dicit tex. xxiiij. q. iij. c. quidam. vbi variæ sectæ hæreticorũ, & in l. Arriani. j. multi hæretici nominantur, qui omnes in d. c. quidam exponuntur.

Ne sanctum baptisma reiteretur.

Rebaptizare baptizatũ genus est hæresis: ideo post hæreticos ponitur hæc materia prohibens, ne sanctũ baptisma domini reiteretur. Et quidem si certũ est aliquem esse baptizatũ semel, non debet iterũ baptizari: alioqui baptizato & baptizatũ vltimũ supplicium imponitur, quod mortem interpretatur. infra eod. l. ij. Vbi autem aliquis non est baptizatus semel, sed Christianus tantũ, & ita Catechumenus vel catechizatus, vel initiatus ministeriis orthodoxorum, postea baptizatus secundũ morem hæreticorum, imponitur baptizatũ & baptizato pœna exilij, & decem librarum auri. j. eod. l. vlt. de hoc in c. ij. & c. quædam. de hæreti. & in tit. de sacra. non iter. per totum.

De apostatis.

Apostatæ plus quàm hæretici sunt: & sunt hi, qui nomine Christianitatis inducti sacrificia postea fecerint, vel facienda mandauerint, fidẽ polluendo, quam Deo dedicauerint, & per dationem diuini ministerij in prophana migrando. Est enim apostasia à nostris dictũ refugium, vel rebellio. Inde Apostata. Et quæ sit eorum pœna ponitur hæc in l. j. ij. & iij. & in l. apostatarum. & in c. pen. & si. extra eod. titu.

Nemini licere signum saluatoris Christi in sũlice, vel marmore, vel humi sculpere, vel pingere.

Signum crucis humi ponere est contrariũ religioni: est enim ab hominibus adorandũ, & venerandũ: & si in manibus alicuius gestatur, ei debem⁹ cũ deuotione assurgere: & si alicubi positũ emineat, honorẽ debemus impẽdere. Ideo prohibetur hæc, ne humi ponatur: vel in aliqua materia humi posita sculpatur, aut depingatur, ne pedib⁹ cõculctur. Qui posuerit vel

positum nõ leuauerit, grauisima pœna mulctatur, quã mortem interpretatur. ff. de pœ. l. vlt. & infrã eodem. l. j. de adoratione crucis habetur de con. dist. iij. crucis. & in cap. si canonici. §. si. lib. vj. & in clemen. vna. de sum. trin.

De Iudæis & cœlicolis.

Iudæi antequã dñm nostrũ crucifigerẽt, non grauantur, imò priuilegijs gau debant, & populus peculians vel specialis dñi dicebantur. Dicit enim erat Iudæi quasi Deũ vidẽs scẽdũm interpretationẽ Io. An. super rubro. extra. eo. ii. Vlt. dicitur à Iuda: quã illa tribus erat præstãtiõ cæteris. Archi. l. vj. di. domus. Postea autem perdiderunt priuilegia sua ex delicto. j. eo. l. iusio. Ita vt nõ immeritò de eis dictum sit: Homo cũ in honore esset, nõ intellexit, id est intelligere noluit: õparatus est iumẽtis, similis illis factus. Iudæi enim, vt Plin. lib. x. tit. nat. hist. scribit, gẽs est cõtumelia numinũ insignis: Et ideo ab omnibus dignitatibus & officiis publicis inter Christianos repelluntur. j. eo. l. vlt. Cœlicolæ autem dicuntur, qui cœlum quasi Deũ colunt, vel cœli planetas scilicet Solem. Lunã, vel stellas. Et hi licet Christiani sint, cæterorũ tamẽ hereticoꝝ pœnã patiuntur, nisi respiciãt, & ad uenerationẽ Christianã cõuertantur: quicquid enim à fide Christiana discrepat, legi Christiane cõtrariũ est. infrã. eo. l. cœlicolarũ. hi & Planetistæ appellãtur.

Cœlicola.

Planetista.

Ne christianum mancipium hereticus, vel paganus, vel Iudæus habeat, vel possideat, vel circumcidat.

Mancipiũ Christianũ, id est, seruus ab hæretico, pagano vel Iudeo possideri non debet: siue erat Christianũ tempore emptionis, siue post õptionẽ fuerit factũ Christianũ vel desiderat fieri. Debet em̃ Iudæus istud venale exhibere intra mensem, & iusta conditione vendere, nõ amplius xij. solidis, id est, aureis: quod si perniciosẽ id retinere contendit, & mancipiũ & pretiũ pdit. l. j. & ij. de Iudæis. extra. & s. de epif. & cle. l. vlt. & c. l. j. in fi. Itẽ imponitur capitalis pœna heretico hoc ipso, q̃ habuit: vt j. eo. l. j. vel circumcidarit, vt ibi. de hoc. l. iij. dist. c. fraternitatẽ.

De paganis, & templis, & sacrificijs eorum.

Paganus, id est, Saraceni dicuntur, qui deos innumeros, deasq; imò dæmones colunt & adorãt. Et dicitur est Paganus, id est, villanus, hoc est, in villa natus: nã cũ iuxta fontem qui Græcẽ πηγὴ dicitur, villa fieri cõsueuerit, deductũ est vocabulũ paganus. id est, villanus. Iuuenal. Cuius falsum producere testẽ

contra

contra paganũ possit. Et Persius: Ipse ego semipaganus. Hinc & Paganus dicitur, qui non est miles. C. de inoff. test. l. si. Inde & Paganus dici potest quisquis militiam fidei orthodoxe nõ suscepit, & in pagis, hoc est, separatis & diuersis sectis à fide nostra detinetur: & sic capitur toto hoc tit. Tales sacrificia sua putãcũ immolatione bidentum, aut aliarũ pecudũ, ac extenteratione extorũ, inspectioneq; illiũ & intestinorum, ac aliis superstitionis diuinationibus facere prohibentur. Item templa sua clausa habeant sub pœna mortis, & amissione bonorũ. j. eod. l. j. Item omnia templa paganorũ applicantur Reipub. vt Imperator ea vbicunq; velit possit dare: sicut Phocas Cæsar fecit beato Bonifacio de templo quod vocabatur Pantheon, id est omnium Deorum. infrã eod. l. omnia.

De his qui ad ecclesias confugiunt, vel ibi exclamant: & ne quis ab ecclesia extrahatur.

Inter cætera priuilegia quæ habet ecclesia, hoc præcipuum est: ne cõfugientes ad eã alicuius temeraria autoritate abstrahantur, cũ tali distinctione. sint liberi vel serui: si serui, vel coloni, vel, ac scriptitij, vel liberti, vel aliarũ personæ de alicuius familia: tales sine magna mora restituntur dominis suis, vindi cantibus in eos, vbi acriter deliquerunt: aut si non deliquerunt acriter, fiat remissio ex humanitate. intercedẽte religioso ceco nomo: & sacramento præstito à domino, quod ob causam illã non lædat eos. j. eo. præsent. §. sanẽ. & l. si seruus cuiusquã. & in Authen. de sanct. epif. §. si quis autem ad monasticã. Hoc si seruus confugerit ad ecclesiam sine armis: alioquin continuo domino, vel à quo recessit, indicetur: si ei copia abstrahedi denegetur: & hoc vbi confugit ad ecclesiam propter suum delictum: alioqui si propter scẽuitiam domini, compellatur dominus vendere ipsum bonis conditionibus, id est, ne amplius reuertatur in potestãtẽ domini. ff. de his qui sunt sui vel alie. l. ij. nisi fortẽ mallent redire: & tũc restituentur, vt dictũ est. j. eo. l. vlt. in fi. Si autem liberi confugerint ad ecclesiã: aut hæretici, aut Christiani. vel Iudæi. Si hæretici vel Iudæi, non suscipiantur, vel retineantur, nisi cõuertantur, vel reuertantur ad fidẽ. infrã eo. l. j. Si autem Christiani. habent promissionem securitatis à præfide loci vsq; ad xxx. dies. & c. vt in Authen. de mand. prin. §. sed neq;. & fiat postea, vt j. eo. l. præsent. Sed si qs temeritate sua confugũ extraxerit de ecclesiã, aut extrahere conatus fue

Confugientes ad ecclesiam.

rit, tanquam crimine læsæ maiest. commissio tenetur. & vltimum supplicium patietur. infra à, eod. l. fidei. & l. vlt. in princip. nisi confuga erat homicida, vel adulter, vel raptor virginum: vt in Auth. de mand. Princip. §. neque autem homicidis. De hoc in c. inter alia. & cap. fin. extra de immun. eccles.

De his qui in ecclesia manumittuntur.

Manumitti in ecclesia.

Sicut ecclesia fugientibus fauet, ita & manumittendis: quia in ecclesia coram episcopo & sub aspectu plebis manumissus, perinde habetur, ac si apud Iudicem manumissus esset. Nam istæ duæ species manumissionis parificantur: vt in situ. de liber. §. j. Ita tamen quoddam manumittens suam priuatam scripturam de libertate danda exponat. In qua & sigillum suum debet apponere: vt infra, eo. l. j. Quid autem sit manumissio dixi in ff. proprio titulo.

De legibus & constitutionibus Principum & edictis.

Lex. De diuinis dictum est: nunc de humanis factis, nã leges sanctæ sunt. i. eo. leges sacratissimæ. quæ constringunt hominum vitas ad sanctè beateq; viuendum. lex quandoq; ponitur strictè pro statuto pop. Rom. quandoque largè pro omni rationabili statuto: & ita regula est iustorum & iniustorum. vt dicitur in translatione Græca. ff. eo. l. ij. Vnde dicitur. Ipsi legem non habentes, sibi ipsi lex sunt. Constitutio verò Principis, & Edictum, legis pares sunt: & differt constitutio ab Edicto: quia constitutio potest esse generalis & specialis: vt in ff. de constit. Principi. l. j. hæ sunt. & §. planè. Edictum verò est Principis generale statutum. infra cod. l. ij. de his dixi ff. de leg. & ff. de constit. Princ.

Constitutio principis. Edictum.

De mandatis principum.

Mandatum. Quia mandata sunt constitutiones speciales Principis. ideo post tit. prox. ponitur. Est enim Mandatum non quælibet constitutio, sed ea duntaxat, quam præcipit Imperator: qualiter is eligitur magistratus laudabiliter gubernare provinciam possit: & dicitur sanctio: vt in Auth. de mand. princip. Et per totam legem illa docetur magistratus qualiter debeat se habere. Et differt Mandatum à Constitutione, sicut species à suo genere. Circa mandata autem hoc generale est, fiant vel non fiant gratia administrationis gerendæ, vt non credatur aliquis ea habere, nisi sacras literas Principis ostendat: & ita plus creditur hoc casu literis, quàm testibus. §. d. e. p. & cl. l. si qua. §. vi. In procuratore autem qui agit nomine meo non exquiritur, habeat literas vel non: sed qua

qualitercunque probet se habere mandatum, vel caucat rem ratam dominum habiturum. infra de procur. l. j.

De senatuconsultis.

De materia huius tituli dixi ff. eo. titu. & de orig. iur.

De veteri iure enucleando: & de autoritate iurisprudentium, qui in digestis referuntur.

Duæ partes legis, scilicet constitutio & senatusconsultum expeditæ sunt: superest de Plebiscitis, & prætorum edictis: & ita de enucleatione veteris iuris: in compositione enim veteris iuris quidam maiorem, quidam minorem scientiam habuerunt: de quibus hæc. Dicitur autem Verus ius, quia ab urbe Roma condita & Romuleis temporibus usque ad tempora Iustiniani ferè per mille quadringentos annos confusa ista iura fuerunt: vt infra eo. l. j. §. j. ibi, reperimus autem. & §. cumque hæc materia. & l. ij. responso. Enucleando autem dicitur, quia sicut in nuce primo quod est amarum inuenitur, ita & in isto veteri iure erant tot multitudinis acerbitates, quod nemo eas legere vel intelligere poterat. Item sicut in nucleo testa dura inuenitur, ita ibi duræ & iniquæ erant sententiæ, secundum Azo. Item sicut nucleus quadam inutili pellicula tenetur, ita & illa multitudo tanta sublata superfluitate antiqua, & necessariis & vtilibus collectis prout melius potest. infra eo. l. ij. §. sed & si aliquid. iniungit autem quibusdam discretissimis viris, cum summa prouidentia hanc enucleationem facere: quæ extendebatur in duo penè millia librorum, & plus quam tricenis centena millia versuum, id est, paragraphorum, vel responsoforum: vt infra eo. l. ij. §. sed cum omnia.

Verum ius.

Enucleare.

De iuris & facti ignorantia.

Quia leges ab omnibus sciri debent & intelligi: ignorantia Ignorantia. autem tam in iure quàm facto sæpe in pactis & causis præterditur, ideo de ea diximus. ff. eo. titu. plenè.

De precibus imperatori offerendis: & de quibus rebus supplicare liceat vel non.

Quia dominus Imperator caput est, & minister, ac executor legum de quibus §. ideo de ipso primò videamus. Sed quia Imperator pro nobis remerè, sed per preces est aduendus, qualiter hoc fieri debeat, & de quibus rebus sibi liceat supplicari, hæc tractatur. Et quid offeruntur considerata Consuetudine & Iure. Consuetudine, vt quia pileo, & pallio reiecto, genibus flexis preces porrigendæ sunt. Iure, quia breuiter est ei exponendum negotium: ca vide

ea videlicet tantū verba, de quorum sensu inter partes fuerit dubitatum. infra eo. l. vlt. Licet autē supplicare pro hæreticis, vt fecit papa. s. de sum. tri. l. vlt. §. sed quia gremium. Itē sup-
plicare licet pro minore damnato à principe: quādoq; licet raro, permittitur supplicare pro beneficio in integrū resti. dum mi-
nor dicit se proditum ab aduocatis. ff. de mino. l. minor aut. §. si autem. Item durāte officio præsidis, eius subiecti supplicare possunt principi, vt furtū eius puniat. in Auth. vt iudi. sine quo-
quo suff. §. si quis autē præter. Item cum ordinatio clericorū facta est per pecuniā: vt in Aurh. quomodo oportet. epi. §. vlt. Et in casu l. quoties. infra eo. Et in his quæ non sunt filio damno-
sa: vt infra eo. l. nec damnosa. Itē in his quæ non sunt iuri cō-
traria: aliās rescriptum impetratū non tenet: sed dicitur sub-
reptitiū. infra eo. l. rescripta. de quibus plenius dicemus infra si contra ius vel vtil. pub.

Quando libellus principi datus facit litis contestationem.

Supplicationis effectus.

De supplicatione principi facta in genere supra dixi: nunc de eius effectu. Est autē effectus supplicationis quæ principi por-
rigitur, quod si imperator ad eam rescribat, vicem obtinet litis contestatæ, quantum ad hoc vt perpetuetur in xxx. vel forte in xl. annos: sicut in constitutione dicitur j. de anna. except. l. j. & ita potest intelligi quod dicitur ff. de act. & obl. l. cōstituti-
onibus. Hæc tamen non habent locum in qualibet actione: sed in prætoria & annali, vt est in iur. vi bon. rapt. & quod met. causa. quæ nō sunt rei persecutorie. ff. de act. & obl. l. in honorariis. Ciuiles enim solitis & communibus modis tantū perpetuantur: vt contestatione, executoris conuentione, debiti agnitione: non autem sola libelli oblatione. vt infra de præsc. xxx. ann. l. si quis. in l. cum notissimi. Est ergo mens tituli, quod sicut prætorie & annales actiones, quæ de sui natura temporales sunt, & anno expirant, per litis contest. perpetu-
entur, & fiunt postea perpetuæ ad agendum: vt Inst. de perp. & temp. act. §. pœnales. l. cum mota. C. de transact. & ibi Barr. Ita & in eis actio annalis perpetuatur. si libellus principi por-
rigitur, & ille ad eum rescribat. infra l. j. & ij. Secus si alij iudicio offeratur. d. l. cōstitutionibus. ff. de act. & obl. & ex his etiā casibus fit actio annalis transitoria ad hæredes, vel contra: vt d. §. pœnales. & d. l. cōstitutionibus. In casibus tamen etiam ciuiles actiones perpetuantur sola libelli oblatione: hoc cum impediatur litem contesta. contra reum, vel propter furorem suum,

Libelli obligatio facta principi.

suum, vel dignitatem. vel absentiam, vel infantiam. vt infra de ann. excep. l. vt perfectius.

Vt lite pendente, vel post prouocationem, vel post diffinitiuam sententiam nulli liceat supplicare imperatori.

Quando sit supplicandum vel non, ponit, scilicet, pendēte lite principalis causæ, vel post prouocationem, scilicet, pendēte causa appellationis. aut post diffinitiuam, scilicet quæ non potest retrāctari post appellationem. His tantum modis supplicare non licet. Ante litem. autem contestatā si supplicetur, admittitur supplicatio pro executione iuris ciuilis, vel iustitia communi: si tamē præses, vel defensor loci primo fuit aditus, qui circa ius commune partes suas ad plenum potuerunt ac commodare: vt in Auth. de man. princ. §. sit tibi. & vt diff. iud. in prin. Si autē fiat supplicatio, vt detur priuilegiū, tenet etiā his prætermisissis, quia nec sufficientes esse potuerūt in dando priuilegiū. Si verò post litem nullo modo tenetur. vt in rubro, & infra eo l. vlti. In casibus tamen supplicatur etiam pendēte lite: hoc est, vt edantur acta vel sententia. infra eo. l. ij. vel alius associetur iudex: vel vt terminetur causa: vel vt citius finiat: vt in Auth. in me. litis non profer. sa. for. §. super hoc. col. viij. Et habet locum hæc rubrica quando supplicatur pro his quæ sunt inter partes in lite. Pro his autem quæ non sunt in controuersia, licet supplicare etiam quandocunque.

Si contra ius, vel utilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid postulatum, vel impetratum.

Si rescriptum, vel priuilegium contra ius Dei, Apostolorū, Euangelistarum, Prophetarū, indulgetur, omnino respuitur: quia superioris legem tollere non potuerunt Clem. ne Roma ni. de elec. Potest tamen distinguere pro qualitate personarum, & publica utilitate: de qua hęc latè per Doct. & in c. fin. de consue. Si autem sit contra ius humanum: aut est in læsione alterius, aut non. Si est in læsione, si quidem lædatur in eo, quod ei competit de iure naturali, nullum est priuilegium vel rescriptum: quia iura naturalia dicuntur immutabilia: Instit. de iur. na. §. penul. fallit in casibus. infra de quadr. præsc. l. vlti. & de ven. re. fisc. l. j. Si autem lædatur in iure ciuili: puta circa actiones quæ omnes inductæ sunt à iure ciuili. ff. de orig. iur. l. ij. & ita quod ius omnino perimatur, vel ex toto agendi denegetur potestas: & tunc non tenet: vt j. cod. l. vlti. Nec enim verisimile est, quod imperator voluerit concedere priuilegiū cum

Supplicatio quando admittitur.

Rescriptum contra ius.

*Cōtra publicā
utilitatē per
mendacium.*

cum tanto præiudicio, cum ipse iudicibus committat, ne rescripta contra leges admittant. infra eo. l. vlti. & j. de inoff. test. l. si quando. in princ. Si autem non perimatur, sed differatur, bene tenet: vt §. de preci. impe. off. l. quoties. & infra eod. l. sacrilegij. Si autem rescriptum indulgetur cōtra publicā utilitatem, non tenet: sed oportet quod fiat secunda iussio: vt dixi §. de preci. impera. offi. Vbi autem per mendacium impetratur, siue quis mentiatur principi in iure scripto (in quo tamen non est verisimile principē decipi: quia in serinio eius pectoris omnia sūt cōdita iura: infra de test. l. omniū. & c. j. de cōsti. lib. vj.) scilicet dicēdo aliter legem statuere, quā statuat: vel in iure non scripto, id est, cōsuetudine, in quo facilius potest decipi princeps. d. c. j. Siue mētiatur in facto, dicēdo se nō accepisse pecuniā mutuo, &c. Siue mentiatur in fraudē, tacendo: vt quia cum sit libertus alienus, hoc tacito, faciat se arrogari vt ingenuū, cum nō possit de iure. ff. de adop. l. nec libertum. Vel tanquā dominus rei, vel creditor pecuniæ impetrat rescriptum ad iudicē certū de agendo, hoc tacito, quod possessor vel debitor sit iam ab eo absolutus: tenet rescriptum in his omnibus mendaciis impetratum: vt tamen datus iudex pro tenore veritatis causam examinet, & eam diffinit non pro affirmatione deprecantis, id est, pro mendaciis in deprecando admisis: vt infra eo. l. j. præscriptione.

De diuersis rescriptis, & pragmaticis sanctionibus.

Suprà de rescriptis cōtra ius elicitis in specie: nunc ponit in genere. dicēs, de diuersis, id est, variis rescriptis: sicut & illa rubrica in ff. intelligitur de diuer. & temp. præscr. Rescripta autem indulgentur proposito die & consule: licet illud de consule hodie ex consuetudine non seruetur: vt infra eo. l. si qua beneficia. Item dies incarnationis domini exprimitur: vt inchoetur instrumentum auctore Deo: & supponitur in dicto, & nominabitur imperator & eius imperij tempus, vt in Authen. vt præp. no. impera. docu. coll. v. Item debet scribi rescriptum purpurea scriptura, & signari ardore cōcti muricis, & triti coccinij. Est enim Murex quidā piscis, ex cuius sanguine tingitur purpura. Item debet imperator se subscribere. j. eo. l. facti affatus. Item debet subiici annotatio, qua cōtineatur, inter quos, & ad quem iudicem, & per quam personam fuerit dictata iussio principis, id est, ipsum rescriptum: vt in Authen. vt diui. iust. coll. viij. Item semper debet inferi cōditio, si preces

veritate

veritate nitatur, & si non monstretur inserta, non valet rescriptum: vt infra eo. l. vlti. Et quod dictum est in rescriptis, seruetur in pragmaticis sanctionibus. Est autē annotatio rescriptū principis eius proprio motu indultū. Pragmatica sanctio est, quod consilio procerum princeps statuit & sancit, nec indulgetur super priuatis negotiis singulorum, sed vniuersitatū: vt infra eo. l. vlti. §. Pragma enim causa dicitur: hinc Pragmatica sanctio, quæstio quæ causatiua est: & cum causæ cognitione sit, vt dicit glo. in c. j. extra de rerum permut.

De statuis & imaginibus.

Quia per scripta concedebatur fieri imagines in suum aut alienum honorē, ideo de his ponit. Et est differētia inter Statuam, & Imaginē: quia in Statua nihil est quod hominis effigiem non designet. In imagine autem sic, nam est sola pictura, & multæ partes quæ non designant mēbra hominis, vt dicit, gl. super rubro. Erat olim vsus statuarū apud barbaros frequēs, Romanis postea vsurpatus est in signum deificationis: putabāt enim ex bonis huius vitæ alterius vitæ beatitudinem futuram. Quod diui principes ex toto tollere non poterūt: sed sine suo priuilegio erigi statuam prohibuerunt, pœnam contrauentibus irrogantes: vt infra eo. l. j.

De his qui ad statuas confugiunt.

Confugiētes ad statuas, siquidem iusto timore aliorum, ne sciant in eos, secundum leges vindicentur. Si verò cōfugiūt per malitiā: hoc est, inuidiæ causa, vel blasphemix: nam præsumitur aliquis deliquisse, si vinculis publicis mancipetur. ff. de pœ. l. capitalium. Si ad statuas, facit insti. de his qui sunt sui. §. si. Si autem quis confugerit ad summi regis statuam, vel imaginem, id est, ad omnipotentis Dei ecclesiam, turpiter inde non extahatur. vt dixi §. de his qui ad eccle. con.

De officio Præfecti Orientis & Illyrici.

De principe qui caput est omnium magistratuum diximus. Nūc de aliis magistratibus, qui sunt Principis, tanquā capitis mēbra: vt infra ad leg. Iul. ma. l. quisquis. Horū alij sunt maiores, alij minores, alij medij. Maiores, vt illustres: qualis est Præfectus prætorio Orientis, item Illyrici, item Africæ, item vrbis Romæ. Minores sunt clarissimi: puta Præsides prouinciarum. Medij sunt spectabiles: vt procōsul, Præfectus Aegypti, qui dicitur Augustalis, vt dixi ff. de off. præ. aug. Excellentiores præfecti sunt, Præfectus prætorio, Orientis, & Illyrici, quorū officium

*Pragmatica
sanctio.*

Statua.

Imago.

ciū est, vt ab eorū sententiis non appelletur. Itē nec contra eorum sententiis datur restitutio, nisi ab ipsis. Itē condere possunt leges, vt tamē nō sint contrariæ generalibus legibus, vel cōstitutionibus. § eo. l. formā. Et sumpsit hīc Imperator exordiū ab illustribus, hoc est, à Præfectis prætorio, quasi à maioribus, qui maiores sunt dignitate & administratione. Sed in ff. exordiū sumpsit à super illustribus, hoc est, à Cōsulis, qui super illustre dignitatē habēt, vt in Authē. vt ab illust. & q super eā dig. Est autē Illyria vel Illyris prouincia, cuius fines latissimi sunt: quippe quæ intra Italiā, superiorēmq; Germaniam, Macedoniā, Thraciam, Epirum, & Adriaticū sinum, Danubiūmq; continetur. Verg. v. Aen. Illyricos penetrare sinus, &c.

*De officio Præfecti prætorio Africæ
eiusque dioceseos statu.*

Et hic illustris est sicut superior, & est eius sedes Carthago: vt in l. j. huius tit. circa mediū. cuius officii est, vt milites constituat per quos prouinciæ iudicentur & defendantur: vt l. ij. Itē si viderit castella & ciuitates nimiz magnitudinis esse, poterit ad talem formā redigere, vt per paucos melius possit cōseruari: vt in Auth. vt iudi. sine quoquo suff. § illud tamē. & §. nulli quoq;. Et incēpit tunc Præfectus Africæ cōstitui, cum à Gotthis, Vuandalis Africa centū & quinq; annos possessa & captiuata, demū volente domino imperio recuperata & aditæta est Romano, vt in l. j. §. cod. Status autem dioceseos Africæ est, vt in septem prouinciis diuisa, scilicet in Carthaginem, Byzantium, Tripolim, Tingin: quæ antē proconsularis vocabatur, Numidiā, Mauritaniā, & Sardiniam, suis iudicibus disponantur: vt infra l. j. post medium.

De officio Præfecti vrbi.

Hic quoque illustris est, vt superiores: Vrbi autē appellatio simpliciter prolata pop Rom. ciuitatē antonomastice significat: vt ff. de verb. sign. l. vrbi de isto lat. s in ff. eo. titu. dixi.

De officio Magistrī militum.

Vrbi appel. Hic Magister militū illustris est sicut & superiores: vt Quæstor, de cuius officio tractatur §. tit. prox. Et habet cognitiōnē cōuēto milite, & de ciuili causa, vt § eo. l. j. & §. de iur. om. iudic. l. penul. Si verò sit causa criminalis, de crimine militari, vt quia alienauit arma, vel quia vagatus est extra castra, similiter ad ipsum spectat cognitiō. Si verò accusatur de crimine cōmuni, & enormi, conuenitur sub præside tantum. Si non sit

enorme

enorme: conuenitur sub magistro militum. Et si conueniatur sub præside, ipse remittit ad magistrum militum: vt ff. de re mili. l. ij. j. respons. & de act. l. vlti. hi & Magistri peditum & equitum appellantur: vt infra l. j.

De officio Quæstoris.

Hic quoque illustris est: vt diximus satis. ff. cod. tit.

De officio Magistrī officiorum.

Nunc de spectabilibus, qui secundum Pla. mediam gerunt administrationem, vt in Authen. de rebus eccles. non alien. §. vlti. Sed Azo hunc illustrem dixit, eo quod eius officium designetur inter illustres: nam & sequentes tres illustres sunt. Et eius officium est, vt stipendia meliora, & labor prolixior eius iussu dignis honoribus antecedant: vt infra cod. l. j. Ad huius officium pertinet, significare quem admodum milicum, & castrorum series procedat: vt infra cod. l. iij.

De officio Comitū sacrarum largitionum.

Hunc Pla. spectabile dicit. Sed tamen lex dicit aperte cōtrā: illustris enim est, sicut & Comes rerum priuatarum: vt infra de assel. l. vlti. Et est ille per quem princeps stipendia largitur: & hic forte erat procurator Reipub. qui Græcè Logista, id est, rationalis nuncupatur: vt infra de mo. mulc. l. iij.

Logista.

De officio Comitū rerum priuatarum.

Etiam hic illustris erat, vt priores. Et erat forte procurator Cæsaris, siue priuatæ rationis, & forte architruchinus. Et est in eo speciale, quod seruus principis eius iussu adire potest hæreditatem: vt ff. de offic. procur. Cæs. infra & l. ij.

De officio Proconsulis, & legati.

Perfecto tractatu illustrium, supponit de spectabilibus: hic enim proconsul spectabilis est: quæ sit differentia inter proconsulem & præsidem diximus ff. cod. tit.

De officio Comitū orientis.

Comes orientis spectabilis est, vt dicitur §. l. j. & vt om. tam ciui. l. j. & ele. & ad hoc officium à curiali liberatur cōditione: vt §. de decu. lib. x. Et erat comes orientis procurator Cæsaris earum rerū quas habebat in oriente, vt dicit hīc gl. super rubro.

De officio Præfecti augustalis.

Hic spectabilis est: vt infra de pri. cap. l. j. §. viro. de hoc. ff. eo. tit. dixi. pag. 14.

De officio Vicarij.

Magistratus qui appellantur Præfecti quia illustres erāt. &

ciū est, vt ab eorū sententiis non appelletur. Itē nec contra eorum sententias datur restitutio, nisi ab ipsis. Itē condere possunt leges, vt tamē nō sint contrariæ generalibus legibus, vel cōstitutionibus. §. eo. l. formā. Et sumpsit hīc Imperator exordīū ab illustribus, hoc est, à Præfectis prætorio, quasi à maioribus, qui maiores sunt dignitate & administratione. Sed in ff. exordīū sumpsit à super illustribus, hoc est, à Cōsulibus, qui su perillustre dignitatē habēt, vt in Authē. vt ab illust. & q super eā dig. Est autē Illyria vel Illyris prouincia, cuius fines latissimi sunt: quippe quæ intra Italiā, superiorēmq; Germaniam, Macedoniā, Thraciam, Epirum, & Adriaticū sinum, Danubiūmq; continetur. Verg. Aen. Illyricos penetrare sinus, & c.

De officio Præfecti prætorio Africa eiusque diœceses statu.

Et hic illustris est sicut superior, & est eius sedes Carthago: vt in l. j. huius tit. circa mediū, cuius officiū est, vt milites constituat per quos prouinciæ iudicentur & defendantur: vt j. l. ij. Itē si viderit castella & ciuitates nimix magnitudinis esse, poterit ad talem formā redigere, vt per paucos melius possit cōseruari: vt in Auth. vt iud. sine quoquo suff. §. illud tamē. & §. nulli quog;. Et incœpit tunc Præfectus Africæ cōstitui, cum à Gotthis, Vuandalis Africa centū & quinque annos possessa & captiuata, demū volente domino imperio recuperata & adiecta est Romano, vt in l. j. §. eod. Status autem diœceses Africæ est, vt in septem prouinciis diuisa, scilicet in Carthaginem, Byzantium, Tripolim, Tingin: quæ antē proconsularis vocabatur, Numidiam, Mauritaniam, & Sardiniam, suis iudicibus disponantur: vt infra l. j. post medium.

De officio Præfecti vrbis.

Hic quoque illustris est, vt superiores: Vrbs autē appellatio simpliciter prolata pop Rom. ciuitatē antonomastice significat: vt ff. de verb. sign. l. vrbs de isto factis in ff. eo. titu. dixi.

De officio Magistri militum.

Vrbs appel. Hic Magister militū illustris est, sicut & superiores: vt Quæstor, de cuius officio tractatur j. tit. prox. Et habet cognitio nē cōuēto milite, & de ciuili causa, vt j. eo. l. j. & j. de iurif. om. iudic. l. penul. Si verò sit causa criminalis, de crimine militari, vt quia alienauit arma, vel quia vagatus est extra castra, similiter ad ipsū spectat cognitio. Si verò acculatur de crimine cōmuni, & enormi, conuenitur sub præside tantum. Si non sit

enorme

enorme: conuenitur sub magistro militum. Et si conueniatur sub præside, ipse remittit ad magistrum militum: vt ff. de re mili. l. iij. §. respons. & de actu. l. vii. hi & Magistri peditum & equitum appellantur: vt infra l. j.

De officio Quæstoris.

Hic quoque illustris est: vt diximus satis. ff. eod. tit.

De officio Magistri officiorum.

Nunc de spectabilibus, qui secundum Pla. mediam gerunt administrationem, vt in Authen. de rebus eccles. non alien. §. vlti. Sed Azo hunc illustrem dixit, eo quod eius officium designetur inter illustres: nam & sequentes tres illustres sunt. Et eius officium est, vt stipendia meliora, & labor prolixior eius iussu dignis honoribus antecedant: vt infra eod. l. j. Ad huius officium pertinet, significare quemadmodum militum, & castrorum series procedat: vt infra eod. l. iij.

De officio Comitum sacrarum largitionum.

Hunc Pla. spectabile dicit. Sed tamen lex dicit aperte cōtrā: illustris enim est, sicut & Comes rerum priuatarum: vt infra de ass. l. vlti. Et est ille per quem princeps stipendia largiebatur: & hic forte erat procurator Reipub. qui Græcè Logista, id est, rationalis nuncupatur: vt infra de mo. mulc. l. iij.

De officio Comitum rerum priuatarum.

Etiam hic illustris erat, vt priores. Et erat forte procurator Cæsaris, siue priuatæ rationis, & forte architrictianus. Et est in eo speciale, quod seruus principis eius iussu adire potest hæreditatem: vt ff. de offic. procur. Cæs. infra & l. ij.

De officio Proconsulis, & legati.

Perfecto tractatu illustrium, supponit de spectabilibus: hic enim proconsul spectabilis est: quæ sit differentia inter proconsulem & præsidem diximus ff. eod. tit.

De officio Comitum orientis.

Comes orientis spectabilis est, vt dicitur j. l. j. & vt om. tam ciui. l. j. & elect. ad hoc officiū à curiali liberatur cōditione: vt j. de decu lib. x. Et erat comes orientis procurator Cæsaris eorum rerū quas habebat in oriente, vt dicit hīc gl. super rubro.

De officio Præfecti æquæstalis.

Hic spectabilis est: vt infra de pri. car. l. j. §. vito. de hoc. ff. eo. tit. dixi, pag. 14.

De officio Vicarij.

Magistratus qui appellantur Præfecti quia illustres erant. &

*Vicarij Magi-
stratus.*

anteſtabant ceteris dignitatibus, ideo habebant vicarios ſuos in ciuilibus cauſis audiendis, & terminadis. Sicut & Magiſter militum habebat vicarium in negotiis militaribus. Et ita vicarius magiſtri militum, maior eſt vicario magiſtratus in negotiis militaribus: vicarius autem Magiſtratus maior eſt vicario vel comite magiſtri militum in cauſis priuatorum, vel paganorum: vt infra eod. l. j. Et videtur quod hi vicarij fuerint ſpectabiles, cum eorum officia ponat inter ſpectabiles.

De officio Prætorij.

Hic ſpectabilis eſt: & de eo ſatis ff. eod. tit. pag. 13.

*De officio reſtoris prouincie. Et vt nulli patria ſua admini-
ſtratio ſine ſpeciali permiſſu principis permittatur.*

Nunc de clariffimis incipit. Præſes enim clariffimus eſt: vt j. de priuat. car. l. j. ille enim dicitur Reſtor prouincie, qui prouincie præſidet, de huius officio dixi ff. de off. præſ. pag. 15.

De officio Præſecti vigilum.

Hunc titulum in Digefſto impreſſores noſtri nuper ignauia quadam, & inaduerſentia prætermiſerunt: quapropter vt eius cognitio habeatur, & prætermiſſa debito modo ſuppletur, hæc repetenda veniunt, quæ aliàs alibi ediſſerimus. Præſecti autem vigilum incendijs arcendis præterant: dicti ab eo, quod vigilibus & excubijs præſent. Nam diuus Auguſtus ſeptem cohortes opportunitis locis conſtituit, vt binas regiones vrbis vnaquæque cohors tueretur: præpoſitis eis tribunis, & ſuper omnes præpoſito ſpectabili viro, qui Præſectus vigilum appellabatur: cuius officium erat, per totam noctem vigilare, ac ſi eſſet nocturna: & calcearum calceis ferreis coercare cum armis & dolabris: omnes inquilinos admonere, ne per aliquam negligentiam incendijs caſus oriatur: præterea vt aquam vnusquisque inquilinus in cœnaculo ſuo haberet, qua extingueretur incendium. Et de culpa incendijs cognoſcit: de dolo autem adhibito remittit ad Præſectum vrbis puniendũ: vt infra eod. l. iij. §. j. & dixit Pla. cum non gerere honorem, quia non dormit de nocte.

De officio ciuiliũ iudicium.

*Honorarij ad
ſpocati.*

Erant quidã qui dicebantur Honorarij aduocati, qui habebant dignitatẽ talem, vt ſemper eis pateret aditus ingrediendi conſiſtorum principis, aut ſecretariũ, id eſt, auditoriũ ciuiliũ iudiciũ, id eſt, qui audiebãt ciuiles cauſas: aut ſedendi cũ ipſis iudicibus & in adueſſu ſuo ſalutabantur: vt j. de off. diu. iudi.

l. vti.

l. vt. eo tamen tẽpore quo ipſi cõueniebantur, aut cauſas agebant, reſidendi cum iudice non habebant facultatẽ: vt j. eo. l. j.

De officio Præſecti annonæ.

Annonæ, id eſt, publicæ functiones à quolibet debent præſtari: quod ſi quis vel priuilegio vel præſcriptione præterdat excuſationem, præſectus annonæ de hoc ipſo cognoſcit: alioquin imponitur ei poena xxx. libra. aut. infra eod. l. j. Et dicitur Annona ab anno, eo quod anni eſt alimonia, & nõ ſolum frumentaria, ſed etiam aliarum rerum. Cicero lib. 1. de Diuina. Si Epicuri de voluptate cottoſus eſſet, putarem annonam in macello cariorem fore.

Annona.

De officio militarium iudicium.

Magiſter militum de curialibus vel priuatis perſonis non habet poteſtatem: vt infra eod. l. j. & ij.

Ne comitibus rei militaris vel tribunis laſacram præſtetur.

Ciuitates vel curiæ non debent compelli balnea ſuccendenda, id eſt, calefacere tribunis, vel ducibus, vel comitibus militum, id eſt, vicariis magiſtrorum militum: vel pro ſuccendendo non debent compelli præſtare aliquam adærationẽ, id eſt, æris præſtationem. Illuſtribus autem viris, vt magiſtris militum indulgetur priuilegium: ſi tamen id voluerint, vt eis prædicta balnea parentur, & ſuccendantur: nam iſtud eſt lauacrũ præſtare, de quo in titulo.

*Balnea qui-
bus ſuccenden-
da.*

De officio diuerſorum iudicium.

Hoc pertinet ad officium omnium iudicium diuerſorũ, id eſt, cuiuſcunq; diuerſitatis ſint, vt nõ compellant matremfamil. in publicum venire, cũ vel per ſe in domo ſua, vel in ſacroſancta eccleſia, vel per legitimũ procuratorem reſpondere poſſit. Si verò criminalis cauſa ei obiciatur, dare debet fiduſtorem iudicio ſiſti ſi poteſt, alioquin iuret iudicio ſiſti. Vbi autem grauiffimum eſt crimẽ in monaſterium mittitur donec cauſa finiatur: vt j. eo. l. j. & in Auth. vt nulli iudicium. §. neceſſarium. de hoc aliquid in cap. mulieres. de iudi. lib. vj. Item obſeruari debet à quolibet, vt honoratis, & cellioſibus viris exhibent debitum honorem & in ſedendo, & in ſalutanda. Nec in ſubſcriptionibus nominent eos fratres: vt infra eo. l. ij.

*Mulieres non
trahende ſo-
ras.*

*Vt omnes, tam ciuiles, quam militares iudices poſt admini-
ſtrationem depoſitam per dies quinquaginta in ciuitati-
bus, vel certũ locũ, permaneant.*

Ex hac rubrica patet, quod i. le qui geſit publicũ officium.

*Depoſens pu-
blicum offic.* eo depoſito, ibidem debet remanere, non priuatim in domo ſua, vel alicuius potentis, vel in eccleſia: ſed publicè ante eorū ora quos nuper rexerat: & reſpōdebit ſuper furtis ſuis, vel domeſticorum vel manipulariorū: & in quadruplum dānatur, vt inſtrā de aſſeſſ. l. ij. & ad l. Iul. repetund. l. j. & inſtrā eo. l. j. & ſic hodie per ſpecialia etiā ſtatuta, diſpoſitum eſt in rectoribus vniuerſitatum de hoc etiā in Authen. vt iud. ſine quoquo ſuffr. §. ſi quis. & §. neceſſitatem. & §. illud videlicet.

De officio eius qui vicem alicuius iudicis obtinet.

De magiſtratibus ordinarijs ſuprà dictum eſt: nam & vicarij, de quibus dictum eſt, erant ordinarij, cum vices ordinariorum viuentium & præſentium ſupplerent. Nunc autē ponit de his, qui gerunt vices mortuorum & abſentium: & appellantur Suffecti: decedentes autem dicebantur Indemortui. Et potuerunt huiusmodi ſuffecti omnia agere quæ pertinent ad iuriſdictionem rectoris prouinciæ, præter vitimum ſupplicium, & membri abſciſionem. inſtrā cod. l. ij. & in Authen. de collat. §. antequam verò, &c.

*Suffecti,
Indemortui.*

De aſſeſſoribus, & domeſticis, & cancellarijs iudicum.

Nunc de collateralibus iudicijs, id eſt, aſſeſſoribus & cæcellarijs, &c. Aſſeſſor eſt, qui ab eo, cui data eſt iudicandi potestas, rogatur, vt ſibi in cognitione cauſæ aſſideat, vt eū debito ſine cauſam decidere inſtruat: non autem metu terribili, & neceſſitate incongrua libertati, deber ad hoc compelli aſſeſſor: vt inſtrā eo. l. j. & eſt eius officiū, vt ex diſſinitione patet. De hoc ff. eo. tit. diximus: Domeſtici autē alij habebant deputata ſibi officia in re publica: quæ tamen aperte non ſpecificantur in lege. Nullus tamen præſes domeſticum, vel cancellarium, vel aſſeſſorem ſecum debet ducere. l. nullus. inſtrā eo. Cancellarij autē introducebant petitiones & ſupplicationes in curiā: dicti Cæcellarij, eo quod præerant cæcellis, vel oſtijs. Dicuntur enim Cæcelli fenestrata oſtia per modū crucis: per eos enim patebat aditus & accessus. Vel dicuntur Cancellarij, quia dictata ſibi ab aſſeſſoribus ſcribebant, & cancellabāt, id eſt, debebant, ad modum crucis ducta penna, ſecundum Azo. ſic ponitur inſtrā de ſolu. l. inductum, & ff. de proba. l. ſi chirographum.

Domeſtici.

Cancellarij.

De annonijs, & capite adminiſtrantium vel aſſeſſorum, vel publicas ſolicitudines gerentium: vel eorum, qui aliquas conſequentur dignitates.

De maioribus & minoribus magiſtratibus dixit nūc de eorum

rum ſolatijs, id eſt, ſalarijs. Et quia ipſi percipiebant ſalaria in annonis, ideo ponit de annonis & capite, id eſt, capitatione miniſtrantium, & acceſſorum, & aliorum gerentium publicas dignitates, id eſt, quæ dabantur miniſtrantibus publica officia. Ipſi enim præter annonas ſalaria forte conſequebantur in pecunia: vt inſtrā de inoffi. teſta. l. vlti. Vel dicit de anno. na quæ pro capite, & perſona magiſtratum & aſſeſſorum dabatur: & hoc eſt quod dicitur inſtrā de anno. mili. l. vlti. & de ero. mil. anno. l. fin. quod milites Romani annonas & capita ſingulis diebus conſequebantur. Sicut enim Capitatio dicitur tributum, quia pro capite datur: ita Annona dicitur tributum, vel ſalarium quodcunque datur pro capite ſuo, remunerationis cauſa: vt inſtrā l. j. Et iſta continentur in conſuetudine cuiuſque prouinciæ: vt in Authen. de defen. ciui. §. ſi verò quædam ſalaria.

*Capitatio,
Annona.*

De contractibus iudicum, vel eorum qui ſunt circa eos: & inhiſcendis donationibus in eos faciendis: & ne adminiſtrationis tempore proprias ædes ædificent.

Hoc titulo diſtinguntur præſides prouinciarum à magiſtratibus vrbiſ Romæ: nam magiſtratus tempore officij ſui domus emere, vel extruere nō poteſt: niſi ſpeciali permiſſione principis, vel fortè niſi paterna vendatur. Donationes autem recipere non poteſt hic vrbiſ magiſtratus, etiā principe permittente: niſi finito officio iſ, qui donauit, eandē confirmauit expreſſim, vel tacuerit quinquennio. Prouincialis autem magiſtratus donationes vel emptiones admittere non debet, nec ædificationes facere, etiā principe permittente conceduntur: vt nec expreſſim, nec taciturnitate quinquenij, etiā finito officio confirmentur: & quod dicitur in prouinciali magiſtrato: obſeruatū idem in conſiliarijs eius domeſticis & aſſeſſoribus. inſtrā cod. l. j. ff. de contrahen. empt. l. non licet: & l. qui officij cauſa.

*Magiſtratus
vrbiſ.*

*Magiſtratus
prouinciæ.*

De modo mulctarum, quæ à iudicibus inſiguntur.

Quia magiſtratibus permiſſum eſt defendere ſuā iuriſdictionē pœnæ, vel mulctarū iudicio: vt ff. ſi quis ius dicenti non obt. l. j. ideo ponit de modo mulctarum. Eſt autē Mulcta peccati animaduerſio pecuniaria, iudicis arbitrio ſtatūenda ff. de verbor. ſignifi. l. aliud. §. j. Pœna autem eſt & corporalis, & pecuniaria, & certa, prout lege ſtatuitur. Itē à pœna non appellatur, ſed à mulcta. Itē mulcta non iudicatur, niſi à maioribus

Mulcta.

magistratibus, id est, à Iudicibus habentibus merum imperium, non aliis. ff. de iud. l. ij. §. fi. & infra l. ij. & iij. Poena autem à quolibet, qui habet potestatem iudicandi. Item si multa imponatur ultra modum lege concessum, non tenet impositio: secus in poena, infra quando provoc. non est neces. l. certa. & ff. de his qui not. infra. l. quid ergo. §. poena grauior. Et quis sit modus multandi omnium magistratuum, habetur infra eod. l. illustres. & l. eos qui. Et applicantur multae fisco. infra. eo. l. multarum

De defensoribus ciuitatum

Nunc de minoribus Iudicibus, scilicet defensoribus ciuitatum, qui sunt minimi: quia nec merum nec mistum habent imperium: vt in Auth. eo. §. nulla. in fi. col. iij. sed modicam coercionem: vt in eo. tit. §. audient. Est autem officium Defensoris, praebere auctoritatem his quae aguntur apud eum ex voluntate partium: vt adoptio, emancipatio, manumissio testamentaria. Item donationis insinuatio. In contentiosa autem iurisdictione habet cognitionem vsque ad xxx. aureos: olim vsque ad quinquaginta: vt infra eo. l. j. In criminibus etiam leuioribus habet cognitionem, & castigationem competentem. In maioribus reum debet detrudere in carcerem & mittere ad praesidem: in Authen. eod. tit. §. nos igitur. & §. interim. & infra eod. l. defensores ciuitatum. & l. defensores ita.

De magistratibus municipalibus.

Magistratus municipalis. Nunc de magistratibus municipiorum, & villarum, seu burgorum, aut castrorum: in quibus satis dici potest eadem seruanda, quae in defensoribus ciuitatum dicta sunt. Sed circa eorum electionem seruari debet, vt per tres menses ante debeant eligi: quam incipiat eorum administratio, infra, eod. l. j.

De officio iuridici.

De hoc diximus ff. eod. tit. & de offic. procur. C. 2. pag. 13.

LIBER II.

De edendo.

Contentiosa iurisdictionis est in iudiciis cognoscendis & terminandis, quorum preparatio est editio actionis: ideo de ea. Vel sequitur de iudiciis, quae per magistratus exercentur. ff. de orig. i. l. ij. post originem. & primo de edendo, quod est preparatorium iudiciorum. De hoc satis ff. eodem tit. dixi. pag. 10.

De

De in ius vocando.

Facta editione actionis, necesse est reum in ius vocare. Et *Vocare in ius* quia omne iudicium ab hoc titulo initium sumit: vt Instit. de p. re. litig. §. si ideo de eo dicit. de hoc ff. eo. tit. dixi. pag. 16.

De pactis.

Metu iudiciorum peruenitur ad pacta, & transactiones, ideo de his. Nam meticulousa res est ire ad iudicium: & quia non pecunia, sed etiam gratia quis à lite saepe desistit: & decenter est per gratiam remittere actionem, quam pecunia vendere, vt quia pacta generaliora sunt: ideo prius de pactis: vt ff. de transact. l. j. j. resp. & §. j. De hoc ff. eod. tit. pag. 20.

De transactionibus.

De hoc titu. §. prox. & ff. eod. tit. dixi, pag. 20.

De errore calculi.

In computatione transactionis quandoque erratur. Veteres autem computabant per lapillos qui Calculi dicuntur, eo quod pedibus, non impunè tamen quandoque, calcantur. Vnde Persius: Hunc Macrime diè numerata meliore lapillo. Nam diem boni successus numerabant lapide albo: mali autem, lapide nigro. Quandoque autem Calculus ponitur pro cognitione cause. ff. de iud. l. rem non nouam, quandoque pro sententia. infra, de sent. l. si actor, quia calcatur, id est, terminatur, secundum Plautum.

Calculus.

De postulando.

Quia in iudiciis necessarij sunt aduocati, ideo de his dicit, & nos ff. eod. diximus, pag. 21.

De aduocatis diversorum iudiciorum.

Suprà de postulando: nunc de personis postulantibus, scilicet de aduocatis quibusdam, qui necesse habeant coram certis Praesidibus & potestatibus aduocare, & in certo foro seu iudicio, & subiicit de priuilegiis eorum.

De aduocatis diversorum Iudicium.

Superior titulus dixit de his aduocatis, qui adhuc sunt in officio aduocationis: sed hic loquitur de illis, qui deposuerunt officium: vt patet ff. eo. l. iubemus. §. ad hoc. & §. filios. & §. vt autem. & in l. petitionem. & l. laudabilem. Superior verò tractat de priuilegiis competentibus in ipso officio. Item superior, De postulando, complexus est tam eos qui pro se, quam eos qui pro aliis postulare possunt: in istis duobus complectitur tantum qui pro aliis. Vel titulus superior loquitur de illis qui erant scripti in matricula, & salaria de publico suscipiebant: hic de aliis, qui

+ 9

Vel

Vel, suprà de illis aduocatis, qui necessariò habebát postulare in certis iudiciis, vel in certis locis, puta in illa ciuitate, vel in illa prouincia: híc de illis, qui necesse habebant postulare coram certis Iudicibus, in quacunque essent prouincia, ciuitate, vel loco.

De aduocatis fisci.

In aduocatis fisci, quædã specialia seruantur. Nã causa priuati decisa sub prætextu absentia patroni causæ nõ restauratur, secus in causa fiscali: & hoc quãdo fiscus alij facit cõtrouer siã status s. de postulando. l. velamento. & j. co. l. vlt. & j. si aduersus fisci. l. ij. ff. de iure fisci. l. si fiscus. Item qui extitit aduocatus fisci, postea contra fiscum in eadẽ causa non aduocabit etiam si salarium non perceperit infrã, eo. l. j. & ij. nisi pro his quorum est tutor, vel curator. ff. de postul. l. j. pen. & vlt. Hoc etiam iniungitur ei, ne fiscalia commoda occultet, nõ eue calumniosè priuatos faciat conueniri: infrã, cod. l. pen.

De errore aduocatorum, & libellos, seu preces concipientium.

Quoniam aduocati quandoque in officiis suis exequendis errant, ideo ponit de erroribus eorum: & ea occasione subicit de erroribus scribentium libellos conuentionales, vel libellos precum. Exponitur ergo de errore aduocatorum: scilicet si noceat, vel ne. Et preces scilicet, Principi porrigendas concipientium, qui similes sunt in errore aduocatis. Est autem sciendum, quòd aduocatus quandoque errat in facto, quandoque in iure. Si in facto domino præsentate & non contradicente, præiudicat domino, ac si ipsemet ita cõfessus fuisset. Sed ipsemet suum errorem vsque ad sententiã corrigere possit. suprà, de iur. & fact. igno. l. error. & ff. de confes. l. non cõsiterur. Ergo & aduocati, infrã, eo. l. j. licet Pla. aliter dixerit: non posse, scilicet errorẽ aduocati corrigere, nisi intra triduiũ. Vbi autem aduocatus errat in iure, quãdoq; licet mihi corrigere errorem. Errores autem scribentium libellos, vel preces, me præsentate, & non contradicente, præiudicant mihi, vt in aduocato dictum est: nisi probem contrarium. infrã, cod. l. ij.

Vt que desunt aduocatis partium, Iudex suppleat.

Si errant aduocati, quid iuris, audisti: puta si malè, id est, per errorem aliquid in causa dicant. Nunc quando minus ab aduocato dicitur. Et certè tunc supplere debet Iudex, vt patet ex

geur

generalibus verbis huius rubricæ. Debet enim Iudex profere, quæ sciat legibus & iuri publico conuenire. infrã, l. j. Sedendo igitur, non stando, ne officium aduocati sumat. suprà, de post. l. quisquis. Supplebit autem ea quæ sunt iuris, non quæ facti: nisi notum sit ei vt Iudici. Supplet & ante sententiam quandoque disputãdo cum vtriusque partis aduocatis, quandoque opponendo, quandoque querendo, & inuestigando veritatem: porrò & post sententiam quandoque supplet in his, quæ desunt aduocatis ad consequentia priorum statutorum, vt in fructibus & vfuris. ff. de re iudi. l. Paulus. De hoc per glo. & doct. in c. bonæ. infrã, de postul. prælat.

Ex quibus causis infamia irrogatur.

A Postulando, de quo multis in titulis diximus, remouentur infames, vt diximus. ff. cod. titu. vbi hanc materiam profecuti sumus.

De procuratoribus.

Similes sunt in quibusdã procuratores aduocatis. ff. de var. & extraordi. cog. l. aduocatos. Licet in quibusdã differant: nam procurator collatõs tenetur mãdari. j. co. l. si procurator. in fi. ff. mãd. l. si procuratore. in prin. Aduocatus de præuaricatione. suprà de aduo. diuers. Iudi. l. j. De hac materia dixi. ff. de eo. tit.

Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus prestare, vel actiones in se transferre.

Omnia mala exempla ex bonis initiis oriuntur, & vitia virtutes imitantur, vt dixit Sal. Occasione licitæ procurationis sæpe attentantur illicita: ideo de ea, & de cessione actionum, quæ sit in potentiores. Et intelligitur híc Potentior, non omnis aduersarius, qui maior est eo, cõtra quem præstat patrocinium, sed de eo, qui terribilis est, & minacem feruorẽ ostendere potest: *Potentior quõ* vt j. quod met. caucl. si per impressionem. & si quacumq; prædit. pot. l. j. & si rector prouia. l. j. Punitur autem hic qui sibi aduocauit patrocinium potentis in terrorem aduersarij, quia causam amittit. Actionem autem in se transferre, est cessionem, vel transfusionem actionis in se recipere. Et quando licet cedere actionem, diximus aliquid de hered. vel actione vend. in ff. & infrã, cod. tit. & per Doct. in l. pen. suprà, mand.

De his qui potentiorum nomine titulos prædis affigunt.

vel eorum nomina in litem præcedunt.

Sicut qui in conueniendo aliũ, non debet sibi aduocare pa

Aduocatorum error.

trocinium potentioris, vt s. tit. prox. dictum est: ita et si conueniatur quis ab alio de prædiis, vel de iure, id est, seruitute prædiorum quæ possidet, non debet in terrorem agentis affigere prædiis, de quib⁹ agitur, titulos, id est, subscriptiones, vel scilicet dulam quandam, scilicet qua continetur, hoc est prædiū talis potentis. Item eius nomen non debet præteredere in litē. Si autem possessor faciat contra, amittat causam, etiā si sit iusta, & damnatur in metallum: potētiō verò si cōsenserit, infamatur vt famæ suæ prodigus, & calūniarum redemptor. Item accusabitur crimine stellionatus, cum pro hoc crimine alia non sit prodita actio. ff. de crim. stellio. l. j.

Vt nemo priuatus titulos prædiis suis, vel alienis imponat, vel vela regia suspendat.

Sicut superiori titulo prohibetur quis, sua dicere aliena: ita hoc titulo prohibetur quis, aliena dicere sua: & per titulos denotare hæc prædia etiā quæ possideo esse mea: hoc enim speciale priuilegium est Imperatoris, vt eius prædia titulorū inscriptionibus legantur, vel velis regis suspensio denotetur. Qui ergo in prædiis suis id fieri procurauit, quod cōsuevit tātum fieri in regis: verisimile est, quod prædia sua voluerit in Imperatorem transferre. Vbi alienis prædiis tales titulos, vel vela regia quis suspendat, si est plebeius, damnatur ad mortem: si clarissimus, vel curialis, vel miles, vel clericus, deportatur, & præscribitur, infra, eod. l. ij.

Vt nemini liceat sine Iudicis autoritate signa rebus imponere quas alius tenet.

Imponere signa rebus.

Signa rebus, quas alius tenet, hic imponere dicitur, qui aliquid generaliter præter vela regia, de quibus s. ti. prox. alienis rebus imponit: quibus denotet, res ab alio detētas esse suas: & hoc locū habet ante litem contestatam: & postea, ante sententiam: vt infra, eod. l. j. & ij. Superior autem titulus loquitur, vbi per titulum, vel vexillū denotabatur rem esse possessoris: & habet locum ante litem contestatam. Et ideo si qua signa imponit post litem contestatam, non patitur poenam superioris tituli, sed Iudex eum punit pro motu suo: secundum glo. hic in rubro.

Ne fiscus vel Respublica, procuracionem alicui patrociniij causa in lite præstet,

Licet generaliter prohibuerit supra patrociniū potentū in causa: nūc tamē specialiter prohibet fiscū, id est, procuratorē fisci, vel Rempublicā, id est, procuratorē Reipub. Nec immerito

quod fiscus prohibetur, cum ipse sit potentissimus: & ne iniuriarum inde nascatur occasio, vnde iura sumuntur: infra vnde vi. l. meminerint.

De negotiis gestis.

Quæ geruntur ex mandato infra diximus: nunc de negotiis quæ sine mandato geruntur: de hoc ff. eo. dixi, pag. 23.

De his quæ vi, metus ve causa gesta sunt.

Seruat antiquam intitulationem, hodie sufficeret alterum ff. eo. l. j. de negotiis autem, quæ ab aliis gesta rata habemus, dixi, nunc de his quæ à nobis gesta infirmantur, de hoc ff. eodem titulo, dixi, pag. 24.

De dolo malo.

De hoc satis ff. eod. tit. dixi, pag. 24.

De in integrum restitutione minorum viginti quinque annis.

Satis de hoc ff. eo. titulo, dixi, pag. 24.

De filio familias minore.

De minoribus in genere dictū est: nunc specialiter ponit de Restitutio filio familias, cuius restitutio patri proficere videbatur, & l. j. famil. ideo non esse dandā: quia sic maiori subueniretur, quod non fuit prætoris propositum. Sed tamē ei datur, vt hic, & ff. eod. l. ij. nam nō solum patris, sed filij videtur interesse: cum & filius ex contractu suo, dum est in potestate, in solidū conueniatur: vel factus sui iuris, conueniatur in quantum facere potest.

De fideiussoribus minorum.

Non solum minores, sed & ob eorum gratiam aliquando maiores, id est, fideiussores minorum restituuntur: vel eorum mandatores, & constitutores, & quilibet qui pro minore interuenit: vt infra eo. l. j. & ff. de mino. l. in causæ.

Si tutor vel curator interuenierit.

Quādo interuenit fideiussor in contractu, dixi, nūc quando tutor vel curator: modò crederet aliquis minorē non esse restituendum, vbi contraxit tutore vel curatore autore. Sed tamen necessarium est, & in his quæ gesta sunt in iudiciis, & in his quæ gesta sunt extra, si sui facilitate, vel dolo aduersarij minores viginti quinque annis decepti, vel circumuenti sunt, etiam præsentibus tutoribus vel curatoribus: eis in integrum restitutionis auxilium superesse. infra eod. l. ij. Hoc tamē fallit in casibus, infra de admini. tut. l. constitutione. & l. fancimus. & infra ad Treb. l. pen. in prin.

Si in

Restitutio minorum.

Si in communi, eademque causa, in integrum restitutio postuletur.

Certum est ipsis minoribus subuenire per restitutionē, & quādoque eorū gratia subuenitur aliis, puta eorū fideiussoribus, licet sint maiores. Itē æquitate rei subuenitur eorū aduersariis, vt diximus ff. de mino. & j. de repu. Sed hīc illud quære *Restitutio minorum an probat, an restitutio minoris proficeret maiori, cū quo minor sit maioribus.* rem vel causam habet cōmunem, ratione cōmunionis, vel societatis. ad quod hīc respondetur, quod minimē: vt j. eo. l. j.

Si aduersus rem indicatam restitutio postuletur.

Sicut in aliis, ita & in sententia lata contra minores tutorū vel curatorū autoritate, restitutio datur minoribus: si tamen sententia lata sit in minori ætate, aliās non: nisi si hoc structum sit dolo aduersarij: vt minori factō sententia feratur: vt infra eo. l. j. & l. in re. & ff. de mino. l. iij. §. j.

Si aduersus venditionem restitutio postuletur.

Minor restituitur in integrū in venditione, si tamē veditio teneat. Si ergo vendat ea quæ seruādo possent seruari sine decreto, ipso iure non tenet venditio, & ideo nec datur restitutio. Si autem vendat cum decreto, tenet venditio, sed restitui potest si doceat se læsum: vt infra de adm. tut. l. lex quæ. & de prædi. mi. l. si quidem. Vbi autem vendita ea quæ seruando seruari non possunt, restituitur minor propter enorme damnum vel fraudis consilium. ff. de mi. l. et si sine. §. j.

Si aduersus venditionem pignoris.

Cū res minoris pignori obligata distrahitur à creditore distinguitur: ceperit pignus à minore, vel ab eius prædecessore. Si à minore in qua obligatione etiam decretum fuit necessarium: vt §. tit. prox. & tunc restituitur minor etiam pro modico dāno, vt in aliis suis cōtractibus. ff. de distract. pig. l. si debitor. §. vltimo. Si ceperit à prædecessore minoris pignus, distinguitur vt infra l. ij.

Si aduersus donationem.

Minor cū decreto vel sine decreto donare non potest: vt j. si ma. fac. ra. l. vlt. §. vlt. & ideo restitutio locum non habet. ff. de min. l. in causa. Sed in casibus donat minor: puta mercedē præceptorī, itē alimeta parentibus, & cognatis, & eis solēnia munera mittit: & hæ donationes fieri debent cū decreto: vt tamē si fiat immoderatē, restitutio locū habeat ff. de adm. tu. l. cū plures. §. cum tuto. & de tu. & ra. d. l. j. idē si donaue-
xit dotis

rit dotis causa, vel propter nuptias infra de adm. tu. l. lex quæ. *Si aduersus libertatem.*

Si minor contra libertatem, quæ iam competit, velit restitui, nullo modo potest: nisi ex magna causa hoc à principe fuerit consecutus: tali videlicet, quam princeps approbauerit: vel si serui manumisso pertinet ad euerfionē totius domus minoris.

Si aduersus transactionem, vel diuisionem, minor restitui velit.

Restituitur minor cōtra transactionē, siue sit facta cū ipse se ageret contra aliū, siue cū alius ageret contra eū. Verbi gratia: Facta fuit super his, in quibus alienandis nō exigitur decretum, sed tutoris vel curatoris autoritas, vel solius adulti voluntas, si non habeat curatorē. Si autem fiat super his, quæ possūt seruari, exigitur decretū, & tutoris autoritas. j. de adm. tut. l. lex. de prædi. mi. l. non solum. In diuisione autē, id est, si minor habet rem cum alio cōmunem, si tunc talis est res, in qua alienanda exigitur decretum, minor nō poterit prouocare socium ad diuisionem, sed socius maior poterit prouocare minorem: vt infra de prædi. mi. l. inter omnes, & ita per decretum ex necessaria causa præcedet diuisio: in qua si decipiatur minor, impetrabit in integrum restitutionem.

Si aduersus solutionem à debitore, vel à se factam, restitutio postuletur.

De restitutione aduersus solutionem debitoris tractat lex prima: De solutione à se, id est, pupillo, facta loquitur lex ij.

Si aduersus dotem restitutio postuletur.

Mulier xxv. annorum si plus promittat, quàm habeat in patrimonio: vt si habet centum, promittat ducenta, & hoc nomine dotis, vel ultra quàm valeant facultates, ipso iure nulla est promissa in eo quod est ultra. ff. de iure dot. l. siue generalis. Si verò adulta promittat ultra vires patrimonij, non detrahto ære alieno, tenet promissio, sed restituitur. ff. de mino. l. si ex causa. §. in dotis.

Si aduersus delictum suum restitutio postuletur.

Qualiter minoribus in contractibus subueniatur, supra diximus: nunc qualiter in delictis, siue delinquat minor ex contractu, vel quasi: siue in rebus quibus contraxit, pura commodatis, depositis, venditis, vel locatis, & similibus. Et distinguitur, an delinquat ex culpa, seu non: an ex proposito, vel ex animi conscientia: & infra l. j.

Si adul

*Vbi, & apud quem cognitio in integrum
restitutionis agenda sit.*

*Vbi restitutio
tractanda.* Causa in integrum restitutionis debet agitari in foro eius,
contra quem petitur restitutio: vt infra eo. l. ij. cognoscit autē
de ea Iudex ordinarius: restituendo nedum in contractibus,
& consimilibus: sed etiam contra sententiam à se latam, vel ab
inferiori: sed non à superiori.

*De reputationibus, quæ fiunt in iudicio
in integrum restitutionis.*

Reputatio. Quia in restitutionibus minorū locus est reputationibus,
id est, compensationibus secundum Pla. vel restorationibus
secundum Azon. vel computationibus secundum Accurs. Nam
si minor restituitur in integrum, vt liceat ei abstinere ab hæ-
reditate quam adiit, etiam alius, ad quem pertinet bona, ead-
dem lance æquitatis restituetur, vt à minore repetat. quod in
rem suam conuersum est: nec perit per imbecillitatem etatis.
Si autem perit dolo, nihilominus est restituendum: vt infra,
cod. l. j. in fi. & ff. de min. l. ait prætor. §. planē.

*Etiā per procuratorem causam in integrum
restitutionis agi posse.*

Satis clara est rubrica, dummodo intelligatur de Procuratore
speciali, nō generali. ff. cod. l. illud, §. si talis. & l. q. si de speciali.

*In integrum restitutione postulata,
ne quid noui fiat.*

*Pendente resti-
tutionis cau-
sa.* Postulata restitutione in integrum, omnia manere debent
in suo statu, in quo erant ante principium causæ. Ergo nec res
debet alienari, nec sententia executioni mandari, vel ab ali-
quo quid fieri in præiudicium alterius partis, donec finiatur
causa restitutionis.

*De restitutione militum, & eorum qui
reipublice causa absunt.*

*Absens causa
reipub.* Dux sunt excellentiores causæ, quibus restituuntur maiores,
scilicet militiæ causa. Et absentia propter Rēpu Militibus au-
tem ideo subuenitur, quia discedere à signis sine periculo nō
possunt. ff. quib. ex caus. maio. l. vlti. Si ergo miles est in domo
sua, interim nō restituitur. j. eo. l. fi. & ff. ex quib. caus. ma. l. mi-
les. Absente autē Reipub. causa videtur: qui abest propter Rē-
pub. Romanorum, non ciuitatis alicuius: licet ille iuuetur ex
generali clausula edicti prætoris, qui abest pro ciuitate. ff. qui-
bus ex caus. ma. l. sed & fi. §. vlti. & de verb. signifi. l. eum

De vxo

*De vxoribus militum, & eorum qui reipub-
licæ causa absunt.*

Sicut ipsis militibus succurritur, ita & vxoribus eorum, in-
frā cod. l. j.

*De temporibus in integrum restitutionis, tam minorū, quam
aliarum personarum, quam hæredum eorum qui restitui
possunt.*

Hic tractat intra quæ tempora, & ad quanta restituantur
minores, & maiores eorum quam hæredes: pro quo notan-
dum quod siue minor in contractu, vel quasi delicto, vel quasi
decipiatur, restitui non potest toto tempore minoris ætatis,
& postea intra quadriennium: & hoc quadriennium incipit ho-
die currere statim cum vicemilifexti anni dies illuxerit: alij
autem habent vile quadriennium solum: de hoc etiam in c.
j. de in integ. restit. lib. vj. & in clem. infra cod. titu.

*Quibus ex causis maiores in integrum
restituuntur.*

Explicitæ sunt duæ causæ quibus restituuntur maiores: hoc est
militiæ, & absentiæ Reip. causa, Nunc generaliter de omni-
bus etiam his, qui propter rei qualitatem restituuntur: vt in
bonæ fidei iudiciis. infra cod. in contractibus. Item per iustum
metum absente. ff. cod. l. ij. Ibi de hoc satis dixi.

De alienatione iudicij mutandi causa facta.

De hoc dixi ff. cod. tit. pag. 26.

De receptis arbitris.

De hoc dixi ff. cod. tit. pag. 26.

De satisfando.

De hoc dixi ff. qui satisf. cogan. pag. 18.

*De formula & impetratione actio-
num sublatis.*

Solennitas formularum actionum, quæ fcebat olim vt im-
petraretur à collegio pontificum. ff. de origi. iur. l. ij. §. deinde. *Formulæ
actionum.* hodie sublata est: certumque est, hodie actionē proponi posse
sine aliqua solennitate verborum. Et secundum Pla. etiā vul-
gari & rusticano sermone, si ea sit apta proposito negotio.
Nec est opus impetrare solennia verba, vel actionem, nisi ea
sit, ad quam quis restituatur iudicis officio: vt de rescissio-
na dicitur, & c. de hoc in cap. dilecti. de iudi.

De iureiurando propter calumniam dando.

De satisfadationibus quæ fiunt ante ingressum iudicij supra

r

dixit

*Iuramentum
calumniæ.*

Calumniæ.

dixit. Nunc de iureiurando, quod fit statim post ingressū. Iurandum calumniæ est, cum quis iurat se bona fide, & non calumniandi animo agere, vel respondere: nec calumniandi animo egisse, vel respondiisse. infra eo. l. ij. §. j. & ff. famil. erciscua. l. iure. §. qui familiæ. Est enim Calūnia cum quis ex certa scientia iniuste agit, vel resistit: vt dixi ff. ad Turpil. Dicitur ergo Iurandum calumniæ, scilicet vitandæ, vel propter calumniam vitandam: sicut dicitur, Habeat vnusquisque suam propter fornicationem, &c. Et quæ sint capita sub hoc iuramento contenta, ponit gl. extra eod. tit. cap. j.

LIBER III.

De iudicijs.

De hoc satis ff. eod. tit. dixi, pag. 28.

De sportulis, & sumptibus in diuersis iudicijs faciendis:

Et de executoribus litium.

Sportulæ.

Suprà de iudicijs dixi, sed quia iudicium, & executorum laboribus, & studiis multis siue vigilijs negotia deciduntur, æquum est cuiusque laborem digna compensatione remunerari: cum enim labor in damno est, crescit mortalis egestas. infra de allu. l. fi. vbi per gl. Ideo de sportulis & alijs sumptibus litium tractat. Sportulæ autem sunt sumptus gratia executorum, vel sunt salaria apparitorum, vel forte secundum Azo. isti apparitores accipiebant salarium de publico, & sportulas accipiebant non sibi, sed pro fisco: & illæ reponebantur in sporta, id est corbe, vel alio simili vase, in quo cõsueverunt aliqua portari, vel exportari, vt ita sub fida custodia fisco seruarientur, & sic continens pro contento. In sportulis autem istis nõ erat certa quantitas diffinita, nisi in quibusdam personis, puta clericis, & agenibus, in rebus & similibus, vt in Authent. de sanct. epil. §. sportularum, & infra de prox. sacro. scrini. lib. xij. & de prin. agen. in re. l. vlti. præstabantur ergo secundum consuetudinẽ fori: de hoc aliquid in c. cum ab omni. de vi. & ho. cle. Executor autem ille dicitur qui executioni causę discessit sententiam mandat: vt infra de exte. rei iudi. l. pe. quando dicitur Executor ille, qui facit partes apparere in iudicio: idemq; dicitur Apparitor: idem dicitur Causam præparans: idem dicitur Officialis: item Catholicianus, id est, vniuersaliter deserviens. §. de iud. l. antepe. & vlt. & in Auth. de iud. §. his qui causas. & de defen. ciui. §. ex provinciali. & infra eo. l. j. Est autem eorum officium, parere iudicibus quibus deputati sunt, & offerre

Executor.

Apparitor.

Causam præparans.

Officialis.

Catholicianus.

¶

& offerre causas eis instructas vsque ad finem. Et iudex illis stris mulctare eos poterit vsque ad sex solidos: inferior, vsque ad tres. infra eod. l. j. & ij. & in Authent. de iud. §. necessitatem, *Sumptus iudiciorum.* de sumptibus autem qui fiunt in iudicijs, in hoc tit. nõ tractatur. Sed de sumptibus testium ponitur infra de testi. l. quoniam. & de appel. l. eos. §. si quis de Sal. in l. j. §. in honorarijs. ff. de var. & extraor. cog.

De pedaneis iudicibus.

De ordinarijs, & maioribus, dictum est iudicibus: nunc de delegatis, & minoribus. Sunt autẽ Pedanei, qui negotia humiliora disceptant: vt infra eo. l. vlti. & à pede nomen acciperit, quæ est infima pars hominis. Sic & Pedaneus iudex est inferior alijs: quia pedestria, id est, infima tractat negotia.

Qui pro sua iurisdictione indices dare, darique possunt.

Occasione sumpra à pedaneis, qui sunt delegati: generaliter de personis quæ dare possunt, & dari iudices, subiungit. Item delegare, le autem solus delegat, qui habet iurisdictionem ordinariam. Et in causa quæ est de iurisdictione sua ordinaria. & cum qui est de iurisdictione sua, ff. de iurisd. om. iud. l. extra. & de tur. & cur. da. ab his. l. ius dandi. Iudex autem delegatus neutrum committit, nisi à principe delegatus sit, vel nisi primo lite coram se contestata alij deleget, ad similitudinem procuratoris: vt §. de iudic. Authen. ad hæc. & infra eod. l. j.

Ne quis in sua causa iudicet, vel ius sibi dicat.

Licet in aliena causa quis possit esse iudex, non tamen in sua, vel diffiniendo, vel arbitrando, vel interloquendo: quia nemo potest sibi imperare. infra eod. l. j. & de arb. l. pen.

Qui legitimam personam standi habent in iudicio, vel non.

Quoniam in constitutione iudicij considerandæ sunt personæ litigatorum, ideo apponit de his, qui habent legitimam personam in iudicio: sunt quædam personæ quæ prohibentur, puta minor xxv. annis sine tutoris vel curat. autoritate, vt dixi §. si aduer. rem iudic.

Vt nemo inuitus agere vel accusare cogatur.

Regulã ponit hæc rubrica, vt nemo cogatur agere, &c. scilicet præcisè. Sũt tamen quidã, qui si non agunt, periculũ subeunt, vt tutor & curator. j. arbitriũ tutelę. l. nomina. Itẽ gestores sine mã lato. Itẽ procuratores. j. man. l. procuratore. Itẽ admistratores

possessio, id est, res quæ possidetur : vel vbi facta est violentia ff. de vi & vi armata. l. j. §. interdum autem.

Vbi fideicommissum peti oportet.

Fideicommissum ibi petendum est, vbi hæreditas relicta est, id est, factum est testamentum. infra l. j. & idem in legato: fraternizant enim hodie vt ff. de leg. j. l. j.

Vbi conueniatur qui certo loco promissit.

Qui certo loco promissit se aliquid daturum, tenetur cōditione certi arbitraria. Item si testator certo loco hæredem quid dare iussit, actio ex testamēto est arbitraria. Item si mutuum accipiam, vt certo loco reddam: cōdictio certi de mutuo erit arbitraria: Instit. de act. §. præterea. Pro tali igitur debito actio institui potest secundum Pla. vbi cunq; inuenta est reus ff. de iudic. l. cum qui in prouincia. licet Azo dixerit eum conueniendum, vbi habet domicilium, vel vbi de iure communi sortitur forum: & sic debere intelligi d. l. cum qui. vbi dicitur, vel in quocunq; loco, & c. subaudit, scilicet idoneo. de hoc d. §. præterea.

Vbi in rem actio exerceri debeat.

In rem actio, id est, rei vindicatio, vel quælibet realis actio potest institui in locis illis, in quibus propter diuersas rationes quis sortitur forum. Sed vbi est ipsa possessio, sortiri videtur quis forum: vt infra eod. l. vlt.

Vbi de hæreditate agatur: & vbi scripti hæredes in possessionem mitti, vel postulare, debent.

Si hæreditatis petitio proponatur, eo loco erit instituenda, vbi is qui possidet, habet domicilium. Sed & vbi res ipsæ sitæ sunt proponi poterit: vt infra, in fi. l. Missio autem in possessionem si quidem petatur per Iudicis officium, ibi consultius petetur, vbi res sunt: vt ita ratione rei quis sortitur forum, implorato Iudicis officio, ac si proponeretur realis actio. Si autem de possessione agetur personali actione vel interdico, indubitanter etiam tunc apud Iudicem, sub quo habet domicilium reus, causa poterit exerceri: fortè & ibi, vbi sunt res. de hoc in princ. l.

Vbi de ratiociniis agi oportet tam priuatis, quam publicis.

Ait Imperator, eum qui gessit ratiocinia tam priuata, quæ publica, vt argentarius, & procurator, vel quocunq; modo ibi

ibrationē oportet reddere; vbi hoc gessit, vbi potest esse instructio sufficiens.

Vbi causa status agi debeat.

Sicut in cæteris, ita & in causa status actor forū rei sequi debet. l. iij. & iij. Sed quis in hac causa videatur reus, quis actor quaeritur: circa quod diligenter notanda est distinctio, quæ ponit j. ij. & de lib. cau. l. eam quæ. & ff. de probat. l. si quis hominum liberum. Cognoscit autem de causa libertinitatis & seruitutis inter filicum & priuatū procurator Cæsaris. Inter duos autem priuatos cognoscet quilibet Index. De ingenuitate vero & seruitute, vel de ingenuitate & libertinitate solus Princeps cognoscet: vt infra, eod. l. pen. & supra, de ped. iud. l. ij.

Vbi quis de curiali, vel cohortali aliavē conditione conueniatur.

Si quis fuerit curialis, id est, officio curiæ vel iudicium obnoxius: vel si fuerit cohortalis, qui duro seruitio arctabatur: vel cuiuscunq; corpori obnoxius, & aufugit ab his, quibus seruire debeat, distinguitur, vtrum se dederit armatæ militiæ, an inermi. Si armatæ, conuenietur sub magistro militum: vel si reperiatur in foro alicuius Præsidis prouinciæ, Præses ille causam debet referre ad magistrum militum, vel ad Præfectum Prætoris: & hoc est quod dicitur infra, eod. l. vlti. Si autem inermi militiæ se dederit, id est, seruitio alterius curiæ, conueniri poterit apud quemlibet Iudicem, qui fuerit in locis, vbi deprehensus est: & ita videtur illud habere locum, Vbi te inuenero, ibi te iudicabo, & c.

Vbi senatores, vel clarissimi ciuilitè, vel criminaliter conueniantur.

Senatores vel clarissimi si cōueniantur ciuilitè, debet fieri conuentio in scriptis: & si degunt Romæ, vel in suburbis, debent conueniri apud Prætores, vel præfectū vrbis, aut magistrum officiorū, quoties ei hoc cōmisit princeps. Si verò sunt in prouinciis, conueniantur ibi, vbi latè fouet: aut vbi maiorem partem honorum possident, & assidue conuersantur. j. eo. l. vlt. Si verò criminaliter conueniantur, si quidem conueniendi non sunt illustres, conueniantur ibi, vbi crimina sunt admilla, non obstante fori præscriptione: omnem enim huiusmodi honorem reatus excludit. j. l. j. Si verò sunt illustres, fit distinctio Senatorum (licet omnes sint illustres) inter patricios, prætores, præfectos vrbis, & c. infra. eo. l. pen.

*In quibus causis militantes fori præ-
scriptione uti possunt.*

Omnes etiam Principum domestici, & agentes in rebus, vel qualibet alia militia vel dignitate gaudētes, vel quamlibet negotiationem exercentes. super publicis functionibus, vel publicis debitis, apud Præfides provinciarum conveniuntur, & exigantur. Excipiuntur autem armata militia præcæti, & qui ad rem propriam unius anni componendam conmeatum ostenderint se accepisse, ut infra, eodem, l. j.

*Militia arma-
ta.*

*Vbi cause fiscales vel divina domus,
hominumque eius agantur.*

Si procurator fisci conveniatur à privato, vel conveniat privatū, cognoscit de ea causa procurator Cæsaris vni cū Præfide provincie: ut s. si aduer. fisc. l. ij. & j. eo. l. ad fiscum. Si autem procurator Cæsaris agit contra privatū, vel convenatur à privato, procurator fisci de ea causa cognoscet. s. si aduer. fisc. l. j. Cause autem hominum divinæ domus, siue sit serui, siue coloni, siue inquilini, siue agant, siue conveniantur in civili, vel criminali negotio, audiuntur & examinantur apud præpositum sacri cubiculi, & comitem domitorum, vel procuratorem Cæsaris, infra, eod. l. vlt. & l. cū aliquid.

*Quando licet unicuique sine Iudice vindicare se,
vel publicam deuotionem.*

Licet regulariter tradatur, neminē sibi ius dicere posse, vel se vindicare: ut s. de Iudicis. l. nullus. & si quod met cau. l. extat. hī: tamen quidā casus ponuntur, in quibus alteri se vindicare permittitur: ut si reperiat quis nocturnū agrarum populatorem, id est, deuastatorem: aut alios qui in itineribus frequentatis stant in insidiis: eos enim impunē quis occidere potest. Item publicam deuotionem permittitur vindicare: ut si quis velit desertorem militariæ opprimere: & si resistat desertor, præcipitur in eo velox esse supplicium: ut infra, eod. l. vlti.

De inofficiosa testamento.

De hoc satis ff. eod. tit. pag. 28.

De inofficiosis donationibus.

Quia sepe in fraudē legis excogitatur donationes, ut cesset querela inofficiosi testamenti, ut eo. l. j. ideo de ea. Est autē Inofficiosa donatio, quæ contra officium pietatis est facta: scilicet quia per eā liberi vel parentes excluduntur à debito honorum subsidio, vel ex proposito donantis, vel re ipsa. Et competit ista

*Donatio inoffi-
ciosa.*

ista querela, siue donator decedat testatus, siue intestatus, ut j. eo. l. precibus. Superior autem querela facta tantū testamento competit. Datur autem ista querela omnibus his personis, quibus & superior: nam dicit lex, vnam esse istius, & illius querelæ causam, & similem æstimandam, & idem esse ius vtriusque temporibus & moribus: ut infra, l. si.

De inofficiosis dotibus.

Et ista similis est donationi inofficiosa, ut j. eo. l. j. Si ergo mater bona omnia, vel penē omnia in filiorum fraudem dederit in dotē pro se, vel fortē secundum Pla. pro filia, vel pro muliere alia per querelam inofficiosa dotis, fiet reuocatio: ut filiis conquerentibus emolumenta debita deferantur: ut infra, eo. l. j. licet Azo dicat, quod vbi mulier pro alia muliere donat dotem, locum habeat querela Inofficiosa donationis: quia quantum ad donantem, non dos est, sed donatio.

*Inofficiosa
dos.*

De petitione hereditatis.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 29.

De rei vindicatione.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 30.

De usufructu, & habitatione, & ministerio seruorum.

De hoc dixi, ut in propriis tit. pag. 31. & 32.

De seruitutibus & aqua.

Generaliter dicit de seruitutibus, de quibus & nos in proprio tit. ff. Specialiter autem quædā dicit de aqua, de qua nos in tit. de aqua plu. arc. & de aqua quot. & æsti. pag. 136. & 163.

De lege Aquilia.

Dixi ff. eod. tit. pag. 38.

Familia crescenda.

De hoc satis ff. eod. tit. dixi, pag. 39.

Communi diuidendo.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 40.

Communia vtriusque iudicij, tam familia crescenda quam communi diuidendo.

Et de hoc sub proprio tit. ff. dixi, pag. 40.

Finum regendorum.

Dixi ff. eo. tit. pag. 39.

De consortibus eiusdem litis.

Quia cōmunē hereditatē, vel res alias, vel etiā propter fines distinguēdos, sepe cōtingit plures agere, & cōueniri ideo potest de cōsortibus eiusdem litis. In his autē olim ita erat, quod si

*Cōsortes eius-
dem litis.*

*In quibus causis militantes fori præ
scriptione uti possunt.*

Omnes etiam Principum domestici, & agentes in rebus, vel qualibet alia militia vel dignitate gaudetes, vel quamlibet negotiationem exercentes, super publicis functionibus, vel publicis debitis, apud Præfides provinciarum conveniuntur, & exigantur. Excipiuntur autem armata militia præati, & qui ad rem propriam unius anni componendam conmeatum ostenderit se accepisse, ut infra, eodem, l. j.

*Militia arma
ta.*

*Vbi cause fiscales vel divinae domus,
hominumque eius agantur.*

Si procurator fisci conveniatur à privato, vel conveniat privatum, cognoscit de ea causa procurator Cæsaris vni cū Præsi de provinciæ: ut §. si aduer. fisc. l. ij. & §. eo. l. ad fiscum. Si autem procurator Cæsaris agit contra privatum, vel convenatur à privato, procurator fisci de ea causa cognoscet. §. si aduer. fisc. l. j. Cause autem hominum divinae domus, siue sit serui, siue coloni, siue inquilini, siue agant, siue conveniantur in civili, vel criminali negotio, audiuntur & examinantur apud præpositum sacri cubiculi, & comitem domitorum, vel procuratorem Cæsaris, infra, eod. l. vlt. & l. cum aliquid.

*Quando licet unicuique sine Iudice vindicare se,
vel publicam devotionem.*

Licet regulariter tradatur, neminē sibi ius dicere posse, vel se vindicare: ut §. de Iudæis. l. nullus. & ff. quod met. cau. l. exat. hinc tamen quidam casus ponuntur, in quibus aliter se vindicare permittitur: ut si reperiat quis nocturnū agrorum populatorem, id est, devastatorem: aut alios qui in itineribus frequentatis stant in insidiis: eos enim impunē quis occidere potest. Item publicam devotionem permittitur vindicare: ut si quis velit desertorem militariæ opprimere: & si resistat desertor, præcipitur in eo velox esse supplicium: ut infra, eod. l. vlti.

De inofficioso testamento.

De hoc satis ff. eod. tit. pag. 28.

De inofficiosis donationibus.

Quia sæpe in fraudē legis excogitantur donationes, ut cesset querela inofficiosi testamenti, ut eo. l. j. ideo de ea. Est autē inofficiosa donatio, quæ contra officii pietatis est facta: scilicet quia per eā liberi vel parentes excluduntur à debito bonorum subsidio, vel ex proposito donantis, vel re ipsa. Et competit ista

Donatio inofficiosa.

ista querela, siue donator decedat testatus, siue intestatus, ut §. eo. l. precibus. Superior autem querela facta tantū testamento competit. Datur autem ista querela omnibus his personis, quibus & superior: nam dicit lex, vnam esse istius, & illius querelæ causam, & similem æstimandam, & idem esse ius utriusque temporibus & moribus: ut infra, l. si.

De inofficiosis dotibus.

Et ista similis est donationi inofficiosa, ut §. eo. l. j. Si ergo mater bona omnia, vel penē omnia in filiorum fraudem dederit in dotē pro se, vel fortē secundum Pla. pro filia, vel pro muliere alia per querelam inofficiosa dotis, fiet reuocatio: ut filiis conquerentibus emolumenta debita deferantur: ut infra eo. l. j. licet Azo dicat, quod vbi mulier pro alia muliere donat dotem, locum habeat querela inofficiosa donationis: quia quantum ad donantem, non dos est, sed donatio.

*Inofficiosa
dos.*

De petitione hereditatis.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 29.

De rei vindicatione.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 30.

De usufructu, & habitatione, & ministerio seruorum.

De hoc dixi, ut in propriis tit. pag. 31. & 32.

De seruitutibus & aquis.

Generaliter dicit de seruitutibus, de quibus & nos in proprio tit. ff. Specialiter autem quædam dicit de aqua, de qua nos in tit. de aqua plu. arc. & de aqua quot. & æsti. pag. 136. & 163.

De lege Aquilia.

Dixi ff. eod. tit. pag. 38.

Familia erciscunde.

De hoc satis ff. eod. tit. dixi, pag. 39.

Communi dividendo.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 40.

Communia utriusque iudicij, tam familie erciscunde quam communi dividendo.

Et de hoc sub proprio tit. ff. dixi, pag. 40.

Finium regundorum.

Dixi ff. eo. tit. pag. 39.

De consortibus eiusdem litis.

Quia communē hereditatē, vel res alias, vel etiā propter fines distinguēdos, sæpe cōtingit plures agere, & cōueniri: ideo ponit de consortibus eiusdem litis. In his autē olim ita erat, quod si

*Cōsortes eiusdem
litis.*

vnus cōueniretur sine socio suo, patiebatur exceptionē ne ageret sine eo. Hodie omni submota exceptione & agere & conueniri quilibet sociorum potest: sed & pro sociis potest agere post licentia contest. contra omnes, etiam si constat eum non habere mandatum, dum tamen caueat de rato. Ante licentiam verò contest. repelleretur, si certum esset eum non habere mandatum, licet caueret de rato, infra, cod. l. j. & ij,

De noxalibus actionibus.

De hoc ff. cod. tit. dixi, pag. 38.

Ad exhibendum.

De hoc ff. cod. tit. dixi, pag. 40.

*De religiosis, & sumptibus funerum,
& aleatoribus.*

De prima parte diximus ff. cod. titu. pag. 43. De Aleatoribus autem sub proprio titulo, pag. eadem. & hic ponitur vna noua constitutio Græca, quam vide.

LIBER IIII.

De rebus creditis, & iureiurando.

CAue tibi, quia in hoc titulo nō tractat de prima parte, sed tantum de iureiurando: sicut & ff. quod cum eo qui, nam non tractat ibi de his, de quibus in rubrica: sed inferiori libro. De materia huius tituli diximus ff. sub propriis tit. satis.

Si certum petatur.

De hoc ff. cod. tit. dixi, pag. 44.

De suffragio.

Suffragium.

Quia suffragium petitur per certi conditionem, vt infra, cod. l. j. de qua dicere cœpit, ideo de hoc. Et dicitur propriè Suffragium ipsum patrocinium quod præstat aduocatus. Nam fragor, id est, sonus arborum, inde suffragium sonus ille qui fit, vt per eum subueniatur alicui: hic autem ponitur impropiè, scilicet pro eo, quod datur pro hoc patrocinio. Tractatur enim hic de salario, quod præstat aduocatis, quando, & per quam actionem peti possit.

De prohibita sequestratione pecunie.

Ne quis crederet debitorē, qui ex quolibet contractu conuenitur conditione ad pecuniā soluendā, compellendum vt faciat sequestrationē pecunie q̄ est in lite: ponit de prohibita sequestratione pecunie: vt nomē pecunię ponatur pro specie, vel quantitate quę est in obligatione: vt j. de cōst. pec. Est autem Sequester ille, apud quē plures eā res, de qua cōtrouersia est

est, deposuerunt: dictus ab eo quod occurrenti, & quasi sequenti eos committitur res: vt ff. de verb. sign. l. sequester. Sequestratio autē dicitur ipsa separatio rei, vel possessionis. Interim enim cum res apud sequestrum est, nec possidet actor, nec possidet reus: nisi hoc actum esset in sequestratione, vt custodię causa tantum fiat depositio. ff. depo. l. licet. j. respon. & §. j. Si ergo ex quolibet contractu pecunia postulatur, sequestrationis necessitas conuenit. Oportet enim debitorē primo conuinci, & sic ad solutionem pulsari. Ex voluntate autem partium fieri potest, nisi in quatuor casibus, quibus ex necessitate fit sequestratio: de quibus per gl. in l. j. infra eō.

De conditione in debiti.

De hoc ff. cod. titu. dixi, pag. 47.

De conditione ob causam datorum.

Hęc conditio congruit cum superiori: utrobique enim intuitu causę rem in alium emitto, neque res emissa extinguitur: sed hęc futuram causam, illa præteritam respicit. Inde est, quod in illa statim post solutionem nascitur conditio: in hac demum, cum fuerit cessatum nisi pœnitet. De hoc dixi. ff. eo. titu. pag. ead.

De conditione ob turpem causam.

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 48.

De conditione furtiua.

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 48.

De conditione ex lege, & sine causa, vel iniusta causa.

Duas generales conditiones ponit, de quibus nos ff. sub propriis titu. diximus, pag. 48.

De actionibus & obligationibus.

De hoc ff. eo. titu. pag. 53. 54.

Vt actiones ab hæredibus, & contra hæredes incipiant.

Olim tradebatur talis regula, Quod post mortem hæredis aut legatarij legatum relinquere non posset. Sicut non poterat aliquis stipulari, post mortē suam sibi dari: sic non poterat quis promittere, dare post mortem suam: Vnde & tradebatur regula, Vt ab hæredibus, & contra hæredes actio nō incipiat. Hodie autem regula ista emendata est per hanc l. infra eo. l. j. & insti. de leg. §. post mortē. Et caue tibi, quia aliter dicitur post mortem incipere actio in stipulatione, & aliter in legato: vt in predictis alleg. videre poteris.

Ne

Ne vxor pro marito, vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur.

Licet hæres iure successiõnis pro defuncto conueniatur, vt §. tit. prox. non tamen sic est in aliis etiam qui valde conueniunt: videntur: vt in hoc tit. & seq. Vxor enim non conuenitur pro marito, etiam si pro eo intercesserit: nisi intercesserit in rem suam. infra eo. l. j. & ff. ad Vell. l. ij. §. vlti. Speciale tamẽ est in primipilaria sarcina, quam subiuit maritus: vt infra in quæ. cau. pig. tac. contra. l. satis. Item maritus pro vxore non conuenitur, nisi solitis modis, si pro ea fideiussit: vel ei successerit. Itẽ mater pro filio, vel econtra, non conuenitur. Vnde & traditur regula certissima: Ex alterius contractu neminem obligari: vt infra eo. l. vlti.

*Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel liber-
tus pro patrono, vel seruus pro domino conueniatur.*

Putabatur ratione filiationis, vel paternitatis, vel seruitutis aliquam conueniri debere: dicitur tamen in hoc titulo contrarium.

An seruus ex suo facto post manumissionem teneatur.

Seruus liber factus alius homo videtur. ff. de sol. l. qui res: §. aream. Ideo dubitabatur, an posset conueniri de eo, quod in seruitute fecit: iuxta quod distinguitur, an contraxit, vel quasi contraxit in seruitute: deliquit, vel quasi: quod prosequere vt infra eo. per totum.

*Quando fiscus, vel priuatus debitorem sui debitoris
exigere potest, vel conuenire.*

Regulariter prohibuit supra, alium ex contractu alterius conueniri: nunc ponit quasdam exceptiones & in fisco, & in priuato. Fiscus autem ratione speciali conuenit debitorem sui debitoris: si debitor principalis non sit soluendo: vel ex ratione fisci necessario factio liquido prohibentur: vel ex contractu fiscali debitores conueniantur. ff. de iure fil. l. ij. §. multa. & supra de cond. ex lege. l. j. de con. fil. debi. l. j.

De actionibus hereditariis: alias, de hæredis. act.

Superiori tit. dixit, alterũ pro altero conueniri in casu: hic ponit & alterum casum. Et ponit hic diuisionẽ actionũ: quia actionũ aliarũ sunt hereditariarũ, aliarũ non. Sunt autẽ hereditariarũ, quæ transeunt ad hæredes, vel contra hæredes. Item quæ ab hæredibus incipiunt, vel contra hæredes. ff. de act. & obl. l. hereditariarum. Abusuẽ tamẽ dicitur Hæreditarius debitor non qui

*Actiones hære-
ditariae.
Hereditarius
debitor:*

non qui debet hæredi, vel hæreditati, sed ipse hæres, qui ideo debet, quod ipse est hæres: vt infra eo. l. sub prætextu.

*Ex delictis defunctorum in quantum
hæredes conueniantur.*

In quantum hæredes ex contractibus defunctorũ, vel quasi teneantur, dixit: nunc in quantum ex delictis: de hoc Insti. de perpe. & temp. §. fin. & in cap. fin. de sepul.

De constituta pecunia.

De hoc satis ff. eo. titu. dixi, pag. 49.

De probationibus.

De hoc dixi. ff. eodem titu. pag. 75.

De testibus.

Ista est viua probatio. & ideo tanquam potior præponitur: de hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 77.

*De fide instrumentorum, & amissione eorum: & de apochis,
& antapochis faciendis: & de his quæ sine
scriptura fieri possunt.*

Sequitur nunc de probatione mortuæ vocis, id est, per scripturam. Et de prima parte rubri. dixi ff. eo. titu. De amissione autem instrumentorum talis traditur regula. Quicumque contractus, etiam sine scriptis fieri potest, in eodem casu si scriptura interueniat & postea amissa sit, nihilominus suam obinet firmitatem. infra eo. l. j. & l. si cur. & l. statutum. & l. si solennibus. & l. ministris. & ff. eo. l. iure. & de pig. l. contrahitur. Antapocha autem est chirographum, quod facit debitor creditori, in quo constat se soluisse tantum. Et non dicitur ab ætate, quod est contra: sed ab ante, quia sit ante apocam: & est indycta ad securitatẽ creditoris. Qui enim nomine alieno possedit, & pensionem soluit, vel creditori suo vtiras representauit, ille vitur antapocha: vt infra eo. l. plures apochas. Vbi gl. exponit quid sint Apoche & Antapochæ: & habebitur infra in proprio titu. Est etiam sciendum, quod omnis contractus sine scriptura fieri potest: nisi in quo casu exigitur specialiter scriptura. infra eo. l. contractus. & qui sint casus requirẽtes scripturam, ponit gl. in c. j. extra de cens. lib. vj.

Plus valere quod agitur, quam quod simulatẽ concipitur.

Quia per scripturam sæpe aliud fugitur, & simulatẽ scribitur, quam verè agitur. sicq; fraudes sæpe cõmittuntur: cõstetq; plus valere veritatẽ, quam simulatẽ gestum: ideo ponit hæc rubricam, quæ in verbis suis satis plana est. Quibus autẽ modis

*Instrumento-
rum amissio.*

Antapocha.

Nota.

*Simulatio scri-
pturæ legu.*

modis fit fraus legi, ponit gl. ff. de le. & senatusconf. l. fraus.

De commodato.

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 50.

De pignoratitia actione.

De hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 50.

De executoria, & infortoria actione.

De duobus generibus contractuum præmittit, ex quibus in solidum tenemur ex alienis contractibus. De his dixi ff. eo. sub propriis titulis, pag. 52.

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur: vel de peculio, seu quod iussu, vel de in rem verso.

Prima pars rubricæ, est generalis: sequentes tres speciales & dantur non in solidum hæc actiones, sed quatenus est in peculio, & quatenus est iussu, & in rem versum. De hoc dixi ff. sub propriis titulis, pag. 55.

Per quas personas nobis acquiritur.

Acquiritur nobis per nosmetipsos, & de hoc nulla est hæsitatio. Itæ per filios in potestate nostra positos, vel constitutos. Item per seruos nostros. Item per alienos quos bona fide possidemus, vel in quibus habemus usufructum, vel vsum. De hoc latè Infti. eod. tit. per totum.

Ad senatusconsultum Macedonianum.

Qualiter conueniatur pater ex filij contractu dixit: nunc qualiter pater non tenetur cum effectu propter exceptionem Macedoniani beneficij. De hoc dixi ff. eo. titu. pag. 54.

Ad senatusconsultum Velleianum.

Sicut filiusfa. & pater habent exceptionem ex superiori senatusconsulto: ita & mulier ex hoc senatusconsulto Velleiano. De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 57.

De non numerata pecunia.

Superioribus senatusconsultis subuenitur ciuilitè & naturaliter obligatis ratione specialis: hic ciuilitè tantum obligatis succurritur ratione naturali: iure communi considerato propter pecuniam non numeratam. Dicitur tamen duobus modis pecunia non numerata: vel respectu creditoris, qui proprie dicitur pecuniam numerare debitori, vt sibi illa reddatur: vel respectu debitoris, qui proprie dicitur soluere creditori, & improprie dicitur numerare, cum soluit quod debet. Pecunia autem largissimè ponitur pro omni re, quæ quis numerauit, vel non soluit. ff. titu. ff. de verbo, signi. l. pecuniæ verbum

Pecunia non numerata.

Pecunia.

verbū. Tale est ergo, ac si diceret, de pecunia, vel re non credata, vel non reddita, &c. de hoc plenius Infti. de excep. §. idè iuris est.

De compensationibus.

De hoc satis ff. eod. titu. dixi, pag. 57.

De vsuris.

Qualiter actio perimatur, vel minuatur per exceptionem, in præ dixit, nunc qualiter augetur: & hoc fit per vsuras, de quibus satis ff. eod. titu. dixi, pag. 74.

De nauisco furore.

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 75.

Depositum.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 58.

Mandati.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 59.

Si seruus exero se emi mandauerit.

Specialem causam mandati continet, scilicet cum seruus Mandati de mandat exero se emi. Et quatuor dicit hæc lex, scilicet, an emendo seruo fuerit vtile mandatum. Item an actio detur domino ex venditione, licet mandatū sit inutile. Item an solutio numorum peculiarium liberet emptorem. Item an agat de ancilla & de pretio. In primo dicit nullum esse mandatum. In secundo domino dari actionem ex venditione. In tertio quod emptor nō liberetur. In quarto de vtroque agi non posse.

Pro socio.

Quoniam socius quasi procurator est pro parte, ideo post actionem mandati ponit de societate. De hoc satis ff. eo. titu. dixi, pag. 59.

De contrahenda emptione, & venditione.

Sicut societas solo consensu contrahitur, ita & emptio. de hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 60.

De hereditate, vel actione vendita.

Nunc de venditione rerum incorporalium: de hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 61.

Quæ res vendi non possunt: & quis vendere, vel mercari vetantur.

Nūc specialiter tractat de quibusdā rebus quæ vendi non possunt: vel etiā si possent, venduntur tamen certis personis: vt est frumentū, quod exercitui mittitur, prohibetur venundari. Infrà eo. l. penal. & vit. Sericum nō debet quis emere à barbaris, præ

Sericum emere. ris, præ

ris, prætor comitè cōmerciorum. Itē nec aliquis priuatus purā distrahere alij priuato, vel fucare, id est, tingere. §. l. j. & ij.

Quæ res exportari non debent.

Suprà de quarundam rerum venditione inhibita dixit: nūc ponit de inhibita trāslatione quarūdam rerum: ecce enim ad barbaricum solum trāsferre vinum, vel oleum, aut aliquod liquamen non debet aliquis Romanus, vel causa vendendi, vel causa gustādi: vt sciāt barbari qui sunt hostes Romani imperij, qualia sint nostrā liquamina: vt §. co. l. j. Item ferrū factum, vel infectū, & scuta, arcus, & sagittas, vel cuiuscūq; generis arma nō debet quis in aliquo loco vēdere, vel quocunq; titulo cōcedere barbaris, etiā si tāquā legari veniāt Romā. §. co. l. vlt.

De eunuchis.

Eunuchi. Eunuchi dicuntur Spadones tantū, & non castrati: & tales fieri prohibētur in Romano imperio: homines tamē barbari extra solum Romani imperij fieri possunt eunuchi: & facti eunuchi possunt vēdi, & quolibet modo alienari. Si verò facti sunt eunuchi in Romano solo, non poterunt vendi, sed confiscantur, si dominis consentientibus facti fuerint. Et qui fecit eunuchos, capite puniatur: vt infra, eod. l. j. & ij.

De patribus qui filios distraxerunt.

Filii vēditur. De distractione eunuchorum §. dictum est: nunc de distractione filiorum. non licet autem patri filium vendere: vt §. co. l. j. nisi pro necessitate famis: vt tamen quandoq; pretio soluto emptori à filio, vel quocunq; alio, restituatur: vt §. cod. l. ij.

De rescindenda venditione.

Rescindere vēditionem. Qualiter rescindatur venditio, id est, vnus altero inuito eā dissoluat, dicit: de hoc ff. co. titu. dixi, pag. 62.

Quando liceat ab emptione discedere.

De hoc dixi ff. de rescindenda vendi pag. 62.

Si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata.

Pensitationes publicæ. Quia quandoq; cōtrahitur venditio propter publicā pensitationem non solutā, vt §. de rescindenda vend. l. si quos. ideo de ea dicit, scilicet quādo rescindatur: quod fit, si nō est solenniter facta: vt infra eo. l. ij. Et dicuntur publicæ pensitationes annuæ exactiones tributorum, vestium, vel auri, vel argenti, quæ à certis personis debebantur fisco. Sed & ea quæ ad viarum vel pontium refectionem præstanda sunt à possidentibus, Publicæ pensitationes dicuntur: vt infra eo. l. si.

Sine

Sine censu vel reliquis fundum communi parari non posse.

Nemo fundum tributarium emat tali pacto, ne præstet integrum censum, si nihil pro præterito tempore fuerit solutum: vel si quid fuerit solutum, & non præstet reliqua, id est, residua, quæ supersunt ad soluendum. Et sic Censūs in futurum, sed Reliqua in præteritum dicuntur. Item Censum pro toto, Reliqua pro parte quæ soluenda restat. Et est ratio huius constitutionis, quia tributa semper à possidentibus exiguntur, nedum pro tempore quo possederunt, sed etiam pro præterito. Secus tamen vbi à persecutore venditur: quia tunc pro præterito tempore non conuenitur emptor. infra de censib. l. vlti. §. j.

De periculo & commodo rei vendite.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 61.

De actionibus empti & venditi.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 64.

Si quis alteri, vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit.

Quia sæpe quis emit alterius nomine, vt procurator hoc expresso, vel tacito: vel etiam aliena pecunia, & suo nomine: & in vtroque casu verbis collatis in persona propria: vel etiam emit quis alteri, verbis collatis in persona domini: ideo quid iuris sit in his, ponit hic titulus.

De rebus alienandis, vel non alienandis: & de prohibita rerum alienatione, vel hypotheca.

Quomodo res propriæ alienari vel vendi possunt, dixit: nunc ponit de rebus alienis. Licet enim alienam rem quis possit vendere, non tamen alienare. ff. de verb. signific. l. alienatum. & de contrahen. emptio. l. rem alienam. Fallit hoc in casibus, quibus quis alienat, quod non suum est: not. per glos. in §. creditor. Inst. quib. alien. licet.

De communi rerum alienatione.

Quæcunque dicta sunt de alienis rebus in totum, intelligantur esse dicta de alienis rebus pro parte, quantum ad partem. Nam et si socius omnium bonorum sit, non tamen nisi pro parte sua alienat: sed nec pro sua parte post litem contestatam suo socio velit alienare. §. com. diuid. l. j.

S

Rem

*Rem alienam gerentibus non interdici re-
rum suarum alienationem.*

Qui gerit rem alienam tanquam tutor, vel curator, vel etiam tanquam procurator, siue publicum, siue priuatum officium, res suas proprias alienare vel pignori obligare potest, vel fisco vel priuato.

De pactis inter emptorem & venditorem.

*Pactorum di-
fisco.*

Quia in venditionibus varia apponuntur pacta, ideo de his. Sunt autem pactorum quae fiunt inter emptorem & venditorem quaedam de substantia contractus, vt de augendo vel diminuendo pretio, quaedam sunt accidentalia, siue extranea, vt de dando libro exemplaris loco, vel aliquo simili non attingenti venditioni: puta, vt si venditor restituat emptori pretium intra certum diem, reddatur ei res: vel emptor praestet ei vsuram pretij tardius soluti: vel, vt emptor non faciat monumentum vel Ecclesiam in suo vendito: vt infra l. ij. & l. in initio. & l. vlti. Item pactorum quaedam fiunt incontinenti: quaedam ex intervallo. Item quaedam sunt certa, alia sunt obscura, vel ambigua. Item fiunt pacta vt seruus exportetur, vel non: item manumittatur, vel non. Item ne prostituatur, de quibus infra speciales rubricae. De pacto legis commissoriae, & de in diem additione dixi, ff. in propriis titulis. Alia enim pacta accidentalia nomine carcent, sed pro motu contrahentium excogitantur.

Si seruus exportandus veniat.

Istud est speciale pactum quod in venditione apponitur: vt §. dixi. De hoc etiam ff. cod. pag. 64.

*Si mancipium ita uenierit, ne
prostituatur.*

*Edictum Ve-
spasiani.*

Sicut superius pactum gratia venditoris apponitur sic & istud gratia serui. Vnde superius potest venditor remittere: vt §. e. l. ij. in fine, hic non potest. Et de hoc, ff. de in ius voc. l. sed & si. §. prostituta. & ff. de contrah. emptio. l. si quis. Edictum vero diui Vespasiani locum habet, cum ancillam emptam ne prostituatur alteri vendendo, siue simili lege, vt ff. de iur. pat. l. diuus.

*Si mancipium ita fuerit alienatum, vt manu-
mittatur: vel e contra.*

*Constitutio di-
ni Marci.*

Pro libertatibus representandis, vel manumissionibus faciendis locum habent multae constitutiones, vt est constitutio diui Marci, & Commodi, missa ad Ossilium Victorinum: si do-
no vel

no vel vendendo seruum vt manumittas, vel si pretium do, non pecuniam in specie, vt manumittas seruum tuum: vt infra eo. l. j. ij. & l. si is qui. & ff. de condi. caus. da. l. dedi. §. sed & si tibi. & l. si pecuniam. §. j. Item constitutio diui Marci, & Commodi in semestribus locum habet, cum trado tibi seruum, vt post tempus sit liber: nec comprehendi factum manumittendi: vt infra eod. l. ij. & de ser. expor. l. vlti. Item constitutio diui Se-
*Constitutio
Seueri, &
Antonini*
ueri, & Antonini ad Vibium Maximum locum habet, cum alienus seruus mandat mihi vt eum redimam a domino suo numis suis. id est, peculiaribus: vel forte meis, sed hoc pacto, vt ipse restituat mihi ff. de iudic. l. non distinguo.

De aditij's actionibus.

De actionibus contra venditores iure ciuili proditis, dixi nunc sequitur de praetoriis, quae sunt praedictarum pedisse-
quae supra de ve. iure enuc. l. ij. §. quartus. De hoc dixi, ff. cod. titu. pag. 72.

*De monopolij's. & conuentu negotiatorum illicito: vel arti-
ficum, ergo laborum, necnon balnearum prohi-
bitis, illicitisque pactiombus.*

Quia venditores illicitas inueniunt inter se pactiones, si-
cut & artifices, & negotiatores, siue ergolabi: ideo de eis po-
nit. Dicitur autem Monopolis, id est, singularis negotiatio in
ciuitate: a *μωρος*, quod est vnus, & *πωλιτης*, quod est venditor,
vel polin, quod est venditio secundum glo. nostram hic: quasi
vno vel certo modo facta negotiatio, vel venditio. Inde dicitur
Bibliopola, id est, venditor librorum, quem Librarium dicitur
Placent. autem denominauit monopolium, a monos,
& polis, quod est ciuitas: inde Monopolium, id est, vnica ne-
gotiatio in ciuitate: quod accidit, cum inter se paciscuntur, ne
aliquem instruatur in arte sua, nisi filios, vel nepotes: vel cum
aliquo modo per pactum id facere nituntur, vt soli commo-
dum alicuius artis vel negotiationis faciant Idem in Balnea-
toribus, si conueniant ne aliter balneent, quam ea mercede
quam ipsi constituerunt. Idem in Locatoribus rerum, vel opera-
rum suarum: maxime scriptoribus, si paciscantur, ne opus
ab altero inchoatum alius perficiat. Ergolabi dicuntur qui
dam operarij laborantes in stationibus suis, ab *εργα*, quod est
opera, vt dicit Ser. in prin. Geor. & labor.
Ergolabi.

De nandis & mercatoribus.

De hoc, ff. cod. tit. dixi, pag. 220.

De *negotialibus & commissis.*

De hoc dixi ff. de pub. & vect. pag. 136.

Negotialia noua institui non posse.

Satis clarus est: & ego aliàs dixi ff. de pub. & vect. pag. 136.

De commercijs, & mercatoribus.

Mercatores.

Negotiatores.

In hoc titulo quædam specialia ponit circa negotiatores pertinentes ad domum principis: vt scilicet numerus eorū nō extendatur vltra quingentos. lxiij. vt infra eodē. l. penulti. Et quædam generalia omnium mercatorum: quale est illud, ne pro mancipiis vel quibuscunque speciebus barbaris præbeat autem. Item nobiliores natalibus, & honore & patrimonio ditiores, perniciosum mercimonium exercere prohibentur: vt inter plebeios & negotiatores facilius sit emendi, vendendique commercium: vt infra eod. l. iij.

De rerum permutatione, & præscriptis verbis actione.

Sequitur de contractibus innominatis, inter quos præcipuus est permutatio: & postea de præscriptis verbis. De his diximus ff. in propriis tit. pag. 66.

De locato & conducto.

De hoc satis ff. eod. tit. dixi pag. 64.

De iure emphyteutico.

Emphyteusis.

Emphyteusis Latine dicitur melioratio. Ab initio enim sterilia tantum huius contractus specie concedebantur: vt is qui acciperet rem, in meliorem conditionem & statum deduceret, & fertilem redderet: postea tamen ad id deuentum est, vt etiam fertilia, & fructuosissima valeant emphyteuticari. Et dicitur iste contractus emphyteusis, vel emphyteuticus: id est, meliorationis. Et consistit in rebus soli tantum. De hoc C. de sacrosan. eccle. Authen. perpetua. Celebratur scriptura in terueniente, & non aliter. infra eodem l. j. de hoc latē Instit. de locat. §. adeo.

LIBER V.

De sponsalibus & arris sponsalitijs, & proxeneticijs.

DE contractibus rerum supra dixi: nunc de contractibus personarū. Vel. Suprà de societate quæ contrahitur propter pecuniam querendam: nunc de societate coniugali, quæ propter prolem lucrandam celebratur: & quia hoc fit per nuptias, quas sponsalia præcedunt. De sponsalibus dixi ff. eo. tit. Arræ autem si interuenerint, non possunt sponsalia impune solui.

Arrarum præstatio.

solui. Sed si quidem soluerit sponsalia ille qui dedit arras, amittit eas: si verò ille qui acceperit arras, restituat eas: & illud tantundem de suo, & non plus: nisi specialiter placuerit partibus, vt penam arrarum extendant in quadruplum. tunc enim eò vsque extendetur, & non vltra. infra eo. l. mulier. j. resposio. & quadrupli. De hoc in cap. gemma. extra de sponsalib. Proxeneticijs. neta autem dicitur, qui exploitat voluntates contrahere volentium. De hoc dixi ff. de proxene.

Si rector provincie vel ad eum pertinentes, sponsalitijs dederint arras.

Nunc ponit in specie de sponsalitijs arris. Si rector provincie vel ad eum pertinentes sponsalia dederint, id est, sponsalitijs arras: sic enim verbum istud exponitur infra si nup. ex re. pe. l. j. ad eum autem pertinere intelliguntur non quilibet subiecti, sed filij, nepotes, propinqui, participes, id est, consularij, & domestici: hi ergo omnes nuptias contrahere non possunt cum ea muliere, quæ est oriunda de provincia, vel aliàs habeat ibi domicilium. Sponsalia tamen possunt contrahere. ff. de ritu nupt. l. si quis. vtrum titulus iste hodie habeat locum ponitur per Doct. in cap. ij. de secund. nupt.

De donationibus ante nuptias, vel propter nuptias, & de sponsalitijs.

Dixit de præambulis nuptiarū duobus prox. tit. sequitur videre de nuptiis: quas quia donationes præcedunt, de eis præmittit. Et dicitur ante nuptias, & propter nuptias, id est, infra eo. l. si. & fit in recõpensationē dotis. Sponsalitijs verò est simplex donatio, quam sponsus facit sponsæ: & econtrà: vt infra eo. l. cum te. & alijs pluribus: de hac in Authē. vt spon. largit. collat. viij. De nuptijs.

De hoc dixi ff. de ritu nup. pag. 79.

De incertis, & inutilibus nuptijs.

Contrahentes nuptias sibi veritas, puniuntur in periculo dotis, & donationis propter nuptias, hæc enim confiscantur. j. c. qui contra legi. Sed nec filij sunt legitimi, vel in potestate parentis. Item de bonis suis testari non possunt in extraneos. Et dicitur largè omnes nuptiæ prohibiti Inuitiles. Sed Nephariæ proprie inter ascendentes & descendentes. Incestæ inter collateralales vel affines: vt Institut. eo. §. ergo non omnes. & ff. eod. l. quinta. & l. si. & de adult. l. si adulteriū. Aliæ quæ alijs rationibus prohibentur, simpliciter inuitiles dicuntur, quod multis modis

contingit, vt not. glo. i. ff. §. sunt & aliaz.

*De interdito matrimonio inter pupillam & tuto-
rem, seu curatorem, liberòsque eorum*

*Tutor ducens
pupillam.*

Qualiter ratione sanguinis prohibentur nuptiæ, dixit: nunc
qualiter ratione officij: & est ista prohibitio iuris civilis, ne
circumferibatur pupilla, vel adulta in re familiari: vt ff. de rit.
nupt. l. libertas. §. Senatus. Sed nec ista prohibitio hodie tenet
propter. c. ij. de nupt. & ibi not.

*Si quacunq; prædictus potestate, vel ad eum pertinentes,
ad suppositarum iurisdictioni suæ aspirare tentave-
runt nuptias.*

*Præses contra
hens cum sub-
iect.*

Pactio.

Qualiter ratione priuati officij prohibeantur nuptiæ, supra
dictum est: nunc qualiter ratione publici officij autoritate &
utilitate. Nam superior tit. sit rector prouinc. loquitur de spon-
saliibus: hinc loquitur de nuptiis eorum qui prouincias regunt,
seu alia quacunq; potestate præditi, cum sibi subiectis nu-
ptias contrahere intendūt, & hæc prohibitio hodie locū non
habet: vt in c. ij. de secund. nupt.

Si nuptiæ ex rescripto petantur.

Petuntur ex rescripto nuptiæ quādoq; iure vetitæ, quādoq;
permissæ: & quidem si sint vetitæ, vel iure naturali, vel gentiū,
vel ciuili: etiam propter affinitatem, vel cognationem, indultæ
non valent. Nam rei cuiuslibet cuius est dene gata petitio, nō
proficit indultū. §. eo. l. vlt. & §. de inces. nupt. l. h. & imponitur
pœna: vt §. eo. l. j. Si verò sint vetitæ de iure ciuili propter pecu-
niarum damnum vitandū, tenet indultū: vt §. tit. iij. l. si tutor.
Si verò nuptiæ permissæ sunt: siquidem impetrantur ad remis-
sionē infamiz, quia mulier nimis citò festinauit nubere, puta
intra tempus luctus, tenet rescriptum vt §. ad Terrul. l. si qui.
Idem si impetret nuptias ad retētionē prioris dignitatis. ff. de
secund. nupt. l. nup. aliàs ad alia superuacuum est rescriptum
ad quæ iure communi competunt. l. §. j. de thesaur. li. x.

De secundis nuptiis.

Dixit de primis, nunc de secundis nuptiis: & dicuntur Secū-
dæ omnes viteriores post primas. Et dic quòd cōtrahuntur eo-
dem modo: sed multa conec duntur primis, quæ non secūdo
cōtrahentibus dantur. Nam puniuntur secūdo nubentes pro-
pter duo: primò, propter nimiam festinationem, quæ in vxori-
bus tantum puniuntur nubentibus intra annū continuū à mor-
te mariti computandū: ad cuius luctum remissio tristiori ha-
bitu

bitu annus est statutus ff. de his qui no. infra. l. genero. j. respo.
& §. sed cum tēpus. & §. de his qui no. infra. l. decreto. Et pu-
nitur hæc festinātia propter duo: scilicet, propter turbationem
sanguinis. ff. de his qui no. infra. l. liberorū. §. si talis. in si. vel ne
de prole dubitetur: vt §. de repud. l. cōsensu. §. qd si præter. Item
ne quam præstet malignæ suspitionis cautam etiā ad virū se-
cundū, eo quòd velociter ad nuptias festinauit: vt in Auth. de
restit. & ea quæ par. §. vnum. Secūdo puniuntur secūdo nubēs
propter non seruata m filiorum affectionem. l. hac edict. cod.

*Si secūdo nupsit mulier, cui maritus
vsusfructum reliquit.*

De poenis secūdo nubentium dixit generaliter: nunc spe-
cialiter in vno casu, qualiter puniatur secūdo nubens circa
vsusfructum à moriente cōiuge sibi relictum: qui secūdū m
iura Cælico amittit vsusfructum si liberos habet. Sed per au-
thenticam non amittit: nisi per lege m eam acceperit, vt ex se-
cundis nuptis intēret. in authen. de nupt. §. de augmentis.
& §. sed hæc quidem.

*De dotis promissione, vel nuda
pollicitatione.*

Quia nuptiarū gratia vel primarum vel secundarū & respo-
ner matrimoniorū onera graua, sepius nē dos tribuitur: sed
dos incipit quandoq; à pactioe, & pactio fit aliàs per promif-
sionem, aliàs per nudā pollicitationē: fit autem promissio per
stipulationem, & quandoque etiam sine præcedenti intēto-
gatione. Sed Pollicitatio nihil aliud est quàm solius offerentis
promissio: vt ff. de zedil. edict. l. faciendum.

De iure dotium.

De hoc dixi ff. cod. titu. pag. 79.

*De rei vxoria actione ex stipulatu in actionem
transfusu, & de natura doti-
bus prestita.*

Sicut in quouis alio cōtractu tria cōsiderantur principalitē,
scilicet Conuentio, Obligatio, & Actio: vt not. Instit. de actio.
super rubro. sic in dote: Ideoq; primò cōventionē in tit. de do-
tis promif. Secūdo obligationem §. titu. j. nunc ponit actio-
nem: sic enim naturaliter debet disponi. Et dabātur olim duæ
actiones tam viro pro petenda, quā vxori pro repetēda dote,
scilicet ex stipulatu, & rei vxorię. Sed secūda hinc tollitur, & da-
tur omne quod in ea vtile erat actioni ex stipulatu: quā Impe-

rator referuat: vt dicit gl. hñc super rubro. de hoc Iustit. de act. §. fuerat.

*De pactis conuentis tam super dote, quam sum-
per donatione propter nuptias,
& paraphernis.*

Parapherna. Quia pacta certa super dote & donatione propter nuptias apponuntur, ideo de his dicit. Et de Paraphernis: quod dicitur à *παρρη*, quod est iuxta, & *πρην*, id est, dos: quasi iuxta dotem, quod scilicet vxor præter dotem secum ducit: vt & ff. de iure dot. l. si ergo. §. dotis. & suprâ de donat. ant. nupt. l. si. in prin. de hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 80.

De dote cauta non numerata.

Quandoque inuenitur dos cauta à marito, qui confessus est eam sibi numeratam, vel traditam, cum nõ sic numerata, scilicet ab vxore. Vel dic, de dote cauta à muliere, vel eius parte, in instrumento dotali: & non numerata, id est, non soluta. Vel tertio dic, quod ante confessionem dotalis instrumenti confessus fuit sibi solutum, excipit intra xxx. dies. Si autẽ post, nullo tempore excipit. suprâ, de non num. pec. l. in contractibus. §. j. Sed hodie seruatur Authen. quod locum, infra eod.

*De donationibus inter virum & vxorem, & à parentibus
in liberos factis, & ratihabitione.*

De donationibus propter nuptias dixit: nunc de simplicibus, quæ in matrimonio non valent, nisi fiant ratæ per confirmationem mortis, vel aliam: de hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 80.

De repudiis, & iudicio de moribus sublato.

Iudicium de moribus. Omne quod ligatur, solubile est, in Authen. de nupt. §. deinceps. & sic post ligamina matrimoniorum de dissolutione dicit: de hoc diximus ff. de diuor. Sed de iudicio de moribus non restat tractare, quia sublatum est: vt infra, eo. l. vlt. Et erat secundum Azo. tale, quod licet maritus vxori, vel econtrà propter vnum malum morem non posset mittere repudium: tamen pluribus coadunatis & coniunctis poterat soluere matrimonium: puta si singulis diebus erat ebria. Item in lecto erat solita stertere, sæpẽque cacabat, vel his similia faciebat.

Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 83.

Si dos constante matrimonio soluta fuerit.

Quia non solum soluto matrimonio redditur dos, vt §. tit. prox.

prox. sed etiam durante quandoque: quod aliquando fit ex causa necessaria, vt si maritus sit non soluendo, vel vergat ad inopiam, vel cum maritus deportatur & vxor seruat affectionem: vt suprâ, de rep. l. j. Quandoque ex causa probabili vt ca- *Dos redditæ* sibus. ff. de iure do. l. mutus §. manere. & ff. sol. mat. l. quauis. & in se. Quandoque sine causa, vt in hoc titulo: & tunc quia donatio præsumitur, redditur viro, imò maritus quod soluit repetit in quantum mulier est locupletata. Sed & ipse ad totius dotis solutionem tenetur.

*Ne fideiussores, vel mandatores
dotium dentur.*

Pro dote agitur contra virum & eius hæredes, §. titu. ij. l. *Fideiussores dotium.* dotis. non contra fideiussores vel mandatores, qui forte interuenerunt, quia illi non tenentur: prohibetur ergo maritus ne det, & vxor ne petat: ne causa perfidiæ generetur inter eos. Sicut in donatione aliàs inter eos facta dicitur ff. de donat. inter vir. & vxor. l. j.

Rerum amatarum.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 85.

*Ne pro dote mulieri, bona mariti
addicantur.*

Mulieri bona mariti mortui iure dominij addici non possunt. Sanè si nullo hærede relicto decessit vir, maxime non idoneus ad soluendum, secundum iuris formam consulitur mulieris indemnitati, quatenus successionis patitur modus, infra eodem, l. j. scilicet vt postulet se mitti in possessionem bonorum hæreditariorum, sicut & faceret quilibet creditor, &c.

De fundo dotali.

Specialiter de re inæstimata in dotem tradita dicit: de hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 80.

*Diuortio facto, apud quem liberi morari vel
educari debeant.*

De hoc dixi ff. vbi pupillus educ. deb. pag. 93.

De alendis liberis ac parentibus.

De hoc dixi ff. de lib. agnosc. pag. 85.

De concubinis.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 83.

*De naturalibus liberis, & matribus eorum
& ex quibus causis iusti efficiantur.*

*Natura les li-
beris.*

Ex concubinis naturales filij nascuntur: ideo de eis, & eorum matribus: scilicet qui dicantur naturales, & quantum possit eis relinquere vel inter vivos, vel in ultima voluntate, aut quoquo titulo dari. Et ex quibus causis naturales efficiantur sui, id est, redigantur in potestatem: est de hoc propria Authentica, quibus modis naturalis efficiat sui, col. vij. vel fiant legitimi successores patris, et si non redigantur in potestatem suam eo vivente: & de hoc tractatur in alia Authentica, quibus modis naturalis efficiat legit. col. vj.

De testamentaria tutela.

Dixit de contractibus, nunc de quasi: vel, Dixit qualiter vivens pater consulat filio in alendo: nunc qualiter moriens in tutela, de hoc ff. eod. tit. pag. 89.

De confirmando tutore.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 89.

De legitima tutela.

De hoc ff. de legitimis tutoribus dixi, pag. 89.

Qui petant tutores, vel curatores.

De hoc ff. eod. titu. pag. 90.

Ubi petantur tutores, vel curatores.

Et de hoc in superiori titulo, qui pet. tutor. vel curator. ff. di. xi, pag. 90.

De tutoribus, & curatoribus illustrium, vel clarissimarum personarum,

In illustribus & clarissimis pupillis specialia quaedam servantur: scilicet adhibita quadam solemnitate, de qua in l. j. & ij. infra eodem.

*Qui dare tutores vel curatores possunt,
& qui possunt dari, vel non.*

Datiua tutela.

Ista est tutela datiua, id est, de tutoribus, per Iudices constituendis: de quibus dixi ff. de tut. & curat. da. ab his, pag. 90.

Quando mulier officio tutelae fungatur.

Mulier tutrix.

Regulariter mulier non potest esse tutrix, quia hoc officium vitale est. ff. de reg. iur. l. ij. j. eo. l. j. nisi à Principe impetraverit filiorum tutelam. ff. de tut. l. vlt. per codicem tamen impetrare potest à Iudice tutelam filiorum legitimorum, & naturalium: vel naturalium tantum, si mater fuerit maior, & impuberi non sit tutor testamentarius vel legitimus: vel etiam sit, sed excusetur, vel

vt

ut suspectus remoueat. Sed oportet mulierem iurare & renuntiare. Velleiano & secundis nupt. omniq; alij legitimo auxilio: & suam substantiam filiis supponere: vt infra eo. l. pen. & vlti. Hodie autem praefertur omnibus tutoribus legitimis & datiuis, sed non testamentariis: de hoc in Authentica, vt sine prohi. ma. coll. viij. & in Auth. mat. infra eod. quae est de haer. ab inte. §. ex his. col. ix.

In quibus causis tutorem habenti tutor vel curator dari possit.

Tutor non potest dari habenti tutorem. ista regula fallit certis casibus hic not. quos ponit gl. Insti. de cura. §. interdum.

De administratione tutorum vel curatorum: & de pecunia pupillari sceneranda, vel deponenda.

De prima parte tituli dixi. ff. eo. tit. Debet autem tutor pecuniam pupillarem scenerare idoneis hominibus: quod si non faciat, cum possit nouiter creatus tutor, tenetur ad vsuras post sex menses. ff. eo. l. tutor constitutus. non nouiter creatus tenetur ad vsuras post duos menses: quod spatium, vel laxamentum, non tribuitur his, qui nummos impuberum vel adolescentium in vsus suos clam conuertunt: hi enim statim tenentur ad vsuram ceteram: Si autem palam faciunt, tenentur ad pupillarem. ff. eo. l. tutor qui reper. §. vsur. & l. non existimo. de hoc lege hic Aut. nouissime. quae ponitur hic in princ. titu.

De periculo tutorum & curatorum.

Quando incipiat ad tutorem vel curatorem pertinere periculum: dixi ff. de administra. tut. & habetur Inst. de satisf. tut. & curat. §. j. Amplius etiam illi qui dati sunt notitiae causa sustinent periculum. infra eo. l. j.

Quando ex facto tutoris, vel curatoris, minores agere, vel conueniri possunt.

De hoc dixi ff. eo. titu. pag. 92.

Si ex pluribus tutoribus vel curatoribus omnes, vel vnus agere pro minore, vel conueniri possunt.

Si plures sunt tutores, etiam vnus solus agit, & conuenitur nomine pupilli, nisi sit diuisa administratio: vt dicemus infra de diu. tu. & dicitur infra eo. l. j. & ij. Quandoque tamen necesse est omnes tutores consentire, vt cum pupillus datur in adoptionem: vt infra de act. emp. l. vlti.

Ne tutor vel curator vestigalia conducat.

Tutor constitutus prohibetur vestigalia praedia conducere: ca ratio

ea ratione, quia omnia bona cōducentis à fisco sunt obligata ei. §. in quib. ca. pig. tac. con. l. j. & prius erāt obligata pupillo. §. de Admin. tut. pro officio. sicq; incurrit tutor crimē stellionatus. ff. de pig. act. l. tut. §. contrariā. Itē incurrit crimē falsi. ff. ad leg. Corn. l. j. §. tutores. & §. cod. l. j. & est hic titulus exceptio ab illo tui. qui est. rem al. gerent. non interd. rerum, &c.

De tutore, & curatore, qui satis non dat.

Minoribus cauetur nedum per administrationē & obligationē tutorum & curatorū sed etiam per satisfationem ipsorum de qua dixi ff. de admi. tut. habita tamen distinctione inter testamentarium, & damnū ex inquisitione & inter legitimū, ut ibi: & habetur Instit. de satisf. tut.

De suspensis tutoribus, vel curatoribus.

De hoc dixi ff. eo. titu. pag. 92.

De in litem dando tutore vel curatore.

Olim tutor dabatur, hodie curator: ut instit. de aut. tut. §. fia. & ideo de utroque dicit. Vel dic correctiuē legi: ut curator detur, qui & tutor à tuēdo dicitur: non autem sit verē tutor, cum certæ rei tutor non datur. Inst. quib. da. tu. pos. §. certæ. nisi in casu. ff. de tut. cur. da. ab his. l. impuberi. de hoc in d. §. fia. Instit. de aut. tut. & infra eo. l. pen. & vlti.

De eo qui pro tutore negotia gessit.

De hoc dixi ff. eo. titu. pag. 91.

Si mater indemnitatē promiserit.

Quoniam matres pupillorum sæpe indemnitatē promittunt pupillo de eo, quod sibi debent, vel debebunt tutores: & tunc est intercessio, & iuratur mulier per Velleianū: sicut dicitur per totum titulū C. & ff. ad Vell. Si verō indemnitatē promittat de eo, quod pupillus debet tutori, non est intercessio: quia pro eo apud eundē nemo fideiubere potest. ff. de fidei. l. veteranus. Idēque est & si promittat indemnitatē tutoribus de eo quod debent, vel debebunt pupillis. ff. ad Velleia. l. quamuis. §. si mater. Sed nec mater, nec quælibet alia mulier iuratur, si promittat indemnitatē de eo quod ipsa administrauerit infra eo. l. quædam.

Si contra matris voluntatem tutor datus sit.

Datur quādoq; à testamento, quādoq; à iudice tutor contra ultimam matris pupilli voluntatem: in quibus casibus potius arbitrio matris, vel iudicis, quāam etiā patris statuitur: Quia hic, sicut & aliās, potior est conditio prohibentis. ff. eo. d. l. Sabinus.

binus. Datus autem tutor contra voluntatem matris, sine infamia remouetur: nisi causa præcesserit, quare debet infamari: ut infra eo. d. l. j.

Ut causa post pubertatem adfit tutor.

Licet tutela pubertate finiatur, ut Inst. quib. mod. tut. fin. in princ. tamen ratione cōtigitatis & cōiunctionis post pubertatem, quæ antè erant inchoata, tenetur cōformare tutor, puta pronocationem exercere. Si tamen in curatore non sit translata gestio: ut infra eo. d. l. j. & ff. de appel. tutor. si. Sed admonere debet adultum, ut sibi curatorem petat. ff. de admi. tut. l. ita.

Vbi pupilli educentur.

Plana est differentia inter hunc tit. & illum scilicet, Diuortio facto vbi pup. quia ibi diuortio solum erat matrimonium, hic morte patris: de hoc ff. eo. tit. dixi, pag. 93.

De alimentis pupillo præstandis.

De hoc dixi ff. vbi pupil. edu. pag. 95.

Arbitrium tutelæ.

Arbitrium tutelæ, id est actio tutelæ, qualis scilicet sit, quæ arbitraria dicitur: quia arbitrium iudicis habet locū, cum bonæ fidei sit. Et tractatur hic de directa actione tutelæ: nam de contraria loquitur infra de contrario iudicio. Et contra solitum morem imponitur hæc rubrica, non per genituum, nec per ablatiuum, sed per accusatiuum. Et dicitur arbitrium tutelæ, subintelligendo, quale sit. De hoc dixi ff. de tut. & ra. dist. Et de contra. & vtil. pag. 84.

De diuidenda tutela, & pro qua parte quisque tutorum conueniatur.

Tutelæ administratio aliquando diuiditur inter tutores ab ipsis tutoribus, quādoque à præfide, quādoque à defuncto: ut Insti. de satisf. tut. per totum, & quomodo quisque teneatur. De hoc dixi ff. de magi. con. pag. 96.

De in litem iurando.

Quia in actione tutelæ ob culpam specialiter iuratur in litem: ut infra eo. l. alio. quod aliās non est: ut ff. eo. l. siue & l. videamus. §. fin. & in l. in actione. §. j. de hoc iuramento dixi ff. eo. titu. pag. 46.

De heredibus tutorum.

Hæredes tutorum non sunt tutores: teneantur tamē in quibusdam quasi tutores, puta in inchoatis per defunctum. De hoc

hoc dixi ff. de fide. & no. & here. tu pag. 96.

Si tutor non gesserit.

Tutor datus qui non gessit, si quidē inutiliter fuit datus, non tenetur: vt s. qui da. tu. l. neque. Si verò datus fuit vtiliter, tenetur quidē vtili actione tutelæ: si non gessit non directæ: vt ff. rem pup. sal. fo. l. nō quasi. §. illud. & de adm. tut. l. qui post, §. in eum. & infrā eo. l. j. ordo tamen considerāndus est: de quo dixi ff. de magi. conu. pag. 96.

De vñs pupillaribus.

Pupillares vñs dicuntur, quas pro conditione suæ personæ potest pupillus stipulari secundum modum, qui est s. de vñs. l. eos.

De fideiussoribus tutorum seu curatorum.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 96.

De contrario iudicio tutelæ.

De hoc dixi ff. de contra. & vtili act. tu. pag. 94.

De auctoritate præstanda.

De hoc dixi ff. de auto. & consen. tu. pag. 91.

Quando tutores vel curatores esse desinant.

Tutela finitur pubertate pupillorum: omni capitis diminutione: itē morte tutoris, vel capitis diminutione eius maxima vel media: item existēte conditione vel tempore, sub qua, vel ad quod datus est: item ob hoc, quòd tutor remouetur vt suspectus. Cura autē finitur adultis factis maioribus xxv. ann. Cura enim pupillarum eodē tempore terminatur. quo tutela pupillorum. infrā eod. l. j. Item finitur cura adulatorum finito negotio, vel finita causa, ad quā dati sunt. Insti. de auto. tuto. §. vñs. de hoc insti. quibus mod. tu. fin.

De actore à tutore seu curatore dando.

Sæpe contingit tutorem vel curatorem impediri gerere minorū negotia: & æquū est interim providere minoribus. Est ergo Actor ordinandus à tutore vel curatore, & idē dicitur Adiutor. Et constituitur ad gerenda negotia. & ad litem. Insti. de cur. §. quòd si. & infrā de appel. l. si actor.

De excusationibus tutorum & curatorum,

& temporibus earum.

De hoc dixi ff. eo. titu. pag. 93.

Si ex falsis allegationibus tutor vel curator excusatus sit.

Si vera excusatione quis excusatur à tutela, licet iniusta, nō

taruco

tamen postea conuenitur. Si verò sit excusatio falsa, non prodest. sicut & aliàs lata sententia ex falsis instrumentis vel testimonis rescindenda est: vt infrā eo. l. j. & infrā si ex fal. instrumen.

Si tutor Reipublicæ causa abesse caperit.

Si tutor vel curator Reipublicæ causa est abfuturus, debet se excusare à tutela ad tempus: alioqui medij temporis periculo obstringitur. Item oportet eum postulare interim curatorem. ff. de adm. tut. l. tutores. §. qui se. & infrā eo. l. j. & Insti. de excus. tuto. §. item qui Reipub.

De excusatione veteranorum.

Sicut in aliis, ita & in tutelæ excusatione subuenitur veterano. cum distinctione, de qua ff. de excu. tut. l. sed & milites. §. j. & ij. & Insti. eo. §. item hic.

Qui numero liberorum se excusant.

De hoc dixi ff. de excu. tut. pag. 93.

Qui morbo se excusant.

Etiā ratione morborum excusantur tutores, vt surdi, muti, furiosi, perpetua valetudine laborantes, dixi. ff. de excu. tut. pag. 93.

Qui ætate se excusant.

Maiores 2 x x. annis excusantur à tutela, vel cura: vt in frā eo. l. j. Sed in personali publico munere videtur statui tempus 1 v. ann. vt infrā qui ætate. l. vñs. lib. x.

Qui numero tutelarum se excusant.

Tria onera tutelæ non affectatæ diuersorum patrimoniorum eousque præstant excusationem, quatenus durant. Insti. tut. de exc. tut. §. item tria. dixi ff. eod.

De curatore furiosi, vel prodigi.

De hoc dixi ff. de cur. fu. & aliis dand. pag. 97.

De pradiis, & aliis rebus minorum, sine decreto

non alienandis, vel obligandis.

De hoc dixi ff. de reb. eor. qui sub tu. vel cur. sunt. pag. 97.

Quando decreto opus non est.

Et de hoc in eo. titu. ff. de reb. eo. qui sub tu. dixi, pag. 97.

Si quis ignorans rem minoris est. sine

decreto comparauerit.

Emptor huius rei pupillaris sine decreto alienatæ, et si igno-
rauerit in comparatione: tamen vsucapere interim, id est, in
minore ætate minoris nō poterit: scilicet propter orationem

dini

diui Seueri, quæ prohibuit alienationem: ergo & per consequentiam vsucapionem: vt ff. de verb. sign. l. alienationi. non prodest ergo bona fides. ff. de vsucap. l. vbi. ad hoc §. de admitt. tuto. l. lex quæ. Item Iustinianus prohibet omnes temporales præscriptiones currere minoribus: vt §. in quib. caus. in integ. resti. non est neces. l. vlti. licet olim secus dicebatur: vt ff. de acquir. re. dom. l. bonæ fidei. post minorem verò ætatem curret statim: vt infra eod. l. j. §. vlti. l. fi.

*Si maior factus alienationem
ratam habuerit.*

Si adultus maior factus ratam habeat expressè venditionem prædij sine decreto in minori ætate venditi, confirmatur venditio: nisi nesciret se esse deceptum ultra dimidium iusti pretij, infra eod. l. j.

De magistratibus conueniendis.

De hoc ff. eod. titu. dixi pag. 96.

LIBER VI.

*De fugitiuis seruis, & libertis, mancipijsque ciuitatum:
& artificibus ad diuersa opera deputatis, & ad rem priuatam, & dominicam pertinentibus.*

Nunc de actionibus quæ ex maleficio nascuntur, puta de furtis, inter quæ peius est domesticum: nulla enim efficacior pestis est ad nocendum, quam familiaris inimicus: vt dicit *glos.* in l. j. ff. ad Sill. Fugitiuus est, qui ea mente recedit à domo, ne postea reuertatur ad eum: licet mutato consilio redeat. *Error.* Erro est, qui temporibus consumptis in rebus nugatoriis: tandem, licet serò, rediit ad dominum. ff. de ædil. edict. l. quid sit fugitiuus. j. respon. & §. errorem. hic tamen quod non in vno dicitur, id in altero suppletur, & exauditur. ff. eo. l. j. §. vltim. & pen. & ibi dixi. Dicit etiam hic de libertis & mancipijs ciuitatum fugitiuis, nec curatur sint Romæ, vel alterius ciuitatis, infra eo. l. mancipia. & l. pen. Et de artificibus scilicet ciuitatum, licet nō sint serui; vt infra eo. l. fi. Et pertinentibus ad rem priuatam, id est, ad singulorum vtilitatem de populo. Et ad rem dominicam, scilicet Imperatoris.

De furtis, & seruo corrupto.

De hoc dixit ff. sub propriis titulis, pag. 41. & 181.

De operibus libertorum.

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 1. & 2.

De bon

De bonis libertorum, & de iure patronatus.

De hoc dixi ff. eod. tit. & de iure patro. pag. 128.

Si in fraudem patroni à libertis alienatio sit facta.

De hoc dixi ff. si quid in frau. pat. pag. 122.

De obsequijs patrono præstandis.

De hoc dixi ff. de iure patrona. & in ritu. de obseq. à lib. & libert. pag. 127.

De libertis, & eorum liberis.

Qui puniantur, & qualiter, ob non præstita obsequia, hoc titulo tractatur.

De iure aureorum annulorum, & de natalibus restituendis.

Iura patronorum perduntur per restitutionem natalium: & per impetrationem annulorum. De hoc dixi, ff. sub propriis titulis, pag. 140. & seq.

Qui admittit ad bonorum possessionem possunt, & intra quod tempus.

De hoc ff. titu. dixi, pag. 121.

Quando non petentium partes petentibus accrescant.

Quia vnus ex his, quibus bonorum possessio defertur: quandoque excluditur, & accrescit aliis: ideo de hoc dixi ff. eo. tit. pag. 119.

De bonorum possessione secundum tabulas.

De hoc dixi, ff. eod. tit. pag. 125.

De bonorum possessione contra tabul. quam prætor liberis pallicetur.

De hoc dixi, ff. eod. tit. pag. 121.

De bonorum possessione contra tabulas liberti, quæ patroni liberisque eorum datur.

De materia huius tituli diximus satis ff. de bo. lib. pag. 128.

Vnde liberi.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 129.

Vnde legitimi, & vnde cognati.

De hoc ff. eodem titu. & vnde cog. dixi, pag. 130. & dicitur infra de legit. hæred.

De successorio edicto.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 131.

De

De Carboniano editto.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 124.

Vnde vir, & vxor.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 132.

De repudianda bonorum possessione.

Illi, cui delata est bonorum possessio, si maior est xxv. ann. poterit repudiare: minor autem non, nisi tutore autore. ff. de succ. edi. l. j. § vnusquisque. & § tutor. & de bono. poss. l. tutor.

Repudians hæreditatem.

Et potest repudiari tunc demum bonorum possessio, quando non est decreta, vel agnita. Nam hæc hæreditas repudiatur posteaquam agnita est. vt infra de repu. hære. l. sicut. & ff. de succ. edi. l. j. §. decretalis. Vno tamen capite repudiato, postea succedere per aliud potest: vt de succ. edi. dixi, pag. 132.

De collationibus.

De hoc dixi ff. de colla. bo. pag. 122.

De testamento militis.

Post successiones prætorias ponit ciuiles: & primo digniores, scilicet ex testamento militis. De hoc dixi, ff. de mili. testa. pag. 103.

Qui testamenta facere possunt, vel non.

De hoc dixi ff. de testa. pag. 98. & Instit. qui. non est permiss. fac. testamen.

De testamentis, & quemadmodum testamenta ordiuntur.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 98.

De hæredibus instituendis: & quæ personæ institui non possunt.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 100.

De institutionibus, & substitutionibus, & restitutionibus sub conditione factis.

Nunc de institutione conditionali, & de conditione in restitutione fideicommissaria, & in substitutione apposita. De hoc dixi ff. de condi. insti. pag. 100. & de condi. & demon. pag. 115.

De impuberum, & alijs substitutionibus.

De hoc dixi ff. de vulg. & pupil. substit. pag. 101.

De necessarijs seruis, hæredibus instituendis, vel substituendis.

Necessarius hæres seruus à domino institutus, qui ideo sic appellatur, quia siue velit, siue nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber, & necessarius hæres est, etiã ignorans:

vt

vt Instit. de hære. instit. in princ. Fit autem hæres necessarius domino. Itẽ & filio impuberi, cui pupillariter substitutus est. ff. de vulg. substit. l. sed & si plures. §. quos. siue in vno gradu libertas, & hæreditas, siue in vno libertas, & in alio hæreditas relinquatur: vel in vno testamento, vel codicillis libertas, & in alio hæreditas: vt infra eod. l. iij. & v.

De liberis præteritis, & exhæredatis.

Præterire, est omittere aliquem eo non instituto, vel exhæredato: vt Instit. eo. in princ. dixi. ff. de liber. & posthu. Exhæredare est filium constituere alienum à substantia vel hæreditate sua: siue dicat exhæres, siue dicat alienus à mea substantia esto: vt infra eod. l. si quis.

Exhæredare.

De posthumis hæredibus instituendis, vel exhæredandis, vel præteritis.

De hoc dixi ff. de liber. & posthu. Fit autem posthumus quinque modis, vt dicit gl. h. c. super rubro.

De iure deliberandi, & ad eunda vel acquirenda hæreditate.

De iure deliberandi dicit lex, quod cum antiquioribus, & l. si. & de ad eunda hæreditate, scilicet ab extraneo. Sui dicuntur se immiscere. Instit. de hære. qua. & diff. §. extraneis. Et de acquirenda à quocunque, scilicet vel suo vel extraneo: de hoc dixi, ff. eod. & de acquir. hæred.

De repudianda, vel abstinenda hæreditate.

Repudiate hæreditatem, est nolle eam habere: sicut Adire, est velle eam habere. Hinc est quod ille demum repudiat, qui potest eam adire. ff. de regul. iur. l. eius est nolle. & ff. eod. l. ij. & l. is qui hæres. & ibi dixi de hoc.

Quemadmodum testamenta aperiuntur, inspicantur & describantur.

De hoc ff. eod. tit. dixi, pag. 105.

De editto diui Adriani tollendo: & quemadmodum scripti hæredes in possessionem mittantur.

Adita hæreditate, restat vt hæres mittatur in possessionem reu. hæreditariã. Et super tali missione tractabat editũ diui Adriani, iniquẽ tamẽ. vnde ponit hoc, nõ de seruãdo, sed tollendo. Dicebat enim, si scriptus hæres postulat se mitti in possessionem: nõ aliter fieret missio, nisi Reip daretur tricesima pars hæreditatis: & multe erant interpretationes, & distinctiones

Edictum diui Adriani.

circa edictū factę: hodie ergo sublato edicto, sit missio in pos-
terum hereditariarum: sub distinctione tamen. l. i. §. eo. titul.

Si quis aliquem testari prohibuerit aut coegerit.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 106.

De his quibus ut indignis auferantur hereditates:

& ad senatusconsultum Syllanianum.

De hoc dixi ff. in protriis titulis, pag. 106.

De codicillis.

De hoc dixi ff. de iure codicil. 07.

De legatis.

De hoc dixi in ff. in tribus libris. eod. tit. pag. 107.

De verborum, & rerum significatione.

De hoc satis ff. eod. tit. dixi, pag. 223 hęc autem specialiter
interpretationes quarundam rerum ad legata pertinentium
exponuntur, de quibus infra.

Si omissa causa testamenti.

De hoc dixi ff. si quis omis. cau. testa. pag. 105.

*De indicta viduitate: & lege Julia
miscella tollenda.*

In legādo sæpe viduitas indicebatur: puta mulieri, vel ma-
sculo lego x. ne nubat. nisi arbitrato illius. Et de hac loqueba-
tur lex Julia miscella: ideo de ea ponit non corroboranda, sed
tollenda, quia iniquitatē continebat: & hodie remittitur con-
ditio, utpote publicę utilitati contraria: ut ff. de condi. & de-
mōst. l. non adiecta. & dicitur Miscella fortē, quia Miscelliones
appellantur, quę non sunt certę sententię, sed variorum mi-
storūque iudiciorum sunt, secūdum Festum. Hinc lex mi-
scella, quę in nubendo propriam sententiam & iudicium de-
negavit: & incertam, aut variam, seu mistam alterius volun-
tatem sequi debere, voluit. de hoc in Lambiguitates. §. co.

Miscella.

*De his quę penna nomine in testamento,
vel codicillis relinquuntur.*

De hoc ff. eodem tit. dixi, pag. 114.

De fideicommissis.

Secundum antiqua iura in multis differebant fideicom-
missa à legatis: ideo separatim de hoc dixi ff. de leg. ii. pag.
108. & ff. ad Treb. pag. 117.

Communia de legatis & fideicommissis:

& de in rem missione tollenda.

Hodie fraternisunt legata & fideicommissa, ut dixi ff. de lega
ii. de.

ii. de in rem missione, & de eius multiplici tractatu, superua-
caneum est dicere, cum sublatum sit omnino. Nam is, cui re-
lictum est purē & in specie, si fuerit res testatoris, ab adita hęc
reditate rem poterit vindicare: si fuerit res aliena, personali-
ter poterit agere.

Legata.

Fideicommissis.

*Si falsa causa adiecta in legato, & fideicom-
misso fuerit.*

De hoc dixi ff. de condit. & demonstrat. pag. 115.

*De his quę sub modo legata, vel fideicom-
missa relinquuntur.*

Modus ascriptus in legatis vel fideicom. pro cōditione ha-
betur: quia utroque non impleto priuatur legatarius legato:
ut §. cod. l. j. De hoc ff. de condit. & demon. dixi, pag. 115.

*De conditionibus insertis tam in legatis, quàm
fideicommissis, & libertatibus.*

De hoc dixi ff. de condi. & demonst. pag. 115.

De usuris & fructibus legatorum, & fideicommissorum.

De rebus legatis principaliter dixi, nunc de accessoriis ea-
rum, licet autem aliās in actione, quę stricti iuris est, usurę
non veniunt. §. de condit. in deb. l. j. In actione tamen ex te-
stamento. & fructus, & etiam usurę veniunt: comparatur enim
iudiciis bonę fidei: ut §. quib. ex cau. in integ. resti. non est ne-
l. minorum. Vnde sicut in illis ex qualibet morā veniunt usurę,
itā & in hac: hoc est ex tempore interpellationis, cum hæres
nullam iustam causam prætendat non faciendę solutionis: ut
infra eod. l. j.

*Actio ex testā
mento.*

Ad Senatusconsultum Trebellianum.

& de incertis personis.

De prima parte dixi, ff. eod. tit. pag. 117. De incertis autem incerta per-
sonis dicitur Instituti. de lega. §. incertis. gl. in l. j. C. de sacro-
sanct. eccles. Cyn. & doct. in l. id quod pauperibus. C. de episc.
& cle. vbi habes quę dicantur incertę personę.

Ad legem Falcidiam.

De hoc, ff. eodem tit. dixi, pag. 116.

De caducis tollendis.

Olim sæpe legata nō solū defalcabantur id est, diminue-
bantur, sed etiā quandoq; fiebat caduca, id est, omnino inutili-
lia. Et dicitur Caducū, quod deficit post mortē testatoris qua
cunq; ratione. ut §. eo. l. j. & cum triplici. olim tamē deficie-
bat quibusdā rationibus, quibus hodie deficit: nā si hęc editas:

Caducis.

vel legatū. Nec enim cedebat dies legati, vel hæreditatis nisi ab apertura tabularū: nec antè poterat adiri hæreditas, nisi q̄s esset suus hæres, vel institutus infolidū: vt §. de iure dot. l. si fratris. & ff. de iure & fact. ign. l. j. §. vi. Hodie verò quādocunq; post mortem adiri potest hæreditas, sint vel nō sint apertæ tabulæ: vnde & dies legatorum cedit à morte testatoris, non ab adita hæredite: vt ff. eo. l. j. §. cūm igitur. Aliquando legatum à principio est pro non scripto, vel postea est In causa caduci, in vita testatoris: vel post mortem in aliqua ratione deficiebat: & id postremum aperte dicebatur Caducum: vt supra dixi. Pro nō scripto est, quod relinquitur ei, qui non est in rerum natura tempore testamenti. In causa caduci est, quod relinquitur ei, qui est in rerum natura tempore testamēti: sed postea decedit viuente testatore: vel deficit legati conditio viuente testatore. Et de his tribus modis caduci tractat hic titulus.

Pro nō scripta.

In causa caduci.

De his qui ante apertas tabulas hæreditatem transmittunt.

Ponit quasdam personas, in quibus relicta non sunt caduca: scilicet in personis liberorū. Tales enim etiam si ante apertas tabulas, vel ante aditam hæreditatem decedant, nihilominus transmittunt ad successores: vt supra tit. prox. §. in nouissimo. Hinc Iuuenalis de quodam qui filios obtinuit: Legatum omne captas, (inquit) necnon & dulce caducum.

Quando dies legati, vel fideicommissi cedit.

De duplici cessione hic dicit, scilicet quando peti possit: vt infra. eo. l. j. & ex quo tempore transmittitur. De hoc supra, de caduc. tol. dixi. ff. eod. tit. pag. 118.

Vt in possessionem legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa mittatur, & quando satisfieri debeat.

De hoc dixi ff. eo. tit. & in tit. vt legat. & fide. no. ca. pag. 119.

De suis & legitimis liberis: & ex filia natiuibus ab intestato venientibus.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 134.

Ad Senatusconsultum Tertullianum.

De hoc ff. eod. tit. dixi. pag. 134.

Ad Senatusconsultum Orficianum.

De hoc dixi ff. ad Tertul. pag. 134.

De

De legitimis heredibus.

Nunc de collateralibus, siue ex latere descendantibus. de hoc dixi ff. vnde agnat. pag. 130.

Communia de successioneibus.

Post successione ab intestato & ex testamento succedentium, ponit quædam communia earum successione, quæ sunt ab intestato: qualis est illa. §. eo. Seruus successores habere nō potest. Itē illa, Affinitatis iure nulla successio permittitur. Vnde vitricus non succedit priuigno, nec econtrā. §. eo. l. vitricus. & l. affinitatis. Item illa Antequā scriptus hæres repudiet hæreditatem, vel aliqua ratione amittat facultatē querēdi eam, in testamento, nemo succedit. ff. de reg. iur. l. quādiu. & §. eo. Antequā. Item illa §. eod. Nutritoriis hoc nōmine nec ciuili nec honorario iure defertur hæreditas. Item illa, Quæ prior est in gradu, prior est in successione. infra. eo. l. auunculo. de qua Instit. de serui. cog. §. repetitis.

De bonis maternis.

Incipit tractare quid iuris nobis cōpetat in bonis viuentiū: Bona maternis vel quia specialia quædā seruantur in successione delata filiis à linea materna: ideo de ea successione specialiter dicit. Nam non queritur patri sicut alie successione ei delata secundum hæc tempora ante Iustinianum: vt dicit hic gl.

De bonis qua liberis in potestate constitutis ex matrimonio, vel aliter acquiruntur, & eorum administratione.

Generalior est iste titulus quā superior de delatis à linea materna: hic generaliter de delatis vnde cunq; veniant, vel ex quacunque causa obtinentia: & de administratione patri in talibus competente. de hoc Instit. per quas personas nob. acquir. §. j. & ff. de vsu. l. cūm fideicommissi. §. cūm Pollidius. Nam distinguitur inter castrensē, & quasi. De hoc dixi supra de castrensi pec.

De hæreditatibus decurionum, nauiculariorum, cohortalium, militum, & fabricensium.

Licet iure cōmuni deficiente omni cognatione primū cōiunx, deinde fiscus succedat: nisi in casu, vt supra, vnde vir & vxor. l. j. & de secun. nupt. l. j. hic tamen post coniugē nō venit fiscus: sed hi, de quorum corpore, vel collegio fuerat is, qui decessit: siue erat Nauicularius: vt §. eo. l. j. Et dicitur Nauicularij, qui habent societate in nauibus faciendis, & reparandis, vel

Nauicularius.

qui

*Cohortalis.
Fabricensis.*

qui in manibus blada ducunt: qui priuilegia habent multa. ff. de iu. immun. l. semper. §. negotiatores. Siue erat Cohortalis, siue Curialis: vt §. cod. l. iij. siue erat Fabricensis, qui erāt deputati dicebantur: vt in Authen. de arb. Et habet ista locum quando inter filium & corpus erant controuersie: puta quia vxor non supererat, vel repudiauerat: si tamen superesset vxor: omnibus præferretur, infra de bon. vac. l. j.

LIBER VII.

De vindicta libertate, & apud conciliuum manumissione.

Coniunctio Et in hoc titulo ponitur expositiue pro id est. De hoc dixi ff. de manumif. vind. pag. 138.

De testamentaria manumissione.

De hoc dixi ff. cod. pag. 139.

De lege Fufia Caninia tollenda.

Ista lex impediēbat libertates: quia ea cautū erat nemiāem in testamēto suo totam familiam, vel vltra certum numerum manumittere posse: sed inter viuos bene poterat manumittere omnes seruos: hodie quod conceditur inter viuos, conceditur multo magis in vltima voluntate. infra, eodem & Instituitur. eodem.

De fideicommissariis libertatibus.

De hoc ff. cod. tit. dixi pag. 139.

De dedititia libertate tollenda.

Dedititij. Dedititij erant, qui sine cōditione debebant se Romanis: & qaandiu viuebant, serui erant: post mortē verō in libertatem eripiebantur: vt Instit. de lib. §. fi. Et ideo non dicebātur serui: quia successionem habent, & omnino libertatē superabant: vel verius liberi erant, sed seruire tenebātur. Sicut & aliās infra. com. de manum. l. j. §. sin autem.

De Latina libertate tollenda, & per certos modos in ciuitatem Romanam transfusa.

Latina. Et hæc Latina libertas tollitur. Et dicuntur Latini, qui toto tēpore vitæ suæ erant liberi. sed in morte eripiebātur in seruitutem: & sic non habebāt hæredem: vt Instit. de succel. li. §. fi. Et sunt hīc xij. vel xij. casus, in quibus olim fiebant Latini: hodie autē per legem istā sūt ciues Romani & verē liberi. In omnibus

omnibus autē. exceptis tribus, seruatur ius patronatus illēsum.

De seruo communi manumisso.

Olim nō poterat vnus ex dominis seruū manumittere, imō cōmunis seruus manumittētis accrescebat socio: vt Inst. de do. §. erat. Hoc ius manumissionis autē licet vni dominorum manumittere seruum communem, & inter viuos, & in vltima voluntate: vt §. eo. l. j. respōso.

De seruo pignori dato manumisso.

Seruus pignori datus, si est obligatus generaliter, puta obligauit omnia bona sua, siue exprelsim sit obligatus, siue tacite potest manumitti: nisi sit à creditore præclusus loco pignoris: vel si is debitor manumittat in fraudē creditoris, cum sciat se non esse soluendo: vt §. eo. l. ij. & ij. ff. ex quib. caul. pig. ra. cōt. l. pen. Si seruus est specialiter obligatus, nō potest manumitti, nisi volente creditore: sed tamen ipse manumissor reuocare manumissionem non potest. infra, l. ij. & iij.

De seruis Reipub. manumittendis.

Seruus Reipub. Romanorum, vel cuiuscūque ciuitatis aut vniuersitatis potest manumitti, dummodo alium seruum vice vel loco sui det Reipub. Et talis manumissio nō mutatur: licet is fugerit quē pro se dederat: nisi aliquis titulus interuenerit iure communi, id est, causa propter quam reuocetur in seruitutem solitis modis. infra, cod. l. j. ij. & iij.

De his qui à non domino manumissi sunt.

Qui non est dominus, nullatenus potest manumittere: adeo non domini vt nec tutor, vel curator, vel etiam pater eius, qui dominus est serui, manumittere possint. ff. de manumif. l. seruus, & §. cod. l. i. si pater. Ita nec procurator domini manumittit, nisi in casu infra. com. de manu. l. j. §. vlti.

Qui manumittere non possunt: & ne in fraudem creditorum.

De hoc dixi ff. cod. tit. pag. 140.

Qui non possunt ad libertatem peruenire.

De hoc dixi ff. cod. qui. ad libert. proclā. non licet, pag. 142.

Ex quibus causis serui pro premio libertatem accipiunt.

Serui quandoq; sunt liberi per beneficium legis, & Iudicis sententiam, & suam strenuitatem: vt sunt serui qui tulerūt vix ginū raptos, moneteq; fallatores. militiæ defensores, domino rum propriorū interfectores. His enim quatuor casibus per sententiam Præsidis libertate donandi sunt: vt tamen istorum

seruorum domini pretium, à fisco percipiant. infra, eod. l. ij. & iij. & iij. infra, vnde vi. l. meminert.

De ingenuis manumissis.

Ille qui est ingenuus, propter manumissionem non amittit suam ingenuitatem: Insti. de ingen. §. vlt. olim tamen ingenuus manumissus intra quinquennium poterat se in ingenuitatem repetere: sed hodie perpetuò vsque ad finem seculi poterit: vt supra, vbi caus. stat. agi de l. vlt.

Communia de manumissionibus.

Commune est omnium manumissionum: quia omnis manumissio est datio libertatis. Inst. de lib. in prin. Itē per quemcūq; modū processerit, contingit libertas. Itē in ætate manumissio nulla est differentia: nec in ætate manumittētis. Inst. de lib. §. vlt. & in j. eo. l. ij. dūmodo sit maior xx. ann. Itē omnis manumissio potest fieri à domino, vel domina, vel eius liberis cuiuscūque gradus, vel sexus, vel suis, vel emancipatis: vt j. eo. l. j. §. vlt.

De liberali causa.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 141.

De assertione tollenda.

Affertores. Liberalis causa olim per quosdā qui Assertores dicebātur (eo quòd afferebāt eum liberum qui dicebatur seruus) exercebatur: quod quia vanum & frivolum erat, ideo tractat de ea, non ponenda, sed tollenda. Et statuitur vt liberalem causam quis per se, vel procuratorem agat.

Quibus ad libertatem proclamare non licet: & de rebus eorum, qui ad libertatem proclamare prohibentur.

De prima parte dixi ff. eod. tit. pag. 140. De rebus autem eorum, qui ad libertatem proclamare prohibentur, serua distinctionem. l. vlt. j. cod.

De ordine cognitionum.

Ordo cognoscendum quest.

Quia cū quæstione status concurrat quædoq; alia quæstio, & dubitatur, de qua prius sit cognoscendum, vel pronuntiandum: ideo ponit de ordine cognitionum, scilicet liberalium tantum: de hoc Inst. de act. §. præiudiciales. Sed supra de ordine iudiciorum generalior traditur doctrina, de ordine causarum omnium, liberalium, & non liberalium: hic autem titulus specialis est, propter libertatis querelas inductus.

De collisione detegenda.

De hoc dixi ff. cod. tit. pag. 143.

Ne

Ne de statu defunctorum post quinquennium queratur.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 142.

De longi temporis præscriptione, quæ pro libertate, & non aduersus libertatem opponitur.

De præscriptione, quæ tuetur statum defuncti dixit, nunc de ea quæ statum viui tuetur. Si igitur quis fuerit in possessione libertatis per xx. ann. & sine interpellatione, ammodo conueniri non potest: vt infra per totum.

Libertatis præscriptio.

De peculio eius, qui libertatem meruit.

Dixi de persona patiente quæstionem status: nunc de eius peculio ponit, scilicet viui. Manumisso enim inter viuos videtur concessum esse peculium hoc ipso, quòd nō admittitur, nisi in quibus casibus manumissio facta inter viuos perinde habetur, ac si facta esset in codicillis: vt §. de Lat. lib. tol. §. sancimus: & §. sed & si quis. Si autem quis manumittitur in vltima voluntate, remanet periculum penes successores manumittentis: nisi specialiter fuerit datum manumisso.

Pecunia manumissi.

De senatusconsulto Claudiano tollendo.

Senatusconsultum Claudianū loquebatur contra libertatem, ideo tollendum fuit: erat enim olim per vniuersitatē miserabilis acquisitio, & miserabilior libertatis amissio ex senatusconsulto. Clau. Mulier enim liber seruili amore capta, si ei denuntiatio fuerat à domino, ne commiseretur seruo suo, & iudex super eo admonisset eam, nec ipsa acquiesceret, suam substantiam perdebat, & libertatem amittebat, & fiebat ancilla domini denuntiantis: infra l. j. & Insti. eo. titu.

Claudianum senatusconsult.

De nudo iure Quiritum tollendo.

Sicut triplex distinctio erat in libertate, vt dixi §. de dedi. lib. & de lat. lib. tol. ita & in seruis, vt in quibusdam plenum, in quibusdam semiplenum, in quibusdam nudum, id est, sine aliqua vtilitate, haberēt dominiū: quod tollit hæc lex, & omnes sunt plenè domini: vt hic in fi. & Insti. de iur. perso. in fi.

Nudus ius Quiritum.

De vsucapione pro emptore, vel transactione.

Explicite tractatu de iure agendi, quod productū est ad impugnandū: nunc de iure quod competit ad defendendū. Sed quia reus se defendit per exceptionē, sine longi aut longissimi temporis præscriptionem, & per vsucapionē, quæ & ipsa qualem qualē & de facto parit exceptionem, vt §. de iur. do. l. in reb

Præscriptio. Vsucapio.

in rebus, Sed quia vsucapio dignior est, & fauorabilior præscriptione, ideo primò de ea. De materia huius tit. dixi ff. eod. titu. pag. 145.

De vsucapione pro donato.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 147.

De vsucapione pro dote.

De hoc dixi ff. eo. titu. pag. 148.

De vsucapione pro herede.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 146.

Communia de vsucapionibus.

Vsucapionum communia.

Vsucapionum communia hæc sunt, scilicet quòd quis pro suo possideat: nam qui ex còducto possidet, quamuis corporaliter teneat, non tamen sibi, sed domino rei creditur possidere: neque enim colonò vel conductori longæ possessionis præscriptio queritur, infra eo. l. j. Itè vt bona fides adsit, alioqui non procedit, infra eo. l. vlti. Item vt res non sit vitiosa, infra eo. l. pen. & c.

De vsucapione transformanda, & de sublata rerum differentia mancipi, & nec mancipi.

Ex diuersitate locorum diuersa iura in vsucapionè statuebantur: vt pote cum res mobiles in prouincia nò poterat vsucapi, & ideo dicebatur, Nec mancipi. In Italia verò præscriptibèbantur res solo biennio, & ideo dicebatur Mancipi, quia poterant vsucapi. Mancipes autem dicuntur aliàs conductores falis, vt s. de vect. & commiss. si quis. Res autem mobiles anno vbique vno vsucapiebantur: hodie autem visum est nouã vsucapioni formam tribuere: vt sic dicamus de vsucapione transformanda, & de sublata rerum diff. man & nec man. id est, idem ius est Italicarum & prouincialium vsucapionum quantum ad tempus, & quantum ad dominij translationem: vt infra eo. in princ. l. & in fi. & Insti. eo. in princ.

De acquirenda & retinenda possessione.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 144.

De præscriptione longi temporis decem vel viginti annorum.

Ex possessione cum ut. prouenit præscriptio, ideo de ea. Et tractatur hic de præscriptione rerum immobilium, & incorporealiu. Sed quia in eis nedulongsimū, sed & longa præscriptio sibi vèdicat locū. Quid sit præscriptio, dixi ff. de except. seu præsc. pag. 170. de materia huius tit. ponit Insti. de vsu. §. j.

In quibus causis cessat longi temporis præscriptio.

Præscriptio

Quando locum habet præscriptio longi temporis, supra posuit: nunc quando cesset, & quidem, cessat propter personam eius, cuius est res: vt olim si fuerat pupillus, vel hodie etiam si fuerit adultus, minor tamen xxv. ann. s. in quibus cau. in inte. rest. non est ne. l. vlti. præscriptio autem xxx. ann. bene currit in minori, nisi sit impubes, licet possit restitui j. de præscr. xxx. ann. l. sicut. Sed etiam præscriptio quinquennalis, quæ tunc statum defuncti currit minori, nec restituitur s. ne de sta. defun. l. si mater. Item in dote cauta & non numerata, quãdoq; currit minori & restituitur, quandoque non, supra de temp. in inte. rest. Auth si minor. Item cessat præscriptio propter qualitatem rei, vt si fuerit sacrosancta, publica, pop. Rom. & ciuitatis ff. de vsu. l. vsucapio. Idè in omnibus rebus vitiosis, vel quasi, Idem in rebus mobilibus, infra eo. l. ij. Item cessat propter causam: vt si quis non possideat, vel mala fide possideat. Item in omnibus actionibus personalibus, infra titu. prox. l. neque. Itè in omnibus mistis actionibus infra eo. l. vnus. nisi in hæreditatis petitione, cum excedit terminos suos: vt supra de vsucap. pro empt. notatur.

Quibus non obijcitur longi temporis præscriptio.

Quandoque etiam verè cucurrit præscriptio, tamè effectu caret: hoc autè accidit propter iustam, & probabilem, & necessariam absentiam personæ quæ petit restitutionem eius temporis, quod in vsucapione cucurrit se absente. Et seruatur hæc in militibus, & vxoribus militū, in expeditione occupatis, & in medicis, & in absentibus Reipub. causa, vel in captis ab hostibus, & postliminio reuerſis, vel in absentibus fortuito casu, infra eo. l. j. ij. iij. & iiij.

Si aduersus creditorem.

Qualiter præscribatur rei vèdicationi gratia dominij còpetenti, dictum est: nunc qualiter præscribatur actioni in rem còpetenti gratia iuris quod quis habet in re: puta creditor habet hypothecariã actionem, quomodo contra talem præscribatur. Nam diuturnum creditoris silentiū, id est, decem annorum inter præſentes, & xx. inter absentes, inefficacem quo ad effectū actionem pignoris persequendi còstituit, infra eo. l. j.

De quadriennijs præscriptione.

De præscriptione quæ tuetur emptorem dixi: nunc de ea, quæ venditorem, scilicet fiscum qui rem alienã vèdit vt suam, & de

*Præscriptio
contra actio-
nem in rem.*

& de ea quæ datur aduersus eum. Et habet locum quadriennij præscriptio in bonis vacantibus, facta cõputatione quadriennij ex quo cõeperunt esse bona vacantia: & denuntiatiõ est silco bona esse vacantia, &c. de hoc ff. de diuers. & tẽpor. præscri. l. intra §. quadriennij. & de iur. fil. l. j. §. diuus. & Insti. tu. de vsucap. §. res.

Ne rei dominicæ, vel templorum venditio, temporis exceptiõne submoueat.

Non solum in prædictis causis cessat præscriptio longi temporis, sed etiam in alijs, puta si res sit dominica, id est principis: vel etiã Reip. vel templorum: talium enim res mobiles vel immobiles nulla alienationis specie obstant, nulla longi temporis præscri. officiente, & omni temporis diffinitione submota principi, vel templo, vel Reipub. debent restitui, infra co. l. j. ij. & ii. j.

De præscriptione xxx. vel xl. annorum.

Locum habet præscriptio xxx. ann. etiam præscriptio longi temporis cessat: quod accidit propter multa & varia, de quibus dixi supra in quibus cau. cess. lon. temp. præscri. hæc enim præscriptio non respicit vitia rerum & personarum.

De annali exceptione Italici contractus tollenda: & de diuersis temporibus, & exceptionibus, & præscriptionibus, & interruptionibus earum.

Quia olim in Italico contractu, & actionibus ex eo cõperitibus, annalis quædã exceptio obseruabatur. ideo de ea. Et quia circa eam nimis difficultates erãt, ponit de ea tollenda: utilis enim erat annus, & quidam eum extendebant in decennium, alij in quinquennium, infra co. l. j. j. responsõ. Ponit etiã de diuersis tẽporibus, & exceptionibus, & præscriptionibus, de quibus dixi ff. de excep. & præscrip. & ff. de diuers. & temp. præscrip. pag. 170. & 171.

De alluionibus, & pascuis, & paludibus ad alium statum translatis.

Alluio. Suprà qualiter res ciuilitate acquiratur, hinc qualiter natura liter, vt per alluionẽ. Est autem Alluio latens in eis in casu, id est, auctio & detractio occulte: nam ita paulatim aduectur, vel detrahitur, vt intelligere non possis quãtum quoquo momento tẽporis adiciatur, vel detrahat. Insti. tu. de re. diu. §. præterea. De paludibus quoque & pascuis ad meliorẽ statum translatis, idem dicitur, scilicet vt separatim debeant non censeri.

scri, sicut nec illud censetur, id est, censum præstabit, quod per alluionem ablatum est §. eo. l. vlt. §. si militer.

De sententijs professorum prætorio.

Alium modum ciuilibus acquisitionis ponit, scilicet per sententiam. Incipit ergo tractare de officio iudicium, quod præcipue in pronuntiandis sententijs cõsistit. Et quia præscri. prætorio maiores sunt cæteris magistratibus & iudicibus de sententijs eorum; & quæ sint eorum priuilegia in sententijs, & alibi. Triplici enim gaudent priuilegio & tria specialitate lætantur, vt infra hoc tit. videre poteris.

Quomodo, & quando iudex debet ferre sententiam præsentibus partibus, vel vna absente.

Habita plenissimè negotij inquisitione, si quidẽ vterq; id est, actor & reus fuerint præsentibus, quãdocunq; intra triennium poterit ferri sententiã. l. properandum. §. de iudic. vel intra biennium. & sex menses iure authenticorũ, in Authen. de litig. §. omne. Si verò neuter eorũ fuerit præsens, id est, neque actor, neque reus, nullo tẽpore fertur sententiã. Si verò alteruter eorum fuerit præsens, alter verò absens: si quidẽ reus tantum est absens, non contrahitur eremodiciũ (id est, deferri videtur iudicium) etiam secũdũ veteres leges, sed potest procedi ad diffinitiuam sententiam. Actore autẽ absente, & reo præsentẽ, contrahitur eremodiciũ per l. properandum §. vt per Authen. de liti.

De sententijs ex periculo recitandis.

Quia sententiæ, sicut & medicinæ, cum periculo datur & recipiuntur. Multis itaque modis sententiã est nulla, puta si iudex recitauerit non sedendo: Item si non legerit scriptam. infra co. l. ij. Item si per alium, & non per se recitauit. infra co. l. vlt. in prin. Illa tamen quæ defunt sententiæ, possunt per iudicem suppleri eodem die: scilicet quæ pertinent ad consequentiam priorum statutorum, vt de fructibus, & sumptibus, & si ff. de re iudi. l. Paulus.

De sententijs, & interlocutionibus omnium iudicium.

De hoc dixi ff. de re iudic. & ponit hic multa vitia, propter quæ sententiã est nulla.

De sententijs quæ sine certa quantitate profertur.

Quia quãdoq; fertur sententiã, sed tamẽ super incerta quantitate, ideo de ea. Curare autẽ semper debet iudex, si possibile est, vt

est, vt certam rei ferat sententiam: vt Instit. de act. §. curare. vbi satis de hoc: & infra eod. l. hæc sententia.

*De sententijs quæ pro eo quod in-
terest proferuntur.*

Quia incerta sæpe fertur sententia circa interesse, cum non sit iudici expeditum in quantum possit vel debeat extendi interesse: puta cum etiam hodie multi dubitent, in quantum protendatur interesse. Est autem interesse aliud commune, aliud conuen-
Interesse.
Conuenientum. tum, aliud singulare. Et dicitur interesse conuenientum pretium: & de isto non est hæstratio: quia illud sicut conuentum est, debet præstari, nisi dolus alterius partis intercessisset. *Commune.* Commune interesse est, quod in contractibus & in delictis regulare est vt æstimatur: & in delictis semper, & in contractibus plerumque æstimatur, ff. ad l. Falc. l. pretia. & istud præstandum est solidum. *Singulare.* Singulare autem interesse est, quod æstimatione singulari petitur, id est, singulare pretium rei: de hoc Dyn. in reg. mora. lib. vj. & Bar. in l. si. ff. de præto. stip. & Doct. infra. eod. l. j.

*Si à non competenti iudice iudica-
tum esse dicatur.*

Iudex incompetens est (licet in eum cõsenserim) pluribus modis: vel quia ipse nullam iurisdictionem habebat: vt §. de iuris. om. iud. l. cõsensus. vel quia interuenerit error in adefido ipsum, vel cõpulsus sum in eum consentire. Item propter diuersitatem rerum, puta datus est ad certas res, & de alijs pronuntiat. §. eo. l. j.

*De pena iudicis, qui malè iudicauit: vel eius,
qui iudicem, vel aduersarium cor-
rumpere curauit.*

Pœna iudicis varia est, secundum qualitatem delicti. Si enim dolo malo iudicauit, verè obligatus est ex maleficio, & tenetur actione in factum, vel de dolo ad omne interesse. & expensas, & ad æstimationem litis. Itè sit infamis. §. eo. l. vlt. Si autem pecunia sit data, vel promissa: tunc dati triplum, promissi duplum à comite priuatum rerum exigitur: & iudex dignitatem vel honorem amittet: & hoc in civili causa: nam in criminali bonis omnibus cõfiscatis mittetur in exilium, in Auth. vt lit. iur. §. qui non accepit. & §. si autem. Sunt & aliæ pœnæ, de quibus Instit. de obli. ex quasi mal. circa prin. & in c. j. de re iud. lib. vj.

Sententiam rescindere non posse.

Multa custodienda in sententiæ prolatione supra diximus, quæ si diligenter fuerint obseruata, vt in hac rubrica conuenietur, sententia

sententia non poterit rescindi, vel ab eo qui iudicauit, vel à successore eius infra eod. l. j. nisi solitis modis, vt per appellationem, per in integrum restitutionem, per supplicationem, &c. Occasione autem ommissæ exceptionis non rescinditur: vt infra eod. l. pen. nisi in casibus quibus licet peremptoriam exceptionem proponere post diffinitiuam, &c.

De fructibus & litis expensis.

Regulariter lite contest. fructuum ratio semper est habenda. Et dicitur Fructus, qui est deductis iustis sumptibus. Item præstatur fructus percepti & percipiendi, &c. Litis autem expensæ olim victori non præstabantur à victo, nisi temerè vocasset eum in ius. ff. de iudi. l. eum què temerè. Hodie autem regulare est, vt victus victori condemnetur in expensis, nisi in casibus non in ea. l. & in cap. calumniam. de pœn.

De re iudicata.

De hoc dixi. ff. eod. tit. pag. 148.

De executione rei iudicatæ.

Parum esset sententiam ferri, nisi lata etiam mandaretur executioni. Mandatur autem sententia executioni, quando seruato ordine iudiciario, & causa cognita, conuictio debitorum vel confesso, lata est sententia ab eo, qui habebat potestatem iudicandi: hoc est à iudice competenti. infra eodem, l. j. & l. si vt proponis. Est autem Executor, qui post sententiam inter partes audita, & discussa omni lite prolata iudicatæ rei vigorem ad effectum deducere videtur. infra eo. l. penul.

De usuris rei iudicatæ.

Sæpe contingit pecuniam in sententia deductam elapso legitimo tempore non solui: ideo supponit quæ pœna, & quando imponatur non soluentibus. Maximis enim usuris subiciuntur, id est, centesimis, quæ currere incipiunt demum post quatuor menses, à tempore sententiæ computandos, si non fuerit appellatum: aut si appelletur, currunt à die confirmationis primæ sententiæ: vt infra eodem, l. j. & l. eos. Interim autem, id est, in quadrimestri tempore, nulla omnino currit usura.

Si plures vna sententia condemnati sunt.

Qualiter fiat executio contra vnum damnatum dixi; nunc qualiter si sint plures qui vna sententia damnantur: tales enim pro parte debent soluere: & potest ab eis exigi, & contra eos sententia pro virili portione mandari executioni.

*Sententia im-
per alios acta.*

Quibus res iudicata non nocet.
Regulariter traditur in civili, & criminali causa sententiam inter alios latam aliis non nocere, vel in eodem negotio, vel in simili: siue hi qui experti sunt civiliter suo nomine cōtendebant, siue etiam nostro. Sed tamen non precedente vel sequente voluntate nostra, etiam si tales erant quibus licebat agere sine mandato: vt infra eod. l. j. iij. & iij.

*Comminationes, epistolas, programmata,
subscriptiones, auctoritatem res
iudicata non habere.*

Programma.

Quod per epistolam præles iussit aliquem soluere pecuniam, effectum non habet sententiæ. §. eo. l. j. Item subscriptio sententiam causâ cognita latam non reuocat vel rescindit. ff. de re iudic. l. quod iussit & §. eo. l. ea quæ. & l. iudex. Itē præfidis interlocutio apud acta signata de duplo, vel quadruplo præstando, nisi debitor satis faciat, voluntas est potius cōminantis, quàm sententia iudicantis: neque enim omnis vox iudicis iudicati continet auctoritatem. infra eod. l. interlocutio. Itē programma non habet vim rei iudicatæ. infra eodem programma. Est autem Programma procedens scriptura vt dicunt: id est, quæ per plures prouincias & loca destinatur. Vel est Progrāma, cum idem diuersis traditur libellis, quasi procedens grammata, id est, litera: sic enim plerumque in corpore Authen. ponitur: vel secundum Ioan. vt differat ab epistola, est programma scriptura publicè in albo proposita. infra l. ij.

*Si ex falsis instrumentis vel testimonijs
iudicatum erit.*

Sicut sententia propter omisam solennitatem reuocatur: vt §. titu. proximi. ita & propter adiunctam falsitatem: vt hic.

De confisio.

De hoc dixi ff. eod. ritu. pag. 149.

Res inter alios acta alijs non nocet.

Hic ritu. loquitur de iudicatis, & actis extra iudiciū. Sed §. quib. res iud. nō noc. loquitur de iudicatis tantū: & quæ ibi dicuntur, hic potes repetere. Tradit enim hæc rubrica unā regulam contrariā siue casualē: de hoc in cap. pen. extra de re iud.

De relationibus.

Quia iudex quandoq; dubitās, causam ipsam ante sententiam vel post refert ad principem, vel ad alium consilij cantu: itaq; de relationibus ponit: de hoc dixi ff. de appel. pag. 17.

De

De appellationibus, & consultationibus.

Quia sententia lata sunt appellationes & cōsultationes: ideo de his sub. ungit. De appel. dixi ff. eo. tit. Consultatio autem in hoc differt à relatione: quia aut iudex refert negotium ad superiorem, vel ad imperatorem, vt instruat ab eo, qualiter in tali causa debeat iudicare, & perit instrui super facti qualitate, scilicet vt ea principi notificata referat, quid super ea debeat præsumi, & talis dicitur Consultatio. Aliquando iudex causam refert superiori, quia vult euitare onus iudicandi, & ista propriè dicitur Relatio: de qua §. titu. proximi.

Relatio.

*De temporibus, & reparationibus appellat-
ionum, seu consultationum.*

Quando & qualiter fiat appellatio dixi: nunc intra quæ tempora exercetur. de hoc dixi ff. quando & intra quæ temp. appel. sit. hoc addito, quòd hodie vnus tantum fatalis est dies, id est, annus vnicus, intra quem debet appellator exequi appellationem secundum se, id est, cum ipse solus est in iudicio: communitèrve, id est, cum est in iudicio cum altera parte: aut si iusta causa intercesserit, alius annus indulgetur, & ita erit secundus fatalis: quo transacto, lite non completa rata manet sententia: vt in Authen. de his qui ingre ad appel. col. v. de hoc in cap. cum sit Romana. de appel.

Quando provocare non est necesse.

De hoc dixi ff. quæ sen. sine appel. rescin.

Quorum appellationes recipiuntur.

De hoc dixi ff. à quib. appel. non li. & de appel. reci. val non.

*Si pendente appellatione mors
interueniat.*

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 217.

*De his qui per metum iudicis non
appellauerunt.*

Suprà dixi, quando appellatione facta non examinatur, hic e contra, quando non facta habetur pro facta, & examinatur: puta si quis per metum non appellauerit: intellige quod fuerit iustus metus, & talis qui in constantem cadere potuit: de hoc infra eod. l. ult. & ff. de reg. iur. l. in omnibus. & de appel. l. cum quidam. de appel. reci. l. antepenul.

Si vnus ex pluribus appellauerit.

Docuimus supra quomodo appellatio appellati proficiat: exponamus, quomodo per appellationē eui. alij nō appellati

Appellatio appellatio facta proficiat. Nam si in vna eadēmq; causa vnus
quibus prodest appellauerit, eo quod ista appellatio pronuntiata est, ei quo-
alteri. que prodest, qui non appellauerit. infra cod. l. si vna. de hoc in
cap. vna sententia. extra de appel.

Si de momentanea possessione appellatum fuerit.

Quando appellatio reiciatur propter autoritatem iudicis, dictum est: nunc audi quando reiciatur propter vtilitatem ipsius rei de qua lis est: puta si feratur super momentanea possessione, vbi appellatio non admittitur, forte quia expectatur plenius examinari negotium in causa proprietatis. Est autem *Possessio momentanea.* si agatur de possessione retinenda per interdictum vti possid. vel vtrubi: vel adipiscendae per interdictum quorum bonorum, vel quorum legatorum: vel recuperandi per interdictum vnde vi. Est enim apta durare per momentum penes eum qui vicit. Si enim ille qui succubuit incontinenti probat de proprietate, statim eam recuperabit per sententiam. de hoc in c. j. de cau. possel. & proprie.

Ne licet in vna eadēque causa tertio prouocare: nec post duas sententias iudicum, quas diffinitio praefectorum roborauerit, eos retractare.

*Quoties ap-
pellandum.*

A sententia appellatur regulariter semel & secundo: Sed tertio non, vt dicit. Et quod dicit, Eadēque causa: improprie dicit, vt patet ff. de inoffic. test. l. circa. & not. supra de procur. lita demum. Sed propter identitatem litigatorum, & rei de qua queritur, dicitur causa appellationis eadem esse cum principali.

Qui bonis cedere possint.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 150.

De bonis autoritate iudicis possidentis, seu venundandis: & de separationibus bonorum.

De hoc dixi ff. sub propriis tit. pag. 151.

De privilegio fisci.

De hoc dixi ff. de iure fisci. sunt & alia multa privilegia quae hoc tit. colligi possunt.

De privilegio dotis.

Non solum fiscus, sed etiam mulier pro dote privilegium habet. Et nota quod hic titulus dicit de privilegio quod habet inter personales actiones. Sed de eo quod habet circa hypothecariam, dicitur infra qui pot. in pig. l. fu.

De

De reuocandis his, quae in fraudem creditorum alienata sunt.

De hoc dixi ff. de his quae in frau. cred. pag. 153.

LIBER VIII.

De interd. liti.

DE hoc dixi ff. eodem tit. pag. 153.

Quorum bonorum.

De hoc ff. eodem tit. dixi pag. 155.

Quorum legatorum.

De hoc ff. eodem tit. dixi pag. 156.

Vnde vi.

De hoc ff. eodem tit. dixi pag. 166.

Si per vim, vel alio modo absentis turbata fuerit possessio.

Dicitur est supra de turbata possessione praesentis: nunc de possess. absentis. Est autem sciendum, quod absentis possessio quandoque per vim, quandoque per rescriptum principis turbatur. Et si quis turbatur per vim, expulsi his qui detinebant nomine absentis, datur conditio ex lege ista ad recuperandum possessionem. Si autem turbatur per rescriptum imperatoris, vel interlocutionem iudicis: non fit ideo innovatio possessionis: quia negotiorum merita partium assertione panduntur: quia per nimiam instantiam litigae impetratae sunt. infra cod. l. vlti. & extra de integ. restit. cap. tamen ex literis, & de sen. & re iudic. l. cum illius.

Vti possidetis.

De hoc dixi ff. eodem tit. pag. 161.

De tabulis exhibendis.

De hoc ff. eodem tit. dixi pag. 156.

De liberis exhibendis, seu deducendis: & de libero homine exhibendo.

De hoc dixi ff. in propriis tit. pag. 168.

De precario, & Saluiano interd. liti.

De hoc dixi ff. in propriis tit. pag. 166.

De adificijs priuatis.

Quia per interdicta, de quibus supra, priuata aedificia defenduntur, & tuentur, & constituenda fieri impetrantur: ideo de his dicit, qui possunt vel tenentur aedificare vel resicere priuata aedificia.

v 3

Di

De operis noui nuntiatione

Quidam habent hinc super lege, de operis noui, &c. propria rubricam, sed non est necessaria. Satis enim pertinet hæc lex ad superiorem materiam, secundum gl. nostram. Et not. quod hæc nuntiatio fit tribus modis: vt ff. de nou. oper. nunt. l. de pu pill. §. meminisse. de hoc dixi, ff. eod. pag. 135.

De operibus publicis.

Ad extructionem & restaurationem pontium, & aquæ ductuum, & murorum omnes certatim facta operarum & pecuniarum collatione concurrere debent. Nec aliquis ab huiusmodi consortio, dignitatis, vel religionis priuilegiis se excusare debeat. infra eo. l. ad portus. & de priuileg. Aug. do. l. abste. & in Auth. de eccles. titu. §. ad hæc.

De ratiocinijs operum publicorum, & patribus ciuitatum.

Fuerat olim proconsulibus & præsidibus provinciarum permissum pro discussionibus ratiociniorum publicorum & ciuiliū reddituum, siliquam vnā ex singulis erogandis solidis vendicare. Verum hodie patribus ciuitatum eorum necessitatibus hæc siliqua deputatur. infra eod. l. vna. & in Authent. sed hodie. supra de episc. & cler. Vbi etiam exponitur, quid sit siliqua Ciuitatum autem patres, dici possunt defensores ciuitatum, qui quidem plebi & rusticitati parentis vicem exhibent. supra de defenl. titu. l. in defensoribus.

Ciuitatum
patres.

De pignoribus & hypothecis.

De hoc ff. eod. tit. dixi pag. 67.

In quibus causis pignus tacite contrahatur.

De hoc dixi, ff. eod. tit. pag. 68.

Si aliena res pignori data sit.

De hoc dixi ff. que res pig. pag. 69.

Que res pignori obligari possunt, & qualiter, & quando pignus contrahatur.

De hoc dixi ff. eod. tit. de pig. pag. 69.

Qui posteriores in pignore habentur.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 69.

De his qui in priorum creditorum locum succedunt.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 69.

Si antiquior creditor pignus vendiderit.

Qualiter in ius prioris creditoris vel per pactum, vel solutionem

tionem aliquis succedat, dictum est: nunc qualiter succedat per venditionem. Antiquiore tamen creditore vendente pignus, sequentes creditores vel debitores pignus aduocare non possunt. infra, eod. l. j. in prin. nisi primus creditor vendiderit si de iussori qui tenebatur ei: vel non vendiderit secundo creditori. ff. de distract. pig. l. ij. & l. cum secundo. §. j. vel nisi creditor primus vendiderit sub eo pacto, vt liceat debitori pignus recuperare. ff. de pign. act. l. si cum venderet

Si communis res pignori data sit.

Rem quam habet aliquis cum alio communem, non potest obligare socio inuito, nisi pro portione sua. infra eo. l. j. & ff. pro soc. l. nemo. Fiscus tamen ratione partis rem communem potest insolidum alienare. vt supra, de com. re. alien. l. ij. ergo & multo magis obligare potest.

De prætório pignore: & vt in actionibus etiam debitorum missio prætorij pignori præcedat.

Qualiter per conventionem pignus constituitur, dictum est: Videamus qualiter constituitur per prætorē, siue per Iudicem. Et quidem constituitur per missionem in possessionem ff. de pig. act. l. non est mirum. §. sciendum. Et erit prætorij pignus, si fiat missio ex ea causa quam prætor iubet fieri: puta vt caueatur pro legatis, vel de dano infecto, vel in operis noui nunt. de opere demoliendo. Iudiciale autem est, cum Iudex iubet mitti in possessionem ex officio suo, vt mandetur executioni diffinita sententia. Et primò capiuntur mobilia, secundo immobilia, tertio peruenitur ad nomina. Effectus autem omnis pignoris hic est, vt creditor in eo habeat retentionem & actionem hypothecariam, si ceciderit à possessione culpa sua, infra, l. vlti.

Pignus prætorium.
Iudiciale pignus.

Si in causam iudicati pignus captum sit.

Specialiter tractat de eo pignore, quod capitur in causam iudicati, id est, pro iudicato exequendo. Et certè olim post duos menses pignus in causam iudicati captum distrahere licebat. ff. de re iudic. l. debitoribus. Sed hodie non, nisi post quatuor menses: vt supra, de execut. rei iudic. l. vlt.

Si pignus pignori datum sit.

Non solum à dominis sed etiam ab ante dominis res obligatur, puta ab his, quibus sunt obligatæ: potest enim pignus pignori dari: & datur actio ex empto secundo creditori, quatenus, id est, quandiu vtraque pecunia deberet. Si ergo vtraque pecunia

non fuerit debita, quod contingit vtraque soluta, vel etiã altera, pignus perimitur. ff. de pig. l. grege. §. pignori.

De partu pignoris, & omni causa.

Sicut locum habet hypothecaria actio pro ancilla obligata, ita etiã locum habet pro partu, & pro omni causa, vel accessione, id est, partu secundo, vel tertio. In ancilla tamen distinguitur, quæ concipit apud debitorem, vel apud extraneum, &c.

De remissione pignoris.

Quandoque voluntate expressa creditoris dissolvitur pignus, vt si creditor remittat pignoris obligationem. ff. de pactis. l. si tibi. §. de pignore. Et idem si remittat debitum vel in perpetuum vel ad tempus: nam intra tempus obstat exceptio. ff. eo. l. soluitur. & eod. titu. dixi.

Etiã ob chirographariam pecuniam pignus retineri posse,

Licet soluta pecunia dissoluatur obligatio, & cesset hypothecaria, non cessat retentio pignoris, sicut præfens rubrica indicat. Ait enim: Etiam ob chirographariam pignus retineri posse: quasi diceret, non solum retinetur propter eam pro qua est obligatum: sed etiam ob chirographariam, id est, eam quæ debetur sine pignoris obligatione, cuius probatio chirographo continetur: quod si non continetur, idem tamen dicendum est, posse retineri pignus, vt dicit hinc glof. rubri.

De distractione pignoris.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 71.

Debitorem venditionem pignoris impedire non posse.

Rubrica satis clara est in se: planè oblatione pecuniæ debitæ cum vsuris & creditore non accipiente facta confignatio impedit eius venditionem, infra. eod. l. j. & ij.

Si vendito pignore agatur.

Contingit sæpe, vendito pignore agi, de quo hic titulus tractat, cui cõperat, & qualis actio, quod prosequere vt in litera.

De lutione pignoris.

Pignus luere. Luitio pignoris fit per solutionem, vel satisfactionem totius debiti: vt infra. eod. l. j. & vlt. Est enim luere, pignus redimere. Sicut dicimus, luo pœnam, & luo peccatum. nam peccatum soluitur pœna: qui enim crimine, tenetur obnoxius, cum pœna à pristina liberat obligatione. Seruius super x. Aencid. de hoc dixi ff. quib. mod. pign. vel hypot. fol. pag. 71.

Si vnus ex pluribus hæredibus creditoris, vel debitoris: partem suam debiti soluerit, vel acceperit.

Licet vnus ex hæredibus creditoris partem debiti accipiat, non tamen præiudicatur cæteris, quò minus quilibet hæredum pignus possit in solidum vendicare. infra. eod. l. j. & ij. Idem in hæredibus debitoris, vt non profit cæteris, vno soluente quo minus creditor pignus distrahat in solidum, vt ff. fam. exercit. l. hæredes. §. idem iuris.

Si pignoris conventionem numeratio pecuniæ secuta non sit.

Quæcunque locum habent in exceptione non numeratæ pecuniæ, vbi agitur personali actione ad id petendum, quod non est numeratum: eadem quoque hinc repetantur, si agatur hypothecaria.

De iure dominij impetrando.

Qui creditor pignus ex pacto, vel lege, elapso biennio vendere potest, & fieri potest, quòd nemo velle rem comparare, & necessarium est creditori saltem iure dominij eam possidere: consultitur creditori ex quadam benignitate, vt denütiet debitori post biennium, si præfens debitor est, vel si absens est, adeat creditor Iudicem, & exponat ei denuntiationem factam. Ipse etiam Iudex per apparitores debet manifestare debitori, si potest, quòd creditor vult iure dominij pignus possidere: & ei debet statuere tempus, intra quod soluat pecuniam creditori. Non soluta autem pecunia ad tempus, potest creditor adire Principem, vt ei concedat rem eandem iure dominij possidere, sicque habeat eam in suo dominio.

De pactu pignorum, & commissoria lege in pignoribus rescindenda.

Licet in venditionibus seruetur lex commissoria, in pignore tamen non seruetur, vt habes hoc titulo.

De exceptionibus, siue præscriptiõibus.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 70.

De litigiosis.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 173.

De contrahenda & committenda stipulatione.

De hoc dixi ff. de verb. oblig. pag. 75.

De inutilibus stipulationibus.

Inutilis stipulatio.

Inutiles dicuntur stipulationes, non ut quandoque nullam afferant utilitatem, sed quia vitiosæ sunt, & contra ius interpositæ. Quod contingit vel ratione personarum stipulatum & promittentium. Item ratione rerum, id est, omnium quæ deducuntur per stipulationem. Item ratione absentis, & ratione dissentus. Item ratione ineptæ conceptionis: de quibus latè Inst. eod. titu. explicatur.

De duobus reis stipulandi, & promittendi.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 175.

De fideiussoribus, & mandatoribus.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 176.

Denovationibus, & delegationibus.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 177.

De solutionibus, & liberationibus.

Dixi ff. eod. titu. pag. 178.

De acceptilationibus.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 178.

De evictionibus.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 73.

Creditorum evictionem non debere.

Creditor differt ab aliis alienantibus: quia si vendit pignus ut creditor, non tenetur de evictione, nisi specialiter promittat: quod facere non debet, nisi ex consuetudine, vel quia maiori pretio vendat: alioquin non habet contrariam pign. act. contra debitorem, infra, eod. l. j. & ij ff. de pign. act. l. si pignore. §. vlti. Si autem creditor vendit ut dominus, tenetur de evictione.

De patria potestate.

Patria potestas est ius quoddam, quod habent, qui sunt de imperio Romano, in liberos naturales, & legitimos: nulli enim alij homines tale ius habent: Inst. eod. §. ius autem potestatis. vbi glos. prosequitur in quibus pat. pot. consistat.

De adoptionibus.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 10.

De emancipationibus liberorum.

Dixi ff. de adoptionib. de hoc, pag. 10.

De ingratu liberis.

Qualiter exeat filius potestatem patris per emancipationem, dixi: nunc e contra, qualiter retrahatur in potestatem per ingratitudinem, dicit.

De

De captiuis, & postliminio reuersis, & redemptis ab hostibus.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 115.

De infantibus expositis, liberis, & seruis: & de his, quibus igni molentes nutriendos acceperunt.

Non tantum in captiuis opus pietatis exhibetur, sed etiam in infantibus expositis nutriendis: & quid iuris in talibus quis præstando alimentis accipiat.

Quæ sit longa consuetudo.

Licet rubrica querat, non tamen soluit, quæ dicatur longa consuetudo. Sed dic secundum Ioan. quod decem annorum ut Insti. de vsucap. §. j. Ita dicit glos. Insti. de iur. nat. §. ex non scripto. Quid sit consuetudo, dixi ff. de legibus & long. cons. pag. 9.

De donationibus.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 137.

De donationibus quæ sub modo, vel conditione, vel de certo tempore consiciuntur.

Dixi in genere de donationibus, nunc prosequitur per species. Et est modus per Ut, conditio per Si, ut dixi ff. de codic. & demonstra. pag. 115. Et patet infra eo per totum.

De reuocandis donationibus.

Donatio semel perfecta, temere reuocari non potest: Insti. de donat. §. j. Sunt casus, in quibus propter ingratitudinem reuocatur, qui continentur his versibus: Donator reuocat, atrox iniuria, dandi Lex, necis insidix, manus impia, vel graue damnum. De quo d. §. j. & in c. fin. extra de donat.

De donationibus causa mortis.

De hoc ff. eod. titu. dixi, pag. 137.

De infirmis panis calibatus, & orbitatis:

& de decimariis sublati.

Olim non poterat causa mortis donari ei, qui cæcibus erat: id est, non volebat contrahere matrimonium: ut qui uxore non habet, nec vult: sed castè viuere. Et hic idem fortè orbus dicebatur, quasi uxore carens. Vel orbus dicitur, qui filios non habebat: & huic olim non poterat causa mortis donari: hodie autem promiscuè relinquit omnibus. Item statuit lex Papia, ut decima pars eius, quod relinquebatur à viro uxori, & e contra, detraheretur, & applicaretur filco, si non essent liberi: quod hic corrigitur, ut infra l. ij.

De

De iure, quod habetur in filios iure potestatis, dixit: nunc de iure succedendi in hereditate filiorum: quod hodie non est opus, quod impetretur, ut succedat pater vel mater: licet olim erat necesse. Nam sine impetratione mater succedit: licet in genua tres, liberina quatuor non peperit: infra eod. l. vti, & Inst. de leg. ag. succ. §. viii.

LIBER IX.

Qui accusare non possunt.

Qui accusari
vel non.

Nunc de criminalibus dicit, in quibus quia accusatores sunt necessarii: ideo ponit qui accusare possunt. Et dicit, quod regulariter quilibet potest accusare qui non prohibetur: Inst. de publ. iud. in princ. Prohibetur autem mulier: infra eod. l. de crimine, Item accusans suum accusatorem. infra eod. l. neganda. Item alieno nomine. infra eod. l. ij. Item qui renuntiavit expressè. infra eod. accusationem. vel tacitè. l. si ea. Item frater. infra eod. l. si magnum. Infamis. ut infra eod. criminis. Quos non habet accusatos prohibetur à reitio. infra eod. l. cum rationibus. Item alumnus. infra eod. l. iniquum. Item serui familiae res liberti. infra eod. l. pen. & fin. Item milites. infra eod. non prohibetur. Item pupillus. Et qui habet merum imperium. Et qui accipit pretium, ob accusandum, vel non accusandum. Item qui alius factum dedit testimonium. Item & pauper. ff. de accus. l. qui accusari. & l. seq. Item locus eiusdem criminis. s. de lib. cau. l. si filium. Tales personae regulariter prohibentur: sed casualiter admittuntur: ut in singulis legibus inuehitur.

De accusationibus, & inscriptionibus.

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 192.

De exhibendis, & transmittendis reu.

De prima parte dixi ff. de cust. & exhi. re. pag. 193. Transmissiones autè sunt, cum quis accusatur ibi, ubi deliquit, & ipse est alibi: ut in Auth. ut nulli iud. §. si verò.

De custodia reorum.

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 163.

De priuatis carceribus inuhibendis.

Suprà de publicis carceribus obseruandis dixit: nunc de priuatis prohibendis. Et nemini licet priuatum carcerem habere vel exercere, praterquam magistratui. Contrarium facientes tanquam

tanquam imperialis maiestatis violatores ultimo supplicio percillantur. infra eod. l. vna.

Si reus vel accusator mortuus fuerit.

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 191.

Si quis Imperatori maledixerit.

Lex maiestatis criminis qui reus efficitur quandoque facta, de quo infra, tit. prox. quandoque verbo vel dicto, in quo versatur huius titu. tenor. Si quis igitur imperatorem dixerit perfidum, atrocem, rufum, vel quid simile profuderit: si ex leuitate processit, parcendum est; Lubricum enim linguae ad poenam facile trahi non debet. ff. ad leg. Iul. ma. l. famosi. Si ex infania furoris vel vini: miseratione dignissimus. Si autem ex deliberatione, remittendus, id est, transmittendus est ad principem: & ipse perpendet ex qualitate personarum, vitium crimen pratermitti, an exquiri & puniri debeat: de hoc in c. vno. de maledicis.

Ad legem Iuliam, maiestatis.

De hoc dixi ff. eo. titu. pag. 194.

Ad legem Iuliam, de adulteriis, & stupro.

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 194.

Si quis eam, cuius tutor fuit, corrupit.

Si quis eam, cuius tutor fuit, corrupit, patitur maiorem poenam, quam alius: minorem verò quam raptor. infra eod. l. vna. Idem & multò magis, si corrupit constante tutela. Idem in curatore secundum Azo.

De mulieribus, quae seruis propriis se iunxerunt.

Hoc stuprum acrius punitur, quam aliud. Seruus enim cõburitur, mulier subit capitalem poenam: bona eius perueniunt ad cognatos mulieris. infra eod. l. vna. De hoc ff. de hered. instit. l. his verbis. §. j. & Inst. de hered. instit. §. j.

Ad legem Iuliam de vi publica, vel priuata.

De hoc dixi ff. sub propriis titulis, pag. 195. 196.

De rapto virginum seu viduarum: necnon sanctimonialium.

Raptori imponitur poena si rapuit honestam mulierem: Raptor autè si inhonestam, ut meretricem, anti à eod. l. j. in princ. ff. de pona. sunt. l. verum est. Nec distinguitur, volente muliere id faciat, an inuita, vtrum sponsam suam vel aliam. &c.

De emendatione seruorum.

Dominus olim potuit occidere se rui: Inst. de his qui sunt sui vel

De iure, quod habetur in filios iure potestatis, dixit: nunc de iure succedendi in hereditate filiorum: quod hodie non est opus, quod imperetur, ut succedat pater vel mater: licet olim erat necesse. Nam sine impetratione mater succedit: licet in genua tres, libertina quatuor non peperit: infra eod. l. vlti. & Inst. de leg. ag. succ. §. viii.

LIBER IX.

Qui accusare non possunt.

Qui accusat
vel non.

Nunc de criminalibus dicit, in quibus quia accusatores sunt necessarii: ideo ponit qui accusare possunt. Et dicit, quod regulariter quilibet potest accusare qui non prohibetur: Inst. de publ. iud. in princ. Prohibetur autem mulier: infra eod. l. de crimine, Item accutans suum accusatorem. infra eod. l. neganda. Item alieno nomine. infra eod. l. ij. Item qui renuntiauit expressè. infra eod. accusatorem. vel tacitè. l. si ea. Item frater. infra eod. l. si magnum. Infamis. ut infra eod. criminis. Quos non habet accusatos prohibetur a testio. infra eod. l. cum rationibus. Item alumnus. infra eod. l. iniquum. Item, serui familia res liberti. infra eod. l. pen. & fin. Item milites. infra eod. non prohibetur. Item pupillus. Et qui habet merum imperium. Et qui accipit pretium. ob accusandum, vel non accusandum. Item qui aliis falsum dedit testimonium. Item & pauper. ff. de accus. l. qui accusari. & l. seq. Item locus eiusdem criminis. s. de lib. cau. l. si filium. Tales personæ regulariter prohibentur: sed casualiter admittuntur: ut in singulis legibus inuehitur.

De accusationibus, & inscriptionibus.

De hoc ff. co. titu. dixi, pag. 192.

De exhibendis, & transmittendis reu.

De prima parte dixi ff. de cust. & exhi. re. pag. 193. Transmissiones autè fiunt, cum quis accusatur ibi, ubi deliquit, & ipse est alibi: ut in Auth. ut nulli iud. §. si verò.

De custodia reorum.

De hoc ff. co. titu. dixi, pag. 163.

De priuatis carceribus inhibendis.

Suprà de publicis carceribus obseruandis dixit: nunc de priuatis prohibendis. Et nemini licet priuatum carcerem habere vel exercere, præterquam magistratui. Contrarium facientes tanquam

tanquam imperialis maiestatis violatores ultimo supplicio percellentur. infra eod. l. vna.

Si reus vel accusator mortuus fuerit.

De hoc ff. co. titu. dixi, pag. 192.

Si quis Imperatori maledixerit.

Lex maiestatis criminis qui reus efficitur quandoque facta. *Maiestas le-*
cto, de quo infra, tit. prox. quandoque verbo vel dicto, in quo *ditur.*
versatur huius titu. tenor. Si quis igitur imperatorem dixerit perfidum, atrogem, rufum, vel quid simile profuderit: si ex leuitate processit, parcendum est; Lubricum enim linguæ ad pœnam facile trahi non debet. ff. ad leg. (ul. ma. l. famosi. Si ex infania furoris vel vini: miseratione dignissimus. Si autem ex deliberatione, remittendus, id est, transmittendus est ad principem: & ipse perpendet ex qualitate personarum, vtrum crimen prætermittat, an exquiri & puniri debeat: de hoc in c. vno. de maledicis.

Ad legem Iuliam, maiestatis.

De hoc dixi ff. co. titu. pag. 194.

Ad legem Iuliam, de adulteriis, & stupro.

De hoc ff. co. titu. dixi, pag. 194.

Si quis eam, cuius tutor fuit, corruerit.

Si quis eam, cuius tutor fuit, corruerit, patitur maiorem pœnam, quam alius: minorem verò quam raptor. infra eod. l. vna. Idem & multò magis, si corruerit constante tutela. Idem in curatore secundum Azo.

De mulieribus, qua seruis propriis se iunxerunt.

Hoc stuprum acrius punitur, quam aliud. Seruus enim concubitur, mulier subit capitalem pœnâ: bona eius perueniunt ad cognatos mulieris. infra eod. l. vna. De hoc ff. de hæred. instit. l. his verbis. §. j. & Inst. de hæred. instit. §. j.

Ad legem Iuliam de vi publica, vel priuata.

De hoc dixi ff. sub propriis titulis, pag. 195. 196.

De rapto virginum seu viduarum: necnon
sancimonialium.

Raptori imponitur pœna si rapuit honestam mulierem: Raptoris
aliud si inhonestam, ut meretricem. infra eod. l. j. in princ. ff. de pœna.
furt. l. verum est. Nec distinguitur, volente muliere id faciat,
an inuita, vtrum spontam suam vel aliam, &c.

De emendatione seruorum.

Domitius olim potuit occidere seruû: Inst. de his qui sunt sui vel

sui vel alic. iur. §. j. Sed hodie distinguitur, occidat iusta cau-
sa, vt tunc non teneatur. ff. de verbo. obliga. l. qui seruum. An
sine iusta: & tunc aut voluntate sua, aut casuali culpa, &c. in-
frà eodem l. j.

De emendatione propinquorum.

Titulus iste tribuit potestatem senioribus propinquis cor-
rigendi minorum delicta pro qualitate criminis, cum mo-
deramine quodam, & iure quasi patriæ potestatis, vt in im-
mentum non extendatur hæc licentia.

Ad legem Corneliam de scdris.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 196.

De his qui parentes, vel liberos occiderunt.

De hoc dixi ff. ad leg. Pomp. de par. pag. 96.

*De maleficis, & mathematicis, &
ceteris similibus.*

Malefici. Omnes illi quos vulgus maleficos appellat, & qui dicunt
Mathematici. se scire aliquam artem diuinandi, hi appellantur Mathemati-
Auspices. ci: à *μάθησις*, quod est diuinatio. Diuinat enim vel circa som-
Augures. nia, vel in volatu, qui Auspices, vel in garritu auium, qui Au-
gures. Et omnes tales patiuntur capitalem poenam, infrà co.
l. j. Sunt & alij qui arte magica vitæ innocentum insidiantur,
animos mulierum ad libidinem, &c. tunc: & hi bestiis subiiciun-
tur: vt infrà eo. l. multi. Idem fortè si veneno. infrà eod. l. j. &
hi etiam tenentur lege Cornelia, vt dixi ff. ad l. Corne. de sca.
pag. 196.

De sepulcro violato.

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 186.

Ad legem Flauiam de plagiaris.

De hoc dixi. ff. eo. titu. 200.

Ad legem Viscelliam.

Hæc lex locū habet, quando libertus appetit ea, quæ inge-
nuit tantum conueniunt: puta aspirat ad honores & dignita-
tes, asserendo se ingenuum esse. Si autē libertum se fateatur,
& penuria sit hominum, poterit eligi. ff. de decu. l. eos qui.

Ad legem Corneliam de falsis.

De hoc dixi ff. eo. titu. pag. 197.

De his qui sibi attribunt in testamento.

De falsis in genere dixi, nunc in specie de quodā, quod li-
cet non sit falsum, punitur tamē vt falsum. infrà eo. l. senatus.

De falsa moneta.

Falsum

Falsum non modo prædictis modis cōmittitur & punitur,
sed etiam in moneta: ideo de ea ponit: quia grauior imponi-
tur poena, quàm super alio falso. Et habet locum hæc accusa-
tio, cum quis fabricauit falsam monetam, vel fabricari fecit,
vel super eo de. lit. consilium, vel non prohibuit eam fabricari:
qui tamen in totum formare noluerit, iusta poenitentia excu-
satur. ff. ad legem Cornel. de fal. l. qui falsam.

De mutatione nominis, cognominis, prænominis.

Si ingenuus nomen, vel prænomen, vel agnomē mutet si
quidem in fraudem, tenetur lege Cornelia: alioquin contra.
Seruo autem mutare non licet. infrà eo. l. j. & ff. ad leg. Corn.
de fal. l. si falsi. de hoc solet dici in præem. Gregor. compila-
tionis. & in procem. lib. vj.

Ad legem Iuliam de ambien.

De hoc dixi ff. eo. titu. pag. 200.

Ad legem Iuliam repetundarum.

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 198.

De crimine peculatus.

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 199.

De crimine sacrilegij.

Dixi ff. de crimine pecu. pag. 99.

*De seditiosis, & his qui plebem audant con-
tra Rempublicam colligere.*

Seditio dicitur quasi seorsum itio: quia in diuersum vadūt,
aliosq; trahunt: vel à sedo, as. per contrariū: vt dicit glo. hic su-
per rubro. Et dicitur Seditio quietis publicæ turbatio, infrà **Seditio.**
eo. l. j. & ij. de hoc no. xlvj. dist. seditionarios. & ibi per Archi.
& Ioan. And. de immu. eccle. c. decet. lib. vj. Et tales concitan-
tes seditionem puniuntur poena capitis, vt no. in l. denuntia-
mus. C. de his qui ad ecclesi. confugiunt. dixi aliquid ff. ad le-
gem Iul. maiest. pag. 194.

*Quando civilis actio criminali præiudicat: & an
vtraque ab eodem exerceri poterit.*

Dixi de ordinariis criminib⁹, nūc de extraordinariis, præ-
mittit tamen cōmunē titulum ad præcedentia & ad sequētia:
si ex eodē crimine cōpetat civilis actio & criminalis accusa-
tio, an vna præiudicat alteri vel prorsus, vel interim. Sed dic,
quod nō præiudicat prorsus, nisi in actione & accusatione ini-
uriarū. ff. de iniur. l. prætor. §. j. & l. quod senatus. Sed interim
præiudicat, vt ff. de pub. iud. l. interdū & ff. vi bo. rap. l. ij. §. j.
de hoc

de hoc gl. Instit. si qua. pau. sc. dic. super rubro.

De crimine expilata hereditati.

De hoc dixi ff. cod. tit. pag. 189.

De vi bonorum raptorum actione.

De accusatione violentiæ, & de eius pœna, dixi ff. ad legem Iul. de vi pub. pag. 195.

De crimine stellionatus.

De hoc dixi ff. cod. tit. pag. 189.

De iniurijs.

Dixi ff. cod. tit. pag. 185.

De famosis libellis.

De hoc ff. cod. titu. dixi, pag. 185.

De abigeis.

De hoc ff. cod. titu. dixi, pag. 187.

De Nili aggeribus non rumpendis.

In Aegypto non pluit, sed Nilus certis tēporibus excurrit, & inundat agros. ideo aggeres, id est alti cumuli, vel coaceruationes, aut moles fiunt ut aquam contineant. Est autem Nili aggeres rumpere, id est, valla fluentis Nili de propriis & vetustis vsibus intra duodecimū cubitum vsurpare: quod nephas est, & damnosissimum in Aegypto: ideo hoc quasi læsæ maiestatis crimen est: ideo in eodem loco ubi rupit aggeres, vel valla vsurpauerit, flamma comburetur.

De his, qui latrones, vel malos criminibus reos occultauerint.

De hoc dixi, ff. de receptoribus. pag. 187.

De requirendis reis.

De hoc ff. eo. titu. dixi, pag. 202.

De questionibus.

De hoc ff. cod. titu. dixi, pag. 203.

De abolitionibus.

De hoc ff. ad Senatusc. Turpil. pag. 201.

De generali abolitione.

Ita à solo principe indulgetur, ut ff. ad Turpil. satis dixi, pag. 201.

Ut intra certum tempus criminalis questio terminetur.

In accusatione perficienda certū tempus, id est, biennium statutum est, §. eo. l. vlti. fallit in certis casibus not. §. de iudi. l. properandum. & in Auth. vt cle. apud propr. episc. §. pen.

Ad Sen

Ad senatusconsultum Trebellianum.

De hoc dixi, ff. cod. titu. pag. 201.

De calumniatoribus.

De hoc ff. cod. titu. dixi, pag. 23.

De pœnis.

De hoc ff. cod. titu. dixi.

Ne sine iussu principis certis iudicibus liceat confiscare.

Inter ceteras pœnas vna est Confiscatio, quā cuiilibet iudici imponere nō licet, nisi qui habet merū imperiū. ff. de iur. om. iudic. l. iij. & de offi. præf. l. illicitas. §. qui vniuersas, & hoc quādo confiscatio fit ex consequentia pœnæ. §. titu. j. l. ij. & iij. Sed quādo confiscatio fit principaliter, ut propter incestas nuptias: & tunc quia est ordinaria pœna statuta per legem, quilibet magistratus de ea cognoscere potest, etiam municipalis.

De bonis proscriptorum, seu damnatorum.

Dixi ff. eodem titu. pag. 204.

De bonis eorum qui mortem sibi consiuerunt.

De hoc ff. eodem titu. dixi, pag. 205.

De sententiam passu & restitutu.

Quia cōdemnati per sententiam quandoq; ex indulgentia principis restituuntur: ideo de hoc dixi satis ff. eo. tit. pag. 206.

FINIS CODICIS.

V O L V M I N I S

R V B R I C Æ,

Et primò

I N S T I T V T I O N V M

I V S T I N I A N I.

VOLV MEN, vt etiam suprā tradidimus, à con- *Volumen.*
uolutione, & collectione variorum librorū no-
men sumpsit. eo quòd iu se Institutiones impe-
riales, constitutiones Authenticorum, tres li-
bros Codicis, & Consuetudines Fendorum
contineat. Nam dicit Vlpianus; Si enim centum libri sunt
legati, centum volumina ei dabimus, &c. ponēs volumen pro
libro integro: vt totus Homeri liber in quadraginta octo li-
bros

libros partitus pro vno volumine accipiendum sit. Sic & Cigero, sic Gellius, & alij ferè omnes, licet Ovidius partem operis volumen dixerit, cum ait, Sūt mihi mutaræ ter quinq; volumina formæ, &c. Et Plinius de libris sui auunculi loquens, ait, Libros tres in sex volumina propter amplitudinem diuisit. Volumen verò vel à volo deductum est, eo quòd in libris voluntas appareret: vel quod vetius est, à voluo descendit: eo quòd volui apud antiquos consueuerūt, vt duo Cæsaris Anticatones. Simili modo Hebræi legem suam voluere, & Græci missam suam hoc tempore consueverunt. Facta Codicis prima compositione, liber Institutionum compilatus est, vt C. de ver. iur. enu. l. ij, §. omnia igitur. & §. sed cum prospeximus. ante eiusdem Codicis emendatione, & secundam eius editionem. Nam cum præcipit fieri editione secundam, facit metionem Institutionum iam compositarū: vt C. de emen. Iust. co. ibi, vt vndiq; non solum, &c. Et perfectis libris Digestorū, videbatur pleriq; nihil ammodo super iuris compositione tractandum: Imò Iustiniano imputandum, quòd armorum vsu relicto, legibus & scholasticis disciplinis operā dabat: cum imperator Gordianus dicat, Milites arma scire debere, nō leges. C. de iure delib. l. vlt. in prin. Imperator autē ad hæc, defensionem sui & exculatione, exculationisq; rationem assignando, elegantissimè respondet: vt in princ. huius proce. Cōuocatis autē viris illustribus Tribuniano, Theophilo, & Dorotheo, mandauit eis, vt componerent Institutiones & in quatuor libros iussit partiri, vt sint totius legitime scientiæ prima cunabula, & elementa, quibus iuuenes suffulti possint grauiora & perfectiora legum scita sustentare. C. de ver. iur. enu. l. ij, §. sed cum. & §. de iustit. & iure. his ergo. Et dicitur liber Institutionum, quasi instructionum: quia in his primis præceptis pueri instruntur, & instruuntur, vt possint percipere maiora iura, & ad iuris arcana valeant ascendere, & ingredi ad legū penetrantia: quæ propter hic liber bene Introductorius potuit appellari, nisi aliud verbum iuri civili visum fuisset congruentius.

De iustitia & iure.

De hoc ff. cod. tit. pag. 7.

De iure naturali, gentium & civili.

De hoc ff. de iustit. & iur. pag. 7.

De iure personarum.

Dixi ff. de statu homi. pag. 9.

De ingeniis.

Dixi ff. de sta. ho. pag. 9. & C. cod.

De libertinis.

De hoc dixi ff. de sta. ho. pag. 9.

Quibus ex causis manumittere non possunt.

De hoc dixi ff. qui & à quibus man. pag. 140.

De lege Fusia Caninia tollenda.

De hoc C. cod. titu.

De his qui sui, vel alieni iuris sunt.

De hoc dixi ff. cod. tit. pag. 10.

De patria potestate.

De hoc C. eodem titu. dixi.

De nuptiis.

Dixi ff. de ritu nu. pag. 79. & C. cod.

De adoptionibus.

De hoc ff. cod. titu. dixi, pag. 10.

Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur.

Tribus modis patriæ potestas soluitur: scilicet, morte naturali, vel civiliter dignitate: item emancipatione. Et quæ sunt dignitates soluentes patriam potestatem, colligitur C. de decur. l. vlt. & in Authent. constitutio quæ de dig. §. pen.

De tutela.

De hoc ff. cod. tit. dixi, pag. 88.

De his qui dari tutores testamento possunt.

De hoc ff. de testa. tut. pag. 89. & C. cod.

De legitima agnatorum tutela.

De hoc ff. de legit. tut. pag. 89. & C. cod.

De capitis diminutione.

De hoc dixi ff. eodem titu. pag. 25.

De legitima patronorum tutela.

Tutela patronorum deficitur patronis circa personas impuberum libertorum ex sententia tantum, non ex verbis legis xij. tabul.

De legitima parentum tutela.

Pater emancipās filium impuberem, legitimam eius tutelam nanciscitur ex mente legis xij. tab. & ex regula quæ dicit, Quò hæreditas redit, eò & tutela redire solet.

De fiduciaria tutela.

Mortuo patre, fratres emancipati impuberes, fiduciarij, vel legitimi eius tutores efficiuntur, propter fraternam fidem, vel

confidentiam, quæ in eis maior præsumitur, quàm in extraneis.

De Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia datur.

De hoc dixi ff. de tut. & cur. datis ab his. pag. 90.

De auctoritate tutorum.

Dixi ff. eod. pag. 91. & C. de aut. præstan.

Quibus modis tutela finitur.

De hoc dixi C. quando tut. vel cura. esse def.

De curatoribus.

Sicut impuberibus prouidetur per tutores, ita prouidetur puberibus, & adultis per curatores. §. eo. in prin. nã licet puberes effecti sint, adhuc tamẽ in ea ætate sunt, vt rebus suis præesse nequeant: de his aliquid C. qui per. tut. & de cur. fur.

De satisfatione tutorum vel curatorum.

De hoc dixi ff. de administ. tut. pag. 91.

De excusatione tutorum vel curatorum.

De hoc ff. eod. titu. dixi. pag. 93.

De suspectis tutoribus.

De hoc ff. eo. titu. dixi. pag. 92.

LIBER II.

De rerum diuisione.

DE hoc dixi ff. eod. titu. pag. 11. & ff. de acquiren. rer. domi. pag. 143.

De rebus corporalibus, & incorporalibus.

Corporales res sunt, quæ sui natura possunt tangi: vt homo, lapis, &c. Incorporales res sunt, quæ tangi non possunt: vt sunt omnia ea, quæ in iure constitunt, id est, quæ in sua definitione habent hoc vocabulum Ius: vt est hæreditas, obligatio, actio, &c. Hinc Lucretius: Tangere enim & tangi nisi corpus nulla potest res.

De seruitutibus.

Dixi ff. eod. tit. pag. 35.

De usufructu.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 31.

De usû & habitatione.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 14.

De usucapione, & longi temporis præscriptione.

De hoc dixi ff. eod. titul. pag. 145. & C. eod.

De donationibus.

De hoc dixi ff. eodem titu. pag. 137.

Quibus alienare licet, vel non.

Octo sunt personæ vel res, quæ alienare possunt res. Licet non sint domini eiusdem, quæ continentur his versibus. Index, prælatus, tutor, cum flumine, Cæsar, Creditor, & seruus, procurator, non sua tradunt de quibus g^l. §. j. in verb. alienare. Et in quinq; casibus etiam dominus non alienat, vnde, Hæreticus, mulier, læsæ, minor, & curialis, Casibus his quinis dominum dare iura vetant rem. vt ibi.

Per quas personas acquiritur.

De hoc dixi C. eodem titu.

De testamentis ordinandis.

De hoc dixi ff. eodem tit. pag. 98.

De militari testamento.

De hoc dixi ff. eodem titu. pag. 105.

Quibus non est permittum facere testamentum.

Dixi ff. de testa. pag. 98.

De exheredatione liberorum.

Dixi ff. de liber. & p. st. pag. 98.

De hæredibus institutendû.

Dixi ff. eodem titu. pag. 100.

De vulgari substitutione. Et de pupillari substitutione.

Dixi ff. eodem titu. pag. 101.

Quibus modis testamta infirmantur.

Dixi ff. de iniust. rup. test. pag. 99.

De inofficioso testamento.

Dixi ff. eodem tit. pag. 18.

De hæredum qualitate, & differentia.

De hoc dixi ff. de acqui. hæred. pag. 104.

De legatû.

Dixi ff. eo. l. ij. & iij. pag. 107. & 108.

De ademptione legatorum & translatione.

Dixi ff. de adimen. lega. pag. 114.

De lege Falcidia.

Dixi ff. eodem titu. pag. 116.

De fideicommissariis hæreditatibus.

Dixi ff. ad Trebel. pag. 117.

confidentiam, quæ in eis maior præsumitur, quàm in extraneis.

De Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur.

De hoc dixi ff. de tut. & cur. datis ab his. pag. 90.

De autoritate tutorum.

Dixi ff. cod. pag. 91. & C. de aut. præstan.

Quibus modis tutela finitur.

De hoc dixi C. quando tut. vel cura. esse des.

De curatoribus.

Sicut impuberibus prouidetur per tutores, ita prouidetur puberibus, & adultis per curatores. 7. co. in prin. nã licet puberes effecti sint, adhuc tamẽ in ea ætate sunt, vt rebus suis præesse nequeant: de his aliquid C. qui per. tut. & de cur. fur.

De satisfatione tutorum vel curatorum.

De hoc dixi ff. de administ. tut. pag. 91.

De excusatione tutorum vel curatorum.

De hoc ff. cod. titu. dixi, pag. 93.

De suspectis tutoribus.

De hoc ff. co. titu. dixi, pag. 92.

LIBER II.

De rerum diuisione.

DE hoc dixi ff. cod. titu. pag. 11. & ff. de acquiren. rer. domi. pag. 143.

De rebus corporalibus, & incorporalibus.

Corporales res sunt, quæ sui natura possunt tangi: vt homo, lapis, &c. Incorporales res sunt, quæ tangi non possunt: vt sunt omnia ea, quæ in iure consistunt, id est, quæ in sua definitione habent hoc vocabulum res: vt est hæreditas, obligatio, actio, &c. Hinc Lucretius: Tangere enim & tangi nisi corpus nulla potest res.

De seruitutibus.

Dixi ff. cod. tit. pag. 35.

De usufructu.

De hoc dixi ff. cod. tit. pag. 31.

De uso & habitatione.

De hoc dixi ff. cod. tit. pag. 14.

De usucapione, & longi temporis præscriptiõne.

De hoc dixi ff. cod. titu. pag. 145. & C. cod.

De donationibus.

De hoc dixi ff. eodem titu. pag. 137.

Quibus alienare licet, vel non.

Octo sunt personæ vel res, quæ alienare possunt res. Licet non sint domini eiusdem, quæ cõtinentur his versibus. Index, prælatus, tutor, cum flumine, Cæsar, Creditor, & seruus, procurator, non sua tradunt, de quibus g. l. j. §. j. in verb. alienare. Et in quinque casibus etiam dominus non alienat, vnde, Hæreticus, mulier, læsæ, minor, & curialis, Casibus his quinis dominum dare vetant rem, vt ibi.

Per quas personas acquiritur.

De hoc dixi C. eodem titu.

De testamentis ordinandis.

De hoc dixi ff. eodem tit. pag. 98.

De militari testamento.

De hoc dixi ff. eodem titu. pag. 105.

Quibus non est permittum facere testamentum.

Dixi ff. de testa. pag. 98.

De exheredatione liberorum.

Dixi ff. de liber. & posth. pag. 98.

De hæredibus instituendis.

Dixi ff. eodem titu. pag. 100.

De vulgari substitutione. Et de pupillari substitutione.

Dixi ff. eodem titu. pag. 101.

Quibus modis testamenta infirmantur.

Dixi ff. de iniust. rup. test. pag. 99.

De inofficioso testamento.

Dixi ff. eodem tit. pag. 28.

De hæredum qualitate, & differentia.

De hoc dixi ff. de acqui. hæred. pag. 104.

De legatis.

Dixi ff. co. l. ij. & iij. pag. 107. & 108.

De ademptione legatorum & translatione.

Dixi ff. de adimen. lega. pag. 114.

De lege Falcidia.

Dixi ff. eodem titu. pag. 116.

De fideicommissariis hæreditatibus.

Dixi ff. ad Trebel. pag. 117.

De singulis rebus per fideicommissum relictis.
De hoc dixi ff. de legat. iij. pag. 108.

De codicillis.

Dixi ff. de iur. codicil. pag. 107.

LIBER III.

De hereditatibus, que ab intestato
deferuntur.

DE hoc dixi ff. si tab. test. nullæ ext. & tit. seq. pag. 129. & in
tit. quis ord. in bo. pos. ser. pag. 134. & de suis & leg. hære.
De legitima agnatorum successione.

Dixi in titulo proximo alleg. specialiter in titulo unde legit.
& unde agna. pag. 130.

De Senatusconsulto Tertulliano. Et de Senatus-
consulto Orficiano.

Dixi ff. ad Tertull. pag. 134. & C. ad offic.

De successione cognatorum.

Dixi ff. unde cogn. pag. 134.

De gradibus cognationum.

Dixi ff. cod. pag. 131.

De ferulis cognatione.

Quidam non habent hic rubricā, secundū Plac. & Azo. Et
est sciendum, quod ferulis cognatio de iure civili vel etiā præ-
torio, quod naturalem æquitatem sequebatur, nunquā cõpu-
tabatur quantum ad successione inuicem quod immineret, ei
vinculum feruitutis: vt C. cõmunia de ma. l. feruus. & de suis
& leg. l. ex libera. nisi in casibus not. C. cõmunia de man. ad
prohibitioem autem nuptiarum ferules cognationes bene
computantur. vt supra, de nupt. §. illud. & ff. de rit. nupt. l.
adoptiuus. §. ferules.

De successione libertorum.

Dixi ff. de iur. patr. pag. 127. & de bon. libert. pag. 128.

De assignatione libertorum.

Dixi ff. eo. pag. 129.

De bonorum possessionibus.

Dixi ff. cod. tit. cum multis seq.

De acquisitione per arrogationem.

Nedū de iure civili vel prætorio succedit in quibus vniversum
ins defuncti, sed etiā aliquando in ins viuents, vt per arroga-
tionem, que consensu duorum fit, scilicet arrogantis & arro-
gati:

gati: & olim succedebatur diuersimodè: hodie autè sicut circa
naturales & legitimos parètes acquisitio coarctata est ad vsum
fructum tantum in rebus aduentitiis: ita & in huiusmodi ar-
rogationibus erit seruandum donec viuit arrogatus. Nam eo
mortuo dominium pleno iure transit ad arrogatorem: nisi su-
per sint aliæ personæ quæ arrogatorem anteccedunt: vt no. §.
eo. §. vit. & de adopt. §. cum autem.

De eo cui libertatis causa bona adiciuntur.

Certum est, non adita hæreditate ex testamento, quæ in
eo reiecta sunt non valere. C. de fideicom. l. ea. & l. ex testamē-
to. Constitutio tamen diui Marci quodā speciali iure, subue-
nit libertatibus, scilicet per adiectionem honorum. Et est Adie-
cere bona, alicui applicare, vel dare bona eo pacto, vt credito-
ribus & libertatibus satisfaciatur: de hoc infra, eod. satis.

Adiecere bona.

De successione sublatis, que sibi aut per
bonorum venditiones, & ex Senatus-
consulto Claudiano.

Olim dare aliæ successiones per vniversitatem vigeat ex
Senatusconsulto Claud. primò etiam debitor in solutione cessabat
& solemniter contra eum proponebatur actio, & ipse, neque
veniebat, neque soluebat, succedebat ei creditor in omnibus
tanquam mortuo, etiam si debitor reliquisset hæredem, & li-
cebat ei omnia vendere. de hoc C. de bono. aut. iud. pos. De
secunda successione dixi C. de Senat. conf. Claud.

De obligationibus.

De hoc dixi ff. de act. & oblig. pag. 174.

Quibus modis re contrahitur obligatio.

Obligatio quinque modis contrahitur, re, id est, interuen-
tu reivt in mutuo, in debito, commodato, deposito, pignoro.
de quibus ff. in propriis titulo dixi.

De verborum obligatione.

Dixi ff. eod. titulo pag. 175.

De duobus rebus stipulandi, & promittendi.

Dixi ff. eod. titulo pag. 175.

De stipulatione seruorum.

Dixi ff. eod. titulo pag. 176.

De diuisione stipulationum.

Dixi ff. de prætor. stipul. pag. 177.

De inutilibus stipulationibus.

De hoc C. eod. titu. dixi.

De fideiusforibus.

Dixi ff. eod. tit. pag. 176.

De litterarum obligatione.

De hoc C. de non numer. pecun. dixi.

De obligationibus qua contrahuntur consensu.

Obligaciones
ex consensu.

Sex sunt obligationes iuris gentium quæ solo consensu contrahuntur: vt, Emptio, Locatio, Cōductio, Societas, Mandatū. Et dicuntur cōtrahi consensu, quia neque scriptura est hic necessaria, neque præsentia exigitur, nec exigitur interuētus alienius rei: sed sufficit hic eos, qui negotia gerunt, consentire per se, vel per nuntium, vel per epistolam.

De emptione & venditione.

Dixi ff. de contrah. empr. pag. 60.

De locatione & conductione.

Dixi ff. locati. pag. 64.

De societatibus.

Dixi ff. pro socio. pag. 59.

De mandatis.

Dixi ff. mandati. pag. 59.

De obligationibus quæ ex quasi contractu nascuntur.

Harum obligationum sunt sex: puta, Negotiorum gestorū, Tutelæ, Cōmuni diuidūdo, Familiæ exercitūda. Itē actio ex testamento, & Condictio indebiti: de quibus in propriis locis dixi.

Per quas personas nobis obligatio acquiritur

Per quas personas nobis acquiritur rerum dominium, supra dixi: hic dicat, qualiter per easdem personas nobis obligatio & actio queritur.

Quibus modis tollitur obligatio.

De hoc ff. de solut. dixi, & de nouat. & de acceptilat. pag. 177. & sequenti.

LIBER IIII.

De obligationibus quæ ex delicto nascuntur.

DE hoc dixi ff. de priuat. delict. & de furt. pag. 181.

De vi bonorum raptorum.

De hoc ff. eod. titu. pag. 184. & C. eod.

De lege Aquilia.

De hoc dixi, ff. eod. titu. pag. 38.

De iniuriis.

Dixi ff. eod. titu. pag. 185.

De obligationibus quæ ex quasi delicto nascuntur.

Ponit quatuor actiones in factum, quæ omnes in genere *Obligaciones ex quasi maleficio.* possunt dici vna, quia ex quasi maleficio ortæ: Prima est de ea, quæ contra Iudicem competit: de qua dixi C. si Iudex litem suam fec. Item de ea, quæ pro deiecto & effuso datur: de qua dixi ff. de his qui deiece. vel effud. Item de ea, quæ competit ob hoc, quod aliquid est appensum, quod si caderet, posset nocere: de qua dixi ff. de his qui deiece. & effud. Item de ea quæ contra caupones, stabularios, vel nautas pro amissis eorum, quorum opera vtritur: de qua dixi ff. naut. caupo. stab. & ff. furti aduersus naut. cau. stab. pag. 183.

De actionibus.

Dixi ff. de act. & oblig. pag. 174.

Quod cum eo, qui in aliena possessione est, negotium gestum esse dicitur.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 53.

De noxalibus actionibus.

Dixi ff. eod. titu. pag. 18.

Si quadruples pauperiem fecisse dicatur.

Dixi ff. eod. titu. pag. 37.

De his, per quos agere possumus.

De hoc dixi ff. de procur. pag. 22.

De satisfactionibus.

De hoc dixi ff. qui satisf. cog. pag. 18. & C. de satisf. dando.

De perpetuis, & temporalibus actionibus: & quæ in hæredes, & ad hæredes transeunt.

De hoc aliquid ff. de act. & oblig. dixi. Nam prætoriarum prætoriarum penales non durant nisi per annum, excepta actione furti manuales. festi, quæ tantum durat, quantum aliarum ciuiles. Idem de prætoris rei persecutoris: de quo infra. per glo. seq. de secunda parte. rubri. dixi C. vt actio ab hæred. & contra.

De exceptionibus, & replicationibus.

Dixi de hoc ff. de except. pag. 170.

De interdictis.

Dixi ff. eod. titu. pag. 205.

De poena temerè litigantium.

Pœna calum. Plures pœnæ in specie sunt eorum, qui temerè causas suscipiunt, & litigant, Sed tres possunt tradi in genere, scilicet Corporalis, & Pecuniaria, & Famæ. Corporalis imponitur calumniatoribus ad similitudinè supplicij: vt ff. de calum. dixi, pag. 23. Item & tergiuersa, & præuatic. vt dixi ff. ad Turp. pag. 201. In famiæ pœna imponitur lata diffinitiuâ sententia in actione furti, vi bon. rapt. iniuriarum, de dolo, sepul. vio. expil. hæred. & simil. infra eodem §. ex quibusdam. Pecuniaria pœna imponitur libertis & libertis uocâibus sine uenia parentes vel patronos in ius: vt dixi ff. de in ius uocando. pa. 16. Item victo imponitur pœna circa uaticâ, & litis sumptus: vt ff. de iudic. l. cum quem temerè & in c. calum. de pœnis.

De officio Iudicis.

Officium Iudicis. Iudex debet iudicare secundum ius scriptum, vel consuetudinarium: & sententiam suam secundum naturam actionis propositæ ferre. Quomodo autem in qualibet actione se Iudex habeat, hic tractatur.

De publicis iudiciis.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 191.

FINIS INSTITUTIONVM.

AUTHENTICORVM TITVLVS

In nomine domini Iesu Christi, Liber constitutionum nouellarum Authenticorum.

Liber authenticorum.

Author.

QVARE hic liber uocetur Authenticorum, possumus dicere, quod sit de arbitrariis Principis, de quibus non cogimur reddere rationes: vt in l. non omnia. ff. de legibus. & in cap. si quando de rescript. Vel sicut Poetas, ceterosque operum conditores Autores uocamus, & illum qui egit bellum: aut pacem facit, Autorem pacis & belli dicimus. Vergilius in Georgic. Et te maximus orbis Autorem frugum. Maiores nostri nullam ne priuatam quidem rem agere, sceminas sine auctore uoluerunt. id est, homine, in quo est ius, potestas, & dignitas. Hinc & pupillorum tutores Autores dicimus.

cimus. Instit. de auctor. tuto. & C. de auctor. præst. Et auctores sententiæ appellamus, quorum consilium securi sumus. Hinc & Auctoramentum. Seneca in lib. xij. epist. Nul lum sine auctoramento malum est. Hinc & Authenticum dicitur ius magne potestatis & dignitatis, quales sunt constitutiones huius libri: quæ sicut notiores sunt, & recentiores, ita & dignitatis & obseruationis maioris: vt in l. non est nouum. ff. de lega. in c. j. de consuet. lib. vj. Collationes autem uocantur à colligendo, vel à congregando: quia quælibet collatio colligit plures partes seu materias: secundum Iacob. de Bell. Vel Collationes dicuntur à confero: quia conferuntur, & simul repositæ suat nouæ constitutiones, sicut aliàs dixi, ff. de collation. bon. Et sunt nonem collationes, quas iusta ordinem uidebimus.

COLLATIO PRIMA.

De hæredibus, & Falcidia: & si hæres legat. saluere noluerit.

DE hæredibus non dicas instituendis, sed ab hæreditate repellendis, nisi uultu implent testatoris. infra eod. §. si quis autem non implens. Et illa pars rubricæ expeditur. infra eod. *Falcidia*, usque ad §. hinc nobis. Et Falcidia, scilicet hæredi seruanda si fiat inuentarium, non aliàs. infra eod. §. hinc nobis usque in fi. tit. dixi ff. de iure delib. pag. 102.

De non eligendo secundò nubentes mulieres: & alienatione lucri antenuptialis donationis: & de successione carum, & filiis suis.

Dictum est supra de hæredum obedientia, & successione quæ sit inobedientibus: ideo subsequenti ordine ponitur hæc de successione matris. Et habet tres partes. Prima loquitur de electione prohibita. Secunda de alienatione ante nuptialis donationis. Tertia de successione matris actiua. secunda ibi, §. hoc autem. tertia ibi, §. eum igitur. Et exponitur titulus primo ita: De eo, quod secundò nubentes mulieres non eligantur in lucris primi matrimonij eum filiis primi maritus. Vel melius. Mulieres secundò nubentes de eligendo non habeant potestatem. Nam mater non succedit filio in lucro antenuptialis donationis filio superstiti. Et filiorum electio in dicto lucro est matri prohibita: vt hic in princip. Et quod dicit mulieres, idem dicas in uirtus secundas accipientibus uxores. infra eod. §. quia uerò contra. Alienatio autem facta per matrem

Collationes.

Mater secundò nubens.

trēm de lucro donationis ante nuptialis ea secundò nupta est in suspenso, & ea moriente supersticibus filiis confirmatur nõ in totum, sed ex parte non existentium filiorum: aliàs si ipsa mater filii in totũ successerit, alienatio in totum cõfirmatur, infra eo. §. hoc autem. Et de successioneibus, &c. actiue legas; quasi diceret, qualiter mulieres succedat filiiis. Nã mater filio in omnibus succedit, excepta ante nuptiali donatione, siue cõ uolet ad secundas nuptias, siue non, infra eod. §. cum igitur.

Vt determinatus sit numerus clericorum sanctis-

*simæ maioris ecclesie, & cæterarum
sanctarum ecclesiarum.*

*Ecclesia constã
tinopolitana.* Maioris ecclesie, intellige Constantinopolitanæ ciuitatis, & cæterarum ecclesiarum sub dicto patriarchatu constitutarum. Et est hæc lex localis, nam in ecclesia maiori ciuitatis Constantinopolitanæ & aliis sibi adiacentibus & subiectis, clericorum numerus secundum facultates debet esse statutus: & debet obseruari, ne ecclesie ad inopiam deducantur: pœna contrafacientibus imminente. De hoc numero habes C. de sacrosanct. ecclesiis. l. non plures.

*De fideiussoribus, & mandatoribus, &
sponsoribus, & solutionibus.*

Hic corrigitur lex, non rectè. C. de fideiuss. De hac materia dixi ff. eod. tit. pag. 96.

De monachis.

Monachus. Suprà tit. ij. facta est mentio de episc. & cler. & de monachis & monasteriis, vt patet in §. illud quoque. Inde sumpta occasione sequitur de mona. & quomodo monasterium autoritate episcopi ædificari debeat. Monachus autem Græcè, Latine dicitur singularis: vnde monachum singulariter pro omni agere oportet. xvj. q. j. placuit. infra.

*Quomodo oportet episcopos & reliquos cleri-
cos ad ordinationem deduci: & de
expensis ecclesiarum &
clericorum.*

Quia ex monachis quandoque episcopi fiunt: quare videndum de episcopis: vt infra eod. §. igitur. Et quomodo ad ordinationem deduci debent, dicitur vsque ad §. & illud etiã. De reliquis autem clericis expeditur infra eodem §. de Deo. & §. sed neque. & §. quanta. De expensis autem infra eodem. §. sed neque effulas.

COLLA

COLLATIO II.

*De non alienandis aut permutandis rebus ecclesiasticis
immobilibus: aut in specialem hypothecam
dandis creditoribus: sed sufficere
hypotheccas generales.*

Ista constitutio ponit quæ res ecclesie possit alienari aut permutari seu in hypothecam dari. De hoc extra de re. eccl. non alien. per totum, & xij. q. ij. sine exceptione.

Vt iudices sine quoquo suffragio fiant.

Omnes dignitates debent gratis conferri, nihilo suffragiorum nomine dato: alias omnia male sequuntur: cum hoc ab auaritia procedat, quæ omnium malorum est mater, antiquo iure penitus sublato. Vnde exponitur: Vt iudices, id est, præfides, vel proconsules, vel rectores prouinciarum. Sine suffragio, id est, sine aliquo dato nomine suffragij: vt infra eod. §. hæc omnia.

*Iusurandum, quod prestat ab his qui ad
ministrationem accipiunt.*

Hæc constitutio ponit diligenter & comprehendit factamentum quod debet facere quilibet administrator: vt infra vt iud. sine quoquo suffragio §. igitur.

*Vt ecclesia Romana gaudeat centum
annorum præscriptione.*

Ecclesia Romana cum ecclesiis sibi subiectis gaudet centum annorum præscriptione in contractibus, causis, rebus, & omnibus actis. De hoc in c. j. de præscript. lib. vj.

De referendaris sacri palatii.

Referendarij sunt aduocati in curia principis: dicti ex eo, quod referant vices hominum coram principe: vt supra quomodo opor. epi. §. non aliter. in fin. §. & infra vt lit. iur. pc. Et debet numerus referendariorum in octonario terminari. infra eodem.

Referendarij.

De incestis nuptiis & nephariis.

De hoc dixi C. eod. tit.

COLLATIO III.

De lenonibus.

Lenonũ causa & nomẽ satis odibile omnibus legibus visum est. Sicut autẽ Lenones qui malicis impudentiam & turpitudinem venalem habent: vel qui iuenculas decipiunt, & ad vitam miseram ducunt. Tales ex ciuitatibus, tanquam pesti

Lenones.

pestiferos, & communes castitatis vastatores, eiici lex præcipit: & traditur hic iudicis officium circa tales.

De defensoribus civitatum.

De his dixi C. eo. titu.

De mensura ordinandorum clericorum.

Docet numerum antiquum clericorum debere servari: neque velle casu augeri.

De mandatis principum.

De hoc dixi C. eo. titu.

De triente & semisse, & successione filiorum & nepotum naturalium, vel collationibus, aut distributionibus, necnon literarum, aut numerationum, atque rerum ex quibus decernuntur inficiationibus.

Bonorum subsidium.

Quarta natura.

Triens.

Semissis.

Olim liberis pater tenebatur relinquere quartam debitam iure naturæ: quæ dicitur Bonorum subsidium: & huic quartæ nullum gravamen potuit imponi, C. de inoff. test. l. omnimodo. & duobus ll. seq. Hæc hodie per hunc tit. redacta est ad trientem & semissem secundum numerum liberorum: ut si sint quatuor filii, & infra, debent habere trientem, id est, tertiam partem. Si sint quinque, vel ultra, debent habere medietatem eius, quod ei debebatur ab intestato: ut infra eo. §. hæc nos. & in Authen. novissima C. de inoff. test. Unde dicit gl. in c. Raynetius. de test. Quatuor aut infra dant natis iura trientem, Semissem verò dant natis quinque vel ultra: Arbitrium sequitur substantia cætera patris. Unde dic. De triente & semisse, de quo expeditur infra vsque ad §. neque enim. Et de successione: de hoc infra eo. §. consideramus. Vel collationibus: de hoc dicitur infra eo. §. illud. Et distributionibus: de quo infra eo. §. quod sæpe. Necnon literarum, &c. de hoc infra eo. §. studium. & §. illud quoque.

De filiis ante dotalia instrumenta natis.

Instrumenta dotalia dicuntur siue nuptialia, in quibus continetur matrimonium inter Titium & Bertam esse contractum, & dotem datam esse. Et siue his duobus, scilicet scriptura & dote dixit Pla. non valere matrimonium, allegans pro se, Insti. de nup. §. si licet Accur. Inst. de here. ab intest. ve. dicit valere matrimonium. per l. nuptias. ff. de reg. iur. & l. si vicinis. C. de nup. Sed non fieri liberos legitimos, per tex. nostrum. Sed non est verum de iure canonum, per c. tanta. qui fil. sint leg. De hoc pleuè per doct. in c. innovuit. de elect. Exponitur autem hic titulus de filiis.

filiis ante dotalia, id est, ante matrimonium natis. Et est mens huius constitutionis id quod voluit lex illa, cum quis. & l. nuper. positas. C. de nat. lib.

De administrantibus officia in sacris appellationibus.

Iudices appellationum, & eorum officiales, in causis appellationum. in quibus officium est commune, in iudicio semel examinationes facere debent, & de gestis participare.

COLLATIO IIII.

De nuptiis.

DE hæc materia dixi ff. de ritu. nup. pag. 79.

De appellationibus, & intra quæ temporæ appellari debeat.

In hoc volumine quatuor modis tractatur de appellationibus, ut hic, & infra de his qui ingre. ad appel. in prin. & infra ut cum de appel. cog. §. j. & infra de appella. colu. viij. de hoc dixi ff. de appel. pag. 207. & in titu. quando appel. sit. pag. 209.

De consulibus.

De hoc dixi ff. de offi. consul. pag. 12.

Ve nullus mutans agricole tenet eius terram.

Hæc rubrica prohibet sceleratorem tenere terram agricolæ, scilicet facta solutione, vel dato aliquo loco solutionis: aliàs contra: ut infra constitutione prox. §. sancimus. Et differunt inter se: quia sequens dicit, quantum usuram debeant dare agricolæ suis creditoribus: quod hæc non dicit. Item hæc est localis, in Thracia enim & Illyria duntaxat loquitur: ut infra in prin. illa generalis: ut infra titu. prox. in prin. §. si autem. Et ideo hæc breuiter transeunda est, secundum gl. nostram hic, & procedendum ad sequentem.

Nullum credentem agricola tenere illius terram:

& quantum debet usuram dare.

Creditores ab agricolis exigere possunt nomine accessionis, usuram quolibet anno pro quolibet modio octauam partem modij & pro solido unam siliquam, & non amplius. De hoc aliquid supra titu. proximo.

De restitutionibus: & ea quæ parit in undecimo mense post mortem viri.

Res restitutioni fideicommissi subiacentes alienari prohibentur, nisi propter causam dotis, vel donationis propter nuptias: propter quas causas alienatio permittitur, antiquo iure sublatæ.

*Mulier nubes
ante tempus
luctus.*

sublato, & omni circumuentione remota. Et durat hæc pars vsque ad §. vnū. Secunda pars est de muliere, quæ parit in x. i. mense: de quo infra §. vnum. Nam mulier ante annum luctus pariens, si indubitatum sit sobolem non ex priori consistere matrimonio, omnibus modis priuatur antenuptiali donatione: ac incidit in eas pœnas, ac si ante tempus luctus secundas contigisset nuptias: vt ibi.

*De tabellionibus vt protocollum di-
mittant in chartis.*

Tabellio. Tabellio à partibus rogatus, debet per se audire negotiū, & ipsemet scribere, nec alicui delegare potest. Est autē Tabellio minor, Tabularius maior. & Magister stationis maior vtroq;. Sunt autē alia multa nomina, seu vocabula horū publicorum scriptorum, de quibus gl. in rubrica C. de tabul. & l. fin. Proto collum autem dicitur à πρώτος, quod est primū: & κολά, quod est collatio scilicet literarum, quasi dicat, prima collatio literarum: de quo infra. eod. §. illud quoque. in verb. protocollum.

COLLATIO V.

*De ecclesiasticarum rerum immobilium aliena-
tione, & solutione.*

Ecclesia propter debitū fiscale regulariter rebus mobilibus nō existētib⁹, res immobiles alienare potest, & in solutū dare, &c. Exponitur ei go de alienatione, scilicet faciēda pro fiscali tantū debito. Et solutione, id est, datione in solutū ipsi creditori etiam priuato, nō solum fisco: vt j. eo. §. si verō priuatus.

*De iururando à moriente præstito, dato propter
mensuram suæ substantiæ.*

Iururandum à moriente præstitum, in quo substantiæ suæ mensuram facit manifestam, inter suos hæredes diuidendo, ab hærede seruandum est: pœna non seruantibus imminentes creditoribus tamen nullum præiudicium generatur.

*Vt præponatur nomen imperatoris documentis,
& vt Latinis literis apertius tem-
pora inscribantur.*

Documenta. In documentis, id est, literis publicis, debet principis nomē, & annus in principio, & indictio designari. Item consulis nomen, annus cōsularis: debet etiā dies & mensis celebrati contra ctus apponi: & etiā annus cōditæ ciuitatis, si hoc habet cōsuetudo: debēt etiā documēta claris notis & literis scribi: de quo

quo in cap. inter dilectos, de fide instrumen. & in capit. quoniam contra, in gl. antepenult. extra de probat. de vltima parte rubr. ponitur in §. fin.

*Scenicæ non solum si fideiussores præstent, sed
etiam si iururandum dent, sine
periculo discedere.*

Scenicæ mulieres, id est, prostibulariæ, vel meretrices, nullam cautionem præstare debent suo hospiti, vel lenoni: neque lenones talem debent cautionem exigere: tamen etiam si fideiussores dent, vel iururando promittant de persistendo in lupanari vel prostibulo, nihilominus possunt sine periculo discedere: quia iuramentum super re illicita seruari non debet. Vel hæc dicuntur Scenicæ mulieres, quæ in scena, id est, loco rutpi, vt prostibulo stant: à scena, id est theatriali inumbratione, vel spectaculo circi, vbi consueuerunt tales prostare. ff. de infam. l. ij.

*Mulieres sce-
nicæ.*

*Vt non fiant pignorationes pro aliis personis. Et
vt sicut principum donationes non egent ge-
stis monumentorum, sic nec à priuatis
imperatoribus factæ donatio-
nes indigeant.*

Nulli licitum est secundum formam pignorationes, id est, pactum vel reprefalias, exigere aliam pro alio: de hoc de iurur. cap. j. lib. vj. Et exponit Gestis monumentorum, id est, vt fiant coram iudice ordinario, præbente auctoritatem huic donationi: quia sufficit ipsius imperatoris præsentia: vt & aliâs, C. de testa. l. omnium.

*De exhibendis & introducendis reis: & vt hi qui con-
ueniuntur post vicesimum diem præsententur iudici-
bus. Et de his qui iururatiorem cautionem exponunt,
& ante litū contestationem absentes sunt. Et de hy-
pothecis quæ appellantur ex causa militiæ, quæ per-
sonæ, & quando hoc ius habent. Et de indotatis vxoribus,
vt habeant quartam partem substantiæ viri:
& ipse vir in substantia vxoris, scilicet quando inops
est qui relinquitur.*

De exhibēdis reis: à re, non à reatu, ff. de duob. re. l. j. & hæc Resm. pars expeditur vsq; ad §. illud, Et vt hi qui cōueni. hoc expeditur j. eo. vsq; ad §. si verō. Et de his qui iurur. hoc dicitur j. eo. §. si verō vsq; ad §. optimum quoq;. Et de hypothecis, scilicet

militiarum: & hoc dicitur infra eod. §. optimum.

Constitutio, quæ ex ascriptio & libera natos, liberos vult: non his, qui ante constitutionem nati sunt, sed qui post constitutionem nati sunt, prædesse. Et ut venerabiles domos æonomi commutationes faciunt ad inuicem immobilium rerum ecclesiasticarum, decreto prius interposito, excepta hac maiore ecclesia.

Constitutio quæ ex ascriptio, & e quæ est C. de senatus. Claud. l. j. in fi. Nam per Claudianum erat libera. & eius filius erat seruus, ut ibidem dicitur. Non autem dicit de illa quæ est C. de agri. & cen. l. ne diutius. quia ibi non est casus iste: licet alij similes sint ibi. Vel dicit de ea, quæ est C. de agri. & cen. l. fin. Et expeditur hæc pars vsque ad §. quia igitur. Secunda pars deinceps vsque in fin. constitutionis.

Ut de cetero, commutationes ecclesiasticarum rerum non fide fiant, & in privatam personam ad principum imperatorem, & hoc modo alias personas legitimas transeant res. Et hæc tantummodo sunt ad imperialem domum. Et licet perpetua emphyteosis agi ab oratoris in oratoria, decreto videlicet interposito: excepta hac maiore ecclesia: ne tamen in privatam personam transeat emphyteosis.

Ecclesia cum principe permutare potest, ut res apud principem perpetuo permaneant, ne perueniant ad priuatos. Item ecclesie ad inuicem in perpetua emphyteusim dare possunt, excepta maiore ecclesia Constantinopolitana. Et prima pars expeditur vsque ad §. illud quoque. Et ut liceat, &c. Hoc expeditur infra eod. §. illud.

Ut ea quæ vocantur insinuatia, semper clericis in maiori ecclesia quid n. dentur: in aliis autem ecclesiis penitus non dentur.

Insinuatia non possunt exigi à clericis ordinatis: exceptis his qui sunt ordinati in maiori ecclesia, à quibus secundum consuetudinem accipere licet. Et dicuntur Insinuatia, quæ ab ordinatis accipiuntur: de quo in Authen. de sanct. episc. §. pro consuetudinibus. de quo in cap. ij. & cap. cum in Ecclesia. de verb. signifi. & j. quæst. ij. cap. sicut episcopum.

Ut clerici quæ recedant, aliis pro eis præbeant surro-

gatis

gatis emolumenta: recedentes autem remeare volentes non suscipi. Et ut si quis edificans ecclesiam, aut aliter in eadem seruenibus ministrans emolumenta, voluerit aliquos clericos instituere: nõ fortitud eos, sed probacione sancti: sibi patriarche suscipiat.

Clerici continuam residentiam in propriis Ecclesiis facere tenentur: nec debent recedere: cialias alij in eorum locum surrogantur cum eorum emolumentis: & recedentes, & postea remeantes, suscipiendi non sunt, nec eis emolumenta debent restitui: de hoc de cle. non resi. cap. inter quatuor §. fin. & plenius in cap. quoniam §. si. ut lite non contest.

De his qui ingrediuntur ad appellandum: & quando per scripturam manus proprie, fiat collatio literarum: & de iurciurando dilationis, ut & coniug. non iniurando calumnie.

De prima parte dixit C. de temp. appel. de quo in capitulo cum fir. de appel. Et ista prima pars expeditur vsque ad §. illud autem videamus. Et quando per scripturam, &c. De hoc in §. illud. Nam ex documentis publicis solis, & non priuatis, comparatio fieri debet: ut ibi. de quo in l. comparationes. C. de fide instrum. Et de iurciurando, &c. Hæc tertia pars expeditur infra eodem §. fin. Nam iurandum generaliter in iudicio semel præstari debet, & in eo debet addi, quod nullus in tota lite probationem exiger, quam non putauerit necessariam: de quo in Authen. hoc sacramentum. C. de iura. cal. & in c. literas. de restit. spolia. capit. præsentium. de test. & cap. vltra tertiam.

Ut in priuatis domibus sacra mysteria non fiant.

Sacra mysteria prohibentur celebrari in domibus sine licentia superioris. Oratoria verò causa orationis permittitur habere, & in eis clericos conuocari: de quo in l. conuenticulam. C. de episc. & cler. & C. de hæret. & man. l. ij.

Ut de sancti seu sancta eorum non iniuriuntur à creditoribus: & ut consiliarij non suscipiant cogniciones ab his que iudicibus.

Mortuis & moribundis, & funeribus eorū, ac familiarum mortuis ex reb⁹ eorū creditores iniuria inferre prohibentur absq. iudiciali decreto: de quo in Authen. sed nec ante. C. de sepul. vi. & Authen. ite qui domū. Et hæc prima pars expeditur vsq.

y 2 ad §.

Residentia clericorum.

Iurandum.

Oratoria.

Iniuria mortuis facta.

ad §. illud. Et ut consiliarij, &c. Hoc expeditur à §. illud. vsque ad fin. Nam iudex ordinarius occupationibus publicis impeditus causam, consiliario potest delegare sententia sibi seruata: dummodo ter causam audiat, & sententiam proferat, & appellacionem interpositam suscipiat. Iudex autem appellatus, & delegatus, delegare non potest: de quo glo. in Authen. Ad hæc C. de iudic.

Ut immobilia antenuptialiu donationis neque hypotheca dentur, neque omnino alienentur à viro, neque consentiente vxore: nisi postea satisfieri vxori possit: hæc verò etiam in dote valere.

Res immobiles in donatione, propter nuptias consistentes maritus alienare non potest, nedum ea inuita, sed etiam vxore alienationi consentiente. Sed alienatione habita pro non facta in rem actio vxori competit, nisi secundo post biennium consenserit, ut vir alienans locuples fuerit, alienationis prohibitione in dote multo magis obtinente. Et de hoc vsque ad §. & multo potius, & aliàs in Authen. siue à me. C. ad Vellei. & in cap. cum contingat. de iureiur. Hæc verò etiam, &c. De hoc in §. & multo.

De noui operu nuntiatione maritimi conspectus.

Nulli licet in hac regia ciuitate ædificare ultra terminos à iure permiffos, si principaliter noceat. De hoc in l. per prouincias. Et quod ibi not. C. de ædific. pri. ff. de ope. pub. l. qui opus. Et quod no. Inno. in cap. Pisanis de restit. spol.

Ut facta noua constitutiones post insinuationes earum post duos menses valeant: parçitur autem non custodientibus subtilitatem constitutionum super testamentum in relinquendo quadrantem: aut non subscribendo nomen heredis, aut non d. cendo.

Constitutio noua ligat post duos menses à tempore insinuationis, seu publicationis: quæ insinuatio, seu publicatio, debet fieri secundum formam hie datam, & glo. in proce. Decre. & in cap. ij. de constit. & Pau. de Leazara. in proce. Clemen.

Ut nullus fabricet oratorij domos præter voluntatem episcopi. Et ut deputet prius diligentiam, & statutum, quæ in fabricando oratorio sufficiant. Et ut episcopi non desint suis ecclesijs. Et de alienatione ecclesiasticarum rerum immobilium.

Nulli licitum est ecclesiam, vel monasterium, vel oratorij ædi

ædificare sine episcopi voluntate. De hoc in c. nemo. de consecr. distin. j. c. si quis basilicam. & de eccles. xdi. ca. j. Et de ista prima parte vsque ad §. illud quoque. Item episcopus non debet per multum tempus abesse ab ecclesia: ut infra in §. illud. & vij. q. j. in presentia. & l. dist. c. contumaces. de cle. non refi. c. tuæ. Et quod in alienatione rei Ecclesiasticæ immobilis decretum superioris requiritur. de hoc in §. quoniam verò. & supra de eccle. re. immo.

Ut ab illustribus & qui super eam dignitatem sunt non modo super pecuniarijs causis, sed etiam iniuriarum criminaliter per procuratorem dicantur: Clarissimis autem in pecuniarijs litore per procuratorem, & per se litigare.

Illustres, & Superillustres in causis pecuniarijs, & in crimine iniuriarum non per se, sed per procuratorem litigare debent: cæteris vel dignitatis inferioris licite conceditur, ut per se, vel procuratorem litem exerceant. Et quæ sit ratio huius constitutionis, colligitur infra eodem versiculo ne cogantur. Quot sint genera magistratuum colligit hæc glo. Et quis dicitur Superillustris no. in l. quoties. C. vbi scna. vel clar.

Ut ordinaria prefectura urbana, etiam prætoriana dicitur, & prefectura urbana quæ in cingulo. & quæ in aëta sunt solo, non etiam honorata, liberent à curiali fortuna.

Sola collatione dignitatis, & administrationis, etiam ante administrationem susceptam, curiales liberantur à curiali fortuna: sed sola collatione honoris seu dignitatis absque administratione non liberantur, sed remanent curiales, solum honorem ex tali collatione consecuti: hodie autem non tantum duæ, sed duodecim dignitates liberant aliquem à curiali fortuna: ut in l. si C. de decu. libr. x. De hoc Inttit. quib. mod. ius par. pot. §. filiusfam. & in cap. in decorum. de ata. & qual.

COLLATIO VI.

Ut omnes obediunt iudicibus prouinciarum, & in criminibus, & in pecuniarijs causis: & ut negotia examinentur nullo excepto per priuilegium. Nec huc conuenti deducantur, ut supra pragmatica forma exhiberi quempiam iussit.

In prouincia, in qua quis sortitur foru. illic est cõueniendus;

utraque parte præfente, vel altera tantum: & vbiq; iustitia feruata sententia cõdemnatoria, vel absolutoria feratur, omni priuilegio cessante nisi pragmatica forma aliud statuatur, vel aliud propter appellationem acciderit: his obtinentibus in omni loco & tempore.

Quibus modis naturales filij efficiantur legitimi, supra illos modos, qui superioribus constitutionibus continentur,

*Legitimatio
filiorum.*

Hic debet esse, Legitimi efficiuntur. Sed in alia cõstitutione j quib. mo. nat. effi. est in litera, Sui: & quæ sit differentia inter hanc titulũ & illum. ibi dicitur. Et exponitur hic Supra, id est, præter. Superiorib; cõstitutionibus. &c. de nat. hb. l. cum quis. & duabus legibus seq. Et habet constitutio sex partes. Prima tractat de legitimatione filiorum per matrimonium. Secunda de legitimatione filiorum naturalium per rescriptum Principis. §. sed & aliud quidã. Tertia de nuptiis præsumptiuus. in §. illud quoq;. Quarta de nuptiis verè contractis à superillustribus & illustribus, vel in ecclesia à militibus honestis, vel negotiatoribus, vel professoribus. §. denique in tantum. Quinta de nupt. zdilibus. in §. quisquis autem. Sexta de poena contractum illicitas nuptias. §. si.

Vt hi qui obligatis se habere perhibent res minorum, aut obligati sunt eis, ad eorum gubernationem penitus non accedant: & ut curatores nullo modo suscipiant cessiones aduersus eos, quorum curationem agunt, aut egerunt: hæc autem generaliter valent in omni curatione, in quibus personis leges curatores præbent: Et de gubernatione pecuniarum competentium eis, quorum negotia administrantur. Et quando eis recondi, aut mutare oportet, aut ex eis redditus comparari.

Prima pars exponitur vsque ad §. quod si quis. Et ut curatores: hoc exponitur infra §. quod si quis. Hæc autem, &c. de hoc infra, eod. §. hæc dicimus. Et de gubernatione, dicitur infra eod. quoniam.

De instrumentorum cautela & fide: & primum de deposito, & de mutuo, & aliis documentis priuatè quidem scriptis habentibus testes, & non habentibus testes. Et de instrumentis publicè confectis: & de collationibus manus

pi. pr

propria scriptura: & de expositis instrumentis ab illiteratis, aut paucis literas scientibus: & de non scriptis contractibus: & de contractibus vsque ad unam libram auri: & de contractibus qui in agris sunt: & ut in documentis & contractibus futuris locum habeat ista lex.

Strictè capitur hoc titulu instrumentũ pro chartis tantũ. *Instrumentum Cautela.* Aliàs largè. vt ff. eo. j. Aliàs pro instrumento fundi. vt ff. de fund. instr. l. quæ sitũ j. respon. Cautela, scilicet in faciendo. Habetur fides postquam est factam: & dupliciter dicit de fide. Primò in quibus instrumentis debeat fides priuatis & publicis: & hoc §. eo. vsq; ad §. si verò moriatur. Secundo qualiter fiat vt habeatur fides. quando erat in dubiũ reuocatum quod fit per comparisonem: vt j. eod. §. si verò moriantur. & §. itq. vsque ad §. oportet. Et deposito, id est, qualiter fiat cautè instrumentum priuatũ super contractu depositi, & mutui, & aliis contractibus: & hæc expeditur j. eo. §. si quis. & §. sed & si quis. & §. si tamen. Et de instrumentis publicè confectis. hoc exponitur infra eod. §. si instrumenta. Et de collationibus: scilicet qualiter probetur. fides instrumenti: hoc expeditur infra eod. §. si verò. Et sic respicit secundum capitulum. Sequentia autem omnia vtrunque respiciunt. Et de expositis instrumentis ab illiteratis, id est, de contractibus celebratis in scriptis ab illiteratis: quod expeditur infra, eod. §. oportet. Et de non scriptis hoc expeditur eod. §. & hoc dicimus. Et de contractibus: hoc expeditur infra eod. §. ait. Et contractibus futuris: hoc exponitur infra eod. §. vt autem omnia.

Hæc constitutio interpretatur priorem constitutionem, de his qui ingrediuntur in monasterium, & de subiectis eorum ex quo tempore oporteat eata valere.

Dictum est supra in titu. de monach. §. illud. col. j. quòd ingrediens monasterium, se & sua dedicat Deo ipso ingressu: verum quia reuocabatur in dubium, an dicta constitutio haberet locum in illis, qui ante legem illam fuerunt ingressi monasterium: ideo pro illa dubitatione ponit hunc titulum.

Et non luxuriantur contra naturam: neque iurent per capillos, aut aliqua huiusmodi, neque blasphemant in Deum.

Peccata contra naturam, & blasphemie contra Deũ, & iurent

Famenta per membra Dei, per hanc legem prohibentur: contra facientes vltimis suppliciiis puniuntur. de hoc xxij. q. j. ca. si quis per capillum. De prima, de vi. & honest. cler. c. vt clericorum. de excel. praelat. cleric. & xxxij. q. vij. flagitia. De secunda parte, extra de maledicis. c. statuimus.

Vt liberti de cetero aureo non indigeant annulo, & vt pristini restituantur natalibus. Et de celebratione dotalium instrumentorum in libertis mulieribus facta, ex hoc ipso etiam nuptias legitimas fieri, & filios suos: si nuper etiam ancilla fuerit, & ipsam liberam esse celebratione doti, & nuptias legitimas, & qui ex ea processerint suos.

Dominus manumittens seruū suum, denuntiat eum ciuem Romanum. Et ius aureorum annulorū, & regenerationis, ex ipsa manumissione manumissus consequitur: patrono iure manumissionis per omnia referuato: nisi ab eo fuerit remissum. Tunc enim ius patronatus in hoc sibi referuatur, vt ei reuerentia debeatur. Et ex certis ingratitudinis causis licet in seruitute reuocare. Item liberti & libertæ pro ingenuis quoad nuptias reputantur. Et si dominus cum propria serua matrimonium interuenientibus inutilibus instrumentis contrahit: ipsa & ex ipsa nati, liberti efficiuntur: de quo etiam in Authen. sed nouo iure. C. de nupt. quæ sumpta est hinc ex §. si. De prima parte expeditur vsque ad §. si quis autem. dixi ff. de iure aureo. ann. Et de celebratione, &c. In hac secunda parte duo dicuntur: vnum de liberta, & aliud de ancilla: & hæc expeditur infra eo. §. si quis autem.

Apud quos oportet causas dicere monachos, & absterias.

Monachi & moniales pro causis eorū coram episcopo debent conueniri, qui disponere debet, an per se vel per alios debeant respondere. Et secundum legem & sacras regulas deest cognoscere & iudicare. Ciuiles autem Iudices talium causarum cognitionem non habent: de hoc etiam in Authen. causa quæ fit cum monacho. C. de episcop. & cleric. hinc sumpta. Hodie autem penè omnes sunt excepti, & ideo sub Papa conueniendi sunt, qui est ordinarius exemptorū, dicit Authen. causa. vbi per glōf. & glōf. vj. q. iij. c. placuit. & de priuig. ca. tuarū. per Innoc. eo. tit. recepimus. & c. ex ore. & quod hodie habetur in ca. j. de priuig. lib. vj. Alsisteriæ autem vel Alsistræ, vt quidam volunt

Alsisteriæ.

volunt, moniales sunt eo quòd insistant orationibus & ieiuniis quotidie, quas vulgò appellamus Reclusas, secundum Reclusa. glōf. hinc. de quibus aliquid C. de episc. & cleric. dixi.

De questore.

Officium Questoris in inquirendis personis in vrbe Constant. manentibus consistit: & inquiritur quæ sint. & vnde veniant, & qua occasione, & cuius sint vitæ: validos & potentes operari facere, aut expellere: exceptis valetudinariis, qui dimitti debent. de officio huius dixi ff. eod. titu.

Constitutio qua de dignitatibus & episcopatum filium liberat à patria potestate.

Dignitas consulatus & patriciatu à patria potestate liberat sola dignitatis collatione. Et generaliter omnis alia dignitas quæ à curiali fortuna liberat, etiam à patria liberat potestate: quales enumerantur plures in l. C. de decur. lib. x.

De Iudicibus. Et vt nullatenus cum iuriscirando eligatur aliquis Iudex, & quod permanet ei. Et vt appellaciones accipiant modis omnibus Iudices. Et vt in medijs hinc facte formæ quomodo oporteat decidi cognitionem non attendant Iudices.

Quatuor partes habet rubrum: primò de Iudicibus scilicet, à Principe delegatis in ciuitate Romana, qui sunt xij. octo Iudex sedebit minores, & quatuor maiores: vt infra, eod. §. vetus. Et sedet quilibet eorum in suo prætorio in basilica: vt infra eodem. §. sedebunt. & hæc pars expeditur infra, eod. vsque ad §. quia verò. Permanet ei scilicet vnaquæque pars permanet, id est, stabit. Bi, scilicet quod iudicabit Iudex, & exponatur Permanet, id est, permanebit, vt sæpe fit. Alias est. Permaneat: & tunc planum est. Vel dic, hæc Et quod permanet ei, &c. superflua, nec reperiuntur in Nouell. Azo. & hoc expeditur infra eodem. §. quia verò. Et vt appellaciones accipiant, &c. nam Iudex tenetur recipere appellacionem, infra eo. vt nulli iudic. §. illas. & ff. de appel. re. l. ticut. & C. de appellat. l. Iudicibus. Nisi in casu, vt in præf. præto. Orient. cui dungiur hæc est constitutio, qui recipere non tenetur appellacionem, sed supplicationibus: vt in si. §. nostros. nisi à eo. & C. de prec. in p. offer. l. aduersus, & nisi in casibus duobus, qui sunt supra eod. §. audient. & aliis casibus quos dixi ff. de appel. recip. & à quib. appell. non lic. & C. quorum appell. non recip. vide hinc glōf. §. nos

Y §

stos

stros. Et vt in media, &c. de hoc infra eod. omnis autem. ad fi. & infra eod. in medio litis non fi. fa. form.

Vt clerici apud proprios episcopos primum conueniantur, & post hoc apud civiles Iudices.

Clericus vbi litigare habet.

Clericus apud propriū episcopum in causis pecuniariis conueniendus est. qui ex non scripto, & sine dāno causam decidere debet. Sed si causa talis sit. vel alia difficultas. quę episcopū cognoscere impediāt. tūc civiles Iudices clerici causā decidere debent. Sed si clericus de crimine criminaliter conueniatur tunc civilis Iudex causam intra secūdi mēsis spatium decidere debet. Si verō de crimine ecclesiastico conueniatur. tunc ad solū episcopū spectat decisio. De materia huius tituli habetur in c. si quis cōtra clericum. de foro comp. & c. quoniam contra. de probat. & per gl. ij. q. alleg. l. si quis in hoc genus. in fin. ij. q. j. c. si quis cum clerico. & de re iudi. c. si. li. vj. Et quatenus hic tractatur de civili Iudice. hodie est correctū. collat. x. de stat. contra lib. eccle. §. status. & in Authen. statuimus. C. de episc. & cler. & in c. nullus Iudex. de foro comp.

De consanguineis. & vterinis fratribus.

Fratres consanguinei & vterini simul. pręferuntur fratribus consanguineis tantūm. & vterinis tantūm. Sed si sint superstitēs consanguinei tantūm. & fratres vterini tantūm. ad successiōnem secundūm leges antiquas admittuntur. Sunt autē Cōsanguinei. qui ex eodem patre nati sunt: quasi ex cōmuni virilis stirpis & feminis sanguine. Vterini autē sunt. qui ex eadē matre tantūm nati sunt: quasi ex solo vtero materno fratres. Vtrique autem cōiuncti. qui ex eodem patre & matre geniti sunt: vt hīc dicit glo. & Inst. de leg. agn. suc.

De armis.

Princeps arma publica fieri iubet. sed priuata fieri & vendi prohibet. Cultellos autem minores fieri & vendi priuata per mittit. vt hīc. & v. q. j. §. hoc autē. & §. hoc igitur. de hoc in l. j. & iij. ff. ad leg. Iul. de vi pub. De delatione autem armorum ponitur in l. j. C. vt ar. vsus: lib. xj. vbi de hoc glōf. Et quę mala inducant bella & arma ponit hīc glo. ij.

De deposito. & denuntiatiōibus inquilinorum. & de suspendenda admīstratione panum.

Nulli licitum est depositum. aur peritum pretiū. vel pensio nem retinere. vel interdictionem alicui facere: poena cōtra facientib⁹ imminete citra defensū etiā petitionē De prima parte ponit

Consanguineis fratres. Vterini. Vtrique iuncti.

ponitur. C. de rei vendic. l. officium. & l. bona fides. ff. de po. & in l. fi. C. de positi. vbi posita est Authen. hinc sumpta.

COLLATIO VII.

Quibus modis naturales efficiuntur sui: & de eorum ex testamento. seu ab intestato successione.

Hic titulus differt ab alio. §. quibus mod. na. eff. l. c. quia hīc generalior est. vt infra Auth. vt in medio primę col. ibi bene se habet. Item hīc Imperator faciens suum exordium. naturalitatis. seruitutis. & libertatis ius ostēdit. & docet quę admodum legitimaciones sunt per oblationem curię & successores eorū actiue & passiue: de hoc Insti. de hære. ab inte. §. ij. & Insti. de nup. §. si. & l. communi. C. de nat. lib. in cap. per tuas qui si. sine legi. De eorum successione ex testamento vel ab intest. ponitur in §. dīcētis. vsque ad fi. & in Auth. ex complexu. C. de incest. nupt. & cap. cum haberet. de eo qui dux. in ma. & c. per venerabilem. qui si. sint legit.

De testibus.

Quia vsus testium frequens est: ideo de testibus ponit. De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 77.

De immensis donationibus in filios factis.

Si parens in aliquem. vel aliquos ex filiis immensam fecerit donationem. aliis filiis legitima portio de necessitate debetur. Hoc verum in filiis gratis: ingrati verō penitus excluduntur: de hoc in l. donationes. C. de dona. inter vir. & vxor. l. ij. C. de inoff. don. & in l. donatione. C. de colla. & in Authen. vnde si parens. & in l. j. C. de inoff. don.

Vt sine prohibitionē matres debitoricę & creditricę tutelam gerant minorum: neque insurandum præstent. quod non venient ad secundam uotā.

De iure Digestorū mater non potuit esse tutrix. nisi imperator cōfirmaret: vt ff. de tute. l. vlt. & de testa. tu. l. iure nostro. Sed iure Codicis admittēbatur quę nō esset debitoricę. aut creditricę pupilli: vt §. vt hi qui ob. per. ha. dūmodo iuraret de nō conuolando ad secundas nuptias. C. quādo mul. tu. l. ij. & l. vlt. & supra. de nup. §. si. verō tutela. Sed hoc iure matres debitoricę & creditricę ad tutelam & curam filiorum admittuntur. neque iuramentū de secundis nup. non sciendis exigitur: dūmodo

Mater tutrix

modo & Senatuscon. Velleiano, & omni auxilio renuntiauerint, & omnia alia adimpleuerint, quæ alij tutores facere tenentur: de hoc in Authent. matri & auiz. C. quando mul. tut. off. de quo gl. in c. ex parte. extra. de appel.

Ut ex actione instante dotis primæ & secundæ, viro ad secundam vota migranti proponatur vxor prima, vel ex priori matrimonio filij: & ut si voluerit vxor, aut is qui pro ea dotem inscripsit, dare viro quæ scripta sunt, distulerit autem vir suscipere: soluto matri. exigi eum ab ea etiam conscriptam antenuptialem donationem.

Si res primæ & secundæ vxoris in dotem datæ apparent, vel altera earum illi restitui debent, & eius filiis, cuius res illæ fuerint. Aliàs autem rebus non apparentibus, tunc ille, in bonis mariti potior est in iure, qui prior est in tēpore: de hoc vsque ad §. illud quoque. & expone. Filij, scilicet præponantur. Item dote promissa viro ab vxore, vel ab alio pro ea oblata & consignata, mulier donationem propter nuptias ex pacto interpositam de lucro perinde lucrabatur, ac si soluisset. de hoc in §. illud. vsque ad fin. & expone. Eum, scilicet virum. de hoc etiam in Authen. dos data. C. de dona. ante nup.

De administratoribus.

Administrator si prouinciam durante administrationis tēpore citra principis iulsionem dereliquit, crimine læsæ maiest. punitur. Et si administratione finita ante quinquaginta dies recesserit, antiquis pœnis punitur. de hoc in l. j. C. ut omnes tã ciui. quàm mili.

De executoribus. & his qui conueniuntur, & recommendantur.

Duæ sunt partes. prima habet quòd libellus reo porrigi non debet pruiquam actor cautionem legitimè exponat, quòd intra duos menses litem contestabit. aliàs omne damnum reo conueto restituat, hac cautione xx xvj. aureos non transcedente: de hac cautione Insti. de satisd. §. sed hodie. & in Authent. libellum. & Authen. offeratur. C. de litis contest. quæ est iij. quæst. iij. §. offeratur. Item conuenticio & reconuenticio mox à principio coram eodem iudice fieri debet: Aliàs causa conuenticionis finita, reconuenticio fieri poterit coram quocunque iudice antiqua cessante calumnia. de hoc in §. illud. infra eodem. de hoc C. de sentent. Aut. & consequenter:

& de

& de nup. pe. cap. j. tex. & gioff. extra. de ord. cog. cap. cum dilectus.

De æqualitate dotis, & propter nuptias donationis, & de augmento dotis, & propter nuptias donationis: & de privilegio dotis: quia aliis præponetur privilegiis, ut excipiantur hoc privilegio creditores in emptione militiæ: de dote remanente ad patrem, & rursus data pro eadem filia secundo viro: & de dotis collatione inope marito moriente.

In dote & donatione propter nup. constituenda, & augmentis earum æqualitas per omnia seruari debet. De æqualitate dicitur. vsque ad §. aliud. de augmento dicitur à §. aliud. vsque ad §. his consequens. Vbi etiam traditur, quòd dotis augmentum debet verè. non fictè celebrari: de quo in Authent. dos data. C. de dona. ante nup. & Authent. æqualitatis. C. de pac. conuen. Item mulier privilegiis dotalibus vti potest aduersus omnes creditores viri, etiam si eorum pecunia res sit empta. vel refecta: exceptis creditoribus, quorum pecunia militiæ est empta §. his consequens j. eod. de quo in Authent. quo iure. C. qui po. in pig. Item dote à patre pro filia data, & in ipsius patrimonio reuersa, non licet patri cum filia secundo nubij, eam diminueret: nisi patris substantia fuerit diminuta: tunc enim secundum eius facultates dos erit constituenda. §. quia verò iam. infra eod. de quo in Auth. quamuis. C. de rei vx. act. & per Doct. & gl. C. de iure do. l. rem quam. Item si filia cum fratribus venit ad successionem paternam, debet dotem conferre, aut tanto minus in sua portione recipere, viro existente locuplete. Viro autem ad inopiam deducto, si mulieri potest imputari. cum vir male inchoauerit vti substantia, tunc dotem conferre debet, vel tanto aut minus accipere. Aliàs si mulieri nihil imputari poterit, cur dotem non exegerit, solam actionem, licet inanem, debet conferre. infra eod. §. illud quoque. vsque ad fin. de hoc in Authen. quod locum. C. de collat. & C. de bo. quæ lib. l. cum non solùm. in gl. magna no. in l. ij. §. si in patris. ff. sol. matri.

Dotis privilegia.

Viri inopia.

De duobus reis promittendis.

De hoc dixi ff. & C. & Insti. eod. tit.

De tempore non soluta pecunia super dote.

Exceptio non numeratæ dotis olim toto tempore matrimonij, & eo soluto intra annum competebat: hodie vel à si

matium

matrimonium intra biennium durat, prædicta competit exceptio, & etiam eo soluto competit intra annum. Matrimonio vero soluto vltra biennium intra decennium dicta exceptio verò & hæredibus eius competit. Sed matrimonio post decennium soluto, si vit est maior, nullum habet remedium. Si verò est minor, tunc ei restitutio datur vique ad 12. annos à tempore nuptiarum: hæredi autem eius maiori datur annus. Sed si minor maiori vel minori successerit, quinquentium ei datur infra. De hac exceptione non numeratur, dicitur in l. in contractibus in fin. C. de non num. pec. & in l. præses. C. de epi. audi. & in l. quod de sua. C. de do. cau. non numerata.

COLLATIO VIII.

Neque virum quod ex dote est, neque mulierem ex sponsalitia largitate lucrum proprium habere, sed seruare dominium suis filiis: vel si ad secundas nuptias non veniat, vbi solo in lucro consistente. Et ut ex repud'io transientes nuptias lucrentur, aut dotem, aut ante nuptias donationem, & ipsi: similiter dominium seruare filiis vsu, habentem personam cogendam filios alere. Si verò bona gratia soluantur nuptiæ, & videantur occasione damni detineri quædam, & hac arte perimentia, quæ detinentur aliis seruantur.

Matrimonio soluto morte, diuortio, vel bona gratia, lucrum dotis vel donationis propter nupt. debet seruari liberis illius matrimonij quoad proprietatem, vsu fructu solo à lucrante retento: & idem quod ab altero coniugum quitur, retinetur. Siue coniuges ad secunda vota tranierint, siue non. de hoc in l. generaliter. §. si. & l. hac edictali. §. fin. & l. si quis priori. C. de secund. nup. & supra de non ell. se cūdo nub. §. gregoria. & de nup. §. soluto. & melius in Authen. vxorem. quæ hinc sumitur, postea C. de secund. nup. & in Authent. si tantum quæ sumitur ex §. fin. infra vt fra. fil. quæ corrigit dictam Authen. vxorem.

De appellationibus.

Differt hic tit. & supra de appel. & ille, de his qui ingreditur ad appel. quia primus de app. tractat de principio appellationis. Secundus, scilicet, de his qui ingre. n. a. clat. de sine: hic autem incidenter positus fuit non ex proposito, sed ex quæstione tali facta, vt in principio huius constitutionis, qua dicitur

tur, quòd si pendente causa appellationis compromittatur in arbitros, tempus quod ibi fuit, non nocet exercitio quod fieri habet intra annum vel biennium. supra de his qui ingre. ad app. §. j. de hoc in Authen. si tamen. C. de temp. app. & in l. fin. §. illud & in Authen. ei qui. eo. ri. C.

De testamentis imperfectis à parentibus in filios factis: & de diuisione rerum filiis coram parente: & de eius facultatibus factis ex subscripta.

Testamentum in scriptis imperfectum inter liberos valet, si pater literas sciens propria manu claris literis & indubitatis per consequentiam, non signa, scripsit liberorum nomina, & numerum vnciarum, & signa rerum. Et cum ea legata, fideicommissa, & libertas relinqui potuerunt: quod testamentum primum conditum à testatore non tollet, nisi testator expressè declararet coram septem testibus illud testamentum nõ valere: & secundum testamentum faciat perfectum: vel non scriptam perfectam voluntatem. de hoc à prin. vsque ad §. quia verò. vbi tractatur, quòd diuisiones bonorum liberis à parentibus factæ valent, dummodo ipsorum filiorum subscriptiones interuenerint: vel ipsius parentis subscriptione inter filios interueniente. de hoc supra de trien. & se. §. & quòd sepe. posita C. fam. ere. Authen. si modo.

De restitutione fideicommissi.

Differunt hic tit. & §. de resti. & ea quæ pa. & illi §. de resti. fidei. no. fac. quia in isto, fit restitutio in morte restituētis: item eorū quæ supersunt. In superiori autē sit statim, vel prout voluit testator. Item omnium excepta quarta, vt colligitur §. eo. nobis. in prin. Inferior autē de resti. fidei. no. dicit. de quodam testamento & codicillo in quo singularia fuerunt relicta legata, & per fideicom. fuit rogatus qui habuit, vt non alienet. Non principaliter de restituendo, sed si alienet, et ad aliquem perueniat: in rubrica patet.

De privilegio dotis mulieribus hæreticis non præstandis.

Hæretici appellatur, qui non sunt membrum ecclesie sancte catholice, & qui sanctam communionem in sancta & catholica ecclesia à sacerdotibus non recipiunt. Et privilegia catholica tantummodo conceduntur non hæreticis, nisi fuerint reuersi ad fidē. de hoc C. de hæret. liij. & C. de Iuda. l. si. inu. e. ex literis. de priuileg.

De nauticis usuris.

Hanc legem quidam non habent, & ego dixi de hac materia ff. de naut. scen. pag. 75.

Hæc constitutio innovat constitutionem, quæ præscriptionem centum annorum venerabilibus locis dederat.

Hæc constitutio, scilicet quæ est supra, vt eccles. Roman. secundum Ioan. vt legitur in Nouel. nam dicit illam generaliter loqui in omnibus ecclesiis: & ideo generaliter corrigi. Sed Accurs. hic super rubro intelligit eam tantum de Romana ecclesia & aliis ei suppositis: vnde dicit hic fieri mentionem de ea quæ est C. de sacrosanct. eccles. l. fin. Superior autem in eccles. Rom. & c. remanet in firmitate sua; & hoc probatur iure Canonico, extra de præscript. vigil.

De litigiosis, & decima parte litis ab actore cautela præstanda.

Iste titulus habet tres partes: Primò, ponit de litigio. de quo dixi ff. eod. Secundò ponit, & consulit reo cõtra actore in præstatione cautionis de lite profequenda, & finienda, in decima parte quãtitaris in libello cõprehensa, si apparuerit iniuste litem mouisse. in §. ad excludendas. Tertio consulit reo contra actorem in actione seu lite profequenda, & sententia obtinenda. etiam lite non contest. in §. omnem verò.

Vt neque miles, neque federatus obseruetur domus præuata, aut possessioni alicuius.

Nemo milites seu federatos in propria domo vel possessione retinere debet, vel occultare. vt propriis utilitatibus obediãt. Sed intra xxx. dies ab huiusmodi legis insinuatione eos expellere debet: vt §. eod. per totum.

Vt diuina iussiones subscriptiones habeant gloriosissimi Quæstoris.

Diuina iussio debet gloriosissimi quæstoris subscriptione habere, qua contineatur, inter quos, & ad quem Iudicem, & per quam fuerit directa personã. Et dicitur iussio, id est, priuilegiũ in quo aliquid iubet, vel concedit in fauorem. In commissionibus causarum forrè est aliquid obseruandũ secundum gl. hic. quis autè dicatur Quæstor ponit hic gl. & di. ff. de off. quæstor. & erat Quæstor q̄ hodie dicitur Cancellarius: vt not. gl. C. de diuers. ref. l. fi. vbi de materia huius tituli & Spe. de rescript. exhib. §. an igitur, ver. itè quòd non est ibi subscriptio.

In me

*Quæstor.
Cancellarius.*

In medio litis non fieri sacras formas, aut sacras iussiones: sed secundum anti quas leges generales lites decidi.

Iudices sacras constitutiones, in medio litis impetratas nõ debent seruare: sed secundum leges generales examinare, & in dicare. Fallit in quatuor casibus. in quibus licet lite pendente à principe sacras iussiones impetrare, quæ debent in scriptis fieri. §. eo. §. de hoc. in c. j. vt lit. pend.

Vt cum de appellatione cognoscitur secundum illas leges debeat iudicari: quæ tempore late sententia obtinebant: non secundum eas, quæ postea promulgatæ sunt: & de alijs capitulis.

Prima pars clara est, & expeditur vsque ad §. sed hoc. Et de alijs capitulis, & c. quæ sunt quatuor: nam quinque partes habet hæc constitutio, licet multa incidenter alia dicat. Primum capitulum tractat de renuntiationibus allegationum, & dilationum. §. sed hoc. Secunda ponit causas legitimas exheredationis in §. aliud. vsque ad §. hæc autem. Tertia pars ponit quòd hæredes, affines, propinqui, & coniuncti defuncti, & eius fidei iussores non debent molestari occasione debiti defuncti. in §. hæc autè. Et sumitur inde Authen. sed nec ante. quæ ponitur super l. fi. C. de sepul. vio. Quarta ponit de eo qui constituit vel spondit pro alio obligato, in §. ad hæc. vsque ad fi. & exinde sumitur Authen. si quando. C. de consti. pecu. vbi de hoc.

Vt licet matri & auia, & alijs parentibus, post legitimam partem liberis derelictam, quomodo voluerint residuam facultatem suam disponere: & alia capitula plura.

Prima pars expeditur vsque ad §. ad hoc autè. & illud. Et sumitur hinc Authen. excipitur. C. de bonis quæ lib. Et alia capitula, & c. hæc expediuntur ab inde per totum. Ex §. ad hoc. sumitur Authen. item, si quis. C. de na. lib. Ex §. quia verò. sumitur Authen. maximis. C. de nupt. De materia §. quid verò. ponitur in Authen. præterea. C. vnde vir & vxor. In §. quia verò. tractatur ex quibus causis permittitur celebrari diuortium, vsque ad finem.

COLLATIO IX.

De hereditatibus ab intestato venientibus: & de agnatorum iure sublato.

Hic incipit collatio nona: licet quidam habeant in constitutione superiorum principum huius collationis. Et erat agnati cõcurrit.

Z

vsque

vsque ad tempus huius legis inter descendentes differentia, ut emancipati de iure ciuili non succederent, licet iure prætorio sic: ut Institut. de hæred. ab intest. §. emancipati. Item qui erant nepotes ex filiabus succedebant scum diminutione: ut C. de coll. l. illam. Licet hoc etiam ante hanc legem sit correctum. §. de trien. & se. §. neque. Et transfuersali autem cognati iure ciuili non admittuntur: sed nec iure prætorio, nisi post agnatos: ut patet Insti. de succes. cogn. in prin. Omnes ergo prædictæ differentiæ, & aliæ, si quæ sunt, hac constitutione tolluntur. Et hodie hoc modo succeditur: Res intestati recipit gradus inferiorum: Qui si defuerint, subit hinc gradus anteriorum: Cum patre succedant fratres ab utroque parente: Nec tamen hos comitatur auis patre deficiente: Fratres ex vno, fratres remouent ab utroque: Illorum soboli bona deferimus patruo: Post fratres, sobolémque suam, quo quenque priorem Noueris esse gradu, de iure scias potiozem.

*Ut sponsalia largitas specialis sit contra-
ctus: & de diuersis capitulis.*

*Sponsalia
largitas.*

Sponsalia largitas dicitur hinc improprie, id est, donatio proprie enim diceretur quod donaret sponsus sponse: sed hoc fit ad recompensationem dotis, ut hic subiicit. & §. de æqua. dot. §. j. De hoc in Authen. eo decursum. C. de don. ante nupt. Et dicitur specialis contractus, quia per se contractus est, vel quia habet in se aliquid speciale: nam cum aliæ donationes exigant insinuationem, si fiant ultra quingentos sol. Insti. de do. §. aliz. & hæc eadem etiam olim exigebat. C. de donat. ante nupt. l. fin. §. simili que modo, nisi esset minor fœmina. C. de donat. ante nupt. l. minoribus tamen hæc hodie non exigat, & sic aliis non connumeratur, id est, non assimilatur in hoc. Itē nec in hoc: quia illa est simplex ob causam ff. de donat. l. in donationibus simplicibus. Sunt & alia capitula plura, de quibus hæc constitutio tractat, quæ non curio prosequi: quia istud est legere constitutionem.

De alienatione, & emphyteusi, & locatione, & hypothecis, & alijs diuersis contractibus in diuersis locis rerum sacrarum.

De hoc dixi §. de non alien. Et de eccle. re. immo. non alie, de hoc per Doct. in l. sancimus. C. de sacrosanct. eccl. & in toto sit extra de re eccl. non alie.

Vt

*Ut iudices non expectent sacras iussiones, sed
quæ videntur eis decernant.*

Iudices ut exonerent se, & ratione odij euitadi relationem ad principem facere prohibentur, sed ipsi per se debent secundum iustitiã pronuntiare. Et si fuerint duo, vel plures iudices, & discordent, omnes suam debent ferre sententiã de hoc in l. Pomponius scribit. l. iij. ff. de re iudi. & in l. tunc autē. & l. duo ex tribus. eod. tit. & in l. item si vnus. §. item si plures. ff. de arbit. & C. quan. prouo. non est nec. l. cum magistratus. De quo de re iudi. c. si. & ij. q. vj. §. definitiua. ver. item plures.

*Ut litigantes inuent in exordio litis, quia neque promiserint
dare iudicibus, neque dabunt: & de sportulis: & ut quæ
iubentur referendarij compleant, & non misceant se: nec
ipsos causa, & per se exequantur.*

Ex hoc principio sumitur Authen. principalis posita super l. ij. C. de iur. calum. quæ addit certam formam præstationis iuramenti de calumnia. Et expeditur hæc pars vsque ad §. & hoc quoque. vbi incipit secunda pars, quæ tractat de sportulis: de quibus dixi C. de spor. & de his habetur Institut. de act. §. tripli. Tertia pars tractat de referendariis: & quod sit eorū officium de his dixi §. de referenda sa. pa. col. ij.

De ecclesiasticis titulis, & privilegijs.

Titulus dicitur dignitas, vnde Ouidius. Gratulor Oechalia titulis accedere nostris. Item titulus, id est, scriptura quædam. C. de his qui poss. l. j. Item titulus appellatur ecclesia. lxxx. dist. c. ij. lxx. dist. episcopi. Et dicitur titulus canon. l. dist. si quis diaconus. Item dicitur tractatus. ff. de postul. l. j. Item dicitur actio titulus. C. fam. circif. non est ambiguum. Item titulus, id est, subscriptio, quæ sic vulgò appellatur. Item titulus, id est, privilegium: & sic accipitur hinc. Et quod subiicit, Privilegijs expositiue exponitur. Et, pro id est. De hoc per gl. in c. si. de offic. archipres. Et confirmat hinc princeps sanctas regulas in sanctis quatuor concilijs expositas, & præcipit pro legibus obseruari, & sedes ordinat, & omnia privilegia ecclesiarum & venerabilibus locis indulta confirmat. De hoc in c. j. de iur. calum. & in l. ij. C. de episc. & cler. & in Authen. tibi posita.

Ut fratrum filij succedant pariter ad imitationem fratrum, ascendentibus etiam extantibus. Et ut mulieres non insinuata antenuptiali donatione non

2 2 *ludantur*

*ledantur: non insinuans autem vir, vel si competat nuptia
le lucrum eo non fruatur. Et rursus ut mulieres non secun-
da nubentes domine sint partis sponsalitie largitatis, qua-
tum pars facit vnus filij. Et ut similes sint pena vtrius-
que sexus, dum sine causa rationabili repudium mitta-
tur.*

Quatuor habet partes, in quibus quatuor corriguntur le-
ges. Prima expeditur vsque ad §. illud. & corrigit l. supra de he-
re. ab intest. §. si autem defunctus. in fi. §. Secunda pars est, Ut
mulieres, &c. in §. illud. vsque ad §. quia verò mulieres. & cor-
rigit l. §. ut spon. lar. in prin. & sumitur hic Authent. eo decut-
sum. C. de donatio. propter nupt. Tertia pars est, Et rursus, &c.
in §. quia verò mulieres. & corrigit l. §. neque virum, quod ex
dote. §. præterea. vbi non distinguebat. Quarta pars est, Et ut
similes, &c. in §. fin. & corrigit l. supra ut lic. ma. & auiz. §. quia
verò legem.

*De restitutione fideicommissi nomine familia, quòd vsque ad
quartum gradum locum habet: & quòd familia nomine
nurus etiam continetur.*

Huius tituli sensum accipe ex rubrica: & ponit tantum de
vno testamento, in quo multa sunt disposita: & de quodam co-
dicillo. de hoc dixi §. de restit. fideicom.

*Vt nulli iudicum liceat habere loci seruatorum,
nisi certis in causis diuina con-
cesserit iussio.*

Regulariter nulli licet loci seruatores vel similes per pro-
Seruator loci. uincias mittere. Fallit si diuina iussio emanauerit ex causis in
certis: de quibus §. eod.

*Vt differentes iudices audire interpellantium allegationes co-
gantur ab episcopi hoc agere: & quando in suspicionem
habuerit iudices pariter audiat causam, & ciuitatis epis-
copus. Et de cautela alia quam omnino oporteat episcopum
agere.*

Episcopi debent iudices ad iustitiam faciendam compelle-
re, aut per se, aut per literas ad principem directas. Et iudice
existente suspecto, adiungi sibi debet episcopus. Ligator au-
*Magnum pri-
uilegiu episco-
poru & præ-
minentia.* tem principem adiens priusquam adeat iudicem, vel episco-
pum, est puniendus: de hoc in l. apertissimi. C. de iudic. & in c.
cum speciali de appel. & c. si quis contra, de fo. compe. Item e-
piscopus de iniustitia iudicis, & læsione subditorum iudicare
debet:

debet: & læso damnum facere emendari. Item in ciuitatibus
in quibus sunt iudices subditi, adire debent defensore, qui
inter eos debet iudicare. de hoc supra, de offi. quæst. §. si verò
forfan. & extra de offi. ord. irrefragabili. & viij. quæst. iij. cum
scimus.

De vsuris nauticis.

De hoc habuimus §. vnum similem titulum: & dixi C. eod.
& tractatur in Authen. ad hæc. C. de vsur. Sed iure canonum *Nautica pecu-
etiam in nautica pecunia est prohibita vsura: vt in c. nauigan-
tia.* tia. in princip. de vsur.

De interdictione collegij hæreticorum.

Aliàs est, de collectis hæreticorum: & redit in idem: quia di *Collectis.*
cuntur collecti, cum collegia faciunt, quòd hic prohibetur: di-
xi C. de hæret.

*De raptis mulieribus, quæ raptori-
bus nubunt.*

Mulier rapta substantiam raptoris lucratur, nisi nupserit ra- *Rapta mulier.*
ptori: quo casu ad suos parentes deuoluitur, si tali matrimo-
nio non consenserint: aliàs ad sileum debet pertinere. de hoc
etiam in l. raptores. C. de rap. vir. & C. de episco. & electi. l. rapto-
res. de hoc per Dy. in regula, scienti. lib. vj. de hac mat. in c. fin.
de rap. & ibi not.

De collatoribus, & alijs capitulis.

Dispositiones, & denuntiationes collationum per singulas
provincias, & ciuitates collatoribus fieri debent, quomodo
tributa soluenda, & quæ mensura: & exemplum earum debet
fieri parentibus. infra §. hæc. Et dicuntur Collatores, qui pu- *Collatores.*
blica vel fiscalia tributa, quæ Collationes vocantur, solunt.
Et qui ista talia colligit, dicitur Exactor tributorum, vel Col *Exactor.*
lector. Item executores in provincias missi exactiones inchoa-
re non debent, nisi prius coram prouincie præside mandatū
insinuauerint: hoc & in priuatis negotiis seruando. Et execu-
tores, seu exactores, nullam in causis priuatis executionem
committere debent. Item exactores iustus ponderibus, & men-
suris uti debent. De hoc vsque ad §. iubemus. Sunt & alia ca-
pitula sub hoc tit. comprehensa.

*De sanctissimi episcopis, & Deo amabili-
bus, & reuerendissimi presby-
teris, & clericis, & mo-
nachis.*

De sanctissimis episcopis: & de hoc infra eo. vsque ad §. clericos. Reuerendissimis presbyteris: & de hoc §. eod. clericos. vsque ad §. iubemus. Monachis. de hoc dicitur infra. eod. §. iubemus. vsque ad finem.

FINIS AUTHENTICORVM.

CODICIS DIVI
IVSTINIANI SA-
CRATISSIMI IMPE-
ratoris repetitæ præ-
lectionis,

LIBER X.

I tres libri Codicis qui sequuntur, ab aliis no-
uem ideo separati sunt, & seorsum positi, quia
tractant de iure publico, & nunquam leguntur
in scholis: idcirco eorum materia rarior, & nõ
immeritò ab aliis segreganda, ne grauarentur
rudes iuris tyrones, & studiosi: vt dicit glōf. Instit. de iustit. &
iur. §. si.

De iure fisci.

Suprà libro nono incepit tractare Imperator de iure publi-
co, quod est circa crimina: nunc de iure publico circa bona à
fisco quaerenda. Vel secundum Azo. in summa huius tit. tra-
ditur est in præcedentibus de iuribus priuatorum: nunc vi-
dendum est de iure fisci. Et dicitur fiscus ipsa imperialis, vel
imperij camera: non dico patrimonij Imperatoris. C. de qua-
dri. præter. l. bene à Zenone. in princ. Quid tamen specialita-
tis habet fiscus: hoc Cæsaris & Augustæ ratione solet habe-
re. ff. eod. l. fiscus. §. si. Et dicitur quasi fixus, id est, firmus: quia
semper est diues, & soluendo. ff. de fund. dot. l. ij. Vel dicitur
fiscus, id est, saccus, de quo in glōf. in l. pronuntiis. §. fiscus. j. de
numera. & actu. lib. xj. Et distat hic titulus ab illo, de priuil.
fisc. quia hîc de speciali iure & communi, quod habet fiscus,
dicit de communi infra. l. ij. & iij. de speciali dicit in l. prohibi-
tium. Alibi autem de communi tantum. Item hic titulus
est generalis ad omnes sequentes.

De

De conueniendū fisci debitoribus.

Debitor debitoris non potest conueniri à fisco, nisi princi-
pali discussio. Differentiam autem in conueniendo debitorem
inter fiscum & priuatum glōf. tangit hîc, & melius in l. j. §.
quando fisc. vel priuat.

De fide instrumentorum, & iure hasta fscalis
& de adiectionibus.

De instrumento facto vel omisso in contractu fscali dicit
infra. l. ij. & iij. Et de iure hasta, &c. id est, venditione quæ fit *Hasta fscalis*
subhastaione, quando fit à fisco, id est, venditio, quæ facile
conuelli non debet: vt §. de remis. pig. l. si hypothecas. Et quod
adiectionibus subicit, dic vt infra. l. si tempora.

De venditione rerum fscalium cum
priuatis communium.

Ratione partis fiscus potest vendere totum: de hoc supra,
de com. rer. al. l. j. & in l. res. §. j. ff. de iure fisc. quæ est notabilis
ad hanc materiam.

Ne fiscus rem quam vendidit euincat.

Rubrica continet summarium eius, quod dicitur in nigro:

De his qui ex publicis rationibus mutuam
pecuniam accipiunt.

Qui aurum fscale mutuo sumpsit sine principis licentia, &
qui dederit, pœna tenebitur: de qua infra. l. ij.

Pœnis fscalibus cred.iores præferri.

Licet in contractibus fiscus præferatur aliis creditoribus:
quia ad debitorem peruenit pecunia: sed si est creditor fisci ex
delicto, certè aliis eius creditoribus ex contractu fiscus non
præferatur, vt hîc dicitur.

De fscalibus vsuris.

Ex mora pœnæ non accedunt vsuræ: de hoc de magi con-
uen. l. si. & ff. de vsur. l. cum quidam. §. fiscus. & de iure fisci. l. ff.
fiscus.

De sententijs aduersus fscum latis
retrahendis.

Si sententia lata est contra fscum, potest reuocare intra
triennium, si non interuenerit præuaricatio, vel fians. Si verò
hoc interuenerit, etiam post triennium: de quo hîc est bonæ
& subtilis glōf.

De bonis vacantibus, & incorporatione.

Bona vacantia dicitur hæreditatis iacentis, quæ nondū est

adita

adita, quia nullo modo habet hæredem: de quo §. eo. l. vacan-
tia. Talia bona vacantia spectant ad filium, non ad ciuitates
etiam priuilegium habentes: & si occupauerunt, ab eis aufertur
§. l. j. de hoc ff. de iure fisci. l. j. Sunt tamē quædam personæ,
quæ præferuntur fisco, quas ponit §. l. j. §. legitimo. Et si res fi-
sco deferatur, primò debet solenniter examinari per procura-
torem Cælaris. Secundo incorporari cum autoritate procura-
toris fisci: de quo in l. si quando. & ibi gl. & l. si §. eod.

De delatoribus.

Dixi de bonis vacantibus, nunc de eorundē bonorum dela-
toribus. Et not. quod Deferre dicitur multis modis. Primò, id
est, qui aliquid affert: unde dicitur, hæreditas deferretur: vt §. de
Carb. edict. l. ij. Item accusare de quolibet crimine: vt C. ad le.
Iul. repet. l. iubemus. Item bonorum nuntiator. ff. de diuers. &
temp. l. intra. & ita hinc Item deferre scilicet honorem: vt §. de
episc. & cler. l. presbyter. Hinc autem ponitur pro delatore bono-
rum iniusto, vel iusto. Et est iniustus ratione personarum, etiā
si probet: vt §. l. si. Item prohibentur aliqui deferre propter ho-
norem, vt clarissimi. Item veterani. Item milites propter ho-
norem stipendiorum. Item propter sexum, vt mulieres. Item
propter damnationem, vt qui fustibus cæsi sunt, & in opus pu-
blicum damnati sunt. Item in metallum damnati sunt. Et dif-
fert hic titulus ab illo. §. de his qui se defert. quia ibi te. hinc alios
deferunt.

*De petitione bonorum sublati consi-
tutio Gregoriana.*

Fiscalia bona. Quidam tex. habent Bonorum. & tunc dic. de petitis, id est
petitionibus. Aliàs deest, & tunc pone Petitis maternaliter: vel
subaudi rebus, siue bonis. Et tractatur hinc quomodo bona
quæ deferuntur in fiscum nemo potest sibi impetrare: & quòd
concessio facta ad petitionem alterius, non valet. Secus si fi-
ret motu proprio Principis. §. l. j.

De his qui se deferunt.

Dixi §. de delatoribus, quādo aliūs defert alium: hinc quādo
seipsum. Nam qui grauatus est de restituendo non capaci, si
se deferat, lucratur tertiam: vxor verò defuncti non capax se
deferens: lucratur dimidiam §. eo. l. j. & in l. edicto. §. cum au-
tem. ff. de iure fisci.

Si liberalitatis imperialis socius sine hærede decesserit.

Inter socios imperialis liberalitatis factæ etiā inter viuos
est.

est locus iuri accrescendi, etiam post dominium vtrique; quæ situm.
Et dicitur Socius liberalitatis imperialis, cui communiter ali
quid ab Imperatore donatum est. Nam si talis sine hærede re
lictò decesserit, ad consortem potius solatium, quàm ad perso-
nā aliam pati descendenti perueniat §. l. vna.

De thesauris.

Inter cætera iura fiscalia est thesaurus: ideo de hoc. Nā que-
rere thesaurum proprio loco omnibus licet. In alieno verò suo
nomine minimè licet. Et si thesaurus inuentus fuerit à fortu-
na, inter inuentorem & dominium diuiditur: de hoc dicitur In-
stit. de rer. diuisio. thesauros. & in l. ij. §. si in locis. ff. de iure
fisci. & quid sit, ponitur ff. de acqui. rerum dom. l. nunquam. &
ff. ad exhib. l. thesauros.

De annona & tributis.

De alio iure fiscali dicit. & dicit, de annona & tributis, id est,
de tributo, quod præstatur pro annona militum, vel equorum.
Vel dicit, annona in speciebus, tributa in pecuniis. Nam datur
annona in speciebus, tributum in auro & argento, & ære. Et
dicitur Tributum quicquid tribuitur, sed specialiter quod Prin-
cipi datur. Et est sciendum, quòd tributum aliud est capitis, ff.
de censib. l. si aliud agrorum. §. eo. l. j. & vtrūque Italici & qui-
busdam aliis remittitur. ff. de cens. l. j. §. de episcop. & cleric. l.
de his. Et secundum tributum capitis est pro mare integer au-
reus, pro femina medius aureus, ar. de cens. l. si. & §. eod. l. fin.
Nomine prædij præstatur quantitas frumenti viginti sina in par-
tibus non remotis. §. de suscept. l. modios pro singulis libris ar-
genti quinque præstantur aurei. §. de pretio quòd thes. infer. l.
j. Et differt hic tit. ab illo §. de anno. & trib. quia ibi de his quæ
pro salariis dabantur officialibus, hinc fisco. Item ab inferiori
proximo, vt ibi not.

De indictionibus.

Dixi supra titulo proximo de duplici munere patrimonij,
vt no. in l. indictione. §. ut. j. Nunc prosequitur de altero, scilicet
de indictionibus, id est, eo quo à personis pro matrimonio
imponitur: dicta Indictio, quia indicebatur prouinciis per sin-
gula iustra auri primò, argenti secundò, ætis tertio iustro: vt in
Authentic. de collat. in prim. & in fin. & ex ea fit enumeratio
indictionis, quæ fit hodie in instrumentis: de qua per gl. in e. in
ter dilectos. de fide instrum. Et vocatur hæc tributum indictum §.
l. j. quia ultra ordinarium canonè qui rebus imponitur ei præ-
statum

statu per singula lustra. Et ponit hinc gl. qualiter fit connumeratio annorum domini per diuersas sectas: dic vt in ea.

De superindictio.

Differt à proximo tit. quia ibi propter fertilitatem, vel propter aliam publicam utilitatem, vel necessitatem: hinc quando aliqua prædria erant deserta: vt in Authent. de collat. §. si verò aliquando. Ab hoc excusatur ecclesia: vt §. de sacrosan. eccle. l. placet. & l. silentiarij. Et in sacris militans: vt §. de silent. l. j. & de apocryfariis. l. iij. & §. de excu. mu. maximarum. & de canone sacr. lar. l. si præceperit. Sed secundum Plac. Superindictum dicitur, quod propter fertilitatem inducitur, vel necessitatem publ. extraordinariè non per lustra: Indictio autem vel Indictum quod per lustra: vt supra tit. prox. de hoc Bald. in l. fin. C. sine cen. & re.

Superindictio.

De exactoribus tributorum.

Ducenarij. Dixit quæ tributa præstanda sunt, & à quibus: nunc qualiter, & per quas exiguntur, qui dicebatur Ducenarij, quia ducentos exigebant: vel quia ipsi tot erant numero: vel Centenarij, siue Sexagenarij: quod exponit, vt supra habetur: & alia nomina prout diuersificatur officia. §. de apo. pub. l. pen. & §. de iure fisco. l. prohibitum. & l. super creandis. & publicanis. ff. de bon. rapt. l. ij. §. publicanus. & Opinatores, vt §. eodem. l. missi. & in prouincijs pertinet ad rectorem prouinciæ tributa exigere. l. in fiscal. §. eodem.

De superexactoribus.

Superexactores.

Superexactores dicuntur, qui ultra quam debetur nomine tributi exigunt: & tales tenentur in duplum, & propter contumaciam capitaliter puniuntur. §. l. j. & debet restitui protinus ei, à quo exactum est: de quo in l. si bene. ff. de vsur. & in l. si. ff. de quod metus causa.

*De capiendis & distrahendis pignori-
bus tributorum causa.*

Qui fiscalibus debitis per contumaciam satisfacere differunt, eorum res distrahantur post duos menses à die captionis. ff. de re iudic. l. debitoribus. Item seruatur sollemnitas, de qua §. de fide instrumen. & iure hactenus. l. j.

*De apochis publicis, & descriptionibus curialium,
& contributionibus civilibus.*

Apocha. Apocha soluenti datur. An apocha suscipienti, vt dicit gl. & *Antipocha.* §. de fide instru. l. plures. & §. qui pot. in pug. l. pen. Et tractatur hic

hinc qualiter debet fieri apocha de recepto à thesaurariis, vel susceptoribus, & descriptoribus, scilicet honorum quæ vocatur Extimium: quas faciunt principes cogentibus diuersis negotiis: vnde & illud Eximium editum à Cæsare Augusto vt describere tur. &c. Et illa debet fieri per singulos ordines, id est, per omnes homines, magnos & paruos. §. l. j. omnes enim soluere debent: vt §. de anno. & trib. l. in fraudem. Et de contributionibus, id est, tributorum solutionibus, quas faciunt tributarij curiati: ad quod §. de suscep. l. susceptores præsentibus.

De canone largitionalium titularum.

Istam rubricam exponit id est, de regulari præstatione tributorum, quæ fiebat per scriptores: Largitiones enim ea dicitur, quæ prouinciales fisco largiuntur, & dependent. Et dicitur Tituli: quia specialibus titulis, id est, literis breuibus, vel chartis leguntur: vt §. de conuen. fil. de. l. si. & §. de ann. & tri. l. iij.

Ne opera à collatoribus exigantur.

Collatores, id est, prouinciales qui tributa præstant, ad operas aliquas non tenentur: nam nec balnea præsidibus succedere sunt compellendi. §. ne tribu. laua. præst. l. j. nec bestias eorum comodare. §. vt rus. ad mil. off. l. ij. &c. quod prosequere vt hinc in glo.

De immunitate nemini concedenda.

Si officialis alicuius profiteatur immunitatem, scribendo alicuius quem immunem sua autoritate, illius supplicium si anima est. in frà l. j. nec prodest immunitas talis vt infra de cens. l. j. & §. de ann. & tri. l. in fraudem. & infra de agri. & cens. l. immunitati.

De conditi in publicis horreis.

Omnia quæ in horreis condita sunt, id est, reposita, debent prius & ante omnia expendi, vel dando militibus, vel vendendo: & antiqua consumi, quam aliquid tangatur de fructibus nouis: nec frumentum nouum prius vendi, nisi antea vendatur vetus. Item species in horreis publicis depositas nullus debet in suam utilitatem conuerrere.

*Ve nemini liceat in emptione specierum se excusare: & de muliere * §. quomodo.*

* Vide hic Alciatum qui legitur: *Sito. cons. c.*

Quando urgente necessitate famis, vel guerrarum comparatione frumenti, vel ordeis, alijsque speciebus prouincijs indicuntur, nullius possidentium excusatio etiam privilegiata auditur. Item si Respublica habet granum, vel aliud ad vendendum, omnes debent emere nec aliquis excusatur, licet ei necessarium non sit. De secunda parte istius rubricæ nil habetur in nigro: sed

sed in l.ij. ff. de vac. mun. & de admi. re. ad ciui. perti. l. fin. §. itē responderunt Scytomas. Vbi g. dicit, quia Scytoma est munus publicum: vnde Scytomæ, qui id munus gerunt: & forte sunt Scutarij: scytos enim pelius vel corium dicitur: vnde Scuticæ & scuta quia non sine pelibus sunt, secundum Fest. quod ex eo conici licet: quia tex. in d. l. fi. §. item rescripserunt, dicit, Scytomas qui non segniter officio suo functi sunt, immunes esse debere. & in l. ij. ff. de va. mu. ait: Sextum decimum ætatis annum agentem ad munus scytomæ vocari non oportet.

De collatione donatorum, vel releuatorum, aut transfatorum seu adaratorum.

Si tributarius non potest vi tundo prout in censum descripsit: quia calmate pro parte perit, vel vites aridæ sunt: ille qui præcit centuri releuat: vt ff. de cen. l. forma. Ante tempora ergo Antiochi quædam erant releuata prædia, aliqua erant donata vt nihil soluerent: aliqua adarata, vt aliquid æris soluerent: aliqua translata in alium. Vnde Antiochus fecit quod omnia talia soluerent centum quid pro præterito & futuro: quod & Valentinus hinc confirmat: vt dicit glo. j.

De collatione æris.

Pro ære potest solui aurum tanti valoris: intellige quando Resp. ex hoc nõ læditur: vt not. ff. de solu. l. Paulus. Collatores ergo qui in vno lustro æs soluebant, possunt dare aliquid pro ære, scilicet aurum: quod licet carius sit, tamen facilius dant: Inst. de act. §. huic. Vnde statuitur, vt pro xx libris æris soluât vnum solidum: id est vnum aureum. Inst. de pot. te. liti. §. fin.

De discussoribus.

Multis modis dicitur Discussor: Primo, qui inquit publicos debitores, & redigit in scriptis: vt hoc tit. l. ij. Secundo, qui statuit rerum prena, ne vëdantur nimis §. de ind. l. nullus. Tertio, qui inquit, & examinat facultates aliquorum pro imponenda collecta §. de centib. l. per æquatores. & ita potest intelligi l. j. huius tituli. & de eius officio loquitur, §. de tur. & cura. illu. l. j. Quarto dicitur, qui desertis agris quærunnt colonos, & inquit ut an sint idonei: vt infra l. fi. Item est operis discussor §. de diuer. iud. l. sancimus. Aliàs dicitur Conculsor, qui terret homines prætextu publici officij: dixi ff. de concuss.

De decurionibus, & filijs eorum: & qui decuriones habentur, & quibus modis à fortuna curia liberentur.

Decurio

Decurio à decem dicitur. ff. de verb. sig. l. pupillus. §. decuriones. vt dixi ff. eo. tit. & differunt à curialibus: quia Curialis genus. Decurio species: vt d. l. pupillus. licet Py. dicit non esse inter eos differentiam, arg. §. de incest. nup. l. cum ancillis. & §. de episc. & cler. l. si quis presbyter. Item no. quia decurio habet honorem & onus Honor, quia non torquetur, etiam finito decurionatu. & de quæsti. l. nihil. Item datus curiæ decurionum naturalis fit legitimus: vt §. de na. lib. l. quoniã. De onere constat. Quibus modis autem liberentur ab eo onere vel fortuna, ponit l. fin. & hodie cõsiliarij ciuitatum dicuntur Decuriones: vt dicit gl. super rubro hinc, quam not.

Si seruus aut libertus ad decurionatum aspirauerit.

Libertus qui non habet ius annulorum aureorum, nec est restitutus natalibus, Decurio factus, cum pœna remoueatur à curia. infra l. j. Item si seruus scienter patitur se ad decurionatum vocari, remouebitur tantum. §. l. ij.

De prædijs curialium sine decreto non alienandis.

Decuriones non possunt vendere bona immobilia sine decreto iudicis: aliàs non valet venditio, & emptor perdit pretium, & restituit re cum fructibus. infra l. j. & hoc ideo, vt Resp. diuites curatores habeat, quales sunt decuriones. §. l. ij.

Quando & quibus quarta pars debeatur ex bonis decurionum: & de modo distributionis eorum.

De prima parte rubricæ tractatur in lege prima & secunda & dic. Quando & quibus: scilicet, quando es hæres, nõ curialis vel quando curialis, sed non in totum. Et quibus debetur scilicet curialibus §. l. ij. in princ. De secunda parte tractatur in l. fin. & aliquid in l. ij. scilicet qualiter distribuatur, id est, diuidatur inter curiam & hæres, dic vt ibi.

De imponenda lucratiua descriptione.

Olim curialis non poterat vendere, sed donare sic l. fi. §. tit. ij. & quando donabat, fuit imposta vna capella, quod ille qui percipiebat ex donatione, vel alio titulo lucratiua, deberet solvere quatuor siliquas. & ista est descriptio quæ imponitur titulis lucratiuis. Hoc præmissis, Imperator dicit, quod ista descriptio imponitur possessionibus tantum, non hominibus, id est mancipiis si alienentur, nec aliis rebus mobilibus. Itē nõ habet locum

Releuata prædia.

Donata. Adarata.

Æris collatio.

Discussor.

Conculsor.

Decurionum bona.

locum in contractibus qui sunt inter ascendentes & descendentes, in aliis autem sic. Et est differentia inter hunc titulum, & supra proximum, quia in superiori tit. quarta totius rei datur eunt, hinc quatuor solidi tantum. Item illa quarta de omnibus rebus, hinc de novialibus tantum: ut in prin. huius. Item de tit. successione tantum, hinc de quolibet etiam inter vivos. Per quæ apparet, quod quandoque utraque descriptio concurrens, scilicet quando succeditur curiali ab extraneo.

De præbendo salario.

Rubrica interpretatur se ipsam: melius tamen dixisset, de non præbendo: ut patet infra à l. vna. vel quia præstatur consensiente principe. de hoc ff. de decre. ab or. l. ambitiosa.

Si curialis relicta civitate rus habitare maluerit.

Omnes curiales reuocantur ad civitatem, & ad curiam: & locus in quo in rure habitant publicatur. infra l. j.

De municipibus & originariis.

Municeps. Municeps est genus, Originarius est species: ut not. glo. in l. ciues. §. titu. prox. Est ergo municeps proprie qui subit munera, siue ibi natus sit, siue non: sed hodie etiam qui non subeunt, ff. ad mun. l. j. Et dicitur Originarius ab origine patris, non sua, infra eod. l. filios. & ff. eo. assumptio. §. j. vel secundum Az. sua etiam: ut infra eod. l. origine.

De incolis, & ubi qui domicilium habere videatur. Et de his qui studiorum causa in alia civitate degunt.

Superiori titulo de originariis, id est, de his qui contrahunt municipatum origine, principaliter dixit: ut patet per omnes leges illius tituli. Nunc generaliter qualiter isto vel aliis modis. **Incola.** Est autem Incola, qui in aliquo loco habitat: dictus incola, id est valde colens provinciam in quam se contulit, ut pote cum propter eam aliam reliquit: de quo multa vide per gl. in l. ciues. infra à eo. ubi ponitur differentia inter Municipem, Incolam, & Ciuem. De secunda parte, habes in l. ij. & per Bar. in l. lex Cornelia. §. domum. ff. de iur.

De muneribus & honoribus non continuandis inter patrem & filium: & de intervallis.

Continuatio honorum & munerum impeditur inter patrem & filium. Sed neq; propterea excusantur perpetuo: ideo dicit de intervallis. de hoc in c. ad extirpanda. de fil. presby.

D:

De muneribus patrimoniorum.

Munus tribus modis dicitur: vno donum: secundo onus, ut Munus hoc tit. tertio officium. sic §. tit. prox. de verb. sig. l. munus tribus & l. inter donum. & l. munus proprie. & l. pupillus. §. munus. Itē munus aliud personale, aliud patrimoniale, & aliud mixtum. Personale est, quod fit cum sollicitudine personæ: Patrimoniale, dispendio rerum: Mixtum ex utroque prodit. ff. eod. l. j. & l. fin. in prin. & §. patrimoniorum. & §. mixta. dixi aliquid ff. de mu. & hon. & vide hinc gl. super rubro.

Quemadmodum civilia munera inducuntur.

Civilia munera dicuntur omnia (ut §. ti. j. l. j.) in quibus inspicitur persona eius, qui imponit munus, vel indicit, quod habeat illud officium: ut §. de iur. fil. super creandis. & de decur. l. ij. Secundò inspicitur quod est. §. l. fi. Tertiò persona eius, cui indicitur: Quarto origo natalium: Quintò facultates: Sextò consuetudo. ff. de mun. & hon. l. honor §. de honorib. Persona, ut sit habilis, vel non excusetur. Origo, ut honores ingenuorum non deferantur liberto. §. ad leg. Iuliam. l. j. Facultas, ut sit sufficiens muneri adiuncto. Item septimò, ut potiores eligantur. ff. de decur. l. honores. Et octavò quod dicitur §. l. ij. Nouò, quod dicitur §. l. j. Decimò, quod §. l. pen. In personalibus hæc considerantur: sed in patrimonialibus non omnia.

De his qui sponte munera subeunt.

Dixit de cogendis, nunc de spontaneis. Et dicas, quod immunis sponte decurionatum suscipiens, omnia munera decurioni iniungenda subire cogitur, nisi pacto iuuetur: ut §. eo. l. j. Sed aliud munus suscipiens in aliis non præiudicat: ut §. l. ij.

De his qui à principe vacationem acceperunt.

Titulus est clarus.

De vacatione publici muneris.

Dictum est §. quod à solo principe concedatur vacatio: hinc **Munus publ.** queritur, nunquid concessa aliquid operetur. Et dic **Munus Privatim.** aliud Publicum, quod in admittit à la Republ. sine titulo dignitatis subimus. ff. de mun. & honor. l. honor. §. j. Aliud **Privatim Vacatio.** quod etiam publicum est quo ad quid: ut Instit. de excut. in prin. Et dicitur, quod vacatio simpliciter concessa non porrigitur ad munera ordinaria. Et dicuntur Ordinaria, quæ imponuntur lege, senatusconsulto, & constitutione principis. Alia dicuntur Extraordinaria, de quibus infra de mul. & in quo loco. l. ij.

De

De decretis decurionum super immunitate
quibusdam concedenda.

Sicut decretum super multis aliis imponitur, ut super alicuius prædiorum curialium, & super eligendo syndico vel actore. ff. quod cuiusque vni. l. nulli. vel alto officiali. §. de decur. l. ij. Item super salariis medicorum, & magistrorum liberalium artium ff. eod. l. ij. Item super bannis & statutis, ff. eo. l. fin. Ita & super immunitate concedenda ut hinc.

De excusationibus munerum.

Quibus casibus excusatur à munere.

Casus ponit, propter quos quis excusatur. Et est excusatio alicuius iustæ causæ allegatio propter quam arctari nõ debet ad subeunda munera. ff. de vac. mu. l. j. j. responso. Et distingue, quia excusatio aliqua Tëporalis & Personalis; ut §. de vac. mu. l. his qui. & l. honoribus §. j. Alia perpetua. ff. de vac. mu. l. pen. in prin. Item alia Plena, cum à muneribus tantum personalibus excusatur, non autem ab honoribus. Plenior, cum etiam ab honoribus, nõ à principalibus. ff. de va. mu. l. ij. §. qui patrimoniorum. & l. pen. §. duo. Plenissima, quando à quibusdam patrimonialibus excusatur. ff. eod. l. his honoribus. §. angarias. & de mune. & hono. l. fi. §. pen. Sed ab omnibus aique in excusari non meminit Py. se legisse, cum etiam Imperator, & Augusta quædam talia subeant; ut §. de quib. mune. l. ij. & §. vt in emp. spe. l. j. sed eligitur. ff. de iur. immu. l. semper. §. licet. & §. de pri. cor. qui in sa. pa. l. ij. & §. de profes. l. medicos.

Quibus muneribus ut prælationibus nemini liceat se excusare.

Hic titulus differt ab eo §. de immu. ne. conced. quia ibi specialiter de immunitate tributorum; vel ibi ostendit, in quibus casibus specialiter immunitas concedenda sit: hinc autem generaliter, in quibus non potest aliqua excusatio opulari.

Qui ætate vel professione se excusant.

Quidam habent hinc, Qui ætate, & c. alij qui professione & §. in l. manifesti. habetur, qui ætate. Sed certe professio sola non excusat; sed ætas sola. Nam studentes habent immunitatem à muneribus personalibus usque ad xxv. ann. §. l. j. & liberantur à personalibus muneribus, non autem patrimonialibus. infra l. ij.

Qui morbo se excusant.

Hic perpetuo, vel ad tempus excusat, prout temporalis, vel perpetuus. ff. de exc. tu. l. non solum. §. si. & ff. de va. mun. l. pen.

De his

De his qui numerum liberorum, vel paupertate, excusationem meruerunt.

Hic titulus & superiores non superfluent ad tit. v. libri Codicis: quia ibi quo ad tutelam solum, hinc quo ad munera. De prima parte rubricæ loquuntur omnes alie leges, præter l. cum facultates. & l. eos. quæ tractant de secunda parte.

De professoribus & medicis.

Professores dicuntur doctores qui profitentur & docent scientiam. siue Romæ sint, siue in patria, habet excusationem. ff. de vac. mun. l. eos qui. Nisi doctores legum, qui tantum Romæ docentes excusantur. ff. de excu. tu. l. sed & reprobari. §. si. Poëtæ autem nulla immunitatis prærogatiua iuantur. §. l. Poëtæ. iij. nec Geometri. §. l. oratione. nec etiam qui primas literas docent. ff. de vac. mun. l. ij. §. fin.

De athleticis.

Athletæ dicuntur, qui sine mercede virtutis gratia pugnant. ff. de infami. l. athletas in sacris certaminibus. & §. l. j. & fiebat approbante principe. ad quod ff. de polli. l. Græca, quæ incipit, Honoris gratia. Consuetudo erat & adhuc est, quod quando fiebant torneamenta, vel hastiludia, & similia: quod ei, qui se melius habebat, imponebatur signum victoriæ ali-quod super caput: ut dicit hinc glos. Et si quis fuerit ter coronatus iustè, nõ prece, debet habere immunitatem. Hinc est, quod scholaris ter examinatur: de quo in l. magistris. §. titu. proxi. & doct. in cap. proposuisti de probat.

De his qui non impletis stipendijs sacramento soluti sunt.

Quomodo milites sacramento teneantur, dixi aliquid ff. de test. mil. & de re mil. & not. ff. de infami. l. ij. §. milites Et de missionibus eorundem honesta, causaria, & ignominiosa alibi dixi: & habetur ff. de re mili. l. milites. §. missionum.

Quibus muneribus excusantur hi, qui post impletam militiam, vel aduocationem, per prouincias suis commodis vacantes commorantur. Et de præuilegijs eorum. Et de conductoribus vectigalium fiscali.

De primis partibus rubricæ nigrum non tractat, sed tantummodo de conductoribus vectigaliũ, & sic de vltima parte. De prima parte tractat quædam constitutio Græca.

A

De

De libertinis.

Dixi ff. de sta. ho. sed hinc tractatur de obsequio ciuitati debito. Sed §. de lib. & eorum liber. dicitur de obsequio debito patrono: & sic non superfluit hic tit.

De infamibus.

Hic tit. differt à tit. §. de infami. quia ibi de causis infamiae: hinc de iure infamium: & sic non superfluit. De hoc dixi ff. quib. ex caus. infra. irrog.

De reis postulatis.

Pendete processu criminali non potest quis ad honores vocari. facit ff. de inun. & hon. l. reus delatus. & in cap. si. de accu.

De his qui in exilium dati, vel ab ordine moti sunt.

Quia missi in exilium infames fiunt sicut & damnati sunt: ideo de his. Et est triplex exilium, ut dixi ff. de interd. & releg. l. exilium.

De filijs familias, & quemadmodum pro his pater teneatur.

Qualiter filius obligetur honori reddita ratione: & pater pro eo teneatur, qui consentit decurioni filij exiteus in potestate. Secus si erat emancipatus.

De periculo successorum parentis.

Onus dignitatis quaesitae filio per patrem transit ad haereditatem. facit ff. de mun. & hono. l. si filium. §. ad se scriptis. de quo. ff. de coll. bon. l. j. §. sed nec castrense. & ibi per Bar.

De mulieribus, & in quo loco munera sibi congruentia, vel honores cognoscant.

Mulier in loco domicilij mariti subit munera personalia: patrimonialia vero in loco, in quo est patrimonium: & de hoc §. de digni. l. mulieres. & in l. filij. §. vidua. ff. ad mun.

De legationibus.

Legatio est personale munus: ut ff. de mun. & hono. l. j. §. j. & Legatur. l. si. §. legati. & dicitur Legatus, qui à ciuitate vel principe mittitur ad principem, vel ad alium: ut hoc tit. Aliàs legatus dicitur proconsul. ff. de offi. procon. l. obseruandum. §. j. & l. si. Aliàs Legatus Ecclesiae ad papam, ut in Authen. de sanct. episc. §. si vero episcopus. col. ix. & in l. diem. ff. de offic. assel. Nobilium autem dicuntur Nuntij, vel Missi: ut hinc gl. rubri.

De excusationibus artium.

Differt à titu. §. de profel. & med. quia ibi de literalibus artificibus

ficiibus. hinc de his, qui tantum operatione manuum excusantur docentes, non discentes: ut not. §. l. j. & scripti in breuibus cuiusque ciuitatis, non autem omnes, ut §. l. j. in prin.

De prioribus ad munera nominandis.

Qui excusantur dix: tunc qui subire debeant. Vel, dixit de excusatis quibusdam: tunc de aliis, quando alius est prior.

Si propter inimicitias creatio facta fuerit.

Creatio facta de aliquo propter inimicitias facit aliquem, si vult, posse appellare: de hoc Instit. de excu. tut. §. item propter fam §. de decre. decur. l. fin.

De sumptuum recuperatione.

Electus qui habet excusationem recuperat sumptus quos facit in lite ab eo qui eum nominauit facit ff. de vac. mun. l. j. §. sed si calum. & ff. de decur. l. ij.

Si post creationem quis decesserit.

Onus subeundi munera non transit ad haeredes mortuo patre.

De tabularijs scribis, & logographis, & censuales.

Qui scribunt praedictos nominatos ad honores, & munera, & tributa soluta, sunt Tabularij, qui faciendis publicis instrumentis praesunt in singulis ciuitatibus: hi quoque nominantur Librarij, ut hinc, & ff. de regu. iur. l. libarius. & Tabelliones, ut in Authen. de tabu. & Catholiciani: & sic potest accipi §. de bo. profel. l. si quis §. si. licet alio modo ibi exponantur. Aliàs Scribae dicuntur quia circa principem, vel alios magnos iudices actis gestisque consuecendis deputati sunt. hi quoque modo vocantur Scriptores, Notarij, Libellales, Memoriales, Pragmaticales, Epistolares, Exceutores, C. de appell. l. praecipimus. & l. in offerendis: Logographi sunt qui publicis rationibus describendis deputati sunt: & dicuntur a *γραφω*, quod est scriptura, & *λογος* ratio, quia rationes publicas scribunt: hi quoque Numerarij appellantur. §. ut j. l. duobus plerumque tamen vnum pro altero ponitur Item Censuales, qui scribunt censum: ut hinc. & l. quicumque. Sunt & alij, ut §. cod. l. si. & C. qui po in pig.

De susceptoribus, & praepositis, & exactoribus.

Differt à tit. §. de exact. tribu. quia illi ab iniuris, hi à sponte soluentibus: Vel, alius est exactor immo diarius à collatore, alius Exactor.

*Præpositi
Arcarij.*

suscceptor, qui suscipit ab exactore, vt hic, qui per quoddam medium dicitur à collatore suscipere. §. l. diu. & l. medios. Et sunt Præpositi, qui præsumt susceptoribus, qui accipientes ponebāt in arca, vel horreo publico. §. eod. l. ij. sub custodia Arcarij, qui arcæ clauēs tenebat: de quibus infra l. duos. & l. si. nō vt diu tenerent. §. l. diu. sed quā diu habeant, quod competēter mitatur. arg. ff. de adm. tut. ira Authen. de quo vide glos. §. eo. l. j.

De ponderatoribus, & auri illatione.

Ponderatoribus auri, id est, qui ponderibus publicis præsumt, quos Græci Sygostatas appellant, vt infra l. ij. creditur, & statur in his, quæ improbant vel approbant. Auri autē illatio, dicitur aurum illud, quod infertur à collatoribus, vt lancibus, vel libramētis librarum appendatur.

De auri publicis persecutoribus.

*Persecutores
auri.*

Suscceptoribus non licet pecuniam acceptam sine licentia in massam redigere: & habita licentia non debent hoc retardare, tales dicuntur persecutores auri, id est, decoctores.

De his, quæ ex publica collatione illata sunt, non usurpandis.

Differt ab illo §. de his qui ex publ. ra. acquir. quia ibi de accipiente, hīc de dante. Nam pecuniam publicam non potest quis dare mutuo, vel alio titulo, vel in suam vtilitatem aliter conuertere.

De auro coronario.

Aurum coronarium dicitur, quod confertur ad coronationes principum: vt ea quæ in templo pendētia à Tito & Vespasiano sublata sunt. Vel dic, quod dabatur athleticis: & hoc præstant Iudæi ex consuetudine §. de Iudæ. l. Iudæorum. & facit §. de statutis. l. in nostræ. & l. si.

De irenarchis.

Irenarcha. Irenarchæ sunt, qui corrigendis moribus præficiuntur: unde est personale munus. ff. de mun. l. si. §. irenarche. maximè in sedandis discordiis: vt infra l. j. §. & in comprehendendis latronibus. vt §. de cust. reo. l. diuus. & dicitur quasi arcentes iram: quia iræ sumendæ inturbatores publicæ quietis & pacis gerant monarchiam. secundum glos. hīc.

De argenti pretio quod in thesauris infertur.

Pro argenti summa, quam quis inferre ærario vel thesauris tenetur, potest aurum inferre: ita quod pro singulis libris argenti quinque florenos inferat.

LIBER

De nauicularijs, seu naucleris publicas species transportantibus. Et de tollenda lustralis auri persecutione.

NAuicularij tribus modis dicuntur, primo facientes naues. Secundo pro his, qui maiorem partem suæ substantiæ posuerunt in mercantia nauium. Tertio pro his, qui ducūt naues. Ne ergo rubricæ possit esse dubitatio, apponit de naucleris, vt intelligat solum de ducentibus naues. Natura enim dictionis siue, est, vt licet verba disjungat, sensum tamen coniungit: vt duo pro eodem ponantur: vt ibi, Alexander siue Paris. vt not. in simili in l. penulti. de in litem iuran. Sunt autem Naucleri, qui annonarias species à susceptoribus vel præpositis accipere in prouinciis, & Romam, vel ad castra, vbi erant milites, deferre debeant: & sic dicuntur seruire annonæ vrbi: vt infra l. iij. & ff. de iur. immu. l. semper. §. negotiatores. Et tales portantes res publicas habent plenam securitatem in eundo, & redeundo. infra l. j. De lustralis autem auri persecutione nihil habemus in nigro.

Siue, dictio.

De prædijs, & omnibus rebus nauiculariorum.

Hoc intelliges vt §. tit. proxi. in rubro. & omnes res eorum sunt huic oneri subiectæ, quocunque etiam res gerint, quasi quadam fraude, infra l. j. & ij. deo de his.

De nauibus non excusandis.

Naues quæ sub nomine & titulo alieno excusantur, publicantur. §. l. j. & ij. & in li. ubemus. C. de sacrosanct. eccle.

Ne quid oneribus publicis imponatur.

Qui cogit nautam ad suscipiendum aliquid vltra onus. tenetur ad emendationem damni quod inde sequitur, & criminaliter punitur. §. l. j.

De naufragijs.

Quia quandoq; per onus priuatum contingit naufragium: vt §. tit. ij. deo de hoc. & dicitur Naufragium, quasi nauis fractura, à naue, & frango, quia plerumque nauis frangitur dum naufragium committitur. Et quia lex huius titi. de consuetudine non obseruabatur, ideo Fridericus fecit Authen. nauigiale. de furt.

Naufragium.

De metallarijs & metallis, & procuratoribus metallorum.

Naufragium contingit sæpe per pòdus metallici: deo de his. Vel, dixit de tranſuactione & naufragio: nunc qui ea tranſmit-
tāt. Et quia metella pretioſiora ſunt, de metallarijs qui ea infe-
rant, & procuratoribus qui ea exigunt, atq; cuſtodiunt, de que
iſtis metallis videamus. Et de procuratoribus dicit j. l. cūm
procuratores. In alijs legibus dicit de metallarijs, & metallis.

Metellarij. Et ſunt Metellarij homines liberi, licet ſint aſcripti ad illud
munus, vt inde diſcedere non poſſint. infra l. ſi.

De murilegulis & gynæciarijs, & procuratoribus Gynæcij,

& de monetarijs, & baſtagarijs.

Supra titul. prox. in l. per annos. dixit de Auilegulis: nſc de

Murileguli. Murileguli. Et ſunt qui legūt, id eſt, colligunt murices, id eſt,
piſces ex quorum ſanguine tingebatur ſacra purpura. j. eo. l. ſi.

Conchylegul. Conchyleguli. Sic Conchyleguli, qui legunt conchyliā: vt j. l. ſi. &
Gynæciarij. omnes erant ſerui palatij. Item Gynæciarij, qui pannos texunt
& conſciunt, inferendo ſericum & aurum: & ſic faciunt auras
paragaudas, vt dicit hīc glo. j. l. iij. & v. Vnde Gynæcij lo-
cus eſt, vbi hæc fiunt: vt j. tit. j. l. j. Sunt & Monetarij. vt infra.

Monetarij. Monetarij. l. j. & Baphij j. l. iij. Linterarij j. l. ſi quis Item ſunt procuratores
Linterarij. Gynæcij j. l. pe. Itē Baſtagarij. j. l. quod ad præſens. hi omnes
Baſtagarij. erant ſerui & artiſces palatij Principis: nec inde poterant exi-
mi, niſi certo modo. j. l. ſi quis. Terent. in Phorm. Vbi in Gy-
næcium ire occipio.

De veſtibus holobaris, & auratis, & de
tinct. onc. ſacri muricū.

Dixit de officiarijs pannorum, nunc de iſtis pānis: & eſt
Holobarus. holobarus, veſtis quæ tota deaurata eſt, ab hoīō, quod eſt to-
tū, & baros aurum. Et diſſert à ſequentē, ſcilicet auratis: quia
de optimo auro, quod in vulgari ſoliatum, in legibus obrizia-
tū dicitur, vt j. de vete. nu. po. l. ſi. ſed ibi de quolibet auro: vel
hīc tota erat veſtis ærea de optimo, ibi deaurata ſimiliter in
torum. Eſt & alia veſtis, quæ aurum habet tātūm in paragau-
dis, id eſt, broctis: vt infra l. j. De tinctiōe dicit l. iij. & iij.

De fabricenſibus.

Eſt tēpus belli, & pacis, in proce Inſtit. pulchritudo veſtium
tēpore pacis: vt j. tit. j. pulchritudo armorum tempore belli, vt
Fabricenſes. hīc Fabricenſes ergo ſunt, qui publica arma faciūt in publicis
fabricis, & nō alias. Et dāt primicerio quo reponat in publicis
armamentis: vt in Auth. de ar. Et dicitur hīc Faber ſtrictè, aliās
ponitur

ponitur pro omni ferri percuffore: vt ff. ad leg. Rhod. de iac. l. j.
j. j. Aliās etiam pro tignario. ff. de verb. ſign. l. ferri. j. ſin. Sed in
Auth. eo. dicuntur Fabrici & Armificatores, qui hīc dicuntur
Fabricenſes. Et nō. quòd priuato non licet facere, vèdere, emere,
re, vel transferre arma, ſed habent cultelos paruos: vt in Auth.
eod. dixi. & multò magis fuſtes & lapides. licet & hæc arma
dicantur: vt ff. de verb. ſign. l. armorum. de his glo. in c. ſ. Iu-
dex laicus. de ſenten. excom. lib. vj.

De veteris numiſmatis poteſtate.

Dixit de fabricatione armorum: nunc de fabricatione mo-
netæ: & dic quòd Numiſma, & Aureus, & Solidus auri, idem *Auri pondus.*
eſt: vt hīc j. de ſpor. l. iij. & in Euangelio, Cuius eſt imago. Cui-
us pondus erat tale, vt lxxij. faceret libram auri: vt j. de ſuſ-
cept. l. quoties. hoc numiſma, ſiue moneta, tantum fiebat olim
de auro: vt j. l. ſin. & effigies Principis erat. j. l. j. & vſuſtrictus
veluti gemmarum poterat legari in eis. ff. de vſufr. l. numiſ-
matum. & qui hanc falſant puniuntur: vt j. l. ſi. Hodie verò cū
couceſſione Principis ſit à Regibus & ciuitatibus etiā de ære:
non tamen à priuato. j. de fab. l. ij.

Nulli licere in ſi. enis, & equiſtribus ſellis, & in baltheis, &
margaritis, & ſmaragdos, & hyacinthos aptare:

& de artiſcibus palatinis.

Satis clarus eſt, & dicuntur Equiſtres ſellæ ab equo. In bal. *Equiſtres*
theis, id eſt, cingulis, & videtur hīc poni pro cingulo equi, vel ſellæ.
pectoralis, quæ quali cinguntur. De palatinis artiſcibus ponit
in j. nulli. vſque ad ſi. vbi loquitur de ſacientibus iſtas ſpecies
ſic ornatas.

De claſſicis.

Quidam habent in rubrica, de claſſibus, id eſt, nauibus
paratis ad bellum, vt ſunt galeæ. Alij etiam habent claſſicis, id *Claiſſicis.*
eſt, hominibus aſcriptis ad claſſes ducendas. & hæc plus placet
Bart. quia iſte liber principaliter tractat de hominibus condi-
tionatis, aſcriptis alicui muneri.

De curialibus vrbis Romæ.

Decuriones à muneribus excuſantur: vt j. de ſuſcep. l. ſin. &
maximè vrbis Romæ decuriones: & diſſert à tit. de Decur.
quia hīc ſpecialè.

De priuilegijs corporatorum vrbis Romæ.

Corporatus dicitur, qui in corpore aliquo ſcribitur propriè, *Corporatus.*
ſicut quodlibet membrū hominis corporatū dicitur: & cuius
factus

factus vel incola. Et sunt priuilegiati vt plebei à tributo capitis excusentur. *§. de ca. ciui. cen. l. j. & facit §. de Alex. prin. l.*

De pistoribus.

Pistores. Pistores dicuntur mancipia faciētia panē palatij: sic *§. de fr. urb. conit. l. j.* Hi sub sunt comiti horreorū. vt hīc dicit: & in omni tēpore de eis ius dicitur: vt *§. de fer. l. publicas, & conueniuntur secundūm P. sub comite reiū priuatarum, id est, procuratore Cæsaris: vt §. vbi caus. fise. l. si quis. & l. dominicis.*

De suarijs, & susceptoribus vini, & ceteris corporatis.

Suarij. Suarij dicuntur Porcarij, qui custodiūt porcos ciuiū in pascuis: vt *§. l. j.* De susceptoribus autem vini nihil in nigro dicitur: sed de eis dicitur *§. de suscept. l. modios.*

De collegiatis, & chartopatri, & numularijs.

Collegiatis. Dixit specialiter de quibusdam collegiatis: nūc generaliter. Et dicuntur à collegio, vt priuilegiati à priuilegio: & idem dicuntur Chartopatri, quod eorum nomina scribūtur in charta vel matricula patriæ, quasi in patriæ charta descripti infra numerū. Sed si qui sunt supra numerū, non gaudent priuilegio. *§. quod autem. Vel dicuntur Chartopatri, id est, qui gaudent in patriam secundūm Græcos. Dicitur enim apud Græcos, patria, apud Latinos patria. Vel dic tertio vt in si. huius legis.*

De studijs liberalibus vrbis Roma & Constantinopolitana.

His duabus ciuitatibus tantum legitimum sit studium, non aliās, nisi ex priuilegio: vt in proce. ff. §. hęc autem tria. Hodie **Bonomia.** imperium est scissum, & studium multis locis sit, maximè Bononiæ, quæ legalibus studijs obtinet monarchiam: de hoc in cle. j. de mag.

De honoratorum vehiculis.

Honorati. Honorati erant quidā, qui habebant priuilegia, vt intraret secretarium principis, & aliorum Iudicum. & ledendi in consultationibus. *§. de offic. diu. iudi. l. ij. & ij.* Vel ponitur pro his, qui habent dignitatem. siue administrationem: de quibus in Authen. vt ordin. præf. quod in idem re incidit. Et his licet vii vehiculis dignitatis, id est, carrucis, si volunt. *§. l. j.*

De priuilegijs vrbis Constantinopolitana.

Constantinopolis. Vrbis Constantinopolis ipsius veteris Romæ prerogatiua gaudeat: ista appellatur noua Roma, vt *§. de sacr. san. eccl. l. omniū.* Est ergo mater legū: vt in Authen. vt Rom. eccl. in princ. Item eius

eius consuetudinē sequitur. *§. de ver. iur. enuc. l. j. §. si. & Inst. de sacrisda. §. si. Itē mater fidei erit ecclesia illius ciuitatis. §. de sac. sanct. eccl. l. si. Sed tēpestate nostra Diis indignantibus, aduersoq; astro, incuriaq; Principum catholicorū, in manus (miserum) perfidissimi Turcæ, cū dedecore & deterrimo Christianæ Reipub. interitu ac pernicie deducta. Dij bene vertant.*

De Metropoli Beryto.

Berytus & Tyrus ciuitates in prouincia Phœnicis, & Syriæ. *§. qui ætate. l. j.* quarum vna erat antè Metropolitana, nunc sic & alia. Et dicitur Metropolis matricia ciuitas: nam cōponitur *Metropolis. ex μήτηρ*, quod est mater: & *πόλις* ciuitas. Et inde Metropolitares is dicitur, qui ei ciuitati sacerdotio præest, quem canones Metropolitanum appellant.

De canone frumentario vrbis Romæ.

Certus canon, id est, mēsurā in frumēto singulis annis mittebatur Romam. *§. de sacrosan. eccl. l. placet.* Et appellatione Frumenti omnia quæ ad victum sunt necessaria accipiuntur. *§. de suscept. l. modios. & §. l. ij. in prin.* Et in publicis horreis Romæ imponebatur. *§. de cond. in pub. hor. l. j. & ij.*

De frumentario vrbis Constantinopolitana.

Cum qua prouidentia deferatur frumentum dixit *§. tit. j.* nunc qualiter delatum expendatur. Quod enim in vna vrbe dicitur, & in alia intellige. *§. de priuil. vrb. Consta. quinimo idem in horreis publicis aliarum ciuitatum. §. de cond. in pub. hor. l. ij.*

De annonis ciuilibus.

Annonæ ciuiles, id est, salaria, non dantur pro titulis dignitatis, puta quia doctor, sed pro meritis, vt quia bene legit, & satisfacit illi officio, ad quod præpositus est.

De mendicantibus validis.

Quia mendicantes reficiuntur publicis annonis, de quibus est dictum: & debet hoc fieri scilicet verè mendicantibus, non fictitijs: ideo de mendicantibus validis, id est, robustis, quos Spanaldos vel Galioras vulgus appellat, secundūm gl. hīc: qui mendicare non debent, ne miseris, & verè debilibus panē auferant: vt hīc, & in Authen. de quæstor. & v. q. v. non omnis. & lxx. dist. c. j. & glo. super Matth. Iustus feceris, si iniuste peccentem correxeris, quāam si ei dederis.

De nauis Tyberina.

Nauis Tyberina dicitur, quæ nauigat in flumine Romano,

conuohendo Romam, vel extrahendo ad castra,

De frumento Alexandrino.

Primò confirmat salarium, quod præfectus Orientis statuerat quibusdam officialibus præpositis ad congregandum frumentum in ciuitatem Alexandrinam, & ad tuendam substantiam nauticulariorum, quæ erat obnoxia Reipublicæ. Secundo prohibet ad aliud officium vocari decuriones. De hac ciuitate Alexandrina dic vt dixi ff. de offi. iuri. Alex. pag. 15.

De Alexandria primatibus.

Alexandria dicta ab Alexandro magno, cui plurimum fauetur in iure, pura in alimentis: vt §. titu. j. Item & habet iurisdictionem, vt §. de offic. iurisd. Alex. Item eius primates, id est, decuriones, habent immunitatem purgandi fluminis Nilii, vt hîc.

De iure Reipublicæ.

Quomodo accipiatur Respublica ponit glo. in corpore. de hæred. & sal. in prin. dixi supra de iure fisc. pag. 213.

De administratione rerum publicarum.

Parum esset ciuitatem habere iura, nisi essent qui ea administrarent: vt ff. de orig. iur. l. ij. §. post originem. Et hi eliguntur per decuriones conuentos per magistratus, vel per ipsos magistratus eliguntur: vt §. de decur. l. ij. & de suscept. & arc. l. exaetores. & ff. ad mun. l. Lucius. Et sic, alius est magistratus, qui iurisdictionem exercet, alius Administrator, qui temporalia gerit: vt hîc. & ff. eod. per totum.

De vendendis rebus ciuitatis.

Administratores, de quibus tit. prox. vendunt res ciuitatis. Et talis venditio pura & perfecta non debet à Repub. reuocari, licet per alium maius pretium offeratur. §. l. j.

De debitoribus ciuitatum.

Debitoribus ciuitatum non possunt in eis habere honorem, nisi prius debita soluant: de quibus infra.

De periculo nominatorum.

Nominatores, id est, electores officialium publicorum, nõ tenentur pro electis, licet fideiussores non receperint, si tempore depositæ administrationis soluendo fuerint. Sed si non fuerint conueniuntur nominatores, tamẽ post excusos reos: quod dic vt ff. de administratione rerum ad ciuitatem pertinentium. l. prior. §. fin.

De

De periculo eorum, qui pro magistratibus interuenerunt.

Sicut nominatores tenentur officialium electorum. vt §. tit. proximo: ita & fideiussores, vt hîc. De hoc dixi ff. de fideiuss. & nominato. tuto.

Quo quisque ordine conueniatur.

Administratores ciuitatis tenentur in solidum omnes, vt §. tit. mul administratio sit cõcessa. Secus si portionibus diuisis: primo tamen gerens, secundo nõ gerens cõuenitur: quasi vno mortuo, alij in administrando culpam cõmiserint. pro tali culpa hæredes mortui non tenentur. De hoc dixi ff. de magi. conue.

Si quis liber inuitus actum Reipublicæ gerere cogatur.

Libera persona inuita actum Reipublicæ administrare non cogitur. Et dic, Actum, scilicet, seruilem, quæ serui tantum ciuitatis faciebant. ff. de neg. gest. l. eum actum. Procuratio verò & officia Reipublicæ liberis tantum cõueniunt: vt §. de tab. l. generali. & §. si ser. aut liber. l. j. & ij. Aliàs dic actum, id est, tabulariam, ad quam serui publici, id est, notarij tantum coguntur: vt ff. de ser. Reipublicæ. ma. l. si. facit §. de oper. liber. l. qui manumittitur.

Sumptus inuicti muneris ad omnes collegas pertinere.

Si vnus ex pluribus officialibus electus expensas totius muneris supportauerit, pro rata eas repetet à collega.

De his qui ex officio, quod administrauerunt, conueniuntur.

Reipublicæ debitor si reperitur minus idoneus, administrator tenetur ad sortem, quam ei mutauit: non autem ad vltimas tenetur.

De saluationibus, & liberationibus debitorum ciuitatis.

Apothecæ à seruis publicis de soluto confecta: ita demum debitoribus soluentibus profunt, si à curatore Reipublicæ sunt subscriptæ: aut pecunia soluta in utilitatem publicam est conuersa, & non aliter: & si dolo serui publici debitor soluerit pecuniam curatoris, nec in utilitatem publicam est conuersa, tenetur curator de pecunia eius serui, & debitor remanet obligatus.

De spectaculis, & scenis, & lenonibus.

Hic Imperator permittit quibusdam, qui Gymnici appellantur celebrare spectacula: maxime cum ipsi velint ea facere suis expensis: & dic de spectaculis & scenis referuntur, vt hîc & l. j.

de

Spectacula. de lenonibus poliendis, vt j. l. fi. Et sunt Spectacula quæ fiebāt in scena, scilicet in loco, vbi ludebant Tragœdi & comœdi: vt in Auth. de cōsul. Vel Scena est locus, & c. vt ff. de infra. l. ij. in fi. *Scena.*

De expensis publicorum ludorum.

Expensæ magnæ exiguntur in prædictis spectaculis, & ludis: vt ff. de poll. l. septimia. de quibus hîc.

De aqueductu.

Aqueductus. Sicut ludus, ita aqueductus populū delectant. De Constantinopolitanis & Romæ etiā veteris aqueductibus dicit publicis: & sic differt ab illo quod dicitur s. de ser. rus. præ. l. j. §. aqueductus. Dic ergo, quod quidā homines præficiuntur ad custodiā, quibus datur priuilegiū. infra e. l. decernimus. & his per quorū fines trahitur: vt l. j. & certa pecunia ad hoc deputatur, vt j. ad reparatōem. & l. hac lege. nec ex eo extrahitur aqua. infra l. ij. & l. decernimus. in fin. nisi per locū priuatum. infra l. fi. & veteri consuetudine, infra l. vsūm. & tūc non ex quolibet loco. j. eo. l. eos. Sed in casū fallit, vbi priuilegiū nihil operatur: vt infra eo. l. omnes. Sed quādo trahit. gratis habet j. c. tit. ad reputatōem.

De gladiatoribus.

Gladiatores. Gladiatores erant, qui publica spectacula edebant, & præsertim cruenta, quibus cruor ex dimicatione gladiatorū eliciebatur, vt in torneamentis, & pugna bestiarum, tales hîc reprobantur: non alia spectacula, de quibus s. de spect. l. j.

De venatione ferarum.

Leones capere cuilibet permittitur. Item quando feræ bestię capiuntur, & conducuntur per aliquam ciuitatem, vel comitatū, non debent ibidem morari vltra septem dies.

De maiuma.

Maiuma. Maiuma ludus est qui fiebat in Maio: & sic à madio: vel sublæritia. Vel maiuma Græcè, Latine ingressus, scilicet æstatis dicitur, secundum gl. quando herbæ frondēque virentes lætificant priuiales. In Bononia fiunt reginæ, & Basilicæ.

Ve armorum r̄sus in sero principe interdicitus sit.

Nulli tribuatur copia deferendorum armorum: de hoc in Authen. de arm. & in c. clerici arma. de vi. & ho. cle.

De agricolis, & censitis, & colonis.

Agricultura. Omnium rerū, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agricultura melius: vt Tull. i. Offi. nullāq; res vtilior fructibus aridis, qui sic colonorum labore proueniunt: ideo de Agricolis in ge-

Agricola. nere, & Censitis Colonis in speciali. Nam Agricola generaliter

liter omnis colens agrū dicitur: de quibus omnibus dicit hîc. Et sunt octo genera colonorum: Ascriptiij, Censiti, Perpetui coloni, Conditionales coloni, Inquilini, Originarij, Simples coloni: de quibus omnibus vide glo. hîc super rubro.

De capitacione ciuium censibus eximenda.

Ciues Romani habitantes in vrbe effugiūt onus capitacionis. & est Capitatio tributum, quod pro capite præstatur.

In quibus causis coloni capite censiti dominos accusare possunt.

Coloni capite censiti qui sunt dic vt infra l. ij. & dic quodd accusant dominum quando vltra debitum exigit: vt l. j. Item in publica actione prosequitur suam vel suorum iniuriam: vt infra l. ij. in fi. Dicuntur autem capite censiti, qui pro singulis capitibus censum præstant.

De colonis Palestinis.

Coloni Palestini nō possunt à terra recedere, sicut alij: & eorum dominis datur plena potestas reuocandi domū. Putabāt enim hi se plus priuilegiatos, eo quodd in Palestina, quæ est *Palestina*, prouincia Hierosolymitana, natus esset Christus, secūdum gl.

De colonis Thracensibus.

Thracenses capitacionis non præstant tributa, sed tributa *Thracos*. terræ: non tamen possunt à terra discedere, & occultans vel retinens colonum Thracensem, id est, ex Thracia, ipsum restituit domino cum peculio, & cum agnatione, & punitur in duabus libris auri.

De colonis Illyricanis.

Illyricani dicuntur, qui ex Illyria, id est, Sclauonia sunt: & *Illyria*. tales à terra separari non possunt: contra facientes reuocantur, & reuocati submittuntur in vinculis.

De omni agro deserto, & quando steriles fertilibus imponuntur.

Nunc de prædiis ex quibus census percipitur. Et dic quodd ager relinquitur ob sterilitatē, & quandoq; datur à peræquatore vel censitore nouo possessori: vt infra de fun. pa. l. si quis à prætoribus. Aliquando traditur à principe. infra eo. fi. Et quando steriles, id est, quando steriles fundi suscepti cum fertilibus compensantur infra l. v. Imponuntur, id est, adiunguntur.

De fundis limitrophis & terris, & paludibus, & pascuis, & limitancis, & castellorum.

Quidā habent Limitrophis, à trophos descriptio, & limite *Limitrophis*. id est,

id est, descriptis ad usum militū, qui milites imperium custodiunt: vt §. l. j. & si. & in quibus cessat alluio: vt ff. de re. do. l. in agris. Aliās est limitosis. hæc siue de nostris, siue de deuictis fundis erāt. Itē in lumine imperij nullus debet esse castelli destructor nisi is solus, cui per principem detectio est cōmissa. §. l. ij.

De pascuis publicis & priuatis.

Prouidit fundis limitum, nunc pascuis: & tractatur hęc de conducentibus prata publica: & de deuastantibus ponit l. ij.

De fundis patrimonialibus & saltuensibus, & emphyteuticis, & conductoribus eorum.

Tā de propriis, quā de fiscalibus dicit: est omnes sint principis quasi proprii, ar. infra. eo. l. j. secundum quosdam. Sed alij de patrimonialibus tantum dicunt. Et quidam ex his non possunt lucrari, vt constituti per Mesopotamiam. Nec miū, quia sunt militibus assignati, infra. eo. l. omnes & l. nulli. Et saltuensibus, de his dicit l. si. Et emphyteuticis: ad quā emphyteusiam nō permittitur accedere, nisi dato fideiussore: etiam si desertum accipitur, infra. eo. quicumque. & §. de omni arg. deser. l. ij. Et conductoribus, scilicet personis quibus speciale ius conceditur, tam pro eis, quā contra eas, infra. eod. l. ij. Et nota quod si perpetuo accipiunt, domini sunt, & ideo donāt, infra. l. j. hæc imperator potest eis auferre, infra. de loca. fin. ci. l. fin.

De mancipijs & colonis patrimonialium, & saltuensium, & emphyteuticorum fundorum.

Manumissio facta de mancipio fundi patrimonialis à domino, rescinditur per procuratorem Cæsaris. Et emptor fundi patrimonialis tenetur stare colono: quem si expulerit, possessione priuatur, infra. l. ij. & ij.

De fugitiuis colonis patrimonialibus, & emphyteuticis, & saltuensibus.

Tales coloni quocumque se trāsulerint, reuocantur ad primam culturam agrorum.

De collatione fundorum patrimonialium, & emphyteuticorum.

Ad quas collationes teneantur isti fundi, hęc tractatur. Tenentur enim ad ea obsequia, ad quæ al. j. infra. l. j.

De fundis res priuatae, & saltibus diuinae domus.

De rei priuatae, scilicet fiscalis fundis dicit, quæ res propriæ & priuatae principis dicuntur: vt hinc quid in loco publ. l. j. §. item hoc. & qui tales cōparauerunt propria similitate possessionis

tionis

tionis ad posteros suos, siue quacumque retractione perpetui dominij durabilitate dimittunt. l. j. de vltima parte rubricæ ponit l. nemo.

De fundis & saltibus rei dominice.

Si quis oues, vel equorum greges, fundis aut saltibus rei dominicæ immittit, si lico vendicentur. §. l. j.

De agricolis & mancipijs dominicis, vel fiscalibus publicis vel priuatis rei.

Coloni originales rei priuatae imperialis, quæ eadem est quæ & fiscalis, ar. §. de offi. co. re. pri. in rubri. ad aliquos honores vel munera ciuitatis non deuocentur. §. l. j.

De prædijs tamiacis, & de his qui ex colonis dominicis, aliisque libera conditionis, procreantur.

Quidam dicunt debere scribi, De prædijs dominicis, non tamiacis: & probāt hoc ex eo quod subicit, Et de his qui. & c. Et volunt in lege prima dicere dominico, vel dominicæ: non tamiacæ & in vii. fundos dominici iuris non tamiacis, secundum P. Sed melius est secundum Io. dicere Tamiacis, scilicet prædijs, in quibus sunt cellulae. Vnde Tamiacus, id est, cellarius, vel cellularius. Tam enim Græcè, quā Latine dicitur cellarium. Vel aliter: Prædia empta erant, vt canonem redderent inter cellulas, secundum Io. Et eorum colobi dicuntur Tamiaci, id est, dominici coloni: quia dicta prædia erant imperatoris. Tamiacis dispensator dicitur thesaurorum domus, œconomus.

De diuersis prædijs, vrbanijs & rusticis, templorum & ciuitatum, & omni re ditu civili.

Aedificans in loco publico, soluere debet debitam pensionem pro ædificio, si expedit Reipub. aliās ipsum solum cum ædificio vendicatur. §. l. j. Et tertia pars canonis quæ redigitur ex fundis & locis Reip. sufficit ad restorationem murorum. §. l. ij.

De locotione prædiorum ciuiliū, vel fiscalium, siue templorum, siue rei dominicæ, vel priuatae.

Prædia principis quæ in perpetuum locantur, sunt locanda diuitibus, vel alijs cum silentione idonea præstita: & officialis prædicta negligēs, debet de suo efascire omne decrementum. §. l. j. Et à colonis perpetuis fundorum publicorum non auferuntur fundi, licet alius meliorem conditionem offerat. §. l. ij. de quo §. de fundo re. pri. l. j. l. fin.

De

De conductoribus & procuratoribus, siue actoribus pradiorum fiscalium, & domus Augustæ.

Conductores fundorum domus fiscalis, & alij homines dictæ domus. cum agere volunt, vel experiri, debent ordinario ire: & nulli aliorum patrocinium præstare debent, vel executionis ministerium, ut hic. Et dicit, Domus Augustæ adiectiue: nam de suis hominibus, non uxoris: & eius res viri dicuntur. §. de pact. l. hac generali.

Quibus ad conductionem pradiorum fiscalium accedere non licet.

Palatini milites prohibentur à locatione fundorum Principis, ut hic.

De collatione fundorum fiscalium, vel rei privatae, vel dominicæ, vel ciuitatum, vel templorum.

Præses prouinciæ, & sui officiales, possunt exigere conductores dominicos: & etiam impedire fauorem curialibus Cæsaribus volentibus facere dictam exactionem. Et omnia prædia, ex quacunque causa ad fiscum pertinentia, à transuentione publicarum specierum non habent immunitatem. §. l. si.

De privilegijs domus Augustæ, vel rei privatae: & quarum collationum excusationem habeant.

Ad extraordinaria munera, vel superindicta, etiam fiscalis possessor non cogitur. §. l. j. nullus autem alius à superindicta excusatur, excepta Principis possessione. §. l. fin.

De grege dominico.

Subtrahens equum à grege dominico, id est, Principis, ipsum restituit: & in vna libra auri punitur. Subtrahens de grege priuati, punitur in media libra: à qua poena releuatur, si eum obtulerit sponte. §. l. j.

De palatijs, & domibus dominicis.

Aedes Principi consecratæ, id est, incluta palatia ab omni priuatorum vsu, & communi habitatione excipiuntur. Priuatorum dixi: quia Iudices in eis reddunt ius: ut §. de offi. rec. prouin. l. nullus. & facit. §. de ope. pub. l. quicumque. & de Iud. l. in synagoga.

De cupressis ex loco Daphnes vel Perseidis per Aegyptium non excidendis, vel vendendis.

Emettes, vel vedettes arbores cupressi in locis hic nominatis, Perseis, puniuntur. §. l. j. Perseis nomē loci est in Aegypto, vbi crescit cupressus.

pressus: sicut Daphne. Et est ratio, quia continet aggeres tenentes aquam Nili, quæ opportunis temporibus inundat agros, cum in Aegypto non pluit: ut §. de Nili ag. l. j.

LIBER XII.

De dignitatibus.

Quia ius publicum, de quo supra dixit, non potest expendi nisi per existētes in dignitate: ut ff. de orig. iur. l. ij. §. post originem. ideo de dignitatibus dicit, scilicet, qui ad eas admittantur, & reiciantur: & quæ priuilegia ex his competant, & quanto tempore durent. Est autem Dignitas, qualitas, vel præminentia quæ inhæret personæ. Et quæ sit differentia inter Dignitatem personarum, & Officiū, not. in cap. de multa. de præb. & hoc per Bar.

De pratoribus, & honore pratura: & collatione glebæ, & clauis, & follis, & septem solidorum functione.

De prima parte loquitur l. j. Et collatione, scilicet sublata. Et erant quædam speciales functiones, quas hic remouet: scilicet Collatio glebæ, vel follis, vel clauis, vel septem solidorum. Talis enim actio perpetuo conuiescat. infra. l. ij.

De consulibus, & non spargendis a' his pecunijs: & de præfectis, & magistratibus militum, & patricijs.

Olim consules creati per urbem spargebant pecuniā, quæ appellabantur Missilia. Inst. de rer. di. §. hoc amplius. & hoc Missilia. in signum lætitiæ: quia qui ad honores eliguntur, largius expendunt: quod hic prohibetur. infra. l. ij. ne cupidus lucri populus eo sequatur, sed eorum merita. Sed etiā hoc hodie corrigitur, & in voluntate eorum ponitur spargere vel non, præter aurum, quod soli principi conceditur: in Athen. de cōsul. §. spargere. col. iij.

De præfectis pratorio, siue urbi, & magistris militum in dignitatibus exequendis.

Omnes istos dicit esse pares gradu, licet habeant dignitates distinctas: & ille præfertur, qui primo fuit electus in dignitate.

De præpositis sacri cubiculi, & de omnibus cubicularijs, & privilegijs eorum.

Custodientes cubiculum principis vel augustæ, eandē dignitatem habent, quam præfectus urbi, & præfectus pratorio, B & magistri

De conductoribus & procuratoribus, siue actoribus pradiorum fiscalium, & domus Augustæ.

Conductores fundorum domus fiscalis, & alij homines dictæ domus, cum agere volunt, vel experiri, debent ordinario ire: & nulli aliorum patrocinium præstare debent, vel executionis ministerium, ut hic. Et dicit, Domus Augustæ adiecti. uè: nam de suis hominibus, non vxoris: & eius res viri dicuntur. §. de pact. l. hac generali.

Quibus ad conductionem pradiorum fiscalium accedere non licet.

Palatini milites prohibentur à locatione fundorum Principis, ut hic.

De collatione fundorum fiscalium, vel rei private, vel dominice, vel ciuitatum, vel templorum.

Præses prouinciæ, & sui officiales, possunt exigere conductores dominicos: & etiam impedire fauorem curialibus Cæsaribus uolentibus facere dictam exactionem. Et omnia prædia, et quacunque causa ad fiscum pertinentia, à transuentione publicarum specierum non habent immunitatem. §. l. fi.

De priuilegijs domus Augustæ, vel rei private: & quarum collationum excusationem habeant.

Ad extraordinaria munera, vel superindicta, etiam fiscalis possessor non cogitur. §. l. j. nullus autem alius à superindicta excusatur, excepta Principis possessione. §. l. fin.

De grege dominico.

Subtrahens equum à grege dominico, id est, Principis, ipsum restituit: & in vna libra auri punitur. Subtrahens de grege priuati, punitur in media libra: à qua poena releuatur, si cum obtulerit sponte. §. l. j.

De palatijs, & domibus dominicis.

Aedes Principi consecratæ, id est, inclyta palatia ab omni priuatorum usu, & communi habitatione excipiuntur. Priuatorum dixi: quia Iudices in eis reddunt ius: ut §. de off. rec. prouin. l. nullus. & facit. §. de op. pub. l. quicumque. & de Iud. l. in synagoga.

De cupressis ex loco Daphnes vel Perseidis per Aegyptum non excidendis, vel vendendis.

Emettes, vel uedettes arbores cupressi in locis hic nominatis, *Perseis*. punitur. §. l. j. Perseis nomē loci est in Aegypto, ubi crescit cupressus.

pressus: sicut Daphne. Et est ratio, quia cōtinet aggeres tenentes aquam Nili, quæ opportunis temporibus inundat agros, cum in Aegypto non pluit: ut §. de Nili ag. l. j.

LIBER XII.

De dignitatibus.

Quia ius publicum, de quo supra dixit, non potest expediri nisi per existētes in dignitate: ut ff. de orig. iur. l. i. §. post originem. ideo de dignitatibus dicit, scilicet, qui ad eas admittantur, & reiciantur: & quæ priuilegia ex his competant, & quanto tempore durent. Est autem Dignitas, qualitas, *Dignitas*. uel præminentia quæ inhæret personæ. Et quæ sit differentia inter Dignitatem personarum, & Officium, not. in cap. de multa. de præb. & hoc per Bar.

De pratoribus, & honore præturæ: & collatione glebæ, & clauis, & follis, & septem solidorum functione.

De prima parte loquitur l. j. Et collatione, scilicet sublata. Et erant quædam speciales functiones, quas hic remouet: scilicet Collatio glebæ, vel follis, vel clauis, vel septem solidorum. Talis enim actio perpetuo conuiescat. infra. l. j.

De consulibus, & non spargendis à his pecunijs: & de præfectis, & magistratibus militum, & patricijs.

Olim consules creati per urbem spargebant pecuniã, quæ appellabatur Milsilia. Instit. de rer. di. §. hoc amplius. & hoc *Milsilia*. in signum lætitiæ: quia qui ad honores eliguntur, largius expendunt: quod hæc prohibetur. nisi à. l. ij. ne cupidus lucri populus eo sequatur, sed eorum merita. Sed etiã hoc hodie corrigitur, & in uoluntate eorum ponitur spargere uel non, præter aurum, quod soli principi conceditur: in Authen. de cõsul. §. spargere. col. iij.

De præfectis prætorio, siue uibi, & magistris militum in dignitatibus exequandis.

Omnes istos dicit esse pares gradu, licet habeant dignitates distinctas: & ille præfertur, qui primo fuit electus in dignitate.

De præpositis sacri cubiculi, & de omnibus cubicularijs, & priuilegijs eorum.

Custodientes cubiculum principis uel augustæ, eandem dignitatem habent, quam præfectus uibi, & præfectus prætorio, & magistri

& magistri militum. Et hac dignitate deposita, nulla interest distipatio reservata, nisi reuerentia tēporis. infra. l. j. poterunt tamen etiam de posita dignitate, cum vadunt extrā urbem vii cingulo suæ dignitatis. infra. l. fi. vbi vide de cingulo.

De quaestoribus, & magistris officiorum, & comitibus sacrarum largitionum, & priuata.

Officia istorum sunt §. de offi. quaestor. cum tribus seq. tit.

De primicerio, & secundicerio, & notarijs.

Primicerius est is, qui primus scriptus est in matricula notariorum, & qui primū locum obtinet. Secundicerius, qui secundum: ad quod infra, de domest. l. vii. Et notarius: id est, ceteris postea scriptis. Alij dicunt, Et, pro, id est Nam idem est secundicerius, quod primicerius, secundum eos. Vel dicitur primicerius, quia primū portabat cereum in aliquo festo: & erat in dignitate, quia spectabilis. §. l. proxim. Alibi capitur pro eo qui primus est in choro, vel in cantu, absente archiepiscopo. extra. cod. titu. j.

Ut dignitatum ordo seruetur.

Vsurpans scienter honorem sibi indebitū, crimine sacrilegij punitur. §. l. j. & habens dignitatem cum administratione præfertur habentibus eandem sine administratione. §. l. ij.

De magistris scriniorum.

Magistri scriniorum dicuntur magistri notariorum actorū magnæ curiæ: quia imperiali etiam quodam modo assidere videntur maiestati: etiam dignitate finita vnā cum eorum filijs à grauiamine priuato & publico sunt immunes: concor. sunt in gl.

De comitibus consistorianis.

Comites consistoriani sunt illi, qui steterant in principis consistorio: & proconsulibus adæquantur. §. l. j. & sunt spectabiles, vt in Authen. de appel. & intra quæ temp. §. illud.

De comitibus & tribus scholarium.

Præpositi scholarium, id est, illorū qui sunt per principem ad aliquod officij deputati, principem adorare possunt id est, salutate. Inter quos etiam Palatini numerantur, si eis fuerit data primi ordinis comitiua cum administratione: de posito officio, si iō aspirauerint ad maiore dignitatē, pares sunt comitibus Aegypti & diocesis Ponticæ. Alij verō milites soluta militia numerantur inter eos qui fuerunt prouinciarum duces.

De comitibus rei militaris.

Mil. is

Missus ob suam probitatem ad partes transmarinas custodiendas, illis dignitatis insignibus adornatur, quibus pro cōf.

De comitibus, & archiatris.

Archiatrī, id est, militantes inermi militia intra palatiū principis, si primi gradus militiā obtinuerunt, eam dignitatē adipiscuntur, quā duces & vicarij principis, qui nil iam administrauerūt: & etiā comites pōm. ordinis: & dicūtur archiatrī, id est, sūmi medici secundū gl. hāc: ab archia, id est, principatu.

De comitibus qui prouincias regunt.

Comites qui gubernauerunt prouinciam, de posito officio, privilegio dignitatis vicarie funguntur. §. j. & talis est spectabilis, vt in Authen. de appel. §. illud. Sed quidam sunt illustres: vt §. de ero. mili. anno. l. prouincialium.

De professoribus qui in urbe Constantinopolitana docentes ex lege meruerunt comitiuum.

Grammatici & Sophistæ & Iurisperiti qui per xx. annos scientiam docuerint in Constantinopolitana ciuitate, per illius ciuitatis ceterum in arte docendi æstimandi sunt digni ea dignitate qua funguntur vicarij principis. §. l. j. Sed Vicarius æquiparatur comiti & duci: ergo sunt comites & duces: vt §. de comit. & archi. l. j.

De silentarijs, & decurionibus eorum.

Decurio & Silentarius à tyronum equorumque præstatione habetur immunis: nec præstare cogitur collectas extraordinarias quæ necessariō imponuntur. Et dicūtur Silentarij secretarij. *Silentarij.* eo quia silenda & occulta consilia eis communicantur. Et dicuntur Consularij, vt ff. de mi. l. verū. §. ex facto. Et sunt excusati à muneribus. §. l. decurionibus descriptis. Sed nō nisi tres Decuriones, & xxx. Senate res, ita demum si per xiiij. continuos annos peregerint inculpatum officium eorum immunitatem hanc habent, vt ibi.

De domesticis, & protectores.

Domestici sunt serui & liberi, & similes secundū quosdam: vt §. de his qui ad eccl. confu. §. sanè. quod non placet Accors. quia ingenui seruiunt principi: vt §. de præpo. sac. cub. l. i. libemus. §. hoc non solum. Quare dic. De domesticis vt sunt Templarij, & quidam fratres ad papam: vt §. l. si. Protector verō est, qui stat armatus coram principe, qui stipatores dicūtur. Vnde Obelerius, & Benlarius fuerunt domestici & protectores Iulianiani: & tam primi quàm secūdi erant plures, vt Verg. l.

B 2 M. gna

Magna stipante caterua. Et habebat præpositos, qui Primicerij dicuntur. l. ij.

De præpositis laborum.

Laborum. Quidam habet in tex. & rub. Laborum: nec dicunt cui labori sint præpositi: alij, Laborum, à labiis: quod forte corrigebat eos. qui male loquebantur de principe; & tunc melius staret labragorū id est, præsumptuosè loquentium. Vel dicit hoc laborum, Signum bellicum ex auro & lapidibus pretiosis, quod fecit fieri Constantinus inter alia signa bellica, secundum Hug. & secundum hoc ponit pro genitio plurali syncopato, ut Deum pro deorum; & Vicarium pro viciorum. j. ut. prox. l. fi. & derivatur à Labor, vel à labros. id est, abundans: qui ergo talibus signis deferendis præponebatur, dicebatur Præpositus laborū.

De proximis sacrorum seniorum, ceterisque qui in sacris senioribus militant.

Quidam habent præpositus, quod idem est. Dicuntur autem *Proximi.* Proximi, quia magis se principi proximant, quam alij qui sub eis sunt, qui sunt plures. j. eo hac parte. Et not. quod tria sunt senia seu cameræ: de quibus j. dicitur: vna epistoliarum, quæ principi, vel ab eo mittebatur, ut fit Bononiæ. Secunda libellorum conventionalium, & cogitationū. j. eo. l. vk. Tertia dispositionum. id est registorum. j. de agent. in re. l. iij. & tales hodie dicuntur Scribæ, & Cancellarij: & sunt hi, secundum Placitum quibus arcana principis committuntur. j. eo. l. proximos. Et est dignitas quæ dicitur Proximus. j. eo. l. fi. quis. Item alij, qui dicuntur Meloproximi. j. eo. pecuniarj. Sunt & alij multi gradus militantium in sacris senioribus, de quibus. j. eo. vnicuique.

De agentibus in rebus.

Agentes in rebus. Ad euidentiā præmitte, quod Agētes in rebus, sunt illi, de quibus fit mentio per gl. j. de curiosis. l. fi. Et sunt hi, quibus elationū cura mādatur. ut ibi. Et erāt plures diuersi per diuersos numeros: ut j. l. iij. & quilibet numerus habebat præpositū: ut s. de off. ma. off. l. j. & dicebatur Principes: ut j. tit. j. secundum gl. hic. Vel dic melius secundum Bar quod Principes agētes in rebus, de quibus j. tit. ij. sunt illi, qui palam laborū emeriti per lapsum xxv. an. per principē, postea quieti traditi sunt. j. tit. ij. l. j. & iij.

De præpositis agentibus in rebus.

De hoc s. titu. prox.

De principibus agentibus in rebus.

De hoc s. titu. j.

De curiosis & stationarijs.

Dicitur est in genere de Agentibus in rebus, & eorū principibus, Nunc de duabus speciebus. Prima de Curiosis, quorum officium erat. nuntiare crimina, & remittere criminosos. j. eo. l. fi. Secunda de quibusdam qui præerant quibusdam eustionibus, ut in tribus ll. sed tales dicuntur Curiosi, forte quia disceptauerunt de his, quæ non multum expediunt, & plura sapere quam oporteat voluerunt. c. j. de remi. lib. vj. vel quia maiores curas exhibere volebant, quam res exigeret. iij. dist. denique. de cons. dist. v. quinque. hi & Stationarij dicti, qui forte stabant certo loco vnde auscultarent crimina, & criminosos detinerēt, qui & Irenarche dicti. ff. de custo. re. l. diuus. ab iron. quod est cauillator, & archos princeps: quasi princeps cauillationis & delationis.

De palatinis sacrorum largitionum, & rerum priuatarum.

Palatini primicerij, & tres seniorum primicerij, & tribuni prætoriani militari dignitate funguntur, & nulla potest eis iniungi necessitas. publica vel priuata. j. l. pc. & dicitur Palatini, qui alijs Vicarij: quia quodammodo gerūt vices principis, ut dicit gl. j. l. j. Et consueverunt per prouincias transmitti: anno tamen lapsō, cingulo, id est, dignitate liberantur. j. l. placuit. & idem est de palatinis principis, quod de his. j. l. fin.

De stratoribus.

Stratorium, id est, stabulum. Vnde in Genesi, Rachel hoc videns posuit idola patris in stratorio cameli, & sedit super ipsum. Vnde Stratores dicuntur, qui præsunt stabulis, seu equis stantibus in stabulis: ut dicit hic glōf.

De castrensijs, & ministerianis.

In libro Iren. est, de castrensijs, & ministerianis, qui forte præerant castris principis ordinandis, vel metandis: & erant plures, & eligebantur de communi. j. tit. prox. qui etiam à ministerio Ministeriani dicti sunt: hi tamen Castrensijs, tanquam præpositus suberant, & seruiebant.

De decanis.

Decanus, id est, decem virorum societas. secundum Iug. vel qui præest decem: vnde Decanissa, id est, vxor decani. Et quatuor ex decanis, qui primum locum in ordine tenuerunt per biennium. ad primiceratus officium assumuntur: & alij in locum eorum debent surrogari elapsō biennio.

De mensuris

Mensores dicti sunt, qui mensurabant moenia iuxta castrum, vel similia, ut dicit glo. in rub. §. tit. ij. vel columnarum, vel hominum. Vel sic. Meniores frumentarios: ut ff. de excus. tut. l. mensores. & ff. de iur. immun. l. ff. ut illos qui metabantur hospitia militum: ut infra. de met. l. j.

De privilegijs eorum, qui in sacro palatio militant.

Intellige in quocunque officio: ut infra l. j. ubi dicitur quod palatini à cunctis muneribus sordidis sunt immunes, ipsi & eorum filij, & nepotes: ut ibi.

De privilegijs scholarium.

Schola est, in quibus tyrones militiam addiscunt: vel est societas militum: ut infra l. ff. Et magister militum non potest suos scholares Senatores verberare, vel degradare: sed istud spectat ad officium magistri officiorum: infra l. j.

De castrensi omnium palatinorum peculio.

Id est de militibus palatii qui principem sequuntur: ut §. tit. superiori, Sed hic circa peculium. Et tales habentes aliquod privilegium, quæcunque quæsierunt in officio morantes, ex donis principis, aut eorum indultia, principe sciente, retinent tanquam castrense peculium.

De equestri dignitate.

Equites Romani sunt qui Romam custodiunt: nam & illi habentur pro absentibus Re. causa: ut ff. ex quibus. cau. ma. l. milites. & dic quod erant aliqui præsidentes aliis: non enim simplex militia est dignitas: ut infra. tit. ij. l. fin. in princ. Et hi secundum gradum post clarissimus, id est, consulatus, dignitatem habent: ut hic.

Clarissima-
tus.

De perfectissimi matris dignitate.

Dignitas erat fortè ei qui erat perfectissimus miles: ad hoc non assumebatur aliquis servilis conditionis, aut fisco, aut curiæ obnoxius, vel pistores, vel in aliquo negotio consistentes: vel qui honorem quasi venalem pretio redimere cogitabat, sed sola probitate, sic §. de epis. & cler. l. si quinquam.

Qui militare possunt, vel non. Et de servis ad militiam dignitatem aspirantibus. Et ut nemo dupli militia, vel dignitate & militia simul utatur.

De armata militia loquitur: & de hac prima parte loquitur infra. eo. l. ij. ij. & iij. Et de servis: de hoc infra. eo. l. pe. & vit. Et ut nemo: de hoc J. cod. l. eis.

Nego

Negotiatores ne militent.

Qui præsent ergasterio, id est, negotiationi, militare prohibentur: non nobilitatis defectu, nam & libertus militat. ff. de testam. mil. l. duobus. Sed quasi ex vili officio non debent assumi. §. de dig. l. neque. & de perfect. dig. l. j.

Ergasterium.

De re militari.

Miles captus ab hostibus, dum est ibi, stipendium vel salarium habere non debet: infra l. j. Et implentes stipendia militiæ xx. annis per cohortes, munera sordida non coguntur subire: infra l. ij.

De castrensi peculio militum, & præfecti annonæ.

Filius in potestate militans, ob eam causam accipiens dono à patre, matre, vel aliis propinquis, vel amicis, & que ei militiæ occasione sunt quæstia, in castrensi peculio numerantur. Et not. quod res empta ex castrensi peculio dicitur esse castrensis res: ut hic. De vltima parte rubr. nihil dicitur in text. ut sæpe supra.

Castrensis res.

De erogatione militaris annonæ.

Erogatio dicitur distributio, id est, quid & unde habeant milites stipendia.

De excoctione, & translatione militaris annonæ.

Ab excoctione panis militibus præstandi nulla domus, etiã principis, excusatur. Et si procurator eius cui panis coquendus mandatur, contumaciter facere neglexerit punitur ipse. & dominus eius si fuerit conscius. infra. l. ij. Exactores autem, id est, distributores, qui militibus annonam à provincialibus exactam solvunt, à provincialibus non petant panis excoctionem, nisi fuerit inter eos consuetudo contraria: infra l. j.

Exactores.

De militari veste.

Canonem vestium militarium à Calend. Septembris vsque ad Calend. Aprilis Respublica soluet: infra l. j.

De metatis & epidimetis.

Metati dicuntur milites in terminis castrorū, quæ castra vallo undiq; circumdabant: vnde in B. b. l. i. castrametati sunt filij Israël & sic ponitur §. de epis. & cler. l. omnia. Sed Epidimetici dicuntur, qui supra milites sunt constituti, metetes, siue dimetiētes militibus hospitia: ab epi, quod est supra & metis, id est, metatis, id est, de his qui supra milites dimetiuntur: id est, di-

Metati.

Epidimetici.

uerfis diuerfa assignant hospitia.

*De Salgamo hospitibus non
præstando.*

Comites, tribuni, vel præpositi, militum nomine, salgami gratia, id est, culcitra, lignum, vel oleum à suis hospitibus non extorqueant. Et dicitur Salgatum culcitra, in qua milites dormiebant, quod & Sagulum dicebatur: & ex pilis caprinis fiebat. Iuuenalis: Discit ab hirsuta iaculum torquere capella.

De comæatu.

Comæatus. Comæatus dicitur alimentum, quod à militibus, vel aliunde tempore expeditionis in castris existentibus à finitimis regionibus & locis pro cibando exercitum adducitur. Et milites à castris & signis pro comæatu discedere non debent, nisi usque ad xxx. vt s. de erogat. milit. annon. l. iubemus per hæc. §. vt autem.

De tyronibus.

Tyro. Tyro est nouus miles, qui adhuc non est scriptus inter fortissimos milites: vt ff. de testa. milit. l. ex eo. & tyrones in scholis loco semper posteriore ponuntur. infra l. fi.

De litorum & itinerum custodia.

Satis clarus est.

De desertoribus, & occultatoribus.

Desertores. Desertores milites dicuntur, qui militiam tempore belli deferentes à signis abierint: vt dixi ff. de re militari, pag. 217. *Occultatores.* Occultatores autem dicuntur priuati homines, qui desertores recipiunt.

De veteranis.

De hoc dixi s. Et gaudent priuilegiis hic descriptis.

*De filijs officialium militarium qui
in bello moriuntur.*

Officia militaria multa sunt, & varia, vt ex superioribus tit. patet: horum mortientium filij in parietum militiam vocentur, infra l. j. & s. de tab. l. fi.

De oblatione votorum.

Felix annus votis communibus aperitur, id est, ex voluntate donandi Principibus: & hic dicit, quomodo vna libra auri obrizati, id est puri, dari debet: & sic de melioribus rebus dare debet, qui donat.

De

De numerarijs, & actuarijs, & chartularijs, & adiutoribus, siue scriuarijs: & exceptoribus sedis excelsæ, ceterorumque Iudicum, tam militarium, quam civilium.

Numerarij, seruietes rectoribus in diuersis obsequiis, tormentis & carceribus puniuntur. infra. l. j. & sunt Numerarij Actuarij, qui hodie Tabellarij appellatur: qui & Actuarij eo quod acta publica scribunt: & Chartularij, à chartis: & Scriuarij, siue Scriuarij. Exceptores dicuntur.

*De cursu publico, & angarijs,
& perangarijs.*

Cursus quandoque ponitur pro officio currendi, quandoque pro loco per quem curritur, secundum Hug. vt infra. l. ij. erant enim quidam officiales, qui præerant officio, vt facerent conduci militibus annonam & arma in planstris, quæ ducebantur cum equis, vel in ipsis equis j. eod. l. cursum. & s. de Fabri. l. fi. §. quoties. Angaria autem sunt obsequia, in operibus personarum. Perangaria autem in quibus vtrunque vertitur, scilicet opera personarum, & rerum impendia: vt dicit gl. in l. neminem. C. de episc. & cleri. & gl. in ca. non minus. de immunit. eccles. & glo. in l. j. §. quemadmodum. civil. mun. lib. x.

De tractatorijs & statuijs.

Tractatores erant viri, qui tractabant, & cõtræbant animalia publica, & equos sacro vsui deputatos: vel forte Tractatorij dicuntur literæ datæ pro licentia vehendi animalia: vt s. tit. j. l. cursum. in fi. Vel vt liceret ad tractandum vel apprehendendum criminosos impetrare: vt s. de deser. l. j. §. j.

*De apparitoribus præfectorum prætorio,
& priuilegijs eorum.*

Apparitores præfectorum dicebantur, qui & Cornicularij, qui cornua sonabant quando milites ibant ad bellum, secundum Hug. de quibus infra. l. iij. & s. de offic. diuers. Iudic. l. sciant.

De apparitoribus præfelli vrbis.

Quia administrauerunt multa officia in prouincia, officio finito principis purpuram non adorant. Item apparitor sedis vrbane de concussione pistorum conuictus punitur.

*De apparitoribus magistrorum militum,
& priuilegijs eorum.*

Qui in officijs magistrorum equitum & peditum militum, quales sunt numerarij & similes, vt j. eod. l. numerarios. militaris

B 5

taris sunt ordinis, & gaudent privilegijs hinc infertis.

De apparitoribus Proconsulis, & legatis.

Proconsul, vel Legatus, nõ debet esse curialis vel ascriptus alicui corpori: & si ascriptus est, debet restitui ei. Et apparitores legatorum debent esse quadraginta.

De apparitoribus comitis Orientis.

In officio comitis Orientis non amplius quàm sexcentos apparitores esse oportet.

De cohortalibus, Principibus, cornicularijs, ac primipilarijs.

Cohortalis. Cohortales dicti sunt, qui officio curiæ erant coartati & astricti. Et Principibus, cor. dic vt §. tit. iij. l. numerarios. in fi.

De apparitoribus prescelti annonæ.

Apparitores prescelti annonæ sunt compulsores, qui exactionem canonis annonarij faciunt.

De diuersis officijs, & apparitoribus Iudicum, & approbatoribus eorum.

Diuersi officiales, Apparitores, & Limitanei castrorum conueniuntur sub officiorum magistro: non tamen per hoc denegatur iurisdictioni magistri militum Thraciæ, vel Ilyrici, qui ex consuetudine contra eos iurisdictionem habent, infra. l. viros.

De executoribus, & exactoribus.

Ne apparitores, vel palatini executores per provinciam vagando inferant provincialibus molestiam: ideo periculũ gestorum per eos spectat ad illos, quorum sunt apparitores, vel exactores, infra. l. j. Exactor est cõpulsor: & exactor iura animum debet ostendere quod exegerit, infra. l. iij.

Exactor.

De lucris aduocatorum, & concussione officiorum, siue apparitorum.

De lucris, scilicet prauis: vt infra. l. j. & ij. De licito die vt §. de suffr. l. vna. De concussione, id est, de prædatione, deuietus pœnam subeat legibus competentem, infra. l. fi.

De primipilo.

Primipilarij, dicuntur primi administratores: & sic accipitur §. de cohort. l. solita. & l. ordinariorum. & de episc. & cler. l. officiales. Alijs pro his, qui primum pilũ, id est, telum vel hastam ferunt: & secundũ Flag potest accipi utroque modo.

Publica latro, vel Consulium nuntiatores, vel infirmatorum, & aliarum sacrarum vel iudicialium

lium literarum, ex descriptione, vel ab inuitis ne quid accipiant immodicum.

Lætitiz, scilicet nuntiatores. & dic, quod quando principi aliquod felix nuntiabant factum, vt quia consul eligebatur, princeps etiam mittebat eis aliquam constitutionem: & nuntius dabat, & scribebat se dedisse: Immodicum, id est, magnũ: parum tamen licet accipere ab his, quibus talem licentiã portant, secundũ glo. hinc.

FINIS.

CONSuetVDI- NES FEVDORVM.

QUia de feudis tractaturi sumus, videndum primò, an hic liber sit approbatus: & procedit hæc quæstio in constitutionibus, non editis ab Imperatore. Et quod sic, patet: quia illæ constitutiones allegantur per gl. vtriusq; iuris, leguntur in scholis publicis, & continent in se rationem: & lex est, quicquid in ratione consistit, infra. de consuetu. ponit Io. And. in c. ij. eod. tit. faciunt no. per Bart. in l. j. ff. si cert. per.

COLLATIO DECIMA.

De his qui feudum dare possunt, & qui non: & qualiter acquiratur, & retineatur.

Est autem Feudum beneficium seculariũ. not. in c. in præ. *Feudũ quid* sententia de prob. feudum autem dare possunt archiepiscopus, episcopus, abbas, abbatissa, præpositus, si antiquitas consuetudo eorum feudum dare fuerit. Marchio, Comes similiter feudũ dare possunt, qui propriè regni, vel regũ capitanei dicuntur. Sunt & alij qui ab istis feudum accipiunt qui propriè regis, vel regni Valuafores dicuntur: sed hodie Capitanei dicuntur, *Valuafores.* seu appellantur, qui & ipsi feuda dare possunt. Ipsi vero qui ab *Capitanei.* eis accipiunt feudum, minores Valuafores dicuntur. Et quidem antiquissimo tempore, domini quando voluerunt, poterant rem in feudum à se datam aufere: postea verò conuenit eis, vt post annum tantum similitatem haberent: deinde statutum est, vt

est, ut vsque ad vitam fidelis perduceretur: postea tamen sic progressum est ut ad alios deueniret in quos scilicet dominus hoc vellet beneficium confirmare.

De feudo quod dicitur & castaldia.

Castaldus. Castaldus, siue actor dicitur cui res domini committitur gubernanda. C. de sacrosan. eccl. l. iubemus. circa princ. qui & *Guardianus.* Guardianus dicitur, id est, custos. ut aliàs dicitur *Oconomus.* Oconomus, cui gubernanda res ecclesiastica mādatur. Villicus autem dicitur qui fructibus percipiendis præponitur: ut ff. de Instit. l. sed cum villico. Et licet aliàs feudū hodie sit perpetuum in hoc tamen feudo siue castaldia, quod datur pro mercede alicuius rei, post annum potest auferri, etiam pretio pro eo dato non restituito, nisi ad certum tempus datum sit, ut infra.

Qui successores feudum dare teneantur.

Si persona ecclesiastica facit inuestituram de feudo quod ab alio detinet, antequam sibi approprietur, non tenetur successor eius: etsi parē aliquem inuestierit, exinanitur feudum, si autem sub conditione fecit inuestituram, & e conuerso præcedente vasallo, inuestiturā regulare non valet. Secus est in persona priuati, quia tunc vtriusque successor obligatur, infra, si de feud. controuer. fu. c. moribus.

Si de inuestitura feudū controuersia fuerit.

Quidam habent hoc glossatum: Vacat hoc ca. propter inferius c. de contro. feu. apud pares cur. ter. c. si inter dominum. Nouæ inuestitura: interesse debent pares, si tamen dominus pares habeat: si autem non habet, tunc sufficienter extranei. infra, qui test. sint nec. ad proban. no. inuelli.

Quibus modis feudum amittatur.

Si dominus præliū campestre habuerit, & vasallus eū morantem in ipso prælio dimisit non mortuū, nec ad mortē vulneratū, feudum amittere debet. Itē si vasallus cucurbitauerit dominū, id est, eū vxore eius concubuerit, vel concumbere se exercuerit, aut eū ea turpiter luserit: vel si eum filia aut nepte ex filio, aut eū sorore domini concubuerit, iure feudū amittere cōsequitur. Similiter si dominū assaluerit, vel castrū domini, sciens dominum vel dominā ibi esse, vel eum inimicis domini amicitias copulauerit, vel aliàs contra dominū se habuerit, amissione feudū multabitur, & feudum ad dominum reuertitur.

Episcopum, vel abbatem, vel abbatiā, vel dominum plebis feudum dare non posse.

Clerici

Clerici res ipsius ecclesiæ in feudum dare non possunt de nouo sed alias quas datas inuenerunt tempore sui ingressus non prohibentur, & hoc est quod hīc dicitur, quæ videlicet ei subiectæ sunt, &c.

De natura feudi.

Natura feudi hæc est, ut si quis princeps inuestierit capitaneos suos de aliquo feudo, non potest eos deuestire sine culpa. simile infra de feu. sine cul. non am. c. j. & tit. quo tempore mil. inuest. pet. deb. c. iij.

De successione feudi.

Si quis decefferit filiis & fil. abus superstitibus, succedunt tantum filij æqualiter, vel nepotes ex hīo loco sui patris: nulla ordinatione defuncti in feudo manente, vel valente.

Qui successores teneantur.

Si quis inuestitus fuerit de aliquo feudo post mortem eius, vel si quis fuerit inuestitus sub cōditione aliqua, vel tēpore de quo nullus erat inuestitus: siue præmoriatur tenens feudū siue inuestitor, siue inuestitus: inuestitor & inuestitoris heredes teneantur inuestito, vel hæredi eius veniente tēpore vel cōditione.

De contentione inter dominum & fidelem de inuestitura feudi.

Si contentio fuerit inter dominum & fidelem de inuestitura feudi, per pares curiæ dirimatur. istud plenius not. infra, quid sit inuestit. c. j. §. j. & infra si de inue. inter do. & val.

De pignori dato feudo quid iuris sit.

Si quis voluerit dicere, de pignore sibi dato se inuestitum esse, non credatur suo iuramento: sed testibus idoneis partibus domus.

De contentione inter me & dominum de portione feudi: si iuris mei defuncti.

Si contentio fuerit inter me & dominū de portione, id est, dimidietate feudi fratris mei defuncti, dicēdo paternū esse: me verò minimē siue possideo per me siue per auū, dabitur mihi ius iurandū, scilicet patrem meum in te inuestitū fuisse, &c.

De alienatione feudi.

Si clientulus voluerit partē sui feudi alienare, id est, medium sine domini voluntate, poterit hoc facere: sed totū alienare nō potest: aliàs feudum amittet, & non valebit quod factum est.

De feudo marchie, vel comitatus, vel ducatus.

De marchia, vel ducatu, vel comitatu, vel aliqua regali dignitate,

gnitate, si quis inuestitus fuerit per beneficium ab Imperatore, ille tantum debet habere: hæres enim nõ succedit vilo modo, nisi ab Imperatore per inuestituram acquisierit.

An maritus succedat uxori in beneficio.

Si foemina habens beneficium & maritum, moriatur, nullo modo succedit in beneficio maritus, nisi specialiter inuestitus fuerit: & si ipsa foemina filios dimiserit, licet de iure in beneficium matris succedere non deberent, quando non fuit dictum, vel inuestiti fuerint: quia secundum usum regni ad beneficium vocantur paternum, & non maternum: sed secundum æquitatem dicamus filios debere succedere.

De feudis datis minoribus valuatoribus, quid iuris sit.

Si minores valuafores beneficium tollere voluerint minimis valuatoribus, & e istud totum correctum est s. de natura feu. in fi.

Quibus modis feudum amittatur.

De hoc dixi s. in tit. simili.

Apud quem vel quos, controuersus feudi diffiniatur.

Dixi s. de inuesti. feu.

Constitutiones feudi domini Lotharij imperatoris, quas ante ianuariam beati Petri in ciuitate Romana condidit, obseruandas.

Loquitur de feudis militum.

De beneficio fratris, & qualiter frater in beneficio fratris succedit.

Frater non succedit fratri in beneficio, sed dominus habeat, nisi per inuestituram à domino ordinatum fuerit: vel ubi beneficium de communibus bonis fuerit emptum: vel vtriusque nomine, domino sciente, si in simul steterint: vel in hoste regis acquisierint.

De feudo sine culpa non amittendo.

Satis clarus est: de hoc dixi s. de natu. feu.

Quo tempore miles inuestituram petere debeat.

Nemo miles vitra annum & mensem vadat, vt inuestituram beneficij sui à filio vel successore domini sui petat: nisi iusta causa interueniente quare non petierit.

De contentione inter dominum & vasallum de inuestitura feudi.

De hoc s. de inuestitu. inter domnu. & vasal. controue. fu.

Quemad

Quemadmodum feudum ad filiam pertineat.

Filia nõ habet beneficium patris, nisi à domino redemerit.

Quibus modis feudum constitui potest.

Feudum sine inuestitura nullo modo potest constitui: etiã si domino iubente quis alicuius rei nomine feudi possessionem nanciscitur, & teneat.

Si de inuestitura inter dominum & vasallum lis oriatur.

De hoc supra hinc tamen traditur forma noua,

De feudo dato in vicem legis commissoriae reprobando.

Feudum non prætextu pecuniz, sed amore & honore domini acquirendum est: & ideo non potest feudum acquiri secundum pactum legis commissoriae occasione pignoris.

De usu Mediolanensium secundum quosdam.

Non vitur hoc vsu.

LIBER II.

De feudi cognitione.

Consuetudo in feudis vincit leges. Et feudum non potest constitui, nisi in rebus soli, aut solo coherentibus.

Quid sit inuestitura feudi.

Inuestitura proprie dicitur possessio: abusu autem modo dicitur inuestitura, quando hasta vel aliud quodlibet corporeum porrigitur à domino, se inuestituram facere dicenti, & debet fieri, sicut ab eo qui habet vasallos, coram duobus ex illis solemniter.

Per quos fiat inuestitura, & per quos recipiatur.

Inuestitura fit de veteri beneficio: & potest etiam à minore fieri. Noui autem inuestitura feudi, non ab alio rectè fit, nisi ab eo qui legitimè suorum bonorum administrationem habet. Sed etiam res cuius alienatio prohibetur, nec per beneficium dari conceditur, nisi in casibus.

Quid præcedere debeat, in inuestitura, vel fidelitas.

Inuestitura debet præcedere fidelitatem, id est, iusiurandum quod à vasallo præitari debet domino: de quo infra.

Qualiter iur. iure debeat vasallus domino fidelitatem.

Hic ponitur forma quæ & xxij. q. x. de forma habetur.

De

De forma fidelitatis.

Ecce alia forma.

De noua forma fidelitatis.

Istud capitulum in paucis consuetudinibus inuenitur: quia nouiter est inuentum, vt in principio ipsius.

De inuestitura de re aliena facta.

Qui alienæ rei sciens inuestituram accipit, nisi pacto specialib; sibi prospexerit, de euictione agere non potest. Ignorans verò rectè ager, vt aliquid eiusdem bonitatis seu quantitatis ei præstetur.

Qualiter olim poterat feudum alienari.

Olim vassallus domino iuscio, vel inuito, feudi partem vendere poterat, retenta videlicet alia parte: hic autem ponitur optima consuetudo noua.

Quis dicatur marchio, comes, capitaneus vel valuafor.

Dux. Qui à principe de ducatu aliquo inuestitus est. **Dux** vocatur: qui verò de marchia, Marchio. Dicitur autè Marchia, quia marchia, vt plurimū iuxta mare sita, à mari & archia, id est, principatus maris. Qui verò de aliquo comitatu fuerit inuestitus, Comes appellatur. Qui à principe, vel aliqua potestate

Comes. de plebe aliqua, vel plebis parte est inuestitus, Capitaneus appellatur, qui propriè Valuafores maiores olim vocabantur: qui verò à capitaneis antiquitus beneficiū tenēt, Valuafores minores dicuntur. Qui autem à valuatoribus feudū quod à capitaneis habebatur, similiter acceperint, Valuasini, id est, Muni

Valuasini. mi valuafores appellantur. **Soldata** autem est præstatio quædam annua, & gratuita, quæ à neutra transit in hæredem.

De successione fratrum, vel de gradibus succedentium in feudum.

Ad lineas ex transuerso non porrigitur nisi antiquum feudum, & descendentes deficientibus: vt hic, & supra de success. feu. & s. de nat. feu.

De fratribus de nouo beneficio inuestitis.

Portio fraterni feudi, etiam simul inuestiti, altero defuncto non pertinet ad fratrem, etiam simul inuestitum, nisi facta fuerit eo pacto inuestitura.

De inuestitura, quam Titius accepit à Sempronio.

Hic est parua dubitatio.

De

De vassallo decrepitate atatis, qui feudum refutauit, vt filij inuestirentur.

Feudum quamuis refutatum sit, nihilominus est paternū, nisi ad hoc refutaretur, quasi de nouo ipsos bene inuestirent: intellige tamen consentientibus his ad quos per successionem est peruenturum. infra. de eo qui fin. sec. agn.

De inuestitura in maritum facta.

Cum vterque domini feudatarius vassallum se asserit, licet vnus de nouo, alius de veteri contendat: non ipse dominus iudex est, sed ordinarius, vel arbiter litigium terminabit.

De controversia feudi apud pares terminanda.

De hoc dixi supra si de contro. feu.

De eo qui sibi, vel hæredibus suis masculis, vel feminis, inuestituram accepit.

Nota in hoc titulo potissimè, quantum sit potior masculorum, quam fœminarum conditio. Nam masculus excludit germanam suam.

De duobus fratribus à capitaneo inuestitis.

Vnusquisque sibi suisque hæredibus videretur prospexisse sic ff. de prob. si pactum.

An remoueri debeant testes qui pares esse desierint.

Dic, quod sufficit tempore inuestituræ pares fuisse, etiam si postea pares esse desinant.

De controversia inter episcopum & vassallum.

Quicquid inter hos siue de inuestitura, siue de fidelitate, siue de principali causa agendum est, per suam curiam est expediendum.

De vassallo milite qui arma bellica deposuit.

Qui desit esse miles seculi, & factus est miles Christi, beneficium amittit, cum non possit facere officium, ergo nec beneficium ad eum pertinebit.

De milite vassallo qui contumax est.

Si miles ad tertiam vocationem domini non venerit, hoc ipso feudum amittit.

In quibus causis amittatur feudum.

De hoc supra in simili titulo dixi.

Quæ sunt primæ causæ beneficij amittendi.

Hac rubrica rarò vtimur, quia sub superiori continetur.

C

Si de

*Si de feudo vasallus ab aliquo interpellatus fuerit, & de-
minus eum defendere noluerit.*

Si vasallus, cum de feudo interpellabatur, autorem suum, id est, dominum, ut eum defenderet, vocauit, & hoc probare possit: si in eo iudicio vasallus fuerit victus, dominus sibi imputet.

*Si de feudo contentio sit inter dominum
& cognatos vasalli.*

Multa specialia continet hic tit.

De pace tenenda & eius violatoribus.

Qui pacem iurata frangit, & quinque solidos furatur, suspenditur.

*Hic finitur Lex: Deinde consuetudi-
nes regni incipiunt.*

Multa capitula continet.

De filiis natis ex matrimonio ad morganicam contracto.

Morganica. Morganica dicitur donatio facta uxori in recompensam virginittatis prima nocte amissa.

De feudo feminae.

Femineum feudum sine pacto speciali deficientibus filiis masculis ad filias pertinebit.

Si vasallus feudo priuatur, cui deferatur.

Dic ut in titu.

*Qui testes necessarij sunt ad nouam institutio-
tionem probandam.*

Semper partes curiae sunt necessarii ad probandum institutionem feudi.

De consuetudine feudi.

Dic ut in eo.

De lege Conradi.

Lex Conradi. Haec lex continet, quod si inter capitaneos controuersia fuerit, coram rege finiri debet.

De clerico qui inuestituram facit.

Clericus faciens inuestituram de suis bonis, eius successor omnino cogitur eam adimplere.

*An mutus, vel aliter imperfectus,
feudum teneat.*

Dic, quod tales non possunt retinere, quia ipsum deserui- re non possunt: sicut dicimus in clerico, & femina, & similibus.

A 11

*An ille, qui interfecit fratrem domini
sui, feudum amittit.*

Dic quod non.

*De vasallo, qui contra constitutionem Lotharij
regis beneficium alienauit.*

Si totum alienauit, perdit totum: si partem, perdet eam, & ad dominum reuertetur.

De alienatione paterni feudi.

Alienatio paterni feudi non valet sine domini voluntate.

De capitulis Conradi.

Haec sunt capitula quae sequuntur.

*De controuersia inter masculum &
feminam de beneficio.*

Creditur masculo cum suo iuramento dicente feudum esse masculinum.

*De controuersia inter dominum &
emplorem feudi.*

Dic ut in eod.

*De controuersia inter vasallum,
& alium de beneficio.*

Dic ut in eod.

*Quid iuris sit si vasallus post alienatio-
nem feudum recuperet.*

Hic traditur hoc ius.

*An agnatus, vel filius defuncti possit retinere
feudum, repudiata hereditate.*

Si paternum fuerit, poterit: aliam non.

*An apud iudicem, vel curiam domini, qua-
estio feudi debeat terminari.*

De hoc s.

*Qualiter dominus proprietate
feudi priuatur.*

Si dominus apertam feloniam contra vasallum fecerit, do- minus proprietate feudi priuatur: sicut vasallus feudum amitteret hoc casu.

De feudo non habente propriam feudi naturam.

Dic ut in eod.

*De eo, qui finem fecit agnato de
feudo paterno.*

Finem facere, est refutare feudum.

De natura successione feudi.

De hoc §.

De prohibita feudi alienatione per Lotharium.

De hoc §.

De capitaneo qui curiam vendidit, an intelligatur beneficium vendidisse.

Dic quod sic.

De pace tenenda inter subditos, & iuramento firmanda, & iudicanda: & pena iudicibus apposta, qui eam iudicare, & iustitiam facere neglexerint.

Dic vt in cod.

De allodij.

Allodium. Allodium dicitur, quod est proprium, non tamen excludit superioritatem principis. Et est res libera, de qua tamen prestat tributum.

De prohibita feudi alienatione per Fridericum.

Dic vt §. scpe diximus.

Que sint regalia.

Regalia. Regaliae sunt ius exigendi angarias, & perangarias, quas hæc constitutio exprimit quales sint.

Quot testes sint necessarij ad probandum feudi ingratitude.

Dic quod quinque.

De notis feudorum.

Licet quidam habeant, De votis feudorum: tamen potius puto fore notas siue notulas super feudis factas.

FINIS.

EXTRA VAGANTES:

SIVE,

COLLATIO XI.

Quomodo in læse maiestatis crimine procedatur.

Hanc constitutionem do. Bar. solenniter commentauit.

Qui sint rebelles.

Hoc titulo satis exprimitur.

Finitis omnium titulorum legalium.

DE

DECRETALIUM TITULI.

Omnis pretium est post titulorum legalium pro nostra virili factam interpretatione, aliqualem saltem perfunctoriam iuris canonici, diuinarum puta decretalium Gregorianæ compilationis, rubricarumque; earumdem facere expositione: saltem illarum quas præcedens nostra minus cõtingit explanatione. Pro cuius quidẽ vberiori euidentia sciendum, differre inter se Constitutione, Decretum, & decretalem Epistolam. Nam Constitutio ecclesiastica variis nominibus nuncupatur: quandoque enim appellatur Canon, quandoque Decretum, quandoque Decretalis Epistola, quandoque Dogma, quandoque Sactio, quandoque Mandatum, quandoque Interdictum. De quibus gl. iij. dist. summa. Decretalis autem epistola proprie est constitutio, quam papa edidit cum cõsilio cardinalium, vel sine, ad alicuius cõsultatione. Decretum vero quando ad nullius consultatione. Constitutio autem quandoque ponitur specificè, & est proprie quod princeps statuit: vt in c. constitutio. dist. ij. Pro cõmuni huius libri primò premitit salutatione eum nomine scribentis: ibi. Gregorius, &c. & quibus scribit: ibi. Dilectis, &c. & benedictionem: ibi. Salutem, &c. Secundo ponit exordium: ibi. Rex pacificus: in quo concludit finale intentum iuris generalis: ponens finem viatoris, id est, hominis ad quem à Deo dispositus est, allegans causam deviationis ab hoc fine: ibi. Sed est nata, &c. Concludens, legem necessariam vt ad debitum finem viator deducatur. Et ostendit tres virtutes, & proprietates legis: ibi, ideoque lex proditur, &c. Secunda pars ponit euentum circa constitutiones ecclesiasticas correctioni submittendas: & ponit materiam, & causam impulsivam huius compilationis. eum causa adiutiva, siue auxiliatrice: ibi. Per dilectum Addens formalem causam: ibi. Resecatis, &c.

De summa trinitate & fide catholica.

Glos. continuat & declarat. dixi C. cod. tit. pag. 226.

De constitutionibus.

Dixi §. in princ. huius. & ff. de consti. princ. pag. 9.

De rescriptis.

Rescriptum est illud, quod ab Apostolico, vel à principe Rescriptum.

C 3

rescri

rescribitur ad consulationem, relationem, seu imitationem alterius, vel alicui indulgendo, secundum Hosti. in summ. co. tit. dixi aliquid ff. de diuers. & temp. prescrip. pag. 171. & C. si contra ius veluti. pub. pag. 137.

De consuetudine.

Consuetudo. Consuetudo secundum Isido. est quoddam ius motibus ventium approbatum, quod pro lege suscipitur cum deficit lex. j. dist. consuetudo, dixi ff. de leg. pag. 9. & C. quæ sit long. con. pag. 315.

De postulatione praelatorum.

Postulatio. Postulatio est petitio gratiæ à superiore facta: ita dicit gl. in c. vno. eo. tit. lib. vj. Vel est quædam gratiæ petitio à superiore facta de promouendo aliquem ad prælationem, ad quæ de iure communi propter defectum aliquem, vel impedimentum eligi seu promoueri non poterat. Ex quo inferitur differentia inter electionem, & postulationem: quia postulatio innititur gratiæ. c. pen. j. cod. Electio vero innititur iuri: de hoc etiam tit. sequ.

De electione & electi potestate.

Electio est alterius personæ ad prælationem, vel fraternam societatem canonicè facta vocatio: & licet olim iura promissa hæc his vocabulis vterentur, vt in §. his omnibus. lxj. dist. & lxxij. dist. literas. Hodie tamen est maxima differentia inter postulationem, & electionem, vt dixi §. lib. prox. Vnde ille qui de iure potest eligi, non debet postulari: de quo in c. vno. de postul. lib. vj. in glo. iij. & per Inno. c. in c. j. §. tit. prox. Et quia in tractatu electionis potest dubitari de potestate electi: ideo ne exigeretur, rubrica specialis hæc annexitur.

De translatione episcopi, vel electi.

Translatio. Qui alligati aliis ecclesiis postulandi sunt §. de postul. præl. c. bonæ. & c. si. Et oportet tales offerri ad ecclesias, ad quas postulantur: ideo de hoc dicitur est autem Translatio, quædam mutatio sedium, vel ecclesiarum, autoritate superioris facta. De hoc viij. q. j. per totum. & xxj. q. ij. per totum.

De autoritate & usu pallij.

Pallium. Assumpti ad ecclesias per modos §. tribus proximis titulis positos, licet possunt vt pallio, si hoc habeat dignitas, ad quæ quis assumitur, est autem Pallium insigne ornamentum archiepiscopi, de corpore beati Petri assumptum, de hoc. c. dist. per totum. & xxv. q. ij. in galliarum. Et quod dixi de episcopo, intellige quod ex privilegio speciali ei possit competere pallium: vt patet in c. cum in iuuentute. j. de presumpt. Regulariter autem

tem archiepiscopis & superioribus: puta primatibus, & patriarchis competit. xx. dist. clericos.

De renuntiatione.

Renuntiatio est resignatio iuris sibi competentis ex postulatione, electione, vel translatione: de hoc vij. q. j. & ij. & repetitur in Sexto, & Clementinis.

De supplenda negligentia praelatorum.

Quia sæpe in prælaturis, de quibus §. res perfunctoriè agitur, xl. dist. ante omnia, & quod negligitur supplendum est, quod omittitur restaurandum: ideo, & c. secundum Goff. De materia lxx. dist. & lxxvj. & ij. q. vij. negligere. ix. q. iij. cum scimus. & repetitur in Sexto, & Clement.

De temporibus ordinandi, & qualitate ordinandorum.

Quia ordinationes clericorum certis temporibus, & cum scrupulo fieri debent: ideo de hoc. De prima parte rubricæ lxxv. & lxxvij. dist. per totum. De secunda xxv. dist. vsque ad lxxxj. & ab lxxxj. vsque ad xcj. & repetitur in Sexto.

De scrutinio in ordine faciendo.

Quia ordinandi examinandi sunt: ideo, & c. Et est duplex ^{Scrutinium} duplex. Vnum habet ante ordinationem, cuius forma habetur xxij. dist. quando episcopus. Secundum quando fit post determinationem: de hoc hic, & xxij. dist. episcopus. & ca. seq. xxij. dist. per totum li. quæ in aliquo.

De ordinatis ab episcopo, qui episcopatus renuntiavit, vel excommunicato.

De prima parte non habetur in Decret. sed inducitur j. q. j. ventum. & quæst. vij. Datbertum. De secunda ix. q. j. per totum: de schism. c. j. & ij. & j. cap. ij. Quid autem de ipsis excommunicatis ordinatis, habetur de senten. excom. cum illorum. Et de ordinatis à simonaco, de simon. per tuas. & ahàs criminoso. ix. q. j. in summa.

De ætate, & qualitate, & ordine presciendorum.

Aliqui habent in rubrica, De ætate & qualitate ordinandorum: secundum Ioan. And. sed secundum eum, illud Ordinandorum, nõ debet esse: quia dictum est §. in tit. de tempor. ord. Nã hæc solum tractat de ordinandis ratione dignitatis tantum: & nõ aliter. De materia rubricæ quoad primam partem lxxv. dist. etiã lxxvij. dist. per totum. De secunda xxvij. dist. per totum. De parte tertia lx. dist. per totum, repetitur in Sexto, & Clement.

De sacra vnctione.

Vnctio. Ex ordinandis & præficiendis aliqui inunguntur, de quibus hîc. de hac materia xcv. distin. per totum. de cõst. distinct. v. in prin. De vnctione chrisimatis vide de consuet. quanto. De episcopali. de offi. ordi. quod sedem. De consecratione ecclesie vel altaris. c. cum sis. De extrema vnctione. de verb. signi. quæsiuit. & in Clemen. j. de pri. De vnctione Imperatoris, de iureiur. in Clemen. Romani.

De sacramentis non iterandis.

Sacramenta que non reitentur. Quia quædam sunt sacramenta quæ non iterantur, vt est bapulum, confirmatio, & si ne per iterationem fiat iniuria sacramento prius collato: & qualiter dicatur sacramento fieri iniuria, vide glos. de apo. c. ij. de con. dist. j. ostenditur. de materia lxxij. dist. quod ergo. cum seq. j. q. vij. saluberrimum. in fin. de con. dist. iij. qui bis. & c. se. Et solet hîc tractari per Doct. quid sit sacramentum, & vnde dicatur: quæ, & quot sint: quæ sint reiterabilia & quæ non: quæ voluntaria, & quæ necessaria: & quomodo inuicem se excedant: ad quid fuerint instituta: & de ipsorum proprietatibus, vide per totum hîc super rubro.

De filiis presbyterorum ordinandis, vel non.

Illegitimi. Ordinandi variis ex causis impediuntur: inter quas est vitium originis, de quo hîc. Et licet intuleretur de filiis presbyterorum, tamen dicitur in nigro. de omnibus illegitimis, siue dispensatione non ordinandis ad ordines sacros, & ad alios: vt in c. literas. j. cod. & in c. nimis. De materia lvj. dist. per totum. & repetitur in Sexto.

De seruis non ordinandis, & eorum manumissione.

Serui. De impedimento conditionis personæ, puta seruilis loquitur: quæ ante plenam manumissionem ordinari non debent: vt j. c. j. de materia. lx. dist. per totum: ad hoc xij. q. ij. liberti. vsque ad cap. aurum.

De obligatis ad ratiocinia ordinandis, vel non.

Ratiocinia. Ratiocinia secundum Goff. sunt rationes, & rationum redditiones, quibus est quis obligatus ex administratione Reipublice ordinari non debet, nisi deposito onere, & reddita ratione. De hoc lvj. dist. per totum.

De corpore vitiatis.

De impedimento corporis, & defectu membrorum loquitur.

de

de hoc lv. dist. per totum.

De bigamis non ordinandis.

Inter cæteras irregularitates bigamia non modica reputatur. Et est bigamus strictè & verè, qui duas uxores habuit: à bis, & gamos. quod est mulier. Largè autè vel fictè, seu interpretatiuè etiam is bigamus dicitur, qui cum vna corrupta contraxit. Et ratio quare bigamus nõ ordinatur, est quadruplex: vide hîc per Doct. super rubr. De materia habetur xxvj. distin. & xxiiij. dist. §. quid ergo. vsque ad fin. & lxxij. dist. quisquis. & xxvij. q. vlti. per totum. & repetitur in Sexto.

De clericis peregrinis.

Quia inter eos, qui ab ordinibus prohibentur, arctantur & peregrini, de quibus hîc. & qui dicantur Peregrini, & quare nõ admittantur indistinctè, & quæ sit differentia inter hunc titulum & titulum de peregrinantibus. ponit Hostien. sum. eo. titu. de materia habetur lxxj. ij. & iij. dist. per totum. & xxvij. dist. per totum. & ix. q. ij. de cle. non resi. fraternitati.

De officio Archidiaconi.

De dignitatum officis post tractatum ordinandorum dicere incipit, inter quas Archidiaconus maior est, quia primus post episcopum, & oculus episcopi: ideo de hoc. Et quæ pertineant ad officium Archidiaconi, ponitur in nigro: & dicitur Archidiaconus, quasi princeps, vel primus diaconorum. de materia ponitur xxv. dist. per lectis lxxiiij. dist. honoratus. xciiij. dist. c. si verò.

De officio Archipresbyteri.

Post Archidiaconum Archipresbyter facit gradum, & est pro archipresbyteriorum, & sub archidiacono: ideo de hoc. Et dicitur archipresbyter, quia supra principales presbyteros: eius enim officium principaliter est, habere curam super presbyteros: & ad officium eius spectat, principaliter missam dicere loco episcopi. j. co. l. j. de materia xxv. dist. per lectis.

De officio Primitiæ.

De hoc dixi C. cod. lib. xij.

De officio Sacristæ.

Sacrista, id est thesaurarius, ad cuius curam spectat custodia vasorum ecclesie, & vestimentorum. & thesauri: & quæ ad luminaria lampadum spectat, siue in cera, siue in oleo. Et dicitur Sacrista, quasi sacris rebus præfectus, vel assistens: de materia xxv. dist. per lectis in fi.

De officio Custodis.

Custos est quasi minister sacriste: & omnes hi sunt sub archidiacono, debet enim custodire quæcunque sibi custodienda committuntur: & significabit horas cum tintinnabulis iubente archidiacono: & pallia, & linteamina altaris, & cuncta vtriuslibet dabantur ei: & habebit sollicitudinem in accendendo lampades, & lucernas, & extinguendo, ne supra modum luceant de materia xxv. dist. perlectus.

De officio Vicarij.

Vicarius. Supradicti feruiunt ecclesie nomine proprio: nunc de his qui nomine alieno: & tractatur communiter in isto titulo, de Vicario, qui deseruit in diuinis: excepto cap. penul. vbi tractatur de Vicario iurisdictionis: & de hoc secundo ponitur in Sexto: de primo in Clem. & de materia xvj. q. vij. noua. xxiij. dist. ca. si. xciiij. dist. c. j.

De officio, & potestate Iudicis delegati.

Delegatus est secundum Spe. eodem titulo, in principio, qui ex commissione alterius alicuius causæ iudicalem cognitionem consequitur: de hoc dixi ff. de offic. eius cui mada. est iurisd. et pag. 15. & dicit Ioan. And. quod officium respicit id, quod delegatur: potestas concernit id, quod potest per delegationem delegatus exercere: licet aliàs ista duo sepe ponantur æquiuocè, vt notat glossa super rub. ff. de iurisd. om. iudic. repetitur in Sexto.

De officio Legati.

Legati. Legatorum officium simile est Delegati, cum vterque gerat vices superioris. Et quidam sunt Legati nuntij, & non Iudices: vt isti, quos sepe Papa mittit pro aliqua ambasciata, vel ad aliud quod nudum ministerium exercendum: de his j. distinct. ius generalium. & xxvij. distinct. per totum. Quidam sunt Legati Iudices, quos Papa facit ordinarios in certa prouincia: de istis tractatur hic. Et tales sunt triplices: quidam de latere, vt sunt Cardinales. Alij Nati, vt archiepiscopus Cantuariensis. & Eboracensis. Tertij Missi, & isti sunt omnes alij, præter supradictos: de his vide quod no. j. eod. c. penul. dixi aliquid ff. de offic. proconf. & leg. repetitur hic tit. in Sexto & Clement.

De officio ordinarij.

Legatus ordinarius est specialis. Nunc ponit de ordinario generali, & in genere de officio cuiuslibet ordinarij dicitur: repetitur in Sexto.

De officio iudicis.

Ad officium iudicis, etiam delegati, spectat providere aduocatum parti quæ non habet, & poterit dare domesticum. c. j.

De maiori parte & obedientia.

Inter ministros & iudices, de quibus supra, quidam sunt maiores. alij minores. Aliter enim ecclesia vniuersalis, vel status vniuersi consistere non possent: vt est pulcher text. in c. ad hæc. lxxxix. distinct. ideo hic de maiori parte, & eius intuitu obedientia impendenda: quia melius est obedire, quam sacrificare. infra. c. illud.

De treuga & pace.

Ad iudicem spectat discordantes ad pacem reducere. xc. dist. per tot. quia quilibet iudex subditos suos ecclesiasticos & seculares ad pacem sciendam potest compellere. xc. distinct. si quis contristatus. & c. placuit. & ibi no. glo. & in c. v. v. de iudic. de quo per Barto. in l. congruit. ff. de offic. pref. Est autem Treuga, quasi quedam pax ad tempus facta. Pax autem est vinculum amicitie & concordie. d. c. nouit. *Treuga. Pax.*

De pactis.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 20.

De transactioibus.

Dixi satis de hoc ff. eod. tit. pag. 20.

De postulando.

Dixi ff. eod. tit. pag. 21.

De procuratoribus.

De hoc dixi ff. eod. pag. 22. Et differentiam inter procuratorem, Syndicum, seu Oeconomum, & actorem vide gl. in c. si quis erga. ij. q. vij. & quod no. in c. petitio. infra eod.

De Syndico.

Sicut procurator gerit negotia domini, ita Syndicus negotia vniuersitatis: vt in l. j. ff. de proc. iuncta l. j. ff. quod cuiusque vniuers. vide gl. ij. q. vij. si quis erga. Et dicitur Syndicus, quasi singularium causam dicens: vt hic in glo. j. vel melius, id est, à communitate constitutus: de quo gl. in d. l. j. ff. quod vnusquisque. vbi ponitur differentia inter Syndicum & Actorem.

De his que vis metus sue causa sunt.

Iura dant remedium rescissionum aduersus ea, quæ gesta sunt per metum: & appellatur actio quod metus causa. fallit in quibusdam casibus, quibus metus vitiat ipso facto: vt not. j. cod. abbas. dixi ff. eod. tit.

De restitutione in integrum.

Restituere in integrum, est in pristinum statum reponere. ij. q. iij. in fi. & in l. j. C. de sent. pass. de hoc dixi ff. eod. tit. pag. 24.

De alienatione mutandi iudicij causa facta.

Providetur hinc illis, in quorum præiudicium est facta rei alienatio causa iudicij futuri cuitandi: dixi ff. eod. tit. pag. 26.

De arbitrijs.

Arbitri sunt quodammodo iudices, cum assumantur ad contentiones sedandas: ideo post tractatum Iudicum ponitur in quo versetur officium arbitratorum, & de eorum potestate. Et quod sit arbitrium, dic vt not. in c. quinta uallis. de iureiurando. dixi aliquid ff. eod. tit. pag. 26.

LIBER III.

De iudicijs.

Iudicium multa habet significata, de quibus Io. And. in rubrica huius tituli. & not. in regula. in iudicijs. de reg. iur. lib. vj. de hoc dixi ff. eod. tit. pag. 28. ad materiam facit ij. q. j. & v. q. iij. xiiij. q. j. xv. q. vij. xvj. q. vj. xxx. q. vlt. §. his ita repetitur iste titulus in Sexto & Clemen.

De foro competenti.

Quia ante alium actum iudiciale[m] solet discuti de competentia fori, iuxta not. in c. inter monasterium. de re iudi. & in c. *Forum.* pe. de excep. ideo de hoc: & ponitur Forum in neutro genere. pro territorio cuiusque iudicis, intra quod potest in facinorosos animaduertere. ff. de verb. sign. l. si pupillus §. territorium. *Forum.* Forus verò in masculino, est locus ubi ius redditur. infra. de verb. sign. c. forus. & vtroque modo potest hinc capi, dicendo de foro competenti, id est, territorio intra quod sit causa competens, vt quis ibi conueniri possit: vel, id est, de loco iudicij scilicet in quo quis debeat conueniri: dixi C. si à non compet. iudi. pag. 104.

De libelli oblatione.

Rei ad iudicia vocati si non declinant forum, petunt sibi edi libellum, vt sciant, quid, & qualiter petatur, & super quo debeant respondere: ideo de hoc. De materia habetur ij. q. vij. per 10. & lxxxj. dist. Maximianus. Et est Libellus secundum gloss. hinc, quædam scriptura, in qua continetur res quæ petitur, & causa petendi, & nomen actoris & rei. Vnde dicit I. Iost. Quis, quid, coram quo, quo iure petatur, & à quo, Rectè cõpositus quisque libellus habet. de quo Spec. de lib. concept. §. j. in pri. *Libellus.* vbi

vbi dicit, quòd est scriptura agentis quæstionem continens, & futuram actionem deprimens. vel secundum Cy. in Auth. offeratur. C. de litis contest. Est breuis scriptura, claram continens intentionem actoris, vel accusatoris.

De mutuis petitionibus.

Plerumque libelli porriguntur ab vtraque parte, & fiunt hinc inde mutue petitiones, & dubitatur de modo & practica procedendi: ideo de hoc, De materia. iij. q. viij. cuius in agendo. *Mutua petitio.* Et est mutua petitio, conuentio ex parte actoris, & reconuentio ex parte rei. Nam Reconuentio, est secunda conuentio: sunt ergo duæ petitiones.

De litis contestatione.

Litis contestatio fit per petitionem in iure præpositam, & responsum securam, & sine ea processus est nullus, infra c. j. & dicitur Litis contestatio, quasi confirmatio, vel comprobatio, aut assertio litis: de materia iij. q. iij. offeratur. & repetitur in Sexto. vide Doct. infra c. j. post glo. ij.

Litis contestatio.

Vt lite non contestata non procedatur ad receptionem testium, neque ad diffinitiuam sententiam.

Regulariter lite non contestata nõ debent testes recipi, vel ad diffinitiuam sententiã procedi. Fallit in casibus no. j. c. si. per gl.

De iuramento calumnie.

Actione edita, & lite contestata, succedit ex ordine iuramentum calumnie. infra. c. pen. Et hoc iuramentum est de calumnia, scilicet vitanda in causis. Sicut exponitur illud, Vnusquisque habeat suam propter fornicationem, scilicet denitãdam. xx. dist. c. ij. in fi. vide in c. j. eod. tit. lib. vj. & Spec. post prin. dixi C. eo. tit. aliquid.

*Iuramentum calumnie.**De dilationibus.*

Corpto iudicio solent litigantes dilationes, id est, inducias petere quandoque ad petitiones, quandoque ad probationes faciendas: ideo de hoc. De materia habetur iij. q. ij. & vij. q. ij. per totum. dixi ff. de ser. pag. 19.

*Dilatio.**De ferijs.*

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 19.

De ordine cognitionum.

Propositis quæstionibus litigantium solet quandoq; dubitari quo ordine de his sit cognoscendũ: ideo, &c. De materia ij. q. j. & iij. q. j. nec superfluit parti. §. de mut. pet. quia ibi principaliter tractat, an reus possit reconuenire actorem & coram quo

quo iudice, & an quod in vna causa seruetur, sit seruandum in alia. Et si quid de ordinis cognitione ibi dicitur, illud est incidenter. Sed hic tractatur principaliter, quo ordine de ipsis cognoscatur. dixi C. eod. tit. aliquid.

De causa possessionis & proprietatis.

Causæ proprietatis & possessionis ab eodem vel diuersis deducæ in iudicium, habent certum ordinem deducendi, cognoscendi, & diffiniendi: ideo de his.

De restitutione spoliatorum.

Causa restitutionis possessoria est: ideo eo ordine proponi & discutiri potest, quo alix possessionis: & tractatur hic an spoliatus sit distinctè restituendus.

De dolo & contumacia.

De prima parte dixi ff. de dol. pag. 24. de contumacia autem dixi ff. ex quib. cau. in poss. eatur. pag. 150. Ad materiam facit, iij. q. ix. & iij. q. v. & v. ij. & iij. per tot. xj. q. iij. c. certum. vbi habentur tres modi contumaciæ. repetitur in Sexto & Clem.

*De eo qui mittitur in possessionem
causæ rei seruandæ.*

Licet in rubro duntaxat fiat mentio de poss. rei seruandæ causa: tamen in nigro tractat etiam de interpositione secundi Decreti, per quod transfertur vera possessio. infra c. j. dixi ff. ex quib. cau. in poss. & in tit. de bon. auto. iudi. poss.

De sequestratione possessionum & fructuum.

Dixi de hoc C. eod. tit. pag. 266.

De confessio.

Confessio. Quia per confessionem aduersæ partis releuatur litigās ab onere probandi, cum confessio non sit proprie probatio, sed probationis releuatio: quia vbi adest confessio, non est necessaria probatio: ideo ante tit. de probat. ponitur. de hoc dixi ff. eod. tit.

De probationibus.

Vbi deficit confessio, necessariè peruenitur ad probationem: de qua dixi ff. eod. tit. pag. 75.

De testibus & attestacionibus.

Post probationem in genere, incipit per species tractare, quæ plures sunt: vt not. in c. cum ad sedē. §. de test. spo. dixi ff. eo. tit. pag. 77. Et ponitur rubrum in plurali, quia regulariter in qualibet causa duo testes exiguntur. §. eo. licet. j. & ij. De Attestacionibus autem dicit, quia est tractatus de per se: vt patet in c. in causis. & c. presentium. & c. cum causam, cum similibus. de quo Io. An.

Io. An. in rubro. de homici. Et dictum testis quandoque appellatur Attestatio. latur Attestatio, quandoque Depositiō. d. c. cum causam. Depositiō.

De testibus cogendis.

Officium testium quasi publicum est. ff. de test. Inno. in c. mil. xl. de elect. & ad illud interdum inuiti compelluntur: ideo de hoc regula rubri. ponitur in c. peruenit. j. j. cod.

De fide instrumentorum.

Dixi ff. eod. tit. pag. 76.

De presumptionibus.

Præsumptiones quandoque plenè probant, vt violentæ: quandoque semiplenam probationem faciunt, quandoque alias probationes adiuuant. De materia no. in c. tertio loco. §. de probat. & no. l. dist. ferrum. dixi ff. de proba. pag. 75.

De iure iurando.

In defectum probationis recurritur ad iuramentum. §. c. si. *Iuramentum.* & §. de procurat. ex insinuatione. Est enim Iuramentum maximum litium expediendarum remedium. ff. eo. l. j. & omnis controuersiz finis. c. & si Christus. §. eo. Ad materiam vide gl. xx. q. j. in sum. vbi ponit quid sit iuramentum. quid iuratur, quæ causa institutionis, &c. dixi ff. eod. tit. pag. 45.

De exceptionibus.

Fundata intentione actoris, reus opponit peremptoriam, vel contra probationem actoris excipit. ideo, &c. dixi ff. eo. tit. de hoc. pag. 170.

De prescriptionibus.

Quid sit prescriptio, vide bonam gl. vj. q. iij. in sum. dixi ff. de excepti. pag. 170. ff. de vsucap. pag. 145. & C. de vsuc. tr. asfer.

De sententia & re iudicata.

Ad sententias, quæ finem litibus imponunt veniamus: quia verò lata sententia, si non appellatur ab ipsa, sumit nomen rei iudicatæ: ideo de re iudicata submittit. Et sic strictè loquendo dicitur Sententia cum adest facultas appellandi: cum verò non subest remedium retractiuum, appellatur Res iudicata. Largè tamen potest etiam ante dici res iudicata. l. litigatoribus. C. de appel. de hoc dixi ff. eod. tit. pag. 148.

De appellacionibus, recusacionibus,

& relacionibus.

Appellatio impedit effectum rei iudicatæ: & remedium contra sententiam: ideo de hoc. Et quia appellatio, Recusatio, & Relatio quæ conueniunt in irreflexione suspendenda. ideo

ideo de his simul dicit. De prima parte est gl. ij. q. vj. in sum. di xi ff. eo. tit. pag. 297. De relatione dic vt leg. & not. in c. intima. infra eo. dixi C. de relat. De recusatione vide glo. in c. quociens. ij. q. vj. no. in c. cum speciali. f. eod.

De clericis peregrinantibus.

Peregrinantes in multis gaudent p̄uilegio appellantium: intellige de peregrinantibus ad sedem apostolicam: vt dicitur f. in c. j. & intelligitur etiam in aliis accedentibus ad sedem apostolicam alia causa, quam peregrinationis, vt ibi dicitur.

De confirmatione vtili, vel inutili.

Sententia processus iudicialis quandoque confirmatur per superiorem: & quia posset dubitari de validitate, vel inualiditate confirmationis: merito hic tit. subiungitur.

LIBER III.

De vita & honestate clericorum.

Clerici debent à strepitu Iudiciorum, de quo f. lib. proxi. esse quieti. cap. j. de syndico. & vita, & honestate fulgere. *Vita.* xxj. quæst. j. sic viuere. ideo de hoc. Et dic. quod verbum Vita, concernit necessaria ad victum clericorum. ff. de verbo. signi. *Honestas.* l. verbo victus. Verbum Honestatis, concernit clericum respectu morum. De materia habetur xxiiij. dist. his igitur. & s. clerici. cum iij. cap. seq. & xl. xlj. & xliij. dist. per totum. repetitur in Sexto & Clement.

De cohabitatione clericorum & mulierum.

Vita clericorum per consortia, & cohabitationes mulierum redditur de fornicatione suspecta: ideo qualis habitatio sit permissa, & quæ prohibita, hic tractatur. vide pulchrū tex. Hier. xxij. dist. hospitalium. de hoc etiam in c. volumus. & c. cum omnibus. lxxxj. dist.

De clericis coniugatis.

Quandoque clerici habitant cum mulieribus sine figura matrimonij, de quo f. tit. j. quandoque contracto matrimonio de quo hoc tit. quia poterat dubitari, nunquid clerici coniugati possint tenere beneficia, & gaudere p̄uilegio clericali. Et differt hic tit. ab eod. f. qui cler. vel vou. quia ibi principaliter tractatur de validitate matrimonij per clericū contracti: hic principaliter tractat, vtrum clerici coniugati possint tenere beneficia, vel non. Item an gaudeant p̄uilegio clericali, & an teneatur deferre tonsuram: & incidenter tractatur de validitate matrimonij. Repetitur in Sexto. De materia xxij. dist. si qui ve

ro. & xij. quæst. j. quia tua.

De clericis non residentibus in ecclesiis, vel præbendis.

Sicut clerici beneficiis priuantur per mulierum consortia, vt f. duobus tit. proximis, ita & remouentur propter non residentiam in beneficiis. De hoc xxj. quæst. j. capit. j. lxx. distinct. sanctorum. lxxj. dist. cap. clericos. xcj. distinct. Eleutherius.

De præbendis, & dignitatibus.

Clerici non possunt honestè viuere, nisi habeant præbendas, vnde vitæ necessaria percipiant f. eo. cum secundum. & xciiij. distinct. diaconi. ibi mendicat infelix in plateis clericus, &c. Et est præbenda ius percipiendi fructus ecclesiasticos, proueniens ex institutione & officio: quia ex quo quis facit officium, debet percipere beneficium. ca. si. de rescriptis. lib. vj. Canoniam autem est ius quod prouenit ex electione vel receptione in fratrem, ca. cum. de constit. vbi de hoc per glof. & f. eo. cum iam dudum. & in cap. dilecto. Dignitas autem quid sit, & in quo differt à personatu, & officio, tractatur f. eo. de multa: & multis modis dicitur Dignitas: vt est gl. f. titu. proxi. cap. quia non.

De clerico egrotante, vel debilitato.

Hic tractatur nunquid egrotantibus clericis sint prouentus Ecclesiæ & beneficiorum subtrahendi. Et respondetur quod non, ne afflictio addatur afflictis. vij. quæst. j. cum percussio. cum duobus seq. Et quomodo existentibus in dignitate deatur coadiutor, & de eius officio, f. c. fin.

De institutionibus.

Parum esset conferre præbendas, nisi sequeretur institutio: ideo de hoc. Instituire autem est ius canonicum, id est legitimum, in Ecclesia vel ecclesiastico beneficio tribuere. f. eo. cap. autoritate. & spectat iure cōmuni ad episcopum. xvj. quæst. vij. ca. nullus omnino. de hæretic. cum ex inuincto. in fi. & sumitur Institutio pro inuestitura. cap. ad hæc. de offic. archid. & f. eod. cum venisset. De hoc glof. in regula. j. de regul. iur. lib. vj. vbi ponitur quæ ad institutionem requirantur. Differentiâ inter Collationem, Præsentationem, & Institutionem, vide de præbendis. cum in illis. s. cum autem. lib. vj. Et secundum Dyn. Institutio est alicuius beneficij verbalis collatio. Inuestitura autem est institutionis, vel collationis confirmatio, vel declaratio. Missio autem in possessionem, est institutionis, vel inuestituræ executio.

ideo de his simul dicit. De prima parte est gl. ij. q. vj. in sum. di xi ff. eo. tit. pag. 297. De relatione dic vt leg. & not. in c. inti. masti. infrà eo. dixi C. de relat. De recusatione vide glo. in c. quoties. ij. q. vj. no. in c. cum speciali. j. eod.

De clericis peregrinantibus.

Peregrinantes in multis gaudent priuilegio appellantium: intellige de peregrinantibus ad sedem apostolicam: vt dicitur j. in c. j. & intelligitur etiam in aliis accedentibus ad sedem apostolicam alia causa, quam peregrinationis, vt ibi dicitur.

De confirmatione vtili, vel inutili.

Sententia processus iudicialis quandoque confirmatur per superiorem: & quia possit dubitari de validitate, vel inualiditate confirmationis: merito hic tit. subiungitur.

LIBER III.

De vita & honestate clericorum.

Clerici debent à strepitu Iudiciorum, de quo s. lib. proxi. esse quieti. cap. j. de syndico. & vita, & honestate fulgere. *Vita.* xxj. quæst. j. sic viu. ideo de hoc. Et dic. quòd verbum Vita, concernit necessaria ad victum clericorum. ff. de verbo. signi. l. verbo victus. Verbum Honestatis, concernit clericum respice tu morum. De materia habetur xxiiij. dist. his igitur. & s. clerici. cum iij. cap. seq. & xl. xij. & xliij. dist. per totum. repetitur in Sexto & Clement.

De cohabitatione clericorum & mulierum.

Vita clericorum per confortia, & cohabitationes mulierum redditur de fornicatione suspecta: ideo qualis habitatio sit permissa, & quæ prohibita, hic tractatur. vide pulchrum tex. Hier. xx xij. dist. hospitium. de hoc etiam in c. volumus. & c. cum omnibus. lxxxj. dist.

De clericis coniugatis.

Quandoque clerici habitant cum mulieribus sine figura matrimonij, de quo s. tit. j. quandoque contracto matrimonio de quo hoc tit. quia poterat dubitari, nunquid clerici coniugati possint tenere beneficia, & gaudere priuilegio clericali Et differt hic tit. ab eod j. qui cler. vel vou. quia ibi principaliter tractatur de validitate matrimonij per clericum contracti: hic principaliter tractat, verum clericus coniugatus possint tenere beneficia, vel non. Item an gaudeant priuilegio clericali, & an teneatur deferre tonsuram: & incidenter tractatur de validitate matrimonij. Repetitur in Sexto. De materia xxxj. dist. si qui ve

ro. & xij. quæst. j. quia tua.

De clericis non residentibus in ecclesia, vel præbenda.

Sicut clerici beneficiis priuantur per mulierum confortia, vt s. duobus tit. proximis, ita & remouentur propter non residentiam in beneficiis. De hoc xxj. quæst. j. capit. j. lxx. distinct. sanctorum. lxxj. dist. cap. clericos. xcj. distinct. Eleutherius.

De præbendis, & dignitatibus.

Clerici non possunt honestè viuere, nisi habeant præbendas, vnde vitæ necessaria percipiant. j. eo. cum secundum. & xcij. distinct. diaconi. ibi: mendicat infelix in plateis clericus, &c. Et est præbenda ius percipiendi fructus ecclesiasticos, proueniens ex institutione & officio: quia ex quo quis facit officium, debet percipere beneficium. ca. si. de re scriptis. lib. vj. Canoniam autem est ius quod prouenit ex electione vel receptione in fratrem, ca. cum. de constit. vbi de hoc per gloss. & j. eo. cum iam dudum. & in cap. dilecto. Dignitas autem quid sit, & in quo differt à personatu, & officio, tractatur j. eo. de multa: & multis modis dicitur Dignitas: vt est gl. s. titu. prox. cap. quia non.

De clerico egrotante, vel debilitato.

Hic tractatur nunquid egrotantibus clericis sint prouentus Ecclesie & beneficiorum subtrahendi. Et respondetur quòd non, ne afflictio addatur afflictis. vij. quæst. j. cum percussio. cum duobus seq. Et quomodo existentibus in dignitate detur coadiutor, & de eius officio, j. c. fin.

De institutionibus.

Parum esset conferre præbendas, nisi sequeretur institutio: ideo de hoc. Instituire autem est ius canonicum, id est, legitimum, in Ecclesia vel ecclesiastico beneficio tribuere. j. eo. cap. autoritate. & spectat iure communi ad episcopum xvj. quæst. vij. ca. nullus omnino. de hæretic. cum ex immo. in fi. & sumitur institutio pro inuestitura. cap. ad hæc. de offic. archid. & j. eod. cum venisset. De hoc gloss. in regula. j. de regul. iur. lib. vj. vbi ponitur quæ ad institutionem requirantur. Differentiam inter Collationem, Præsentationem, & Institutionem, vide ac præbendis cum in illis. s. cum autem. lib. vj. Et secundum Dyn. institutio est alicuius beneficii verbalis collatio. Inuestitura institutio autem est institutionis, vel collationis confirmatio, vel declaratio. Missio autem in possessionem, est institutionis, vel inuestituræ executio.

De concessione prebende, & ecclesie
non vacantis.

Sæpe prebendæ, & dignitates conferuntur, seu promittuntur antequam vacent. Et quandoque ipsæ vacantes non conferuntur, sed remanent diu vacantes: ideo hic prouidetur tam circa promissiones non vacantium, quàm circa negligentiam in conferendo vacantium.

Ne sede vacante aliquid innouetur.

Circa institutiones, & collationes potuit dubitari, an sede vacante capituli succedat in collatione beneficiorum: ideo ponitur hæc rubrica, quæ negatiuè loquitur: & ponit orationem perfectam. & ex ea potest argui, quòd nihil possit innouari sede vacante in præiudicium ipsius sedis, nisi iure expressè caueatur: valet enim argum. à rubro iuxta ea quæ not. Doct. s. in proc. & Ang. Instit. in p. c. & no. gl. C. ne fideiul. dot. den. super rubr. & ibi Bar. & C. etiam ob cluro. super rubr.

De his quæ fiunt à prælato sine consensu capituli.

Prælati sine consensu capituli instituere, vel destituere, vel alia negotia Ecclesie tractare nõ debet. j. ca. nouit. Ratio: quia Prælati, & Canonici sunt vnũ corpus vinctum & representatum in singulis de corpore. Et quia Canonici dicuntur fratres Episcopi sicut Cardinales fratres Papæ, de offi. leg. cap. j. lib. vj. vide gl. xcvi. dist. esto subiectus. & in cap. graue. de cri. fal.

De his quæ fiunt à maiore parte capituli.

Viso de his quæ fiunt à prælato, & capitulo: quia quædam pertinent ad capitulum tantum, in quibus peragendis sæpe discordant, & dubitari potest, quid iuris: ideo de hoc. Et disponitur hæc, quòd ordinatio maioris partis capituli per contradictionem, & appellationem maioris partis nihil rationabile opponentis, non debet impediri. j. c. j.

Ut ecclesiastica beneficia sine diminutione conferantur.

Hæc rubrica integram orationem habet, & tantum continet in se, quãtũ in nigro tractatur: & seipsam cum nigro summat.

De rebus ecclesie alienandis, vel non.

De hoc dixi in Authen. de non alie. eccle. re. col. j.

De precarijs.

Quia precariæ sunt quædam species alienationis, ideo de hoc

hoc dixi ff. eod. tit. pag. 166.

De commodato.

Contractus commodati similis est precario: quia vterque fit gratia recipientis tantum regulariter: licet commodatum quandoque fit gratia concedentis, vel vtriusque: vt not. Instit. quib. mod. re. contra. obl. §. item is cui. de hoc satis ff. eodem tit. dixi, pag. 50.

De deposito.

Iste contractus gratia concedentis fit: dixi ff. eo. tit. pag. 58.

De emptione, & venditione.

Hic contractus fit gratia vtriusque, & transfert etiam possessionem si venditor erat dominus: de hoc ff. eod. tit. pag. 60.

De locato & conducto.

Locatio magnam similitudinem, & vicinitatem habet cum venditione: ideo quòd in quibusdam casibus probabiliter dubitatur, an sit locatio vel emptio. l. j. ff. eo. & ibi dixi. Et modum clarè discernendi locationem à venditione ponit Bart. in l. eodem. §. qui maximos. ff. de publi.

De rerum permutatione.

Emptioni proxima est permutatio, vt dixi ff. de contrahen. emp. & est hoc nomen permutationis multum generale: nam conuenit omnibus rebus quæ inter hominum manus versantur: & propter hoc non habet nomen speciale, sed mansit in suo genere: quia plura sunt, & c. l. natura. ff. de præscript. verb. dixi ff. eod. tit. pag. 66.

De feudis.

Per infeudationem transfertur vtile dominium in vasallum, directo manente apud dominum: & sic est quædam species alienationis, ff. de verb. signi. l. alienationis. De materia dixi in vsu feu. circa principium.

De pignoribus & alijs cautionibus.

Hæc rubrica loquitur in plurali, Et alijs cautionibus: quia multiplex est cautio vltra pignoratitiam: quædam simplex, vt nuda promissio: quædam iuratoria, quædam fideiussoria, de his in cap. per tuas. de dote post duos & in ca. si j. cod. appellatione tamen cautionis in dubio intelligimus de nuda, & simpliciter. sancimus. C. de verb. sig. De materia dixi ff. de pig. act. pag. 50. & ff. eod. tit. pag. 67.

De fideiussoribus.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 95.

De solutionibus.

Solutione eius quod deberetur, tollitur omnis obligatio, &c. dixi ff. eod. titu. pag. 178.

De donationibus.

Iste est contractus gratuitus. dixi de hoc ff. eo. tit. pag. 137.

De peculio clericorum.

Peculium capitur multis modis, vt dixi ff. de pecul. pag. 55. & quoad propositum dicitur patrimonium clericorum: dictum Peculium, quasi parua pecunia. de hoc. j. quæst. iij. in cap. totum.

De testamentis, & ultimis voluntatibus.

Testamentum. Licet testamentum largè comprehendat in se ultimam voluntatem, & econtrà: tamen autor ad maiore declarationem posuit vtrunque, secundum Ioan. And. Vel potest dici, quod testamentum propriè sumitur pro iusta sententia nostræ voluntatis de eo quod quis post mortem suam fieri vult, &c. Sed Vltimæ voluntates dicuntur aliæ, quæ nõ c institutionem hæredis, aut tanta solemnitate fiunt, vt est codicillus, donatio causa mortis, & mortis causa capio, &c. dixi ff. eo. tit. de hoc pag. 98.

De successione ab intestato.

De hoc dixi ff. si tab. test. nul. ext. & titu. seq. & in titu. quis ordo in bonor. poss. serui.

De sepultura.

Sepultura. Omnes morimur, & sicut aqua dilabimur super terram, ij. Regum xiiij. & in cap. in Ecclesiastico. xij. quæst. ij. ideo post bona defunctorum, quo deuolui debeant, videndum quorsum corpora referuntur. Est autem Sepultura secundum Io. An. locus concauatus, quo ecclesiastico cæmeterio corpus catholici requiescit. hoc probatur xij. quæst. ij. aurum. & vide tex. cū glo. in cap. cum graua. xij. quæst. ij. vbi vide etiã gl. in summa.

De parochiis, & aliis parochianis.

Parochia. Parochia secundum Ioan. And. est locus in quo degit populus alicui ecclesie deputatus, certis limitibus constitutus: dicta Parochia, à parochi quod est largitio: quia ibi largiuntur ecclesiastica sacramenta: vel secundum Ioan. And. dicitur quasi partitio curæ: nam cura populi partita fuit inter Ecclesias parochiales. ca. j. de capel. mon. de hoc xiiij. quæst. j. & lxxx. distin. ca. j. & ij. & xcix. distin. cap. j.

De decimis, primitiis, & oblationibus.

Decima. Decimæ, primitiæ, & oblationes sunt de iure parochiali. Exo. xxij. Decimas & primitias non tardabis offerre. & Leu. xxvij.

xxvij. Deuter. xij. & ij. Paral. xxij. Nume. iij. c. tex. Hiero. xvj. quæst. j. reuertimini. Augu. xvj. quæst. iij. decimæ. & quæst. vij. maiores. Ambr. xvj. quæst. vij. quicquq;. Grego. de consecr. dist. v. quadragesima. in fi. Et habetur in consilio generali in c. maioris ij. xvj. quæst. vij. & in clemen. cupientes. de pœn. Et dicitur Decimæ, quia non nona, neque vndecima pars, sed decima dāda est. Primitiæ autem frugum, id est, primæ portiones nouarum frugum, & vtrum tales sint præcepto sicut decimæ, habetur per. glo. si. & Doct. j. c. j. Oblationes autem dicuntur quas laici hodie faciunt clericis: de quibus in ca. omnis christianus. de consecr. distinct. j. & in c. cum inter vos. de verb. signifi. & c. cū causa. & x. quæst. j. de his. & cap. antiquos. & bona glos. xc. distinct. clericus. & xvj. quæst. j. statuumus. & xiiij. quæst. ij. qui oblationes. & xxxij. distinct. præter.

*De regularibus, & transeuntibus.**ad religionem.*

Vitorum ecclesiasticorum duo sunt genera: clericorum Secularium, & Religiosorum: viso de primo, subiicitur de secundo. Et dicitur Regularis secundum Ioan. And. à regula: & multipliciter capitur, vt not. gloss. super rubr. de regul. iur. lib. vj. sed quantum ad propositum, dicitur à rectitudine viuendi. Et ille dicitur propriè habere regulam, qui proficitur tria substantialia cuiuslibet approbatæ religionis: videlicet Paupertatem, Castitatem, & Obedientiam. cap. cū ad monasterium. j. de sta. reg. Religionis autem vocabulum hinc capitur strictè, comprehendens solum illos, qui per professionem subiecerunt se abbatis imperio, secundum Ioan. Andr.

De conuersione coniugatorum.

Coniugati aliquando conuertuntur, & intrant monasterium: & dubitari posset de eorū ingressu, vel conuersione, id est, religione, an valeret: ideo de hoc. De materia xxxij. quæ. v. & xxvij. quæst. ij. cap. sunt qui. cum ix. cap. seq. j. de rap. c. pen.

De conuersione infidelium.

Superior titulus tractat de conuersione coniugatorum ad religionem: hic subiicitur de eorum conuersione ad fidem. de materia. xxvij. quæst. j. & ij. & xx xij. quæst. viij. cap. vno.

De voto, & voti redemptione.

Ponit de voto in genere, & ipsius voti redemptione, id est, liberatione: de materia xxvij. quæst. j. per totū. xx xij. quæst. j. cap. fin. repetitur in Sexto & Clem. de fide instr. c. quod super.

De statu monachorum, & canonicorum regularium.

Conuersi ad religionem, vel uolentes ingredi, efficiuntur ut plurimum monachi, vel canonici regulares: ideo hęc subicitur de eorum statu, id est, uita & habitu.

De religiosis domibus.

De statu regularium, & quibus subiciantur §. dixit: nunc de eorum domibus, & ecclesiis, & quibus sunt subiectę: de materia habetur xj. q. j. per totum. xvj. q. vij. omnes basilicę, cũ seq. xvij. q. j. quidam. cum seq. dixi aliquid C. de episc. & cleric.

De capellis monachorum, & aliorum religiosorum.

Hic tractatur in specie de domibus religiosis, seu capellis monachorum, & c.

De iure patronatus.

Patronus multis modis dicitur in iure: quandoque Aduocatus, respectu causę l. rem non nouam. §. patroni C. de iudic. xv. q. ij. Item dicitur Patronus, respectu serui. ut in tot. tit. ff. de iur. patr. & de istis patronis non tractatur hic. Item dicitur Patronus, qui construxit, vel dotauit, seu fundauit ecclesiam. Et dicitur Patronus, quia sicut pater producit filium de non esse ad esse, ita patronus ecclesiam deducit ad esse: & sic capitur hic. Et dicitur Ius patronatus secundum Ioan. Andr. ius honorificum, onerosum, & utile, alicui competens in ecclesia pro eo, quod diocesani consensu ecclesiam construxit, fundauit vel dotauit ipse vel is à quo causam habuit. Quid debeat patrono dixi ff. de iure patr. pag. 127.

De censibus & exactiombus, & procurationibus.

Exactio. De censibus dixi ff. eod. tit. pag. 222. Exactio autem est tributum quoddam, vel penitio, quę extra ordinem exigitur de quibus in c. innouamus. §. eo. l. & in c. ea quę. **Procuratio.** autē est solutio expensarum per uisitatores factatum: de quo in c. cum apostolus, §. eo. & in c. sopitę. & c. quinto. & c. cum olim. & c. procurationes.

De consecratione ecclesie, vel altaris.

Ecclesia antequam consecratur non appellatur proprię ecclesie, sed basilica: post consecrationem assumit nomē ecclesie. Sicut electus in episcopum, qui post consecrationem assumit nomen episcopi, de quo bona gl. cum text. de relig. dom. c. j. & dicitur

dicitur Ecclesia Latine idem quod cœtus, concilium, concio, *Ecclesia*, congregatio: quia in ea omnes publicē conuocantur. Templū *Templum*, uerō Iudæorū olim appellabatur, hodie Synagoga, id est, coadunatio. Basilica autem dicitur quasi regium habitaculum à *Basilica*, basilico, id est, Rege.

De celebratione missarum, & sacramento eucharistie, & diuinis officijs.

Quia in ecclesia consecrata missę celebrantur, & alia diuina officia dicitur. Et dicitur Sacramentū eucharistie, id est, bonę *Sacramentum eucharistie*, gratię, uenerabile corpus dominicū, quo nihil maius in sacrificijs esse potest, de cons. dist. ij. nihil, de cuius laudibus & præconijs amplissimis, atque prærogatiuis, præcipuis, est optimus text. in Clemen. de uia. de reliq. & ven. sanct.

De baptismo, & eius effectu.

Baptismus est sacramentum ualde necessarium, sine quo *Baptismus*, nemo potest saluari, infra eo maiores, de consec. dist. iij. firmissimē. Et producit tres effectus: remittit culpam, uitat damnationis periculum, & aperit regnum cœlestę. §. eo. maiores, vide gl. de cons. dist. iij. c. ij. & bonam glo. ea dist. c. j. ubi dicitur, quid sit Baptismus, unde dicatur, & per quę uerba fuerit institutus, & de eius effectu.

De presbytero non baptizato.

Sæpe promouentur aliqui non baptizati, in quibus ex defectu sacramenti baptismi impeditur impressio characteris aliorum sacramentorū: quia ubi non est baptismus, ibi non est validū aliud sacramentū, in quo imprimitur character: & hoc quia baptismus est ianua aliorum sacramentorū. §. c. fi.

De custodia eucharistie, christi, & aliorum sacramentorum.

Qualiter eucharistia consecratur, §. dixit: nunc de ipsius custodia. Et quia in baptismo uimur christinate, ut in c. j. de sacra uict. ideo de hoc: & generaliter de custodia omnium aliorum sacramentorum.

De reliquijs, & ueneratione sanctorum.

Quomodo uenerandi sunt sancti, & eorū reliquię, hic ponit: & quę debeant præcedere canonizationem alicuius sancti: & ponit gl. in c. j. eo. tit. lib. vj. & qua ueneratione sint sancti honorandi, ponitur in c. si canonic. §. si. de offic. ord. eod. lib.

De obseruatione ieiuniorum.

Proptet uenerationem & deuotionē indicta sunt ieiunia ab *Ieiunia*.

ecclēſia. Et ſecundūm Inn. eſt triplex Ieiunium: primum abſtinentiæ cuiuſlibet rei edibilis, ſecundūm propriā voluntatē, & non ſecundūm factum ecclēſiæ: & ſic, qui abſtinet ab aliquo cibo placito, poteſt dici Ieiunator: dictum Ieiuniū à quo dam in teſtino ſic vocato, quod vt plurimū eſt vacuum: vnde ad ſimilitudinē illius in teſtino dicitur illud Ieiuniū propter abſtinentiam & euacuationē. Secundum Ieiunium eſt, cūm quis abſtinet à rebus humectantibus, comedendo ſicca duntaxat, vt panem, & nuceſ, & ſimilia. Tertium, eſt abſtinentia à cibis ſecūdūm ordinationem, ſeu conſuetudinē ecclēſiæ: & ſic capitur hęc. Et ſic in effectu dicitur Ieiunium, aſſictio carnis ex abſtinentia ciborum proueniens, &c.

De purificatione poſt partum.

Purificatio. Ob reuerentiam ecclēſiarum in dictum erat ex lege Moſaica, ne mulier poſt partū ſtatim ingrederetur ecclēſiam, ſed expectaret purificationem ſuam, id eſt, purgationem, quæ qualis ſit, hęc haberetur: & aliquid v. diſt. c. ad eius.

De ecclēſijs aedificandis, vel reparandis.

Ecclēſiæ conſecratæ quandoque ruunt, & ſic reparatione indigent, quandoque verò ex neceſſitate de nouo ædificari debent: id ad deꝝ ecclēſiæ pertinet, reparare eā, vel nouiter ædificare: ideo de hoc.

De immunitate ecclēſiæ.

Cœmeterium. Ecclēſiæ cū ſuo ambitu, ſeu cœmeterio, & ſuis rebus premi non debēt oneribus, quibus res laicorū premūtur. ideo de immunitate, id eſt, libertate earū dicit Et dicūtur Ecclēſiæ immunes ſecundūm Inn. id eſt, extra munera ſeu officia. Nā munerū triplex eſt diuſio, vt dixi ff. de mu. & ho. vnde ecclēſiæ dicūtur habere immunitatem, ſcilicet ab oneribus & officiis ſecularibus. Quid ſit ecclēſia dixi ſ. de conſ. ecc. Quid Cœmeteriū, habetur xj. q. ij. aurum. & xvij. q. iij. ſicut antiquitus, & c. quiſquis & dicitur Cœmeterium, quia civis mortuorum ibi tegitur. de hoc de ſepul. c. j. & pe.

Ne clericus vel mona. hi ſecularibus negotijs ſe immiſceant.

Seculare negotium tribus modis dici poteſt: primò, quilibet actus ſeculariū rerū: pone exēpla ſ. c. j. à quibus turpibus abſtinendū eſt. Secūdo dicitur negotiū ſeculare, iudicium de rebus ſecularibus, quod clericis nō licet, niſi inter clericos tantum, xj. q. j. ſ. ex his. Tertio dicitur, quod ſit inter ſeculares homines: quod etiam nō licet clericis, niſi de his quæ pertinet ad iudic

iudiciū ecclēſiæ: pura de decimis, de iure patronatus, & ſimil. de iudi. quanto. pro hoc glo. ſummæ. xxj. q. iij. vbi de hac materia.

LIBER IIII.

De ſponſalibus, & matrimonijs.

Quid ſint ſponſalia, & vnde dicantur, dixi ff. eo. tit. pag. 78. *Matrimonij.* Matrimonium autem quid ſit, vnde dicatur, vbi fuit inſtitutum, per quem, quot ſint eius cauſæ inſtituendæ, & de impedimentis ipſius, & multis alijs, eſt bona gloſ. xxvij. q. j. in ſum. dixi aliquid ff. de ritu nupt. pag. 79.

De deſponſatione impuberum.

Ad ſponſalia contrahēda certa ætas determinata eſt de iure: ſcilicet pubertatis, quæ in maſculo eſt in xiiii. an. in puella in xii. Inſtit. de nupt. ſ. j. & quib. mod. in ſi. circa principiū: & ſ. eod. c. puberes. vbi tractatur de ætate habili ad ſponſalitia, de materia, xxx. q. ij. & xx. q. j. c. j. repetitur in Sexto.

De clauſteſtina deſponſatione.

Quandoq; puellæ ſeducuntur, & inducūtur ad cōtrahēdū clam parentibus: & quia de tali matrimonio poſſet dubitari: ideo de clauſteſtina deſponſatione dicit, id eſt, in occultū locū deſtinatū. De materia xxx. q. v. & iij. q. iij. c. conſanguineorū.

De ſponſa duo. um.

Quandoque quis contrahit ſucceſſiue bina ſponſalitia eſt diuerſis mulieribus: vel e contra, mulier eū diuerſis viris, & poſſet dubitari quæ præualeant: ideo de hoc.

De conditionibus appoſitis in deſponſatione,

& matrimonio, vel in alijs contractibus.

Quandoque ſponſalia contrahuntur puellæ, vt ſ. quandoq; ſub conditione: ideo de hoc. Et quia conditio apponi poteſt non ſolum in matrimonio, ſed etiam in alijs contractibus: ideo ſubnectit hęc de conditionibus appoſitis etiam in alijs contractibus. Et eſt conditio quædam adiectio poſita vel ſubintelleſta in diſpoſitione, ſuſpendens vel retolvens ipſam diſpoſitionem: & diſſert à Modo: vt ſ. c. ſi. per glo. & ſatus dixi ff. de cōd. & demonſt. pag. 115.

Quæ clericis vel nonentes matrimonium contrahere poſſunt.

Iſta rubrica nihil ponit diſpoſitū: ſed procedit interrogatiue, ſcilicet qui clericus vel non. &c. Et dic quod clericus in minori

bus licite contrahunt matrimonium. Si vero sunt in sacris, nō possunt contrahere: & si contraxerint, est nullū. c. vno de voto lib. vj. & 3 de cleric. cōiug. quasi per totum. vbi dixit differentiam inter illum tit. & hunc.

De eo qui duxit in matrimonium, quam pollet per adulterium.

Subiit de alio impedimento, quod causatur ex adulterio, vel ex machinatione in mortem coniugis: vt 3. c. j.

De coniugio leproforum.

Morbus lepræ superueniens dissoluit sponsalia de futuro, cap. quemadmodum. de iniur. & cap. literas. 3. eo. sed nō matrimonium, nec matrimonij effectum 3. c. j. & ij.

De coniugio seruorum.

Licet seruus contradicendo domino contrahere potest matrimonium, & propter hoc non liberatur à seruituti domino debitis. 3. c. j. tamen quando libera ignoranter cum seruo, vel e contra contraxit, separatur matrimonium: nisi postea de hoc sciens coitum admisit. 3. c. ij.

De natis ex libero ventre.

Liber ventris. Partus sequitur ventrem. Instit. de iure gent. §. j. & natus ex libero ventre, id est, matre libera, iudicandus est liber, non seruus, vt hñc.

De cognatione spirituali.

Spiritualis cognatio proprie dicitur quoad impediendum & dirimendum matrimonium post contractū ex duobus sacramētis tantū, scilicet baptismatis, & cōfirmationis: vt circa tex. in c. fi. 3. eod. tit. lib. vj. Ex catechismo autē, id est, instructione, quæ fit ante baptismū, oritur impedimentum, sed non dirimit: vt in c. per catechismū. eo. tit. lib. vj. Et est Cognatio spiritualis quoddam vinculū proueniens ex eo, quod quis aliquē baptizauerit, vel cōfirmauerit: seu baptizati leuauerit, seu tenuerit in baptismo, vel cōfirmatione, seu chritimatione. Et appellatur

Cōpaternitas.

ista cognatio spiritualis quandoq; Cōpaternitas, respectu leuati seu baptizati, & leuantis seu baptizantis. Quandoq; cōpaternitas, respectu parentū leuati seu baptizati, & leuatis seu baptizatis: quia isti sunt simul partes baptizati: vnus carnalis

Fraternitas.

ter, alius spiritualiter. Quandoq; dicitur Fraternitas, respectu leuati seu baptizati, & filiorū leuatis seu baptizatis: quia inter se sunt fratres spiritualiter. Nec extenditur ista cognatio ad nepotes. Et xx. personas, quæ prohibentur per hanc cognationem

spiri

spiritualem. ponit Io. And. in summula sua super quarto Dec. & in gl. c. vni. eod. tit. lib. vj. in nouel.

De cognatione legali.

Adoptio est quædam propinquitas legalis, id est, à lege inducta, per quam quis efficitur filius, vel nepos, vel affinis, qui ex natura non est: de hoc dixi de adop.

De eo qui cognouit consanguineam vxoris sue.

Ex copula habita cum consanguinea vxoris oritur affinitatis cognatio, quæ non dirimit matrimonium prius contractum, sed soluit sponsalia de futuro. Item priuat facultate contrahendi matrimonium & exactionem debiti in vxore habita.

De consanguinitate & affinitate.

Quid sit affinitas, & consanguinitas, dixi ff. de grad. affin. pagina. 31.

De frigidi & maleficiatis, & impotentia coeundi.

Hæc rubrica tres habet partes: tractat enim de Frigidis, id est, de his qui ex defectu naturalis caloris coire non possunt. Maleficiatis, id est, per maleficas & incantaciones à coitu retardatis, aut inhabilitatis. Et de impotentia coeundi: quæ multiplex esse potest, vt si vir est scetus, vel caret virilibus, vel habeat nodosam virgam: de quo in c. ij. infra eod.

De matrimonio contracto contra interdictionem ecclesie.

Interdictum ecclesie, id est, prohibitio super matrimonio contrahendo, quandoque impedit ipsum matrimonium, quandoque impedit & dirimit: de materia vide quod not. glo. in c. tua. de spon. duo.

Qui filij sunt legitimi.

Sæpe filij nascuntur ex matrimonio contracto contra impedimenta ecclesie: & dubitari potest, an & quando sint legitimi: de hoc vide c. tanta. infra eo. vbi est claus. totius tit. dixi aliquid in Auth. quib. mod. nat. off. e. coll. vij. de materia xxvj. dist. viduam. xv. q. vj. non nuper. xxx. q. iij. deat. & xxvj. q. vij. cap. fin.

Qui matrimonium accusare possunt, & contra illud testificari.

Ista rubrica duas partes habet: tractat enim qui sunt accusatores idonei. In quo distingue, an agatur ad se parationē thori, vt tunc soli coniuges admittantur: an ad separationem vinculi conjugalis: nam tunc omnes admittuntur. Secundo tractat, qui

qui testes sint idonei contra matrimonium: & dicit Inn. quòd quisque ad accusationem matrimonij est idoneus testis.

De duortijs.

Diuortium. Diuortium fit dupliciter: primò quoad substantiam vinculi matrimonialis: vt quandoque separatur matrimonium propter impedimentum perpetuum: quandoque fit quo ad thorij & mutuam seruitutem, vt propter adulterium coniugum. Quid fit Diuortium dixi ff. eod. tit. pag. 81.

De donationibus inter virum & uxorem, Et dote post diuortium restituenda.

De prima parte dixi ff. eod. tit. pag. 80. De secunda dixi ff. sol. mat. pag. 83. & ff. de iure dot. pag. 97.

De secundis nuptijs.

Dixi C. eod. tit.

LIBER V.

De accusationibus, & inquisitionibus, & denuntiationibus.

TRactaturus autor de criminibus, & eorum pœnis: quia super eis quandoque proceditur per accusationem, quã doque per inquisitionem, quandoque per denuntiationem: ideo de his dicit: dixi ff. eod. tit. pag. 192.

De calumniatoribus.

De hoc dixi ff. eod. tit. pag. 23. & ff. ad Turpill. vide bonum text. ij. q. j. notandum. & ff. de priua. del. pag. 181.

De Simonia.

Simonia. Inter cœtera crimina Simonia obtinet primum locũ: nam cœtera respectu huius pro nihilo reputantur. j. q. vlt. c. fi. Et est Simonia, voluntas studiosa, vel cupiditas emendi vel vendendi aliquid spirituale, vel spirituali annexum: de quo, & vnde dicatur, quot modis contrahatur, & quis admittitur ad accusandum, vel testificandum, vide gl. j. q. j. in sum. & glo. seq.

Ne prelati vices suas vel ecclesias sub annuo censu concedant.

Ista est species Simonie: & est titulus satis clarus, quia negatiuus, & totam orationem continet.

De magistris, & ne quid exigatur pro licentia docendi.

Hic submittit de quibusdam habentibus instar spiritualis: vt de magistris, & licentia docendi: & est satis clarus. præsertim secunda

secunda pars, quæ negatiua est.

De Iudæis, & Saracenis, & eorum seruis.

Iudei à iuda, quia illa tribus erat præstantior cœteris: dixi *Iudæi*. C. eod. Saraceni dicuntur à Sara vxore Abrahæ: qui potius Agareni dici deberent ab Agar ancilla Abrahæ: & matre Imaelis, ex quo Saraceni descenderunt. Et dicitur hîc de seruis siue strictè, id est, libertate carentibus, siue largè etiam seruienti- *Seruis*. bus pro mercede, vt famuli qui etiam serui dicuntur à seruido: dixi C. ne Iudæ. Christi. manc.

De hæreticis.

Dixi C. eod. tit.

De schismaticis.

Schismatici sunt, qui diuidit se ab vnitæ Romanæ ecclesie, constituendo sibi ecclesiam. & ordinando clericos, & sacerdotes. xxij. q. j. loquitur. & q. ij. inter schisma.

De apostatis, & reuerantibus baptismum.

De prima parte dixi C. eod. de apost. C. ne sanc. bap. re.

De his qui filios occiderunt.

Inter homicidiorum genera, homicidium filiorum est grauius, quàm parricidium: ideo præmittitur: dixi C. ad leg. Põp. de parric.

De infantibus, & languidis expositis.

Exponentes, id est, eiicientes infantes & languidos, eos quæ si occidunt: ideo de hoc dixi aliquid C. de ter lang.

De homicidio voluntario, vel casali.

De homicidio voluntario dixi ff. ad leg. Cor. de fica. pag. 197. De casali dixi ff. ad leg. Aquil. pag. 38. & vide gl. bonam in c. sicut dignum. infra eod. & gl. xxxij. q. ij. in sum.

De torneamentis.

Torneamenta fieri non debent, & vulnerato in eis conceditur pœnitentia. Sed si moriatur, denegatur ei sepultura ecclesiastica j. c. j. & dicuntur torneamenta, quia vadunt circumeu- *Torneamenta* do, seu percutiant se circumeuntes: à torqueo, vel à torno.

De clericis pugnantibus in duello.

Duellum dicitur, vbi duntaxat duo pugnant: & hoc est prohibitum, quia tentatur Deus. infra c. ij. & de pug. vulg. per totum. de quo gl. In tit. de hered. ab intest. §. per contrarium.

De sagittarijs.

Sagittarij & Balistarij sunt, qui sagittis, id est, arcu, & balistis vtuntur.

De adulterijs & Stupro.

Dixi ff. cod. tit. pag. 194.

De raptoribus, & incendiarijs, & violatoribus ecclesiarum.

Rapina partim se habet ad necem, cum scilicet rapitur mulier: partim ad furtum, cum committitur in alijs rebus: in quo delicto frequenter incendia, & violationes ecclesiarum contingunt: ideo de hoc.

De furtis.

Dixi ff. cod. tit. pag. 181.

De usuris.

Dixi ff. cod. tit. pag. 74.

De crimine falsi.

De materia habes xix. dist. in memoria. & xj. q. ij. qui quis. iij. q. ij. qui falsus. vide modos deprehendendi falsum. iustit. licet. & poenam in c. ad audentiam. dixi ff. pag. 197.

De sortilegijs.

Sortilegia dicuntur, quæ fiunt pro furtis inveniendis, vel diuinationibus intentandis per misionem sortis: de hoc vide optumam gl. xxvj. q. ij. in sum. & q. v. c. contra idolorum.

De collusione detegenda.

Dixi ff. cod. tit. pag. 143. vide glo. ij. q. iij. §. notandum. & §. si. facit tex. in c. ij. de procu. lib. vj.

De delictis puerorum.

Omne delictum cadit in puerum, excepto vitio carnis: de materia. xv. q. j. per totum & iij. q. iij. c. j. xxij. q. vj. c. paruuli.

De clerico venatore.

De multiplici venatione clericis prohibita hic tractatur: de Venatio. hoc. ixxxvj. dist. qui venatoribus. cum v. c. seq. & xx. xiiij. distin. c. j. in princ.

De clerico percussore.

Clericus sepe aliquem percussus deponendus est de materia. xlv. dist. & j. q. vij. c. si quis omnem.

De maledictis.

Pœna blasphematis ponitur infra c. ij. dixi aliquid C. si quis impe. maled.

De clerico excommunicato, deposito, vel interdictio ministrante.

Clerici his censuris innodati celebrantes, vel diuinis se ingerentes, sunt irregulares: vt infra dicetur. de materia. xj. q. iij. placuit

cuit. & c. pen. l. dist. accedens.

De clerico non ordinato ministrante.

Talis deponendus est, & amplius non ordinandus.

De clerico per saltum promotore.

Per saltum promoueri dicitur, qui non gradatim ad ordines accedit, sed præposterè, aliquibus intermedijs obmissis promoueri. ordinibus: de hoc l. j. dist. sollicitudo. vbi gl.

De eo qui furtiuè ordines recepit.

Furtiuè ordines recipere dicitur, qui sine ordinatione, & licentia superioris, & sine examinatione, vt quia ingerit se cum multitudine ordinandorum, ignoatè ordinatore, ordinatur: & de hoc l. xiiij. dist. salomitar. q. ix. q. ij. Lugdunensis.

De excessibus prælatorum.

De delictis prælatorum ponit, & eorum poenis.

De noui operis nuntiatione.

Dixi ff. cod. tit. pag. 135. no. plenè per gl. c. ij.

De privilegijs & excessibus privilegiatorum.

Quandoque delinquant privilegiati, excedentes terminos privilegiorum suorum. De materia. xv. q. ij. per totum. facit iij. dist. privilegia. & ix. q. iij. §. sola. & xj. q. iij. privilegium. repetitur in Sexto & Clemen.

De purgatione canonica.

Infamati ex delicto, qui conuinci non possunt, debent compelli ad purgationem, id est ostensionem innocentie, quæ dicitur canonica, quia canonibus instituta, vel inuenta. Purgatio.

De purgatione vulgari.

Hanc purgationem, id est ostensionem innocentie vulgus introduxit: & est prohibita, quia tentatur Deus, & multoties per eum condemnatur absolendus.

De iniurijs, & damno dato.

De prima, ff. cod. pag. 185. De secunda, ff. ad l. Aquil. pag. 38.

De poenis.

Dixi ff. cod. tit. pag. 204.

De poenitentijs, & remissionibus.

Pœna imponitur in foro iudiciali, sed Poenitentia in foro Poenitentia. poenitentia, quæ quia quandoque reieciuntur per indulgentias ideo ponit de remissionibus, id est indulgentijs.

De sententia excommunicationis.

Excommunicatio, est à qualibet licita cõmunionem, vel licito actu separatio. Et quædã est maior, quæ priuat participationem sacram

sacramentorum, & communione hominum: quædam minor
quæ solum priuat à participatione sacramentorum: de hoc in
c. à nobis. de excep. c. fi. de cler. excom. min.

De verborum significatione.

De hoc dixi ff. eod. titu. pag. 223.

De regulis iuris.

De hoc vide bonam glo. eod. tit. lib. vj. super rub. dixi etiam
ff. eod. titu. pag. 221.

*Hæc easdem rubricas esse non omnes, eas saltem, quæ tibi, ô
Lector, obuenerunt in Sexto & Clementinum repeten-
te, ac reuiscere, ex suprapositis potes.*

F I N I S.

DECRETVM.

Decretum.

E materia Decreti paululū quippiam pro eius
duntaxat cognitione dicturi præmittimus. De-
cretum idē esse quod statutum, vel constitutio-
nem. Et quæ sit discretio inter Decretum, Ius-
sum, Autoritatem, & Consensum. not. in capiti-
de reb. eccl. non alie. & Barto. in l. si quis mihi. §. iussum. ff. de
acquiren. hære. Et sumitur Decretum quandoque pro senten-
tia definitiua. ff. de offic. procon. l. nec quicquam. §. vbi decre-
tum. & l. prætor. §. j. ff. de iudi. & ff. de re iud. li. decreta. Quan-
doque sumitur pro simplici petitione data iudici C. de precib.
imper. offer. l. j. Quandoque continet permissionē, vel dispo-
sitionem iudicis, absolutionē vel condemnationem non con-
tinentem: vt in iurisdictione præcisē voluntaria, vbi nemo citā-
dus est. ff. de bon. poss. l. iij. §. pen. Quandoq; dicitur decretū
electio de aliquo facta ad aliquod officium. ff. quod cuiusque
vniuer. l. item eorum. §. si decuriones. de elect. annotuit. Quan-
doque dicitur in integrum restitutio. ff. de post. l. j. §. de qua.
Quandoque dicuntur Decreta patrum statuta, vt hic. & j. xx.
distin. si decreta. Et fuit compilatum à magistro Gratiano. an-
no domini m. c. v. secundum formā appellationis, quæ ponitur
ij. q. vj. §. forma. Sed vt glo. ibi dicit colligi ex elationis, quod
fuerit m. c. l. Et hoc decretū non est approbatum quoad dicta
Gratiani, sed bene quoad compilationem, & alia: de quo per
Ioan. And. de biga. debitum. de tesci. i. p. ex parte j. not. l. iug. &
Archi

*Compilatio de
cretis.*

Archid. xj. distinct. quis nesciat. & l. distinct. de his. Et diuiditur
totū opus in tres partes: in Distinctiones, Causas, & Tracta-
tum consecrationum. Distinctiones præmittuntur, quarū sunt
centū & vna: in quibus tractatur de origine iuris diuini & hu-
mani, & de ordinatione, vita, & moribus clericorum, & eorū
officiis. Causæ sunt triginta sex, quæ per modum positionis
formantur: & sub eis variæ quæstiones ex causis ipsis emer-
gentes, & incidentes explanantur. Sed sub tricesima tertia cau-
sa post tertiam eius quæstionem, in qua mentionem fecerat de
pœnitentia, inseritur tractatus. De pœnitentia, habens septem
distinctiones. Postremò autem ponitur Tractatus cōsecratio-
nis, cum quinque distinctionibus vsque ad finem cōtinuatis.
De huius libri diuisione ita solent tradi versus.

C. distinguit & i. dant causas x, tria cum vi.

Pœnitet v, versus: sed consecrat v, viceuersum.

Sed de his ad præsens satis, ne longiores reperiamur, quàm
ab initio polliciti sumus. Habes, ô lector, laborē quidem præ-
cipitatum, & quoad potuimus abbreviatū: in plurimis tamen
non ingratum, aut iniucundum tibi fore scio. Pensa animum
nostrum, quem non plebeium lucrum, non popularis aura, sed
communis studentium utilitas, ad huius opusculi cōsumma-
tionem allexit. Tuòque fauebis Sebastiano, Sibi, si quid de te
bene meruit, longa stamina, fuscisque lanificum sororum non
fastidiosos, imò verò continuatos precando.

Iamque vale, studiose puer, perdisce libellos

Hosce: neque addubita, te quia digna leges.

Contigimus portum, placidis comitantibus auris,

Et premit optatum nostra carina solum.

Lintaa sessa quidem, remique, ratique, manisque,

Quod meruit nautum nauis a ferre cupis.

Disce docendus adhuc, tenerum bene digere tempus:

Est aliquid saltem, discere velle: Vale.

E MODVS

MODVS STV-
DENDI IN VTRO-
QVE IVRE,

IOAN. BAPTISTAE
DE GAZALVPIS.

Vm expurgaueritis vetus fermentū, & iam sitis noua conspersio, vt opinor, in azymis sinceritatis & veritatis: in quo statu vos cōseruet clemētissimus Deus: visum est mihi sitienti vtilitatem vestram. tempus esse conueniens, quo studiosis anxie diligentibus religionē iuris ciuilib, rectam callem ostendam, quō gressus eorum dirigam, & viam aperiam, per quam ambulent, non in tenebris, sed in luce. ad illam legalem sapientiam capessendam. Dicam igitur quę sentio, & pro vtilitate vestra fideliter loquar, quasi mihi ipsi consilium dans.

DOCUMENTVM I.

Anima purganda & conscientia.

QUI VNQVVS cupit iuri operā dare, sit circumspectus infra scriptis. In primis bene, & diligenter præparet animam suam, consistendo peccata sua integre, & satis faciendo pro commissis: vt sic Spiritus sancti gratia, omnem habens virtutem, & omnem scientiam, inueniat receptaculum mundum, & tribuat plenā perfectamque scientiam: nam quicquid alibi quaeritur, hinc perfectius inuenitur. xxxviiij. dist. cap. legimus. §. sed econtrā. in si. I stud est potissimum & primum consilium quod dedit venientibus ad studium venerabilis doctor Guliel. de monte Laud. in clem. j. de magistris subdens, quōd scholastici qui ad quamuis scientiam approbatam transeūt, & die noctūque torquentur, in vnum laborant, nisi Dei gratiam habeant secum coadiutricem: quia vt dicitur Sap. j. In maleuolā animam non introibit sapientia. Idem consilium dedit recolend. x. memorię doctor dominus Simō de Bursiano, Cardinalis, Mediolanēsis, in ingenio Clement. dicens, quōd scholasticus non confidat in ingenij perspicacia, & capacitate, studij assiduitate, & memorię tenacitate:

MODVS STVD. IN VTROQVE IVRE. 435

tenacitate: sed in eo spem ponat, qui sciētiarum dominus est: in quo stant omnes thesauri sapientię absconditi. Nā scriptū est: Qui confidunt in domino, intelligent veritatē: superbis autē Deus resistit. Idē consiliū summopere laudauit in dicta cle. j. de magistr. Frācisus de Zabarellis de Padua, olim Cardinalis Florētinus: & insignis doctor do. Goffredus Caiatenus in dicta clem. j. Martinus de Fano in epistola quā fecit de modo studendi, in quinto requisito. Caueat etiā omni conatu à singulis peccatis: quia delinquēs in vno factus est omnium reus: vt in cap. desleat, extra de reg. iur. & per vnum peccatū tota gratia euacuatur. xxxij. quæst. j. cū renuntiat. totū enim hominē, nō dimidium saluat Deus. Versus. Larga dei pietas totū non dimidiabit: Aut nihil, aut totum, te lacrymans dabit.

Dicit etiā Gulielmus, quōd specialiter caueat idē studens à *A venerate ab-venere*, (quo vitio consueuerūt facile studiosi inquinari) cū *strenuendi scho-* per tale vitiū ratio & intellectus tanquā superiores partes mē *laribus.* tis confundatur, sensualitate (qua: est inferior pars) attrahere & prædominare. xxxvij. dist. c. turba. in c. j. de sacra vñct. versi. in pectore. Simile in caule, cuius spica per quā emittitur semē si permittatur luxuriari, cito crescit: sic est in scholari: si pinollū, id est ingeniū permittatur desfluere, virtus supernę rationis & intellectus impediūtur & corporis paratur infirmitas. Idē dicunt præfati doctores in dicta cle. j. vbi subdit D. Card. Florē. quōd ipse habuit auditorē, qui notoriē obiit ex hoc: & ego cognoui plures, qui hoc vitio dediti, male vitam finierūt, vno cōtextu perdidērunt omnē virtutē, omnē honorē, & omnē substantiam: & inter ceteros vidi quendā scholarē diuitem & ingeniosum, q̄ fuerat rector cuiusdā studij, captū mulieris amore (quæ est rete diaboli, vt inquit Hier.) tādē p̄pter illius meretricis amplexus vagabūdū discursisse prouincias: & tandē cecideratū pro mole xris cōtracti pro nutrita illa diabolica femina. Iste idē præ rubore & verecūdia ne cognosceret eū, pronō in terrā vultu petiit à me elemosinā. ad hoc vide xxxviiij. dist. c. legimus. ver. hunc etiam, & Hier. in epist. ad Damasum.

Caueat ab Alea: quæ fomes est, & incentiuum omnium malorum: vt plenē dixi anno superiori in opusculo contra lutores, quod velis omnino videre: quia ipsius lectura cū adiutorio Dei reformabit te, si reformatione indiges.

Caueat à Crapula & Ebrietate: nam cū in vicina sint venter *Cr. apuls.* & genitalia, ex vicinitate membrorū resultat quædam con- *tribricas.*

foederatio malorū, id est, vitiorum, secundū Hiero. & Greg. in moral. dicit quod dominante gulæ vitio, omne quod homines fortiter egerint, perdunt: & dum venter non restringitur, simul cunctæ virtutes obruuntur. Et hinc est, quod pinguis venter tenuem sensum non gignit. Ideo suadeo, vt mutuas commensationes fugiatis: nam eicarum vsus est insatiabilis, & origo vitiorum: & est quid perniciosum, & sanitati inimicum: & quod peius est, inutiles cōsumptio temporis, quo nihil carius, secundū Theophrastum.

*Qualiter in-
membris viuē-
dum.*

Audi August. in lib. ij. de ordine contra Academicos. c. viij. Adolescentulis studiosis sapientie ita viuendum est, vt à vicijs rebus, ab illecebris vetricis & gutturis, ab immodesto corporis cultu & ornatu, ab inanibus negotiis ludorū, à torpore somni atq; pigritie, ab emulatione, obtreccatione, inuidetia, ab honorū potestatumque ambitionibus, ab ipsius etiā laudis immodica cupiditate se abstineāt. Amore autē pecunie totius suæ spei certissimū venenū esse credāt. Nihil enerviter faciāt, nihil audacter. Inimicitias vitēt cautissimè, serāt æquissimè, si niant citissimè. In omni verò cōtractu cōuersationeq; cū hominibus, satis est seruare hoc vnū vulgare proverbium, Neminī faciāt quod pati nolint. Rēpublicam nolint administrare, nisi perfecti. Perfici autem vel intra senatoriā ætatem festinēt, vel certè intra iuuentutem. Sed quisquis serò ad ista se conuertit, non arbitretur nihil sibi esse præceptum. Nam ista vtiq; facilius adulta ætate seruabit. In omni autem vita, loco, tempore, amicos aut habeant, aut habere instent. Obsequantur dignis etiam non hoc expectantibus. Superbos minus curēt: minime sint. Aptè congruenterq; viuant. Deum colant, cogitent, quarant spe, fide, charitate subnixi. Optent tranquillitatem, atque certum cursum studiis suis omniumq; sociorum. & sibi quisq; poscat mentem bonam, pacatamque vitam. Itæ August.

Quid orandū.

Optimum autem & salutare est remedium ad prædicta cōsequenda, frequens oratio ad Deum: de qua oratione plenissimè loquitur gloss. in Clementin. si dominum, de reliq. & vener. sanct. super verbo, orationē & specialiter hortatur, quòd quilibet studiosus velit singulis diebus dicere officium beatæ Mariæ gloriose virginis, quæ est inuentrix gratiæ, genitrix vitæ, & mater salutis: in qua qui spē posuit, nūquā vacuus abiit.

*Quomodo cre-
dendum.*

Cæterū licet omnis quicūque adultæ ætatis teneatur credere articulos fidei: vt habetur in Symbolo, Credo in Deum. & Atha

& Athanasij, Quicūque vult saluus esse, de quo xxxviij. dist. ca. j. & ij. & licet laico simplici, & fortè omnibus etiā literatis sufficiat articulos fidei credere implicitè, id est, credere verum esse quicquid credit Ecclesia catholica: vt dicit Innoc. in c. j. de summa trinita. & sequitur magister Bernard. Compostellanus ibidem: illum tamen qui ingeniosus est, hortatur idem Cōpostel. vt velit illos articulos fidei scire magis distinctè. Et quātis hoc ex dono sciētiæ, & ingenij sibi à Deo dato, quasi ex debito rationis, & ingratiudinis vitandæ causā scire debeāt: putat tamen ibidem quòd dicti laici etiam ingeniosi, & literati nō peccant mortaliter, si dictos articulos fidei nesciant explicitè, vel non sint solliciti de his sciendis: quia eorum professio ad hoc non est: quæ verba nota diligenter.

DOCUMENTVM II.

ONVNIT adolescenti studioso, qui sicut dictū *Doctor eligē-*
est viuere instituerit, querere doctorē sibi, & magi *du.*
strum, cuius autoritas aperiat sibi ianuam sciēdi
necessaria, magna & occulta: quam ianuam quis-
que ingressus sine vlla dubitatione vitæ optimæ præcepta se-
ctatur, per quæ cūm docilis factus fuerit, tunc demum discet
& quanta ratione prædita sint ea ipsa quæ securus est ante ra-
tionem: & quid sit ipsa ratio, quam post autoritatis cūnabula
firmus & idoneus iam sequitur, atque comprehendit. Itæ
August. vbi suprā. Plin. secundus ij. libr. epistolarum, epistola
xviij. inter cætera cuidam Maurico, qui eum consuluerat de
præceptore eligendo pro fratris liberis, dicit hæc verba: Cūm
omnes qui profitentur, audiero, quid de quoque sentiam, scri-
bam: Nec ignoro, suscipiendas offensas in eligendo præcepto-
re: sed oportet me non modò offensas, verū etiam simulta-
tes pro fratris tui liberis tam æquo animo subire, quàm pa-
rentes pro suis. Illustris doctor Martinus de Pano in episto-
la quam fecit de modo studendi, dicit, primò querendum
esse de Doctore, si qualia doceri oportet doceat, si libenter
ad interrogata respondeat: & si respondendo dubitationes de
pectore querentis euellat: si patitur rationabiliter contradici:
si causam rationabilem suis dictis adiungit: si videtur quod
provenire. Item querendum, an sit satis sufficiens, an vim ha-
beat impressiuam, vt exemplis intelligibilibus instruat quod
ostendit: nec sit in sua lectione pomposus, sed potius utilis, &

*Qualis debet
esse doctor.*

*Præcepta erro-
nea.*

*Mores magi-
stri.*

fidelis: & plus veritati, quàm truffis & ornamento verborū in hæres. Dicebat recolēdæ memoriæ doctor & præceptor me⁹ dominus Ioannes Petrucij de Perusio, quod aliqua quæ adul- ta in ætate ab imperito & inepto præceptore erronea sibi tra- dita didicerat, vix sexagenarius factus dediscere potuerit. vnde suadebat, in electione præceptoris esse propriæ vtilitati, nō alieno honori consulēdū. Hinc Hiero. in epist. ad Athletā, de institutione Paulæ, monet, quod nō discamus in teneris annis quæ dediscēda forent: quia difficulter eradicatur, quod rudes animi didicerunt. & subdit: Græca narrat historia, Alexandrū potentissimum Regem, orbisq; dominatorem, & in moribus & incestu Leonidis pædagogij sui nō potuisse carere vitiis, qui bus adhuc paruulus fuerat infectus. Hinc sumat ex eplū quise que, vt illum æmuletur, & cum illo conuersetur, cuius mores sunt probati: aliis informabitur coherentia. Tu intelligis quid dicere velim: quorsum tēdāt hæc dicta mea. Qui habet aures audiendi, audiat. Adde quod Macedonum sapientissimus Rex Philipus Alexandrum filium Aristoteli in disciplinam tradidit: extatq; illius epistola ad Aristotelē: quam Aul. Gellius lib. ix. Noct. Artic. his verbis ponit: Diis pol habeo gratiam: nō tam proinde quod natus est mihi filius: quàm pro eo quod eū na sci contigit tēporibus vitæ tuæ. Spero enim fore vt eruditus, edoctusq; abs te, dignus existat & nobis, & rerū istarū successione. Hæc refert Leonardus Aretinus in quadē epistola. Idē Plutarchus de liberis educandis sic ait: Maximum omnium, lon gēq; primariū dicturus accedo. Inquirendi sunt præceptores filius quorum vita nullis obnoxia criminibus, irreprehēsi mores, & optimū sit experimētum. Honestas enim fontē, simul ac radicem esse liquet, legitimam consequi disciplinā. Paulōq; ſ. subdit: Illud certē stultitiæ extremæ: Sunt quidā qui licet præ ceptorum inscitiam cognouerint, idq; præferant, illis tamē suos commendant pueros: nonnulli placidis ipsorū victi blan ditis: Sunt etiam qui rogātium amicorum gratiæ tribuāt, qua in re simile quippiam faciunt: vt si quis egrotō laboranti cor pore doctum ac salutiferum omittens medicum, vt amici gra tiam ineat, imperitum hominem deligat, à quo fortassis in perniciem detur, de hoc satis apud Plutarchum.

*Honor præce-
ptoribus im-
pendendus.*

DOCUMENTVM III.
Conuenit adolescenti studioso posteaquam idoneum præ ceptorem elegerit, illū honorare, obseruare, colere, ama-
re ¶

re vt genitorē, & conari habere beneuolum. Ipsum interroget vt ab eo instruatur, non autem vt calumnietur. & per aliquam cauillationem aut fallaciam intercipiat eū. Hæc Martinus de Fano in d. epistola, & Card. Mediolanensis in d. procemio Cle. Non superbiat ille discipulus, cui aliquādo contigerit aliquid scire doctōri ignotum. nam in hoc latissimo prato iuris ciuili- lis, bos herbam, canis leporē, ciconiāque lacerram inuenire potest: vt in simili dicit Seneca in epist. 108. Præterea omnia in telligere. & omnium habere memoriam, diuinitatis est potius quàm humanitatis. vt l. j. §. si quid autē. C. de veter. iur. enuc. Capiat vobis quiscumque exemplum ab Augustino dicente: xxij. q. iij. si habes. Conetur præceptoris opiniones defendere quan tum potest: exemplo Celsij Iurisconsulti: vt habetur in l. qual- lem. versic. Celsius. ff. de arbit. cum similib. Quod si nō potest ex errore manifesto, veritatem præponet, & honorabit eam: nam ambobus existentibus amicis, sanctius est honorare veritatem, vt inquit Philo sophus. j. Ethic.

DOCUMENTVM IIII.

ONVENIT vt omnem curam, studium & dili- gentiam adhibeat, Deum & facultatem cui indul- get, corde gerens: vt inquit idem Marti de Fano in d. epist. circa quæ quicumque voluerit ad saturita- tem videre, legat Pli. lib. j. epistol. iij. v. vj. ix. xij. xvj. xvij. xx. & xxj. Itē in lib. ij. epist. iij. v. xj. xiiij. xvij. & xix. Itē in lib. iij. epi. j. & ij. Sed super omnia legat & memoria cōmendat epistolā v. dicti lib. iij. ad Marium: quæ incipit. Per gratū. in qua descri- bit vitam & mores Pliij maioris auunculi sui: quæ literis au- reis esset scribenda, non omisso apice. Incitaret enim animū cuiuscumq; ad diligētiam, & moueret peccōra etiam durissima & saxea, quinimo ex ipsius lectione pleriq; qui se credunt dili gentissimos, cognoscerent manifeste se esse negligentes. Imi- teretur exemplum Pomponij Iurisconsulti dicentis hæc verba: Nam & ego discendi cupiditate (quam solā viuendi rationē optimam in octauum & septuagēsimū annū ætatis dixi) me- mor sum eius sententiæ, quam dixisse ferunt Iulianū: Nā & si alterum pedem in sepulcro tenerē, adhuc tamen discere qui- dem vellem. vt habetur in l. apud Iulianū. ff. de fideicom. liber. Subdit Martinus de Fano in dicta epistola: Nec tāū studeatis

*Quid facere
studēs debeas.*

*Semper studen-
dam.*

quod tristitia aut pectoris dolor nos affligat anxietatibus: recipere requiem, & animum ad gaudia reuocare. Hoc fuerit superfluum monere temporibus nostris. Nam libri scholarium regulariter sunt pleni puluere, quotidie circumeunt plateas, ut cum sint bene, imò luxuriose induti, videant & videantur. Pestis efficacissima studiosis luxuria vestium, propter quam tempus otiose perditur, & rotæ cōuersæ sunt in scabella. Scio, intelligis quid velim monere per hæc verba. Hinc Ioan. And. reprehendit scholares vestibus doctores vtentes, vt est gl. in c. ad apostolicæ. de priuileg. lib. vj. Hæc non sunt intelligenda de nobilibus & potentibus. Vnde Card. Mediolan. in dicto proemio Clem. dicit, Paupertatem esse vnam ex clauibus, per quas intramus ianuam sapientiæ: nam paupertas luxuriam cōpescit. & Sen. dicit: Si vis ad discere, sis pauper, aut similis pauperi. Cratis Thebani recipiens exemplum. xij. q. ij. c. gloria. versic. ætatis. Hoc intellige cum temperamento, dummodo necessaria ad sint: vt inquit Philosophus, x. Ethicorum.

Paupertas & humilitas.

DOCUMENTVM V.

An expediat habere multos libros.

NON curet scholaris in vsu multos libros habere. Nam lectio multorum autorum omnis generis voluminum habet aliquid vagum & instabile. Certis ingenis immorari oportet, si velis aliquid trahere, quod animo fideliter sedeat. Nusquam est quod ubiq; est. In peregrinatione existentibus hoc euenit, vt multa habeant hospitia, multas amicitias. Idem accidit his, qui nullius ingenio se familiariter applicant: sed omnia cursim, & prope ratè transmittunt. Nihil æquè sanitate impedit, quam remediolorum crebra mutatio. Nec prodest eis sumptus qui statim eiicitur. Non cōualefcit plura quæ sæpe transferuntur. Distrahit librorum multitudo. Itaque cum legere non possis quantum habueris, satis est habere quantum legas. Sed modò hunc librum euoluere, modò illi, rarò est fructuosum. Fastidientis stomachi est, multa degustare: quæ ubi varia sunt & diuersa, inquinant, non alunt. Non refert quàm multos, sed quàm bonos libros habeas: Lectio certa prodest, varia delectat, &c. Hæc Sen. in epist. ij. pro maiori parte, vnde dñs Cardinalis Flor. in d. clem. j. de magistris. dicit, quòd expedit scholari paucis libris vacare, vt possit cōmendare memoriz quæ fuerint opportuna: vt puta scholari in iure studèti conuenit memoriz cōmendare textus & glossas, sine quibus frustra

frustra laborat: ad subtilitates quas non possit iure probare. Doctor autem indiget multis libris, & si fieri possent, omnium qui scripserunt: vt ex multis possit elicere veriora. Tu si volueris plenius videre, an expediat habere multos libros, vide eundem Sen. in lib. de Beneficiis. c. ij. & in lib. de Vita & moribus philosophorum. in iij. parte. & Hier. in epist. xl. & Oldradum cōs. lxxxv. Quòd si omnino voluerit illos habere, & cum perfectus fuerit, illis uti: notum sibi facio, quòd primus qui cepit glossare textus & leges, fuit Guarnierius, seu Irnerius, dum studuisset legibus & seipso: & legit Bonon. vnde tunc fuit maximi nominis: & merito appellatus Lucerna iuris: tanquam primus illuminator nostræ scientiæ. Ita dicit Odofr. in l. ius ciuile. ff. de iustitia & iure. Post eum secuti sunt Bulgarus, Martinus, Placentinus, Ioannes, Azo, Accursus: quorum glossæ qua autoritate factæ fuerint, non memini legisse. sed circumscripta licetia Principis, an impunè licuerit glossare, vide gloss. in l. ij. §. hoc autè. C. de veter. iur. enucl. Notabis tamè circa prædicta aliqua demulcentia aures auditorum. Primò notabis, quòd prima summa quæ fuit in iure nostro, fuit composita à Ruggerio: vt dicit Odofr. in rubr. C. ad legem Iul. repet. Huius discipulus fuit Rosfredus Beneuentanus: vt colligitur ex dictis Ioan. And. in ad Rosfredum. dit. Spec. in tit. de fructibus & interesse, & in tit. de cōfess. Scien dum est etiam, quòd dominus Placentinus præclarus & famosus iurisperitus apud Montepessulanum super Codice & Institutionibus summas laudabiles composuit: vt dicit Azo in proemio suæ summæ super Codice, & incipit dicta summa Placentini: Cum essem Mantuæ, & ista summa Placentini erat tunc melior aliqua alia quæ publicata esset vsque ad illa tempora: vt dicit Odofr. in l. j. ff. de pactis.

Guarnierius.

Martinus. Placentinus. Ioan.

Ruggerij summa.

Rosfredus.

Placentini summa.

Post hæc Ioannes Bassianus Cremonens. fecit vnā summā breuissimam super Pandectas, de quo Odofr. in l. j. in prin. ff. de edendo. dicit, quòd erat ventosa, & quòd illam solùm fecit vt Placentinum reprehenderet, & quòd aliquod boni non est in illa summa. Idem Ioannes fecit quandam lecturam super C. iste Ioannes fuit præceptor Azonis: vt in summa Azo. super C. in tit. pro so. de quo in gloss. fit sæpe mentio. Floruit anno domini Mcc. Iste fuit iuris lucerna, & speculum mundi, vt inquit Ang. de Perusio in repet. l. si falsis. C. de furtis.

Eodè tēpore fuit Bulgatus, vt habetur in l. bene à Zenone Bulgarus C. de quadri. præscrip. Superuenit Azo, qui primo fecit mino. Azo.

rem apparatusū super C. & ff. deinde fecit summam quam habemus, & dicitur Azonis, & est licet quidam dixerint olim, illam summam quæ attribuitur Azoni, fuisse Ioānis Bassani Cremonensis: sed male dixerunt, nam Ioannes tantum fecit summam super Pandectis, ut dixi. hoc dicit Odof. in l. legem. C. de pact. & illi summæ Azonis Odofr. fecit additiones, quas in aliquibus summis incorporatas vidi. Post hanc summam idem Azo fecit magnos apparatus super Digestū vetus optimus fuit, ut dixit Odof. in l. Iulianus. ff. de cōd. ind. Hūc Azonem Bal. in l. cōtractus. C. de fide instr. & l. cū aliter C. de fideiuf. dixit fuisse fontē legum & vas electionis. Lotarius fuit contemporaneus

Lotarius.
Rofredus.

Azonis, ut per Bar. in l. sancimus. C. de iudi. Rofredus Beneuētanus, qui fecit vtilissimum opus libellorū in iure ciuili & canonico, fuit discipulus Rogerij in initio, ut prædixi: postea discipulus domini Azonis, ut ipsemet sæpius attestatur in dicto opusculo libellorum. Succurrit deinde tenebris iuris ciuilibus

Accursius.

Accursius Florentinus, qui glossauit Digestum, Codicem, Institutiones, librum Authenticorū, & tres libros C. temporis Gregorij IX. pontificis c. LXXXV. Friderici VI. in ordine Imperatorū XXXIII. Tempore quo glossauit librum Authenticorū currebat anni domini. M. CCCCXVII. ut ipse notauit in Auth. ut præpo. nomen Imper. § si qua vero. super verbo, indictionis. & consequenter à glossatione Accursij usque ad præsentem annum cucurrerunt anni CCCCXVI. vel citra. Iste Acc. fuit discipulus Azonis, ut ipsemet notauit in l. fin. super verbo, possunt. ff. de cond. ob

Iacobus Baldini.

Innocentius Quartus.

Compostellanus.

Odofredus.

Hofstiensis.

caus. Iacobus Baldini fuit præceptor Odofred. floruit anno domini M. CCLXX. de isto saepe Odof. in lecturis suis facit mentionē. Innocentius III. qui fuit Iannēsis de domo de Eliseo, & de comitibus Louanix, fecit apparatusū sollemnē super decretalibus: fuit magnus legista, floruit an. dñi M. CXCIIII. ut per Io. And. in add. Spec. in tit. ne sede vacante. Lñs Ber. Cōpostellanus scripsit super primo decretalium usque ad tit. de translat. p. gl. fuit capellanus Inno. prædicti, & edidit illud de mandato Innocentij. Odofred. fecit lecturas super C. & ff. floruit anno dñi M. CCLX. colligitur ex dictis eius in l. imperij. ff. de iurisd. om. iud. Viuebat etiā tēpore Io. And. ut colligitur in add. Spe. in ti. de locato. Hofstiensis id est dñs Henricus cardinalis Hofstiensis, qui fuit de Segusia secundum Io. And. in add. Spec. in ti. de rescript. præsentatione. fuit præceptor Speculatoris, ut dicit Io. An. in add. Spe. in ti. de off. iudicis. fecit summam mirabilem. & edidit lectu-

ras super Decretalibus. Speculator. Guillelmus Durandi fuit prouincialis: ut colligitur in Spec. in ti. de feudo. Tēpore quo cōdidit librum Speculi, currebant anni domini M. CCLXXI. patet in Spec. de instr. editi. §. j. veritate hodie. Iacobus de Beluifo legit sæpius librum Auth. & fecit optimam lectionem super illo libro, & multas disputationes. Bartholomæus Brixianensis, qui fecit additiones ad glossas Decreti, fecit etiā quæstiones Dominicales & Veniales, floruit tēpore Gregorij noni. Gaspar Hispanus floruit anno domini M. CCLXXXVII. Guido de Buisso Archidiaconus Bononiensis floruit eodē tēpore: cōmentauit sollemniter Decretū & Sextum Decretalium. Dynus Mugellanus claruit anno domini M. CCCCXVII. tēpore Bonifacij VIII. pontificis ccc. Adolphi Imperatoris: scripsit subtilissimè super ff. & super titu. Insti. de act. fecit etiā mirabile commentum super tit. de reg. iur. in vj. Huic disputatio determinanti aliquam quæstionem adesse videbatur tota synodus legalis philosophiæ: ut dicit Cyn. in l. vnica. C. de sententiis quæ pro eo quod interest. Reperiuntur etiā consilia eius elegantissima. Iacobus de Ravenna prouinciæ Lotaringiæ legum professor in Theologia magister, ac Verdunensis ciuitatis in dicta prouincia episcopus, scripsit super ff. & C. & multa simpliciter tradita à maioribus, reduxit ad Dialecticum arguendi modum: ut per Cy. in l. quicūque. C. de seruis fug. q. vj. Petrus de Bella pertica, Burgundus doct. illustris, scripsit super ff. & C. & super institutionibus. Edidit etiā infinitas disputationes: ut audiui, numero centum. Floruit anno Domini M. CCCC. ut colligitur ex dictis Cyni & Bar. in l. j. C. de sententiis quæ pro eo quod inter. & fuit contemporaneus Dyni.

Iacobus de arena Parmensis, cuius opiniones ut plurimum sunt de mente iuris, ut dicit Bartolus in sua disputatione quæ incipit, Statuto Lucanæ ciuitatis. scripsit breuiter, sed vtiliter super C. & ff. & fecit multas disputationes. Martinus de Silema nis fuit contemporaneus Dyni, iste fuit præceptor Io. And. in additio. Specul. in tit. de arbitris. legibus: ut refert Ioā. And. in additio. Specul. in tit. de arbitris.

Bartholomæus de Neapoli fuit contemporaneus Dyni, secūdum Io. And. in a. lib. Spec. in tit. de iuramen. calum. & in ti. de donatio. Franciscus Accursius fuit etiam cōtemporaneus Dyni, sic secundum Doct. in l. vnica. C. de sententiis, quæ pro eo quod inter. & Cyn. in l. fin. C. de suspensis tut. & Barto. in l. j. §. suspensio. ff. ad Turpil. Albertus Olofedi fuit contemporaneus Dyni, vidi consilium subscriptum ab utroque: de quo patebat publico

Speculator.

Iacobus de Beluifo.

Barthol. Brix.

Gaspar.

Archidiaconus.

Dynus.

Dynus.

Iacob. de Ravenna.

Petrus de bel.

Martinus de Silemanis.

Bartholomæus de Neapoli.

Franc. Acc.

Albertus.

Odofr.

publico

Richardus de Petromibus. blico instrumēt. in archiuo Senensi. Richardus de Petronibus de Senis Cardinalis, vnus ex compilatoribus Sexti decretalium, fuit de sequacibus Francisci Accursij, vt refert Cyn. in l. tutori. C. de neg. gest. obiit Ianuæ anno domini M. ccc. xxi. vt videtur patere publico instrumēt. Guilihermus de Tyno doct. vlt. ramontanus, qui legit longo tempore in studio Aureliensi, fecit breuem apparatusū super C. & ff. veteri. fuit doctor illustris.

Guilher. de Tyno.

Richardus Malumbre. Richardus Malumbre Cremonēsis, qui legebat Paduæ tē. pore regis Roberti secundūm Cyn. in l. si viua matre. C. de bo. mater. fuit valentior doctor Italiæ suo tempore, vt dicit Bal. in l. quicūque. C. de epis. & cler. Iste Richar. fuit condēnatus de hæresi, vt in d. l. quicūque. per Jacob. Butri. & Bald. multa scripsit, quorum copia rara. floruit anno domini M. ccc. Dominus Lambertinus de Rāponibus doct. profundissimæ & fundatissimæ scientiæ scripsit super ff. & C. suorum scriptorum rara est copia. Hunc doctorem extollit vsque ad sidera Ioā. And. in c. si pater. de testa. in v. l. in Nouella, & in additioni. Spec. in ti. de testa. Dominus Bartholomæus de Buttrigariis extollitur à Ioan. And. in addit. Spec. in tit. de accusat. in ij. parte. Ioā. An. fons & tuba iuris canonici, fecit nouellas super Decretalibus: glossauit & Sextū & Clementinas: fecit Nouellā super Sexto: & Mercutiales. opus dignissimum: & vltimo loco fecit mirabile opus Additionum Speculi: anno domini M. ccc. xlvii. vt colligitur ex his quæ ipse dicit in additioni. prædictis, in tit. ne sede vacante. & in ti. de filiis presbyterorum. Mortuus est anno domini M. ccc. xlviii. tēpore magnæ pestis, vt scribit Ioā. Calderin⁹ eius filius adoptiuus in c. vestra. de coh. cle. & mulie. De qualitate patris Io. And. & aliis ad notitiā sui pertinētibus, vide in dictis addi. & in tit. de filiis presbyte. & in ti. de gte & qualitate. & in tit. success. ab intest. Hunc virū tibi proponere, patre ludi magistro, tenuisq; fortunæ homine natum: qui ista molestissima vtriusq; iuris studia & pertulit & didicit, pelle vrsina tectus, citra lecti delicias, neq; postea vxorius factus solitam diligentiam intermisit. huc ad vrbem veniētū (vt refert Nicolaus Euerardi in locis suis legalibus, loco ab autoritate) dixit Pontifex: Bene uenit, qui lux mundi cognominatus est. Plura alia huius similia de iuris doctoribus referuntur in dicto

Cynus. loco ab autoritate. Cynus de Sigisbuldis de Pistorio florebat anno domini M. ccc. xlii. quo anno in die sancti Barnabæ apostoli finiuit lecturam super C. quā inchoauerat anno præcedenti,

cedenti. Ista lectura perfecit ingenium Barto. vt inquit Bald. in c. si vasallus. in tit. si de feud. suc. contro. inter do. & val. Scripsi planè super prima parte ff. veter. vsque ad tit. si ex noxali causa agatur inclusiuè: & super ti. de rebus creditis. in ij. parte super reliquis paruum additionē scripsit. fuit iste Cynus amicus Io. And. vt attestatur Io. And. in addit. in ti. de locato. Fuit discipulus Dyni: quem præceptorem suum reuerendissimū fuisse profiteetur in mille locis. Oldradus de Laude fuit cōtemporaneus Ioan. Andr. & Cy. & fuit discipulus Dyni. fuit aduocatus cōsistorialis. Edidit super iure ciuili plures lecturas, quarū rara copia reperitur: solenne opus consiliorum fecit. floruit anno M. ccc. xx. Vixit imperāte Ludouico xi. vidi eius compendiosam & vtilē lecturam super feudis. circūfertur hodie eius tractatus de Legitimatione. cum aliis: qui sunt multum vtilis.

Nicolaus de Materellis, doct. Mutinēsis, fuit cōtemporaneus Ioan. And. vt colligitur in addic. ad Spec. in tit. de confes. s. sequitur. Edidit pulchras lect. super ff. & C. illarum copia rara.

Ioannes Calderini Bononiensis adoptiuus Ioan. And. doct. magnæ scientiæ & vitæ sanctæ, floruit tempore Ioan. Andr. & post cōmentauit Decretales, & fecit pulchrū opus cōsilioū.

Gaspas de Calderinis floruit paulo post. Ioannes Fabri, doct. vlt. ramontanus, qui fuit Aquitanicus, scripsit super C. & Instit. Ferè per eadē tēpora. Iaco. de Buttrigariis scripsit super ff. veter. & super C. fecit duas lectu. veterem & nouam. Item cōmentauit tit. Institutionum de Actio. Edidit etiā infinitas disputationes. Fuit vnus ex præceptoribus Bart. floruit anno Domini M. ccc. xxx. Reinerius de Forliuio alius præceptor Bar. qui cōmentauit etiā ius nostrū, obiit ann. Domini M. ccc. lviii. vt refert Nellus de sancto Gemina. in parte vl. bannitorum. q. xij.

Fredericus Petruccius de Senis fuit cōtemporaneus Io. And. Fredericus Cy. Oldradi, Nicolai de Materellis, & aliorum, de quib⁹ paulo supra floruit anno domini M. ccc. xv. Edidit notabile opus cōsilioū. Recuperius de sancto Miniato, & Ioan. Pagliaren. sis de Senis fuere contemporanei Frederici, & viri singulares. Lopus de Castellione contemporaneus prædictorum fecit inter cætera opus notabile Allegationum suarum. Bartolus de Saxoferrato Picenus, speculum, pater, & lucerna iuris ciuili, natus anno domini M. ccc. ix. incepit studere in iure ciuili anno domini M. ccc. xii. idem publicè de iure respōdit anno domini M. ccc. xxx. obiit anno domini M. ccc. lx. ætatis suæ anno

Oldradus.

Nicolaus de Materellis.

Ioan. Calder.

Gaspas de Calderinis.
Ioan. Fabri.
Iaco. Butrig.

Reinerius de Forliuio.

Fredericus Petruccius.

Recuperius.

Lopus de Castellione.

Bartolus de Saxoferrato.

xlvi. fuit discipulus Cyni, Iaco. But. & Reinerii: vt colligitur ex dictis eius in l. si is qui pro emptore. ff. de vsucap. & in l. quidam cum filium. ff. de verb. oblig. ibi conuicere potes quibus paribus natus sit Bart. & in l. C. de sum. trinit. & ex repetitione domini Nicolai Alexandri eius generi in l. erti filium. ff. de muner. & hono. Edidit mirabilia commenta in iure nostro. que propter eorum celebritatem notoria sunt. Franciscus Tigrini de Pisis floruit tempore Barto. fuit doctissimus, & sancte vite.

Frac. Tigrini. Franciscus de Albergotis de Aretio solidus doct. vt plurimum imitatur Bar. floruit per eadem tempora. Albericus de Rosate Pergamensis eximius comētator, floruit anno domini m. cccc. fuit contemporaneus Bartol. Bart. non vidit ipsius commentarios, qui continent super ff. & C. multa volumina, quorum copia frequens est in Lombardia. Albericus tamē vidit Bartolū: nam allegauit eum in suo tractatu statutorū parte ij. q. ccxix. & pluribus seq. Signorellius de Homodeis de Mediolano fuit contemporaneus Alberici, vt colligitur ex dictis Alberici. Martagnanus de Azognidis de Bononia, floruit tempore iuuentutis Bartoli: obiit ætatis suæ ann. xxv. fecit multas disputationes, quas vidi: & illarum copia rara. de illo mentionem facit Baldus. Bal. in l. asiduis. C. qui po. in pi. ha. Baldus, Petrus, & Angelus Petrus, magistri Francisci de Vbaldis de perusio germani fratres, vtriusque iuris excellentissimi doctores, discipuli Bartoli, Francisci Tigrini, & do. Ioan. Pupillaren. in iure ciuili floruerunt longo tempore. obiit Baldus anno domini m. cccc. xxxiii. in Apulia. Papiæ iacet sepultus in ecclesia fratrum minorum. hinc aiunt scioi quidam, & iuris eiusque scientie studiosos odio Vatiniانو prosequentes, in scalam fuisse, quod nescio quid in Archetypo Pisano immutasset. Alciatus tamen in Paraloxis negat eos libros Archetypos, insipienterque ageat, qui ob eorum inspectione serua omittit. Inter alia eademque innumera ingenij sui monumenta scripsit Baldus diuinum consilium de schismate: in fauorem pontificis Urbani vi. & præiudiciū Clementis vii. pseudopontificis à Gallis creati, ea spe vt Romana curia in Gallia persisteret: & Urbani causam defendit etiā Ioan. Lignanum. Contrā ædis Vedasti abbas, idem à consilio regis Franciæ monumentis literarum Urbanū damnat. Angelus decessit Florentiæ eodē anno. Ambo isti videlicet Baldus & Angelus illustrauerunt ius ciuile. Petrus illuminauit ius Canonicū. De Baldo & eius doctoratu mentionē facit Bar. in l. quidam suo. ff. de cō. iust. in fin.

in fin. Richardus de Saliceto floruit tempore Baldi. Bartholomæus de Saliceto floruit eodē tempore, & ambo comētauerunt ius ciuile. Petr. de Anchar. Bononien. fuit discipulus Baldi, floruit tempore Saliceti, scripsit plenē super Decretalibus, Sexto, & Clementinis. Edidit pulcherrima commenta super reg. iuris in Sexto & Clementinis, & pulchrum opus consiliorum. Scripsit etiam super ff. veteri. & ff. nouo, hunc Pontanus in suis cōsiliis extollit vsq; ad sydera. Antonius de Butrio de Bononia vir excellentis & sanctæ vitæ comētavit Decretales & Clementinas: & fuit contemporaneus Petri de Anchar. doctor omni veneratione dignus. Edidit etiā opus consiliorum, & duo pulchra reparatoria, vñ in iure Canonico. & aliud in iure Ciuili. Franciscus de Zabarellis de Padua, Cardinalis Florentinus, floruit anno domini m. cccc. comētavit Decre. & Clementinas.

Richardus
Bartholomæus de Saliceto.
Petrus de Anchar.
Anton. de Butrio.
Fran. de Zabarellis.
Christophorus de Castellione.
Christophoro de Castellione.
Raphael Fulgosius, & Cumanus.
Ioan. de Imo.
Petrus de Causa.
Dominicus de sancto Gemino.
Ludoui. Pontanus.
Nicol

Christophorus de Castellione de Mediolano floruit eodē tempore: multa tentauit contra communem doctrinā, quæ licet ingenia excitauerint, confusionem tamen fecerit scholasticis hebetis ingenij. Raphaël Fulgosius de Placentia, & Raphaël Cumanus (vel melius diceretur Comensis) contemporanei & subriles doct. in iure Ciuili claruerunt Paduæ m. cccc. xx. imitati sunt mores domini Christophori eorum præceptoris. Petrus Maurocenus Cardinalis Venetiis floruit anno domini m. cccc. xxx. (iii. scripsit super Sexto decretalium solenniter. Ioannes de Imola claruit eodē tempore: commentauit primum, secundū, & tertium Decretalium, item Sextum & Clementinas: præterea Infortiatum: & obiit anno dñi m. cccc. xxv. xviii. Februarij. Paul. de Cast. clar. & vtilis doctor scripsit super ff. & C. Edidit etiam pulchrum opus cōsiliorum. obiit paulò post Io. de Imo. cuius fuerat contemporaneus: legit Florentiæ, Senis, & Paduæ. Dominicus de sancto Gemimano floruit per eadem tempora. commentauit egregiè Sextū Decretalium. Ludouicus Pontanus origine, sed incolatu Romanus: doctor memorie singula ris, & quasi stupendus: scripsit super aliquibus partibus Digestorū, & Codicis copiosissimè. Edidit Consilia solennia, & Re petitiones aliquas fecit: inter quas obtinet principatū repetitio Authē. similiter. C. ad l. Pal. & ibi omnia specialia pæ cau se collegit. floruit anno domini m. cccc. xx. fuit discipulus do. Ioannis Petrucij, de quo infra. Tanta fuit huius Pontani autoritas ob eximiam doctrinā in concilio Basiliensi, vt Eugenium modò damnauerit, damnatum rursus partibus recõstituerit.

Nicol. Abbas Panormitanus. Nicolaus quondā Monacensis abbas, postea archiepiscopus Panormitanus, origine de Catania oppido Sicilia iuxta montem Aetnam, floruit eodem tempore cum Ludouico Pōtano: ambo clarissimi facti sunt in almo studio Senēsi, & in cōcilio Basiliens. Cōmentauit iste dominus Abbas modernus Decretales solēnibus, claris, & ordinatis cōmentis: incepit cōmentare Decretum. Edidit multas Disputationes, Repetitiones, & Cōsilia. Eius fama (vt opinor) quotidie crescit. Petrus de Matheillanis de Bononia floruit eodē tempore. Iacobus Aluaretus de Padua floruit per eadem tempora: commentauit egregiū librum Feudorum. Ioannes de Anania tandē archidiaconus Bononiensis, floruit Bononiæ longo tēpore. Cōmentauit Decretales. Obiit ann. domini M. cccc. lxx. vel circa. Thomas Doctus Senēsis doct. verus, & clarus iuris interpres, obiit anno domini M. cccc. lxx. Ioannes Petrucij de Perusio, & Angelus de Perigliis de Perusio præceptores mei, primus de mane, alius de sero, florebant anno domini M. cccc. lxxi. quo anno incepit studere in iure ciuili. Obiit dominus Angelus ann. M. cccc. lxxv. dominus verō Ioannes obiit anno M. cccc. lxxi. quorū animæ requiescāt in pace: fuerūt illustres doctores, vt notū est. Multi alij fuerunt viri solēnes in iure ciuili, vt Andreas de Isernia cōmentator Feudorum & Constitutionū regni. Albertus Galeoti Parmensis, qui fecit opusculum quod dicitur Margarita. *Gal. And. de Pisis.* Andreas de Pisis, qui scripsit super ff. Argentinus domini Reinerij de Forli. *Benedictus de Plombino.* Benedictus de Plombino, qui commentauit aliquos titulos in prima parte ff. noui, incipiēdo à titulo, de manumiss. ff. fecit etiā solēnes repetitiones & disputationes, Bartholucius de presbyteris de Bononia. Bartholomæus de Capua, Comes de Perusio. Dionys. de Perusio. Frācis. de Ramponibus de Bononia. Freder. de scalis de Bononia. Florian. de sancto Petro de Bonon. Gādinus id est, Alberus de Gandino de Cremona. Guido de Suzaria. Vgolinus de Fontana Parmēsis. Homobonus Cremonēsis. Onofrius Bartolini de Perusio. Iacobus de Archifono de Verona cōmētator Feudorū. Iacobus de Isolanis olim Cardinalis. Lanfrancus de Luca. Martinus de Caramanico de regno glossator constitutionum regni. Marsilius de Mātigellis de Bononia illustris doct. cui⁹ multæ disputationes inueniuntur. *Matthæus de Maribof.* Matthæus de Matresilanis de Bononia, cuius reperiuntur notabilia dicta quædam, & clara opuscula. Nicolaus Cremonēsis. Nicolaus furiosi, qui glossauit librum Feudorum

dorum. Nicolaus de Neapoli maximus textualis. Nellus de sancto Geminiano, qui edidit illustre opus bannitorum. Honoratus de Cremona, qui fuit primus doctor qui incepit legere Perusij. Petrus Decer, qui scripsit super libris Feudorū. Petrus de Boacteriis de Bononia. Petrus Boemus. Tancredus de Corneto, cuius reperitur opusculū quod dicitur Compēdiōsa. Vbertus de Bonacurte. Vbertus de Bobio, & alij plures. Itē in iure canonico prænotatus Abbas Antiqu⁹. Bernardus glossator Parmensis. Bona guida Aretinus. Bertrandus Hispanus, qui scripsit super Clementinas. Bastianus Berēgarius olim cardinalis, qui inter cætera fecit pulchrum reperiōriū super Speculo. Egidius Bononiensis. Franciscus Vercellensis. Goffredus Beneuentanus, cuius reperitur vtilis summa. Gratianus Aretinus. Guillelmus de monte Laud. vltromontanus. Guillelmus nāso. Candulfus. Guillelmus de bonis consiliis de Bononia. Henricus Bohic. Iōānes glossator decreti, Iōānes de Deo Hispanus. Laurentius antiquus doct. Laurentius de pinu, qui scripsit super Clementinis. Laurentius de Rudolphis de Florentia, cuius reperitur egregium commentū super vsuris inter cætera. Matthæus Romanus qui scripsit super cle. Nepos de Mōte albano. Paulus de Leazaris. Petrus de Saxonia. Petrus Māduccator. Prosdodotinus de Padua. Simon de Bursiano. Cardinalis Mediolanensis qui scripsit super clementinis. Stephanus Provincialis, qui similiter scripsit super clementinis. Stephanus Troches, & Petrus de Stagno, qui similiter scripserunt super Clem. legētes apud Montempefulanū. Tancredus glossator, Lucas de penna doctor Gallicus. Thomas de Piperata. Raymondus de pennamundi de Pennatoriti. Vincētius antiquus doct. Vgusio Vercellensis. Zenzelinus Vltromontanus. Ioannes de Blancaeo Zenzelinus. Burgundus. Ioannes Fauentinus. Ioannes de sancto Georgio de Bononia. Ioannes de Morio de Florentia. Ioannes de Fanusis de Bononia. Iason de Mayno doctor celeberrimus: & Iason de Mayno profecto admirabilis est suus in primis docendi modus: eruditio noua omnino, atque incredibilis pollicitio, inaudita & lateo fonte exuberans facundia. scripsit super ff. & C. Edidit in super consilia solēnia. Item fecit additiones ad Christoforum Porcum in Insti. Philippus Decius doct. memoriæ singularis scripsit egregiē in iure canon. Iodocus Lanerinus vniuersitatis Tholo. Iodocus Flanque centuræ doctor valde subtilis animæ vniuersitatis Tholo. Iodocus Flanque edidit multas disputationes, & nonnullas fecit repetitiones, &

super l. stipulationes non diuiduntur. ff. de verb. oblig. & super l. rem maioris pretij. de rescind. vend. C. & alij infiniti, quorū tempora, patrias, celebritatem. & opera tuipse prosequaris.

Duorum solidissima ingenia in quorum dictis rarius inuenitur error, tibi propono, vt illos eligas, tanquam principatum tenentes inter commentatores iuris scilicet Ioā. Andr. in

Ioan. Andr. iure canonico, & Bartolum in iure ciuili. Illi sunt tibi colendi ultra ceteros. Ioannem Andr. in iure canonico ceteris præferendum esse ordine & emolumento, exclamat Cardinalis Florentinus in proemio Clementinarum: dicit enim, quod sapientiam canonicam adeo locupletauit suis commentis, vt à centum annis simul omnes commentatores reliqui nō æquē commentauerint: & meritō datur ei principatus, vt eius commenta textui sint apposita Sexti, & Clementinarum Reco. etiam quod ipse idem Ioan. Andr. in additio. Specul. in titulo de filiis presbyte. dicit sibi puero fuisse reuelatum à quodam religioso

Bartolum. viro, ipsum illuminaturum ius canonicum. Bartolū etiam in iure ciuili fuisse principem quis negabit: Huius dictis semper ferē inesse clausulam veritatis, re ipsa patet: vt Pontanus exclamabat vōltūo ecccxxvij. Propterea in Hispania & Lusitania decreto regio & communis illarum partium est sancitū constitutione publica (vt aliās audiuī à quibusdā auditoribus meis illarum partium) quod in casibus in quibus requiritur contradictio doctorum, opinio Barto. præualeat, tanquam principior, & secundū illum iudicetur. Si Hispani tantum defuerunt Bartolo: nos Italici quid faciemus? Intrepidi sua scripta curemus habere, scire, imitari: quia Bartolista optimus iurista censendus est.

DOCUMENTVM VI.

Audire doct.

CONGRUIT utilitati scholaris, vt doctorem & preceptorem sine intermissione audiat. Vnde Laurentius antiquus doctor in elementi. j. de magistr. & Guil. de monte Laudu. & do. Cardinalis Florentinus, & dominus Gos. Porretanus exclamant contra scholares capitosos, non intrantes scholas, qui quādam capitositate credunt plus ad discere, quā si à doctōribus doceantur. quod dicunt in vanum: cum sensus auditus aptior sit ad percipiendū, & memoriæ tradēdum quod verbali voce traditur in scriptis, vel sine, quāuis vltus, vel alius sensus. xliij. distin. sic rectōr. Zelinius

zelinus etiā dicit ibidē, quod requiritur instructio à voce magistra. Prīmō est tempus tacendi, postea loquēdi. Eccl. iij. & veritas prius addiscitur à magistris, postea docetur. xxxvj. dist. 5. ecce. vers. hinc etiā Salomon. vnde Hieron. ad Rusticum monachum dicit, Non ingrediaris absque doctore viam quam nunquam ingressus es. xvj. quæst. j. c. si clericatus.

Nec sufficit scholarē morā trahere in studio, nisi studeat. xvj. quæst. j. cap. generaliter. & in c. cum ex literis. de in integ. restit. notatur. Hinc dicit Hostien. in c. si de magist. & Ioan. de Lignano in proemio clemen. quod scholares habitu, & non actu, non sunt appellādi scholares. Quinimō fortius dicit Dominicus de sancto Gemi. in proemio Sexti. & do. Abb. in cap. j. in fi. de iudic. quod tales scholares solo habitu possunt puniri tanquā mendaces. bene facit gl. xxxvij. quæst. v. cauere. & quod Doctō. notant in l. qui sub prætex. C. de sacrosanct. eccl. vide circa hæc quæ dixi. & quæ no. l. j. sermarios. C. de testam. milit. Dominus Paul. de Castro etiam exclamat cōtra scholares nō intrantes continuē in l. frater à fratre. ff. de condict. indeb. Vita enim vox multū imprimit: quia habet vesticū quid latentis energiæ, vt inquit Hier. in proce. Bibl.æ. Plinius etiam in quādam epistola Plinium nepotem exhortatur, vt audiat vocē magistri. Ab istis excipiendi sunt scholares prouesti, & proximi cingi: quia aliquando ruminant in studio camerario quæ didicerunt: aut per se student, quæ nō leguntur in scholis. Quisque sibi prospiciat prout sibi noverit esse cōsultius. Caueat tamen, ne decipiatur à pigrizia, vel aliā causa.

Moram trahere in studio. Scholares habitu.

DOCUMENTVM VII.

SCHOLARIS diligēs & intrās institutus vt sit. *Diligenter au-*
 rei, seruet hūc modum, vt cum audit Doctōrē, *dicere.*
 non numeret regulas, nō faciat castra in mari, vt
 dicit gl. in l. j. C. de stu. libe. vrbis Romæ. Deinde
 secundū Martinū de Fa. in dicta Epist. hoc seruet, vt eatum ad totā & ad quālibet partē literę cōcorder: & nō
 credat se intelligere, si aliquā particulā nō intelligat ad plēnū:
 & videat si lex pertinet ad rubricā: deinde ipsius casus: & quare
 sic statutū fuerit, cōside rer rationē: & soluat cōtrariæ causas sō
 tionis diligēter attendens, de quo fonte procedāt. Curet sibi ex *Cunctis cōse-*
 se inuenire similia: ex generalib⁹ nō inlaxeat multitudinē: vnā *Similia quære*
 vel duas leges de generalibus, quæ melius id exprimāt, memo re.

rig commendando: & illas quasi ynicas gemmas teneat & am-
Non omnia plectatur. Tempus non perdat in literam commendando me-
memoria im- moria, sed intellectui: & ubi & quare sub tali rubrica sint po-
ponenda. sita contemplan- do studeat. Demum in corde suo concipiat, si ali-
 quem casum audiuerit, vel sensisset, cui decisio illius l. possit
 applicari: & illi casum auditum quasi praefigurationem illius le-
 gis habeat. Ceterum, dum vigilas in lecto, ruminet in corde di-
 ces, Tot leges, & sic incipientes habuimus: ex quibus in effectu

Quaestiones
formande.

istud reportauimus. Aduertat etiam dum legit legem, an super
 illa possit formare aliquam questionem, per quam possit legem
 ad inconueniens reuocare. Tandem quaerat veritatem, & aequi-
 tatis, & iustitiae sit semper amator. Haec Mart. in Epistola pra-
 alleg. Sed in praemissis aliquando clarius loquat. Cum inoleue-
 rit iste mos dandi in scriptis, & multiplicati sint infiniti com-
 mentatores varie loquentes, quid sciendum? Dicit intra se dili-
 gens auditor: si recollectis insititro, ego confundor: si non in-
 standum in illis, ut quid perdimus illud tempus? malo domi
 studere cum vno commentatore praecipuo, puta Bartolo: vel
 eum intrauero, nolo scribere. Respondeo: Super omnia con-
 sultius est intrare, propter impressionem vocis magistri: ut su-
 pra dixi in sexto consilio. Item si stas in scholis, consultius est
 scribere recollectos §§. nullus enim liber est tam malus, quin
 aliquid boni habeat: ut dicit Plinius lib. iij. Episto. episto. r. Ipsa
 etiam scriptura facit te olfacere omne minimum verbum. Prae-
 terea multo magis (ut vulgo dicitur) viua vox afficit. Nam li-
 cet acriora sint quae legis, altius tamen in animo sedent, quae
 pronuntiatio, vultus, habitus, gestus etiam dicentis afficit: ut di-

Quando studet
dum sit domi,

cit Plinius secundus in Episto. iij. lib. ij. Cum autem domum re-
 dieris, & volueris studere lectionem, in primis textus legas, &
 lectites, ut imprimas. Magis enim firmum, & stabile est, quod
 repetita probauit lectio: ut dicit textus in constitu. cordi. C. de
 emen. Iust. Cod. Casum figurabis literae, & intellectui docto-
 rum congruentem: deinde iterum resumatur textus, & notan-
 do singula verba, & partes textus, postquam adaptaueris ad
 rubricam: & quaerieris rationem dubitandi, & decidendi, colliges
 textualia & notabilia quae doctores inde eliciunt. Et coneris
 etiam tu scire euellere aliquid ex illa litera. Et hoc potissimum,
 & primum in nouitio. Et cum hoc feceris, surgas cum intel-
 lectu, & calcules tecum, dicens, Ex ista lege in effectu habeo
 hoc notatum dignum: & illud commenda memoriae: non de
 verbo

verbo ad verbum, sed sufficit in effectu. & hoc sufficeret noui-
 tio, nec vitra ne si pergat, sentiat stomachum oneratum: quia
 fragilis hominum memoria saepe dum aliud nouum quaerit,
 aliud iam quaesitum amittit: ut dicere solebat Seneca. Quod
 si intellectus tuus, & memoria sit capax vltioris inquisitionis
 capias glossas, & explica opponendo vel quaerendo secum *Glosse quomodo*
 dum modum quem dat Bar. in l. petens. C. de pactis. & ibi dixi, *do studenda,*
 & tandem calcula glossam, si aliquid habeat notatum dignum: &
 illud alsigna memoriae: & semper habeas ante oculos moni-
 tiones Senecae quas vidisti §. in v. consilio tibi dato. Circa Re-
 collectarum tuarum usum do tibi hoc consilium, ut recollectis, *Recollectarie*
 quae non versantur circa legem tuam, & intellectum, & notabi- *usus.*
 lia, & necessariam declarationem legis, & glossae, sed extrau-
 ganantur cum floribus variis singularium dictorum aliquando
 recollectorum, & principaliter extra rem, non inhareas dum
 es scholaris, quouis modo ista sint varia: quae licet delectent,
 tamen inquinant. Et doctores qui ista tradunt, consultius fa-
 cerent, si omitterent: unde bellissimè exclamat Salicetus in
 repetit. l. quod te. ff. si certum petat. & l. quod Nertia. ff. de posi. *regulae scire*
 contra illos, qui negligunt regulas scire: & implent caput suum *expedit.*
 casibus singularibus, & peregrinis: quae doctrina est fallax, &
 periculosa. Quando vero doctor tuus ordinaret tibi recol-
 lectas claras pro intellectu legis, in primis illud videat omnino
 nouitius, & super textuali intellectu vigiliam premet, omnia
 pertinentes: reliquum quod doctor subdit additum, vel cumu-
 lando quaestiones, & dicta, reseruet in aliud tempus, postquam
 erit solidatus in regulis, & terminis iuris, & hoc modo Recol-
 lectae profunt, & non obstant, si clare traduntur, & non im-
 pertinentes, quando vero impertinenter, absint omnino à te-
 tanquam venenum.

Quod si diceres, nonne melius esset studere cum Bart. tan-
 tum? Confiteor quod Bart. omni tempore omni personae utilis
 & necessarius est: sed aliquando breuis, aliquando obscurus,
 aliquando non legit legem, aliquando non habetur. Itaque
 impleas stomachum tuum bonis cibis, & nutritiuis, id est, bo-
 nis legibus, & regulis, & bonis doctrinis communibus secun-
 dum capacitatem ingenij tui. Laudo quod tu, qui es iam
 solidatus in regulis iuris, & reali cognitione terminorum, &
 audiisti partes quae ordinariè leguntur, videas totum corpus
 iuris cum Barto. & toties facies, ut Barto. doctrinas pro vno

bus assequi oneris, & tenere illū in studiis æmulaberis: licet illius ingenij adipsi arduitate etiā sperare nimium est: quod dari nisi à Deo non potest: sicut in simili de Cicero dicit Plinius lib. 4. Epist. epistola 8. eius tamen Bart. vestigia semper adorabis: ut de Vergilio dicit Statius in fine libri Thebaidos, ibi: Nec tu diuinam Aeneida tenta: Sed longè sequere, & vestigia semper adora. Dixi quòd æmuleris Bart. nam stultissimum est ad imitandum non optima quæq; præponere, ut inquit Plinius lib. j. Epist. epistola v. & libro vij. episto. ix. Cùm Bartolum bene videris, legas alios dignos aurores ex his, quos supra memorauimus: & semper notes & excerpas quæ digna inueneris, ut facere consueuerunt omnes illustres viri. Et tuæ memoriæ debilitatem artificio styli & pugillarum iuuabis. Ad id te inuitat epistola Plinij v. in lib. iij. quæ incipit, Pergratum. Ideo dico, quòd videas alios: quia quantò plures respicies, tantò magis proficies: quia non est vnus, quamuis præstet, imitandus præcipuus & solus: quia nunquam par sit imitator auctori. Hæc rei natura est. Semper enim veritate similitudo minor est: ut dicit Seneca in prologo Declamationum suarum. Præterea sicut terræ variis mutatisq; seminibus: ita ingenia nostra nunc hæc, nunc illac meditatione recolluntur: ut inquit Plinius lib. vij. Epist. epistola ix. quæ incipit, Quæris.

Laudarem, quod nouitius memoriæ commēdaret titulum de verb. sig. & titulū de reg. iur. ff. & regulas iuris, de quibus in Sexto, singulis diebus aliquas. nam & animū recreant ipsarū varietate, & plurimūm conferūt. Sunt enim principales clauis iuris: quibus est inhæredum tanquam Bonon. carocio: ut dicit glo. in l. omnis diffinitio. ff. de reg. iur. quinimo illas ignorare, lata culpa est. Deinde profectus cūm rusticatur aut peregrinatur, potest secum conferre Dynum de reg. iur. quo non puto esse vitiosius opusculum, & magis varium. Cōsulat vnusquisq; sibi ipsi: illum videat autorem, ad cuius cognitionem ingenij ardentius excitatur, & per cuius æmulationem credat melius legitimos assequi thesauros. Tempore vacationū repetat quæ audierit, viderit, legerit: & commendat memoriæ ea quæ fuerint notata digna Felix ille, cuius memoria fuerit bonæ fidei: quæ in promptu reddit sibi credita: ut inquit Seneca in prologo Declamationum suarum. Quòd si memoria tua fuerit infidelis custos, cōmittas excepta stylo & pugillaribus, ut prædixi: & quicquid dixeris, audieris: geris in die, vel per te commemorabis, ut inquit

Excerpte.

Regula iuris.

Dynus de regulis iuris.

Vacationum tempore.

inquit Cicero in libro de Senectute & ad hoc studij in secessu habendum, videat epistolam Plinij lib. vij. quæ incipit, Quæris. quæ est elegans ad hoc.

DOCUMENTVM VIII.

ONS VLO nouitio, donec Nouus Iustinianus appellatur, id est, durante primo anno, ut nunquam curet ad ostentationem arguere: curet scire potius quam apparere: discat non videri doctus, sed esse quærat, iuxta consilium moralis viri Alberti causidici Brixienfis. Pars enim scientiæ est, scire quòd nescias. De omnibus sibi ignotis diligenter interroget, quorum possit esse capax. Nam si nō purgauerit aliquid erroneum, quod ipsum faciebat misere: illud inde cōtinuò transiret in habitum, & faceret apostema, id est, esset causa multorum errorum. Vnde Martialis: Discendi modus est dum te nescire videbis: Discere sed assidue, discere sed ut sapias. Sumpta parum prodest quæ mox emittitur cæca. Bos quibus est pastus, ruminat hæc eadem. Quinimo forsasse melius faceret, si secūdo anno quo Edictalis vocatur, ab argumentatione ostentandi causa abstinere. Illæ solent esse fructuosæ contentiones, quæ secreto sunt inter collegiatos in collegiis ordinis literarij: ut in domo sapientiæ Senensis, & similibus: quo secreto genere disputandi nihil sincerius, aut simplicius, aut melius. Refert Aulus Gellius j. e. ix. quòd eūm qui exploratus à Pythagora, idoneus inuētus fuerat recipi in discipulnam, statim iubebat certum tempus tacerenō omnes idē, sed alium aliud tempus pro æstimato captu solertiæ: sed non minus quisquam tacuit quàm biennium. Reperi etiam quòd Hippocrates eūm discipulos suscipiebat, antequàm de ceret iramentum ab eis extorquebat inter cætera, ut silentij sermonem, incessum, mansuetudinē habitū, mortūque seruarent. Tertio anno quo Papinianista vocabitur, audacter incipiat, & disputationis genus ad vtilitatem sequenter, non ad pompā. Disputationis enim multiplex & mira est vtilitas: ut Luculentissimè ostendit eloquentissimus vir Leonatus Aterinus in opusculo quod edidit de vtilitate disputationis. Quarto anno quo Græco vocabulo ab antiquitate vocabatur Iurcos, in proœmio Digestorū §. sed quia solitum quod glossa sibi exponit, quasi subtiliter videns: quod opinor dictum, quia hircus est oculorum agnitus, secundū Seruium Grammaticū.

Nouus Iustinianus.

Edictalis.

Papinianista.
Quidlo disputandum.

Hircos.

Hinc apud Vergilium: Transuersa tuentibus hircis, id est, oculis in hircos, hoc est, in angulos retortis. Vnde scholaris qui studuit tribus annis, & inchoauit studere quarto. fortasse ideo Hircus dicitur, quia sit conueniens vt oculos habeat fixos, & speculationi diu intentos, & eundem in locum directos. hoc enim facere solent cogitabundi, vt supra in domo recolenda memoræ do. Angeli de Periglis, de Perusio, de quo supra. Vel ideo Hircus, quia sicut sanguis hirci frangit adamantē lapidem durissimū: sic scholaris qui iam tres annos studuit, omnem duram & perdifficilē materiam iam tractare potest. Est enim tempus speculandi, & pensitandi. Sit igitur in continuatione & collūctatione legali, vt cum opus fuerit, in corona denique hominum acri magnōque iudicio ab origine causisque primis repetat, discernat, expendat, ponderet, colligat, concludat: & omnem hæsitationem dubitationēque redundantem resoluat: & in audientium animis aculeum relinquat: quo fiet, vt in disputando, per vsum qui est magister egregius, fiat incomprehensibilis & lubricus. & ianuā famæ patefaciat per illas actiones. Radices disciplinæ sunt amaræ, fructus dulces, secundum philosophum. Patienter igitur ferat omnem laborē: quia labor improbus omnia vincit. Quinto anno Coloritæ vocantur: vt in dicto proœmio Digestorum, de his nominibus habetur. Tam enim sciunt colorare verba casibus legitimis, arcanis eis referatis: sciunt vt legū inductionibus cōgruētēs quod est potissimum: vt l. nō solum. §. qui pilum. ff. de excu. tu. ibi, recte adaptans omnibus similibus. & iste inducendi modus imitatione maiorum potissimè habetur, & disputationis vtu coalescit. Audi Leonardum in præallegato opusculo de vtilitate disputationis, dum dicit: Nam quid est, per Deos immortales, quod ad res subtiles cognoscendas atque discutiedas plus valere possit, quàm disputatio: vbi rem in medio positam velut oculi plures vndique speculentur: vt in ea nihil sit, quod subterfugere, nihil quod latere, nihil quod valeat omnium frustrari intuitum. Quid est quod animum se ipsum atque labefactatum & studia longitudine orij & assiduitate lectionis plerunque fastidiētē magis reparat atq; redintegret, quàm sermones in corona cœtiq; agitati? Vel gloria si alios superaueris: vel pudore si superatus fueris, ad legendū atq; perdiscendum vehementer incendis. Quid est quod ingeniū magis acuatur, quod illud callidius versutisq; reddat, quàm disputationis

Coloritæ.

*Disputationis
vtilitas.*

tatio: cum ibi necesse sit vt momento tēporis ad rem se applicet, vique verborum se reflectat, colligat, concludat: vt faciliter intelligi possit hac exercitatione exercitatum, ad cetera discerenda fieri velociorem. Paulò infra subdit: Itaque ego, qui vestræ vtilitatis sum audis, quisque vos quàm maximè florentes in studiis vestris videre cupiā, non iniuria vobis irascor: si quidem hunc disputandi vsum, ex quo tot emanat vtilitates, negligitis. Etenim absurdum est intra parietes, atque in solitudine secum loqui, multaque agitare, si in oculis hominum, atque in cœtu, veluti nihil sapias, obmutescis. Et quæ vnā aliquā vtilitate in se habeant, ea magno labore profecti: disputatione verò, ex qua permultæ vtilitates proficiuntur summa cum iocunditate, nolle attingere. Nam velutis agricola improbandus est, qui cum liceret ei fundum vniuersum excolere, saltus quosdam steriles arat: partem verò quāpiam eius fundi pinguis simam, atque vberriam relinquit incultam: sic reprehendendus est is, qui cum omnia studiorum munera adimplere possit, cetera quavis leuiora accuratissimè obiri: disputandi verò exercitationē aspernatur. & negligit: ex qua tot fructus colliguntur vberri mi, vt per eum ibi latius. Et hoc est quod dicere voluit Iurisconsultus, in l. munerum. §. mista. ff. de mun. & honor. ibi, Herennius Modestinus & notando & disputando bene & optima ratione decreuit.

DOCUMENTVM IX.

IBI consulo, vt si disputaturus in corona fueris, *Disputare* nunquam temerariè illud onus suscipias, respon- *quidlibet.* dendi de singulis, de quibus fueris interrogatus. Licet enim Valerius libro viij. cap. antepenult. com- mendat Gorgiam Leontinum, ætatis suæ cunctos præstātem: eo quòd primus in cōuentu ausus sit poscere, qua de re quisque audire vellet: & ideo ei (vt idem dicit) vniuersa Græcia in templo Delphici Apollinis solido ex auro statuā posuit: cum ceterorum ad id tempus auratas collocasset, beatus tamē Hieronymus in opusculo contra Ioan. episcopum Hierosol. Originis scilicet assertorem, sic inquit: Gorgiam Leontinum cum etiam philosophi & oratores læcerant, quòd ausus sit publicè sella posita polliceri, responsum se de qua quisque re interrogare *Baldus repre-* voluisset. Sed de nouissimis agamus. Tempore quo illustris *hædit quemdā* dom. Bald. de Perusio legebat Papæ, quidam do. Philippus de *legalesum.*

Rhegio, qui fuerat doctior omnium ferè illorum doctorum Papiensium, & apud eos erat maximæ autoritatis, cum multis annis postea legisset Paduæ, rediens Papiam, in principio sui aduentus publicè pollicitus est, se velle respondere de quolibet in materia vltimarum voluntatum. Do. Bal. ibi præfens interrogauit eum dicens: Vbi habemus nos, quòd substitutio vulgaris facta in legato, non comprehendat nisi casum. Si voluerit: & facta in hæreditate, comprehendit casum. Si noluerit, vel non potuerit: vt l. cum proponas. C. de hæredib. instit. Breuiter ille domi. Philippus obmutuit: & Baldus tunc aperuit librum, & legit text. legis, pater Seuerinam. ff. de condit. & demon. vbi erat casus secundum vnam lectionem, vnde illi cathedranti resultauit magna confusio. Hæc refert do. Paulus de Cast. in d. l. pater Seuerinam. dicens: Cauetas à talibus actibus præsumptiosis, quia solus Deus nouit omnia.

DOCUMENTVM X.

Text. allegandi.

CONSULO scholari, quòd in disputando solis textuum allegationibus inhæreat: non vt quidam inepti aut inepti faciunt, qui arguendo glos. allegant, & doctores, absque iurium allegatione: illo enim nihil apud doctores ineptius. Contra istos exclamat glossa in l. sed licet. ff. de offic. præsid. si volueris aptè arguere in forma legis congruente: vt aris argumentandi modis, quos edidit subtilis doctor Iacobus de Butt. vel illis, quos edidit Albericus de Rosate: vel illis, quos Bald. inseruit in l. conuenti- culam. C. de episcop. & cleric. Si verò fueris responsalis, tunc vt faciliè declines omnia argumenta tibi facta, videas Odofredum in proœmio digestorum. in prin. & ibi Bald. quia mira quadam dexteritate instruit omnem argumētandi vim altero de tribus modis posse repelli & declinari: scilicet per Aliter & aliter, per Aliud & aliud, & per Secundū quid, non simpliciter. Quod qualiter intelligatur, & practicè adaptandum sit, bellissimè explicat ibi Bald. quem omnino videas. Hæc si seruaueris, optimus quoque iudiciorum tam athleta quam gubernator euades in omni auro locoque felix: vt dicit text. in dicto proœmio digestorum. S. discipuli facillimèq; continget, si patriam propriam fueris egressus graua studiorum: nam in propria patria multa diuertunt. vt dicit dominus Simon de Bursiano cardinalis Mediolanens. in proœmio Clemen. & si egredi decreueris

Studere extra patriam.

ris. eligas locum vbi sint celebres Doctores. & vbi sit numerosa multitudo scholarium: prout erat Bononiæ tempore do. Bononiæ tempore Azonis, quo tempore ibi erant decem millia scholarium: vt refert Odofr. in Auth. habita. C. ne filius pro patre. vbi refert ^{pore Azonis} *erant decem millia scholarium.* quòd semel propter multitudinem magnam orta contentione inter scholares, Lombardos & Thufcos, ciuitas illa fuit in magno periculo: nemo enim poterat coercere illos: & vt facilius coerceri possent, in futurum de concordia tunc requiritur priuilegio iudicum: de quibus in dicta Authent. & in criminalibus se submisserunt iurisdictioni Potestatis.

Facio igitur finem. Quoad præmissa, licet prædicta parua sint & talia quæ auribus & ingentis vestris cultissimis tãquam puerilia (nò dubito) & diminuta videbuntur, aut fortasse non carentia rubore, cum & ego ipse alterius consilio in prædictis & aliis indubitèter indigeam: sed tamen sincerè locutus sum, quasi mecum loquens. Vos diligentia vestra omnem finitèritatem & ineptitudinem emendabitis, & in melius reformabitis: potissimè cum omnia prædicta absque diligenti præmeditatione ediderim.

COMPILATIO IV-
RIS CIVILIS.

MERVVM quia suprà in tertio consilio dato dictum *Discipuli scilicet* fuit, quòd discipuli debent amare præceptores: vt *ment præceptores.* habetur etiam apud Quintil. lib. 11. Institutionis oratorie, vbi dicit: Discipulos moneo, vt præceptores suos non minus, quàm ipsi studia ament, et sic patentes existiment, non quidem corporum, sed mentium. Plurimum hæc pietas discipulis proderit nam ita & libenter audient, & dictis credent, & similes fieri concupiscunt. Sint lerti & alacres in conuentu aliorum: emendati non irascantur: laudati gaudeant. Nam illorum officium est docere: sic horum, præbere se dociles. Doctrina enim coalescere nequit, nisi sociata tradentis atque accipientis concordia. Cum sim vtilitatis vestre audis & optem quòd per vos iacta sint bona fundamenta, & ab origine causisque pumis intelligatis, vt dicitur in l. j. ff. de iust. & iur. visum est in signum mei in vos animi aliqua præmittere acuentia ingenium, quæ non reperietis abbi uadita, & paucis sunt nota: & quæ ignorare, est lata culpa, scire autem, plurimum adest decoris: ne illotis manibus templum sacratissim

tissimū iustitiæ opus. C. & ff. ingrediāmini : vt in l. j. ff. de orig. iur. iūcta l. ij. §. has itaq; C. de ve. iu. enu. Videamus ergo quæ sit causa efficiēs, materialis, & finalis libri C. & ff. in hac scientia legali. Quidā (vt Azo) dixerē, quòd causa efficiens libri C. est Iustinianus imperator: alij dixerunt, quòd fuit ipse Deus, cuius minister fuit Iustinianus: & hoc not. in Auth. de hæc. & fal. in rub. hoc probari videtur ex eo, quia lex est inuētio & donum Dei. l. ij. ff. de legibus. Item leges fuere per ora principum diuinitus promulgatæ: vt l. ij. C. de ve. iu. enuc. & l. fi. C. de præscript. longi temp. & hoc tenebat antiquus doct. Iac. de Rauignei Lotaringus. Glossator vester Accursius breuiter se expedit. dicens vnā cum Azone, quòd causa efficiēs fuit Imperator Iustinianus: vt not. in rub. ff. de iure iu. Tertij quidam nūtur consiliare, dicentes quòd causa efficiens potest considerari tripliciter: scilicet proxima, remota, & magis remota. Causa efficiens proxima primi voluminis C. Iust. fuerunt illi decem illustres cōpilatores, qui numerantur in prima & secūda constitutione Codicis, scilicet Ioannes, Leo, Phocas, Basilides, & Thomas, Tribonianus, Cōstātinus, Theophilus, Dioscorus, & Præsentius. Isti commissione domini Iustiniani compilauerūt primum C. Iustinianū. Cōmissio eis data patet in prima constitutione C. Cōfirmatio verò dicti C. ab illis compilati patet in secūda cōstitutione illius voluminis. Causa efficiens proxima C. emendati, id est, codicis repetitæ prælectionis, quæ hodie habemus, fuerunt quinq; illustres viri ab eodē Iustiano electi: scilicet Tribonianus, Dorotheus, Menna, Cōstātinus, & Ioannes: vt patet in cōstitutione quæ incipit, cordi. C. de emē. Iustin. eod. Causa efficiēs remota fuit Iustinianus Imperator, cuius autoritate cōpilatio facta fuit: & qui post compilationē confirmauit: vt patet in d. prima cōstitutione, & secūda & tertia. & in l. ij. cōti. omnia enim. C. de vet. iur. enuc. Iste Iustinianus Imperator fuit XIII. in oriente. Cucerrentur ab Vrbe cōdita vsque ad tempora sui imperij, secundūm computationem quam puto vetiorem mille & quadringēti penē anni: vt exprimitur in l. j. §. cūmq; hæc materia. & l. ij. in princ. versic. erat enim mirabile. C. de vet. iur. enuc. Ab Vrbe verò condita vsq; ad aduentum Christi cucurrerunt anni septingēti quinquaginta: vt patet in Chronici quas vetiores puto. Ab aduentu verò Christi vsq; ad tēpora Imperij Iustin. prædicti cucurrerunt anni sexcenti quadraginta septem, vel circa. Assumpsit impe

Causa efficiēs iuris.

Triplex causa efficiens.

Decem compilatores Codicis.

Iustinianus.

Imperij præfatus Iustin. die 1. Aprilis. anno domini nostri Iesu Christi D. C. XLV. i. indictione v. vt probatur in auth. vt præpo. nomen Imp. §. si. qua verò. & ibi notatur, iūcta data, de qua in ij. & iij. consti. C. & l. ij. de vet. iu. enu. si rectè inspiciantur. Imperauit autem annis xxxix. fuit iste Iustinianus positus in catalogo sanctorū, vt refert Bar. in j. rubr. C. & in proœmio ff. de re. super prima rubri. Cæterum insignis doct. dom. Ioan. Fabri Aquitanicus super rubr. proœmij Institutio. dicit se vidisse nomen Iustiniani scriptum in catalogo sanctorū Calendis Aug. Gennadius etiam, qui prosecutus fuit libellum Hiero. de viris illustribus ecclesiasticis, ponit Iusti. inter illos. Quod ad sacras leges attinet, notandum quòd Iustin. Imperator in primordio sui imperij cōmisiit præfatis decem illustribus viris, vt visis antiquis codicibus, Gregoriano, Hermogeniano, & Theodosiano, & multis constitutionibus extrauagantibus à Theodosio imperatore & successoribus factis, nouum codicē Iustinianū ederent. & hoc patet in j. cōstitut. C. sub rub. de nouo codi. facien. & colligitur ex cōstitutione iij. quæ incipit, cordi. ibi, primordio nostro. Supradicti decem illustres cōpilatores Codicis Iusti. ediderunt illum anno 111. imperij domini Iustin. tēpore Cōsularis Decij. anno domini nostri Iesu Christi D. C. XLIX. indictione vii. Et eo anno v. Idus Aprilis, id est, nona die Aprilis dominus Iustin. illum codicem confirmauit: vt probatur in tit. C. de Iustin. co. confirman. in fin. constitutionis ibi posito. iūctis his quæ præmissa sunt. Post hæc Iustinianus Imperator vertens animum ad enucleanda infinita & immēsa prudentiæ veteris volumina, cōmisiit sex illustribus viris, videlicet Triboniano, Cōstantino, Theophilo, Dorotheo, Anatolio & Cratino, vt vnā cū aliis decē doctissimis viris excellentissimis causarum patronis apud partes Orientales, videlicet Stephano, Menna, Prodocio, Eutolino, Timotheo, Leonide, I. cōno, Platone, Iacobo Cōstātino, & Ioanne, legerent immēsa prudentiæ veteris volumina, & sub cōpendio religerent in vnū Codicem, distinguendū in quinquaginta libros, omnē Romanā sanctionem continentes, quæ ab vrbe condita & à Romuleis descendit temporibus, iam confusam per tāū tēporis lapsū: & tot veterum dispersa volumina vno codicē indita ostenderent: sūtque his data à Iustiniano amplissima autoritas corrigendi ac diminuendi: vt probatur in l. j. C. de vet. iur. enu. Tandem iste Tribonianus magister huius operis legitimi vnā cū alius

Iustinianus imperium assumpsit.

Iustinianus auctus.

Decem compilatores Codicis.

Quo tēpore C. cōpilatus est.

Libri ff. compilati.

Nomina compilatorum ff.

aliis sexdecim prænominatis cōpilarunt & enuclearūt ex im-
mensis patrū voluminibus Pādecta & digesta: videlicet quin-
quaginta librorū, quos habemus: quod opus velut sacra-
tissimum templum cōsecratum do. Iustin. approbavit & con-
firmavit anno VI II. sui imperij. & III. cōsularis sui: anno do-
mini D. C. LIII. indictione XII. tertio Calen. Ianuarij. id est, pen-
nult. die. decembris. vt ipse Iust. attestatur. in l. ij. C. de vet. iu.
cnu. col. vlt. §. leges autem. Hic est notandū. quòd ideo semper
Tribonianus præsuit vt magister legitimo operi predicto. tam
quia vltra legum peritiam experientia rerum decoratus erat,
rum quia antiquæ sapiētiæ librorū copiam ipse maxime præ-
buit: in quibus multi fuerunt etiā ipsis eruditissimis homini-
bus incogniti, vt dicit tex. in d. l. ij. §. in præsentī autē. Et q̄; hīc
singulariter aduertendū ad vnum. quòd dicta antiquitas com-
mentatorum iuris nostri ignorauit, quòd cōinebant dicta ve-
terū immensa volumina penē tricies centena millia versuum:
& duo millia librorum. vt d. l. ij. & in proœmio Institutionū,
& ff. veteris. Digesta nova quæ hodie habemus iuris enucleati
continent penē c. l. v. millia versuum & L. libros. vt d. l. ij. & in
aliis locis præalleg. Vellent scire quidam hoc dictum. Accur-
sius glossator, qui omne verbum fforū. glossauit: illud expo-
nit, Versuū, id est, legum, seu paragraphorū, aut responsorum:
quasi senserit, quòd hodie digesta quæ habemus, cōineāt c. l.
millia legum, vel paragraphorum, vel responsorum. Aduerte,
quia Accursus noster, qui asseruit se succurrisse tenebris
iuris civilis: vt dicit in l. facta. §. si in dāda. ff. ad treb. in hoc pas-
su adduxit tenebras: hoc tibi demonstrabo ad oculū. Volui aliās
numerare omnes leges fforū, quas habemus, videlicet ff. ve-
teris, Infortiani, & ff. noui. Comperi quòd in ff. veteri sunt duo
millia nongentæ decē & octo. In Infortiato sunt duo millia
ducentæ triginta quatuor. In Digesto nouo, duo millia non-
gētæ octoginta tres. Et in summa leges fforū, videlicet omniū
quinquaginta librorū sunt octo millia cxxxv. Vnde patet ma-
nifestissimè, quòd Accur. noster in hoc dormitauit, puto
non aduertens, & incaute glossam super hoc faciens. Cogitabam
aliās, quòd exponi debuisset Versuū, id est, linearū: feci peri-
culum per numerū linearum ff. veteris, Infortiani & ff. noui re-
peri hoc esse verissimum. Nam secundum cōputum meorum
textū reperiri ff. verus cōstare ex quinquaginta millibus ver-
suū, id est, linearū. Infortiatum constare ex xxxix. millibus

Quid significet numerus versuum in legibus.

Numerus legum.

& quingentis viginti lineis. ff. verò nouū ex xl i i i. millibus
linearū. Vnde in summa omnes quinquaginta digestorū libri
constant secundum volumina mea ex centū vigintinouē mil-
libus versuum, id est, linearum. & quingentis viginti. Opinor,
quòd si quis cōputaret numerum linearū Pandectarum quæ
sunt Florentiæ, quòd facile fieret per numerationē quinterno-
rū, & numerum chartarū: & per lineas vnus lateris inueniret
illas constare ex centū quinquaginta penē millibus versuum,
id est, linearū: & ad hoc neminem reperi ante hæc aduertisse.
Sed accuratius inuestigādo quæro à te, Quid vult dicere tex.
dum dicit, quod olim erāt tricies centena millia versuum: ho-
die verò centum quinquaginta? Diceres fortasse, quòd olim
erāt trecentena. id est, trecenta millia versuum, hodie verò cē-
tū quinquaginta. Cogita quid dicas: nā cum olim essent duo
millia librorum, hodie verò quinquaginta libri, & sic fit qua-
dragesima pars respectiue ad cōputum librorum: ergo respec-
tīue ad numerum versuum erit dimidia pars: & ideo expone
tricies, id est, trigiesies, sicut vicies, id est, vigiesies. nā sciendum
quòd omnia quæ sunt supra cētū syncopantur vt tercenti, id est,
tercentum ducenti, id est, ducenti. quadrageni, id est, quadren-
genti: nisi à centū verò non syncopantur vt quinquies, septies,
decies, centies, ducenties, tricenties, milles, decies milles, vicies
millies, & ita deinceps. Cæterum ita reperi exposita illa verba
Tricies & Vicies à Prisciano in opusculo de numeris. Simili-
ter exponit eloquentissimus vir Laurentius Vallæ. Romanus
in libro i i i. de Elegantiæ linguae Latine: sub rubrica de numeris.
Olim ergo erāt tricies centena millia versuum, hodie centum
quinquaginta millia. & consequenter ex xx. paribus vna est
cōpendium digestorum, quæ habemus quoad linearū nume-
rum. quod singulariter notabis, quia non reperi hoc expositiū
ab aliquo Iurista. de quo plurimū miror. His incidēt inter-
missis: quæ non sunt extra rem, sed ex re. vt no. in l. i. super ver-
bo, bene. ff. si cer. petat. respōdeo ad rem. & dico: quod Iustinianus
cum edidisset Codicem Iustinianū, & deinde Digesta,
vt prædixi. cōponi fecit Institutiones quas habemus, à Triboniano,
Theophilo, & Dorotheo, ex Institutionibus veterū: &
commisit inseri in illo libro Institutionū ea, quæ per constitu-
tiones Iustiniani emendata essent: & ita factum est. Fuit autē
consummata dicta ordinatio Romani iuris tribus annis: vt d.
l. ij. §. omnia igitur. Post hæc ad vnum aduertens Iustini. quod

Tricies centena millia versuum.

Institutiones.

anno 1111. sui imperij ediderat Codicem, & demū Digesta & Institutiones anno 1111. sui imperij, vt prædictum est: eundem Codicem, quem fecerat primò cõponi à decem illustribus viris prænominatis, fecit relegi, & iterum edidit propter aliquas cõstitutiones de nouo factas super quinquaginta Decisiones quas iussit inferi. Et hanc secundā editionem C. quæ dicitur repetita prælectio, cõmisit quinq; illustribus viris, videlicet Triboniano, Dorotheo, Menz, Constantino, & Ioanni, & facta fuit dicta secunda editio, id est, Codex emendatus, domini Iustiniiani repetitæ prælectionis quem habemus: item confirmatus à Iustiniiano prædicto imperij sui anno x. & tẽpore sui quarti cõsularus, & etiã Paulini: anno domini d. c. lvi. indictione xiiii. quarto Cal. Ianuarij, id est, xv. die Decembris: vt probatur C. de emendãdo Iustin. Cod. in cõstitutione, cordi iunctis præmissis. Et hũc C. iussit appellari Codicem domini Iustiniiani repetitæ prælectionis, vt in dicta cõstitutione, cordi. Et ita dicta est prima rubri. C. Ideo autem dicitur Codex repetitæ prælectionis: nam apud veteres, quando post primam editionem fiebat secunda editio, appellabatur à veteribus, Repetita prælectio: vt colligitur ex libris Vlpiani ad Sabinum: & exprimitur in dicta cõstitutione, cordi. versic. in antiquis etenim. Et ideo dicitur Repetitæ prælectionis, id est, secundæ editionis, quia præcedens lectio, id est, prima editio fuit repetita. Protestatus etiam fuit Iustinianus, quòd si postea nouas cõstitutiones ipsum facere contingeret, illas cõgregabit in libro qui appellabitur liber Nouellarũ cõstitutionũ: vt patet in eadem cõstitutione, versiculo, hoc etenim. Suadente postea varia rerum natura, Iustinianus multas cõstitutiones nouas fecit, numero centũ vel circa: quas hodie insertas habemus in lib. Authẽ. quæ factæ fuerũt ab eo (vt opinor) anno xj. sui imperij: anno domini d. c. lvi. indictione xv. vt colligitur ex textu in Authen. vt præpo. nomen imper. §. si qua verò. iunctis aliis præmissis. Hic notãdũ, quòd ex eo quòd Imperator (vt paulò antè dicebatur) dixerat, quòd appellaret libũ Nouellarũ cõstitutio. scilicet quæ postea ederet: quod Imerius dicebat libũ Authen. quem habemus, nõ fuisse Iustinianũ: quia nõ appellatur Nouellarũ, sed Authen. adducebat Imerius rationes, quas ponit glos. in d. cõstitutione, cordi. super verbo cõgregationes. & idem dicebat Placentinus, vt refert Bald. in l. humanũ. C. de legib. Ioannes verò antiquus glossator dicebat

Codex emendatus.

Codex repetitæ prælect.

Liber Authen.

Nouellæ cõstitutiones.

bat contrarium, per text. in d. cõstitutione, cordi. scilicet, quòd liber Authenticorum fuit Iustiniani: & cum hoc transire videtur gl. ibi, & in dicta l. humanum. C. de legi. & Bald. in dicta l. cordi. & Cynus & Bald. in dicta l. humanum. Et ita tenendum proculdubio patet ex superscriptionibus cuiusque tituli, & ex data in multis titulis: & nominat ipsum in titulo, vt præponatur nomen Imperatoris. & in titulo, vt iudices sine quoquo suffragio. & in titulo. iusjurandum quod præstatur ab his. & miror, quòd de hoc aliquis vnquam dubitauerit. Ratio tamen dubitandi potuit oriri ex eo, quia fertur reperiri quendam librum, qui dicitur liber Nouellarum, quem dicunt continere easdem cõstitutiones, quas continet liber Authentic. licet in aliquibus sit variãs. de quo libro Nouellarum mentionem facit gl. in Authent. hoc amplius C. de fideicommissis. & docet in Authent. res quæ C. communia de lega. vnde egregius commentator Albericus de Rosate Bergamensis, quem refert dominus Raphael Fulgos. in Authent. hoc amplius. C. de fideicommissis. dicit quòd liber Authenticorum quem habemus, excerptus sit ex libro Nouellarum, vt compendiosior fieret. Vnde dicit, quòd liber Nouellarum erat multum prolixus. dicit domi. Raphael, se nunquã vidisse dictum librum Nouellarum. Domi. Paul. de Cast. in dicta Authent. hoc amplius. dicit, quòd liber Nouellarũ fuit extractus de libro Authenticorum per breuiora verba, & magis apta. Item dominus Paulus in dicta Auth. res quæ dicit non esse standum illi textui Nouellarum quando textui Authenticorum in contradicere: quia de fide illius operis dubitatur. Bald. etiam in dicta Authent. hoc amplius. dicit, quòd præualer textus Authenticorũ, eo quòd ille liber Nouellarum non legitur in scholis. Sed ibi reliquit nos incertos quis liber corrigat alium: vel liber Nouellarum, vel liber Authenticorum. Ego semper credidi, & semper credam (donec constet de contrario) quòd liber Nouella. tanquam de cuius fide dubitatur. & qui per studia vniuersalia non versatur, sit res uendenda. & quòd liber Authenticorũ sit liber cõstitutionum à Iustiniano editus, & ideo illum glossauit Accursius, & etiã super illo fecit summam Ioan. Bassianus Cremonen. & Azo. & illum studia receperunt, & plerique illustres cõmentatores commentari sunt. vt Iacobus de Beluiso. Bar. & Ange. nec obstat l. humanum. C. de leg. nam illa lex fuit Imperatoris Valentini, non Iustiniani: vt patet ex superscriptione: ideo glos. ibi somniauit. Nec curandũ de varietate styli: quia non ipse, sed illi quibus committebat, cõponebant.

Albericus.

nebant qui erāt alij ab ipsis præmissis compositoribus Codicis. Adde prædictis. quod egregius doctor Odo in Authen. cassā. C. de sacrosanctis Ecclesiis. sic ait: Vnum sciatis. quod Authenticum, quod fuit compositum à Iustiniano, habet nouem collationes. Postea quando venit Fredericus minor, misit has constitutiones ad ciuitatem istam, scilicet Bono. vt Doctores legum adaperent eas singulis legibus sub congruentibus titulis. Doctores conuenerunt in sancto Petro, & aprauerunt, postea quid fecerunt? Dominus Vgol. post nonam collationem posuit librum Feudorum, & omnes constituit Frederici antiqui. & minoris, & aliquas leges Corradi Imperatoris, & vocatur Decima collatio: sed pauci sunt qui habeant ita ordinatum in libris suis Odofredus hæc refert, & eum sequitur Bald. in præludijs Feud in versic. porro. Aduerrant ignorantes præsumptuosi. ne mordeant sibi labia reprehensores veritatis: quia ergo vidi Odofred. ita dicentem. Aduerrat etiam nouitius, quod ante Authenticas quæ sunt insertæ in C. solet esse scriptum, Con.noua. id est, constitutio noua. Patet ergo ex prædictis, quo tempore fuerit factus lib. Authent. & qualiter fuit factus à Iustiniano. Item Authen. quæ sunt in C. fuerunt insertæ de mædato Frederici secundum, qui regnabat anno domini Mccxv. tempore Honorij tertij: item & tempore Gregorij noni: qui Gregor. ix. decessit anno domini Mccxij. in mense Iulij. & deinde regnauit ipse Innocen. iij. qui fuit assumptus anno domini Mccxiiij. die j. mensis Iulij: vt attestatur Rostredus in libellis iuris canon. in titul. ne sede vacante. & Ioan. Andr. eodem titulo, in ad. litio. Iste Innocen. iij. Fredericum Ecclesiam persequentem deposuit, & imperiali dignitate priuauit anno domini Mccxiiij. in concilio Lugdunensi: de qua depositione habetur in capit. ad apostolicæ. de re iudicata. libro sexto. Et etiam notandum, quod cum bella fuissent inter Imperium, & quasdam ciuitates Lombardia: tempore Henrici vj. & deinde Frederici secundi minoris: iste Fredericus secundus fecit pacem cum dictis Lombardis in ciuitate Constantiæ: quæ pacis capitula habentur pro lege, & allegantur à Doctores in l. imperium. ff. de iurisdictione omnium iudicium. & alibi Bald. super dicta pace in versic. volumus. dicit ipsum pro lege allegari: & consuevit allegari hoc modo: vt in extrauaganti de pace Constantiæ: quam glossauit, & commentatus est Odofred. deinde Bald. etiam plenius commentatus est: reperto in archiuo Bononiensi apparere dictam pacem regiam, & dicitur conclusa anno domini Mccxxxij. in ditione

atione prima. ann. xxij. sui imperij: regni vero anno xxxij. vij. calend. Iulij. Hæc ideo feci te scribere, quia Bald. in sua dicta commenta dicit, illam pacem fuisse factam post depositionem Frederici, & tamen concludit pro lege debere seruari: vt ibi videndum. Ista pax deberet esse seruata in fine libri Feudorum post alias constitutiones eiusdem Frederici secundi in illo lib. o. insertas. Videti quod liber Authentic. est diuisus magistraliter in nouem Collationes: & postea superuenit liber Feudorum: quem Decimam collationem vocamus: vt supra dicebat Odofred. & Bartol. & ponit Bartol. super rubrica extrauagantis. ad reprimendum. Deinde factæ fuerunt constitutiones, ad reprimendum. quoniam nuper ab Imperator. Henrico septimo, anno domini Mcccviij. quas Bartol. super rubric. appellat. Vndecimam collationem: & glossauit illas tempore Caroli quarti, seu Ludouici, cum fuisset donatus pluribus insignibus, & privilegijs à præfato Henrico & dicta Bartol. super dict. extrauagantis. puro maioris autoritatis aliquibus alijs dict. eiusdem arbitria mag. dig. sed edidit tanquam glossas. Sed dicit aliquis, quomodo tibi constet de tempore approbationis Codicis, Digestorum, Institutionum, & compilationis Authenticorum, & aliorum prædictorum: quo anno domini: quo anno imperij domini Iustiniani hæc acta sunt, quo consularu, & qua in ditione? Respondeo, quod hæc collegi ex enumeratione annorum, ab Vibe condita ad tempora imperij Iustiniani. Item ab Vibe condita ad aduentum Christi. Item ab aduentu Christi ad tempora Iustiniani. Item ex data quæ ponitur in secunda constitutione: & in tertia constitutione voluminis C. & in l. secunda C. de veter. iu. enu. & ex tempore spentæ posito in Authentic. vt præponatur. & ex computatione chronica: cum Hieron. dicit aliquis: Tu notas tempora Consularu domini Iustiniani Imperatoris: Si Imperator, quomodo Consul? Consul, quomodo Imperator? Respondeo, quod Imperator aliquando assumebat sibi consularum, vt quidam extraneus: & hoc erat quando sibi placebat: vt est textus in Authentic. de consularibus §. si al. ibi. aduent autem cum ipse auouent. & al. & no. gl. in proce. nio digestorum. in fin. glo. Iterum dicit aliquis, Tu dicis, quod Romana sanctio fuit trecentio consummata: vt dicto §. omni. mo. videretur quod quinque anni sunt lapsi: cum C. lex primus fuit factus tertio anno imperij domini Iustiniani: lib. v. verò h. num., anno vij. vi. supra dictum. Gloss. aduentens ad hæc in secunda cō. constitutione, C. si.

Consti. ad reprimendum.

super verbo, septimæ. dicit, quòd aliqui opinantur quòd duo anni fuerunt interpositi post compositionem primi Codicis ante inchoationem digestorum. Alij verò opinantur, quòd immediatè post propositionem C. fuerit inchoata cõpositio digestorum. & cum triennio cõsummata esset, biennio fuit supersessum antequam publicaretur. Huius rei nõ habetur certitudo. Credo ergo, quòd voluminis causa magis remota fuit ipse De^o, à quo lex & omnis scientia: vt suprà dicebatur. Sequeretur videre, quæ fuerit causa materialis legalis sapientiz. Azo super hoc in summa. C. in principio. multa verba dicit acriter, & obscure loquens: ad cuius dicta in hoc omnes refugiunt, verùm quia aliqui mordent dicta Azonis, si volueritis ista videre, videte per Bartol. in proemio ff. præsertim in lecturis antiquis, quæ dicuntur lecturæ Paduanæ. Videte etiam Bald. ibidem, & in l. j. ff. de iustit. & iur. & per Ioan. Fabri in proemio Institut. Tertio videndum est, quæ sit causa formalis librorum iuris civilis. Doctores consueverunt dicere, quòd duplex est causa formalis: nam ex parte tractatus est divisio operis in libros, librorum in titulis, titulorum in §§. paragraphorum in vers. opus enim cõstitutionum imperialium, de quibus suprà dictum est, in duodecim libros digestum est, & conclusum, vt dicit textus in l. j. in secunda colum. vers. omnia. C. de veter. iur. enu. Horum duodecim librorum nonem sunt inserti in volumine Codicis, quæ habemus. Tres verò reliqui sunt inserti in libro qui appellatur Volumen. Constat autem totum ius Constitutionum, & Decisionum imperialium esse distinctum in dictos duodecim libros. in rubricas cccxlvij. leges quatuor milia quingentas sexaginta duas. Codex verò quæ habemus habet rubricas cccxxxj. leges verò tria millia, & sexcentas viij. Illi verò tres libri Codicis, de quibus in Volumine, habent cccxvij. rubricas: leges verò nongentas liij. Digestum vetus habet rubricas liij. leges verò duo millia nongentas. xxvij. Infortiatum habet rubricas. c. j. leges verò duo millia ducentas triginti quatuor. Digestum novum habet rubricas clxxij. leges verò duo millia nongentas octogintatres. Summa rubric. Digest. cccccxxiiij. leges Digest. octo millia centum triginta quinque. Rubric. Institutionum xcix. non computato proemio. Rubric. Authenticorum xcix. Rubric. Feudorum. lxxx. j. Capit. Feudorum quæ habentur cxxxj. Summa legum Digest. Octo millia centum quinquaginta quinque: legum verò Codi. xij. librorum, quatuor milia quingentas sexaginta duas. Summa omnium legum Digest. Codi. & voluminis, ponendo

Causa materialis legum.

Causa formalis.

ponendo quemlibet titulum Institutionum, & Authenticorum pro vna lege, tredecim millia vigintiseptè. Et istud est mare per quod navigas. Causa formalis ex parte tractandi idem est quod modus agendi, qui multiplex est, Divisionis, Ordinis, & Exemplorum positionis, & Regularum traditionis, vt per Azo. loco præallega. Quarto loco esset videndum, quæ sit causa finalis: & super hoc dicas, vt per Azonem loco præalleg. & Doct. in dicto proemio ff. veteris. Quinto loco esset videndum, cui parti Philosophiæ supponatur iuris scientia. Et dicendum est, quòd Ethicæ, id est, morali Philosophiæ. Tractat enim de moribus: vt dixit text. in l. j. ff. de iust. & iure. Reliqua considerate per vos, & studio inuigiletis: vt tandem consequamini, quod communiter optamus, quod vobis concedat altissimus Deus.

Amen.

Causa finalis.

Cui parti philosophiæ subiciatur.

G 3 TITV

TITVLI IVRIS VTRIVSQUE, ORDINE

alphabetico digesti: Numero paginarum, quibus singuli continentur adiecto.

DIGESTI VETERIS.	
A	
A doptionibus, & Emancipationibus pag. o.	Adimendis legatis 114
A lienatione iudicij mutandi, & suscipiendi causa facta 26	Ad legem Falcidiam 116
A d legem Aquiliam 38	Ad Senatusconf. Trebellian. 134
A d exhibendum 40	DIGESTI NOVI.
A lex iusu, & aleatoribus 42	A qua pluvia arcenda 136
A d leg. Rhodiam de iactu 52	A demptione libertatis 139
A d Senatusconsultum Macedonianum 54	A d leg. Aeliam Sentiam 140
A d Senatusf. Velleianum 57	A cquirendo reru dominio 143
A ctionibus empti & venditi 64	A cquirenda, vel amittenda possessione 144
A estimatoria actione 65	A qua quotidiana & aestiva. 163
A edilitio edicto, & redhibitoria 72	A rboribus cedendis 167
INFORTIATI.	A ctionibus & obligationibus 147
A ctione rerum amotarum 85	A ceptilationibus 178
A gnoscendis liberis, vel parentibus, vel patris, vel libertis ibid.	A rborum furum caesarum 183
A dministratio & periculo tutorum, vel curator. qui gesserunt vel non 91	A llegis 187
A utoritate & consensu tut. ibi.	A ccusationibus, & inscripotionibus 192
A cquirenda hereditate 104	A d leg. Iuliam maiestatis 194
A nnuis legatis 109	A d legem Iuliam de adulteris & stupro ibidem
A limentis & cibariis legatis 112	A d legem Iuliam de vi publica 195
A uro & argento legato 112	A d leg. Corneliam, de sicariis & venelicis 196
	A d legem Pompeiam de patriciis 197
	<i>Ad leg</i>

RUBRICAE DIGESTI.

A d leg. Corneliam de falsis 197	B onis damnatorum 204
A d leg. Iuliam repetundarum 198	B onis eorum qui ante sententiam mortem sibi conficiuerunt 205
A d leg. Iul. de annona ibid.	C
A d leg. Iul. peculatus 199	DIGESTI VETERIS.
A d leg. Iul. de ambitu 201	C onstitutionibus principum 9
A d leg. Fauiam de plagiaris 200	C alumniatoribus 23
A d Senatusconsultum Turpilianum 201	C apitis diminutione 25
A ppellationibus, & relationibus 207	C omunia praedioru tam urbanorum quam rusticorum 36
A d quibus appellare non licet 208	C omuni diuidendo 40
A ppellationibus recipiendis vel non 209	C ondictione causa data, causa non sequuta 146
A n per aliu cause appellationum reddi possint 211	C ondictione ob turp. caus. ibi.
A pus eum a quo appellatur, aliam causam agere compellendum 212	C ondictione indebiti 47
A d municipales, & de incolis 216	C ondictione sine causa ibid.
A lbo scribendo 217	C ondictione furtiva 48
A dministratioibus rerum ad ciuitatem pertinentium 219	C ondictione ex lege ibid.
B	C ondictione triticaria ibid.
INFORTIATI.	C onstitutata pecunia 49
B onorum possessionibus 120	C ommodati, vel contraria 50
B onorum possess. infanti, furioso, &c. competenti 121	C ompenationibus 57
B onorum possessione contra tabulas ibid.	C ontraheuda emptione 60
B onorum possessionibus fecundum tabulas 125	INFORTIATI.
B onoru possessionibus ex testamento militis 126	C oncubinis 88
B onis libertorum 128	C onfirmatio tutore vel cur. 89
DIGESTI NOVI.	C ontraria & vtili actione tutore 94
B onis autoritate Iudicis possidendis, vel venundandis 15	C uratoribus furiosis dandis 97
	C onditionibus institutionum 101
	C onditionibus & demonstrationibus, &c. 125
	C ollatione bonorum 122
	C ollatione doris 123
	C onueniendis eum emancipato libertis eius ibid.
	C arbonario edicto 134
	DIGESTI NOVI.
	C ollisione detegenda 143
	G 4

RUBRICAE

Confessio	149	E
Celsione bonorum	150	D. GESTI VETERIS.
Curatore bonis dando	152	Eo per quem factū erit quomi-
Cloacis	165	nus quis in iudicio sitat 19
Concessionibus	186	Edendo 20
Crimine expilatæ hereditatis	189	Eo, quod metus causa gestum
		erit 24
Crimen stellionatus	ibid.	Ex quibus causis maiores xxv.
Collegiis illicitis, & corpori-	190	annis in integ. restit. 26
bis		Eo quod certo loco dari oport-
Custodia & exhibitione reo-	193	tebit 49
rum		Exercitoria actioe 51
Cadaveribus punitorum	207	Emctionibus & stipulationib ⁹
Captiuis, & postlimin. reuersis,	214	dupli 73
& redemptis ab hostib.	214	Exceptione rei venditæ 74
Castrensi peculio	216	Excusationibus & temp. eorum
Censibus	422	93
D		Eo qui pro tutore vel curato-
Dolo malo	pag. 24	re negotia gessit 95
Depositi	58	DIGESTI NOVI.
Districtione pignorum, vel hy-	71	Exceptionibus, seu præscriptio-
pothecarum		nibus, & præiudicis 170
Donationibus inter virum &	80	Extraordinariis criminib ⁹ 165
uxorem		Effractoribus, & expilatoribus
Diuortis	81	188.
INFORIATI.		Eum qui appellauerit in pro-
Dote prælegata	110	uincia defendi. 212
D. GESTI NOVI.		F
Damno infecto, & de subgrun-	136	DIGESTI VETERIS.
dis & protectis		Feris & dilationibus, & duet-
Donationibus	137	sis temporibus earum 19
Donationib ⁹ causa mortis	137	Fideicommissaria hereditatis
Diuersis, & temporalibus præ-	171	petitione 29
scriptioibus		Finium regundorum 39
Doli mali, & metus exceptio-	172	Familiæ erascundæ ibid.
ne		Fide instrumentorum 76
Duobus reis constituendis	5	Fundo dotali 80
Decurionibus, & eorum fami-	217	INFORIATI.
litis		Fideiussoribus, & nominatori-
Decretis ab ordine faciendis	220	bis, & hæredibus tutorum 96
		Fundo

DIGESTORVM.

Fundo instructo, & instruimen-	111	Iurisdictione omnium Iudi-
ro legato		cum 16
DIGESTI NOVI.		In ius vocando ibid.
Fideicommissariis libertatibus	119	In ius vocari vt eant, vel soluat
		17
Fluminibus, & ne quid in flumi-	159	In integrū restitutionibus 24
ne publico fiat		Iudicis, & vbi quis agere de-
Fonte	164	beat 28
Fideiussoribus, & mandatori-	176	Inofficioso testamento. ibid.
bis		Interrogatoriis actionibus 41
Furtis	181	Iurcurando siue voluntario, si
Furti aduersus nautas, caupo-	183	ue necessario 45
nes, itabularios		In litem iurando 46
Furibus balneariis	188	Institoria actioe 52
G		In rem verso 55
INFORIATI.		In diem adiectione 60
Gradibus assinitatis	131	In quibus causis pignus vel
DIGESTI NOVI.		hypotheca tacite contrahitur
Glande legenda	167	68
H		Iuris & facti ignorantia 77
DIGESTI VETERIS.		Iure dotum 79
His qui sunt sui vel alieni iuris	pag. 10.	INFORIATI.
His, qui notantur infamia	21	Impensis in rebus dotalibus fa-
His, qui deiecerunt, vel effude-	38	ctis. 84
runt.		Iniusto, rupto, & irrito facto
Hæreditate, vel actione vendi	61	testamento 99
ta		Iure d-liberandi 102
His quæ in testamento delene-	100	Iure codiciliorum 107
tur		DIGESTI NOVI.
Hæredibus instituendis ibid.		Iure auctoritatis annulorum
His quæ penæ nomine reuocan-	114	140
quantur		Interdictis 153
His quæ pro nō scriptis habentur	115	Itaque actiue priuato 163
His quibus vt indignis legata	119	Iudicium totum 179
auferuntur	ibid.	Incendo, ruma, naufragio, &c.
I		ue expurgata 184
DIGESTI VETERIS.		Iniuris, & iniuriis libellis 185
Iustitia & iure	pag. 7	Inre dictis & regeatis 205
		Iure fitei 211
		Iure inueneratis 219

R V B R I C A E

L		Manumissis vindicta	ibid.
DIGESTI VETERIS.		Manumissionibus quæ servis	
Legibus, & Senatufcō. & longa		ad vniuersitatem pertinenti-	
conſuet.	pag. 9	bus imponuntur	139
Lege commissoria	61	Manumissis testamento	ibid.
Locati & conducti	64	Migrando	169
INFORTIATI.		Muneribus, & honoribus	218
Legitimis Tutoribus	89	N	
Legatis & fideicommissis	1107	DIGESTI VETERIS.	
Legatis & fideicom.	11108	Ne quis eū, qui in ius vocatus	
Legatis & fideicom.	111108.	est, vi eximat	pag. 17
Liberatione legata	113	Negotiis gestis	23
Legatis præstandis cōtra tabu-		Nautæ, caupones, stabularij	27
las bonor. poss. petita	122	Noxalibus actionibus	38
Libertis vniuersitatum	128	Nautico scenore	75
DIGESTI NOVI.		DIGESTI NOVI.	
Liberali causa	141	Noui operis nuntiatione	135
Locis & itineribus publicis		Natalibus restituendis	141
157		Ne de statu defunctorum post	
Loco publico fruendo	158	quinquenniū quærat	142
Libero homine exhibendo	178	Ne vis fiat ei qui in possess. mis-	
Liberis exhibendis, vel deduc-		sus est	156
endis	ibid.	Ne quid in loco sacro fiat	357
Litigiosis	173	Ne quid in loco publico vel	
Libellis dimissoriis	210	itinere fiat	158
Legationibus	219	Ne quid in itinere publico, si	
M		pauca eius fiat	160
DIGESTI VETERIS.		Nouationibus, & delegationi-	
Minoribus xxv. annis	pag. 25	bus	177
Mortuo inferendo, & sepulcro		Nihil nonati appellatione in-	
ædificando	44	terposita	210
Mandati	52	Nundinis	220
INFORTIATI.		Proxenetis	222
Magistratibus conueniendis, &		O	
eorum hæredibus	96	DIGESTI VETERIS	
Militari testamento	103	Origine iuris, omnium magi-	
DIGESTI NOVI.		stratum, & success. pruden-	
Mortis causa donationibus &		pag. 8.	
captionibus	137	Officio consulis	12
Manumissionibus	138	Officio præfecti prætorij	ibid.
		Offic	

D I G E S T O R V M

Officio Præfecti vrbis	13	nibus	75
Officio Quæstoris	13	Pactis dotalibus	80
Officio Prætoris	13	Peculio legato	111
Officio Proconsulis, & legati		Penu legata	111
14		DIGESTI NOVI.	
Officio Præfecti Augustalis	14	Publicanis, & vectigalibus	
Officio Præsidis	15	136	
Officio Procuratoris Cæsaris		Pro socio	146
14		Pro emptore	146
Officio iuridici Alexandriæ	15	Pro hærede	146
Officio Affessorum	15	Pro donato	147
Operis feruorum	31	Pro derelicto	147
INFORTIATI.		Pro leg. to	147
Optione, vel electione legata		Pro dote	148
110		Pro suo	148
Obsequiis à liberis & libertis		Præuilegiis creditorum	151
parentibus & patrono præ-		Pecatio	166
standis	127	Prætorij stipulationibus	179
Operis libertorum	128	Præuatis delictis	181
DIGESTI NOVI.		Præuaricatoribus	187
Operibus publicis	220	Popularibus actionibus	190
P		Publicis iudiciis	191
DIGESTI VETERIS.		Pænis	204
Pactis	pag. 20	Præuilegiis Veteranorum	216
Postulando	21	Pollentationibus	221
Procuratoribus, & defensori-		Q	
bus	22	DIGESTI VETERIS.	
Pentione hæreditatis	29	Quod quisque ius in alium	
Possessoria hæreditatis petiti-		statum, ipse eodem iure sta-	
ne	29	tur pag.	16
Publiciana in rem actione	30	Qui facultate cogantur	18
Pignoratitia actione	50	Quod quisque vniuersitatis	
Peculio	55	nomine, vel contra eam age-	
Pro socio	59	tur	21
Periculo & commodo rei ven-		Quemadmodū seruitus amitt-	
ditæ	63	tatur	37
Præscriptis verbis, & in factum		Quibus rebus ad eundem iu-	
actionibus	67	dicem eatur	41
Pignorbibus, & hypothecis	67	Quod cum eo, qui in aliena	
Probationibus & præsumptio-		potest. re est, negotium esse	
		git	

R V B R I C A E

gestum dicatur	53	Quorum legatorum	156
Quando actio de peculio est		Quod vi, aut clam	165
annalis	55	Quarum rerum actio non da-	
Quod iussu	56	tur	173
Quæ res pignori obligari pos-		Quæstionibus	203
sunt	69	Quis, & à quo appellatur	208
Qui potiores in pignore vel		Quando appellandum sit.	209
hypotheca habeantur	69	Quæ sententiæ sine appellatio-	
Quibus modis pignus vel hy-		ne rescinduntur	211
potheca soluntur	71		
		R	
I N F O R T I A T I		D I G E S T I V E T E R I S.	
Qui petant tutores & curato-		Rerum diuisione, & qualitate	
res, & vbi petantur	90	pagina 11	
Quando ex facto tuto. vel cura-		Receptis, qui arbitrium reci-	
rat. minores agere possint,		piunt: vt sententiam dicant	
vel non	91		26
Quod falso tutore autore ge-		Rei vendicatione	30
stum esse dicatur	95	Religiosis, & sumptibus func-	
Quemadmodum testamenta		rum	43
aperiantur, inspiciantur, vel		Rebus creditis, & si certum pe-	
describantur	105	tatur condictione	44
Quando dies legatorum vel fi-		Rescindenda venditione	61
deicommissorum cedit	118	Rerum permutatione	66
Quibus non competit bonorum		Ritu nuptiarum	79
possessio	133		
Quis ordo in bonorum posses-		I N F O R T I A T I.	
sione seruetur	134	Rebus eorum qui sub tutela	
		sunt sine decreto non alienã	
D I G E S T I N O V I.		dis, vel supponendis	97
Qui sine manumissione ad li-		Rebus dubis	113
bertatem perueniunt	140	Regula Catoniana	114
Qui & à quibus manumissi li-			
beri non fiunt	140	D I G E S T I N O V I.	
Quibus ad libertatem procla-		Re iudicata, & effectu senten-	
mare non licet	142	tiarum, & de interlocutioni-	
Quibus ex causis in possessio-		bis iudicium	148
nem catur	150	Ripa munienda	160
Quæ in fraudem creditorum		Riuis	164
facta sunt, vt in integrum re-		Remissionibus	166
stituantur	153	Rem pupilli saluam fore	179
Quorum bonorum	155	Rem ratam haberi	180
		Receptoribus	387

Requit

D I G E S T O R V M.

Requirendis reis, & absenti-		possessionem missa, &c.	87
bus damnandis	102	Si mulier ventris nomine in	
Re militari	115	possessione calumniæ causa	
Regulis iuris	223	esse dicatur	87
		Suspectis tutoribus vel cur.	92
S		Si quis omnia causa testa.	105
D I G E S T I V E T E R I S.		Senatusconsulto Syllaniano,	
Statu hominum	pag. 9	Claudio, &c.	106
Senatoribus	12	Si quis aliquæ testari prohibe-	
Si quis in ius vocatus non ierit		rit	106
	17	Seruitute legata	109
Si quis ius dicenti non obtem-		Supellectili legata	111
perauerit	16	Si cui pius quam per legem faldi-	
Si ex noxali causa agatur, quæ-		diam licuerit legetur	117
admodum caueatur	18	Si tabulæ testamenti nullæ ex-	
Si quis cautionibus in iudi-		tabunt	111
stendi causa factis non ob-		Si à parente quis fuerit manu-	
temperauerit	19	missas	129
Si pars hereditatis petatur	29	Si quid in fraudem patroni fa-	
Si ager vrbiculis, vel emphy-		ctum sit	129
teuticus petatur	31	Si tabulæ testamenti nullæ ex-	
Si usufructus petatur, vel ad		tabunt	129
alium pertinere negetur	33	Succellorio edicto	131
Seruitutibus	35	Suis & legitimis heredibus	134
Seruitutibus prædiorum vrb.	35		
Seruitutibus rusticorum præd.		D I G E S T I N O V I.	
	35	Statulibetis	140
Si seruitus vendicetur, vel ad		Si libertus ingenuus esse dica-	
alium pertinere negetur	36	tur	142
Si quadrupes pauperiem fecit-		Separationibus	152
se dicatur	37	Superstitionibus	162
Seruo corrupto	41	Saintano interdicto	170
Seruis fugiuuis	42	Supulatione seruorum	176
Si mensor falsum modum dixit		Solutionibus & liberationibus	
rit	43		178
Seruis exportandis	64	Si quis testamento liber esse	
Sponsalibus	78	in illis fuerit	184
		Si familia luctum fecisse dica-	
I N F O R T I A T I.		tur	183
Soluta matrimonio quemad-		Sepulchro violato	186
modum dos petatur	83	Sententiam falsis	206
Si ventris nomine mulier in			

Statut.

R V B R I C A E D I G E S T .

Situtor, vel emator, vel magi stratus creatus appellauerint	112	rari debeat	93
Sipendente appellatione mors interuenierit	213	Vulgari, & pupillari substitutione	101
T			
DIGESTI VETERIS.			
Transactionibus	pag. 10	Vfu, & vfructu, & reditu, & habit. &c.	109
Tributoria actione	53	Vino, tritico, & oleo lega.	100
Testibus	77	Vt legatorū seu fideicō. seruandorum causa caueatur	119
IN FORTIATI.			
Tutelis	88	Vt in possessione legatorū vel fideicommiss. fereandorum causa esse liceat	119
Testamentaria tutela	89	Ventre in possessionem mittenda	123
Tutoribus & curatoribus datis ab his, qui ius dandi habent, &c.	92	Vnde cognati	110
Tutelis & rationibus distrahendis	94	Vnde liberi	119
Testamentis. & qui testa. face re possunt: & quemadmodū testam. nota fiant	98	Vnde legitimi. & vñ agnati	130
DIGESTI NOVI.			
Tabulis exhibendis	156	Vnde vir & vxor	132
Tigno iniuncto	182	Veteranorum & militum successione	142
Termino moto	189	Vt ex legibus senatūque consul. bonorum poss. detur	133
V			
DIGESTI VETERIS.			
Vfructu, & quemadmodum quis vtatur	pag. 31	DIGESTI NOVI.	
Vfructu accrescendo	32	Vfructu & vfructu	145
Vfructu eorum rerum, quæ vfu consumuntur, vel mī.	32	Via publica, & de ædibus curibus	158
Vfu, & habitatione	34	Via publica, & itinere publico reficiendo	159
Vfructuarius quemadmodū caueat	34	Vt in flumine publ. navigare liceat	160
Vfuris & fructibus	74	Vi & viarmara	161
IN FORTIATI.			
Ventre inspiciendo, custodiendō, que partu	86	Vt possidetis	161
Vbi pupillus educari, vel morari debeat		Vtrobi	169
		Verborum obligationibus	175
		Vi bonorum ratorum	184
		Vacatione, & excusatione munerum	218
		Vanus & extraordinariis cognitionibus	221
		Verborum & rerum significatione	223
		Rub	

R V B R I C A E
C O D I C I S .

A		Ad Senatuse. Orficiatum	294
Apostatis	211	Assertionem tollenda	298
Assessoribus, & domesticis, & cæcellariis iudiciū	244	Acquirenda & retinenda possessione	300
Annonis	244	Annali exceptione Italici contractus tollenda &c.	302
Aduocatis diuersorū iudiciorum	247	Alluionibus	302
Aduocatis diuer. iudicium	247	Appellationibus, & consultationibus	307
Aduocatis filii	248	Aedificiis priuatis	309
Alienatione iudicij mutandi causa facta	257	Acceptilationibus	314
Ad exhibendum	266	Adoptionibus	314
Actionibus & obligationibus	267	Accusationibus, & inscriptionibus	316
An seruus ex suo facto post manumissionē teneatur	268	Ad legem Iuliā maiestatis	317
Actionibus hæreditariis	268	Ad legem Iuliā de adulteriis, & stupro	317
Ad Senatuseonsultū Macedonianum	270	Ad legem Iuliam de vi publica, vel priuata	317
Ad Senatuseō. Velleianum	270	Ad legem Corneliam de scariis	318
Actionibus empti, & venditi	273	Ad legem Fauiam de plagariis	318
Aedilitiis actionibus	275	Ad legem Fiscelliam	318
Aendis liberis	281	Ad legem Corn. de falsis	318
Administratione tutorum	283	Ad leg. Iuliam de ambitu	319
Alimentis pupillo præstandis	285	Ad leg. Iul. repetundarum	319
Arbitrium tutelæ	285	Abigeis	320
Authoritate præstanda	286	Abolitionibus	320
Actore à tutore, seu ematore dando	286	Ad Senatuse. Turpilianum	321
Ad Senatuseonsult. Trebellianum	293	TRIUM LIB. COD.	
Ad legem Falcidiam	293	Annonis, & tributis	361
Ad Senatuseonsult. Tertullianum.	294	Apochis publicis, &c.	362
		Athletis	362
		Auri publici persecutoribus	372

R Y B R I C A E

Auro coronario	372	TRIUM LIB. COD.
Argenti pretio quod in thesauris inferitur	372	Bonis vacantibus
Annontis ciuilibus	377	Contractibus iudicū, vel eorū qui sunt circa eos, &c.
Alexandriæ primatibus	378	Communi diuidendo
Administratore rerum publicarum	378	Cōmunia vtriusq; iudicij
Aquæductu	380	Consortibus eiusdem litis
Agricolis, & censitis, & colonis	380	Condiçãoe indebiti
Agricolis, & mæcipis dominicis, vel fiscalibus, &c.	383	Condiçãoe ob causam datorum
Agentibus in rebus	388	Condiçãoe ob turpē causā
Apparitoribus Præfectorū prætorio	393	Condiçãoe fortuita.
Apparitoribus præfecti vrbs	393	Condiçãoe ex lege
Apparitoribus magistrorū militum	393	Constituta pecunia
Apparitoribus proconsulis, & legati	394	Commodato
Apparitoribus comitis orientis	394	Compensationibus
Apparitoribus præfecti anno-næ	394	Contrahenda emptione, & venditione
B		Communi rerū diuisione
Bonis libertorum	289	Commerciis, & mercatoribus
Bonorū possessione secundum tabulas	289	Concubinis
Bonorum poss. contra tab.	289	Confirmando tutore
Bon. pos. contra tab. liberti	289	Contrario iudicio tutelæ
Bonis maternis	295	Curatore funosi, vel prodigi
Bonis quæ liberis in potestate constitutis acquiruntur	295	Carboniano edicto
Bonis autoritate iudicis possidendis, seu venundandis	308	Collationibus
Bonis proscriptorum.	311	Codicillis
Bonis eorum qui mortem sibi consecuerunt	321	Communia de legatis
		Condiçãoibus insertis tam in legatis, quam fideicō.
		Caducis tollendis
		Communia de successioneibus
		Communia de manumissionibus
		Collusione detegenda
		Cōmunia de vice-ponib.
		Com

C O D I C I S.

Comminationes, Epistolas &c. auctoritatem rei iudicatæ non habere	306	nialium	382
Confessis	306	Cōductoribus, & procuratoribus prædiorū fiscalium	384
Contrahenda, & committenda stipulatione	313	Collatione fundorū fiscalium	384
Creditorum euictionem non debere	314	Cupressis ex loco Daphnes vel Perseidis per Aegyptum nõ excidendis, vel vendēdis	384
Captiuus, & postliminio reuersis	315	Consulibus, & non spargendis ab his pecuniis, &c.	385
Custodia reorum	316	Comitibus consistorianis	386
Crimine peculatus	319	Comitibus, & tribunis scholarium	386
Crimine sacrilegij	319	Comitibus rei militaris	386
Crimine expilatæ hæreditatis	320	Comitibus & archiatris	387
Crimine stellionatus	320	Comitibus, qui prouincias regunt	387
Calumniatoribus	321	Curiosis, & stationariis	389
TRIUM LIB. COD.		Cattrensiensis, & ministerianis	389
Conueniendis fisci debitoribus	329	Castrensi omnium palatinorū peculio	390
Capitulis, & distrahēdis pignoribus tributorum causa	362	Castrensi peculio militum, & præfecti annouæ	391
Canone largitionalium titularum	363	Commeru	392
Conditis in publicis horreis	363	Cursu publico, & angariis, & perangariis	393
Collatione donatorū, &c.	364	Cohortilibus, principibus, corniculariis, ac primipilariis	394
Collatione æris	364	D	
Classicis	376	Diuersis rescriptis, & pragmaticis sanctionibus	238
Curialibus vrbs Romæ	375	Defensoribus ciuitatum	246
Collegiatis, & chartoparris, & numulariis	375	Dolo malo	251
Canone frumentario vrbs Romæ	377	Dilationibus	260
Capitatione ciuium census eximenda	381	Depositū	271
Colonis Palæstinis	381	Donationibus ante nuptias	277
Colonis Thracensibus	381	Dotis promissione	279
Colonis Illyricianis	381	Dote cauta non numerata	280
Collatione fundorum patrimonialium			

R V B R I C A E

Biuortio facto apud quē liberi educari debeant	281	Etiā per pcuratorē causam in integr. restit. agi posse	256
Diuidenda tutela	285	Ex dilectis defunctorū inquam hēres cōueniatur	269
Deductio libertate tollēda	296	Executoria, & infitoria actione	270
Distractio pignoris	312	Eunuchis	272
Debitorem venditiōe pignoris impedire non posse	312	eo qui pro tutore negotia gessit	284
Duobus res stipulandi	314	Excusatione tutorum	286
Donationibus	315	Excusatione veteranorum	287
Donationibus quæ sub modo conficiuntur	315	Edicto diui Adri. tollendo	251
Donationib⁹ causā mortis	315	Ex quibus causis serui pro præmio libertatē accipiunt	297
T R I V M L I B. C O D.			
Delatoribus	360	Executione rei iudicatæ	305
Discussoribus	364	Etiā ob chirographariā pecuniā pignus retineri posse	312
Decurionibus & filiis eorū	364	Exceptionibus, seu præscriptio nibus	313
Decretis decurionū super immunitate quibusdam concedenda	368	Euictionibus	314
Debitoribus ciuitatum	378	Emancipationibus	314
Diuersis prædiis, urbanis, & rusticis, templorum, & ciuitatum	383	Exhibendis, & transmittendis reis	316
Dignitatibus	385	Emendatione seruorum	317
Domesticis & pceptoribus	387	Emendatione propinquorū	318
Decanis	389	T R I V M L I B. C O D.	
Desertoribus, & occultatoribus	392	Exactoribus tributorum	362
Diuersis officiis, & apparitoribus iudicum	394	Excusationibus munerum	368
E			
Emendatione Codicis Iustiniani	216	Excusationibus artificum	370
Episcopis, & clericis	218	Expensis publicorū ludorū	380
Episcopali audientia	218	Equestri dignitate	390
Edendo	246	Erogatione militaris annonæ	391
Errore calculi	247	Executione, & translatione militaris annonæ	391
Errore aduocatorum	248	Executoribus, & exactoribus	394
Ex quibus causis infamia irrogatur	249	F	
		Filiofamilias minore	251
		Fideiussoribus minorum	251
			252

C O D I C I S.

Formulis, & impetratione actionum sublati	257	G	
Fertis	260	Generali abolitione	310
Foreo competenti	260	T R I V M L I B. C O D.	
Familiæ celsitudinæ	265	Gladiatoribus	380
Finium regundorum	265	Grege dominico	384
Fide instrumentorum	269	H	
Fundo dotali	281	Hæreticis, & Manichæis	230
Fideiussoribus tutorum	286	His qui ad Ecclesias confugit	233
Fugitiuis seruis, & libertis, &c.	288	His qui in Ecclesia manumittuntur	234
Furtis & seruo corrupto	288	His qui ad statuas confugiunt	239
Fideicommissis	292	His qui potentiorum nomine titulos prædiis assignant	249
Fideicommissariis hæreditatibus	296	His qui veniam ætatis impetrauerunt	255
Fructibus, & litis expensis	305	Hæreditariis actionibus	268
Fideiussoribus, & mandatoribus	314	Hæreditate vel actione vendita	271
Falsa moneta	318	Hæredibus tutorum	285
Famosis libellis	320	Hæredibus instituendis	299
T R I V M L I B. C O D.			
Fide instrumentorum, & iure hæstæ fiscalis	359	His quibus vt indignis	292
Fiscalibus vsuris	359	His quæ pœnæ nomine intestam. relinquuntur	292
Filiis familiæ, & quemadmodum pro his pater teneatur	370	His quæ sub modo legata, vel fideicommissa relinquuntur	293
Fabricensibus	374	His qui ante apertas tabulas hæreditatē transmittit	294
Instrumento urbis Constantino-politanæ	377	Hæreditatibus decurionū	295
Fumento Alexandrino	378	His qui à non domino manumissi sunt	297
Fundis limitrophis, &c.	381	His qui per metum iudicis appellauerunt	307
Fundis patrimonialibus, & saluentibus, &c.	382	His qui in priorum creditorū locum succedunt	310
Fugitiuis colonis, &c.	382	His qui latrones occultauerunt	320
Fundis rei priuatæ, &c.	382		
Fundis, & salibus rei dominicæ	383	T R I V M L I B. C O D.	
Filiis officialium militarium, qui in bello moriuntur	392	His qui ex publicis rationibus	

R V B R I C A E

mutuā pecuniam accipiunt	Inofficioſo teſtamento	264
359	Inofficioſis donationibus	264
His qui ſe deferunt	Inofficioſis dotibus	265
360	Iure emphyteutico	276
His qui ſponte munera ſubeūt	Inceſtis nuptiis	277
367	Interdicto matrimonio inter	
His qui à principe vacationem	pupillam & tutorem	278
acceperunt	Iure dotium	279
367	In quibus cauſis tutorem ha-	
His qui numero liberoruū, ſeu	benti tutor dari poſſit	283
paupertate, excuſationem	In litem dando tutore, vel cu-	
meruerunt	ratore	284
369	In litem iurando	285
His qui non impletis ſtipendiis	Iure aureorum annullorū	289
ſacramento ſoluti ſunt	Inſtitutionibus, & ſubſtitu-	
369	nibus, & reſtitutionibus ſub	
His qui in exilium dati, vel ab	conditione factis	290
ordine moti ſunt	Impuberum, & aliis ſubſtitu-	
370	tionibus	290
His, quæ ex publica collatione	Iure deliberandi, & ad eūda, vel	
illata ſunt, non uſurpandis	acquirenda hæreditate	291
372	Indicta viduitate tollenda	292
Honoratorum vehiculis	Ingenuis manumifſis	298
376	In quibus cauſis ceſſet longi	
His qui ex officio quod admi-	temporis præſcriptio	301
niftrauerunt conueniuntur	Interdictis	309
379	In quibus cauſis pignus tacite	
I	contrahatur	310
Iuſtiniano codice confirman-	Iure dominiꝝ impetrando	313
do.	Inuitibus ſtipulationibus	314
225	Ingrauis liberis	314
Iudæis, & cœlicolis	Inſantibus expoſitis, &c.	315
232	Inſirmandis pœnis cœlibatus,	
Iuris, & facti ignorantia	& orbitatis	315
235	Iure heritorum	316
In ius uocando	Iniuriis	320
245		
In integrum reſtitutione mino-		
rum xxv annis		
251		
In quibus cauſis in integrum		
reſtitutione non eſt neceſſaria		
254		
In integrū reſtitutione poſtula-		
ta, ne quid noui fiat		
256		
Iure iurando propter calumniā		
dando		
257		
Iudicis		
258		
In iurisdictione omnium iudi-		
260		
In quibus cauſis militares fori		
pignificatione uti poſſunt		
264		

C O D I C I S.

da	363	M
Imponenda lucretiana deſcri-		Mandatis principum
ptione	365	234
Incolis	366	Modo mulctarum, quæ à iudi-
Infamibus	370	cibus inſtiguntur
Irenarchis	372	245
Iure Reipublicæ	368	Magiſtratibus municipal.
In quibus cauſis coloni capite		246
cenſiti dominos accuſare		Mandati.
poſſunt	381	271
		Monopolis
		275
		Magiſtratibus conueniendis
		238
		Mulieribus, quæ ſeruis pro-
		priis ſe iunxerunt
		317
		Maleficiis, & mathematicis
		318
		Mutatione nominis, &c.
		319
		T R I V M L I B. C O D.
		Municipibus & originariis
		361
		Muneribus, & honoribus non
		continuandis
		366
		Muneribus patrimoniorū
		367
		Mulieribus, & in quo loco ho-
		nores cognoscant
		370
		Metallariis, & metallis, &c.
		374
		Mutilegulis, &c.
		374
		Metropoli Beryto
		377
		Mendicantibus validis
		377
		Manima
		380
		Mācipiis & colonis patrimonia
		lum & ſalcuentium, &c.
		382
		Magiſtris ſeniorum
		386
		Meſſoribus
		390
		Militari veſte
		392
		Metatatis & epidimeticis
		392
		N
		Nouo codice faciendū
		225
		Ne ſanctum baptiſma iteretur
		231
		Nemini licere ſignum ſaluato-
		ris Chriſti in ſilice, &c.
		232
		Ne Chriſtianum mancipium
		hæreticus, vel paganus, &c.
		232

R V B R I C A E

Ne comitibus rei militaris vel tribunus lucrū præstetur 243	Ne sine iussu Principis certis iudicibus liceat confiscare 321
Ne liceat potentioribus patro- cinium litigantibus præstare 249	TRIUM LIB. COD. Ne operæ à collatoribus exi- gantur 383
Ne fiscus, vel respublica procu- rationē alicui præster 250	Nauiculariis publicis species transportantibus 373
Negotiis gestis 251	Nauibus non excusandis ibid.
Ne quis in sua causa iudicet 259	Naufragiis ibid.
Noxalibus actionibus 266	Nulli licere in frænis margari- tas aptare, &c. 375
Ne vxor pro marito conuenia- tur 268	Nautis tyberinis 377
Ne filius pro patre conuenia- tur ibid.	Negotiatores ne militent 390
Non numerata pecunia 270	Nūcerariis, & actuariis, &c. 393
Nautico scænore 271	O
Nundinis & mercatoribus 275	Officio præfecti Orientis & Ilyrici 239
Nuptiis 277	Officio præfecti prætorio A- fricæ 240
Ne fideiussores dotiū dētur 281	Officium præfecti vrbis ibid.
Ne pro dote mulieri bona ma- riti addicantur ibid.	Officio magistri militum ibid.
Naturalibus liberis 282	Officio quæstoris 241
Ne tutor vel curator vestigal conducat 283	Officio magistri Officiorū 241
Necessariis seruis hæredibus instituentis 290	Officio comitis sacrarum lar- gitionum ibid.
Ne de statu defunctorum post quinquenniū quærat 299	Officio comitis rerum priuati- tarum ibid.
Nudo iure Quiritum tollendo ibid.	Officio procōsulis & legati ibi-
Ne rei dominicæ, vel templorū vendicatio temporis excep- tione submoueat 302	Officio comitis Orientis ibid.
Ne liceat in vna eademq; cau- sa tertio prouocare 308	Officio præfecti Augustalis ibi-
Notariis & delegationi- bus 314	Officio Vicarij ibid.
Nili aggeribus non rumpendis 320	Officio prætoris 242
	Officio rectoris prouinciæ ibi-
	Officio præfecti vigilum ibid.
	Officio ciuiliū Iudicum ibid.
	Officio præfecti annonæ ibid.
	Officio militariū iudicam 243
	Officio diuersorum iudicū ibi-
	Officio eius qui vicem alicui- us

C O D I C I S.

ius Iudicis obtinet 244	Posthumis hæredib ⁹ instit. 291
Officio iuridici 246	Peculio eius qui libertatē me- ruit 299
Ordine iudiciorum 260	Præscriptione longi temporis x. vel xx. annorum 300
Operis libertorum 289	Præscriptione xxx. vel xl. an- norum 302
Obsequiis patrono præstandis 285	Pœna Iudicis qui malè iudica- uit 304
Operis noui nuntiatione 310	Præuilegio fisci 308
Operibus publicis ibid.	Præuilegio dotis ibid.
TRIUM LIB. COD.	Precario, & Saluiano interditi- cto 309
Omni agro deserto, &c. 381	Pignoriibus & hypothecis 310
Oblatione votorum 302	Prætorio pignore 311
P	Partu pignoris 312
Paganis, & templis, & sacrifi- ciis eorum 231	Pactis pignorum 313
Precibus imperatori offerendis 215	Patria potestate 314
Pactis 247	Priuatis carcerib ⁹ inhiibēdis 316
Postulando 247	Pœnis 321
Procuratoribus 249	TRIUM LIB. COD.
Pedaneis iudicibus 259	Pœnis fiscalibus creditores pœ- ferri 319
Plus petitionibus 260	Petitio bonorum sublati 360
Petitione hæreditatis 265	Prædiis curialium sine decreto non alienandis 365
Prohibita sequestratione pe- cuniæ 266	Præbendo salario 366
Probationibus 269	Professoribus & medicis 369
Plus valere quod agitur ibid.	Peticulo successorum parentis 370
Pignoratitia actione 270	Prioribus ad munera nomi- nandis 371
Per quas personas nobis acqui- ritur ibid.	Ponderatoribus, & auri illa- tione 372
Pro socio 271	Prædiis, & omnibus rebus na- uiculariorum 373
Patribus, qui filios distraxerūt 272	Præuilegiis corporatorum 375
Peticulo & commodo rei ven- ditæ 273	Pistoribus 376
Pactis inter emptorem & ven- ditorem 274	Præuilegiis vrbis Constantino- politane 376
Pactis cōnētis super dote 280	H 4 Peric
Peticulo tutorū & curat. 283	
Prædiis & aliis rebus minorū sine decreto nō alienādis 287	

R V B R I C A E

Periculo nominatorum	378	Quibus ex causis maiores in integrum restituantur	257
Periculo eorū, qui pro magistratibus interuenerūt	379	Qui pro sua iurisdictione dare dāre possunt	259
Pascuis publicis & priuatis	382	Qui legitimā portionem standi ualent in iudicio	ibid.
Prædis tameciacis, &c.	383	Quādo Imperator inter pupillos, & uiduas cognoscit	261
Præuilegijs domus Augustæ, vel rei priuatæ, &c.	384	Quādo licet unicuique sine iudice vindicare se	264
Prætoribus, & honore prætoris, &c.	385	Quādo fidei vel priuatus debitoris sui debitoris exigere potest, vel conuenire	268
Præfectis prætorio, siue urbi, & magistris militum	ibid.	Quod cum eo, qui in aliena potestate est negotij gestum esse dicitur	270
Præpositis sacri cubiculi	ibid.	Quæ res uēdi nō possunt	271
Præuicario, & secūdicerio, & notariis	386	Quæ res exportari nō debent	272
Professoribus q̄ in vrbe Cōstantinopolitana docēt, &c.	387	Quādo licet ab emptione discedere	ibid.
Præpositis laborum	388	Qui petant tutores	282
Proximis sacrorū scriuinarum	ibid.	Qui dare tutores vel curatores possunt	ibid.
Præpositis agentibus in rebus	ibid.	Quando mulier officio tutelæ iungatur	ibid.
Principibus agentibus in rebus	ibid.	Quando ex facto tutoris, vel curatoris minores agere possunt	283
Palatinis sacrarum largitionum	389	Quando tutores vel curatores esse desinant	286
Priuilegijs eorum, qui in sacro palatio militant	390	Qui numero liberorum se excusant	287
Priuilegijs scholarium	ibid.	Qui morbo se excusant	ibid.
Perfectionis dignitate	ibi.	Qui ætate se excusant	ibid.
Præuilegijs	394	Qui numero tutelarum se excusant	ibid.
Publicæ lætitiæ, vel consulum nuntiatores	ibi.	Quando decreto opus non est	ibidem
Quādo libellus principi datus facit litis contestationē	236	Qui admitti ad bonorum possessionem	255
Qui, & aduersus quos in integrum restitutio non postuletur	255		

C O D I C I S.

sessionem possunt	289	nera indicuntur	367
Quando non petentiū partes petentibus accrescant	ibid.	Quibus muneribus vel præstationibus nemini liceat se excusare	368
Qui testamenta facere possunt vel non	290	Qui ætate, vel professione se excusant	ibid.
Quemadmodum testamenta aperiantur	291	Qui morbo se excusant	ibid.
Quando dies legati cedat	294	Quibus muneribus excusantur hi, qui post impietā militiam, &c.	369
Qui manumittere nō possunt, & ne in fraudē creditorū	297	Quo quisque ordine conueniatur	379
Qui nō possunt ad hereditatem peruenire	ibid.	Quibus ad conductionē prædiorum fiscalium accedere non licet	384
Quibus non obicitur longi temporis præscriptio	301	Quæstoribus, & magistris officiorū, & comitibus sacrarū largitionum & priuatæ	386
Quadragesimæ præscriptione	301	Qui militare possunt, vel non	390
Quomodo & quādo Iudex debet ferre sententiā, &c.	303		
Quibus res iudicata non nocet	306		
Quando prouocare nō est necesse	307		
Quorum appellationes non recipiantur	ibid.		
Qui bonis cedere possunt	308		
Quorum bonorum	309		
Quorum legatorum	ibid.		
Quæ res piguori obligari possunt	310		
Qui potiores in pignore habeantur	ibid.		
Quæ sit longa cōsuetudo	315		
Qui accusare non possunt	316		
Quādo civilis actio criminali præiudicet	319		
Quæstionibus	320		
T R I M M L I B. C O D.			
Quādo & quibus quarta pars debeatur ex bonis decurionum	365		
Quemadmodum ciuilia muneris indicuntur	367		
Quibus muneribus vel præstationibus nemini liceat se excusare	368		
Qui ætate, vel professione se excusant	ibid.		
Qui morbo se excusant	ibid.		
Quibus muneribus excusantur hi, qui post impietā militiam, &c.	369		
Quo quisque ordine conueniatur	379		
Quibus ad conductionē prædiorum fiscalium accedere non licet	384		
Quæstoribus, & magistris officiorū, & comitibus sacrarū largitionum & priuatæ	386		
Qui militare possunt, vel non	390		
R			
Restitutionibus minorum	253		
Reputationibus quæ sunt in iudicio in integr. rest.	256		
Restitutione militum	ibid.		
Receptis arbiris	257		
Rei vindicatione	265		
Religiosis & sumptibus funerum, & aleatoribus	266		
Rebus creditis, & iurcurando	ibid.		
Reuendenda uenditione	272		
Rebus alienandis, vel non	273		
Rem alienam gerentibus	274		
Resu permutatione & præscriptis uerbis actione	276		
Rei uxoris actione	279		
Repudis	280		
Reum amorum	281		
Repudianda bonorum possessio	290		

R V B R I C A E

Repudianda, vel abstinenda	velit	ibid.
hæreditate	291	
Re iudicata	305	
Res inter alios acta aliis non nocet	306	
Relationibus	ibid.	
Reuocandis his quæ in fraudẽ creditorũ alienata sunt	309	
Ratiociniis operum publicorum	310	
Remissione pignoris	312	
Reuocandis donationibus	315	
Raptu virginũ	317	
Requirendis reis	320	
T R I V M L I B. C O D.		
Reis postulatis	370	
Re militari	391	
S		
Summa trinitate, & fide catholica	226	
Sacrosanctis ecclesiis	228	
Senatusconsultis	235	
Si cõtra ius, vel vtilitatem publicam, &c.	237	
Statuis & imaginibus	239	
Si tutor vel curator interuenit	251	
Si in communi, eadẽmq; causa in integrum restitutio postuletur	254	
Si aduersus rem iudicatam restitutio postuletur	ibid.	
Si aduersus venditionẽ restitutio postuletur	ibid.	
Si aduersus venditionem pignoris	ibi.	
Si aduersus donationem	ibid.	
Si aduersus libertatem	253	
Si aduersus transactionem, vel diuisionem minor restitui		
Si aduersus solutionem	ibid.	
Si aduersus delictum suũ	ibid.	
Si aduersus vfucapionem	254	
Si aduersus fiscum	ibid.	
Si aduersus creditorem	ibid.	
Si vt ab hæreditate abstineat	ibid.	
Si vt omissa hæreditate, vel bonorum possessione, aliquid aliud exquirat	ibid.	
Si minor se maiorem dixerit, vel probatum fuerit	255	
Si sæpius in integrũ restitutio postuletur	ibid.	
Si maior factus ratũ habuerit	ibid.	
Satisfacendo	257	
Sportulis, & sumptibus in diuersis iudiciis faciendis	258	
Seruitutibus & aqua	265	
Si certum petatur	266	
Suffragio	ibid.	
Si seruus extero emi se mandauerit	271	
Si propter publicaspõsitiones veditio fuerit celebrata	272	
Sine censu vel reliquis fundũ comparari non posse	273	
Si quis alteri vel sibi sub alterius nomine emerit	ibid.	
Si seruus exportandus veneat	247	
Si mancipium ita venierit ne prostituatur	ibid.	
Si mancipium ita fuerit alienatum, vt manumittatur	ibid.	
Sponsalibus	276	
Si rector prouinciæ, sponsalitiã dederit arras	277	
Si quac		

C O D I C I S

Si quacunq; præditus potestate, &c.	278	tollendo	299
Si nuptiæ ex rescripto petantur	278	Si aduersus creditorem	301
Secundis nuptiis	278	Sententiis præfectorum prætorio	303
Si secũdo nupserit mulier	279	Sententiis ex periculo recitandis	303
Solutio matrimonio quemadmodum dos petatur	280	Sententiis, & interlocutionibus omnium iudicum	ibid.
Si ex pluribus tutoribus, &c.	281	Sententia quæ sine certa quantitate profertur	ibid.
Suspectis tutoribus vel curatoribus	284	Sententiis quæ pro eo quod interest proferuntur	374
Si mater indemnitate promiserit	284	Sententiam rescindi non posse	ibid.
Si contra matris voluntatem tutor datus sit	ibid.	Si à non competenti iudice iudicatum esse dicatur	ibid.
Si tutor non gesserit	286	Si plures vna sententia condemnati sunt	305
Si ex falsis allegationibus tutor vel cur excusatus sit	ibid.	Si ex falsis instrumentis, vel testimoniis iudicatum sit	306
Si tutor reipublice causa abesse coeperit	287	Si pendente appellatione mors interuenierit	307
Si quis ignorans rem minoris esse, sine decreto cõparauerit	ibid.	Si vnus ex pluribus appellauerit	307
Si maior factus alienationem ratam habuerit	288	Si de momentanea possessione appellatum fuerit	308
Si in fraudẽ patroni à libertis alienatio sit facta	289	Si per vim vel alio modo ab sentis turbata fuerit possessio	309
Successorio edicto	289	Si aliena res pignori data sit	310
Si quis aliquem testari prohibuerit, aut coegerit	292	Si antiquior creditor pignus vendiderit	310
Si omissa causa testamenti ibi.		Si communis res pignori data sit	311
Si falsa causa adiecta in legato, vel fideicom. fuerit	293	Si in causa iudicati pignus caputum sit	311
Suis & legitimis liberis ab intestato venientibus	294	Si pignus pignori datũ sit	311
Seruo communi manum.	297	Si venditio pignore agatur	312
Seruo pignori dato manumisso	ibid.	Si vnus ex pluribus hæredibus credi	
Seruis reip. manumittendis ibi.			
Senatusconsulto Claudiano			

R V B R I C A E

creditoris, &c.	313	Solutionibus & liberationibus	
Si pignoris conuentionem numero pecuniae secuta non sit	313	debitorum ciuitatis	379
Solutionibus & liberationibus	314	Spectaculis, & scenis, & lenonibus	379
Si reus vel accusator mortuus fuerit	317	Silentariis, & decurionibus eorum	387
Si quis Imperatori maledixerit	317	Stratoribus	389
Si quis eam, cuius tutor fuit, corruperit	317	Salgamo hospitibus non praestando	392
Sepulchro violato	318		
Seditiosus	319		
Sententiam passus, & restitutus	321		
T			
TRIVM LIB. COD.		Transactioibus	247
Sententia aduersus fidei iuris retractandis	359	Temporibus in integrum restitutionis tam minorum, &c.	
Si liberalitatis imperialis focus sine herede decesserit	360	Tribus	269
Superindictio	362	Testamentaria tutela	282
Superactoribus	362	Tutoribus, & curatoribus illustrium personarum	282
Si seruus aut libertus ad decurionatum aspirauerit	365	Tutore, & curatore qui satis non dat	284
Si propter inimicitias creatio facta fuerit	471	Testamento militis	290
Si post creationem quis decesserit	371	Testamentis	290
Sumptuum recuperatione	371	Testamentaria manumissione	296
Suscceptoribus, & Praepositis, & arcariis	371	Temporibus appellationum	301
Suaris & susceptoribus vini	376	Tabulis exhibendis	309
Studiis liberalibus	376		
Si quis liber iniustus actum rei pub. gerere cogatur	379		
Sumptus iniuncti muneris ad omnes collegas pertinere	379		

C O D I C I S

Vt nemini liceat sine iudicis autoritate signa rebus imponere	250	Vnde liberi	289
Vbi, & apud quem cognitio in integrum restitutionis agenda fit	256	Vnde legitimi, & vnde cognati	289
Vxoribus militum	257	Vnde vir & vxor	290
Vt nemo iniustus agere vel accusare cogatur	259	Verborum & rerum significatione	292
Vbi de criminibus agi oportet	261	Vfuris & fructibus legatorum	293
Vbi de possessione agi oportet	261	Vt in possessione legatorum causa mittatur	294
Vbi fideicommissum peti oportet	262	Vindicta libertate	296
Vbi conueniatur qui certo loco promissit	262	Vfusucapione pro emptore	299
Vbi in rem actio exerceri debeat	262	Vfusucapione pro donato	300
Vbi de hereditate agatur	262	Vfusucapione pro dote	ibid.
Vbi de ratione agi oportet	262	Vfusucapione pro haerede	ibid.
Vbi causa status agi debeat	263	Vfusucapione transformada ibidem	
Vbi quis de curiali, vel cohortali conditione conueniatur	263	Vfuris rei iudicatae	305
Vbi senatores vel clarissimi conueniantur	263	Vnde vi	309
Vbi cause fiscales agantur	264	Vti possidetis	309
Vinfructu & habitatione	265	Vi bonorum raptorum actione	320
Vt actiones ab haeredibus, & contra haeredes incipiant	267	Vt intra certum tempus criminalis questio terminetur	320
Vfuris	271		
Vestigialibus, & commisis	276		
Vestigialia noua institui non posse	276		
Vt cause post pubertatem adfit tutor	285		
Vbi pupilli educentur	285		
Vfuris pupillaribus	286		

TRIVM LIB. COD.

Venditione rerum fiscalium	359
Vt nemini liceat in emptione specierum se excusare	363
Vacatione publici muneris	367
Vestibus olobericis, &c.	334
Veteris numismatis potestate	375
Vendendis rebus ciuitatis	378
Venatione ferarum	380
Vt armorum vsus infcio princeps interdicitur sit	380
Vii dignitatum ordo seruetur	386
Veteranis	392

R V B R I C A E I N S T I T V T I O -

N V M.

A		
Adoptionibus	323	Gradibus cognationum 326
Atuliano tutore	324	
Autoritate tutorum	324	H
Ademptione legatorum, & traslatione	325	His qui sui, vel alieni iur. sunt 323
Afignatione libertorum	326	His qui dari tutores testamentato possunt 323
Acquisitione per arrogationem	326	Hereditibus instituendis 325
Actionibus	329	Hereditum qualitate & differentia 325
B		Hereditatibus quae ab intestato deferuntur 326
Bonorum possessionibus	326	His per quos agere possumus 329
C		I
Capitis diminutione	323	Iustitia & iure 322
Cura:ouibus	324	Iure naturali, gent. & ciuili 324
Codicillis	326	Iure personarum 322
D		Ingenuis 323
Donationibus	325	Inofficioso testamento 325
Duebus reis stipulandi	327	Inuilibus stipulationibus 32
Diuisione stipulationum	327	Iniuriis 329
E		Interdictis 329
Excusatione tutorum vel curatorum	324	L
Exheredatione liberorum	325	Libertinis 323
Eo, cui libertatis causa bona addicuntur	327	Lege Fusia caninia tollenda 324
Emptione & venditione	328	Legitima agnatorum tutela 323
Exceptionibus & replicationibus	329	Legitima patronorum tutela 323
F		Legitima parentum tutela 323
Fiduciaria tutela	323	Legatis 325
Fideicommissariis hereditatibus	325	Lege Falcidia 325
Fideiusforibus	328	Legitima agnatorum successio ne 326
G		Litterarum obligatione 328
		Locat

R V B R I. I N S T I T.

Locatione & conductione	328	Quibus modis re contrahitur obligatio 327
Lege Aquilia	329	Quibus modis tollitur obligatio 328
M		Q
Militari testamento	325	Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur 329
Mandatis	328	R
N		Rerum diuisione 324
Nuptiis	323	Rebus corporalibus & incorporalibus 324
Noxalibus actionibus	329	S
O		Satisfactione tutorum, vel curatorum 324
Obligationibus	327	Suspectis tutoribus 324
Obligationibus quae contrahuntur consensu	328	Seruitutibus 324
Obligationibus quae ex quasi contractu nascuntur	328	Singulis rebus per fideicommissum relictis 326
Obligationibus quae ex delicto nascuntur	328	Senatusconsulto Tertullian. 326
Obligationibus quae ex quasi delicto nascuntur	328	P
Officio iudicis	330	Patria Potestate 323
P		Per quas personas nobis acquiritur 325
Patria Potestate	323	Per quas personas nobis obligatio acquiritur 328
Per quas personas nobis acquiritur	325	Perpetuis & temporalibus actionibus 329
Per quas personas nobis obligatio acquiritur	328	Pena temere litigantium 330
Perpetuis & temporalibus actionibus	329	Publicis iudiciis 330
Pena temere litigantium	330	Q
Publicis iudiciis	330	Quibus modis ius patriae potestatis soluitur 323
Q		Quibus modis tutela finitur 324
Quibus modis ius patriae potestatis soluitur	323	V
Quibus modis tutela finitur	324	Vsufuctu 324
R		Vsu, & habitatione 324
Quibus alienare licet, vel non	325	Vsucapione, & longi temporis praescriptione 324
Quibus modis testamenta in firmentur	325	Vulgari substitutione 325
		Verborum obligatione 327
		Vi bonorum raptorum 328

A V T H E N T I C O - R V M R V B R I - C A E .

A	
Administrantibus officia in sacris appellationibus	335
Appellationibus, & intra quæ tempora appellari debeat	335
Apud quos oportet causas dicere monachos, & assistentias	344
Armis	346
Administratores	348
Appellationibus	350
Alienatione & emphyteusi	
	354
Acqualitate dotis	349
C	
Constitutio Iustiniani ad perfectum prætorio	310
Consulibus	315
Constitutio quæ ex ascriptio & l.b.	318
Constitutio quæ de dignitatibus	345
Collatoribus, & aliis capitulis	357
Consanguineis, & vterinis fratribus	346
D	
Defensoribus civitatum	334
Deposito, & denuntiationibus inquilinorum	346
Duobus reis promittendi	349
E	
Ecclesiasticarum rerum immo-	
bilium alienatione	336
Exhibendis, & introducendis reis	337
Executoribus, & his qui conveniuntur	348
Ecclesiasticis titulis, & privilegiis	355
F	
Fideiussoribus, & mandatoribus	344
Filiis ante dotalia instrumenta natis	334
H	
Hæredibus & Falcidia	331
His qui ingrediuntur ad appellandum, &c.	319
His qui ingrediuntur monasterium, & subiectis eorum	343
Hæc constitutio innovat, &c.	352
Hæredibus ab intestato venientibus	353
I	
Iurandum quod præstat ab his, qui administrationem accipiunt	333
Incestis nuptiis, & nephatis	333
Iurando à moriente præstito	336
Instrumentorum cautela, & fide	342
Iudicibus	335
Immensis donationibus in filiis	338

A V T H E N T I C O R V M .

hos factis	347	ciuntur sui	347
In medio litis non fieri sacras formas	353	R	
Interdictis collegiis hæreticorum	357	Referendariis sacri palatii	339
L		Restitutione, & ea quæ parit in undecimo mense	335
Lenonibus	333	Restitutione fideicommissi	351 & 356
Litigiosis, & decima parte litis ab actore cautela præstanda	352	Raptis mulieribus quæ raptoribus nubunt	357
M		S	
Monachis	332	Scenicis non solum si fideiussores præstent, &c.	357
Mensura ordinandorum clericorum	334	Sanctissimis episcopis	358
Mandatis principum	334	T	
N		Timente & semisse	334
Non eligendo secundo nubentes mulieres	331	Tabellionibus	336
Non alienandis aut permutandis rebus ecclesiasticis	335	Testibus	347
Nuptiis	335	Tempore non solutæ pecuniæ super dote	349
Nullum credentem agricolæ tenere illius terram	335	Testamenti imperfectis à parentibus in filios factis	351
Noui operis nuntiatione maritimi conspectus	340	V	
Neque virum quod ex dote est, nec mulierem ex sponsalitia largitate lucrum proprium habere	350	Vt determinatus sit numerus clericorum	332
P		Vt iudices sine quoquo suffragio fiant	333
Privilegiis dotis mulieribus hereticis non præstandis	351	Vt ecclesia Romana gaudeat centum annorum præscriptione	333
Q		Vt præponatur nomen Imperatoris	336
Quomodo oportet Episcopos & reliquos clericos ad ordinationem deduci	332	Vt non fiant pignorationes pro alius personis, &c.	337
Quibus modis naturales filii efficiantur	342	Vt de cetero commutationes ecclesiasticarum rerum non factæ fiant	338
Quæstore	445	Vt ea quæ vocantur insinuationa, semper clericis in maiori ecclesia dentur, &c.	338
Quibus modis naturales effici-		Vt clerici qui recedunt alij pro	1 e. 8

R V B R I C A E

eis præbeant surrogatis e- molumenta, &c. 339	telam gerant minorum 347
Vt in priuatis domibus sacra mysteria non fiant 339	Vt exactione instante dotis primæ & secundæ, viro ad secunda vota migranti præ- ponantur vxor prima, &c. 348
Vt defuncti, seu funera eorum non iniurientur, &c. ibid.	Vt neque miles, neque foedera tus obseruetur domui priua- tæ 352
Vt immobilia antenuptialis do- nationis neque hypothecæ dentur, neque omnino alie- nentur 340	Vt diuine iusiones subscriptio- nes habeant gloriosissimi Quæstoris 352
Vt factæ nouæ constitutiones earum post duos menses va- leant 340	Vt eum de appellatione cogno- scitur secundum illas leges debeat iudicari, quæ tem- pore latæ sententiæ obtine- bant 353
Vt nullus fabricet oratorij do- mos præter voluntatem epi- scopi ibid.	Vt liceat matri & auix, & aliis parentibus post legitimam partem liberis relictam, resi- duum disponere ibid.
Vt ab illustribus, & qui super eam dignitatem sunt, &c. 341	Vt sponsalitia largitas specialis sit contractus 354
Vt ordinariæ præfecturæ urba- næ, etiam prætorianæ duæ, &c. 341	Vt iudices non expectent sa- cras iusiones 345
Vt omnes obediant iudicibus prouinciarum ibid.	Vt litigantes iurent in exordio litis 355
Vt hi qui obligatas se habere perhibent res minorum, aut obligati sunt eis, ad eorum gubernationem penitus nõ accedant 342	Vt fratrum filij succedant pa- triter ad imitationem fratrum 355
Vt non luxurientur contra na- turam 343	Vt nulli iudicum liceat habere loci seruatorem 356
Vt liberti de cætero aureo non indigeant annullo 344	Vt differentes iudices audire interpellantium allegatio- nes cogantur ab episcopis, &c. 356
Vt clerici apud proprios epi- scopos primum conuenian- tur 346	Vt iuris nauticis 357
Vt sine prohibitione matres debitrices & creditrices tu-	

C O N S V E

C O N S V E T V D I -
N V M F E V D O -

R V M.

A	
Alienatione feudi 397	Controuersia inter episcopum & vasallum 401
An maritus succedat vxori in beneficio 398	Consuetudine feudi 402
Apud quem, vel quos contro- uersia feudi diffiniatur 398	Clerico qui inuestituram facit 402
An remoueri debeant testes qui pares esse deserint 401	Capitulis Conradi 403
An mutus, vel aliter imperfe- ctus, feudum teneat 402	Controuersia inter masculum & feminam de beneficio 403
An ille, qui interfecit fratrem domini sui, feudum amittat 403	Controuersia inter dominum & emptorem feudi 403
Alienatione paterni feudi 403	Controuersia inter vasallum, & alium de beneficio 403
An agnatus, vel filius defuncti possit retinere feudum, re- pudiata hæreditate 403	Capitaneo qui curiam vendi- dit 404
An apud iudicem, vel curiam domini quæstio feudi ter- minari debeat 403	D
Allodiis 404	Duobus fratribus à capitaneo inuestitis 401
B	E
Beneficio fratris, & qualiter fra- ter in eo succedit 398	Episcopum, vel Abbatem, vel abbatissam, vel dominum ple- bis, feudum dare nõ posse 396
C	Eo qui fidem fecit agnato de feudo paterno 403
Contentione inter dominum & fidelem de inuestitura feu- di 399	Eo qui sibi vel heredibus suis inuestituram accepit 401
Constitutiones feudi domini Lo- tharij imperatoris, &c. 398	F
Contentione inter dominum, & vasallum, de inuest. feudi 398	Feudo non habente propriam feudi naturam 403
Controuersia feudi apud pares terminanda 401	Feudi cognitione 399
	Feudolguardiæ, & Castaldiæ 396
	Feudo marchie, vel comitatus, vel ducatus 397
	I
	I 2 Feu

R V B R I C A E

Feudis datis minoribus valua- foribus quid iuris	398	Pace tenenda, & eius violatori bus	402
Feudo sine culpa non amitten- do	398	Prohibita feudi alienatione per Lotharium	404
Feudo dato in vicem legis cō- missoriz	399	Pace teneada inter subditos ibid.	
Forma fidelitatis	400	Prohibita feudi alienatiōe per Federicum	ibid.
Fratribus de nouo beneficio inuestiis	ibid.		
Filiis natis ex matrimonio ad morganicam contracto	402	Qui successores feudum dare teneantur	396
Feudo feminaz	ibid.	Quibus modis feudum amit- tatur	396
	H	Qui successores teneantur	397
His qui feudum dare possunt	395	Quibus modis feudum amittit- tur	390
Hic finitur lex, deinde consue- tudines regni incipiunt	402	Quo tempore miles inuestitu- ram petere debeat	398
	I	Quomodo feudum ad hūmā pettineat	399
Inuestitura de re aliena facta	400	Quibus modis feudum consti- tuitur	ibi.
Inuestitura, quam Titius acce- pit à Sempionio	ibid.	Quid sit inuestitura feudi	ibi.
Inuestitura in maritum facta ibid.		Quid p̄cedere debeat, an in- uestitura, vel fidelitas	ibid.
In quibus causis amittatur feu- dum	401	Qualiter iurare debeat vasal- lus domino fidelitatem	ibi.
	L	Qualiter olim poterat feudū alienari	400
Legē Conradi	402	Qui dicatur marchio, comes, capitaneus, vel ualuafor	ibi.
	M	Qua fuit prima causa benefi- cij amittendi	401
Milite vasallo qui cōrumax est	401	Qui testes necessarij sint ad nouam institutionem pro- bandam	402
	N	Quid iuris, si vasallus post alie- nationem feudum recupe- rit	403
Natura feudi	397	Qualiter dominus proprietate feudum	
Noua forma fidelitatis	400		
Natura successione feudi	404		
Notis feudorum	ibi.		
	P		
Pignori dato feudo, quid iuris sit	397		
Per quos fiat inuestitura	399		

F E U D O R V M.

te feudi priuetur	403	Si de feudo cōiūctio sit inter do- minū, & agnatos vasalli	402
Quot testes sint necessarij ad probandum feudi iugitatu dinem	404	Si vasallus feudo priuetur cui deferatur	402
	S		
Si de inuestitura feudi contro- uersa fuerit	396	Vasallo decrepate ætatis qui feudum renuntiauit, vt filij inuestirentur	401
Successione feudi	397	Vasallo milite, qui arma belli- ca deposuit	402
Si de inuestitura inter dominū & vasallum lis oriatur	399	Vasallo qui contra constitutio- nem Lotharij beneficium alienauit	403
Successione fratrum	400		
Si de feudo vasallus ab aliquo interpellatus fuerit	402		

D E C R E T A-
L I V M T I-
T V L I.

	A		
Autoritate & vsu pallij	406	Causa possessionis & proprie- tatis	414
Ætate, & qualitate, & ordine p̄ficiendorum	407	Confessio	ibid.
Arbitris	412	Clericis peregrinantibus	416
Appellationibus, recusationi- bus, & relationibus	415	Confirmatione vtili, vel inutili	416
Accusationibus, & inquisitioni- bus, & denūtiationibus	418	Cohabitatione clericorum & mulierum	ibid.
Apostatis, & reiterantibus ba- ptisimum	429	Clericis coniugatis	ibi.
Adulteris, & Stepro	430	Clericis non residentibus	417
	B	Clerico ægrotante, vel debilita- to	417
Bigamis non ordinandis	409	Concessione p̄bendæ	418
Baptismo & eius effectu	423	Commodato	419
	C	Conuersione coniugatorum	
Constitutionibus	405		421
Consuetudine	406	Conuersione infidelium	ibi.
Corpore vitiatas	408	Capellis monachorum	424
Clericis peregrinis	409	Censibus, & exactiōibus	422
		Consecratione ecclesie, vel alie	

TITULI

taris	ibid.	Eo qui mittitur in possessione	
Celebratione missarum	423	causa rei seruandæ	414
Custodia eucharistiæ	ibid.	Exceptionibus	415
Clãdestina desponsatione	425	Emptione, & venditione	419
Conditionibus appositus in desponsatione & matrimonio	425	Ecclesiis ædificandis	424
Coniugio leproforum	416	Eo qui duxit in matrimonium quam polluit per adulteriũ	426
Coniugio setuorum	416	Eo qui cognouit consanguineam vxoris suæ	427
Cognatione spiritali	426	Eo qui furtiuè ordines recepit	431
Cognatione legali	427	Excessibus prælatorum	431
Consanguinitate & affinitate	427	F	
Calumniatoribus	428	Filiis presbyterorum ordinandis	408
Clericis peregrinantibus	429	dis	408
Crimine falsi	450	Foro competenti	411
Collusione detegenda	430	Feriis	413
Clerico venatore	430	Fide instrumentorum	415
Clerico percussore	430	Feudis	419
Clerico excommunicato ministrante	430	Fideiussoribus	419
Clerico non ordinato ministrante	431	Frigidis & maleficiatis	427
Clerico per saltũ promotõ	431	Furtis	430
D		H	
Dilationibus	413	His quæ vi, metusue causa sunt	411
Dolo, & contumacia	414	His quæ sunt à prælato sine consensu capituli	418
Deposito	419	His quæ sunt à maiore parte capituli	ibid.
Donationibus	410	Hæreticis	419
Decimis, primitiis, & oblationibus	410	His qui filios occiderunt	ibid.
Desponsatione impuberum	425	Homicidio voluntario, vel casuali	ibidem
Divortiis	428	I	
Donationibus inter virum & vxorem	428	Iudiciis	411
Delictis prætorum	430	Iuramento calumniæ	413
E		Iureiurando	415
Electiõnũ, & electi potestate	406	Institutionibus	ibid.
		Iure patronatus	422

Imman

DECRETALIVM.

Immunitate ecclesiæ	424	Officio iudicis	411
Iudeis & Sarracenis	429	Ordine cognitionum	413
Infantibus & languidis expositis	ibid.	Observatione ieiuniorum	423
Iniuriis & damno dato	431	P	
L		Postulatione prælatorum	406
Libelli oblatione	412	Pactis	411
Litis contestatione	413	Postulando	ibidem
Locato & conducto	419	Procuratoribus	ibid.
M		Probationibus	414
Maioritate & obedientia	411	Præsumptionibus	415
Mutuis petitionibus	413	Præscriptionibus	ibid.
Matrimonio contracto contra interdictum ecclesiæ	427	Præbendis & dignitatibus	417
Magistris	424	Pignoriibus	419
Malediciis	430	Peculio clericorum	420
N		Parochiis	ibid.
Ne sede vacante aliquid innovetur	418	Presbytero non baptizato	423
Natis ex libero ventre	426	Purificatione post partum	424
Ne prælati vices suas, vel ecclesiis sub annuo censu concedant	428	Purgatione canonica	431
Nouiperis nuntiatione	431	Purgatione vulgari	ibid.
O		Pœnis	ibid.
Ordinatis ab episcopo, qui episcopatu renuntiavit, vel excommunicato	407	Pœnitentiis & remissionibus	430
Obligatis ad ratiocinia ordinandis	408	Q	
Officio archidiaconi	409	Qui clerici vel vouentes matrimonium contrahere possunt	425
Officio archipresbyteri	ibid.	Qui filij sunt legitimi	427
Officio primicerij	409	Qui matrimonium accusare possunt	ibi.
Officio Sacristæ	ibid.	R	
Officio custodis	410	Rescriptis	405
Officio Vicarij	ibid.	Renuntiatione	407
Officio & potestate iudicis delegati	ibid.	Restitutione in integrum	412
Officio legati	ibid.	Restitutione spoliatorum	414
Officio ordinarij	ibi.	Rebus ecclesiæ alienandis	418
		Rerum permutacione	419
		Regularibus, & transeuntibus ad religionem	421
		Religiosis domibus	422
		Reliquiis, & veneratione sanctorum	I 4

TITVLI DECRETAL.

Storum	423	Sagittariis	ibid.
Raptoribus, & incendiariis. & violatoribus ecclesiarum	430	Sortilegiis	430
Regalis iuris	432	Sententia excommunicationis	434
S		T	
Summa trinitate, & fide catholica	405	Translatione episcopi	406
Supplenda negligentia prelatorum	407	Temporibus ordinationum, & qualitate ordinandorū	407
Scrutinio in ordine faciendo	407	Tregua & pace	411
407		Transactionibus	411
Sacra vñctione	408	Testibus, & attestacionib ⁹	414
Sacramentis nō iterandis	ibi.	Testibus cogendis	415
Sexus non ordinandis	ibi.	Testamentis, & vltimis voluntatibus	420
Syndico	411	Torneamentis	419
Sententia & re iudicata	415	V	
Solutionibus	420	Vt lite non contestata, nō procedatur ad receptionem testamenti	419
Successionib ⁹ ab intestato	ibi.	Vita, & honestate clericorum	416
Sepultaris	ibi.	Vt ecclesiastica beneficia sine diminutione cōferantur	418
Statu monachorum, & canonicorum regularium	422	Voto, & voti redēptione	421
Sponsalibus, & matrimonii	425	Vfuris	419
Sponsa duorum	425	Verborum significatione	433
Secundis nuptiis	428		
Simonia	ibi.		
Schismaticis	429		